PROCEEDING BOOK

AVRASYA 8. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

TBİLİSİ-GÜRCİSTAN
14 - 16 TEMMUZ 2023

AVRASYA
8. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

AVRASYA
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

July 14 - 16, 2023
TBILISI

ISBN : 978-625-6830-06-6

ACADEMY GLOBAL PUBLISHING HOUSE

AVRASYA
8TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
JULY 14 - 16, 2023
TBILISI

Edited By
ASSOC. PROF. DR. RUNGCHACADAPORN VEHACHART

CONGRESS ORGANIZING BOARD
Head of Conferences : Prof. Dr. Hülya Çiçek
Head of Organizing Board: Dr Gültekin Gürçay
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Ali Bilgili
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Həcər Hüseynova
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Naile Bilgili
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Nazilə Abdullazadə
Organizing Committee Member: PROF. DR. BAŞAK HANEDAN
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Hülya Çiçek
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Dwi Solisworo
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Dody Hartando
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Raihan Yusoph
Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Ivaylo Staykov
Organizing Committee Member: Assist. Prof. Dr. K. R. Padma
Organizing Committee Member: Dr. Mehdi Meskini Heydarlou
Organizing Committee Member: Dr. Amaneh Manafidizaji
Organizing Committee Member: Aynurə Əliyeva

All rights of this book belong to Academy Global Publishing House
Without permission can't be duplicate or copied.
Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.
Academy Conference–2023 ©

Issued: 15.08.2023
ISBN: 978-625-6830-06-6

CONFERENCE ID

AVRASYA
8TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE
JULY 14 - 16, 2023
TBILISI

ORGANIIZATION
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES
Turkey – India - Azerbaijan – Thailand – Spain – China – USA - Republic of Kore – Indonesia – Kazakhstan – Brazil – Malaysia – Nigeria – Algeria - South Afriaca – Colombia - Czech Republic – Australia – Germany – Hungary – Egypt – Oman – Poland – Cyprus – Qatar – Georgia – Latvia - Iran.

PRESENTATION
Oral presentation

PERCENTAGE OF PARTICIPATION
45% FROM Turkey And 55% From Other Counteries

LANGUAGES
Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Ali BILGILI – Turkiye
Prof. Dr. Naile BİLGİLİ – Türkiye
Prof. Dr. Başak HANEDAN – Türkiye
Prof. Dr. Hülya Çiçek KANBUR – Turkiye
Prof. Dr. Emine KOCA – Turkiye
Prof. Dr. Fatma KOÇ – Turkiye
Prof Dr. Bülent KURTİŞOĞLU – Turkiye
Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan
Prof. Dr. Dwi SULISWORO – Indonesia
Prof. Dr. Natalia LATYGINA – Ukraina
Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV – Russia
Prof. Muntazir MEHDI – Pakistan
Prof. Dr. Raihan YUSOPH – Philippines
Prof. Dr. Akbar VALADBIGI – Iran
Prof. Dr. F. Oben ÜRÜ – Turkiye
Prof. Dr. T.Venkat Narayana RAO – India
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ – Turkiye
Prof. Dr. Mustafa BAYRAM – Turkiye
Prof. Dr. Saim Zeki BOSTAN – Turkiye
Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China
Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet AYDIN – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat BARAN - Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Dilorom HAMROEVA - Ozbekstan
Assoc. Prof. Dr. Abbas GHAFFARI – Iran
Assoc. Prof. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ - Turkiye
Assoc. Prof. Ivaylo STAYKOV - Bulgaria
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Ümit AYATA – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Okan SARIGÖZ – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Eda BOZKURT – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Ahmet TOPAL – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Sandeep GUPTA – India
Assoc. Prof. Dr. Veysel PARLAK – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mahmut İSLAMOĞLU – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Göksel ULAY – Turkiye
Assist. Prof. K. R. PADMA – India
Assist. Prof. Dr. Omid AFGHAN - Afghanistan
Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan ALANAZİ - Saudi Arabia
Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amina Salihi BAYERO – Nigeria
Assist. Prof. Dr. Baurcan BOTAKARAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif FAKHEER - Jordania
Assist. Prof. Dr. Gültekin GÜRÇAY – Turkiye

Assist. Prof. Dr. Dody HARTANTO - Indonesia
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini HEYDALOU – Iran
Assist. Prof. Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı JAYLIBAY - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Mamatkuli JURAYEV – Ozbekistan
Assist. Prof. Dr. Kalemkas KALIBAEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bouaraour KAMEL – Algeria
Assist. Prof. Dr. Alia R. MASALİMOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amanbay MOLDIBAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bhumika SHARMA - India
Assist. Prof. Dr. Gulşat ŞUGAYEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. K.A. TLEUBERGENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA – Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Hoang Anh TUAN - Vietnam
Assist. Prof. Dr. Botagul TURGUNBAEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA - Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Yang ZİTONG – China
Assist. Prof. Dr. Gulmira ABDİRASULOVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
Assist. Prof. Dr. Zohaib Hassan Sain – Pakistan
Assist. Prof. Dr. Murat GENÇ – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
Assist. Prof. Dr. Vaiva BALCIUNIENE – Lithuania
Assist. Prof. Dr. Meltem AVAN – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Nihayet KOÇYİĞİT - Turkiye
Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
Sonali MALHOTRA - India

AVRASYA
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
21. ULUSLARARASI "Gelenekselden Çağdaşa Sanat Serüveni" KARMA SERGİ
July 14 - 16, 2023
TBILISI

Join Zoom Meeting
https://us02web.zoom.us/j/88193707664?pwd=M09qM1hyRnE3a3RJOUdkNUpIM0tWdz09

Meeting ID: 881 9370 7664
Passcode: 192102523

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- **ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.**
- **ZOOM oturumuna katılım ücretsizdir ve üyelik gerekmemektedir.**
- **Kişisel Bilgisayar (PC), Tablet veya telefondan bağlanabilirsiniz.**
- **Katılımcılar, oturum başlamadan 10 dakika önce bağlanmalıdır.**
- **Bilgisayarınızın mikrofon ve kamerasının çalıştığını oturumdan önce kontrol ediniz.**
- **Sunumunuz esnasında, hazırlamış olduğunuz powerpoint sunum dosyasını paylaşabilirsiniz.**
- **Katılım belgeleri kongre bittikten 2 (iki) gün SONRA katılımcılara PDF formatında eposta ile gönderilecektir.**
- **Moderatörler kıdem esasına göre belirlenmektedir. Zorunlu değildir. Ancak katılımcılardan birinin yapması gerekmektedir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.**
- **Oturuma bağlanmadan önce Oturum ve Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 1 – 5 Ahmet Ahmetoglu**
- **Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmamasını moderatörler temin edecektir.**
- **Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.**
- **Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.**
- **Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.**
- **Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.**
- **Sunum yapmak zorunludur. Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması sözkonusu olamaz.**
- **Katılımcı, bulunduğu oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.**
- **Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.**
- **ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.**

AVRASYA
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
21. ULUSLARARASI "Gelenekselden Çağdaşa Sanat Serüveni" KARMA SERGİ

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**
YÜZYÜZE OTURUM – FACE TO FACE SESSION Best Western Tbilisi Art Hotel

15 Temmuz / July 15, 2023 / 11:00 – 12:30 Time zone in Tbilisi

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Salon 1	**Prof. Dr, HÜLYA ÇİÇEK**	**1**	"1 MAYIS İÇİN" ŞİİRİNİN ŞAİRESİ: YAŞAR NEZİHE HANIM	Doç. Dr. Evrim Şencan
		2	OSMANLI DEVLETİ'NİN AFRİKA'DAN ÇEKİLİŞİ, TRABLUSGARP SAVAŞI	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sedat Erkan
		3	ANATOLIA İN 1951 FROM THE PEN OF LORD KİNROSS	Dr. Emine Kısıklı
		4	THE EFFECT OF POSITIVISM IN THE NOVEL OF HUSEYIN CAHIT YALÇIN'S IN IMAGINE	Bahar ÇEÇEN AKSOY Prof. Dr. Nurullah ULUTAŞ
		5	IN YAŞAR KEMAL'S NOVEL OF AKÇASAZIN AĞALARI FEODAL CULTURE AND THE STRUGGLE FOR POWER	Prof. Dr. Nurullah ULUTAŞ
		6	GELENEKSEL TÜRK RESİM SANATINDA NESNELLİK VE ÖZGÜNLÜK	Doçent Doktor, Seyhan Mercan Kalaycı
		7	OSMANLI RESİM SANATINDA VE FRANSIZ RESİM SANATINDA 18. YÜZYIL MANZARA VE KIR EĞLENCELERİ TEMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	Doçent Doktor, Seyhan Mercan Kalaycı
		8	17. YÜZYIL OSMANLI RESİM SANATINDA KÜLTÜREL ÖĞE OLARAK MEKÂN TEMASI: GELENEKSEL MİMARİ KURGU BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME	Doçent Doktor, Seyhan Mercan Kalaycı
		9	17.YÜZYIL AVRUPA RESİM SANATINDA BAMBOCCİATA TÜRÜNDEKİ ESERLERDE KURGU	Doçent Doktor, Seyhan Mercan Kalaycı
		10	TÜRK SANAT MÜZİĞİNDE TAKSİM FORMUNA YÖNELİK KAVRAM HARİTASININ OLUŞTURULMASI	Öğr. Gör. NURTEN ÇALHAN

AVRASYA
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
21. ULUSLARARASI "Gelenekselden Çağdaşa Sanat Serüveni" KARMA SERGİ

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**
YÜZYÜZE OTURUM – FACE TO FACE SESSION Best Western Tbilisi Art Hotel

15 Temmuz / July 15, 2023 / 13:00 – 14:30 Time zone in Tbilisi (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	Prof. Dr, HÜLYA ÇİÇEK	1	ANTIOXIDANT AND ENZYME INHIBITORY ACTIVITY OF STACHYS RUPESTRIS AERIAL PARTS	Assoc. Prof. NURANİYE ERUYGUR Prof. Dr. YAVUZ BAĞCI Assoc. Prof. FATMA AYAZ Assoc. Prof. SÜLEYMAN DOĞU
		2	ANTIOXIDANT AND ENZYME INHIBITION POTENTIALS OF CENTAUREA BALSAMITA LAM. FROM TURKEY	Prof. Dr. YAVUZ BAĞCI Assoc. Prof. FATMA AYAZ Assoc. Prof. NURANİYE ERUYGUR MERVE KOÇAK
		3	KEKİK BİTKİSİNİN TIBBİ ETKİLERİ	Prof. Dr, HÜLYA ÇİÇEK
		4	IN CHILD NEGLIGENCE AND ABUSE (FIRST PLACE OF APPLICATION AS) LEVELS OF AWARENESS AND QUALIFICATION IN EMERGENCY SERVICES	Ayşe OKUR Simel PARLAK
		5	FOOD SAGAS IN MINSTREL LITERATURE ANTEP CUISINE	PhD, Lecturer, Ayşe Duvarcı
		6	FARKLI GELİŞMİŞLİK ÖLÇEĞİNE SAHİP KENTLERDE KADINLARIN MEKÂN ALGISI ve DENEYİMİNE İLİŞKİN BİR TESPİT	Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ Prof. Dr. Songül SALLAN GÜL Dr. Öğretim Üyesi Seda TAPDIK Dr. Öğretim Üyesi Özkan YALÇIN
		7	KENTSEL GELİŞMİŞLİK VE KADIN GÖRÜNÜRLÜĞÜ İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ Dr. Öğretim Üyesi Seda EFE Dr. Öğretim Üyesi Niran CANSEVER

AVRASYA
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
21. ULUSLARARASI "Gelenekselden Çağdaşa Sanat Serüveni" KARMA SERGİ

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

15 Temmuz / July 15, 2023 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Baskanı		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	Prof. Dr. İbrahim YILDIRIM	1	THE EFFECT OF PESTICIDE USE IN FRUIT AND VEGETABLES ON EXPORT MARKETING: A COMPARISON OF COUNTRIES	Assoc. Prof. İSMAİL TAMER TOKLU Asst. Prof. ARZU TUYGUN TOKLU
		2	BIST 100, BITCOIN, USD/TRY VE VIX ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ	Arş. Gör. Dr. Faruk TEMEL
		3	A COMPARATIVE QUALITATIVE RESEARCH ON THE EFFECTS OF GLOBAL HEALTH CRISES ON MICRO ENTREPRENEURS: THE CASE OF COVID-19	Prof. Dr. İbrahim YILDIRIM
		4	TRANSMITTING POPULAR CULTURE TO FUTURE GENERATIONS THROUGH MARKETING: THE CASE OF THE GUARDIANS OF THE GALAXY FRANCHISE	Oğulhan Bilecen
		5	NATURAL LANGUAGE PROCESSING TECHNIQUES AND APPLICATIONS IN SOCIAL SCIENCES	Prof. Dr., AKIN ÖZÇİFT
		6	APPROACHES TO SENTIMENT ANALYSIS IN SOCIAL SCIENCES	Prof. Dr., AKIN ÖZÇİFT
		8	THE INTERSECTION OF SOCIAL WORK AND MARKETING: BUILDING CONNECTIONS FOR POSITIVE CHANGE	Assist.Prof. Dr. Kübra Yavuz Assist.Prof. Dr. Hale BÜTÜN BAYRAM

AVRASYA
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
21. ULUSLARARASI "Gelenekselden Çağdaşa Sanat Serüveni" KARMA SERGİ

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

15 Temmuz / July 15, 2023 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Baskanı		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	Öğr. Gör. Dr. DERYA KAMAN	1	G7 ÜLKELERİ İLE TÜRKİYE VERGİ SİSTEMİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	YL. Öğr. Cansu DURSUNOĞLU
		2	LEGAL RESPONSIBILITY OF THE ENVIRONMENTAL POLLUTION	Mehmet YILDIZ
		3	E-MUNICIPAL TOOLS	Mehmet YILDIZ Prof. Dr. Erhan GÜMÜŞ
		4	METAVERSE VE YEREL YÖNETİMLER	Zümrüt POLAT Melike HANİKOĞLU Doç. Dr. Çiğdem AKMAN
		5	TÜRKİYE'DE VERGİ UYUŞMAZLIKLARININ İDARİ YARGI AŞAMASINDA ÇÖZÜMÜ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Namenur CANBOLAT Doç. Dr., Selçuk BUYRUKOĞLU
		6	YALIN YÖNETİMİN YEREL YÖNETİMLERE YANSIMASI: BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ	Öğr. Gör. Dr. DERYA KAMAN Yüksek Lisans Öğrencisi, MUSTAFA GÜRKAN AKBEY

AVRASYA
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
21. ULUSLARARASI "Gelenekselden Çağdaşa Sanat Serüveni" KARMA SERGİ

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

15 Temmuz / July 15, 2023 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Baskanı		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	Dr. Öğr. Üyesi, ÜMÜT YİĞİT	1	UNEXPECTED SHOCK-EFFECTS OF PANDEMIC OUTBREAK ON SEABREAM AND SEABASS PRODUCTION IN EUROPE	Dr. Öğr. Üyesi, ÜMÜT YİĞİT
		2	CHARACTERISTICS OF PLANT WASTE MYCOBIOTA BY NUMBER AND TYPE COMPOSITION	Balakhanova Gumru Vasif
		3	SEÇİLMİŞ BAZI ERİK ANAÇLARI İÇİN IN VİTRO ÇOĞALTIM PROTOKOLLERİNİN OLUŞTURULMASI	Remzi UĞUR Esra Bulunuz PALAZ
		4	DOĞU AKDENİZ BÖLGESİ'NDE SEÇİLMİŞ BAZI CEVİZ GENOTİPLERİNİN MEYVE ÖZELLİKLERİNİN BELİRLENMESİ	H. Osman ÖZATAR Remzi UĞUR Muhammet Ali GÜNDEŞLİ
		5	CONVMIXER MİMARİSİ KULLANILARAK LÖKOSİT HÜCRE GÖRÜNTÜLERİNİN OTOMATİK SINIFLANDIRILMASI	Doktor Öğretim Üyesi, HÜSEYİN FIRAT
		6	XCEPTİON MODELİ KULLANILARAK ENDOSKOPİK GÖRÜNTÜLERDE GASTROİNTESTİNAL HASTALIK SINIFLANDIRMASI	Doktor Öğretim Üyesi, HÜSEYİN FIRAT

AVRASYA
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
21. ULUSLARARASI "Gelenekselden Çağdaşa Sanat Serüveni" KARMA SERGİ

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

15 Temmuz / July 15, 2023 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	Assist. Prof., Bilge Bıçak	1	PREMATÜRE BEBEKLERE UYGULANAN KANGURU BAKIMININ SEREBRAL OKSİJENİZASYON, FİZYOLOJİK PARAMETRELER VE KONFOR ÜZERİNE ETKİSİ: RANDOMİZE KONTROLLÜ ÇALIŞMA PROTOKOLÜ	Profesör, FATMA TAŞ ARSLAN Dr.Öğr. Üyesi, SEVİNÇ AKKOYUN Profesör, SİBEL KÜÇÜKOĞLU Profesör, DENİZ KOÇOĞLU-TANYER Doçent, MURAT KONAK Profesör, HANİFİ SOYLU
		2	TOPUK KANI ALMA İŞLEMİ SIRASINDA PREMATÜRE BEBEKLERE VERİLEN CENİN POZİSYONUNUN SEREBRAL OKSİJENİZASYON, VİTAL BULGULAR, KONFOR VE AĞRI ÜZERİNE ETKİSİ: RANDOMİZE KONTROLLÜ ÇALIŞMA PROTOKOLÜ	Profesör, SİBEL KÜÇÜKOĞLU Profesör, FATMA TAŞ ARSLAN Dr.Öğr. Üyesi, SEVİNÇ AKKOYUN Profesör, DENİZ KOÇOĞLU-TANYER Profesör, HANİFİ SOYLU Doçent, MURAT KONAK
		3	PAGET HASTALIĞINDA KEMİK SİNTİGRAFİNİN ROLÜ	Uzman doktor,Ümit Noşeri
		4	INVESTIGATION OF ANTIHYPERTENSIVE MECHANISMS OF VALYLTRYPTOPHAN DIPEPTIDE BY MOLECULAR DOCKING METHOD	Assist. Prof., Bilge Bıçak
		5	INVESTIGATING THE CAUSES OF LOW SERUM VITAMIN C LEVELS	Uz. Dr. GAMZE GÖK Doç. Dr. SALİM NEŞELİOĞLU
		6	YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ UYGULAMALARIN ÇOCUK HASTADA İLAÇ HATALARINI ÖNLEMEDEKİ YERİ	Öğr.Gör, GÖZDENUR TANRIKULU Prof. Dr.FATMA TAŞ ARSLAN
		7	ÇOCUKLARDA STATUS EPİLEPTİKUS VE HEMŞİRELİK BAKIM YÖNETİMİ	Öğr.Gör, GÖZDENUR TANRIKULU Prof. Dr.FATMA TAŞ ARSLAN
		8	BRONŞEKTAZİ TANISI ALAN HASTALARDA HEMŞİRELİK BAKIMI	Hemşire RÜYA GÜMÜŞ Dr. Öğr. Üyesi GİZEM KUBAT BAKIR

		9	YENİDOĞAN YOĞUN BAKIM ÜNİTESİNDE EBEVEYNLERDE TRAVMA VE TRAVMA BİLGİLENDİRİLMİŞ HEMŞİRELİK BAKIMI	Arş. Gör. Adalet YÜCEL Prof. Dr. Fatma TAŞ ARSLAN

AVRASYA
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
21. ULUSLARARASI "Gelenekselden Çağdaşa Sanat Serüveni" KARMA SERGİ

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

15 Temmuz / July 15, 2023 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	Uzm. Klinik Psikolog Gizem GÜLDEN	1	A REVIEW OF ATTACHMENT STYLES, CHILDHOOD TRAUMAS, AND PSYCHOLOGICAL FLEXIBILITY IN SEXUAL DYSFUNCTION	Uzm. Klinik Psikolog Gizem GÜLDEN Doç. Dr. Meryem KARAAZİZ
		2	KONUŞMA KAYGISI İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALARDA CİNSİYET DEĞİŞKENİ	Yüksek Lisans Öğrencisi FERAY AYAN Dr. Öğr. Üyesi ÖMER KEMİKSİZ
		3	RƏQƏMSAL DÜNYADA VALİDEYN-ÖVLAD MÜNASİBƏTLƏRİ	TƏRANƏ ƏLİYEVA
		4	MÜƏLLİMLƏRİN ETNOPEDAQOJİ MƏDƏNİYYƏTİNİN FORMALAŞDIRILMASININ ƏHƏMİYYƏTİ	Aytən Məmmədova

AVRASYA
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
21. ULUSLARARASI "Gelenekselden Çağdaşa Sanat Serüveni" KARMA SERGİ

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

15 Temmuz / July 15, 2023 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL 1	Shahrazed Medeghri	1	ELECTROCHEMICAL CORROSION OF STEELS IN DISTILLERY EFFLUENT	A. K. Singh, Chhotu Ram
		2	FLEXURAL PROPERTIES OF HALLOYSITE NANOTUBES-POLYESTER NANOCOMPOSITES EXPOSED TO AGGRESSIVE ENVIRONMENT	Mohd Shahneel Saharudin Jiacheng Wei Islam Shyha Fawad Inam
		3	THE MANUFACTURING OF METALLURGICAL GRADE SILICON FROM DIATOMACEOUS SILICA BY AN INDUCTION FURNACE	Shahrazed Medeghri Saad Hamzaoui, Mokhtar Zerdali
		4	TWO AND THREE LAYER LAMINATION OF NANOFIBER	Roman Knizek Denisa Karhankova Ludmila Fridrichova
		5	EFFECT OF DIFFERENT TYPES OF NANO/MICRO FILLERS ON THE INTERFACIAL SHEAR PROPERTIES OF POLYAMIDE 6 WITH DE-SIZED CARBON FIBER	Mohamed H. Gabr Kiyoshi Uzawa
		6	STRUCTURAL AND ELECTRICAL CHARACTERIZATION OF POLYPYRROLE AND COBALT ALUMINUM OXIDE NANOCOMPOSITES	Sutar Rani Ananda M. V. Murugendrappa
		7	EFFECT OF STITCHING PATTERN ON COMPOSITE TUBULAR STRUCTURES SUBJECTED TO QUASI-STATIC CRUSHING	Ali Rabiee Hessam Ghasemnejad
		8	MATERIAL CONCEPTS AND PROCESSING METHODS FOR ELECTRICAL INSULATION	R. Sekula
		9	POLYMER MEDIATED INTERACTION BETWEEN GRAFTED NANOSHEETS	Supriya Gupta Paresh Chokshi

AVRASYA
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
21. ULUSLARARASI "Gelenekselden Çağdaşa Sanat Serüveni" KARMA SERGİ

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

15 Temmuz / July 15, 2023 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL 2	NUNTAPORN AUKKANIT	1	EFFECT OF DIFFERENT OILS ON QUALITY OF DEEP-FRIED DOUGH STICK	NUNTAPORN AUKKANIT
		2	ASSOCIATION BETWEEN SINGLE NUCLEOTIDE POLYMORPHISM OF CALPAIN1 GENE AND MEAT TENDERNESS TRAITS IN DIFFERENT GENOTYPES OF CHICKEN: MALAYSIAN NATIVE AND COMMERCIAL BROILER LINE	ABTEHAL Y. ANAAS MOHD NAZMI BIN ABD. MANAP
		3	PROPHYLACTIC EFFECTS OF DAIRY KLUYVEROMYCES MARXIANUS YAS THROUGH OVEREXPRESSION OF BAX, CASP 3, CASP 8 AND CASP 9 ON HUMAN COLON CANCER CELL LINES	AMIR SABER GHARAMALEKI, BEITOLLAH ALIPOUR ZEINAB FAGHFOORI AHMAD YARIKHOSROUSHAHI
		4	COLOR CHARACTERISTICS OF DRIED COCOA USING SHALLOW BOX FERMENTATION TECHNIQUE	KHAIRUL BARIAH SULAIMAN TAJUL ARIS YANG
		5	EVALUATION OF BAKERY PRODUCTS MADE FROM BARLEY-GELATINIZED CORN FLOUR AND WHEAT-DEFATTED RICE BRAN FLOUR COMPOSITES	AHMED M. S. HUSSEIN SAHAR Y. AL-OKBI
		6	SCREENING OF POTENTIAL SOURCES OF TANNIN AND ITS THERAPEUTIC APPLICATION	MAMTA KUMARI SHASHI JAIN
		7	INADEQUACY OF MACRONUTRIENT AND MICRONUTRIENT INTAKE IN CHILDREN AGED 12-23 MONTHS OLD: AN URBAN STUDY IN CENTRAL JAKARTA, INDONESIA	DEWI FATMANINGRUM ADE WIRADNYANI

AVRASYA
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
21. ULUSLARARASI "Gelenekselden Çağdaşa Sanat Serüveni" KARMA SERGİ

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

15 Temmuz / July 15, 2023 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL 3	SALEEM Z. RAMADAN	1	ORACLE JDE ENTERPRISE ONE ERP IMPLEMENTATION: A CASE STUDY	ABHIMANYU PATI KRISHNA KUMAR VELURI
			IMPROVING THE QUALITY OF TRANSPORT MANAGEMENT SERVICES WITH FUZZY SIGNATURES	CSABA I. HENCZ ISTVÁN Á. HARMATI
		2	BEYOND TAGUCHI'S CONCEPT OF THE QUALITY LOSS FUNCTION	ATUL DEV PANKAJ JHA
		3	SURFACE ROUGHNESS ANALYSIS, MODELLING AND PREDICTION IN FUSED DEPOSITION MODELLING ADDITIVE MANUFACTURING TECHNOLOGY	YUSUF S. DAMBATTA AHMED A. D. SARHAN
		4	INTEGRATED DESIGN IN ADDITIVE MANUFACTURING BASED ON DESIGN FOR MANUFACTURING	E. ASADOLLAHI-YAZDI J. GARDAN P. LAFON
		5	IDENTIFYING THE BARRIERS BEHIND THE LACK OF SIX SIGMA USE IN LIBYAN MANUFACTURING COMPANIES	OSAMA ELGADI MARTIN BIRKETT WAI MING CHEUNG
		6	BINARY PROGRAMMING FOR MANUFACTURING MATERIAL AND MANUFACTURING PROCESS SELECTION USING GENETIC ALGORITHMS	SALEEM Z. RAMADAN
		7	IMPROVING PRODUCTION CAPACITY THROUGH EFFICIENT PPC SYSTEM: LESSON FROM LEATHER MANUFACTURING	MENGIST HAILEMARIAM SILMA YOSEPH
		8	Embodied Carbon Footprint of Existing Malaysian Green Homes	FAHANIM ABDUL RASHID MUHAMMAD AZZAM ISMAIL

AVRASYA
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
21. ULUSLARARASI "Gelenekselden Çağdaşa Sanat Serüveni" KARMA SERGİ

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

15 Temmuz / July 15, 2023 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL 4	NAEEM AHMED	1	TOM STOPPARD: THE AMORALITY OF THE ARTIST	Majeed Mohammed Midhin Clare Finburgh
		2	ASSESSMENT ON COMMUNICATION STUDENTS' INTERNSHIP PERFORMANCES FROM THE EMPLOYERS' PERSPECTIVE	YESUSELVI MANICKAM TAN SOON CHIN
		3	ANALYSIS OF POVERTY REDUCTION STRATEGIES AS MECHANISM FOR DEVELOPMENT IN NIGERIA FROM 1999-2019	AHMED USMAN EGYE HAMZA MUHAMMAD
		4	THE CAVE PAINTINGS OF LIBYC INSCRIPTIONS OF TIFRA, KABYLIA, ALGERIA	SAMIA AIT ALI YAHIA
		5	SOCIAL WORK PRACTICE TO LABOUR WELFARE: A PROPOSED MODEL OF FIELD WORK PRACTICUM AND ROLE OF SOCIAL WORKER IN INDIA	NAEEM AHMED
		6	ADOPTION AND DIFFUSION OF E-GOVERNMENT SERVICES IN INDIA: THE IMPACT OF USER DEMOGRAPHICS AND SERVICE QUALITY	SAYANTAN KHANRA ROJERS P. JOSEPH

AVRASYA
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
21. ULUSLARARASI "Gelenekselden Çağdaşa Sanat Serüveni" KARMA SERGİ

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

15 Temmuz / July 15, 2023 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL 5	Natalia Marulanda Grisales	1	WEST AFRICAN ISLAMIC CIVILIZATION: SOKOTO CALIPHATE AND SCIENCE EDUCATION	Dr. Hassan Attahiru Gwandu
		2	TEACHERS' PERCEPTIONS OF THE NEGATIVE IMPACT OF TOBEPHOBIA ON THEIR EMOTIONS AND JOB SATISFACTION	Phd. Prakash Singh
		3	KNOWLEDGE MANAGEMENT AS TOOL FOR ENVIRONMENTAL MANAGEMENT SYSTEM IMPLEMENTATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	Natalia Marulanda Grisales
		4	INQUIRY ON THE IMPROVEMENT TEACHING QUALITY IN THE CLASSROOM WITH META-TEACHING SKILLS	Shahlan Surat Saemah Rahman Saadiah Kummin
		5	THE NEW EDUCATORS: THE REASONS FOR SAUDI ARABIA TO INVEST MORE IN STUDENT COUNSELING PROGRAMS	TURKI Afffralotaibi
		6	THE IMPACT OF DRAMA EDUCATION ON CREATIVITY DEVELOPMENT AT PRESCHOOL CHILDREN	Prof. Dr. Vladimíra Hornáčková
			IDEAL SCHOOL OF THE FUTURE FROM THE PARENTS´ VIEW: QUANTITATIVE RESEARCH OF FACULTY OF EDUCATION OF THE UNIVERSITY OF HRADEC KRÁLOVÉ	Yveta Pohnětalová

AVRASYA
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
21. ULUSLARARASI "Gelenekselden Çağdaşa Sanat Serüveni" KARMA SERGİ

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

16 Temmuz / July 16, 2023 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Baskanı		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK	1	HOBBES' CONCEPTION OF JUSTICE BETWEEN NATURAL LAW AND SOCIAL CONTRACT	CANER ÇAKMAK
		2	MUHAFAZAKÂRLIĞIN KURUCUSU EDMUND BURKE ÜZERİNE	Öğretim Görevlisi FEVZİ YAHŞİ
		3	ANTİK DÖNEM'DEN AYDINLANMA SÜRECİNE BATI'DA SİYASET, DİN VE MEŞRULUK	Öğretim Görevlisi, FEVZİ YAHŞİ
		4	KANT'S IDEA OF A "FEDERATION OF NATIONS" AND THE UNITED NATIONS	Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK
		5	KIZILDERİLİ (NAVAJO) KÜLTÜRÜNDE DOKUMA HAZIRLIK İŞLEMLERİ	Doç. Dr. Mehmet Ali Eroğlu Satiye Demirbaş
		6	ANADOLU KÜLTÜR ROTALARI VE KÜLTÜREL PEYZAJ İZLERİ	Dr. Öğr. Üyesi D. Merve ÇETİNKAYA SÖNMEZ Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN
		7	İRAN ZERDÜŞTÎLERİNDE "SESSİZLİK KULELERİ"	Yüksek Lisans Öğrencisi, İrem ADİK
		8	SEMANTIQUE DE L'OBJET: ICONE ET SYMBOLES SYSTEMATIQUE	Assist. Prof. Dr. İnci Selin GUMUS

AVRASYA
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
21. ULUSLARARASI "Gelenekselden Çağdaşa Sanat Serüveni" KARMA SERGİ

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

16 Temmuz / July 16, 2023 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	DOÇ. DR. CANAN KOÇAK ALTUNDAĞ	1	TOPLUMSAL AÇIDAN REKREASYON	Yüksek Lisans Öğrenci, AYFER ÇİFTÇİ,
		2	FEN BİLİMLERİ EĞİTİMİNDE TGA YÖNTEMİ UYGULAMALARININ BAŞARIYA ETKİSİ: TÜRKİYE'DE YAYINLANAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN METAANALİZ İLE İÇERİK ANALİZİ	DOÇ. DR. CANAN KOÇAK ALTUNDAĞ FATMA YAVUZ KARSLI
		3	TÜRKİYE'DE FEN VE TEKNOLOJİ ÖĞRETİMDE YENİLİKÇİ TEKNOLOJİ UYGULAMALARININ AKADEMİK BAŞARIYA ETKİSİ: BİR META-ANALİZ ÇALIŞMASI	DOÇ. DR. CANAN KOÇAK ALTUNDAĞ FATİH HOŞOĞLU
		4	PASAROFÇA ANTLAŞMASI'NDA MUTAVASSIT DEVLET ELÇİLERİNİN ROLÜ	MUSTAFA ÖĞE
		5	BECERİ TEMELLİ SORULARIN ÖĞRENCİLERİN MATEMATİK TUTUMUNA ETKİSİ	Ahmet DEMİR Dr. Öğr. Üyesi Mustafa AKINCI

AVRASYA
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
21. ULUSLARARASI "Gelenekselden Çağdaşa Sanat Serüveni" KARMA SERGİ

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

16 Temmuz / July 16, 2023 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Baskanı		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade	1	HALVA AND HALVA CULTURE IN THE CONTEXT OF HISTORICAL, SOCIOLOGICAL REALITY	Öğr. Gör. Dr. Selma ATABEY
		2	THE EFFECT OF SOCIODEMOGRAPHIC VARIABLES AND RELIGIOUS TENDENCIES ON XENOPHOBIA AGAINST SYRIAN REFUGEES	Öğr. Gör. Cezmi ERVÜZ Öğr. Gör. Ahmet TÜRK
		3	THE SYNDROME OF SURVIVOR THE SOCIAL POLICY PERSPECTIVE: A QUALITATIVE STUDY ON THE EXPERIENCES OF THE 6 FEBRUARY 2023 KAHRAMANMARAŞ EARTHQUAKE	Assoc. Prof. Dr. CEMİLE ÇETİN Lect. ÖZLEM ANUK
		4	Takhmees's in Qasîdatu'l-Burdah Literature: The Case of Salahaddin-i Ushâkî	Zahide Lale İnce
		5	ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK ANALİZ: 1970-2023	Dr. Yunus SAVAŞ
		6	HEYDƏR ƏLİYEV və AZƏRBAYCAN-TÜRKİYƏ MÜNASİBƏTLƏRİ	Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade

AVRASYA
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
21. ULUSLARARASI "Gelenekselden Çağdaşa Sanat Serüveni" KARMA SERGİ

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523

16 Temmuz / July 16, 2023 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Baskanı		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	Prof. Dr., AKIN ÖZÇİFT	1	URBAN TRANSFORMATION WASTE AND ITS ENVIRONMENTAL IMPACTS	İbrahim Feda ARAL Ali Rıza DİNÇER
		2	A SENTIMENT ANALYSIS FOR HOTEL COMMENTS IN GAZİANTEP CITY BASED ON MACHINE LEARNING METHODS	Assistant Professor Mustafa DEMİRBİLEK
		3	RECURRENT NEURAL NETWORK BASED SENTIMENT ANALYSIS FOR HOTELS IN GAZİANTEP CITY	Assistant Professor Mustafa DEMİRBİLEK
		4	EFFECT OF PRODUCTION METHODS ON MICROSTRUCTURE AND HARDNESS OF AlSi10Mg ALLOY	Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ARICI Arş. Gör. Dr. Halit SÜBÜTAY Arş. Gör. S. Bilal ÇETİNKAL
		5	DEEP LEARNING APPROACHES FOR SOLAR POWER GENERATION PREDICTION	Prof. Dr., AKIN ÖZÇİFT
		6	RANDOM FORESTS IN SOFTWARE DEFECT PREDICTION	Prof. Dr., AKIN ÖZÇİFT
		7	HİSTOPATOLOJİK GÖRÜNTÜLER KULLANILARAK DERİN ÖĞRENME TABANLI OTOMATİK KANSER TEŞHİSİ	Arş. Gör. Salih Taha Alperen ÖZÇELİK Dr. Öğretim Üyesi Hüseyin ÜZEN Prof. Dr. Abdulkadir ŞENGÜR
		8	ULTRASON GÖRÜNTÜLERİNDE LEZYON TESPİTİ İÇİN EFFİCİENTNET TABANLI PİRAMİT AĞ MİMARİSİ	Doktor Öğretim Üyesi Hüseyin ÜZEN
		9	YOLO-V7 BASED DETECTION AND CLASSIFICATION OF POMEGRANATE FRUITS IN DIFFERENT GROWING STAGES	Assistant Professor, Mehmet NERGİZ
		10	WEKA İLE MAKİNE ÖĞRENİMİ ALGORİTMALARI KULLANARAK YAZILIM PROJE GEREKSİNİMLERİNİN SINIFLANDIRILMASI	Arş. Gör. Tuğba ÇELİKTEN Dr. Öğr. Üyesi Fatih YÜCALAR
		11	Biophilic Design in Interior Architecture: Enhancing Human-Nature Connection through Eco-Topological Approaches	Dr. Öğr. Üyesi Masoumeh Khanzadeh

AVRASYA
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
21. ULUSLARARASI "Gelenekselden Çağdaşa Sanat Serüveni" KARMA SERGİ

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

16 Temmuz / July 16, 2023 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL 1	**Rossi A. Hassad**	**1**	BEHAVIORAL ANALYSIS OF TEAM MEMBERS IN VIRTUAL ORGANIZATION BASED ON TRUST DIMENSION AND LEARNING	Indiramma M., K. R. Anandakumar
		2	IMPROVED AUTOMATED CLASSIFICATION OF ALCOHOLICS AND NON-ALCOHOLICS	Ramaswamy Palaniappan
		3	RHETORICAL COMMUNICATION IN THE COGSCI DISCOURSE COMMUNITY: THE COGNITIVE NEUROSCIENCES (2004) IN THE CONTEXT OF SCIENTIFIC DISSEMINATION	Lucia Abbamonte Olimpia Matarazzo
		4	MORAL REASONİNG AND BEHAVİOUR İN ADULTHOOD	O. Matarazzo, L. Abbamonte,
		5	A COGNITIVE MODEL FOR FREQUENCY SIGNAL CLASSIFICATION	Rui Antunes, Fernando V. Coito
		6	PROBABILITY AND INSTRUCTION EFFECTS IN SYLLOGISTIC CONDITIONAL REASONING	Olimpia Matarazzo Ivana Baldassarre
		7	AN INVESTIGATION INTO KANJI CHARACTER DISCRIMINATION PROCESS FROM EEG SIGNALS	Hiroshi Abe, Minoru Nakayama
		8	REFORM-ORIENTED TEACHING OF INTRODUCTORY STATISTICS IN THE HEALTH, SOCIAL AND BEHAVIORAL SCIENCES – HISTORICAL CONTEXT AND RATIONALE	Rossi A. Hassad

		9	EXPLORATIONS IN THE ROLE OF EMOTION IN MORAL JUDGMENT	Arthur Yan

AVRASYA
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
21. ULUSLARARASI "Gelenekselden Çağdaşa Sanat Serüveni" KARMA SERGİ

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

16 Temmuz / July 16, 2023 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL 2	**Juliana Panova**	**1**	A COMPUTATIONAL MODEL OF MINIMAL CONSCIOUSNESS FUNCTIONS	Nabila Charkaoui
		2	EXPLORING LIFE MEANINGFULNESS AND ITS PSYCHOSOCIAL CORRELATES AMONG RECOVERING SUBSTANCE USERS – AN INDIAN PERSPECTIVE	Fouzia Alsabah Shaikh, Anjali Ghosh
		3	DEVELOPMENT OF ORGANIZATIONAL JUSTICE IN INCENTIVE ALLOCATION OF THE THAI PUBLIC SECTOR	Kalayanee Koonmee
		4	AUTOBİOGRAPHİCAL MEMORY AND FLEXİBLE REMEMBERİNG: GENDER DİFFERENCES	A. Aizpurua, W. Koutstaal
		5	CULTURAL ANXIETY AND ITS IMPACT ON STUDENTS- LIFE: A CASE STUDY OF INTERNATIONAL STUDENTS IN WUHAN UNIVERSITY	Nadeem Akhtar Shan Bo
		6	TREATMENT OR RE-VICTIMIZING THE VICTIMS	Juliana Panova
		7	THE STORY OF MERGERS AND ACQUISITIONS: USING NARRATIVE THEORY TO UNDERSTAND THE UNCERTAINTY OF ORGANIZATIONAL CHANGE	Philip T. Roundy
		8	A NEW MEASURE OF HERDING BEHAVIOR: DERIVATION AND IMPLICATIONS	Amina Amirat Abdelfettah Bouri

AVRASYA
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
21. ULUSLARARASI "Gelenekselden Çağdaşa Sanat Serüveni" KARMA SERGİ

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

16 Temmuz / July 16, 2023 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL 3	**Antonios Maniatis**	**1**	ANALYSIS OF DRIVING CONDITIONS AND PREFERRED MEDIA ON DIVERSION	Yoon-Hyuk Choi
		2	AN ANALYTICAL STUDY ON THE POLITICS OF DEFECTION IN INDIA	Diya Sarkar, Prafulla C. Mishra
		3	POSITION OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF THE RUSSIAN FEDERATION ON THE MATTER OF RESTRICTING CONSTITUTIONAL RIGHTS OF CITIZENS CONCERNING BANKING SECRECY	A. V. Shashkova
		4	RECOGNİTİON AND PROTECTİON OF INDİGENOUS SOCİETY İN INDONESİA	Triyanto, Rima Vien Permata Hartanto
		5	NEED OF NATIONAL SPACE LEGISLATION FOR SPACE FARING NATIONS	Muhammad Naveed Yang Caixia
		6	HUMAN RIGHTS IN ARMED CONFLICTS AND CONSTITUTIONAL LAW	Antonios Maniatis
		7	FORENSIC MEDICAL CAPACITIES OF RESEARCH OF SALIVA STAINS ON PHYSICAL EVIDENCE AFTER WASHING	Saule Mussabekova
		8	TOWARDS A PROOF ACCEPTANCE BY OVERCOMING CHALLENGES IN COLLECTING DIGITAL EVIDENCE	Lilian Noronha Nassif
		9	THE ROLE OF EUROPEAN UNION IN GLOBAL GOVERNANCE	Yrfet Shkreli

AVRASYA
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
21. ULUSLARARASI "Gelenekselden Çağdaşa Sanat Serüveni" KARMA SERGİ

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

16 Temmuz / July 16, 2023 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL 4	**Aleksandra Chiniaeva**	**1**	PROMOTING GENDER EQUALITY WITHIN ISLAMIC TRADITION VIA CONTEXTUALIST APPROACH	Ali Akbar
		2	BA'ALBAKĪ'S INFLUENCE ON 1950S AND 1960S LEBANESE WOMEN WRITERS	Khaled Igbaria
		3	THE INTERACTION BETWEEN HUMAN AND ENVIRONMENT ON THE PERSPECTIVE OF ENVIRONMENTAL ETHICS	Mella Ismelina Farma Rahayu
		4	PROTECTİON OF HUMAN RİGHTS İN EUROPE: THE PARLİAMENTARY DİMENSİON	Aleksandra Chiniaeva
		5	EISENHOWER'S FAREWELL SPEECH: INITIAL AND CONTINUING COMMUNICATION EFFECTS	B. Kuiper
		6	HUMAN SECURITY PROVIDERS IN FRAGILE STATE UNDER ASYMMETRIC WAR CONDITIONS	Luna Shamieh
		7	DEVELOPING NEW MEDIA CREDIBILITY SCALE: A MULTIDIMENSIONAL PERSPECTIVE	Hanaa Farouk Saleh
		8	GENDER DIFFERENCES IN RESEARCH OUTPUT, FUNDING AND COLLABORATION	Ashkan Ebadi Andrea Schiffauerova

AVRASYA
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
21. ULUSLARARASI "Gelenekselden Çağdaşa Sanat Serüveni" KARMA SERGİ

Bildiri Sunumları / Presentation Session –II
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

16 Temmuz / July 16, 2023 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL 5	**Aishath Shakeela**	**1**	NARRATING IRISH IDENTITY: RETRIEVING 'IRISHNESS' IN THE WORKS OF WILLIAM BUTLER YEATS AND SEAMUS HEANEY	Rafik Massoudi
		2	NATURAL DISASTER TOURISM AS A TYPE OF DARK TOURISM	Dorota Rucińska
		3	DEMOCRATIZATION, MARKET LIBERALIZATION AND THE RAISE OF VESTED INTERESTS AND ITS IMPACTS ON ANTI-CORRUPTION REFORM IN INDONESIA	Ahmad Khoirul Umam
		4	ART AND CULTURE İN THE DEVELOPMENT PERİOD TO MODERNİZATİON İN THE REİGN OF KİNG RAMA VI	Weena Eiamprapai
		5	DESIGNING CREATIVE EVENTS WITH DECONSTRUCTIVISM APPROACH	Maryam Memarian, Mahmood Naghizadeh
		6	DE-SECURITIZING IDENTITY: NARRATIVE (IN)CONSISTENCY IN PERIODS OF TRANSITION	Katerina Antoniou
		7	EFFECT OF ORGANIZATIONAL RESOURCES ON IMPROVING INDEPENDENCY OF PEOPLE WITH SEVERE DISABILITIES: VOCATIONAL REHABILITATION FACILITIES IN SOUTH KOREA	Soungwan Kim
		8	CAPITAL ACCUMULATION AND UNEMPLOYMENT IN NAMIBIA, NIGERIA, AND SOUTH AFRICA	Abubakar Dikko
		9	WATER CRISIS MANAGEMENT IN A TOURISM DEPENDENT COMMUNITY	Aishath Shakeela

AVRASYA
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
21. ULUSLARARASI "Gelenekselden Çağdaşa Sanat Serüveni" KARMA SERGİ

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

16 Temmuz / July 16, 2023 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL 6	**Shorena Tsiklauri**	**1**	IMPACT OF REPRODUCTIVE TECHNOLOGIES ON WOMEN'S LIVES IN NEW DELHI: A STUDY FROM FEMINIST PERSPECTIVE	Zairunisha
		2	CURBING ABUSES OF LEGAL POWER IN THE SOCIETY	Tajudeen Ojo Ibraheem
		3	SOCIAL STRUCTURE, INVOLUNTARY RELATIONS, AND URBAN POVERTY	Mahmood Niroobakhsh
		4	KNOWLEDGE TRANSFER AND THE TRANSLATİON OF TECHNİCAL TEXTS	Ahmed Alaoui
		5	THE INFLUENCE OF ISLAMIC ARTS ON OMANI WEAVING MOTIFS	Zahra Ahmed Al-Zadjali
		6	HANDLING COMPLEXITY OF A COMPLEX SYSTEM DESIGN: PARADIGM, FORMALISM AND TRANSFORMATIONS	Hycham Aboutaleb Bruno Monsuez
		7	UNDERSTANDING EUROPE'S ROLE IN THE AREA OF LIBERTY, SECURITY AND JUSTICE AS AN INTERNATIONAL ACTOR	Sarah Barrere
		8	THE METHODOLOGY OF OUT-MIGRATION IN GEORGIA	Shorena Tsiklauri

AVRASYA
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
21. ULUSLARARASI "Gelenekselden Çağdaşa Sanat Serüveni" KARMA SERGİ

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 881 9370 7664 **Passcode: 192102523**

16 Temmuz / July 16, 2023 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL 7	Shorena Tsiklauri	1	COGNITIVE BEHAVIOUR THERAPY TO TREAT SOCIAL ANXIETY DISORDER: A PSYCHOLOGY CASE	Yasmın Bıntı Othman Mydın Mohd. Fadzıllah Abdul Razak
		2	SERIOUS GAME FOR AUTISM CHILDREN: REVIEW OF LITERATURE	Helmı Adly Mohd Noor Faaızah Shahbodın Naım Che Pee
		3	THE IMPLICIT METHODS FOR THE STUDY OF TOLERANCE	M. Bambulyaka
		4	EXPERT WITNESS TESTIMONY IN THE BATTERED WOMAN SYNDROME	Ana Pauna
		5	HOW DOES PSYCHOANALYSIS HELP IN RECONSTRUCTING POLITICAL THOUGHT? AN EXERCISE OF INTERPRETATION	Subramanıam Chandran
		6	ALIGNING IS DEVELOPMENT WITH USERS- WORK HABITS	Abbas Moshref Razavı Rodına Ahmad
		7	HOW VALID ARE OUR LANGUAGE TEST INTERPRETATIONS? A DEMONSTRATIVE EXAMPLE	Masoud Saeedı Shırın Rahımı Kazeroonı Vahıd Parvaresh
		8	CULTURAL ANXIETY AND ITS IMPACT ON STUDENTS- LIFE: A CASE STUDY OF INTERNATIONAL STUDENTS IN WUHAN UNIVERSITY	Nadeem Akhtar Shan Bo
		9	COGNITIVE BEHAVIOUR THERAPY TO TREAT SOCIAL ANXIETY DISORDER: A PSYCHOLOGY CASE	Yasmın Bıntı Othman Mydın Mohd. Fadzıllah Abdul Razak

		10	SERIOUS GAME FOR AUTISM CHILDREN: REVIEW OF LITERATURE	Helmı Adly Mohd Noor Faaızah Shahbodın Naım Che Pee

21. ULUSLARARASI "Gelenekselden Çağdaşa Sanat Serüveni" KARMA SERGİ

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Eser Adı / Art Work	Artist	Tema / Theme
		1	Meclis Kulisi	Havva Nur Çelik	
		2	"Böke", Kum Taşı, /BÖKE, sandstone	Assoc. Prof. METİN KAR	
		3	Kuzgunlu Kadın	Mehmet Şiran GÖKDEMİR	
		4	Soyağacı V\Pedigree V	Arş. Gör. Hatice DÖNMEZ AYDIN	
		5	Papatyalar	Öğr.Gör. Fatma Ö. GJINALI	
		6	Saçlarda Barok Esintiler / Baroque Inspirations in Hair	Öğr.Gör. Fatma Ö. GJINALI	
		7	İsimsiz	Dr. Öğr. Üyesi Derya ÖZDEMİR	
		8	Anadolu	Öğretim Görevlisi Hamide Soysal Demirci	
		9	Gece Yıldızı / Night Star	Dr. Vali GJİNALİ	
		10	Çöl Prensesi / Princess of the Desert	Dr. Vali GJİNALİ	
		11	Muvâcehe (Yüzleşme) / Self-confrontation	Tuba Özer	
		12	Mono Baskı	Yüksek Lisans Ahmet Göktuğ Kılıç	
		13	Çok Güçlü Hisler Masası için Düşünceler	Doç. Ayşegül türk	
		14	Kadın ve Çiçek	Doçent Doktor Seyhan Mercan Kalaycı	
		15	Serious	Dr.Öğr.Üyesi Merve KARAMAN	
		16	Mom and Dad Giraffe	Dr.Öğr.Üyesi Merve KARAMAN	
		17	Yalnızlık / loneliness	Yüksel TOK	
		18	Stop	Dr. Öğr. Üyesi Ferrah Nur Dündar	
		19	İkilem / Dilemma	Öğr. Gör. Nurhan AKBULUT	
		20	KİTİ	Doç.Dr. Yücel Yazgın	
		21	KOURİS	Doç.Dr. Yücel Yazgın	

CONTENTS

KIZILDERİLİ (NAVAJO) KÜLTÜRÜNDE DOKUMA HAZIRLIK İŞLEMLERİ 1
KENTSEL GELİŞMİŞLİK VE KADIN GÖRÜNÜRLÜĞÜ İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ 30
HÜSEYİN CAHİT YALÇIN'IN *HAYAL İÇİNDE* ADLI ROMANINDA POZİTİVİZM ETKİSİ 49
YAŞAR KEMAL'İN *AKÇASAZIN AĞALARI* ROMAN SERİSİNDE 66
FEODAL KÜLTÜR VE İKTİDAR MÜCADELESİ 66
17. YÜZYIL OSMANLI RESİM SANATINDA KÜLTÜREL ÖĞE OLARAK MEKÂN TEMASI: GELENEKSEL MİMARİ KURGU BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME 83
GELENEKSEL TÜRK RESİM SANATINDA NESNELLİK VE ÖZGÜNLÜK 99
OSMANLI RESİM SANATINDA VE FRANSIZ RESİM SANATINDA 18. YÜZYIL MANZARA VE KIR EĞLENCELERİ TEMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME 109
17.YÜZYIL AVRUPA RESİM SANATINDA BAMBOCCİATA TÜRÜNDEKİ ESERLERDE KURGU 122
MEYVE VE SEBZELERDE PESTİSİT KULLANIMININ İHRACAT PAZARLAMASINA ETKİSİ: ÜLKELERİN KARŞILAŞTIRILMASI 136
TRANSMITTING POPULAR CULTURE TO FUTURE GENERATIONS THROUGH MARKETING: THE CASE OF THE GUARDIANS OF THE GALAXY FRANCHISE 153
NATURAL LANGUAGE PROCESSING TECHNIQUES AND APPLICATIONS IN SOCIAL SCIENCES 161
APPROACHES TO SENTIMENT ANALYSIS IN SOCIAL SCIENCES 168
THE INTERSECTION OF SOCIAL WORK AND MARKETING: BUILDING CONNECTIONS FOR POSITIVE CHANGE 174
G7 ÜLKELERİ İLE TÜRKİYE VERGİ SİSTEMİNİN KARŞILAŞTIRILMASI 181
ÇEVREYİ KİRLETENİN HUKUKİ SORUMLULUĞU 191
E-BELEDİYE ARAÇLARI 201
METAVERSE VE YEREL YÖNETİMLER 211
KONUŞMA KAYGISI İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALARDA CİNSİYET DEĞİŞKENİ 221
MUHAFAZAKÂRLIĞIN KURUCUSU EDMUND BURKE ÜZERİNE 233
ANTİK DÖNEM'DEN AYDINLANMA SÜRECİNE BATI'DA SİYASET, DİN VE MEŞRULUK 240
KANT'IN "ULUSLAR FEDERASYONU" FİKRİ VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER CEMİYETİ 258
ANADOLU KÜLTÜR ROTALARI VE KÜLTÜREL PEYZAJ İZLERİ 265
TARİHSEL, SOSYOLOJİK GERÇEKLİK BAĞLAMINDA HELVA VE HELVA KÜLTÜRÜ 281
SOSYODEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER VE DİNDARLIK EĞİLİMİNİN SURİYELİ SIĞINMACILARA YÖNELİK YABANCI DÜŞMANLIĞINA (ZENOFOBİ) ETKİSİ 287
A COMPARATIVE QUALITATIVE RESEARCH ON THE EFFECTS OF GLOBAL HEALTH CRISES ON MICRO ENTREPRENEURS: THE CASE OF COVID-19 299

KIZILDERİLİ (NAVAJO) KÜLTÜRÜNDE DOKUMA HAZIRLIK İŞLEMLERİ

Doç. Dr. Mehmet Ali Eroğlu [1], Satiye Demirbaş [2]

1 Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, - 0000-0001-5576-9333

2Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, - 0009-0008-3358-4627

ÖZET

Kültür bir toplumun kimliğini oluşturan ve onu diğer toplumlardan farklı kılan yaşama ve düşünme biçimidir. Bir toplumun kökeni ne kadar eskiyse kültürü de bir o kadar çeşitli ve kıymetlidir. Köklü bir geçmişe sahip Kızılderililer Amerika kıtasının ilk yerleşimcileri olarak binlerce yıldır yaşamlarını sürdürmekte ve yaşadıkları tüm olayların izlerini de kültürlerine yansıtmaktadırlar. Amerika'nın keşfi ile birlikte; İşgaller, sömürgeler ve kölelik gibi birtakım baskılara maruz kalan Kızılderililerin kültüründe bu olaylarında izleri görülmektedir.

Kızılderililerin kültürleri incelendiğinde inanç sistemlerinin de etkisiyle doğa olan bağlılığı ve duyduğu saygı her zaman ön plandadır. Tüm yaşamlarında doğal materyallerden üretilmiş ürünler kullanılsa da ihtiyaçlarından fazlasını kullanmadıkları görülmektedir. Kızılderililerin kullandıkları her ürüne kültürlerinden izler eklendiği, günümüzde ise bu ürünler efsane, hikâye, müze vb. yerlerde anıldığı "el sanatları" olarak adlandırıldığı düşünülmektedir. Kızılderililerin el sanatları incelendiğinde; Sepet örücülüğü, seramik işçilikleri ve dokumaları gibi birçok alanda ürün karşımıza çıkmaktadır.

Hayvancılığında ön planda olduğu Kızılderililerde hayvanlardan elde ettikleri materyalleri de sürekli olarak değerlendirdiği bilinmektedir. Kızılderililerin kendi içlerinde Kabilelere ayrıldıkları ve yaşam biçimlerinin de kabileler arası farklılıklar gösterebileceği bilinmektedir. Günümüzde Rezervasyon alanı denilen, bir çeşit toplama alanlarında yaşadıkları bilinen Kızılderililer en kalabalık nüfusa sahip bölgesi ise "Navajo Rezervasyon Alanıdır". Hayvancılıkla da uğraşan Navajoların hayvanlardan elde ettikleri yünleri kullanarak ürettikleri ürünler de günümüzde dokuma sanatı olarak incelenebilmektedir. Navajo dokumaları renk desen ve kompozisyon bakımından Kızılderililerde ve dünyada büyük ilgi görmekte ve birçok araştırmaya konu olmaktadır.

Navajoların dokumalarını gerçekleştirmeden önce ise birtakım ritüeller eşliğinde hazırlıklar yaptığı, dokumada kullanılan materyalleri özenle hazırladıkları görülmektedir.

Dokumada kullandıkları iplik ve tezgahlarda yaşadıkları süreç içerisinde değişiklikler gözlemlenmektedir. Navajoların dokumaların görülen doğallığın zaman içerisinde ticari ya da Avrupalıların baskılarıyla sekteye uğradığı, kimyasal ve sanayi ürünlerine de yer verildiği tespit edilmiştir. Bu kapsamda dokuma öncesi işlemlerde görülen değişimler ve oluşan çeşitler incelenerek sınıflandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kızılderili, Navajo, dokuma, tezgâh, iplik.

1. GİRİŞ

İnsanların yaşamın başlangıcından itibaren çevresel etkenlerden korunmak için örtünme ihtiyacı duydukları bilinmektedir. İnsanların tarih boyunca örtünme ihtiyaçlarını; iklim şartları, hareket kabiliyeti ve güvenli yaşam alanları gibi kaygılar güderek, çeşitli yöntemler geliştirip karşıladıkları düşünülmektedir. Başlangıçta ellerinde olan materyalleri ham haliyle kullandıkları görülmekte olup, zaman içerisinde malzemeleri çeşitli biçimlerde işleyerek kullandıkları bilinmektedir. İnsanların geliştirdiği yöntemlerden biri ise dokumalardır. Dokuma; çeşitli doğal maddelerden elde edilen lifler kullanılarak oluşturulan ipliklerin yatay ve dikey şekilde konumlandırılarak farklı metotlarla bir yüzey oluşturulmasıdır.

Toplumların yaşadıkları coğrafya etkisiyle tarım ve hayvancılık gibi başlıca geçim kaynaklarından yararlandıkları düşünülmektedir. Örtünme ihtiyacını karşılarken oluşturdukları dokumalarda kullandıkları malzemelerde de bu nedenlerle farklılıklar görülmektedir. Örneğin hayvancılığın ön planda olduğu toplumların dokumalarında yün ve kıl gibi materyaller görülürken, tarım ile uğraşan toplumların dokumalarında pamuk ve keten gibi liflerin kullanıldığı görülmektedir.

Toplumların dokumaları incelendiğinde, malzeme değişikliklerinin yanı sıra biçimsel farklılıklar da gözlemlenmektedir. Bu farklılıkların, dokumaların oluşturulduğu toplumun kültürünü yansıttığı ve yaşam biçimleriyle şekillendiği görülmektedir.

Kültür; bir toplumun kimliğini oluşturan ve onları diğer toplumlardan farklı kılan, yaşayış ve düşünüş tarzıdır. Milletlerin kültürleri incelendiğinde, coğrafi şartlar ve yaşanan olaylar neticesinde şekillendiği düşünülmektedir. Toplumların kökeni ne kadar eskiye dayanıyorsa ürettiği ürünlerde de bir o kadar çeşitlilik görülmektedir. Köklü tarihiyle bilinen toplumlardan biri ise Kızılderililerdir. Amerikan Yerlileri olarak bilinen Kızılderililerin, yaşamları boyunca ihtiyaçları doğrultusunda birçok ürün oluşturduğu bilinmektedir. Aralarında dokumaların da bulunduğu ürünler, el sanatları bakımından zengin içeriğiyle dikkat çekmektedir.

Çalışmanın amacı; köklü bir tarihe sahip olan Kızılderililerin dokuma işlem basamaklarının incelenmesi ve sınıflandırılmasıdır. Bu çalışmada; Kızılderililerin tarih boyunca değişiklikler gösteren dokumaları, materyal ve teknik bakımından sınıflandırılarak sunulmaktadır. Bu bağlamda; Kızılderili kültürünün ve dokuma işlemlerinin tanıtılması ve gelecek nesle aktarılması hedeflenmektedir.

Araştırma kapsamında; 2015 yılında Arizona/New Meksika bölgesinde bulunan Navajo Rezervasyon Alanına gidilerek saha çalışması yapılmıştır. Yapılan alan araştırmasında tespit edilen dokumalar ve işlem basamakları incelenip literatür taraması ile desteklenerek dokuma işlem basamakları detaylandırılarak sunulmaktadır. Çalışma üç başlıkta ele alınmaktadır. Birinci bölümde Kızılderililerin kültürleri, ikinci bölümde dokuma öncesi yapılan hazırlık işlemleri, üçüncü bölümde ise dokumalarda kullanılan iplik ve tezgâh türleri incelenmiştir.

2. KUZEY AMERİKA YERLİLERİ KIZILDERİLİLER (NAVAJO)

2.1. Kızılderililer Kimdir?

Amerika Kıtası 1492 yılında Kristof Kolomb tarafından keşfedilmiştir. Bu konuyla ilgili kaynaklar bu keşfi "yeniden keşif" olarak belirtmektedir. Bu şekilde ifade edilmesinin nedeni, keşif sırasında karşılaşılan, kıtada yaşamakta olan yerlilerdir (Kurtuluş, 2005, s.876). Bu yerlilerin ise günümüzde Kızılderililer olarak adlandırıldığı bilinmektedir.

Kristof Kolomb'un Kızılderililerin yaşadığı topraklara ilk ulaştığında, Hindistan'da olduğunu düşünerek, bölgede bulunan yerlileri, Hintli (İndian) olarak isimlendirdiği bilinmektedir. (Fohlen, 1993, s.7) Kızılderililerin isimlendirilmesiyle ilgili farklı tanımlamalar da bulunmaktadır. Kızılderililerle ilgili araştırmalar yapan Ord. Prof. Dr. Reha Oğuz Türkkan'ın "Kızılderililer ve Türkler" isimli kitabında Kızılderili kelimesiyle ilgili açıklamalar bulunmaktadır. Bu açıklamalardan ilki "Tenlerinin bakıra çalan rengi dolayısıyla Kızılderili (Red Skin / Peau Rouge) denilenler." olarak belirtilmektedir. Bir diğer açıklama da ise Türkkan: "İspanyolca esmer renkli / tenli adamlar (losindios)." olarak belirtmektedir. (Türkkan, 1999, s.46) Kızılderililer hakkında uzun yıllar araştırmalar yapan Ahmet Ali Arslan ise "Ataların İzi İle Orta Asya'dan Amerika'ya Türk Kültürünün Göçü" adlı kitabında;

"Soluk benizliler Amerika'ya ayak bastığında bu toprakların asırlardan beri asıl sahibi olan Yerlilerle karşılaştılar. Kendilerine göre daha koyu ve güneşten yanmış ve düzgün bir cilde sahip olan Yerlileri gören Avrupalı "Soluk Benizliler", ilk defa karşılaştıkları bu yerlilerin derilerinin renginden dolayı Red Man ve Red Skin (Kızılderili) olarak adlandırdılar" (Arslan, 2004, s.26)

Kızılderililerin Kökeni ve Yaşam Alanları

Kızılderililerin kökeniyle ilgili kesin bir bilgi bulunmamakta olup konuyla alakalı yapılan araştırmalarda ifade edilen tahminlere yer verilmektedir. Bu ifadelerden biri; Okyanusların donarak su seviyesinin düşmesine neden olan, yaklaşık 35.000 yıl önce yaşanan Buz Devri ile ilgilidir. Su seviyesinin düşmesiyle oluşan Bering Boğazı yolunun Kuzey Amerika ve Asya arasında bir kara köprüsü oluşturduğu düşünülmektedir. Amerikan Yerlilerinin ilk atalarının 250 yüzyıl boyunca bu yolu kullanarak Kuzey Amerika Kıtasına yayıldıkları tahmin edilmektedir (Kennedy ve Cohen, 2015, s.6).

Kızılderililerin kökeniyle ilgili araştırmalar yapan arkeologlar 1000 ila 1500'li yıllara dayanan DNA ve diş örneklerini inceleyerek; Kızılderililerin Bering Boğazı'nın her iki ucunda da yaşadıklarını belirtmektedir. Bu araştırma Kristof Kolomb'un keşfinden önce de bölgede

yaşamlarını sürdürdüklerini destekler niteliktedir (Arslan, 2004, s.22), (Schiffer Nancy N.,1991, s.11).

Kızılderililerin Amerika'nın keşfine kadar, bulundukları kıtanın büyük bir bölümüne hâkim bir yaşam sürdürdükleri bilinmektedir. Avrupalıların bölgeyi keşfinden sonra gerçekleşen işgaller ve göçler sonucunda Kızılderililerin yaşam alanlarında değişiklikler görülmektedir. Oluşan bu değişikliklerin yalnızca coğrafi olmadığı ve kültürlerine de yansıdığı düşünülmektedir. 1800'lü yıllarda Kızılderililerin Amerikan Hükümeti tarafından belirlenen, sınırları çizilmiş alanlarda ikamet etmeye zorlandıkları bilinmekte, bu alanlara ise "rezervasyon" alanı denilmektedir. Günümüzde Kızılderililerin çoğunlukla bu alanların dışında yaşadığı düşünülse de Kızılderililere ait Amerika Kıtasında 300'den fazla yerleşim bölgesi bulunmaktadır (Eroğlu, 2017, s.277).

Binlerce yıllık geçmişi olan Kızılderililerin tek bir coğrafyada, tek bir topluluk halinde yaşamadıkları görülmektedir. Yaşadıkları bölgelere göre gruplara ayrılan Kızılderililerin, bu gruplara kendi kabilelerinin isimlerini verdikleri bilinmektedir. Amerika kıtasında ortalama 554 kabilenin varlığından bahsedilmektedir. Kızılderililerin en büyük yerleşim yeri olan, "Utah-Colorado – Arizona - New Mexico" alanlarının merkezinde yer alan, Navajo Rezervasyon bölgesi ise Kızılderililerin nüfusunun en yoğun olduğu bölgedir.

Yaşam Biçimleri ve İnanç Sistemleri

Kıtanın keşfi sırasında Kızılderililerin gelişmişlik seviyesinin Avrupa'ya oranla düşük olduğu belirtilmektedir. Kültürlerini aktarırken sözlü geleneklere bağlı olan Kızılderililer, kitap ve yazı kullanmadıkları, basit ve anlaşılabilir bir dil konuştukları bilinmektedir (Zeytinoğlu, 2020, s.193).

Kızılderililer inançlarına göre; doğa, kabilenin kutsal toprakları ve doğaüstü güçlerin varlığı önceliklidir. Beslenme ihtiyaçlarını avcılıkla gerçekleştiren Kızılderililerin yalnızca kabileye yetecek kadar avlandıkları ve avladıkları hayvanın hiçbir parçasını telef etmedikleri bilinmektedir. Doğaüstü varlıkların kendilerine hayvan olarak göründüğüne inanan Kızılderililer, yırtıcı etçil hayvanları, etçil avcı kuşları ve vahşi sürüngenleri totem haline getirerek tapmakta ve yalnızca bu hayvanların dışında kalanları avlamaktadırlar (Koluman, 2009, s.28). Kızılderili inanç sistemleri ile ilgili bir diğer açıklama ise;

"Kuzey Amerika'daki Kızılderili toplumu, her bakımdan sıkı sıkıya toprağa bağlıydı. Toprağa ve doğa koşullarına bağlılık dinsel inançlarının ayrılmaz bir parçasıydı. Kızılderili inanç dünyasında Tanrı, cennet, cehennem gibi kavramlar bulunmuyordu. Onlara göre, dünyaya bir "Kuvvet" hakimdi. Bu kuvvet bütün canlı varlıklarda kendini gösterir, iyi kullanılırsa, bu kuvvet iyilik doğurur, kötü kullanılırsa, kötülük doğururdu. İyi yaşayabilmek için insanların bu kuvvete erişmeleri, ona yaranmaları gerekirdi" (Zeytinoğlu, 2009, s.193).

Kızılderililer için doğum, ölüm ve evlilik hayatın dönüm noktalarıdır. Bu geçiş evrelerinde oluşabilecek kötü olaylardan korunmak için de geçiş törenleri düzenledikleri bilinmektedir. Keşif

ve sonrası dönemlerde de Hristiyanlaşma görülse de bu uygulamaların bazılarını devam ettirdikleri görülmektedir (Kekevi, 2009, s.27). Navajoların dokumaya hazırlık işlemlerinde de hemen her aşama için bir şarkılarının olduğu bilinmektedir.

NAVAJO DOKUMALARI VE HAZIRLIK İŞLEMLERİ

Navajo Dokumalarının Tarihsel Süreci

Navajo kabilesinin, dokuma sanatını öğrenmesi ve uygulamasının başlangıcıyla ilgili kesin bir tarih bulunmamaktadır. Dokumacılığın başlangıcıyla ilgili ise Amerika'nın Güneybatısında bulunan Pueblo halkından öğrendikleri, Pueblo halkının ise Zuni kabilelerinden öğrendiği düşünülmektedir. Bu üç kabilenin dokumaları arasındaki teknik ve motif benzerlikleri incelendiğinde elde edilen bulgular bu tahminleri doğru olarak desteklemektedir (Tanrısal,1997, s.94).

Navajo dokumaları incelendiğinde ilk dönemlerde, hammaddenin yün olduğu görülmektedir. Daha sonraki süreçte akrabaları olan Pueblo Kabilesi başta olmak üzere diğer kabilelerden de etkilenerek hammaddelerinde çeşitlilikler gözlemlenmektedir. Tarım ile ilgilenen Pueblo Kabilesinden etkilendiği düşünülen Navajo kabilesinin dokumalarında ilerleyen dönemlerde pamuk ipliğinin kullanımına rastlanmaktadır. Bu gelişme ile birlikte Navajo dokumalarının kalite yönünden de değer kazandığı ve hayvancılık konusunda yaşanan olumsuzlukların da azalmaya başladığı görülmektedir (Bahti,2001, s.17).

Kızılderililerin dokumalarında 18. ve 19. Yüzyıl örnekleri incelendiğinde, görsel olarak sade ve basit kompozisyonlar görülmektedir. İlerleyen dönemlerde incelenen dokumalar da ise desen ve renk kullanımlarının daha karmaşık hale geldiği görülmektedir. Dokumalarda kullandıkları desenler gökyüzü baba, yılan, toprak ana, gökkuşakları ve şimşek gibi ifadelerle isimlendirilmekte ve sözlü gelenekle aktarılan hikâyeleri yansıtmaktadır. Bir Kızılderili efsanesine göre; dokuma Navajo Kabile üyelerine Örümcek Kadın (Spider Women) tarafından, güneş ışınları ve şimşeklerden yapılan bir tezgâh kullanılarak öğretilmiştir. Bir Kızılderili inancına göre ise Örümcek Kadın'ın halen Arizona'daki Canyon de Chelly'de bulunan, kutsal sayılan bir mağarada yaşadığı ve dokuma yapan kadınların ellerini yönlendirmeye devam ettiği düşünülmektedir. (Aksoy, 2021, s.6).

Navajolarda bölgesel adlandırma (Navajo dokumaları) tüm rezervasyon alanını kapsamaktadır lakin geniş bir yerleşim alanına sahip Navajolarda her bölgenin kendine has dokuma tarzının olduğu da görülmektedir. Navajo dokumaları farklı dönemlerle ayrılmış olsa da motif ve kompozisyonlarında, benzerlikler ve farklılıklar gözlenmektedir. Navajo dokumaları genel olarak incelendiğinde ise motif renk ve kompozisyon özellikleri bakımından 4 döneme ayrılmaktadır:

"Klasik Dönem (1650-1865), Geçiş Dönemi (1865-1895), Kilim Dönemi (1895-1920) Yeniden Canlanma-Modern Dönem (1920'den günümüze kadar)" (Bahti, 2001, s.18).

Kızılderili dokumalarında görülen değişimlerin diğer nedenleri; keşif sonrasında gerçekleştirilen işgaller ve dayatmalar ile İspanyolların ticari çıkarlarla getirdiği yenilikler sonucu gerçekleşen olaylardır. Yaşanılan talihsiz olaylar neticesinde telef olan hayvanlar ve bölgeye yeni getirilen

hayvanların cins farklılıklarının, dokumanın kalitesini ve dokuma öncesi iplik oluşturma sürecinin kolaylığını etkilediği görülmektedir. Navajoların İspanyol hâkimiyeti altında kalmalarıyla beraber birçok koyun türü ile tanıştıkları fakat dokumaları incelendiğinde ağırlıklı olarak 3 faklı koyun türünün kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan ilki Churro adı verilen koyun türüdür. (Bahti 2001, s.48) Navajo-Churro olarak da ifade edilmektedir. İspanyol Chorra koyunlarından türediği düşünülen bu ırk zorlu hava koşullarına karşı dayanıklılığı ve çoğaltma işlemlerinde ikiz doğurmaları nedeniyle tercih edilmektedir. (Bkz.Görsel 1) (Navajo-Churro - Vikipedi (wikipedia.org)) Uzun ve düz yünlü olan bu tür kurak ve dikenli bitkileriyle ünlü Güneybatı bölgesinde temizlenme işlemleri sırasında zorluk çıkarmaktadır. Temizleme işlemlerinden sonraki tüm işlemler kolaylıkla gerçekleştirilmektedir. (Dedera, 1999, s.78)

Görsel 1. Navajo-Churro Koç'u, 2020.

(https://en.wikipedia.org/wiki/Navajo-Churro) 2020

1800'lü yılların ikinci yarısına gelindiğinde ise İspanyollar tarafından ilk olarak, et türü bakımından üstün gördükleri İspanyol Merinosu olarak adlandırılan tür verilmiştir (Bkz. Görsel 2a). Ardından Fransız Rombouillet'i adı verilen koyun türü ile tanışmışlardır (Bkz. Görsel 2b). Bu iki tür arasında ağırlıklı olarak merinos cinsinin kullanıldığı görülmektedir (Bahti, 2001, s.49)

Görsel 2a. Rambouillet koyunu **Görsel 2b. Merinos koyunu**

Görsel 2a: Rambouillet Koyunu (farmow.com)

Görsel 2b: Sussane,Jake Page,2010,Navajo Koyunlarının görseli,s.81

2.2. Dokuma İşlem Basamakları

Kızılderili dokumalarında Anadolu dokumalarına benzer bir sıralama gözlemlenmektedir. Hayvancılığın yaygın olduğu Kızılderili kültüründe yoğun olarak yün kullanımına rastlanmaktadır. Ana malzemelerden olan yün hayvanlardan kırkıldığı andan itibaren bir dizi işlemden geçerek iplik haline getirilir. Tüm bu işlemlerin sıralaması yünün; kırkılması, temizlenmesi, taranması, eğirmesi ve boyanması şeklindedir. Her aşamanın kendi içerisinde çeşitlilikleri bulunmakta olup, işlemler sırasında kültürlerine özgü ritüeller gerçekleştirdikleri de gözlemlenmektedir.

Yünün Kırkılması: Navajoluların kullandıkları hayvanların cinslerinde değişiklik görülse de koyunların postlarını kırkmak için genellikle Mayıs ve Haziran aylarını tercih etmektedirler. Bu ayları tercih etmelerinin nedeni ise yağlı koyun türlerinden, yaz mevsiminin henüz başladığı bu dönemde, kaliteli ve sağlam bir kalınlık elde ediliyor olmasıdır. "Kırkım" (Bkz. Görsel 3) olarak ifade edilen bu işlem sırasında Navajolular için hayvanın postunu tek seferde zarar vermeden çıkarabilmek önemlidir. (Bkz. Görsel 4a) Usta kişiler tarafından yapılan kırkım işleminin doğru yapılması bir diğer kırkım dönemini de etkilemektedir. İlk zamanlarda bu işlemin bıçak ya da keskinleştirilmiş demir parçalarla yapıldığı bilinmekte olup ilerleyen dönemlerde ise yün kırpma makası denilen metal makaslarla gerçekleştirildiği görülmektedir *(Dedera, 1975, s.18). (Bkz. Görsel 4b)*

Görsel 3. Navajo kadınlarının koyun kırkım anı.

(Princeton Üniversitesi Kütüphanesi. Nadir Kitaplar ve Özel Koleksiyonlar Bölümü. (WA) WC064, S2286) (Two Navajo Women Shearing sheep [ca. 1920] (navajopeople.org))

Görsel 4a. Tek seferde koyundan çıkarılan yün. **Görsel 4b. Kırkım Makası**

Görsel 4a-b kaynak:
https://www.youtube.com/watch?v=qqjfxO8ku7o&ab_channel=finleyholiday

Navajolar kırkılacak koyunu belirlediklerinde kafalarına bir kement atarak koyunu sürüden uzaklaştırarak işlemlere başlamaktadır. Bacaklarını bağlayarak yana doğru yatırılan koyunun ilk olarak kafası tutulup göğüs kısmındaki yünler tutularak kırkılmaya başlanmaktadır. (Bkz. Görsel 5a) Makas tekrar tekrar kırkarak kullanılırken kesilen yünler serbest bırakılır. Göğüs kısmının kırkılması bittikten sonra ise yün, ayaklardan arka kısımlara atılarak serbest bırakılır. (Bkz. Görsel 5b) Bu işlem koyunun tüm bölgelerine uygulanıp bittikten sonra koyunun sırtına hafifçe vurulur ve ayakları çözülerek serbest bırakılır. (Navajo Sheep Shearing (taostradingpost.com)) Bu işlemler yılda bir kere tekrarlanırken, Navajolara ait Churro koyun türünün ise yılda iki kez kırkıldığı görülmektedir. Bu nedenle Churro koyunlarının kesimlerinin daha kalabalık ekiplerce yapıldığı bilinmektedir. (Shearing School students pick up clippers out of shear necessity (montana.edu))

Görsel 5a. Koyunun yana yatırılması. **Görsel 5b. Kırkılma işleminin gidişatı.**

Temizlenmesi: Bu aşamada yünler genellikle iki temel işleme tabi tutulmaktadır. İlk olarak kuru şekilde temizleme yapılmaktadır. Kuru olarak yapılan bu işlemde yünün içinde bulunan kum, çalı çırpı gibi maddelerin temizlenmesi amaçlanmaktadır. (Bkz. Görsel 6a) Kuru olan yünlerin aşağıdan yukarıya doğru hafifçe havalandırılarak yer çekimi ve rüzgârın etkisiyle yabancı maddelerden ayrıştırılır. Bir yandan elle silkilen yün parçaları bu işlem sırasında olabildiğince pislikten ayrıştırılır. (Bkz. Görsel 6b)

Görsel 6a. Temizlenmemiş yün **Görsel 6b. Navajo kadınının yünü kuru temizleme işlemi**

Görsel 6 a-b:
https://www.youtube.com/watch?v=GELY0ggvaXQ&ab_channel=NavajoGrandma)

İkinci işlem ise Navajolulara özgü "vucca kökü" olarak adlandırılan bitkiden elde edilen sabun benzeri bir malzeme ile yıkanarak gerçekleştirilmektedir. (Bkz. Görsel 7) Bu işlem sayesinde yünün linolinden (yün yağından) arınmakta ve kullanım ömrünün uzadığı düşünülmektedir. Sonrasında sabun ve su ile yıkanan yünlerin güneşe serilip kurutulduğu görülmektedir. Kurutma esnasında sıklıkla yönü çevrilen yünlerin keçeleşmesinin önlenmesi gerekmektedir.

Görsel 7. Vucca Kökü (Cassava - Wikipedia)

Taranması: Tarama işlemi yine yünün temizlenmesi açısından katkı sağlarken bir yandan da yün lifinin birbirinden ayrılarak aynı düzlemde şekil almalarını sağlamaktadır. Tutma sapları olan iki adet tahtanın üzerine yerleştirilmiş ince demir parçalar sayesinde tarama işlemi gerçekleştirilmektedir. (Bkz. Görsel 8a) Genellikle sol elde kalan tahtanın telleri yukarı bakarken üzerine bir yün parçası yerleştirilmektedir. Sağ ele alınan diğer tahta ise telleri aşağı bakacak şekilde diğer tahtanın üzerine yerleştirilir. Sağ eldeki tahta ileriden geriye hareket ettirilerek liflerin düzleşmesi ve tamamen temizlenmesi sağlanır (Dedera, 1999, s.22). (Bkz. Görsel 8b)

Görsel 8a. Tarak **Görsel 8b. Taraklama yapan Navajo Yerlisi**

Görsel 8a: Yayınlanmamış arşiv, Eroğlu 2015
Görsel 8b: https://www.cartermuseum.org/taxonomy/term/4556

Taraktaki tüm lifler aynı yönde görülene kadar tarama işlemi devam ettirilir ve son olarak tarakta yün rulo haline getirilerek eğirme işlemine hazırlanır. (Bkz. Görsel 9a-b) Bu işlem sırasında organik renkler kullanılarak hazırlanacak iplerde koyu ve açık tonlar karıştırılarak dokunur. Böylece gri gibi ara renkler kolaylıkla elde edilmektedir (Dedera, 1999, s.22).

Görsel 9a. Taraklama işlemi.

Görsel 9b. Rulo haline getirilen yün.

Görsel 9a-b: Yayınlanmamış arşiv, Eroğlu, 2015.

Eğrilmesi: Taraktan geçen ve rulo haline gelen yünler 20cm uzunluğunda ve uç kısmında tabak şeklinde bir parça bulunan tahta bir alet kullanılarak eğrilir. Kullanılan bu alete bölgede "Şaft" denildiği bilinmektedir (Bkz. Görsel10a). Anadolu da çıkrık olarak kullanılan yün eğirme aletiyle hemen hemen aynı görevi görmektedir. Dokumacılığın başlangıcından itibaren Navajoların bu aleti kullanarak eğirme işlemini gerçekleştirdikleri düşünülmektedir. (Bkz. Görsel 10b)

Görsel 10a. Şaft

Görsel 10b. Eğirme yapan Navajo yerlisi

Görsel 10a: (https://sharinghorizons.com/navajo-churro-sheep-navajo-weaving/)

Görsel 10b: https://navajopeople.org/photos/index.php/Navajo-Weavers/Navajo-girls-carding-and-spinning-wool-for-rugs

İlk olarak sol elde tutulan yün rulosu baş kısmından sağ el ile tutularak yavaşça inceltilmektedir. (Bkz. Görsel 11a) İncelen kısım şafta sabitlenerek döndürülmektedir. İplik haline gelen kısım biraz sarıldığında sağ elden sol ele uzanan lifin tamamı aynı kalınlık ve büküme ulaştığında iplik şaftın alt kısmına sarılır ve bu işlem sırasıyla tekrarlanmaya devam ettirilir. (Bkz. Görsel 11b)

Görsel 11a. Yün rulosunun yerleştirilmesi. **Görsel 11b. İplik için inceltilmesi**

Görsel 11a-b:
https://www.youtube.com/watch?v=bJYmbEj2_KY&ab_channel=MAVWATaosWoolFestival

Eğirilen iplerin gördükleri özen dokunacak ürüne göre çeşitlilik göstermektedir. Renk geçişlerinin de bu evrede rahatlıkla gerçekleştirildiği görülmektedir. Ebruli olarak belirtilebilecek çok renkli iplik türleri oluştururken de aynı işlemler iki farklı renk rulosu kullanılarak gerçekleştirilebilmektedir.

Kızılderililerin başlıca geçim kaynaklarından olan dokumalarını oluştururken her ne kadar doğal yöntemleri tercih etseler de ticari yollarla elde edilen yünlere de dönem dönem yöneldikleri bilinmektedir. Doğal ipliklerin kullanımının işlenmiş ipliğe oranla çok daha özen gerektirdiğini düşünen Navajoluların daha hızlı dokuyabilmek adına işlenmiş yünleri tercih ettikleri de bilinmektedir. (*Bahti, 2001, s.15)*

Boyanması: Navajo dokumalarında yün, orijinal renginde kullanıldığı örneklerle sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Navajoların renkli dokumaları incelendiğinde de bu doğallığın korunmaya çalışıldığı söylenebilmektedir. Dokuma öncesi ipliklerinde renk çeşitliliği isteyen Navajoların, boyama işlemlerinde de olabildiğince doğal yöntemler kullandığı ve bunun için de kök boya olarak ifade edilen doğadaki bitki ve haşeratlardan elde edilen renkleri tercih ettikleri görülmektedir. Kızılderililerin birçoğunda olduğu gibi Navajoların da bölgelerinde buldukları ve kuruttukları bitkilerin meyve, kök, kabuk ve yapraklarını kullanarak yüzü aşkın sayıda renk elde ettikleri bilinmektedir. (Bkz. Görsel 12a-b)

Görsel 12a-b. Navajoların doğal boya katalogları.

Görsel 12a-b: Yayınlanmamış arşiv, Eroğlu 2015

Doğal bitkilerle yapılan boyama işlemlerinde odun ateşine yerleştirilen kazanların içerisindeki suya boyar maddeler eklenerek renk oluşturulmaktadır. Bu Karışımın içerisine ham renkte iplik çileleri gevşek bir şekilde bırakılarak tamamının karışımın içerisine girmesi sağlanmaktadır. Tahta bir sopa yardımıyla karıştırılarak kaynatılmaktadır. (Bkz. Görsel 13a-b)

Görsel 13a. Boyama işlemi öncesi iplik yumağı. **Görsel 13b. Boyama işlemi**

Görsel 13a-b: (Page & Page, 1995, s.175)

Mordanlama sırasında ise Kızılderililerin doğal maddelerden yararlandıkları bilinmektedir. Bazı kuruyan topraklardan çökeltilerek oluşturulan şap, sumaktan elde edilen tanik asit, hayvan idrarı, koyun gübresi ile karıştırılmış su, bazı tütün maddeleri ya da odun külleriyle oluşturulan sodalı su kullanılarak mordanlama yaptıkları bilinmektedir. (Millî Park Hizmeti Web sitesi)

Görsel 14a-b. Boyanmış iplikler. (Yayınlanmamış arşiv, Eroğlu 2015)

3. Dokumalarda Kullanılan İplik ve Tezgâh Türleri

3.1. İplik Türleri

Kızılderililerin dokuma sanatı incelendiğinde doğallıktan yana oldukları lakin zaman içerisinde hammaddelerinde değişiklikler olduğu gözlemlenmektedir. Navajo dokumalarında kullanılan ipliklerin ilk dönemlerde el eğirmesi doğal yün olduğu, ilerleyen dönemlerde ise ticari nedenlerle sanayi tipi ipliklerin ve kimyasal boyaların kullanımına ağırlık verildiği bilinmektedir.

Kızılderililerin yün değirmenlerinin açılmasıyla beraber "İspanyol tüccarların daha kısa zamanda daha çok iş" gibi baskıcı yaklaşımlarına karşı koyamadıkları için hammaddelerinde bu denli köklü değişimler görülmektedir. 1850'li yıllarda Kızılderili kültürüne dahil olan hazır yünler, 1870'li yıllarda Navajo dokumalarının çözgülerinde kullanılarak tamamen yaygınlaşma sürecine girmişlerdir. Bu durumla beraber Navajolar pamuk ipliği, hazır eğrilmiş iplik ve anilin boya gibi malzemeleri tüm dokumalarına yaymaya başlamışlardır. Navajoların ünlü dokumacılarından olan Nonabah Bryan'ın ise 1940 yılında kök ve analin boyalar için 80'i aşkın boya çeşidi tespit edip, katalog halinde sunduğu bilinmektedir. Bölgenin yüksek rakımlı alanlarından elde ettiğini belirttiği malzemeleri bölgede tanıtarak Navajo dokumalarının yaygınlaşmasını ve tanıtılmasını sağlamıştır. (Bahti, 2001 s.22).

Navajoluların 1800'lü yılların ortalarında "saksonya ipliği" denilen Almanya ve diğer Arupa ülkelerinde üretildiği düşünülen ipliklerle tanıştırıldığı bilinmektedir. Ağırlıklı olarak kırmızı, yeşil ve mavi renklerde, 3 katlı doğal boyanmış hazır halde gelen bu iplik türünün kendi üretimleri olan ipliklere oranla daha yumuşak olduğu bilinmektedir. Saksonya ipliğine benzer "zephyr" isimli iplik türünün de bu dönemdeki dokumalarda kullanıldığı görülmektedir. Tüm bunların yanında "germantown" isimli ticari amaçlarla üretilen sentetik boyalı iplikler de kullanılmaya başlandığı, ilk kullanıldığında 3 daha sonra dokunan örneklere bakıldığında ise 4 katlı olduğu görülmektedir. Navajo dokumacıları tarafından erken, klasik ve geçiş dönemi boyunca kullanılan iplik türleri bunlardır. (https://medium.com/@dvernay54/wool-the-processes-and-types-used-in-navajo-weavings-da073858d67) Genel olarak bakıldığında Navajoların doğal yollarla renklendirdiği iplikleri "saxony", analin boyalı olan ipliklere "germanyown" olarak isimlendirdikleri bilinmektedir (Rodee,1987, s.69).

Dünyada iplik üretiminde hammaddenin yalnızca hayvanlardan elde edilmediği, bunların yanında bitkilerin liflerinin de iplik üretiminde önemli bir hammadde olduğu bilinmektedir. Navajoluların da bitkilerden yararlanarak ürettiği iplikler bulunmaktadır. (Bkz. Görsel 15)

Görsel 15. Bitkilerden elde edilen iplik türleri. (Brown, 2002, s.15)

Navajoların dokumaya başladığı ilk zamanlarda yalnızca 4 farklı renk kullanmalarının ardından Brayn'nın oluşturduğu renklerin dokumalar için dönüm noktası olduğu söylenebilir. Dokumalarda kullanılan ticari iplik ve boyaların, dokumalardaki olumlu yanlarına örnek verilebilecek bu olay sayesinde, Kızılderililerin dokumalarında uzun yıllar boyunca 4 temel rengi kullanmaya devam etmelerinin engellendiği düşünülmektedir. Benzer şekilde dokuma öncesi işlemlerin hızlanmasında etkili olan merinos koyun türünün kullanılmaya başlanması, dokuma sanatının ilerlemesinde olumlu sayılabilecek etkiler arasındadır (McManıs, Jeffrıes, 2009, s.76).

Tezgâh Türleri

Navajolarda dokuma öncesi işlemlerinde Anadolu dokuma kültürüyle ilgili benzerliklere sıklıkla rastlanmaktadır. Navajoların tezgâhları incelendiğinde ise Anadolu kültüründen farklı olarak tezgâhın yan kısımlarının toprağa sabitlenerek oluşturulduğu gözlemlenmektedir. (Bkz. Görsel 16) Tezgâhlar oluşturulurken kullanılan malzemelerin ise odun, kütük ve tahta olduğu görülmektedir. Dayanıklı ağaçlar seçilerek oluşturulan bu malzemelerin dokunan kuvvet nedeniyle tahribata uğramaması için de tezgâhın toprağa sabitlendiği düşünülmektedir..

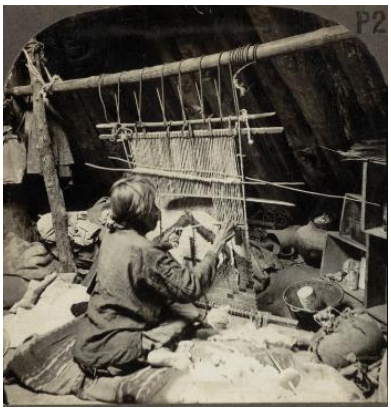

Görsel 16. Zemine sabitlenerek oluşturulan dokuma tezgâhı.

Boston Public Library Arts Department

İlerleyen yıllarda 4 köşe sabit şekilde hazırlanan tezgâhlarında kullanıldığı görülen Navajo dokumalarının, yeniden canlanma döneminde ticari amaçlarla form değişiklikleri nedeniyle yuvarlak tezgâhlar kullanılarak da dokunduğu görülmektedir. (Bkz. Görsel 17a-b)

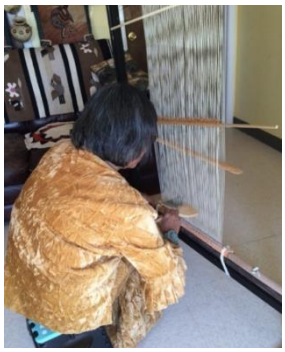

Görsel 17a-b: 2015 yılında kullanılan dokuma tezgâhı. (Yayınlanmamış arşiv, Eroğlu 2015)

Tarihi boyunca nesilden nesle aktarılarak devam eden dokuma kültürünün, Navajo kadını için önemli gurur kaynaklarından biri haline geldiği düşünülmektedir. Dokumayı ilk öğrendiği andan itibaren sonraki kuşaklara geliştirerek aktarması, tüm bunlar olurken de kültürlerine olan bağlılığını yaşatması bir Navajo kadını için saygınlığın temellerini oluşturmaktadır.

Kilim dönemi ve sonrasındaki dönemlerde ticari amaçlı değişimler görülen tezgahların arasında ölçü olarak küçük, yapı olarak çapraz ve yuvarlar denilebilen tezgahlar görülmektedir. (Bkz. Görsel18a-b-c) Dokumalarda kullanılan iki farklı yönde yerleştirilmiş ipliklerin yatay düzlemindekilere atkı dikey düzlemdekilere ise çözgü denilmektedir. Modern bir Navajo dokuması incelendiğinde ise en az 240 çözgü kullanıldığı görülmektedir.

Görsel 18a-b-c. Ticari amaçlı geliştirilen tezgâhlar. (Yayınlanmamış arşiv, Eroğlu 2015)

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Amerikan Yerlileri olarak bilinen Kızılderililerin dünya ile tanışmasının kıtanın keşfiyle gerçekleştiği bilinmektedir. Tarihi kayıtlarda keşif sonrası yerini alan Kızılderililerin daha önceki yıllarda sözlü anlatımla kültürlerini aktardıkları bilinmekte olup bu nedenle kesin bilgilerin yetersizliği görülmektedir. Kızılderililerle ilgili bir diğer bilgi ise inanç sistemlerinde ve kültürlerinde doğaya olan saygıları ve bağlılıklarının büyüklüğüdür. Bu doğa bağlılığının kullandıkları her ürün incelendiğinde karşımıza çıkmaktadır. İhtiyaçlarından fazla hiçbir şeyi kullanmayan Kızılderililerin ürettikleri her üründe de kültürlerine özgü izler görülmektedir. Bu ürünlerin günümüzde el sanatları ürünler olduğu düşünülmektedir. El sanatları ürünlerinde çeşitlilikler görülen Kızılderililerin dokumaları esas alınarak dokuma öncesi işlemleri sınıflandırılmıştır. Tarihsel sürecinin incelenmesiyle başlanan araştırma kullanılan iplik ve tezgâh türleriyle sonlandırılmıştır.

Kızılderililerin yaşanan işgaller ve sömürgeler neticesinde kaybettikleri kabile üyelerinin yanı sıra başlıca geçim kaynağı olan hayvancılıklarının da tehlikeye düştüğü düşünülmektedir. Oluşan hayvan tahribatının etkisiyle hayvanlardan elde ettikleri gıda ürünlerinin yanında yine hayvanlardan elde ettikleri yünlerinde eksikliği yaşamlarını zorlar hale gelmiştir. Kızılderililerin hayvan yününden ürettikleri iplikleri kullanarak dokumalar ürettikleri ve bu dönemlerde dokumaların da gerilemeler olduğu görülmektedir. Avrupalılar tarafından tahribatın yarattığı hayvan eksikliğinin giderilmesi amacıyla dönem dönem yeni cins koyunlar getirildiği fakat cins farklılığından dolayı iplik kalitesinde değişiklikler olduğu görülmektedir.

Koyunların kırkılmasında ilk aşama ayakların bağlanmadı ve koyunun yan kısımdan ittirilerek yatırılmasıdır. Kırkım makası olarak ifade edilen makaslarla boyun kısmından gövdeye doğru kırkım başlamaktadır. Kol kısımlarına gelindiğinde ise kenarlarından arkaya doğru atılan yünler son olarak sırt kısmı kırkıldıktan sonra bir bütün halinde çıkarılmaktadır. Kırkım işlemini

gerçekte usta olan kişilerin yaptığı, Churro cinsi koyunların da yılda iki kez kırkılmasından dolayı ustaların sayısının arttığı görülmektedir.

Kırkılan yünlerin bir tarafı uzun tellerle kaplı iki adet tarak kullanılarak taraklama işlemine tabi tutulmaktadır. Tarakların arasına bir miktar yün yerleştirilir ve tüm lifler aynı yöne bakıncaya kadar ileriden geriye doğru çekilerek tarama işlemi sürdürülür. Tarama işleminin bittiğini anlayan Navajolular yünü bir rulo haline gelecek şekilde taraktan çıkarmaktadır.

İplik üretiminde taraktan geçirilen yünlerin rulolar halinde çıkarılarak şaft ismi verilen, Anadolu'da çıkrık olarak adlandırılan bir tür eğirme aleti yardımıyla hazırlandığı bilinmektedir. Eğirme sırasında da hemen her aşamada olduğu gibi şarkılar söylenerek yapıldığı görülmektedir. Eğirme işleminde yün yumağının bir ucunun şaftın uç kısmına yerleştirildiği diğer ucunun ise sol el ile çekilerek uzatıldığı böylece yün yumağının inceltildiği görülmektedir. Navajoluların Şaftı sağ bacağına yaslayarak döndürdüğü bu sayede yün lifinin sıkışarak ve sabitlenerek ipliği oluşturduğu bilinmektedir.

İplikler boyanırken yaşadıkları coğrafyanın bitki örtüsünü inceledikleri ve bitkilerin yanı sıra bazı haşeratları da boyar madde olarak kullandıkları düşünülmektedir. Boyama işlemlerini odun ateşinde kaynatılan su ile yaptıkları ve mordanlama için kullandıkları hammaddelerinde yine doğal yollardan elde edildiği bilinmektedir. İlerleyen dönemlerde sanayi üretimi, kimyasallar kullanılarak boyanan yünlerin de dokumalarda yer aldığı ve bu gelişiminde ticari amaçla yapılan baskılar sonucunda gerçekleştiği bilinmektedir.

Tezgah kullanımında ilk zamanlarda, işlem sırasında oluşacak tahribatı engellemek adına tezgah kenarlarının zemine sabitlendiği ilerleyen dönemlerde ise çerçeve şeklinde tezgahların hazırlandığı görülmektedir. Tezgah türleri incelendiğinde ise görsel açıdan da göze hoş gelen ticari amaçlarla geliştirilen dokumalara yönelik çeşitli formlarda tezgahlarında kullanıldığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Aksoy, Elif, *Navajo Kabilesinin Motifleri İle Anadolu Dokumalarında Kullanılan Motifler Arasındaki Benzerlikler*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Sayı:28 Sayfa:6. 2021.

Arslan Ahmet, *Ataların İzinde*, Ankara, 2004.

Bahti M. *Southwestern Indıan Weawing*,Usa, 2001.

Dedera D. *Navajo Rugs, The Essential Guide*, Foreword By Garland Dan. 1999

Eroğlu, Mehmet, Ali, II.Uluslararası Akdeniz'de Güzel Sanatlar Sempozyumu Ve Kültür Sanat Çalıştayı Bildiri Kitabı, s.274. 2017.

Fohlen, C. *Kızılderililer*,İletişim Yayınları, 1993.

Kekevi, Meltem, Dualı- Şir, Muhammed. *Kuzey Amerika Yerlilerinin Geçiş Törenleri Üzerine Bir İnceleme*. Tokat İlmiyat Dergisi 8 / 2, Aralık, 2020.

Kennedy, D. - Cohen, L. *The American Jakeant*. Boston, Massachusetts2015

Koluman, Ahmet. *Dinler Ve Gıda İlkelden Semaviye*. Uludağ Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, 28 (1), s.25-32. 2009.

Kurtuluş, Berrak. *Amerika Kıtasının Keşfi: Kuzey Amerika- Asya Bağlantısı*, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi. Sayı:49 Sayfa:876. 2010.

Mcmanıs K.- Jeffrıes R. Navajo Weavıngs, Arizona, Rıo Nuevo Publıshers Tucson. 2009.

Rodee M. *Weavıng Of The Southwest*, Usa. 1987.

Schiffer Nancy N., *Pıctorial Weavings Of The Navajo*, America. 1991.

Tanrısal M.. *Türk Ve Navaho Halılarının Dili*, Arış Dergisi,1. (Özel Sayı). 1997.

Türkkan, Reha O., *Kızılderililer Ve Türkler*, Kitap Deyince E Yayınları, İstanbul, 1999.

Zeytinoğlu, Ömer. *Bir İnsanlık Trajedisi: Kuzey Amerika Kızılderililerinin Trajik Öyküsü*. Uluslararası Suçlar Ve Tarih / International Crimes And History 21, s. 191-213. 2020.

İnternet Kaynakları

Navajo-Churro - Vikipedi (Wikipedia.Org)) (Erişim Tarihi: 02.02.2023)
Navajo Sheep Shearing (Taostradingpost.Com) (Erişim Tarihi: 18.03.2023)
Shearing School Students Pick Up Clippers Out Of Shear Necessity (Montana.Edu))
(Erişim Tarihi: 23.05.2023)

FARKLI GELİŞMİŞLİK ÖLÇEĞİNE SAHİP KENTLERDE KADINLARIN MEKÂN ALGISI ve DENEYİMİNE İLİŞKİN BİR TESPİT[1]

Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ[2]

Prof. Dr. Songül SALLAN GÜL[3]

Dr. Öğretim Üyesi Seda TAPDIK[4]

Dr. Öğretim Üyesi Özkan YALÇIN[5]

ÖZET

Kentlerdeki mekânsal biçimlenmeler, mekân, anlam, iletişim ve zamanın bileşenleri ile yakından ilişkilidir. Bunlar bireylerin ve toplumun fiziksel çevredeki seçimlerini etkilerler. Bu süreçte kendileri ve çevrelerince geliştirilen imgeler, şemalar, anlamların şekillenmesi bakımından da önemli rol oynamaktadır. Kamusallık, sadece toplumsal ilişkiler ile ilgili değil aynı zamanda mekânsal bir kavramdır. Kamusal mekânın kamusal alan olma olanağını harekete geçiren şey, insanların onu kullanabilme imkânları ve dereceleridir. Mekânın düzeni toplumsal hayatın düzeninin bir yansımasıdır. Mekânsal kısıtlılıklar, bir kamusal mekânın kamusal alan olma olanağını önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Kentlerin ölçeği ve toplumsal yapısı, kentte mekânsal ayrışmaların oluşmasına ve derinleşmesine yol açabilmektedir. Farklı kent ölçeklerinde kentsel kamusal mekânların kadınlar tarafından algılanış biçimi ve kullanım pratikleri birbirinden farklıdır. Kamusal alan bir yönüyle ifadelerin, fikirlerin ve tecrübelerin üretildiği mekânsal bir kavram olarak konumlanırken diğer yönüyle aleni, açık, ortak anlamında normatif bir ilkeyi ve ideali ifade eden bir kavramdır (Özbek, 2015: 42). Mekânın kamusallaşması ise; onu kamusal alan yaparken aynı zamanda kamusal mekân niteliğine de haiz kılmaktadır.

Bu çalışmada kent-mekân-kadın ilişkisi sorgulanmaktadır. Türkiye ölçeğinde yürütülen TÜBİTAK projesi verilerinden hareketle kentte yaşayan kadınların mekân algıları ve kentsel mekanları kullanma pratikleri tartışılmak istenmektedir. 2022-2023 yılları arasında saha çalışması devam eden projenin bulguları ışığında kentsel mekân, kamusal kentsel mekân ve cinsiyet üzerinden konu tartışmaya açılarak; kentlerin ölçeğinin ve sahip oldukları toplumsal kültürün kadınların kentsel mekân deneyimlerine ve algılarına nasıl etki ettiği, kentsel kamusal mekânları kullanma durumuna farklı gelişme ölçeğine sahip kentler üzerinden nicel araştırma yolu ile incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kent, Mekân, Kadın.

---

[1] 122K362 Nolu TÜBİTAK Projesinden üretilmiştir.
[2] Süleyman Demirel Üniversitesi, Öğretim Üyesi, ORCİD ID: 0000-0002-4211-9689
[3] Süleyman Demirel Üniversitesi, Öğretim Üyesi, ORCİD ID: 0000-0003-1107-7372
[4] Bülent Ecevit Üniversitesi, Öğretim Üyesi, ORCİD ID: 0000-0003-3411-1799
[5] Trabzon Üniversitesi, Öğretim Üyesi, ORCİD ID: 0000-0001-9922-6592

GİRİŞ

Kentlerin eril kurgusu ve sahip olduğu toplumsal yapı, mekânsal ayrışmaların daha da derinleşmesine neden olabileceği gibi kentte verilen hizmetlerin şekillenmesinde etkilidir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin evrensel bir sorun olmasından kaynaklı olarak Türkiye dahil hemen hemen birçok ülkede kadınların ve erkeklerin kentsel mekân deneyimleri dolayısıyla da algıları birbirinden farklılaşmaktadır. Türkiye'nin bölgeleri arasındaki sosyali ekonomik ve kültürel farklılıklar kentlere özgü birçok alışkanlıkları, davranış kalıplarını ve yerel kültürü de şekillendirmektedir. Kadınların ve erkeklerin toplumsal statüsü; kentsel mekânlardaki görünürlükleri, günlük hayat pratiklerini ve kentsel mekânları algılama biçimlerini etkiler. Fırsatlara ya da farklılıklara göre şekillenen kentsel mekânlara da cinsiyet atfedildiği sıklıkla görülür. Örneğin erkeklerin yoğun olarak kullandığı kahvehaneler gibi. Cinsiyete göre ayrışan mekânlar kentsel mekân kullanımında her iki cins için de bazen bariyerler yaratabilmektedir. Bu durum, yerleşik bir davranış biçimi olduğunda ise toplumsal yerel kültürün bir parçası haline gelir. Girilemeyen sokaklar, oturulamayan gündüz mekânlar gibi. Cinsiyet temelli ayrışmanın yarattığı bariyer kadar, kentsel mekânlara ve toplamda da kentin her bir parçasına erişim özellikle önemli bir unsurdur. Kentsel mekânları deneyimlemek için erişebilmek gerekir. Yine tam da bu nokta da diğer bir husus güvenliktir. Kentin kamusal alanlarındaki (cadde, sokak, meydan, durak, park vb.) yeterli aydınlatmalar kadınların kenti daha güvenli olarak algılamasına ve/ veya mekânları kullanma pratiklerine katkı sağlar. Sonuçta, kentsel kamusal yaşama katılmak için evden dışarı çıkabilmek, erişebilmek ve güvende olmak özellikle kadınların katılımı için önem arz eder.

Çalışmanın konusunu, kent-mekân-kadın çerçevesinde, kentte yaşayan kadınların kentin kamusal mekânına yönelik algısı ve deneyimleri üzerine tespitler oluşturmaktadır. Bu algı ve deneyim farklı gelişmişlik düzeyindeki kentlerde farklılık göstermekte midir? sorusundan hareketle Türkiye ölçeğinde yürütülen ve saha çalışması devam eden TÜBİTAK projesi verilerinden hareketle *Afyon, Antalya, Zonguldak* ve *Yalova* kentlerinde yaşayan kadınların kentsel mekanları kullanma pratiklerinin değerlendirmesine yer verilmiştir. Çalışmada teorik olarak kentsel mekân ve kamusallık kavramları ile kent-mekân-cinsiyet ilişkisi ele alınmış ardından saha bulgularına yer verilmiştir.

1. KENTSEL MEKÂN VE KAMUSALLIK KAVRAMLARI

Kentler, bireylerin gündelik hayatlarının şekillendiği mekanlardır. Mekân ise bireyin toplumsallaşma sürecini etkileyerek ve deneyimlerine şekil vererek mekâna dair algılarının oluşmasına sebep olur (Aktaş, 2017: 137). Halkın bir araya geldiği ve kamuoyu oluşturduğu kamusal alanlar ve mekanlar bir kentin karakterini de tanımlar. Başka bir deyişle, açık kamusal alanları inceleyerek dahi kentteki yaşam kalitesine dair fikir sahibi olunabilmektedir. Kamu kavramı genellikle kitlesel bir nüfusu ya da bazı ortak çıkarları paylaşan çok sayıda kişiye işaret etmektedir. Kamusallık ise normatif bir düzenle inşa edilmiş sosyallikle ilişkilendirilmektedir (Baykan; Hatuka, 2010). Kamusal alan daha çok siyasetin gerçekleştiği alan olarak anlaşılmaktayken liberal yaklaşım kamusal alanı tarafsızlık alanı olarak ifade etmektedir (https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/kamusal_alan, 22.06.2023) yani kamuya ait alan, halkın tümü için erişilebilir olmasıyla anlaşılabilir ki bu da kentte vatandaş katılımına ve

görünürlüğüne karşılık gelmektedir. Kamusal alan kavramının ilk ortaya çıkışı Antik Yunan'a kadar dayandırılıyorsa da dünyada sivil toplum hareketinin yükselişe geçmesiyle birlikte kamusal alan- sivil alan ayrımına gidilmiştir. Bu ayrımda sivil alan devletin müdahale etmemesi gereken, kamusal alan ise devletle özdeşleştirilmiş alan özelliği taşımaktadır (https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/kamusal_alan, 22.06.2023).

Kamusallık, kuşkusuz salt toplumsal ilişkilerle ilgili olmayıp bir yandan da mekânsallığı içinde barındıran bir kavramdır. Kamusal alan, kamusal mekânı kapsayan daha geniş bir kavramdır ve her kamusal mekân, aynı zamanda kamusal alan olma özelliği gösterir. Burada altı çizilmesi gereken nokta ise, bir mekânın kamusal olarak adlandırılması için yalnızca devlet eliyle inşa edilmiş olması yeterli değildir (Sağlam; Çelen Öztürk; Kaçar, 2019:49). Kamusal mekânın kamusal alan olması aslında vatandaşların onu kullanabilme imkân ve derecelerine bağlıdır. En nihayetinde, bir mekân bireylerin günlük deneyimlerini yansıtır ve belirli bir mekânda gerçekleştirilen sosyal faaliyetlerin çeşitliliği, toplumu bir arada tutabilme potansiyeline sahiptir (Ghani, 2016: 5). Cumhuriyet öncesi dönemde Türkiye'de kamusal alan olarak adlandırılan ve hamam, pazar yeri, meydan gibi kamunun kullanımına açık birçok alan bulunmaktadır. Ancak bunların kullanım şekilleri değerlendirildiğinde kamusal mekân olarak adlandırılması pek mümkün olmamaktadır.

Osmanlı Devleti Dönemi'nde kamusal reformlarla birlikte yaşanan toplumsal dönüşüm, yeni kamusal mekanların ortaya çıkmasına neden olmuştur ki kahvehaneler bunların içinde önemli bir yer tutar (Sağlam; Çelen Öztürk; Kaçar, 2019:50). Kahvehaneler günümüz kentlerinde dahi yoğun olarak erkeklerin bir araya gelerek sosyalleştiği mekanlardır. Bu noktada kentsel mekân olarak kahvehanelerin kamusal alan olarak adlandırılabilmesi için toplumun her bireyine hitap etmesinin gerekliliği bilinmektedir. Cinsiyet bazlı oluşturulan mekânsal kısıtlılıklar, bir kamusal mekânın kamusal alan olma özelliğini yitirmesine neden olmaktadır. Kentlerin ölçeği, sahip olduğu kültür ve toplumsal yapısı, kentte mekânsal ayrışmaların oluşmasına ve derinleşmesine yol açabiliyorken, farklı ölçekteki kentlerde, kamusal mekânların kadınlar tarafından algılanış biçimi ve kullanım pratikleri birbirinden farklılık gösterebilmektedir.

Ayrıca kentler kendisi de bir kamusal alan olmakla kalmayıp aynı zamanda kamusal alanları da içinde barındıran bir yapıya sahiptir (Efe Güney; Üstündağ, 2020: 40). Kentlerde sosyo-ekonomik, kültürel ve mekânsal çeşitlilik kamusal alanların da çok yönlü olmasıyla karşılık bulur (Akgül; Toy, 2021: 791). Bir kentteki sosyal yaşamın kalitesi aynı zamanda halkın kent yaşamına katılımını ve kamusal kentsel alanlarda tüm kenttaşların görünürlüğünü artırmaya destek olacaktır. Bu nedenle kamusal kentsel mekanlara yapılan yatırımların, kentteki yaşam kalitesine olumlu etki edeceği açıktır.

2. KENT-MEKÂN VE CİNSİYET İLİŞKİSİ

Kadınlar ve erkeklerin hem sosyo-ekonomik hayatta hem de siyasal ve sivil hayatta rollerinin farklılaştığı bilinen bir gerçektir. Günlük hayatın bir yansıması olarak kent yaşamında da bu cinsiyete yönelik eşitsizliği pekiştiren toplumsal roller her alanda ne yazık ki hissedilebilmektedir. Türkiye'de kentsel mekân kullanımının cinsiyete göre ayrıştığı Cumhuriyetin ilanına kadar net biçimde görülmektedir. Örneğin Osmanlı Dönemi'nde erkekler külliye, medrese kahvehane gibi mekânlarda; kadınlar ise hemcinsleriyle birlikte hamamlarda sosyalleşmektedir (Sağlam; Çelen Öztürk; Kaçar, 2019:51). Günümüzde bilhassa küçük ölçekli kentlerde yalnızca erkeklerin bir araya geldiği kahvehanelerin varlığı devam etmektedir. Bu durum yalnızca kentin ölçeğiyle değil, kentin sahip olduğu kültürle de ilişkili olabilmektedir.

Kentte rekreasyon faaliyetlerinin, yeşil alanların yahut sosyal yaşamın niteliği ve niceliği elbette kadınların kentsel yaşam pratiklerini etkilemektedir. Bu noktada en önemli sorumluluk kent yönetimine düşebileceği gibi kentin sosyo-ekonomik gelişmişliği de konu için önem taşımaktadır. Çünkü bir kentte sosyal yaşamın hareketliliği ve çeşitliliği temel hizmetlere ilişkin ihtiyaçların karşılanabiliyor olmasıyla mümkün olacaktır. Yani kentlerin sahip olduğu birtakım özellikler kadın ve erkeklerin mekanlarda ayrışmasına sebep olurken, kentin sahip olduğu toplumsal kültür de diğer sosyo-ekonomik özellikleri gibi zamanla kente bir kimlik kazandırabilmektedir. Ayrıca kent ölçeğinin büyümesi kentlerde güvenlik ihtiyacının da artmasına sebep olabileceği gibi kentlerin sosyo-kültürel etkinliklerinin artmasına ve böylece kamusal mekanların daha sıklıkla kullanılmasına etki edebilir. Bu durum zamanla kadınların mekân algılarını dolayısıyla mekanları etkin kullanımlarını da değiştirip dönüştürebilecektir.

Kentlerin geçmişten günümüze değin ulaşmış eril kurgusu ve maalesef kadınların hala kent yönetiminde yeterli temsil oranına sahip olamaması ve de görünmezlik sorunu kentlerde cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik politikalara ihtiyaç duyulduğunun açık bir göstergesidir. Diğer taraftan kadınların kent yaşamındaki *görünürlüğü* kadınların kamusal alana çıkışıyla direkt ilişkili bir konudur. Kadınların kamusal alanda görünürlüğü artmadan kentlerde cinsiyet eşitsizliği sorununun çözülmesi elbette mümkün olamamaktadır. Çünkü kentsel mekanlarda yaşanan eşitsizlik, kadınların kamusal mekândaki görünmezliği; kentsel mekânı belirli zaman dilimlerinde kullanabilmesi, mekânda erkeklere kıyasla kendine daha az yer bulması yahut bir erkek eşlik etmeden mekânları kullanamaması (Cumur; Topçu, 2022: 115) gibi sorunlarla kendini göstermektedir. Ayrıca gündelik yaşam pratikleri içerisinde ve kamusal alanların bazılarında kadınların görünmezlik sorunu bedensel kimliğin denetimi ile de ilişkilendirilebilmektedir (Aktaş, 2017: 146) ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğin kentsel mekâna yansıması olarak ifade edilebilmektedir. Kentsel mekanlarda kadınların görünmezlik sorunu ve eşitsizliğin giderilebilmesi için cinsiyete duyarlı bir takım yerel uygulamalara ihtiyaç duyulduğu açıktır. Bu sorunlar, aynı zamanda kadınların bir vatandaş olarak kent hakkını kullanamamaları anlamına gelmektedir çünkü kent hakkı kent yaşamına katılımı ve kentte yaşayan bireylerin kentsel mekânı eşit kullanımlarını gerektirir (Tosun; Hiçdurmaz, 2022: 2152). Şafak'a göre bunlar: ulaşım ve güvenlikte eşitlik, toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme, konut politikalarında kadın dostu yaklaşımlar, bakım hizmetlerinin iyileştirilmesine yönelik uygulamalar olarak sıralanabilir (2021: 217).

Bir kentte toplumsal cinsiyet eşitliği algısı kuşkusuz ki öncelikle kentteki siyasal/ yönetsel alanda *kadın görünürlüğü* ve kadınların *kentsel kamusal mekâna erişim düzeyi* ile ölçülebilmektedir. Bunların yanında kadınların *kentsel mekân deneyimleri* ve kentteki mekanların kullanımı, kentsel mekanlara karşı duyulan *güvenlik hissiyatı*, kentsel hizmetlerden *memnuniyet düzeyi* de kadınların kentsel mekân deneyimleri için önemli araçlardır. Toplumun yarı nüfusunu oluşturan kadınların kentsel mekândan soyutlanmasıyla oluşturulan eril özellikteki kentlerin, kent yönetimleri açısından da önemli bir sorun teşkil ettiği unutulmamalıdır. Çünkü bahsi geçen kentler demokrasiden çok uzak bir anlayış sergilemektedir. Ayrıca kentsel kamusal mekanların kentte yaşayan kadınlar tarafından bilhassa ev içi sorumlulukları düşünüldüğünde sıklıkla kullanıldığı bilinmektedir. Bu noktada kadınların bu mekanlar için sorun tespiti noktasında yeterli donanıma sahip olduğu göz ardı edilmemeli ve kentsel politikaların oluşturulması sürecinde kadın katılımının teşvik edilmesinin her şeyden önce kent yönetimi için bir ihtiyaç olduğu bilinmelidir.

3. KADINLARIN MEKÂN ALGISI VE DENEYİMLERİNE İLİŞKİN BİR ALAN ARAŞTIRMASI

3.1 Çalışmanın Yöntem Bilgileri

Araştırmada, kadınların kentsel mekân pratikleri üzerine odaklanılmış olup; bu mekânların kullanım sıklığının, kentin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi ve kent sakinlerinin kenti sosyo-ekonomik gelişmişlik olarak olumlu-olumsuz algıları ile olan ilişkisi bağlamında ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışmanın temel önermeleri şunlardır:
Kentlerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi, kentsel kamusal mekân kullanımını etkiler.
Kentsel kamusal mekân kullanımı kadınların kentin gelişmişlik algısına göre farklılaşır.
Araştırma TÜBİTAK 1001 SOBAG kapsamında yürütülen "Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kentsel Gelişim ve Kentte Kadın Görünürlüğü: SEGE Temelli Bir Saha Araştırması" isimli projenin erken bulgularından hazırlanmıştır. Proje, Ağustos 2022'de başlamış olup; sahaya ilişkin ön çalışmalar Ekim 2022'de yapılarak Türkiye'yi temsilen 9 ilde (Antalya, Yalova, Afyon, Zonguldak, Kars, Çankırı, Şanlıurfa, Malatya ve Gaziantep) yürütülmektedir. Söz konusu illeri seçimleri, illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyeleri (SEGE) temel alınarak, üst gelişmiş, üst orta, orta, alt orta ve alt gelişmiş seviyelerindeki illeri temsilen seçilmiştir. SEGE'nin sıralamasına göre şekil 1'de oluşturulan tasnifte; 1-24 arasındaki kentler *Üst* yani *sosyoekonomik olarak gelişmiş*; 25-40 arasındaki kentler *Üst orta*; 41 orta/median; 42-65 arası *Alt orta*; 66-81 arası ise *alt sosyoekonomik olarak gelişmemiş* kent olarak sınıflandırılmıştır.

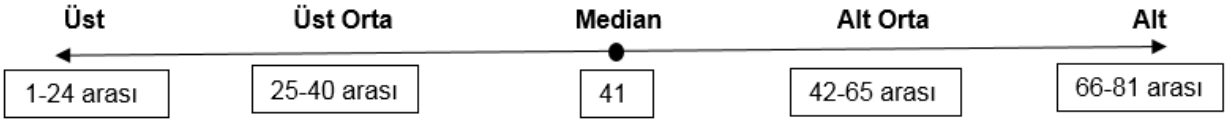

Görsel 1. SEGE Sıralamasının Bölümlendirilmesi

Üst gruptan Büyükşehir yönetimi olarak 5. sıradaki **Antalya**, ona en yakın kent olarak 12. sıradaki **Yalova** seçilmiştir. *Üst orta gruptan* büyükkent olarak **Gaziantep** (30) ve ona en yakın kent olarak **Zonguldak (28)** seçilmiştir. *Tam ortadan/Median* kent olarak 41. sıradaki **Afyon** seçilmiştir. *Alt orta gruptan*, büyükkent olarak **Malatya** (44) ve **Çankırı** (55) seçilmiştir. Alt gruptan ise birbirine yakın iki kent olarak **Şanlıurfa** (73) ve **Kars** (69) kentleri seçilmiştir.

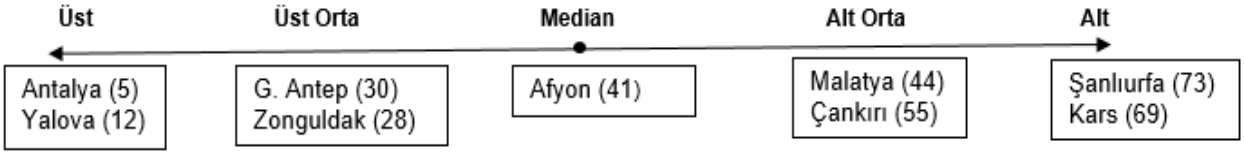

Görsel 2. SEGE Sıralamasına Göre Seçilen Kentler

Araştırma yöntemi olarak anket yöntemi kullanılan saha çalışmasında; 9 kentin büyükşehir olma-olmama durumları gözetilerek ortak seçim kriteri olması için kentlerin merkezi ve merkeze en uzak mahalleleri seçilmiştir. Araştırmada mahalleler belirlenirken; mahalle büyüklüklerine göre dengeli bir seçim yapılabilmesine dikkat edilmiştir. Kasım 2022 de başlayan saha çalışmasında, Afyon, Antalya, Zonguldak ve Yalova illeri tamamlamamış ve 2023 Mayıs ayı içerisinde veri girişleri yapılmıştır.

3.2. Bulgular

Çizelge.1: Araştırmanın İlleri ve Katılımcı Sayıları

Kentler	Frekans	Yüzde (%)
Afyon	107	19,3
Antalya	283	51,0
Zonguldak	92	16,6
Yalova	73	13,2
Toplam	555	100,0

Çizelge.2: Katılımcıların Ev Dışına Çıkma Sıklığı

	Frekans	Yüzde (%)
Her gün	408	73,5
Haftada 1-2 defa	128	23,1
Ayda 1-2 defa	17	3,1
Yılda 1-2 defa	2	0,4
Toplam	555	100,0

Araştırmada 4 ilde toplam 555 katılımcı ile görüşülmüştür. Katılımcıların ev dışına çıkma sıklığında; %73,5 her gün cevabı tüm sahada en yüksek değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer oranda %23,1 ile haftada 1-2 olarak tespit edilmiştir. Kadınların evin dışına çıkma sıklığı, çalışan-çalışmayan tüm kadınların kentsel kamusal mekanların en temeli olan cadde-sokak-meydan-park vb. alanları kullanma durumunu ölçümlemektir. Bu bağlamda ev dışına çıkış, araştırma evreninde kadınlar için yüksek yüzdelerdedir.

Çizelge.3: Katılımcıların Kentlerini Sosyo-Ekonomik Olarak Gelişmiş Görme Durumları

	Frekans	Yüzde (%)
Evet	298	53,7
Hayır	257	46,3
Toplam	555	100,0

Çizelge.4: Kentlere Göre Sosyo-Ekonomik Olarak Gelişmiş Görme Durumları %

		Kent Gelişmiş mi?		
		Evet	Hayır	Toplam
Afyon	Sayı	29	78	107
	% Kent	27,1%	72,9%	100,0%
Antalya	Sayı	214	69	283
	% Kent	75,6%	24,4%	100,0%
Zonguldak	Sayı	16	76	92
	% Kent	17,4%	82,6%	100,0%
Yalova	Sayı	39	34	73
	% Kent	53,4%	46,6%	100,0%

Katılımcıların kentlerinin gelişmişliğine dair değerlendirmelerinde Afyon ve Zonguldak illerinin sırasıyla %72,9 ve %82,6 oranlarında sosyo-ekonomik olarak gelişmemiş olduğu değerlendirmesi öne çıkmaktadır.

Çizelge.5: Katılımcıların Kentlerini Sosyo-ekonomik Olarak Gelişmiş Görmemelerinin Nedenleri

	Frekans	Yüzde (%)
Kent ekonomisinin yetersizliği	39	15,1
Sosyal aktivite ve mekânların yetersizliği	95	36,8
Yetersiz eğitim ve kentsel bilinç	8	3,1
Hizmetlerin yetersizliği	57	22,1
Güvenlik sorunu	6	2,3
Sosyo-kültürel yapı yetersiz	35	13,6
Dışardan Gelen İnsanlar (Göçmen-Turist vb).	6	2,3
Beyin göçü olması	8	3,1
Siyaset sebebiyle	4	1,6
Toplam	258	100,0
Kayıp Değer	297	
Toplam	555	

Çalışmada yer alan illerin gelişmişlik seviyeleri ve buna bağlı bir sıralaması olmasına rağmen; kentte yaşayan kadınların kentlerini nasıl algıladıkları önemli bir sorudur. Kentte sunulan imkânlara erişmek, erişememek ya da bunlara engel teşkil eden faktörlerin ne olduğu; kadınların açısından ortaya koymak önem arz etmektedir.

Buna göre araştırmaya katılan kadınlardan %46,3'ü yaşadıkları kentin sosyo ekonomik açıdan gelişmiş olmadığını ifade etmişlerdir. (Çizelge.3) Gelişmemiş görmemelerinin nedenleri katılımcılara açık uçlu olarak sorulmuş ve yanıtları ortak kategorilerde toplanarak çizelge 5'de sunulmuştur.

Buna göre, tüm iller bağlamında en yüksek yüzdelere bakıldığında öne çıkan sıralama şu şekildedir:

- Sosyal aktivite ve mekânların yetersizliği %36,8
- Hizmetlerin yetersizliği %22,1
- Kent ekonomisinin yetersizliği %15,1
- Sosyo-kültürel yapının yetersizliği %13,6

Her kenti ayrı olarak analiz ettiğimizde ise her bir il için gelişmemişlik algısına yol açan neden Çizelge.6'da gösterilmiştir.

Çizelge.6: Kentlerin Gelişmemişlik Algısına Yol Açan Nedenler

	Sosyal Aktivite ve Mekânların Yetersizliği	Sosyo-kültürel yapının yetersizliği	Kent ekonomisinin yetersizliği
Afyon	%51,9	%19	%13,9
Antalya	%49,3	%26,1	%10,1
Zonguldak	%30,3	%22,4	%15,8
Yalova	%38,2	%17,6	-

Araştırma alanı kentlerinde kentin kamusal mekânlarına dair kullanım sıklığı her kent için en yüksek yüzdenin olduğu kullanım düzeyine göre aşağıdaki çizelge 7'de sunulmaktadır.

Çizelge.7: Kentin Kamusal Mekânlarının Kullanım Sıklığı

Kentin mekânları	Afyon	Antalya	Zonguldak	Yalova
Cadde-meydan- sokak	%72,6 (Her gün)	%82 (Her gün)	%72,8 (Her gün)	%64,4 (Her gün)
Gıda pazar-alışveriş mekânları	%58,9 (Her gün)	%71,7 (Her gün)	%48,9 (Her gün)	%50,7 (Haftada 1-2)
Giyim pazar-alışveriş mekânları	%43 (Ayda 1-2)	%44,5 (Ayda 1-2)	%44,6 (Ayda 1-2)	%79,3 (Haftada 1-2)
Spor mekânları	%69,2 (Hiç)	%50,5 (Hiç)	%62 (Hiç)	%57,5 (Hiç)
Gece eğlence mekânları	%80 (Hiç)	%44,5 (Hiç)	%56,5 (Hiç)	%53,4 (Hiç)
Gündüz eğlence mekânları (Restoran-kafe- kahvehane)	%44,3 (Hiç)	%44,2 (Ayda 1-2)	%34,8 (Ayda 1-2)	%34,2 (Ayda 1-2)
AVM	%39,3 (Ayda 1-2)	%52,3 (Ayda 1-2)	%40,2 (Ayda 1-2)	%38,4 (Ayda 1-2) %38,4 (Haftada 1-2)
Mahalle sosyal tesisleri, mahalle içi parklar	%29 (Haftada1-2)	%30 (Hiç)	%41,3 (Hiç)	%35,6 (Hiç)
Otogar	%53,3 (Hiç)	%47,3 (Yılda 1-2)	%51,1 (Hiç)	%47,9 (Hiç)
İbadethaneler (Cami, Türbe vb.)	%42,1 (Yılda 1-2)	%47,3 (Hiç)	%57,3 (Hiç)	%37 (Hiç)

Afyon SEGE sıralamasında 41 puanla orta gelişmişlikte bir kenttir. Bu kentte kadınların mevcut kentsel kamusal mekân kullanımında; Cadde-meydan- sokak, Gıda pazar-alışveriş mekânları ve mahalle sosyal tesisleri, mahalle içi parklar her gün ve hafta bir ya da iki olmak üzere en yoğun mekânlar olduğu görülmektedir. Diğer mekânların kullanım için tercih edilmediği görülmektedir. Katılımcılar, kentin kullanımda olan bu mekânlar için yeterli görüldüğü ancak diğer mekânların yetersiz olması ve beklentilerini karşılamaması gibi nedenlerle kullanmadıklarını ifade etmişlerdir. Orta gelişmişlik düzeyinde bir kentin sıralanan 10 kentsel mekânının sadece 3 tanesinin yüksek sıklıkla tercih edilmesi, ***Kentlerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi, kentsel kamusal mekân kullanımını etkiler*** önermesini doğrular nitelikte kabul edilmiştir. Bir diğer önerme olan, ***kentsel kamusal mekân kullanımı kadınların kentin gelişmişlik algısına göre farklılaşır***, önermesi ise, katılımcı kadınların kenti sosyo-ekonomik olarak gelişmiş görmeme sebebi ile ilişkilendirilebilinir. Katılımcıların Afyon için, sosyal aktivite ve mekânların yetersizliğini (%51,9) oranında ifade etmeleri de bunu düşündürmektedir. Tüm katılımcılar içinde Afyon'un gelişmiş olmadığı değerlendirmesinin oranı %72,9'dir. Sonuç olarak, katılımcıların değerlendirmesinin test etmek istendiği bu önerme, Afyon özelinde tüm katılımcılar içinde kenti gelişmiş olarak görmeyenlerin oranının oldukça yüksek olmasından hareketle ***kabul edilebilir niteliktedir.***

Antalya SEGE sıralamasında 5 puanla üst gelişmişlikte yer bir kenttir. Bu kentte kadınların mevcut kentsel kamusal mekân kullanımında; Cadde-meydan- sokak ve gıda pazar-alışveriş mekânlarının her gün olmak üzere en yoğun mekânlar olduğu görülmektedir. Giyim pazar-

alışveriş mekânları, gündüz eğlence mekânları ve AVM'lerin ayda bir yoğunluğunda tercih edildiği görülmektedir. Diğer mekânların ise, kullanım için tercih edilmediği anlaşılmaktadır. Üst gelişmişlik düzeyinde bir kentin sıralanan 10 kentsel mekânının sadece 6 tanesinin hergün ve ayda bir sıklıkla tercih edilmesi, ***Kentlerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi, kentsel kamusal mekân kullanımını etkiler*** önermesini doğrular nitelikte kabul edilmiştir. Bir diğer önerme olan, ***kentsel kamusal mekân kullanımı kadınların kentin gelişmişlik algısına göre farklılaşır***, önermesi ise daha ziyade kentte sunulan kentsel kamusal hizmetlere yönelik olumsuz değerlendirme ile öne çıkmaktadır. Antalya'da kenti gelişmemiş olarak değerlendirenlerin oranın %24,4'tür. Bu oran, katılımcıların kent merkezine uzak ve yakın mahallelerden seçilmesinin sonucu olarak yorumlanabilir. Zira Antalya özelinde bu değerlendirme, merkeze uzak olarak seçilen Döşemealtı alanından gelmektedir. Burada katılımcıların ifade ettiği gerekçelerden hizmetler (%49,3) ve mekânların (%26,1) yetersizliği, mahalli yönetimle ilişkili iken; sosyo-kültürel yetersizliklerin (%10,1) katılımcıların ifadesi ile bölgenin yoğun göç almasından kaynaklı olduğu ifade edilebilir. Sonuç olarak, ***bu önerme de Antalya özelinde merkeze uzak alanlar için kabul edilebilir niteliktedir.***

Zonguldak SEGE sıralamasında 28 puanla üst orta gelişmişlikte bir kenttir. Bu kentte kadınların mevcut kentsel kamusal mekân kullanımında; Cadde-meydan- sokak ve gıda pazar-alışveriş mekânlarının her gün olmak üzere en yoğun mekânlar olduğu görülmektedir. Giyim pazar-alışveriş mekânları, gündüz eğlence mekânları ve AVM'lerin ayda bir yoğunluğunda tercih edildiği görülmektedir. Diğer mekânların ise, kullanım için tercih edilmediği anlaşılmaktadır. Üst orta gelişmişlik düzeyinde bir kentin sıralanan 10 kentsel mekânının sadece 6 tanesinin her gün ve ayda bir sıklıkla tercih edilmesi, ***Kentlerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi, kentsel kamusal mekân kullanımını etkiler*** önermesini doğrular nitelikte kabul edilmiştir. Bir diğer önerme olan, ***kentsel kamusal mekân kullanımı kadınların kentin gelişmişlik algısına göre farklılaşır***, önermesi ise daha ziyade kentte sunulan kentsel kamusal hizmetlere yönelik olumsuz değerlendirme ile öne çıkmaktadır. Zonguldak için katılımcıların %82,6 oranlarında sosyo-ekonomik olarak gelişmemiş olduğu değerlendirmesi önemlidir. Bu kent özelinde bu değerlendirmenin gerekçeleri ise, hizmetler (%15,8) ve mekânların (%30,3) yetersizliği mahalli yönetimle ilişkili iken; kent ekonomisinin yetersizliği (%22,4) kentin kömüre dayalı ekonomik zenginliğinin azalması ve bu nedenle göç veriyor olması ile ilişkilendirilmektedir. Sonuç olarak, katılımcıların değerlendirmesi test edilmek istenen bu önerme de Zonguldak özelinde tüm katılımcılar içinde kenti gelişmiş olarak görmeyenlerin oranının oldukça yüksek olmasından hareketle, için kabul edilebilir niteliktedir.

Yalova, SEGE sıralamasında 12 puanla üst gelişmişlikte yer bir kenttir. Bu kentte kadınların mevcut kentsel kamusal mekân kullanımında; Cadde-meydan- sokak ve gıda pazar-alışveriş mekânlarının her gün olmak üzere en yoğun mekânlar olduğu görülmektedir. Giyim pazar-alışveriş mekânları, gündüz eğlence mekânları ve AVM'lerin ayda bir yoğunluğunda tercih edildiği görülmektedir. Diğer mekânların ise, kullanım için tercih edilmediği anlaşılmaktadır. Üst gelişmişlik düzeyinde bir kentin sıralanan 10 kentsel mekânının sadece 5 tanesinin hergün ve ayda bir sıklıkla tercih edilmesi, ***Kentlerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi, kentsel kamusal mekân kullanımını etkiler*** önermesini doğrular nitelikte kabul edilmiştir. Bir diğer önerme olan, ***kentsel kamusal mekân kullanımı kadınların kentin gelişmişlik algısına göre farklılaşır***, önermesi ise Yalova özelinde tüm katılımcılar içinde kenti gelişmiş olarak görmeyenlerin oranının yüksek olmasından hareketle (%46,6), kabul edilebilir niteliktedir.

SONUÇ

Kent uygarlık tarihi içinde çok uzun bir geçmişe sahip olan yerleşim birimidir. İnsanlığın deneyimlerinin sonucu olarak erken haliyle Neolitik dönemde, gelişkin haliyle Tunç döneminden bu yana varlığını Anadolu coğrafyası özelinde gördüğümüz kentler, kentin sakinleriyle vücut bulan, anlam kazanan ve gelişme gösteren yerleşimlerdir. Antik çağdan moderne geldiğimiz bu dönemde, kentler yapısal ve işlevsel olarak değişerek gelişirken; kent sakinlerinin kentsel pratikleri eş zamanlı ve eş değer ölçüde deneyimleyemiyor olması bir sorunsal niteliğindedir. Bu sorunsalın temel bileşenlerinin kentsel kamusal alanlarda yer alabilmek (yönetim ve siyaset pratikleri gibi), kentsel mekânlara erişebilmek ve kentte güvende olmak gibi başlıklar altında toplandığını ifade edebiliriz.

Bu çalışma özelinde kadınların kentsel mekân kullanım pratikleri üzerine odaklanılmış ve bu mekânların kullanım sıklığının, kentin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi ve kent sakinlerinin kenti sosyo-ekonomik gelişmişlik olarak olumlu-olumsuz algıları ile olan ilişkisi bağlamında ele alınmıştır. Elde edilen bulgular araştırma alanı kapsamında kadınların yaşadıkları kentin kamusal mekânları kullanma pratiklerinde "erişilebilir ve kullanımda" olduğu tespitine ulaşılmıştır.

Kentlerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi, kentsel kamusal mekân kullanımını etkiler önermesi, araştırmada yer alan üst, üst orta ve orta gelişmişlikteki 4 kent için kabul edilebilir bir önerme olarak tespit edilmiştir. Zira katılımcılara sunulan 10 kentsel kamusal mekânın 5 ve üzeri oranda sıklık ve orta sıklıkta kullanabiliyor olması; bu kentsel kamusal mekânların mevcut ve erişilebilir olduğunu göstermektedir.

Bir diğer önerme olan *kentsel kamusal mekân kullanımı kadınların kentin gelişmişlik algısına göre farklılaşır* önermesinde ise, genel değerlendirmenin Zonguldak, Afyon ve Yalova için kabul edilebilir olarak değerlendirilmiştir. Zira dört kent özelinde toplam katılımcılar içinde kenti gelişmiş olarak görmeyenlerin oranının yüksek olduğu iki kenttir. Antalya özelinde ise bu değerlendirmenin merkeze uzak alanlar için kabul edilebilir nitelikte olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Akgül, B., Toy, S., Kentsel Mekanlarda Kadın Davranışlarının Güvenlik Kapsamında Değerlendirilmesi: Erzurum Kenti Muratpaşa Mahallesi Örneği, Kent Akademisi, Kent Kültürü ve Yönetimi Dergisi 3(14), 2021.

Aktaş, G., Kadın Açısından Kente İlişkin Mekân Pratikleri, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 27, 2017.

Baykan, A., Hatuka, T., Politics and Culture in the making of Public Spaces: Taksim Square 1st May, 1977 25(1), 2010.

Cumur, Ş., Topçu, K., Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Kadın ve Kentsel Mekân, Artium, 10(2), 2022.

Efe Güney, M., Üstündağ, B., Kadın Dostu Kent Yaklaşımı Kapsamında Kentsel Açık Yeşil Alanların Değerlendirilmesi: Bornova Örneği, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (36), 38-65, 2020.

Ghani, T.A., The Sociology of Public Space, https://www.academia.edu/22794680/The_Sociology_of_Public_Spaces, 2016.

Sağlam, A.İ., Çelen Öztürk, A., Kaçar, A.D., Türkiye'de Kamusal Mekânın Gelişimi, Atatürk Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Ata Planlama ve Tasarım Dergisi, C.3 S.1, 2019.

Şafak, G.N., Kent ve Kadın: Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Kentsel Politika ve Uygulamalara Kısa Bir Bakış, Disiplinlerarası Kadın, Ed. Nilüfer Negiz; Aysun ÖCAL, Nobel Akademik Yayıncılık, 2021.

Tosun, M., Hiçdurmaz, Z., Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadınların Kent Hakkı Üzerine Bir Değerlendirme, İdealkent, 13(37), 2022.

TÜBİTAK Bilim ve Toplum Başkanlığı Popüler Bilim Yayınları, https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/kamusal_alan (Erişim Tarihi: 22.06.2023).

KENTSEL GELİŞMİŞLİK VE KADIN GÖRÜNÜRLÜĞÜ İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ[1]

Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ[2]
Dr. Öğretim Üyesi Seda EFE[3]
Dr. Öğretim Üyesi Niran CANSEVER[4]

ÖZET

Toplumun devamlılığı ve toplumsal eğitimin kaynağı olan kadın ve onun görünürlüğü ekonomik gelişme ve kalkınma açısından stratejik bir konudur. Ancak ekonomik olarak gelişmiş ve yüksek insani gelişmeye sahip birçok ülkede hala cinsiyet eşitsizliği devam etmektedir. Bu durum, ekonomik büyüme/gelişme ile toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlik arasında karmaşık bir ilişki olduğuna işaret eder. Ancak toplumsal cinsiyet eşitsizliğini gidermeden gerçek anlamda ekonomik gelişmişlik ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleşmeyeceği de açıktır. Son zamanlarda toplumsal cinsiyet eşitliğine olan vurgunun bir sebebi de sürdürülebilir kalkınmanın öneminin anlaşılmış olmasıdır. Her ne kadar toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik açığın daha çok gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerde olduğu düşünülüyor olsa da, toplumsal cinsiyet eşitliği konusu küresel boyutta yankı yaratan ve yine o boyutta politikalar geliştirilen dolayısıyla dünyada yaygın bir problem alanına sahiptir. Bu da bizlere ekonomik kalkınma ya da gelişmenin doğrudan toplumsal cinsiyet eşitliği konusuna katkı yapmadığını düşündürmektedir. Sosyoekonomik gelişmişlik; ekonomik olarak kaydedilen ilerlemenin toplumsal gelişim ile bütünleşmesidir. Büyüme kavramı ekonomik anlamda tek boyutlu gelişmeyi ifade ederken; gelişme, ekonomik büyüme, gelir dağılımı, eğitim düzeyi, sağlık hizmetleri, beslenme düzeyi, iletişim ve kadının statüsü gibi kapsadığı unsurlar nedeniyle çok boyutludur. Toplumsal cinsiyet eşitliğini konu alan küresel, bölgesel, ulusal ve kentsel birçok politika belgesinde, kadının statüsünü güçlendirmeden sürdürülebilir kalkınma ve ekonomik gelişmenin gerçekleşemeyeceği açıkça vurgulanmaktadır.

Bu çalışmada ilk olarak, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda Türkiye'nin mevcut durumunu ulusal politika belgeleri üzerinden incelenecek ve mevcut durum değerlendirmesi yapılacaktır. İkinci olarak da Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik gerçekliğin somutlaştığı (görünür olduğu) yerler olarak kentler temel alınarak, kentlerin gelişmişliği (sosyoekonomik gelişmişlik sıralaması 'SEGE İl 2017") ve "kadın görünürlüğü" arasındaki ilişki; sürdürülebilir kentleşme, kentsel yaşam kalitesi, kentsel büyüme ve kentsel gelişmişlik olguları bağlamında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kadın Görünürlüğü, Kalkınma Politikaları, Kentsel Sosyoekonomik Gelişmişlik

---

[1] 122K362 Nolu TÜBİTAK Projesinden üretilmiştir.
[2] Süleyman Demirel Üniversitesi, Öğretim Üyesi, ORCİD ID: 0000-0002-4211-9689
[3] Süleyman Demirel Üniversitesi, Öğretim Üyesi, ORCİD ID: 0000-0002-7896-6695
[4] Süleyman Demirel Üniversitesi, Öğretim Üyesi, , ORCID ID: 0000-0002-7067-8779

1.GİRİŞ

Bir toplumun sosyoekonomik yapısındaki değişimin önemli göstergelerinden biri olan kentleşme; toplumsal, ekonomik ve politik anlamlara sahiptir (Keleş, 2004). Günümüzde kentleşme, çoğu kez sanayileşmenin ve kalkınmanın bir sonucu olarak, kırsal alanların ekonomik, sosyal ve kültürel yönden dönüşüm sürecini ifade etmek için kullanılan bir olgu (Peng vd. 2018) olsa da, özünde toplumsal yaşayış ve yerleşim biçimine özgü gelişim ve/veya değişimin kendisidir. Mumford (2007: 34) köy hayatından kent hayatına dönüşümünü, biyolojiden beslenerek; toplumların farklılaşma ve karmaşıklaşma süreci ile köylerin tamamen başka bir şey olarak gelişimi şeklinde açıklar. Başka bir deyişle köy gelişmekte olan bir embriyodan çok döllenmemiş bir yumurta gibi temel ve önemli bir toplumsallık iken, kent dışardan gelen tamamlayıcı kromozomlar ile farklılaşan gelişim özellikleriyle kendine has potansiyeliyle ortaya çıkmıştır. Kentlerin ne olduğunu en geniş bağlamıyla ortaya çıkarabilmek için toplumsal yaşayışta ortaya çıkan ciddi dönüşümlerin; ekonomik, teknolojik, bilimsel vb. pek çok farklı perspektiften incelenmesi ve bütüncül bir şekilde açıklanması gerekir. Bu çalışmada; kadının toplum içerisindeki varlığı ve yeri ile kentlerin gelişmişliği arasındaki ilişki toplumsal cinsiyet perspektifiyle ele alınarak, değerlendirmeler yapılmıştır.

Erken dönem neolitik çağ toplumunda, özellikle de tahılların ıslah edilmesinden önce kadının toplumdaki yeri en üst noktadaydı. Çünkü toplumun devamlılığının ne olacağı ve yarına daha güvenle bakmasını sağlayan ana gelişmelerin aktörü kadındı. Ancak zaman ilerledikçe toplumsal hayatta avcı dinamik olan işlevlerin erilleşerek, kadının hayatı sürdürücü ve besleyici faaliyetlerini pasifize ederek ezmeye başladı görülür. Saban gibi aletlerin geliştirilmesi ile kadının toplumda oynadığı rollerden geriye çekilerek sadece cinsiyetine özgü yeteneklerle hane içindeki varlığını sürdürme sürecini başlattığı söylenir (Mumford, 2007: 40-41). Kentsel yerleşimlerden bahsedilmeye başlanan sürecin öncesinde, toplumsal yaşamda kadının rolü böyle bir dönüşüm içerisine girmişti. Eğer kentin, köyün gelişmiş bir formu olarak ortaya çıktığı kabul edilirse kadının bahsedilen bu yöndeki gelişimin/değişiminin de devam ettiğini söylemek kabul edilebilirdi. Ancak Mumford (2007: 44-46) kentin, köyün dönüşmesi ile ortaya çıkan bir biçim olduğu fikrini benimsemez. Bu yönüyle kent ona göre öncülsüzdür. Ancak bu konuda Child'ın "kentsel devrim" kullanımındaki gibi eski unsurlardan tamamen kopma durumunu içeren bir gelişim olduğu düşüncesine de katılmamaktadır. Tam olarak kentlerin ortaya çıkışı toplumsal bileşenlerin köy dışında ortaya çıkan dinamik unsur ya da unsurların bir şekilde gerilim ve etkileşim halinde olduğu "yeni toplumsal durum" ile ilgili olduğunu düşünür (Mumford, 2007: 47). Bu çalışma da; bu yeni toplumsal durumda kadın ve kentin gelişimi arasındaki ilişki boyutunu ele almaktadır. Bu sebeple toplumsal değişim temelinde dinamiklik yaratacak, bilimsel, teknik, mekanik vb. toplumsal olmayan boyuttaki dönüşümler bağlamıyla daha sık tartışılan kentsel gelişim konusu, bu çalışma özelinde toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadın görünürlüğü bağlamında incelenmektedir.

Alt ve üst yapı ilişkilerin sağlıklı ve düzenli sağlanması sayesinde ortaya çıkan sinerji ile ilgili olan toplumsal değişmelerin (Alp, 2020: 225) en göze çarpan ve somut hali olarak kabul edilen *kentsel gelişmişlik*, ortaya fazladan çıkan ilave enerji (sinerji) ile değerlendirilebilir. Yaratıcı üretkenlik hızının yüksek olması beklenen kentlerde, sinerjiyi ortaya çıkaran unsurlar ve bu unsurları güçlendiren şeylerin tamamı kentsel gelişmişlik konusu içerisinde değerlendirilebilir. Sinerjiyi ortaya çıkardığı düşünülen değişkenlerin neler olduğu ise, kentsel gelişmişlik

çalışmalarında veri seti olarak kullanılan göstergeler bağlamında değerlendirilebilir. Kentsel gelişmişliği ölçmeye çalışan çalışmalarda; yaşanabilirlik, insani gelişmişlik, sürdürülebilirlik boyutlarının öne çıktığı görülür. Bu önemli değişkenlerin temelinde ise, kentsel toplumu oluşturan herkesin, cinsiyet farkı gözetmeksizin eşit bir şekilde toplumsal hayat içinde var olması gerektiği gerçeği yer alır. Zira toplumsal açıdan çok temel olan toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında bir problem varsa, buradaki gelişimin önünde daha pek çok farklı bağlamda engeller çıkacağını öngörmek zor değildir. Bu bağlamda da yerelde toplumsal gelişme ve kentsel gelişmişlik konusunun temelde ilgili olduğu toplumsal cinsiyet eşitliği konusu gözden kaçırılmamalıdır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği; temel olarak bireylerin cinsiyet temelli ayrımcılığa uğramadan toplumsal yaşamın her alanında eşit olarak yer alması, görülebilmesi, güçlenmesi, temsil edilmesi ve katılımı olarak ifade edilmektedir (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı, 2008). Bu yaklaşım, başta kadınlar olmak üzere bireylerin toplumsal alandaki mevcut engellerinin aşılması, görünürlüklerinin artması ve buna yönelik önlemlerin alınması bağlamında önemlidir. Kadın erkek eşitliğini sağlamaya yönelik politikaların ve önlemlerin merkezden çok yerel düzeyde üretilmesi beklenir. Bu durum toplumsal yerleşim formlarının mevcut durumda temel en ileri düzeyi olan kentleri ön plana çıkarır. Ancak toplumsal cinsiyet eşitliğinin gündelik hayata yansıması ve ülke geneline yayılması bağlamında ölçek olarak yerelin önemi ortada olmakla birlikte, ulusal tutum ve politikaların önemi göz ardı edilemez.

Kadının toplumsal hayatta arka planda kalmaya başladığı süreç ile kentleşmenin ortaya çıkmaya başladığı süreç bir noktada kesişmektedir. Ancak kentsel anlamda gelişmiş olarak kabul edilen yerlerde kadın görünürlüğünün daha yüksek düzeylerde olması ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin görece daha az olması beklenmektedir. Çünkü gerçek anlamda *sürdürülebilir gelişmenin* sağlanması ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel her alanda topyekûn, kapsayıcı ve eşitlikçi gelişme ve ilerleme ile mümkündür. Bu noktada Türkiye'de kentlerin gelişmişliği ve kadın görünürlüğü arasındaki ilişkiyi inceleyip değerlendirebilmek için önce Türkiye'de ulusal ve toplumsal bağlamda kadının yeri ve durumu incelenmiştir. Kentsel devrim sonrasında bir daha ancak 1960'lı yıllardan sonra, özellikle Birleşmiş Milletler etkisiyle kadın yeniden toplumsal yaşam içerisinde ekonomik kalkınmanın bir parçası olarak görülmeye başladığı dikkate alınırsa; Türkiye'de kadının toplumsal hayattaki konumunu ulusal politika belgelerinden izlemek önemlidir. Zira ulusal-toplumsal boyuttaki gerçeklik netleştirildikten sonra kentsel gelişmişlik ile kadın görünürlüğü arasındaki ilişki sağlıklı bir şekilde yorumlanabilir.

2.KENTSEL SOSYOEKONOMİK GELİŞMİŞLİK, SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK, YAŞAM KALİTESİ VE KENTLERDE KADIN GÖRÜNÜRLÜĞÜ İLİŞKİSİ

Ulusal düzeyde politika belgelerinde ve ülkenin kalkınma planlarında kadınların konumu yukarıda paylaşılan bağlamda ilerlerken, ekonomik kalkınma hedeflerine bakıldığında emeğin tarımdan koparak dolaylı olarak kentleşmeyi içerecek bir biçimde ilerlemeyi hedeflediği söylenebilir. Bir başka deyişle, ülkenin tarıma dayalı kırsal bir ekonomiden, hizmet temelli endüstriyel bir ekonomiye geçişini ve aynı zamanda emek tasarrufu sağlayan teknolojiler kullanılarak emeğin tarımdan kopmasını içerecek bir biçimde, yani kentleşmeyi içerecek

şekilde kalkınmak istemesi (Henderson, 2003), kentsel büyüme ve gelişme konusunun ulusal kalkınma açısından önemli olduğunu göstermektedir (Kartal, 1983: 93; Erkan, 2010: 20).

Kentsel gelişmişlik en geniş bağlamda, kentlerin sosyoekonomik gelişmişliği ile ilişkilendirilir. Sosyoekonomik gelişmişlik çalışmalarda ise çoğunlukla ekonomik büyüme bağlamının ön planda olduğu görülür. Şimdiye kadar genel kabul gören yaklaşım; kentlerde ekonomik büyüme ile ilişkili olarak sosyal kalkınmanın da olumlu yönde etkileneceğidir. Kapitalist çerçeveden bakıldığında; ekonomik büyüme sağlandığında, eş zamanlı olarak beşerî kalkınma da sağlanacaktır. Ancak günümüzde bunun garantilenemediği açıktır (Tridico, 2005: 26-27). Dolayısıyla literatürde kentlerin gelişmişliği sadece ekonomik olarak değil, sosyoekonomik bağlamda değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Sosyoekonomi kavramı; ekonomik olarak kaydedilen ilerlemenin toplumsal gelişim ile bütünleşmesidir. Büyüme kavramı ekonomik anlamda tek boyutlu gelişmeyi ifade ederken; gelişme ise, ekonomik büyüme, gelir dağılımı, eğitim düzeyi, sağlık hizmetleri, beslenme düzeyi, iletişim ve kadının statüsü gibi kapsadığı unsurlar nedeniyle çok boyutlu bir olgudur (Kalkınma Bakanlığı, 2011). Kentsel gelişmişlik konusu özellikle günümüzde; küreselleşme süreci ile ilişkili olarak ulus devletlerin toplumsal yaşama etkisinin görece azalması, yerel yönetimlerin ise kentlerin yaşam kalitesinin artmasında önemli bir aktör olarak ortaya çıkmasıyla, değerlendirmesi daha karmaşık bir konu haline gelmiştir. Bu bağlamda kentlerin sosyoekonomik gelişmişliği, kentlerin küresel anlamda rekabet edebilmesi ile de ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla da kentlerin yarışabilmesi için büyük sermaye yatırımlarını çekebilmesi gibi unsurlar da kentsel gelişmişlik değerlendirmelerinde ön plana çıkan konular arasındaki yerini almıştır (Tekeli, 2009: 192-193).

Türkiye'de kentsel gelişmişliği değerlendiren çalışmalardan ilk akla gelen, kentleri kendi aralarında derecelendiren Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (SEGE) çalışmasıdır. Diğer endeks çalışmalarında da olabileceği gibi bu endekste de sıralama ile gerçekte hissedilen gelişmişlik arasında farklılaşma olması mümkündür. Zira her ne kadar endekslerde değişken olarak yer alsa da, hissedilen gelişmişliği etkileyen önemli birtakım değişkenler (konular), istatistiki bağlamda toplumsal yaşamdaki değerine denk düşmeyebilecek standart bir değere indirgenebilme tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum kentlerin sosyoekonomik gelişmişlik değerlendirmelerinde üst sıralarda yer almasına rağmen, kentte gündelik yaşamda hissedilen gelişmişlik (yaşanabilirlik-yaşam kalitesi) ile beklenen uyumu bozabilmektedir.

Sürdürülebilirlik, yaşanabilirlik, yaşam kalitesi, demokrasi, katılım gibi konular kent özelinde gelişmişlik ile göbek bağı olan konulardır. Örneğin sürdürülebilirliğin; *ekonomik, çevresel* ve *sosyal* olmak üzere 3 temel boyutu vardır. Dolayısıyla sürdürülebilirlik olgusu, kentsel gelişmişlik değerlendirmeleri açısından önemlidir. Ancak bu çalışma özelinde sürdürülebilirliğin *sosyal boyutunun* altını çizmek gerekmektedir. Bu boyut; toplumsal değerlerin, ilişkilerin ve kurumların geleceğe yönelik devamlılığı ile ilgilidir. Örneğin; *fırsat eşitliği, yaşam kalitesinde iyileşme, hak ve özgürlüklerin ve temel bireysel ihtiyaçların sağlanması* sürdürülebilirliğin sosyal bileşenleri kapsamına girmektedir. Bu bileşenleri 5 temel ilke olarak sıralamak gerekirse; *eşitlik, çeşitlilik, bağlılık, yaşam kalitesi, demokrasi* ve *yönetişim* olarak sıralanır. Sosyal boyutta sürdürülebilir bir toplumun dayandığı 5 temel ilkeden biri olan eşitlik; *en savunmasız durumda olanlar başta olmak üzere toplumun tüm bireyleri için* eşit fırsatlar sunulması/sağlanması ile ilgilidir. Yaşam kalitesi ise; o toplumu oluşturan *tüm birey, grup ya da toplulukların* temel ihtiyaçların iyi kalitede garanti edilmiş olması ile ilgilidir (McKenzie, 2004: 18-20). Bu bağlamda kentsel gelişmişlik, sürdürülebilirlik ve kentsel yaşam

kalitesi konusunun, ***toplumsal cinsiyet eşitliği*** **ve** ***kadın görünürlüğü*** konusuyla olan doğal bağı net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Akpolat vd.'nin çalışmasına göre (2021: 316) *yaşam kalitesi*nin de *ekonomik, sosyal* ve *çevresel* olmak üzere 3 temel boyutu vardır. Ekonomik boyutu temsil eden ekonomik büyüme, verimlilik, refah vb. konularla ilgili olan kısmı ***yaşayabilirlik****;* sosyal ve psikolojik alan ile ilgili olan boyut ***yaşanabilirlik*** ve çevresel boyutu ile ilgili olan kısmı da ***sürdürülebilirlik*** çalışmaları kapsamına girmektedir. Dolayısıyla yaşam kalitesi ile ilgili bir değerlendirme yapabilmek için bu üç boyutu temel alan göstergelerden faydalanılması gerekir. Bu görüşten yola çıkılırsa; kentsel gelişmişliğe yönelik araştırma ve değerlendirmelerde ağırlıklı olarak ekonomik büyüme, gelişmenin değerlendirilmesi sebebiyle daha çok *yaşayabilirlik analizi* olduğu söylenebilir. Ancak, Akpolat vd.'nin (2021: 317) belirttiği gibi yaşam kalitesi; hem bireylerin yaşamdan memnuniyetini hem de yaşam beklentilerini içeren bir değere sahiptir. Bu yönüyle kentsel yaşam kalitesi ve gelişmişlik değerlendirmesinin; kentin yaşayabilir, yaşanabilir ve sürdürülebilirliği olmak üzere tüm boyutları içermesi gerekir. Dolayısıyla kentsel gelişmişlik kavramına atfedilmeye çalışılan ancak aynı zamanda kentsel gelişmişlik ölçümleri sonucunda ortaya çıkan tabloyu eleştirel kılan eksiklikler temelde *kentsel yaşam kalitesi* ölçütlerinin, araştırmalara gereken oranda dâhil edilmemesidir. Kentsel gelişmişlik değerlendirmelerinde "il ya da ilçe temelli" sosyoekonomik gelişmişlik analizlerinin dışında, kentsel yaşam alanlarının gelişmişliğini ölçebilmek için "kentsel alanın yaşanabilirlik değerlendirmesinin" yapılması gerektir. Aksi durumda yapılan il ve ilçe gelişmişlik değerlendirmelerinde ortaya çıkan sonuçlarla, evrensel bağlamda yapılacak değerlendirmelerin örtüşmediği ve bu sebeple değerlendirmenin çok da tatmin etmeyen sonuçlara sahip olması gibi bir durum ortaya çıkabilmektedir. Bu durum, değerlendirmelere *yaşam kalitesi* bağlamının dâhil edilmesi ile geliştirilebilir.

Bu noktada yukarıda detaylıca yapılan açıklamaya dayanarak bir kentin *yaşanabilirliği* ile *yaşam memnuniyeti/kalitesi* değerlendirmesinin aynı şey olmadığının belirtmekte fayda vardır. Yaşam memnuniyeti/kalitesi; genelde iyi olma ve refah koşullarına gönderme yapsa da bireyin bu koşullara nasıl tepki-yanıt verdiği başka bir deyişle, yaşadığı kentin ve kent denen olgunun aklında nasıl kodlandığı ile de ilişkilidir (Pacione, 2003: 20-23). Dolayısıyla kentlerde kadın görünürlüğünün kentin ve kentsel ortamın kadının zihninde nasıl kodlandığı ile toplumun kadını zihnine nasıl kodlamış olduğu önemlidir. Ancak daha da temelde kentsel yaşanabilirliğin her iki cins için de aynılığa sahip olup olmadığı önemlidir. Zira sosyal, ekonomik, kamusal ve siyasi yaşama katılabilme konusu açısından problemli alanların her iki cins için eşit düzeyde problemli olup olmaması çözüm arayışında doğru kararlar alabilmek adına önemlidir. Eke ve Fitöz (2014)'e göre, mekânın yaşanabilirliğini oluşturan tüm paydaşlar, kavramın geniş bir çerçevesini çizmektedir. Sonuç olarak kentlerin yaşanabilirlikleri, kentsel gelişmişlik ile yakından ilişkili olması sebebiyle "yaşanabilir kent araştırmalarının" kentsel gelişmişlik bağlamında dikkate alınması gerektiğini gösterir. Hatta Sarı ve Kındap (2018) gelinen noktada günümüzde ekonomik büyümenin, gelişmenin sürdürülebilir olabilmesi ve refahın yaygınlaştırılabilmesi için mekânlarda yaşam kalitesi ve yaşanabilirlik standartlarının, çevreye duyarlı bir şekilde yükseltilmesinin öncü bir koşul olduğunu belirtmektedir.

Kentlerin sosyoekonomik gelişmişliğini ortaya koyan endekslerde yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı birbirleriyle yüksek düzeyde ilişkili olan çok fazla değişken kullanılır. Fakat bu değişkenlerin insanı odağa almaktan uzaklaşmaya sebep olabileceği fark edildikçe *insani*

gelişme endeksi ve *yaşanabilirlik* gibi endekslerden de faydalanılmaya başladığı görülür. Bu durum özellikle kalkınmanın, salt ekonomik ve fiziksel büyüme olarak anlaşılmasının önüne geçilebilmesi açısından 1990 yılında BM Kalkınma Programına İnsani Gelişme Endeksinin eklenmesiyle dikkate alınmaya başlanmıştır. Sosyoekonomik gelişme ile kentlerin gelişmişlik düzeyi arasındaki ilişkinin gerçek anlamda kurulabilmesi sosyoekonomik gelişmişlik düzeyini belirlemek için kullanılan temel kategori ve göstergeler ile ilgilidir. İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü'nün AB Projesi kapsamında yaptığı ve 2014 yılında basılan, kentin sosyal yapısını anlamak ve görselleştirmek için sosyoekonomik haritalandırmaya yönelik çalışmada, kentin sosyoekonomik durumunu tespit için 110 gösterge kullanılması tavsiye edilmiştir. Bu çerçevede de; demografi, eğitim, sağlık, istihdam, gelir ve sosyal güvenlik, toplumsal cinsiyet eşitliği, sosyal hizmet, sosyal yardım ve sosyal içerme, konut ve altyapı, iyi yönetişim, afet yönetimi ve afet bölgelerinin yeniden inşasını içeren geniş perspektifli bir liste sunulmuştur (Şener, Koyuncu, Köroğlu ve Gültaşlı, 2014: 30).

Sonuç olarak kentsel gelişmişliğin ekonomik göstergelerle ilgili olduğu kadar *sürdürülebilir ve yaşanabilir yapılı çevre* ile daha fazla bir biçimde ilişkilendirilerek değerlendirilmesi gerektiğinin altı çizilmelidir. İllerin sosyoekonomik gelişmişliğinin kullanılan değişkenler ile yakın ilişkili olduğuna ve her geçen gün değişkenlerde yenileşmeye gidildiğine şüphe yoktur. Ancak özellikle sürdürülebilirliğin sosyal boyutu ve yaşanabilirlik konularına yönelik değişkenlerin belirlenip eklenmesi dışında en az onun kadar önemli olan şey bunun cinsiyetler açısından da ölçülüp değerlendirmelere dâhil edilmesidir. Zira kentler ve kentsel gelişme toplumun tüm fertlerinin görünürlüğünün önündeki engeller kalktığında potansiyelinin üstüne çıkacak dinamikliği kazanabilecektir. Bu da kentleşmenin, kentsel büyüme ve gelişmenin eskisine nazaran daha nitelikli yaşam alanları oluşturabilmek ve Keyman'ın (2016) belirttiği gibi "erdemli hayat" imkânı sunabilecek şekilde gerçekleştirilebilmesi ile ilgilidir. Bu erdemli hayat da içinde bulunduğumuz yüzyılda cins ya da cinsiyet ayrımı olmaksızın o alanı paylaşan herkesin hakkıdır.

3.KENTLERİN GELİŞMİŞLİĞİ VE İLLERİN SOSYO-EKONOMİK GELİŞMİŞLİK SIRALAMASI (SEGE)

Kentin gelişim sürecini etkileyen faktörler genel olarak; *doğal-coğrafi, beşerî* ve *bilimsel-teknolojik* faktörler olarak üç ayrı bağlamda incelenmektedir. Coğrafi faktör; esasen o yerin yaşam alanı olarak seçilmesini etkileyen faktördür. Bu faktör kentin gelişim yönünü ve büyümenin sınırlarını da belirlemektedir. Bu faktör dikkate alınmadığında çoğu kez sürdürülebilirlik ve *yaşanabilirlik* bağlamında problemli durumlar ortaya çıkar. Beşerî faktörler ise; kentte yaşayanların nüfus, yerleşme, kültürel, ekonomik özellikleri olarak bilinmektedir. Genel olarak kentin gelişmişliğini beşerî faktörleri içeren şekilde ölçme eğilimi vardır. Ancak burada gözden kaçırılan şey, her ne kadar kentleşmede ekonomik faaliyet seçimleri, beşerî tercihler ve yönetimle ilgili unsurlar ön plana çıksa da kentsel gelişimin doğal-coğrafi faktörlerle uyumu ve bilimsel/teknolojik gelişimin bu sürece olan farklılaşan etkileridir. Bu bağlamda kentsel gelişmişlik tüm faktörleriyle birlikte değerlendirilmesi gereken ve özelliklede sürdürülebilir kentsel gelişim boyutunun öne çıkarılmasını gerektirir.

Kentsel gelişimin sürdürülebilirliği mevzusu, kentin gerçek gelişmişliğinin tartışılabileceği bir alandır. Günümüzde ölçülmesi daha kolay olması sebebiyle kentsel gelişmişlik daha çok kentin

yapılı çevresi ve ekonomik gelişmişliği ile daha bağlantılı olarak incelenmektedir (Akpolat vd., 2021). Ancak çok sayıda insan yaşamına konu olan bir mekân olarak kentlerin *gelişmişlik* değerlendirmesi; *doğal çevre sistemi, yapılı çevre sistemi* ve insan kültür, yaşam, alışkanlık, beklenti, istek, tavır, tutum ve davranışları ile yüksek derecede bağlantılı olan *sosyokültürel ve siyasal eğitim ve gelişim atmosferi (toplum) sistemi* olmak üzere üç sistemi de kapsamalıdır (Akpolat vd., 2021). Üç sistemin oluşturduğu ve özellikle de yaşanabilirlik konsepti içinde daha sübjektif bir konu olarak kalması sebebiyle çok yer almayan *sosyo-kültürel-siyasal ve eğitim-gelişim atmosferinin* oluşturduğu sistemin ve bunun diğer iki sistemle olan etkileşimi, gerçek anlamda kentsel gelişmişlik değerlendirmesi yapabilmek açısından kritiktir. İstatistiksel olarak ölçülebilmesi oldukça zor olsa da sübjektif bağlamda incelenip değerlendirmelere dâhil gereken önemli bir boyut olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple de kentlerde kadın görünürlüğü gibi bir konunun somut görülebilir verileri dışında, toplumsal-kültürel sistem ve o sistemin bileşenlerinin değişim-dönüşüm unsurlarının anlaşılması önemli fakat oldukça zor ve kıymetli bir uğraştır.

Türkiye'de sosyoekonomik gelişmişlik düzeyine dair temel veriler çoğu kez Kalkınma Bakanlığı tarafından ortaya konulsa da, sektörel bazda özel araştırmalar ile de kentsel ve bölgesel gelişmişliğe ilişkin veriler geliştirilebildiği görülmektedir (Şolt Henden, 2018: 72). Örneğin İş Bankası İktisadi Araştırmalar Bölümü, yıllık bazda "Türkiye'de İllerin Gelişmişlik Düzeyi Araştırması" yapmaktadır (İş Bankası, 2018). Bu çalışmada İllerin Gelişmişlik Endeksi'ni oluşturmak için kullanılan 49 temel kategorinin 32 tanesi ekonomik aktiviteyi, diğer 17 tanesi ise sosyal gelişmişlik seviyesini yansıtmaktadır. Benzer şekilde Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV, 2016) gibi vakıflarında konuyla ilgili araştırmaları veya bakanlıkların yaptığı araştırmaların raporlarına ilişkin değerlendirmeler yapan kurum ve kuruluşlar vardır. Doğrudan kentlerin gelişim stratejilerini konu edinmesi açısından Kentsel Gelişme Strateji Belgesi ve Eylem Planı (KENTGES) de önemli çalışmalardandır.

Genel olarak devletin 1960'lı yıllarda sosyal, kültürel ve toplumsal konuları dikkate alarak, bunlarla ilgili istatistiki kayıtlar tutmaya ihtiyaç duyulmaya başladığı söylenebilir. 1961 yılında ekonomik, toplumsal ve kültürel kalkınmanın planlı olması arzusu ile Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve istatistiki kayıtlar 1962'de kurumsal olarak Devlet İstatistik Enstitüsü'ne verilmiştir. DPT ilk "İllerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırmasını" 1965 yılında yapmıştır. DİE ilk kez 1998 yılında her il için ekonomik ve sosyal göstergelerle ilgili yayınlar yapmaya başlamıştır (Yavuzçehre ve Torlak, 2006: 193). 1997 yılında da bu verileri kullanarak "Coğrafi Bölge Ayrımında İlçelerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Gruplarının ve Gelişmişlik Seviyelerinin Belirlenmesi" adında araştırma yaptığı bilinmektedir (Yavuzçehre ve Torlak, 2006). 2003-2004 yıllarına gelindiğinde ise DİE'nin kişisel mutluluk algısı ve temel yaşam alanlarındaki memnuniyeti ölçmek ve memnuniyet düzeyinin zaman içinde değişimini takip eden "Yaşam Memnuniyeti Araştırması" da yapmaya başladığı görülür.

Sosyoekonomik bağlamda kent ve bölge ölçeğinde gelişmişlik düzeyine yönelik en genel araştırma "Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (SEGE)" araştırmalarıdır. Yılları içerisinde kullanılan değişken setleri hızlıca bile gözden geçirildiğinde bu çalışma ile sadece ekonomik büyüme değil yapısal ve insani gelişmenin de ölçülmeye çalışıldığı bir anlamda toplumsal ilerleyişin gözlemlenmeye çalışıldığı söylenebilir. Bu anlamda Türkiye'nin bölgesel gelişme politikalarının başarısını izleme ve değerlendirme araçlarından biri olduğu belirtilmektedir (SEGE-2017, 2019: 1). SEGE çalışması ilk olarak 1996 yılında Devlet Planlama Teşkilatı

tarafından 76 ilde çalışma yapılarak başlatılmıştır. Bu çalışmada sosyal göstergeler olarak, demografi, eğitim, sağlık, istihdam, altyapı ve diğer refah göstergeleri kategorilerinde toplam 58 değişken kullanılmıştır (SEGE-2011, 2013). 2003 yılı SEGE çalışmasında ise 81 ile ilişkin, 10 alt kategoride 58 değişken kullanılmıştır. Bu çalışmada SEGE sıralamaları elde edilmiş, iller gelişmişlik endeksine göre beş kademeye ayrılmıştır (SEGE-2011, 2013). 2011 yılındaki araştırmada; yatırımcıların yer seçimi kararları, illerin teknoloji seviyeleri, bölgeler arası işgücü hareketleri gibi ulusal gelişmeyi de etkileyen göstergelere de yer verilmiştir (Kalkınma Bakanlığı SEGE-2011, 2013). SEGE-2011 çalışmasında 8 başlık altında 61 göstergeden yararlanılmıştır. Burada demografik, istihdam, eğitim, sağlık, rekabetçi ve yenilikçi kapasite, mali ve erişilebilirlik göstergelerinin yanında *yaşam kalitesi* göstergelerine yer verildiği görülür. Bu önemli değişiklikte OECD'nin bölgelerin karşılaştırması amacıyla yaptığı endeksleme çalışmasında sosyal içerme başlığının yer alıyor olmasının dikkate alındığı belirtilebilir (SEGE-2011, 2013: 19). 2017 SEGE çalışmasında ise 52 değişken kullanılmıştır ve "Yaşam Kalitesi Değişken Grubu" varlığını korumuştur. Fakat yaşam kalitesinde kullanılan değişken sayısı 9'dan 7'ye düşürülmüştür. Bunlardan en dikkat çekeni "yüzbin kişiye düşen intihar vakası sayısı" değişkeninin çıkarılmasıdır.

4.TÜRKİYE'DE ULUSAL ENDEKS VE POLİTİKA BELGELERİNDE "KADIN"

4.1. TÜRKİYE'DE ULUSAL ENDEKS SIRALAMALARINDA "KADIN"

1980'li yıllara kadar toplumsal cinsiyet eşitsizliğini gidermek, toplumda kadının konumu güçlendirmek ve kadını siyasal ve yönetsel anlamda görünür kılmak için ciddi somut adımlar atılmamıştır. 1979'da kabul edilen *Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)*, 1 Mart 1980 tarihinde imzaya açılmış ve 3 Eylül 1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye 11.6.1985 tarih ve 3232 Sayılı Kanunla söyleşmeye katılmayı uygun görmüş, Bakanlar Kurulunca 24.7.1985 tarihinde 85/9722 sayılı kararla sözleşme onaylanmıştır. 19 Ocak 1986 tarihinde sözleşmenin yürürlüğe girmesiyle Türkiye, CEDAW Sözleşmesine taraf devletlerden biri olmuştur (Kadın 2000: 21.Yüzyıl için Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış-PEKİN+5, 2000). 1985 yılında, CEDAW'ın imzalanması ve 3. Dünya Kadın Konferansında kabul edilen "Kadının İlerlemesi için Nairobi İleriye Yönelik Stratejileri" kapsamında kadın konusunda ülke düzeyinde politikalar oluşturmak ve uygulamaya koymak üzere bir örgütlenmenin gerçekleştirilmesi hükümleri çerçevesinde adımlar atılmıştır. Böylece Türkiye'de kadının statüsünü güçlendirmeye yönelik adımlar atılmış, kadınların siyasal temsilini ve iş gücüne katılımını arttırmaya yönelik çabalar ön plana çıkmaya başlamıştır. Türkiye'de kadın erkek eşitliğinin devlet çatısı altında örgütlenmesi ise ilk olarak 1987 yılında Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde, dezavantajlı kesimlerden biri olan kadın konusunda çalışmalar yürütmek üzere *Kadına Yönelik Politikalar Danışma Kurulu* kurulması ile başlar.

1990'lı yıllarda küreselleşmenin de etkisiyle artan kadın hareketleri dikkat çeker. Bu dönemde hem hukuki alanda hem de sivil toplum alanında kadının toplumsal ve siyasal anlamda statüsünü güçlendirmeye yönelik olarak düzenlemelerin arttığı söylenebilir. Bu kapsamda kadınlara eşitlik içinde sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi alanlarda hak ettikleri statüyü kazandırmak üzere şimdiki adıyla ***Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü*** 20 Nisan 1990 tarihli

422 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde *Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı* adıyla kurulmuştur. Söz konusu müdürlük, *Türk kadınının eğitim seviyesini yükseltmek, tarım, sanayi ve hizmetler kesiminde ekonomik hayata katılımını arttırmak, sağlık, sosyal ve hukuki güvenliğini sağlamak ve böylece kadının statüsünü genel olarak geliştirerek eşitlik içinde sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi alanlarda hak ettiği statüyü kazandırmak* amacıyla kurulmuştur.

1996-2000 yılları arasında kadının konumunu güçlendirmek için 7. Kalkınma Planı kapsamında yapılanlar şu şekildedir (8. Kalkınma Planı): 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununda değişiklik yapılarak, kadının ayrı bir şekilde gelir vergisi mükellefi olması sağlanmıştır. Kadınlara gelir getirici faaliyetlere yönlendirmek, girişimcilik ve el emeğinin değerlendirilmesi amacıyla *Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü* tarafından bir merkez kurulmuştur. Kadınlara yönelik hizmetlerin etkinliğini artırmak ve daha geniş kitlelere hizmet sunmak amacıyla 13 valilik bünyesinde *Kadının Statüsü Birimleri* oluşturulmuştur. Sosyal Eylem Planı çerçevesinde GAP Bölgesinde yatırım yapmak isteyen yerli ve yabancı yatırımcıya danışmanlık hizmeti vermek amacıyla; Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin ve Şanlıurfa illerinde *Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezleri* (GİDEM) ile kadının statüsünün yükseltilmesi ve kalkınma sürecine entegrasyonu amacıyla *Çok Amaçlı Toplum Merkezleri* (ÇATOM) kurulmuştur. Aile içi şiddeti önlemek amacıyla 4320 sayılı *Ailenin Korunmasına Dair Kanun* 1998 yılında yürürlüğe girmiştir. Nüfus cüzdanlarının medeni hal bölümünde sadece *Evli* veya *Bekâr* ifadelerinin yer alması benimsenmiş, bunun dışındaki bilgilerin yer alması uygulamasına son verilmiştir.

2001 yılında, Anayasa'nın *ailenin korunması ve çocuk haklarını* düzenleyen 41. Maddesinde, "*Aile, Türk toplumunun temelidir*" ifadesine, 4709 sayılı Kanunla "*ve eşler arasında eşitliğe dayanır*" ibaresi eklenmiştir. 2004 yılında Anayasa'nın *kanun önünde eşitliği* düzenleyen 10. Maddesine, 5110 sayılı kanunla "*Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür*" hükmü getirilmiştir. Yine AB uyum sürecinde kadın erkek eşitliği konusunda AB'nin beklentilerine bağlı olarak Türkiye Ulusal Programında ulusal mekanizmanın teşkilat yasasının çıkarılmasına ilişkin taahhüdün yer almış olmasında dolayı, 1994 yılında yasal dayanaktan[5] yoksun kalan ***Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü*** için düzenleme yapılmıştır. Bu kapsamda müdürlük, 6 Kasım 2004 tarih 5251 sayılı *Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun* ile yeniden yapılandırılmıştır.

[5] 25 Ekim 1990 tarih ve 3670 sayılı Kanunla Genel Müdürlük olarak yeniden yapılandırılarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına, 24 Haziran 1991 tarihinde de tekrar Başbakanlığa bağlanmıştır. Genel Müdürlük 13 Ekim 1993 tarihinde daha güçlü bir yapıya kavuşturulması gerekçesiyle bu kez de 514 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile "Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı"nın ana hizmet birimlerinden biri olarak yeniden yapılandırılmıştır. Ancak, söz konusu KHK'nin dayanağını oluşturan yetki kanunu 6 Ekim 1993'te Anayasa Mahkemesince iptal edilmiştir. 2 Haziran 1994 tarihinde 536 sayılı KHK ile Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı yeniden kurulmuş ancak bu kararnamenin dayanağı olan yetki kanununun yeniden Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi üzerine Genel Müdürlük yasal dayanaktan yoksun kalmıştır. On yıl yasal dayanaktan yoksun olarak faaliyet göstermek zorunda kalan Genel Müdürlük bu sürecin ardından 6 Kasım 2004 tarih ve 25635 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 5251 sayılı "Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun" ile yeniden yapılandırılmıştır.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, "*Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı*" ve "*Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı*" başta olmak üzere, yapılacak çalışmalara temel oluşturabilecek ve yön verebilecek önemli araçlar oluşturulmuştur (www.aile.gov.tr). Benzer şekilde 1989 yılında 396 sayılı KHK ile Başbakanlığa bağlı olarak kurulan *Aile Araştırma Kurumu*, 2004 yılında 5256 sayılı Kanunla Başbakanlığa bağlı *Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü*'ne dönüştürülmüştür. Parlamentoda da Türkiye'de kadın erkek fırsat eşitliğinin sağlanması ve cinsiyete dayalı ayrımcılıkla mücadele etme amacına katkı sunmak için, 2009 yılında 5840 sayılı Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Kanunu ile ***TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (KEFEK)*** kurulmuştur. 2010 yılında Anayasada (madde 10) yapılan değişiklikle, kadın erkek eşitliğini sağlamaya yönelik tedbirlerin ve dezavantajlı gruplar lehine yapılacak pozitif ayrımcılığın eşitlik ilkesine aykırı sayılamayacağı hükmü getirilmiştir.[6]

2010 yılında İçişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan ***Kadın ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları Genelgesi***[7] Birleşmiş Milletler Ortak Programı'nın (BMOP) pilot kentlerdeki uygulama sonuçlarından hareketle, program kapsamındaki örnek çalışmaların 81 ilde mülki idare ve belediyeler tarafından benimsenerek yaygınlaştırılmasını öngörmektedir. Yerel eşitlik eylem planları (YEEP); hazırlandığı BMOP Kadın Dostu Kentler projesi kapsamındaki kentlerde, yerel düzeyde toplumsal cinsiyet yaklaşımını yerleştirmeye yönelik taahhütler ile ilgili kentsel hizmet ve faaliyetleri kapsamaktadır. Güncellemeye konu olan 2017-2020 döneminde genelge kapsamındaki yaygınlaştırmanın hayata geçmediği ve BMOP proje kentleri dışında YEEP çalışması yürütülmediği görülmüştür (CİED, 2017–2020 Güncellemesi, 2020). Ayrıca, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş süreci kapsamında 2018 yılında 703 sayılı KHK ile "Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı" ile "Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı" birleştirilerek *Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı* oluşturulmuştur. 21 Nisan 2021'de Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının kurulmasıyla bakanlığın adı "Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı" olarak değiştirilmiştir. Bakanlık isminden kadını çocuklarıyla, eşiyle ev içi sorumluluklarıyla ailenin temeli gören muhafazakâr anlayışın devam ettiğini söylemek mümkündür.

Kadınlara yönelik şiddet ile mücadelenin "altın standardı" olarak kabul edilen ***İstanbul Sözleşmesi*** (Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi), 11 Mayıs 2011 tarihinde ilk olarak Türkiye tarafından imzalanmış ve 4 Ağustos 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme, kadınlara yönelik şiddet ile ev içi şiddeti önlemek, şiddete maruz kalanları korumak, şiddet uygulayanları cezalandırmak ve şiddet ile mücadele için bütünlüklü politikalar geliştirmek amacını taşımaktadır. Avrupa Konseyi üyesi tüm ülkeler tarafından imzalanmış olan İstanbul Sözleşmesi'nde daha önceki uluslararası sözleşmelerden farklı olarak ***Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddete Karşı Eylem Uzman Grubu (GREVIO)*** isimli bir izleme mekanizması bulunmaktadır. İstanbul

---

[6] Madde 10: "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. (Ek fıkra: 7/5/2004-5170/1 md.) Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. (Ek cümle: 7/5/2010-5982/1 md.) Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz."

[7] Bkz. https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/1283/genelge-2010-10-kadinlarin-ve-kiz-cocuklarinin-insan-haklari.pdf?sequence=1&isAllowed=y, (01.03.2023).

Sözleşmesi, devletlerin şiddet ile mücadele konusundaki sorumluluklarının altını çizmekte, GREVIO aracılığıyla ülkelerin bu alandaki faaliyetlerini uluslararası normlar çerçevesinde değerlendirerek, ulusal politikalara destek sunmayı hedeflemektedir. Ancak, 2020 yılından itibaren "aileyi yıktığı ve çocukları eşcinselliğe teşvik ettiği" gibi gerekçelerle Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden imzasını çekmesi talep edilmiş, bu konu çokça tartışmaya sebep olmuş ve ülke gündeminde yer almıştır. Nitekim 19 Mart 2021 tarihinde Türkiye'nin sözleşmeyi fes ettiği duyurulmuştur (CEİD, 2021-2022).

TEPAV tarafından, Türkiye'nin kadın erkek eşitliğini il düzeyinde ölçmek ve illerin durumunu kadın eşitliği açısından değerlendirmek, ulusal ve uluslararası düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politikaları tanımlamak amacıyla ***"81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi"*** isimli rapor hazırlanmaktadır. 2011–2012 yılına ait veri kaynaklarını kullanarak ilk rapor 2014, ikincisi 2015 yılında yayımlanmıştır. Son rapor ise, 2016–2017 yılı verilerini kullanarak 2018 yılında hazırlanmıştır. TEPAV (2014) ilk raporunda, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi çalışmasının yapılma amacını; il düzeyinde cinsiyete duyarlı analizlerin yapılmaması sebebiyle yerel düzeyde karar alma mekanizmaları tarafından yapılan hiçbir plan ve politikada kadın görünürlüğünün bulunmaması, şeklinde açıklamıştır. Son raporunda (TEPAV, 2018) ise amacını, *bölgesel ve ulusal düzeyde cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik politika diyaloğunun geliştirilmesine zemin hazırlamak, ayrıca toplumsal cinsiyet eşitliği kavramının yaygın bir biçimde içselleştirilmesinin önündeki engelleri kaldırmaya yönelik, tutum ve davranış biçimlerinin değişmesine katkı sunmak,* şeklinde açıklamaktadır. TEPAV tarafından 81 il için Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi hesaplanırken, Türkiye genelinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yönelik iller ölçeğinde hesaplama yapıldığı için temsil edilme endeksinde, kadınların belediye meclislerindeki ortalama temsil edilme oranları dikkate alınmıştır. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi hazırlanırken; Türkiye *Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi* ile *Türkiye Kadın Güçlenme Endeksi* de hesaplanmıştır. 2015 yılında ikincisi yapılan 81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi çalışmasında Türkiye, iller ölçeğinde *toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksinden* ortalama 0,405 puan alırken; 2017 yılında yapılan yeni güncelleme ile Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeks değeri, ülke genelinde 0,400 puana yükselmiştir. 2015 yılından 2017 yılına cinsiyet eşitsizliği aralığının azaldığı görülmektedir. *Türkiye Kadın Güçlenme Endeksi*'nde ise, 2015 yılında Türkiye iller ölçeğinde endeks değerinden ortalama 3,144 puan alırken; 2017 yılında yapılan yeni güncelleme ile Türkiye'nin iller ölçeğinde kadın güçlenme endeks değerinin 3,112'e gerilediği görülmektedir.

2017–2020 döneminde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü koordinatörlüğü tarafından ***2018–2023*** yıllarını kapsayacak şekilde ***Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı*** hazırlanmıştır. Bu strateji belgesi ve eylem planında, *eğitim, sağlık, ekonomi, karar alma mekanizmalarına katılım* ve *medya* olarak beş alanda kadının güçlenmesine yönelik hedefler, stratejiler ve faaliyetler belirlenmiştir (Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı, 2018: 99-101). Rapor kamu kurum ve kuruluşlarının, yerel yönetimlerin, üniversitelerin, sivil toplum kuruluşlarının, meslek kuruluşlarının, özel sektörün ve ilgili diğer kuruluşların kadınların güçlenmesine yönelik yapacakları çalışmaları ve belirlenen beş temel alana dair politika mevcut durum, temel amaç, hedefler, stratejiler ve faaliyetleri düzenlenmiştir. Bununla birlikte eğitim alanında mesleki eğitim kurslarının önemi vurgulanarak, kadınların bu kurslardan daha fazla yararlanabilmesi için çocuk bakım hizmetlerinin sunulmasına ilişkin ihtiyaca değinilmiştir (Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi

ve Eylem Planı, 2018: 52). Eylem planında genel olarak her alanda cinsiyete göre ayrıştırılmış veri toplamaya yönelik hedef ve faaliyetlerin tanımlanmış olması izleme ve değerlendirme açısından son derece önemlidir (CİED, 2017–2020 Güncellemesi, 2020). Eylem planının izleme sürecine ilişkin olarak Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) tarafından periyodik izleme yapılması öngörülmüştür. Ancak kurumun ilgili web sayfasında bu eylem planına ilişkin güncel bir rapor mevcut değildir. Ayrıca *Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planında,* yerel yönetimlerde ya da ulusal düzeyde kadınların düşük temsil oranlarının, uluslararası düzeye yükseltilmesi için dönüştürücü eylemler öngörülmemiştir. Son olarak, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü koordinatörlüğü tarafından "Kadına Yönelik Her Türlü Şiddeti Önlemek" amacını gerçekleştirmeye yönelik olarak hazırlanan ***2021-2025 Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı***'nda şiddetin temelinde yatan ana problemlerin çözümüne odaklanılmadığı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini giderecek somut politikalara yer verilmediği görülür. Benzer şekilde şu an yürürlükte olan 11. Kalkınma Planında cinsiyet eşitsizliğini azaltma özelinde hedef ve politikalar yoktur.

Bu konuda tüm kurum, yapı ve aktörlerin ancak özellikle de yerel yönetimlerin yeniden değerlendirilmesinde fayda vardır. Örneğin yerel yönetimlerin yasal düzenlemelere göre sunmak zorunda olduğu bu hizmetlerin ulaşılabilirlik ve etkinlik açısından yeterli olmaktan uzak olduğu tartışılmaktadır (Ka-der, Cinsiyet Eşitliği Yolunda Yerel Politikalar Raporu, 2006: 43). Türkiye'de 2022 Mayıs ayı itibarıyla **35** ***Eşitlik Birimi*** bulunmaktadır. 30 Büyükşehir Belediyesi'ne bakıldığında sadece beş belediyede (Eskişehir, Gaziantep, Mersin, İzmir ve Trabzon) Eşitlik Birimi olduğu görülmektedir. Türkiye'de eşitlik birimleri, belediyeler tarafından hazırlanan ***Stratejik Planlar ile Yerel Eşitlik Eylem Planları (YEEP)*** toplumsal cinsiyet eşitliği çerçevesinde incelendiğinde; 30 Büyükşehir Belediyesi'nin 12 tanesinde Kadın Danışma Merkezi hizmeti, 11 tanesinde Kadın Sığınmaevi hizmeti, 10 tanesinde ise yaşlılara yönelik gündüz hizmeti verdiği görülmüştür. Ayrıca 27 büyükşehir belediyesi yaşlılara yönelik evde bakım hizmetleri sağladığı, ancak bunların 13'üne Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın, Yaşlı Destek Programı kapsamında finansman sağladığı görülmüştür (CEİD, 2022). Kurumsal açıdan yerel eşitlik eylem planlarının yapılması, belediyelerde eşitlik birimlerinin oluşturulması ve belediye meclisinde kadın-erkek eşitliği komisyonlarının kurulması gibi gelişmeler önem taşımaktadır. Ayrıca belediyelerin, *politikalar, programlar, projeler ve uygulamalar bütünü* olan stratejik planlarının içeriği de önemlidir. Belediyeler stratejik planlarının hazırlanma ve uygulama sürecinde kadın örgütlerinden görüş alarak, söz konusu yerleşim yerinin geleceğine ve kadınlara yönelik yerel hizmetlerin önceliklerine ilişkin "cinsiyete duyarlı stratejik plan" ve "cinsiyete duyarlı bütçe" yapılmasını sağlayabilirler. Böylece yerel yönetimler stratejik plan yoluyla kaynaklarını en verimli şekilde ve belli öncelikler çerçevesinde hizmet alanlarına yönlendirerek, eşitlikçi kamu hizmeti sağlayabilirler (Ka-der, Cinsiyet Eşitliği Yolunda Yerel Politikalar Raporu, 2006: 54). Ancak belediyelerin Stratejik Planları da toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı değildir. Eskişehir, Mersin ve İzmir Büyükşehir Belediyeleri dışında, planların vizyon, misyon ve ilkeler bölümlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğine yer veren belediye bulunmamaktadır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın faaliyetleri ile bunların gerçekleştirilmesine yönelik harcamalar, Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme (TCDB) bakış açısıyla değerlendirildiğinde: 2020 yılı bütçe gerekçesinde toplumsal cinsiyet eşitliği kavramına yer verilmemiş olduğu görülmektedir. Ayrıca, "Kadının

Güçlenmesi" başlığında yer alan programa, 2022 yılı için bakanlığın bütçesi içinden sadece %0,74 oranında yetersiz bir kaynak aktarılmıştır (CEİD, 2022).

4.2. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANLARINDA KADIN

Türkiye'de planlı kalkınma dönemine geçilen 1960'lı yıllarla birlikte başlayan planlı kalkınma sürecinde hazırlanan diğer kalkınma planında durum nasıl diye incelendiğinde; 1963–1967 yıllarını kapsayan ***1. Beş Yıllık Kalkınma Planında***, 1960'lı yılların konjonktürüne de paralel bir şekilde kadını iş hayatına dâhil ederken, ev içi kadınlık rol ve görevlerinden soyutlamadan bunu yapmaya çalışan cinsiyetçi bir bakış açısının hâkim olduğu görülür. Şehirleşmenin artış göstermesiyle şehirlerde kış aylarında konserve talebinin artacağı böylece sebze ve meyve üretimin artmasıyla kadınların konserve mamulleri üreterek iş hayatına atılmaları ve gelirlerin artması planlanmaktadır. Benzer şekilde kadın ve erkekler arasında eğitim eşitsizliğini gidermek için planlanan bakış açısının da cinsiyetçi olduğu söylenebilir. 1. Beş Yıllık Kalkınma Planında açıkça kadını "***ev kadını olarak değerlendirmeyi ve geliştirmeyi amaç edinen***" çalışmalar olduğu belirlenen iki amaçtan anlaşılabilmektedir. Bu amaçlardan birincisi, kadını bir ev kadını gibi iyi yetişmek amacıyla özellikle eğitim imkânlarının yoksun olduğu geri kalmış bölgelerde Kız Teknik Öğretim kurumlarının arttırılması; ikincisi ise, kız teknik öğretimde öğretim programları, öğretim dalları özellikle kadınları yapılarına uygun mesleklere hazırlama noktasında geliştirilmeli ve değiştirilmeli şeklinde yer alan amaçlardır. 1968–1972 yıllarını kapsayan ***2. Beş Yıllık Kalkınma Planında,*** önceki plandaki bakış açısı devam ettirilmiş, "*kız teknik öğretimin bütün programlarında kadın eğitimi konusu üzerinde gereken önemle durulacağı, yaygın eğitim programları için kadınların ev kadını ve anne olarak Türk toplumundaki üstün değerini etkin bir şekilde arttırmayı*" hedefledikleri açıkça belirtilmiştir. *"Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yapılacak değişik sosyal ortamdaki kadınlara uygulanabilecek çeşitli ve özel kadın eğitimi programları ve kız teknik öğretim kurumlarının desteği ile ev kadınlığı ve annelik bilgilerinin geniş kitlelere ulaştırılması*" hedeflenmiştir. 1973–1977 yıllarını kapsayan ***3. Beş Yıllık Kalkınma Planında,*** kadının eğitiminin yaygınlaşmasıyla kadının tarım dışı faaliyetlerdeki çalışma yeteneğinin artacağından bu sebeple de yeni iş olanaklarının hızla arttırılması gerektiğinden bahsedilir. Birinci Planda kız enstitülerinde eğitimin amacı iki ana ilkede belirlenmiş; kız öğrencileri iyi bir ev kadını olarak yetiştirmek ve kadınlar için uygun görülen, mesleklere hazırlanmalarını sağlamak olmuştur. Bu amaç ikinci planda da devam etmiş, üçüncü planda ise bu amacın sınırlı ölçüde başarılı olduğu, tam anlamıyla gerçekleşmediği vurgulanmıştır. 3. Planda, kız enstitülerinin, ***ev kadınlığı ve annelik bilgileri verme*** yanında, öğrencilerin çağdaş mesleklere yöneltilmelerini sağlayacak kız meslek liselerine dönüştürüleceği, geleneksel meslek dalları yanında çağdaş koşullara uygun meslek dallarını da eğitim kapsamına alınmasının hedeflendiği belirtilmiştir. 1979–1983 yıllarını kapsayan ***4. Beş Yıllık Kalkınma Planında,*** kadınlara yönelik özel bir amaç/hedef yoktur. 1985–1989 yıllarını kapsayan ***5. Beş Yıllık Kalkınma Planında,*** sanayileşme ile beraber ekonomik ve toplumsal gelişmeler sonucu kadınların aktif çalışma hayatına katılmaları, özellikle büyük şehirlerde, okul öncesi çocukların güvenlik içinde bakımları ve yetiştirilmeleri için kreş ve gündüz bakımevlerinde olan ihtiyacı arttırdığından bahsedilmiştir. Bu sebeple de kreş ve gündüz bakımevlerinin mevcut kapasitelerinin ve hizmet veriminin artırılması ve ihtiyaca cevap verebilecek sayı ve nitelikte olması amaçlanmıştır. 1990–1994 yıllarını kapsayan

6. Beş Yıllık Kalkınma Planının sosyal, hedef, ilke ve politika başlığının alt başlığı olan "aile-kadın-çocuk" başlığı altında kadın konusu ele alınarak, *kadının ev içi rollerine* ve *analık vazifesine* vurgu yapılmıştır. Planda Türkiye'deki temel sorunların belirtildiği "temel sorunlar" başlığı altında, "***Toplumunda Kadının Yeri***" olarak bir sorun belirlenmiş, ancak sadece kadınların eğitim, sağlık ve istihdam konularında sorunlarının devam ettiği belirtilmiştir.1996–2000 yıllarını kapsayan ***7. Beş Yıllık Kalkınma Planının*** giriş bölümünde, dünyada yaşanan gelişmelerle *kadın haklarının önemi ve kadınların eğitiminin kalkınmanın önemli bir itici gücünü oluşturduğunun giderek daha iyi anlaşıldığı* belirtilmiştir. Kadınların toplumsal statülerinin yükseltilmesi ve kalkınmaya katkılarının artırılabilmesi için; eğitim, sağlık, istihdam, sosyal güvenlik alanları ile ilgili göstergelerinin iyileştirilmesi, ***yasal açıdan kadın-erkek eşitliğini engelleyen hususların düzenlenmesi*** gerektiği vurgulanmıştır. Planda diğer planlardan farklı olarak amaç, ilke ve politikalar başlığında "aile" başlığından ayrı olarak bir de "*kadın*" başlığı açılmıştır. Burada; *kadınların, eşit statüde bireyler olarak toplumsal yaşamın her alanına katılımlarının sağlanması, eğitim, sağlık, çalışma hayatı, sosyal güvenlik ve istihdam alanlarında kadının statüsünün iyileştirilmesi ve mevcut eşitsizliklerin giderilmesi, toplumsal refahın artırılması ve kadınların da refahtan en üst düzeyde yararlanabilmesi için kız çocuklarının ve kadınların eğitimine ağırlık verilerek kadının kalkınmaya katılımının geliştirileceği* üzerinde durulmuştur. 7. Planda, kadın hakları, kadın-erkek eşitliğini sağlamak adına yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılacağı belirtilmiştir. 2001–2005 yıllarını kapsayan ***8. Beş Yıllık Kalkınma Planının***, "İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi" başlığı altında "*Kadın, aile ve çocuk*" konusu ele alınmıştır. 2007–2013 yıllarını kapsayan ***9. Beş Yıllık Kalkınma Planında,*** kadın özelinde Türkiye'deki mevcut durumdan bahsedilirken; kadınların işgücüne ve istihdama yeterince katılamaması, istihdam ve eğitim oranlarının çok düşük olması sadece oransal verilmemiş kadınların ***istihdam ve eğitim olanaklarının düşüklüğü*** de vurgulanmıştır. İlk defa bir planda kadınların uğradığı ***şiddet,*** kadınların ***karar alma sürecine katılımı*** bir sorun olarak ele alınmış ve çözüm düşünülmüştür.2014–2018 yıllarını kapsayan ***10. Beş Yıllık Kalkınma Planında*** kadın ile ilgili politikalar; "nitelikli insan, güçlü toplum" başlığında, ***kadınların sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamdaki rolünün güçlendirilmesi, aile kurumunun korunarak statüsünün geliştirilmesi*** ifadesiyle muhafazakâr bakış açısıyla "*aile ve kadın*" alt başlığı altında verilmiştir. AB birliği başlığı altında "*Kadınların özellikle eğitim aracılığı ile iş hayatına ve sosyal yaşama katılım seviyesinin yükselmesi, ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişimini etkileyecek önemli faktörlerden biri olacaktır.*" şeklinde bir tespit yapılmış ancak bu tespit ayrı bir madde ve hedef şeklinde değil, orta sınıflarla ilgili bir maddenin son cümlesi şeklinde verilmiştir. Yine benzer şekilde ilgisiz başka bir maddenin son cümlesi olarak; "*Nitelikli insan gücüne dönük eğitim-sanayi işbirliği politikalarını kadınların işgücüne katılma oranının artırılmasına dönük tedbirlerle güçlendirdiği takdirde, ülkemiz demografik fırsat penceresinden en iyi şekilde faydalanabilme potansiyeline sahiptir.*" şeklinde kadın politikalarına yönelik bir hedef verilmiştir.

2019–2023 yıllarını kapsayan ***11. Beş Yıllık Kalkınma Planında*** planın hedefleri ve politikaları verilirken, 10. Kalkınma Planından plandan farklı olarak "*kadın*" ile ilgili politikalar ayrı bir başlıkta çok detaylı verilmiştir. Kadınlara yönelik temel politikalardaki amaç; *kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığı önlemek, kadınların toplumsal hayatın tüm alanlarında hak, fırsat ve imkânlardan eşit biçimde yararlanmalarını ve güçlenmelerini sağlamak*, şeklinde belirlenmiştir. Planda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik yalnızca 2018 yılında

17,3 olan parlamento kadın temsil oranının, 2023'te %20'ye yükseltilmesi hedefi yer almaktadır. 2023 seçim sonuçlarına bakıldığında bu hedefe ulaşıldığı görülmektedir.
Dünyada özellikle BM tarafından 1960'lı yıllardan sonra ***kadın, ekonomik kalkınmanın bir parçası*** olarak görülürken, Türkiye'de yapılan planlarda 1996–2000 yıllarını kapsayan 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı'na kadar bu bakış açısına sahip olunmadığı görülür. 1963–1996 yıllarını kapsayan ilk altı planda; cinsiyetçi bir bakış açışının hâkim olduğu, kadının dezavantajlı gruplar içinde düşünülmediği, kadının yönetsel, siyasal ve toplumsal görünürlüğünü arttıracak, toplumdaki konumunu ve statüsünü güçlendirecek politika ve önlemlerin olmadığı görülmüştür. Söz konusu ilk altı planda kadın ile ilgili benimsenen politika ve önlemlerde göze çarpan amacın açıkça ***kadının ev içi rollerini*** ve ***analık vazifesini*** güçlendirmeye yönelik olduğu, bu politikaların kadını ***ev kadını*** olarak değerlendirmeyi ve geliştirmeyi hedeflediği görülmüştür. Özellikle 1. ve 6. Plan arasındaki her plan ile 8. ve 10. Planlarda kadın ile ilgili politikalar muhafazakâr bir bakış açısıyla **"*aile-kadın-çocuk-Türk Toplumunda Kadının Yeri*"** şeklinde politikalar altında verilmiştir.
İncelenen tüm kalkınma planlarında, Türkiye'de durum tespiti yapılırken kadınların istihdam alanındaki azlığı, işgücü piyasasında yeterince yer alamaması, kadınların okuma yazma, eğitim ve istihdam oranının erkeklerden daha düşük olduğu net bir tablo şeklinde verilmiştir. Ancak bu konuda, 1996–2000 yıllarını kapsayan 7. Plana kadar ***kadın erkek eşitsizliği ve toplumsal cinsiyet sorunu*** dikkate alınarak politika ve önlemler geliştirilmemiş, gelecek vizyonlu bir planlamaya gidilmemiştir. Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitsizliği noktasında en önemli görünür sorun alanlarından olan kadınların uğradığı ***şiddet*** ve kadınların ***karar alma sürecine katılımı*** ilk defa 2007–2013 yıllarını kapsayan 9. Kalkınma Planında bir sorun olarak ele alınmış ve çözüm arayışına girilmiştir. Sadece en son hazırlanan 11. Kalkınma Planında belirlenen hedefler içerisinde net bir şekilde kadına yer verildiği görülmüştür. Bu planda güçlü bir toplum inşasında, kadının statüsünün güçlenmesinin ve konuyla ilgili farkındalığın artırılmasının önemine değinilerek, kadınların eğitim düzeyinin yükseltilmesi, sosyal-ekonomik hayata katılımının artırılması, kaynaklara erişimin kolaylaştırılması gibi noktalara vurgu yapılmıştır. Bu noktada kadınların istihdamının artırılması ile kamu yönetiminin yönetim ve karar organlarında temsil oranlarının artırılması yönünde teşvik edici politikaların artırılmasına yönelik hedefler plana dâhil edilmiştir. Ancak ***kent yönetiminde kadının konumunun güçlenmesi*** adına somut bir hedef belirlendiği tespit edilmemiştir.

5.SONUÇ

Türkiye son dönemde ***yüksek insani gelişmeye*** sahip ülkeler grubuna yükselmiştir ancak ***toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler*** devam etmektedir. 1960'lı yıllarda kalkınma dönemine geçilmesiyle birlikte hazırlanana 5 yıllık kalkınma planları değerlendirildiğinde, kalkınmanın sadece ekonomik kalkınma ve büyüme şeklinde anlaşıldığını; ekonomik kalkınmanın bütün dezavantajlı grupları içerecek şekilde toplumsal, kültürel ve siyasal kalkınma ile bir bütün olarak gerçekleşebileceğinin (Cansever ve Negiz, 2022) anlaşılmadığını görüyoruz. Türkiye'nin önemli ulusal politika belgelerinden olan kalkınma planlarında kadının görünürlüğü sorunsalına ilişkin bir takım izler görülmektedir. Ancak, özellikle son dönemde dünya "2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi (Women and the Sustainable Development Goals-SDGs)" içerisinde temel hedef olarak, *toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadınların*

güçlendirilmesini sağlamak olarak görürken; aynı şekilde BM Kadın Birimi 2018'in en önemli raporu olan "Vaatleri eyleme dönüştürmek: 2030 Gündeminde Cinsiyet Eşitliği (Turning promises into action: Gender equality in the 2030 Agenda)" raporunda, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin nasıl ve neden önemli olduğunu ve hedeflerin kadınların ve kız çocuklarının gerçek yaşamlarını nasıl etkilediğini anlattığı düşünüldüğünde (www.unwomen.org), bu konunun daha detaylı ve net bir şekilde ele alınması gerektiği söylenebilir.

Cinsiyet eşitsizliklerinin, çok derinlere inen kemikleşmiş toplumsal cinsiyet rollerine ve sosyal normlara dayandığı bilinmektedir. Özellikle evde ailenin bakımı ve ev işlerinden kimin sorumlu olduğu, kadın ve erkekler için hangi alanlarda okumanın, ne yapmanın ve ne istemenin "kabul edilebilir" olduğu gibi konulardaki farklar, kuşaklar boyunca yeniden üretilme eğilimi taşır. Bu noktada toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında ulusal politikaların oluşturduğu söylem ve perspektifler çok önemlidir. Ancak bununla birlikte kadın erkek eşitliğini sağlamaya yönelik politikaların ve önlemlerin merkezden çok yerel düzeyde üretilmesi, kentlerin sürdürülebilir gelişimini temin etmek, yaşam kalitelerini arttırmak açısından olduğu kadar toplumsal cinsiyet eşitliğinin ülke geneline yayılması açısından da önemli bir yer teşkil etmektedir

Özellikle kadının yaşamına doğrudan etki eden kentlerde yerel hizmetlerin çeşitlendirilmesi ve sunulması açısından özellikle de bakım ve destek hizmetleri gibi pek çok farklı konudaki uygulamaların cinsiyet eşitliğini dikkate alacak şekilde programlanmasına özen gösterilmesi, kentlerde sürdürülebilir gelişmeyi destekleyerek ve kentsel yaşam kalitesi ve memnuniyetini arttırabilmekte önemlidir. Sosyo Ekonomik Gelişmişlik sıralamalarında üst sıralarda yer alsa bile toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki problemli alanların birer kör noktaymışçasına görülerek, tartışılıp bu konuda olumlu adımlar atılamaması, kentsel gelişmenin sürdürülebilirliği, kentsel yaşam kalitesi ve dolayısıyla sayısal verdilerde görünen kentsel gelişmişlik ile hissedilen kentsel gelişmişlik arasında bir makas oluşmasına sebep olmaktadır.

Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliği, 2015 yılı ile birlikte Binyıl Kalkınma Hedeflerinin yerini alan Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin de en temel göstergelerinden biri olmakla birlikte; toplumu güçlendirmenin temelinde kadın ve erkek eşitliğinin sağlanmasının önemli bir unsur olduğu gerçeğini bünyesinde barındırmaktadır (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı, 2008). Ancak Türkiye'nin, toplumsal cinsiyet ile ilişkili göstergelerde ve yönetim, siyaset gibi alanlarda da kadın görünürlüğü açısından uluslararası ölçeklerde gerilerde olduğu da bir gerçektir. Ülkelerin toplumsal *cinsiyet eşitliği politikalarını* içselleştirmesi ve yerleştirmesi için temelde eşit temsil ve katılım süreçlerini sağlamak yani kadınların kamusal yaşamdaki görünürlüğünü arttırmak temel meselelerdendir. Bu bakımdan Türkiye'nin hem ulusal politika belgelerinin kadına yönelik pozitif ayrımcı politika ve önlemler içermesi hem de kentsel yaşamda kadın sorunlarına odaklı politika, hedefler ve uygulamaların desteklenmesi kentlerin gerçek gelişmişliğini arttırabilmek için temel önemdedir.

KAYNAKÇA

5-9 Haziran 2000 tarihleri arasında NewYork'ta gerçekleştirilen "Kadın 2000: 21. Yüzyıl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış" (PEKİN+5) BAŞLIKLI Birleşmiş Milletler Genel Kurul Özel Oturumunun hazırlık dönemi ve sonuçları hakkında bilgi notu. http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/64_1.pdf, (Erişim Tarihi: 12.03.2023).

Akpolat, Y., Kokalan Çımrın, F. ve Çalışkan, A. (2021). Kentsel Yaşam Kalitesi Ölçümlerinde Kavramsal Değerlendirmeler ve Boyut Önerileri. Journal of Economy Culture and Society, 64: 313-335. https://doi.org/10.26650/JECS2020-808723 (Erişim tarihi: 06.03.2023)

Akpolat, Y., Kokalan Çımrın, F., Çalışkan, A. Kentsel Yaşam Kalitesi Ölçümlerinde Kavramsal Değerlendirmeler ve Boyut Önerileri, Journal of Economy Culture and Society, 64, 313-335, 2021.

Alp, A. Üniversite ve Sosyal Değişme, Sosyal Bilimler Akademi Dergisi, 3,2, 224-240, 2020.

CEİD. 2020. Kentsel Haklar ve Hizmetlere Erişimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışmaları: 2017-2020 Güncellemesi. https://ceidizler.ceid.org.tr/Kentsel-Haklar-ve-Hizmetlere-Erisimde-Toplumsal-Cinsiyet-Esitligi-Haritalama-ve-izleme-calismalari-2017-2020-Guncellemesi-i122, (Erişim Tarihi: 1.03. 2023)

CEİD. 2022. Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Raporu 2021-2022. https://ceidizler.ceid.org.tr/Turkiyede-Toplumsal-Cinsiyet-Esitliginin-izlenmesi-Raporu-2021-2022-i329 (Erişim Tarihi: 3.03.2023)

Eke, A., Fitöz, İ. Mekanın Yaşanabilirliği Üzerine Sistematik Bir Çözümleme, Tasarım+Kuram Dergisi, 10 ,18, 137-148, 2014.

Erkan, R., Kentleşme ve Sosyal Değişme, Bilim Adamı Yayınları/Ankara, 2010.

Henderson, V. (2003). The Urbanization Process and Economic Growth: The So-what Question. Journal of Economic Growth, 8, 47-71.

https://aile.gov.tr/media/82082/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-iv-ulusal-eylem-plani2021-2025.pdf (Erişim Tarihi: 1.03.2023)

https://ekonomi.isbank.com.tr/UserFiles/pdf/ar_07_2015.pdf (Erişim tarihi: 29.03.2023)

https://ekonomi.isbank.com.tr/UserFiles/pdf/ar_07_2015.pdf (Erişim tarihi: 29.03.2023)

https://webdosya.csb.gov.tr/db/kentges/editordosya/kentges_tr.pdf (Erişim tarihi: 11.07.2023)

KA-DER, 2006, Cinsiyet Eşitliği Yolunda Yerel Politikalar Raporu, https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/488/ekutuphane3.5.2.10.14.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Erişim Tarihi: 31.03.2023).

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) https://www.aile.gov.tr/media/35256/kadinlara-karsi-her-turlu-ayrimciligin-onlenmesi-sozlesmesi-ve-ihtiyari-protokolu.pdf (Erişim Tarihi: 12.03. 2023)

Kalkınma Bakanlığı (2011), İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2011), Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara. https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/dokuman/illerin-ve-bolgelerin-sosyo-ekonomik-gelismislik-siralamasi-arastirmasi-sege-2011/1972 (Erişim Tarihi: 18.03.2023)

Kartal, K. Kentlileşmenin Ekonomik ve Sosyal Maliyeti, Amme İdaresi Dergisi, 16,4, 92-110, 1983.

Keleş, R., Kentleşme Politikası, Sekizinci Baskı, İmge Kitabevi/ Ankara, 2004.

Keyman, F., *Batı İstanbul Yaklaşımı ve Kentlilik Bilinci, Yerel Yönetimlerde Yeni Bir Model Arayışı*, Batı İstanbul Çalıştayı, 20- 23, Beylikdüzü İstanbul, 2016.

McKenzie, S., *Social Sustainability: Towards Some Definitions*, Hawke Research Institute, Working Paper Series, 27, 1-31, 2004.

Mumford, L., Tarih Boyunca Kent: Kökenleri. Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği, Ayrıntı Yayınları/İstanbul, 2007.

Pacione, M. Urban Environmental Quality and Human Wellbeing-A Social Geographical Perspective, Landscape and Urban Planning, 65, 19-30, 2003.

Peng, X., Chen, X., and Cheng, Y. (2018). Urbanization and Its Consequences. Demography, II, 1-15. https://www.eolss.net/sample-chapters/C04/E6-147-18.pdf (Erişim tarihi: 03.03.2023)

Sarı, V. İ., Kındap A. Türkiye'de Kentsel Yaşam Kalitesi Göstergelerinin Analizi, Sayıştay Dergisi, 108, 39-68, 2018.

Şener, Ü., Koyuncu, E., Köroğlu, T. ve Gültaşlı, M., Sosyoekonomik Haritalama: Kentin Sosyoekonomik Yapısını Anlamak ve Görselleştirmek, Stratejik Yerel Yönetişim Projesi, İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü/Ankara, 2014.

Şolt Henden, B. H. Kentsel Yaşanabilirlik Kavramı ve Sosyo Ekonomik Gelişmişlik. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 5,6, 71-85, 2018.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018-2023). https://www.aile.gov.tr/ksgm/ulusal-eylem-planlari/kadinin-guclenmesi-strateji-belgesi-ve-eylem-plani-2018-2023/ (Erişim Tarihi: 1.03.2023)

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı 2021-2025.

T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013, 2008 http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/502_1.pdf (Erişim Tarihi: 11.03. 2023)

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. Kalkınma Planları https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/ (Erişim Tarihi:1.03.2023)

T.C. Kalkınma Bakanlığı, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Müdürlüğü, 2013, SEGE-2011. https://www.sanayi.gov.tr/merkez-birimi/b94224510b7b/sege/il-sege-raporlari (Erişim Tarihi: 19.03.2023)

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü, 2019, SEGE-2017 https://www.sanayi.gov.tr/merkez-birimi/b94224510b7b/sege/il-sege-raporlari (Erişim Tarihi: 19.03.2023)

Tekeli, İ., Gündelik Yaşam, Yaşam Kalitesi ve Yerellik Yazıları, Tarih Vakfı Yurt Yayınları/İstanbul, 2009.

TEPAV (2016). Türkiye'de İnsani Gelişmişlik İller Arasında Nasıl Farklılaşıyor? 81 İl için İnsani Gelişmişlik Endeksi, TEPAV Değerlendirme Notu, No: N201625, https://www.tepav.org.tr/upload/files/14679291229.81_Il_icin_Insani_Gelismislik_Endeksi.pdf (Erişim Tarihi: 15.03.2023)

TEPAV. 81 İl için Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi. 2018. https://www.tepav.org.tr/upload/files/15204026327.Karsilastirmalarla_81_Il_Icin_Toplumsal_Cinsiyet_Esitligi_Karnesi_2018.pdf (Erişim Tarihi: 1.03. 2023)

Tridico, P., *Institutional Change and Human Development in Transition Economies*, EAEPE Conference, 26-27, Bremen, 2005.

Yavuzçehre Savaş, P., Torlak S. E. Kentsel Yaşam Kalitesi ve Belediyeler: Denizli Karşıyaka Mahallesi Örneği, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi, 2,4, 184-207, 2006.

HÜSEYİN CAHİT YALÇIN'IN *HAYAL İÇİNDE* ADLI ROMANINDA POZİTİVİZM ETKİSİ

Bahar ÇEÇEN AKSOY

Bitlis Eren Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi,

ORCID: 0000-0001-8619-2661

Prof. Dr. Nurullah ULUTAŞ

Bitlis Eren Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ORCID: 0000-0002-1447-3736

ÖZET

XIX. Yüzyılda tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı coğrafyasında da en etkili felsefi düşünce pozitivizmdir. Türk edebiyatında pozitivizm felsefi bir düşünce olarak değil edebiyat akımlarının edebi türlere uygulanmasıyla kendini gösterir. Pozitivizmin edebi akımlardaki karşılığı ise Realizm ve Naturalizm'dir. Edebiyatta bireyi ve çevresini gözlemleyerek onu doğanın bir kopyası şeklinde ele alan Naturalizm, romantik edebiyata tepki olarak doğar ve Realizm akımının daha ileri bir boyutu olarak değerlendirilir. Auguste Comte'un teolojik, metafizik ve pozitivist olmak üzere üç aşama halinde değerlendirdiği insanın düşünce dünyasının aşamaları, edebi anlatıda Realizm ve onun doğal sonucu olan Naturalizm akımlarının yansıması şeklinde görülür. Auguste Comte'un ortaya koyduğu pozitivizmin edebi açıdan en önemli temsilcisi Hippolyte Taine'dir. Türk edebiyatında özellikle 19. Yüzyılın ikinci yarısından 20. Yüzyılın başlarına kadar Taine'in görüşleri ve edebiyat anlayışı etkili olur. Tanzimat Dönemi itibariyle Türk edebiyatını etkileyen Pozitivizmin zaman zaman yazarların roman karakterleri aracılığıyla kendini açığa çıkardığı gözden kaçmaz. Ahmet Rıza, Celal Nuri İleri, Ahmet Şuayb, Beşir Fuad, Baha Tevfik, Rıza Tevfik Subhi Edhem, Memduh Süleyman, Edhem Necdet, ve Abdullah Cevdet gibi isimler bu düşüncenin ülkemizdeki önemli temsilcilerinden bazılarıdır.

Hüseyin Cahit Yalçın, bu düşünceden etkilenen yazarlardan biridir. Pozitivizmi benimseyen Hüseyin Cahit Yalçın'ın sonraki dönem aydınlarını da etkilediği görülür. Yalçın'ın *Hayal İçinde* adlı romanının kahramanı Nezih'in pozitivizmden etkilenerek roman sonunda düşünsel açıdan yaşadığı değişim bu konudaki en güzel örneklerden biridir. Nezih, geleneksel ve muhafazakâr kimliğinden sıyrılarak bilimi ve aklı önceleyen bir karaktere bürünür.

Bu çalışmada Pozitivizmin Türk romanına etkileri, Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Hayal İçinde* adlı romanı ekseninde analiz edilecektir.

Anahtar Sözcükler: Pozitivizm, Hüseyin Cahit Yalçın, *Hayal İçinde,* Natüralizm, Realizm.

THE EFFECT OF POSITIVISM IN THE NOVEL OF HUSEYIN CAHIT YALÇIN'S *IN IMAGINE*

ABSTRACT

XIX. The most influential philosophical thought in the Ottoman geography as well as in the whole world in the 19th century is positivism. Positivism in Turkish literature does not show itself as a philosophical thought, but with the application of literary movements to literary genres. The equivalent of positivism in literary movements is Realism and Naturalism. Naturalism, which treats the individual and his environment as a copy of nature by observing the individual in literature, is born as a reaction to romantic literature and is considered as a further dimension of the Realism movement. The stages of the human thought world, which Auguste Comte evaluated in three stages as theological, metaphysical and positivist, are seen in literary narrative as the reflection of Realism and its natural result, Naturalism. The most important literary representative of positivism put forward by Auguste Comte is Hippolyte Taine. Taine's views and understanding of literature are influential in Turkish literature, especially from the second half of the 19th century to the beginning of the 20th century. It cannot be overlooked that positivism, which affected Turkish literature as of the Tanzimat Period, revealed itself from time to time through the novel characters of the authors. Names such as Ahmet Rıza, Celal Nuri İleri, Ahmet Şuayb, Beşir Fuad, Ahmet Şuayb, Baha Tevfik, Rıza Tevfik Subhi Edhem, Memduh Süleyman, Edhem Necdet, and Abdullah Cevdet are some of the important representatives of this idea in our country.

Hüseyin Cahit Yalçın is one of the authors affected by this idea. It is seen that Hüseyin Cahit Yalçın, who adopted positivism, also influenced the intellectuals of the next period. One of the best examples is the intellectual change that Nezih, the protagonist of Yalçın's novel, "Imagine Inside", was affected by positivism at the end of the novel. It gets rid of its decent, traditional and conservative identity and assumes a character that prioritizes science and reason.

In this study, the effects of positivism on the Turkish novel will be analyzed on the axis of Hüseyin Cahit Yalçın's novel Hayal Inside.

Keywords: Positivism, Hüseyin Cahit Yalçın, Inside the Dream, Naturalism, Realism.

GİRİŞ

19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin pek çok sahada birçok değişim yaşadığı bir dönemdir. Bu yüzyılda başta askeri, siyasi ve eğitim alanlarında olmak üzere yaşanan gelişmeler Türk toplumunda bir zihniyet değişimini de beraberinde getirir. Osmanlıda Tanzimat öncesinde kısmi ölçüde medrese eğitimi içinde verilen felsefe ilmi ayrı bir ilim olarak gelişme olanağı bulmaz. Dolaysıyla Batı'da hâkim felsefi anlayıştan beslenerek gelişen edebiyat anlayışı bizde ayrı bir seyir izler. Toplumsal değişim bireyden topluma doğru bir gelişme kaydeder. Yurt dışında eğitim alan aydınlarımız, yapılan çeviri faaliyetleri ve basın aracılığıyla meydana gelen fikri dönüşüm, edebiyat ürünleri aracılığıyla topluma transfer edilmiştir. Aydınlarımız üzerinde özellikle Fransız dilinin ve edebiyatının büyük etkisi vardır. Cevdet Perin'in: "Tanzimat'ın ilanını takip eden yıllarda, Osmanlı devletinin Fransa ile olan münasebetleri daha şuurlu bir mahiyet aldı. Bunun neticesi olarak da memleketimizdeki Fransız tesiri artık sistemli bir şekilde

her tarafa nüfuz etmeğe başladı." (Perin, 1946: 44-45) değerlendirmesi oldukça yerinde bir tespittir.

Yukarıda da değindiğimiz gibi Osmanlıda felsefi tartışmaların yapılmasına olanak veren bir ortamın bulunmayışı sebebiyle düşünce dünyasında ortaya çıkan değişiklik kendi iç dinamiklerimizden değil devletin devamlılığını sağlamak ve içinde bulunulan buhrandan kurtulma arayışından kaynaklanmıştır. Aydınlarımız çözüm için yönünü Batı'ya dönmüştür. Fransa'dan doğup bütün batıyı etkisi altına alan Pozitivizmin memleketimize girişi doğrudan doğruya felsefi bir kanal ile olmayıp, edebiyat akımları, o dönemdeki okullarımıza konan müspet ilim dersleri, doğrudan Fransızca tedrisat yapan okullar, Avrupa'ya gönderilen bazı talebeler, eğitim müesseselerimize gelen yabancı uzmanlar, bazı dernekler, vs. ile olmuştur, denilebilir (Korlaelçi 2014: 143). Kanaatimizce Korlaeçi'nin bu tespitlerine yapılan tercüme faaliyetlerini eklemek de yerinde olacaktır.

Auguste Comte tarafından sistemleştirilen Pozitivizm İngiltere başta olmak birçok ülkenin kültür ve politikasında etkili olmuş, dönemin düşünür ve yazarlarını etkilemiştir: "Aynı etki 1875'ten 1905'e kadar Osmanlı aydınları arasında da görülmüş ve pozitivizmin etkisi altında adı konulmamış bir toplum mühendisliği düşüncesi geçerli olmaya başlamıştır." (Karaca 2008: 4) Auguste Comte'un ortaya koyduğu pozitivizmin edebi açıdan en önemli temsilcisi Hippolyte Taine'dir. Türk edebiyatında özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyılın başlarına kadar Taine'in görüşleri ve edebiyat anlayışı etkili olmuştur. Hippolyte Taine (1828-1893) pozitivizmi edebiyata uyarlamış, deney ve gözleme dayanmayan hiçbir şeyi kabul etmemiş ve olayların dikkatli gözlemine dayanan doğa bilimlerinin bu yöntemini ahlaki ilimlere de uyarlamak istemiştir.Taine, ahlaki dünyanın katı bir determinizmle yönetildiğine inanır. Auguste Comte'un teolojik, metafizik ve pozitivist olmak üzere üç aşama olarak değerlendirdiği ve "üç hal yasası" adını verdiği insanın düşünce dünyasının aşamaları edebi anlatıda Realizm ve Realizmin doğal sonucu olan Natüralizm akımları üzerinden vücut bulur. Natüralizm aynı zamanda Determinizmin edebiyata uyarlanmış halidir. Natüralizmde sanatçı bir bilim insanı gibi davranır, toplumu da bir laboratuvar gibi görür. Dolaysıyla da bu akımı benimseyen sanatçılar insanı en doğal hali içinde anlatmaya çalışır. Taine göre: Doğada olayları birbirine bağlayan ilişkiler vardır. Ben (moi) ve ben olmayan (moi) şeyler olayların iki bağı veya kısmıdır ve ben (moi) vicdani olaylardan ibaret bir takım küçük vakalardan müteşekkildir. Ben (moi) de olayların irtibatından başka hakiki bir şey yoktur (Korlaelçi 2014:106). Taine buradan yola çıkarak küçük vak'aları bir araya getirerek ve pozitif olan olmayan tüm ilimlerde bu yöntemi kullanarak işe tahlil etmekle başlamak gerektiğini düşünür. Büyük eleştirmen, edebiyat sanat ve kurumlarda ortaya çıkan insan davranışlarını ırk, ortam ve zaman ögelerinin üçünün etkisiyle açıklar. Ona göre bir eserde ırk, zaman ve ortam tam olarak anlaşılmazsa eser, dolaysıyla da yazar anlaşılamaz çünkü yazar bu unsurların bir mahsülüdür (Korlaelçi 2014:106). Bu üç unsur her durumda ve koşulda çalışmaya devam eder. Bu sebeple olay ve olguların açıklaması bu etkenlerin karşılıklı ilişkisine bağlıdır. Sanat eserinin asıl amacı gerçeği açık bir şekilde ortaya koymak olmalıdır. Bir eser, gerçeği ortaya koyduğu oranda mükemmeldir. Bu düşünce realizmin başlangıç noktasını oluşturur. Hıppolyte Taine edebiyatta realizm akımının kurucusudur.

Türk Edebiyatının Hippolyte Taine ile karşılaşması Servet-i Fünun dergisini çıkaran Ahmet İhsan'ın onun yaşamını Paul Bourget'ten 1893 yılında yaptığı çeviri başlatır. 1896 yılında Servet-i Fünûn mecmuası etrafında toplanan Hüseyin Cahit, Cenap Şahabettin, Halit

Ziya, Mehmet Rauf ve Tevfik Fikret gibi şair ve yazarların tenkit anlayışları Hippolyte Taine'in "ırk, muhit ve an" nazariyesine dayanacaktır. Bu şahsiyetlerden özellikle Hüseyin Cahid Yalçın (ö. 1957) ve liseden sınıf arkadaşı Ahmed Şuayb (ö. 1910) Taine'den (ö. 1893) çok ciddi anlamda etkilenmiş ve düşünce dünyalarını onun fikirleri etrafında şekillendirmişlerdir. Bu iki düşünürün gerek yazın alandaki çalışmaları gerekse de sonraki dönemde düşünce ortamı üzerinde bıraktıkları etki dikkate alındığında içinde bulundukları dönemde ve sonrasında pozitivizm açısından önemleri daha net ortaya çıkmaktadır. Bu dönemin tenkit anlayışında, Fransız tenkid anlayışı özellikle de Taine'in tesiri oldukça büyüktür. İlk pozitivistlerimizden olan Ahmet Şuayb Taine'in hayatını ve felsefesini ele almış, Mehmet Rauf Taine'in tenkidi düşüncelerini tanıtmıştır.

Hüseyin Cahit ise Taine'den etkilenmiş başka bir önemli yazar olarak dikkat çeker. Cahit'e göre, Saint- Beuve'den sonra Hippolyte Taine ile eleştiri, pozitif bilimlere yaklaşır. H. Taine inceleyeceği eserden ziyade eserin geçtiği mekâna önem vermiştir. Sanat eserini meydana getiren bir neden vardır ve bu neden toplumun içindendir. Sanat eserini anlamak için içinde doğduğu toplumu anlamak gerekir. Hüseyin Cahid'in, pozitivist düşünceleri determinizme kaymaktadır. Ona göre hiçbir olay tesadüf sonucu ortaya çıkmaz. Olayların ortaya çıkışı zaman ve mekâna bağlı önceden beri var olan birçok sebebin zorunlu sonucudur. Determinizm, "kâinatta olup biten her hadisenin maddi veya manevi sebeplerin zorunlu sonucu olduğunu ileri süren felsefi bir doktrindir" (Kutluer, 1994: 215). Nedensellik ilişkisi üzerinden gelişen determinizm nedensellikten farklı olarak sebep- sonuç ilişkisinin zorunluluğuna dayanır ve insanın yaşam savaşında başarılı olabilmesi için tabiat kanunlarına ve bulunduğu mekana uyum sağlaması gerektiğini savunur. Hüseyin Cahit de bunu: Mahsûlât-ı fikr-i beşer dahi mahsûlât-ı tabiiye gibi ancak muhitleriyle izah olunabilir. H. Taine'e göre sanat eseri içinde yetiştiği hey'et-i içtimaiyenin zaruri bir mahsulü olunca bize gerek san'atkâr ve okuyucuları hakkında, gerek o zamanda nasıl düşündüklerini, nasıl hissettiklerini, haber vermek lâzım gelir. Münekkit de işte bu noktaları tayine çalışır,(Cahit 1315) ifadeleriyle açıklar. Hüseyin Cahit tabii bilimlerin dışında kalan ahlak, siyaset, edebiyat, tarih ve sanat gibi alanların da bu bakış açısıyla ele alınması gerektiğini; tüm bu alanların açıklanabilmesi için olay ve olguları birbirine bağlayan nedenlerin herbirinin ayrı ayrı ele alınması gerektiğinin üzerinde durur.

Estetik üzerinde de duran Hüseyin Cahid, Taine'in *Sanat Felsefesi* adlı eserinden tercümeler yapmıştır. Hüseyin Cahit, estetiği güzelliğin ilmi olarak tanımlar ve bu ilmin en önemli temsilcisi hatta kurucusu olarak da H.Taine'i işaret eder: …Hülâsa: estetik ilm-i hüsndür… Birinci aklî ve mantıkî ki hemen güzel fikrinin ne olduğunu tayinden başlayarak buna göre birtakım kavâid istintâc eder… İkinci usûl tecrübî ve tarihidir ki bedâyi âsâr-ı sanaiyeyi tetkik ile bundan tenkit ve zevk hakkında kavâid istihrâc etmeğe çalışılır. İşte bu usûlün en birincisi mürevviclerinden biri ve âdeta müessisi Fransız meşâhîr-i hükemâsından müteveffâ Hippolyte Taine'dir (Cahit: 1314). Hüseyin Cahit'e göre sanatın ve edebiyatın amacı da güzelliktir. Bu sebeple sanat eserlerinin bir fikrin savunuculuğunu yapması veya ahlaki bir yükümlülüğünün olması gerekmez. Fakat sanat eseri *tabiat-ı esasiye*'yi yani eşyadaki gerçeği ve karekteri vermelidir. Buna göre "Roman ve hikâye devrin hayatını, gerçeklerini bir başka deyişle ferdî ve sosyal hayatı gözlem ve incelemeye dayanarak yansıtmalıdır. Tabiatıyla roman da bu amaca uygun olarak tavsif ve orta sınıf insan önde gelecektir. Romanın değeri de temsil ettiği gerçeklikle doğru orantılı olacaktır (Huyugüzel, 1982: 38). Bu yaklaşım roman ve hikâye türünde verilen eserlerin pozitivist bir bakış açısı ile yazılması gerekliliğinin savunulduğunu göstermektedir. Nitekim Hüseyin Cahit; sanatçının yaratıcılığı, romanın içerdiği duygu ve

romanın sahip olması gereken yapısal unsurlar açısından net bir çizgiye sahip olamamışsa da sonraki dönemlerde birçok dergi ve gazetede çıkan makalelerinde realizmin sadık bir savunucusu olmuş bu doğrultuda beyanatlar vermiştir.

Hüseyin Cahit, Servet-i Fûnün dergisinde yer alan diğer isimlere göre edebi alanda daha az eser vermesi ve sonraki dönemlerde de gazeteci ve siyasetçi kimliğiyle daha çok ön plana çıkmasından dolayı Servet-i Fünûn dönemi ile ilgili çalışmalarda geri planda kalmıştır. O "(…) adının yaşamasını edebiyat alanındaki veriminden çok gazeteciliğine ve siyasi kimliğine borçludur. (…)" (Enginün, 2011: 7). Yazarın yazdığı iki romandan ikinci ve en önemlisi olan *Hayal İçinde* adlı romanı yazarın diğer hikâye ve romanlarından farklı özellik gösterir. Geçen zaman içinde yazarın gerek düşünce gerek kültür gerekse de roman yazma anlayışındaki değişiklikler *Hayal İçinde*'ye yansımıştır. Öyle ki bu roman vaka, dil ve üslup yönünden sanki başka bir yazarın elinden çıkmış izlenimi verir. Hüseyin Cahit, roman başkişisi Nezih'in yaşadığı tek taraflı aşkı, tecrübesiz bir gencin bu aşkla kişiliğinde oluşan değişiklik üzerinden anlatır. Nezih'in bu aşktan sonra septik ve determinist olması Tanzimat'tan Cumhuriyet dönemine kadar yazılmış romanlara bakıldığında roman kahramanının geçirdiği değişim açısından incelenmeye değer bir örnektir. Bu çalışmada öncelikle Yalçın'ın edebi hayatı üzerinde durulacak, pozitivizm, realizm ve natüralizm akımlarının etkileri en önemli eseri sayılabilecek *Hayal İçinde* adlı romanı üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır.

Hüseyin Cahit Yalçın'ın Edebi Hayatı

7 Aralık 1875 'te Balıkesir'de dünyaya gelen Hüseyin Cahit Yalçın yazı hayatına Servet-i Fünun dergisinde başlamıştır. Yalçın; II.Abdülhamit, II.Meşrutiyet, Mütareke, Atatürk, İsmet İnönü ve Demokrat Parti dönemlerine tanıklık etmiş ve oldukça sert yazılar kaleme almış gazeteci, yazar, eleştirmen ve siyaset adamıdır. Ahmed Midhat Efendi, Nâmık Kemal ve Beşir Fuad'ın yanı sıra Fransız realistlerinin etkisiyle şekillenen Hüseyin Cahit'in edebî hayatı 1891'de yazdığı *Nâdîde* romanıyla başlar ve *Servet-i Fünûn*'da 1897'den itibaren yayımladığı hikâye, roman ve edebî tenkitlerle genişleyerek devam eder. Fransızca'dan çevirdiği bir yazısı yüzünden derginin 1901'de kapatılmasından sonra edebiyattan uzaklaşır ancak 1922'de yayımladığı *Niçin Aldatırlarmış?* adlı hikâye kitabıyla edebiyat çevresine tekrar döner ancak bu dönüş uzun süreli olmaz. Hüseyin Cahit, Servet-i Fünûn edebiyatının (Edebiyât-ı Cedîde) önemli isimlerindendir. Bu devrede yazdığı hikâyelerin çoğunda kendini ve Servet-i Fünûn neslini temsil eden gençlerin karamsarlığını, hayattan ve toplumdan uzaklaşarak tabiata ve hayalî aşklara sığınmasını anlatmaktadır. II.Abdülhamit dönemindeki baskı ve sansür ortamından kaçarak özgür bir dünyada yaşamak hayali Servet-i Fûnun edebiyatçılarının çoğunda olduğu gibi Cahit'in de arzularından biridir. O dönemde Servet-i Fünun dergisine hâkim olan Yeni Zelanda'ya gitme fikrinin suya düşmesi neticesinde yazdığı *Hayal-i Muhayyel* (1898) adlı hikâye ile başlayan hayal temalı hikâyelerini Hüseyin Kazım'ın Manisa'nın Sarıçam Köyü'nde bulunan arazisine yerleşme teşebbüsünün gerçekleşmemesi sonucunda 1900'de yazdığı *Uykusuz Kalırken* adlı hikâye, Servet-i Fünun dergisinde yazarken Tevfik Fikret ve Mehmet Rauf ile kurmayı düşündükleri Edebiyatı-ı Cedide Kütüphanesi fikrinin hayata geçirilmemesi sonrasında yazdığı *Hayat-ı Muhayyel* (1899) ve son olarak yazdığı *Hayal İçinde* adlı romanı takip etmiştir. Ömer Faruk Huyugüzel'in ifadesiyle hayal temalı kitap serisinin beşinci kitabı *Hayal İçinde* romanıdır. Hüseyin Cahit *Hayal İçinde*'yi iki cilt olarak yazmayı

düşündüğünü ve ilk cildinde hayal dünyasında yaşayan roman kahramanı Nezih'in ikinci ciltte yazın camiasında yer alan daha kötümser ve inkarcı bir portre oluşturacağını ifade eder: "Bundan sonra Hakikatın Pençesi" nde gelecekti ve matbuat alemini tasvir edecekti. Nezih, hayat ile ilk temasta septik oluyor, determinizme doğru sürüklenmeye başlıyordu. Hakikatin Pençesi'ne düşünce daha bedbin ve münkir olacaktı (Edebi Hatıralar 131). Hüseyin Cahit bu tasarısını gerçekleştirememiş olsa da hikâyelerinin çoğunda hayatın türlü çileleriyle ezilen, mutsuz ve hayatperest gençler ile bireycilikten sıyrılıp bir çeşit sosyal betimlemeye, özellikle kadınların toplum hayatındaki yerini ve uğradıkları haksızlıkları göstermeye çalışmış, yüzünü kendisine ve dönemine çevirmiştir.

Asıl şöhretini edebî tenkit ve polemikleriyle kazanan Hüseyin Cahit, Servet-i Fünûn edebiyatına yöneltilen eleştirilere etkili ve susturucu cevaplar vermiştir. Bunlar arasında en unutulmaz olanı şüphesiz gazeteci Ali Kemal ile girdikleri polemiktir. Hüseyin Cahit'in Ali Kemal ile olan bu polemiği *Servet-i Fûnun* sayfalarında yer bulmuştur. Ali Kemal'in İkdam gazetesinde *Edebiyat-ı Cedide'ye* yönelik eleştirilerine cevap veren Hüseyin Cahit, Ali Kemal'in *Figaro*'dan intihaller yaptığını makalenin aslıyla vererek bu polemiğin galibi gelir. Hüseyin Cahit yazdığı edebi tenkitlerde estetik, edebiyat tarihi, roman sanatı ve roman tenkidine dair birçok konuyu ele almıştır.Batı edebiyatı akımlarını ve büyük romancıları tanıtmıştır. *Servet-i Fünûn, Tercümân-ı Hakîkat, Sabah, Şûra Ümmet, Saâdet, Âşiyan, İkdam, Tarîk* ve *Türk Yurdu* gibi yayın organlarında yayımlanan bu yazılar 1933-1940 yılları arasında *Fikir Hareketleri*'nde çıkan çok sayıda edebî tenkitle büyük bir sayıya ulaşmıştır. Bu yazılar Malta'da sürgündeyken başladığı ve "Oğlumun Kütüphanesi" ismini verdiği çeviri çalışmasının devamı mahiyetindedir. Bütün bunlara rağmen Hüseyin Cahit'in siyasî şöhreti edebî faaliyetlerini gölgelemiştir. II.Meşrutiyet'ten hayatının son günlerine kadar *Tanin, Ulus, İstanbul* ve *Halkçı* gibi dergi ve gazetelerde yayımladığı siyasî makaleler büyük yankılara ve tepkilere yol açmış, İttihatçı-İtilâfçı veya Cumhuriyet Halk Partisi-Demokrat Parti kamplaşmasında önemli rol oynamıştır. Bu yazıların düşünsel içeriğinin esasını tekamülcülük, hürriyetçi parlamentarizm, liberalizm, evrimcilik ve ferdiyetçilik kavramları ile özetlemek mümkündür. Söz konusu yılları kapsayan dönemde hız kesmeden devam eden çeviri faaliyetlerine bir bütün olarak bakılacak olursa muazzam bir çalışma olduğu görülecektir. Kitap halinde basılanlardan 96 çilt ve 26000 sayfaya ulaşan bu çeviriler siyaset, sosyoloji, psikoloji, eğitim, felsefe, edebiyat, tarih ve estetiğe dairdir. Siyasî yazılarının dışında onun özellikle Cumhuriyet'ten sonra çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanan hâtıra, sohbet, gezi ve deneme türlerinde dikkate değer birçok yazısı vardır; bunlar son devir fikir ve kültür tarihinin önemli kaynakları arasında yer alır. Bütün bu yönleriyle Hüseyin Cahit çok tepki uyandıran siyasal aşırılıklarına rağmen II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinin edebiyat, siyaset ve fikir tarihinde dikkate alınması gereken önemli bir şahsiyettir.

Hayal İçinde Romanında Pozitivist Etkiler

Pozitivizm, teolojik ve metafizik alanın dışında var olmaya çalışan bilimselliği önceleyen bir akımdır. Auguste Comte'un ortaya koyduğu pozitivizmin edebiyata transferini sağlayan kişi estetikçi ve eleştirmen Hyppolyte Taine'dir. Pozitivist edebiyat onunla başlamıştır denebilir. Türk edebiyatında özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyılın başlarına kadar Taine'in nazariyesi ve edebiyat anlayışı etkili olmuştur**.** Halit Ziya *Kırk Yıl* adlı kitabında Mehmet Rauf ve Hüseyin Cahit'in edebiyat nazariyatına ve estetiğe ilgi duyduklarını belirtmiş ve bu sahada özellikle Hyppolite Taine'den etkilendiklerini vurgulamıştır (Kırk Yıl: 425).

Hüseyin Cahit de hatıralarında bu yıllarda okuduğu Paul Bourget'nin tenkitleri sayesinde Taine'i tanıdığını ve bu iki yazar ile yeni ufuklar keşfettiğini belirtmiştir (Gülşen, 2014: 55-70). Ayrıca bu iki yazarın etkisinin üzerinden hiç silinmediğinin de altını çizmiştir (Edebi Hatıralar: 32). Hüseyin Cahit Yalçın'ın edebiyat, felsefe ve estetiğe dair yaptığı çevirilerin bir bölümü Hippolyte Taine'nin eserleridir. Bu çeviri eserlerin önemli bir kısmı da edebiyat akımları üzerinedir. Onun edebiyat akımları üzerine yayımladığı yazılarında; romantizm, realizm, parnasizm, sembolizm ve dekadizm gibi çok geniş bir yelpazede Fransız edebiyatını konu etmiş olduğu görülmektedir (Ercilasun, 2012: 168-176). Dolaysıyla edebiyat, sanat ve felsefeye ait düşüncelerinde Hippolyte Taine'in etkileri çok net bir şekilde görünür. Hüseyin Cahit Yalçın Servet-i Fünûn edebiyatı içinde edebiyatçı kimliğiyle çok fazla ön plana çıkmamıştır. Elbette ki bunda Halit Ziya ile Mehmet Rauf gibi önemli romancılarla aynı dönemde eserler vermiş olması ile II. Meşrutiyet'ten sonra gazetecilik ve siyasette oldukça aktif bir biçimde yer alması etkili olmuştur. Halit Ziya, Servet-i Fünûn'u oluşturan isimler arasında en genç yazarlar olarak Hüseyin Cahit ve Mehmet Rauf'u zikretmiş ve onların hareketi savunmada diğerlerinden daha imanlı, eser vermede daha üretken olduğunu vurgulamıştır (Kırk Yıl: 371). Hüseyin Cahit Yalçın'ın Servet-i Fünun dergisinde tefrika edilen Hayal İçinde (1901) adlı romanı yazarın en önemli bulunan romanıdır. Yazarın hayatından izler taşıyan eserde Nezih adlı temiz ve yüksek ideallere sahip bir gencin İstanbul'da bir Rum kızına âşık oluşu ve bu sebeple hayatın acı gerçekleriyle yüz yüze gelişi anlatılmaktadır. Bu dönemin birçok eseri gibi hayal-hakikat çatışmasına dayanan roman, şüpheci ve inkârcı bir genç haline gelen Nezih'in koyu bir determinizme sürüklenmesiyle sona erer.

Roman Servet-i Fünûn nesli romanlarından olup Yalçın'ın hayatından da izler taşımaktadır. Romanın olay örgüsü daha önce birkaç Tanzimat dönemi romanında gördüğümüz basit bir olay örgüsüdür ancak romanın başkahramanı olan Nezih'in yaşadığı karşılıksız aşk sonrası geçirdiği olgunluk ve farkındalık hali diğer romanlarda karşılaştığımız kahramanlardan büyük bir farklılık göstermektedir. Kahramanımız yaşadığı bu aşk vesilesiyle olgunlaşarak farklı bir bilinç geliştirir. Yazarın kendi deyimiyle Nezih, septik ve inkârcı bir kişiliğe bürünerek determinizme sürüklenir. Biz bu çalışmamızda pozitivizmin etkilerini romanın başkahramanı Nezih'in yaşadığı aşk sonrasında duygu ve düşünce dünyası üzerinde yaşadığı değişiklik üzerinden tahlil edeceğiz. Ancak bundan önce eserin özetini vermenin yararlı olaceğını düşünmekteyiz.

Hayal İçinde romanının başkahramanı olan Nezih 17 yaşında bir lise öğrencisidir. Basit bulduğu Dini Kaideler dersi sınavına çalışmaya gerek görmediği bir günde akrabası Ziya ve arkadaşı Şükrü ile birlikte Beyoğlu'ndaki Tepebaşı Bahçesi'ne gider. Kadınlı erkekli eğlenen insanların bulunduğu müzikli bu bahçe Nezih'te derin bir şaşkınlık uyandırır. Daha sonra Rum asıllı Diyapulo ailesinden üç kızı görür ve bunlar arasında sonradan isminin İzmaro olduğunu öğreneceğimiz Alis'i beğenir. Nezih, Alis'ten öylesine etkilenmiştir ki onu görmek için daha önce gitmediği Tepebaşı Bahçesini sürekli ziyaret etmeye başlar. O zamana kadar aşk ve kadınlar hakkında bildikleri kitabi bilgilerden ibarettir ve ona göre aşk bir hülya veya yazarların uydurduğu bir şeydir. Nezih mütemadiyen gittiği bu bahçede kızların gelmediğini görünce onların izini sürer. Yaz mevsimi geldiğinden Alis ailesi ile birlikte Büyük Ada'ya gitmiştir. Nezih de Alis ile görüşmek ve duygularını ona açabilmek için adaya gider. Bir yandan mutlu hayaller içinde yaşarken bir yandan da hayatının en sıkıntılı ve mutsuz dönemlerini yaşamaktadır. Adada bir süre yalnız ve parasız kalır. Kızların gittiği gazinoya gidemez. Kızlarla karşılaştığı kısa zaman aralıklarında da Alis'e açılma cesareti gösteremez. Yaşadığı bu sıkıntılı durumlardan dolayı yazı yazamaz, derslerine çalışamaz. Öyle ki aşka inanmayan Nezih'in

Alis'e olan ilgisi gittikçe karşılıksız bir aşka dönüşür. Kızların zengin ve şık delikanlılarla gülüşüp şakalaşmalarına tanık oldukça derinden yaralanır. Girdiği kıskançlık ve aşağılık duyguları Nezih'e liyakatten çok paranın önemli olduğu, zenginlerin üstünlüğü gibi konularda düşünme olanağı verir. Kızların bir hareketi, bir bakışı ile mutlu olan Nezih'in düşünceleri her defasında onun aşk, para ve güç konularındaki muhakemesiyle yeniden yok olur. En sonunda Alis'in kendisini sevmediğini düşünerek adadan ayrılır ve İstanbul'a döner. Bu bunalımlı hallerden kurtulduğu için rahatlar ancak Nezih, tesadüf eseri bir arkadaşının Alis'i sevdiğini ve ona olan duygularını ifade etmek için mektup yazdığını öğrenince Alis tekrar aklına düşer ve o da Alis'e mektup vererek duygularını ifade etmeyi düşünür. Mektup yazma fikri Nezih'i oldukça rahatlatır. Alis'e duyduğu karmaşık duygular kafasının içinde yankılanmaktadır. Alis'i zihninde idealize eden Nezih romanın ilerleyen sayfalarında onun düşündüğü gibi biri olmadığını anlayarak hayal kırıklığına uğrar. Aktrist olduğunu sandığı Alis zengin koca arayan yoksul bir ailenin kızıdır. Hatta Nezih daha sonra Alis olarak tanıdığı bu kızın gerçek isminin İzmaro olduğunu öğrenir. Nezih İzmaro isminin doğruluğundan dahi şüphe eder noktaya gelir. Kızın zengin erkeklere olan ilgisi Nezih'in içinde olduğu parasızlıkla birleşince onun aşk ve gelecek idealleri konusunda yaşadığı karamsarlık iyiden iyiye derinleşir. Nezih güç, para, aşk, gibi konularda kendi içinde sorgulamalara başlar. Söz konusu durum Nezih'in yaşadığı bu karşılıksız aşkla birlikte olgunlaşmaya başladığını göstermektedir. Nezih romanın sonunda hayallerinden uzaklaşarak memleketine karşı sorumluluklarının ve ideallerinin bilincine varır.

Hüseyin Cahit'in gençlik yıllarında yaşadığı küçük bir aşk macerasının konu edildiği Hayal İçinde'nin baş kahramanı Nezih ile Hüseyin Cahit arasında birçok konuda benzerlik kurulabilir ancak bu benzerliklerden en dikkat çekici olanı şüphesiz Nezih'in Doğu- Batı kültürü arasında kalan Türk aydınının simgesi şeklinde konumlandırılmış olmasıdır. Nezih'in ruh hali, roman aracılığıyla Tanzimat'tan bugüne kadar aydınların yaşadığı az ya da çok sosyal hayatın her mecrasında bir şekilde varlığını hissettiren ikilemlerin Nezih ile ete kemiğe büründürülmüş şeklidir.

Türk edebiyatında birinci nesil edebiyatçılardan farklı olarak ikinci dönem sanatçıları her ne kadar sanat sanat içindir görüşüne bağlı eserler vermeye çalışmışlarsa da yine de birinci dönem sanatçıları gibi toplumu aydınlatmak sorumluluğundan sıyrılamamışlardır. *Hayal İçinde* romanı da bu açıklamaya uygun bir örnektir. Nitekim Nezih'i içine düştüğü aşkın bunalımlı halinden milletine karşı duyduğu sorumluluk duygusu kurtarmıştır:

"…Henüz hiçbir şeyle çarpıştırmadığı için kuvvetine mutmain olduğu (emin olduğu) bir itimâd-ı şebâb (gençlik inancı) ile onda bu haksızlıklara karşı uğraşmak, hayatını böyle necîb (asil) bir emel-i istihsâle (meydana getirmek arzusuna) hasr ile (adamakla) geçirmek arzuları uyanıyordu. Evet Nezih hiçbir çaresizliğin önünde sendelemeyecek, hepsini ezecek ve nihayetinde bu geçirdiği hayât-ı mesâîye (çalışma hayatına) baktıkça orada hep kırılmış mânialar (engeller), tamir olunmuş haksızlıklar, îfâ edilmiş (yerine getirilmiş) vazîfeler görecekti. Hayat böyle olmalıydı. İşte o da böyle yapacaktı… "(Hayal İçinde: 117)

Nezih'in bir sanatçı olarak kurgulanması Hüseyin Cahit ile Nezih arasındaki diğer bir ortak nokta olmakla birlikte Hüseyin Cahit Yalçın'ın, sanatçıya ait sorumlulukları bir roman kişisi aracılığıyla okura sunması konusunda da bir aracı olmuştur (Tunç, 2021: 9).
Nezih'in Hüseyin Cahit'le gösterdiği bir diğer benzerlik de edebi uğraşları, Fransız edebiyatına duyduğu ilgi ve içinde bulunduğu çeviri faaliyetleridir:

“ Romanda geniş bir okuma ve çeviri faaliyeti içinde gördüğümüz bu genç Montepinlerin, Richebourgların, Jules Vernelerin, Ohnetlerin romanlarını Fransızca aslından okur boş vakitlerinde de Ohnet’in Dette de Haine romanını çevirmeye çalışır. Gene bu genç kendisini realist bir romancı ve hikayeci sayar. Onun da yazar gibi bir roman ve birkaç hikayesi basılmıştır” (Huyugüzel,1982: 124-125).

Hayal İçinde romanında aşkın alımlanışı Tanzimat Dönemi romanlarından *Araba Sevdası* ve *Mai ile Siyah’a* benzerlik göstermektedir. Bu benzerlik romanların konularındaki benzerlikten ve yer yer kahramanların düştüğü yanılgılardan, hislerindeki dalgalanmalardan ibarettir. Zira bu romanların başkahramanları aşka yönelik tutumlarında büyük farklılık göstermektedir. *Hayal İçinde’* nin Nezih’i, *Araba Sevdası’*nın Bihruz Bey’inden de *Mai ve Siyah*’ın Ahmet Cemil’inden de yaşadığı aşk sonrasında sergilediği mantıklı ve olgun tavrıyla farklı bir karakter sergiler. Hem *Hayal İçinde’*nin Nezih’i hem de *Araba Sevdası’*nın Bihruz Bey’i haklarında bilgi sahibi olmadıkları birine mesire yerinde tesadüf etmeleri ile platonik bir aşk yaşarlar. *Hayal İçinde* ile *Araba Sevdası* arasındaki bir diğer benzerlik ise kahramanların aşık oldukları kızların zengin bir koca bulmak derdinde olmalarıdır. Yine her iki karakter de kızları asil kadınlar olarak nitelendirirler. Ancak aşkın ilk safhalarında görülen her iki roman arasındaki benzerliklere rağmen romancıların kişilere bakışındaki temel farklılıkla romanların birbirlerinden ayrıldıkları ifade edilebilir. Bihruz roman boyunca yanıldığını anlayamaz. *Mai ve Siyah’* ta ise Ahmet Cemil hayatının her döneminde farklı bir hayal peşinde koşar. Bir ev satın alıp, kiradan kurtulmak, eserini tamamlayıp kız kardeşini mutlu bir yuvaya kavuşturmak ve son olarak kendisi de Lamia ile evlenip tüm hayallarini gerçekleştirme gayreti içindedir. Ancak bu hayallerinin hiç birini gerçekleştiremeyince her şeyi arkasında bırakarak İstanbul’u terk eder. Her üç romanda da kahramanların hayalleri peşinde koştukları görülür. Ancak *Araba Sevdası* ile *Mai ve Siyah’*ta kahramanlar yaşadıkları umutsuzluklar karşısında bir olgunlaşma süreci geçirip yazarın istediği bilinç düzeyine kavuşamaz. Karamsar ve duyguların esiri bir portre çizerler. Ancak Nezih aşkla birlikte bir olgunlaşma sürecine girer ve sevdiği kişiyi olduğundan farklı gördüğünü anlar. Nezih aşk vasıtasıyla olgunlaşır ve hayata karşı daha farklı bir bilinç geliştirmeye başlar. Söz konusu çerçevede Nezih romanın sonunda yazarın deyimiyle septik ve inkarcı bir hale gelir ve determinizme sürüklenir (Huyugüzel,a.g.e. s.119).”

Sosyal bilimlerde yapı ve sistemleri inşa eden insan eylemlerini ve iradesini vurgulayan yorumlayıcı-hümanist anlayış iradeci perspektifi temsil ederken, bireyin eylemini belirleyen yapı ve sistemleri vurgulayan pozitivist-natüralist sosyal bilim anlayışı ise determinist perspektifi temsil etmektedir: Determinizm, evrende bulunan her şeyin sebep-sonuç zincirine bağlı olarak meydana geldiğini, evrende gerçekleşen olayların çeşitli bilimsel yasalarla belirlenmiş olduğunu ve bu belirlenmiş olayların gerçekleşmelerinin zorunlu olduğunu öne süren öğretidir. Fiziki ruhi ve ahlaki bütün olayların birtakım zorunlu sebepler tarafından belirlendiğini savunan determinizm teorisi (Kirman, 2004: 59) felsefede olduğu gibi sosyal bilimlerde de tartışma konusu olmuştur. “Tesadüf” ve “kader” kavramları felsefi düzlemde determinizmin ile izah edilebilir. Nezih’in sevdiği kıza kavuşma arzusu onun kader kavramı üzerinde düşünmesine yol açar. Ancak Nezih bu bağlamda kader kavramını değil tesadüf sözcüğünü kullanır. Nezih, hayatın tesadüflerden oluşması durumunda kişilerin seçim hakkının nerede kaldığını kendi kendisine sorar. Vardığı nokta ise septik bir anlayıştır:

"... "Demek ki bu en ufak, en tabîî addettiği (saydığı) bir mülâhaza bile böyle evvelden hazırlanan, hiç kimse bilmediği halde körü körüne mutlaka hazırlanan birçok sebeplerin bir müntehâ- yı tabîîsiydi (doğal bir sonucuydu). Nezih kendisini çıldırtacak kadar nâmütenâhîlik (sonsuzluk) tespit edilmez bir ıttıratsızlık(düzensizlik) gösteren memûa-i esbâb (sebepler toplamı) içinde şaşırarak, ne düşündüğünü bilmeyerek, kulaklarında bir uğultu dalıyor ve daldıkça bilmediği hâlde dimâğını (aklını) hâkikatin bu bataklıklarından yükselen kesif (yoğun) bir buhar sarıyor, orada metîn, kavî (kuvvetli) ne varsa hepsi bu sehâp (bulut) altında titrer görünerek derin bir şüphe vücût buluyor, artık her şeyden şüphe ediyordu" (Hayal İçinde: 158).

Nezih, hissettiği yoğun duygular nedeniyle ara ara duygusal gelgitler yaşamaktadır. Özellikle Büyük Ada'da yaşadığı yalnızlık ve parasızlığa rağmen İzmaro'yu bir an bile göremediği acı dolu günlerde, günlerce cebinde taşıdığı mektubu ona vermek için yaşadığı sıkıntıları düşündüğü zamanlarda kendi kendisiyle iç hesaplaşmalar yaşar. Ancak bu hesaplaşmalarda Nezih'in aklı ve kuvvetli mantığı hep ön plandadır. O diğer roman kahramanlarında gördüğümüz duygularının esiri bir karakter değildir:

"…Evet, mektubu vermese… Evet, hiç gitmese, Beyoğlu'nun, Adalar'ın bütün bu tahassürler (hasretler) veren kalbe kinler, garezler ilkâ eden (yerleştiren) âlemlerine, tam o âlemlere yakışan oralarda dâimâ handân (güleç) dâimâ zarîf bulunmaya fâkir hallerini setr etmeye (saklamaya) mahkûm olan o sahte kızlara, İzmaro'ya lanetler etse, onlardan vazgeçse, kendisi müsterih (huzurlu), gayûr (çok gayretli) bir hayât ile asıl vezâîfini ifâya (vazifelerini yerine getirmeye) çalışsa?.. Sahih (sahi) niçin bu kabil (mümkün) olmasın? Şimdi Nezih'in kalbi büyük bir karar, bir teşebbüs ihtiyacıyla kabarıyor;kendisinde bütün dünya ile uğraşacak nâmütenâhî (sonsuz) bir metânet (dayanıklılık) bir kuvvet hissediyordu. Böyle ufak, sefil şeylerle uğraşmak, ağlamak, nevmîd olmak (ümitsiz olmak), vâlidesine, hemşîresine acı sözler söylemek kendini nazarında ısâd ettiği (yükselttiği) mevkiin ulviyetine (yüceliğine) karşı ne kadar âdî (basit) kalıyordu. İşte bu ferâgat kızlardan soğumak için bu ceb-i nefs (kendini zorlama) onu nazarında (gözünde) bir kat daha alâ edecekti (yükseltecekti) … Ve vaz geçti."(Hayal İçinde: 148)

Nezih, sevdiği kızı görmek uğruna oldukça sıkıntılı günler geçirir. Yaşadığı parasızlık onda zenginlerin üstün olduğu ve paranın liyakatten önemli olduğu fikrini oluşturur. On yedi yaşında bir genç olarak İzmaro'ya kavuşmanın önündeki engelin para olduğunun farkındadır. Bu durum Nezih'in hayal kurmasının sebebidir. Bir gece yatağına uzanmış piyangonun ona çıkması durumunda Mösyö Diyapulo'nun kızını ona vereceği hayalini kurar:

"…Bir ay sonra Nezih bir promos alıyordu… Kuranın kendisine isâbet etmesi o kadar muhâl (imkansız) bir şey miydi? Nezih büyük ikramiyenin kendisine isabet edeceğine kesb-i emniyyet edeceğinden (inandıktan) sonra bu gayr-i muntazar (beklenmedik) serveti nasıl istimâl edeceğini (kullanacağını) düşündü. Karşısındaki münevver semâ (parlak gökyüzü) fikrine münevver bir ümid verdi. İzmaro ile izdivâc. On altı bin liraya malik olunca Mösyö Diyapulo kızını elbette kendisine verirdi. Nezih şimendiferin çıktığını görür görmez Mösyö Diyapulo'ya koşacak, servetini haber verecek, ortanca kerimesi Madmuazel İzmaro'nun dest-i izdivacını isteyecekti…"(Hayal İçinde: 162)

Nezih, aşka inanmayan biriyken içine düştüğü aşkın etkisiyle İzmaro'yla evlenme hayalleri kurar. Romanın geri planda değindiği motiflerden biri de toplumsal eşitsizliktir.

Kızlar zengin koca avcısıdır ve Nezih'in sevdiği kızla evlenmesi için paraya ihtiyacı vardır. Boğaziçi'nde bir yalı ve beyaz boyalı, altın renk pervazlı bir tekne hayal eder. Ancak Nezih hayal aileminde bile kuvvetli mantığını elden bırakmaz çünkü evlenmek için küçük yaşta olduğunu ve mutlaka eğitim hayatını tamamlaması gerektiği bilincindedir:

"…Nihayet mutantan(tantanalı) bir ziyafet ile bütün o Beyoğlu'nun Nezih'i istihfaf etmiş (küçümsemiş) gençlerini imrendirecek onlara Nezih'in hissettiği gıptaları verecek bir şaşaa içinde nikâhları icra ediliyor. Nezih düğünü iki sene sonraya talik ederek (erteleyerek) tahsîlîni ikmâl (eğitimini tamamlamak için) Avrupa'ya gidiyordu. Evlendikten sonra artık tahsîl hayatına hatime (son) verilmesi tabiî idi. Hâlbuki Nezih teehhül (evlenmek) içi kendisini henüz küçük buluyor, hem Avrupa'da ikmâl-i tahsil (eğitimi tamamlamak) fikrini feda edemiyordu. Fakat bu iftirâkı (ayrılığı) tatil zamanlarında telafi edemeyecek miydi? Nezih'in Ada'da yahut Boğaziçi'nde bi yalısı olacaktı. Bu yalının önünde güzel, beyaz boyalı, altın zihli (altın renkli pervazlı) bir istimbotları duracaktı…"(Hayal İçinde: 163)

Duygularının yoğunluğu ve gel gitleriyle zaman zaman böyle hayallere dalmasına rağmen Nezih her defasında muhakeme gücünün etkisiyle bu hayallerden hızla sıyrılır ve gerçek dünyaya döner. İzmaro'yu görmek için gittiği o eğlence mekanlarında onu komik ve fakir duruma düşüren bu aşktan vazgeçerek yüksek emellerine dönmeyi başarır.

Determinizm, felsefî manası ile âlemdeki olayların ve bilhassa beşerî fiillerin muayyen bir anda öncekilerin sonrakileri tayin edecek surette birbirine bağlı olmaları demektir (Ülken, Determinizm Porblemi: s.7-8). Diğer bir deyişle determinizme göre irademiz ile gerçekleştirdiğimizi sandığımız davranışlarımız sadece bilimsel kanunların işleyişidir. İnsanın iradesi ile gerçekleştiğini sandığımız olaylar nedenler zinciri ile birbirine bağlanan küçük vakâlardan müteşekkildir ve bu durumda insan iradesinin etkisi yoktur. Deterministlere göre, insanın irade ve eylemleri içten ve dıştan gelen nedenlerle belirlenmiştir. Bireyin içinde bulunduğu şartlar iradeyi belirler ve kişinin özgür karar vermesini engeller. Sadece nedenler ve sonuçlar vardır. Bu sebepten nedensellik ilkesi determinizmin temel taşıdır. Hüseyin Cahid'in, pozitivist düşünürlerin determinizme kayan fikirlerini önemsediği görülmektedir. Ona göre: gerek maddi düzeyde gerek manevi düzeyde hiçbir hadise birdenbire tesadüfen meydana gelmemektedir. Bilakis, tüm hadiseler mutlaka evvelden beri var olan birtakım sebeplerin zorunlu bir sonucu olarak vuku bulmaktadır (Yalçın, Hikmet-i Bedâyie Dâir,1898: 183). Hüseyin Cahid'in bu anlayışının temelde nedenselci değil, determinist olduğu açıktır. Cahit'in düşüncelerinin sözcüsü durumunda olan Nezih; pozitivist bir bakış açısıyla birbiri ardı sıra ve sebep sonuç ilişkisi içinde gerçekleşmiş olan olayların hislerinin oluşmasına sebebiyet verdiğini ve bu şekilde aşık olduğunu açıklamaya çalıştığını görmekteyiz:

" Nezih'in sissile-i tefekküratı (düşünmelerinin zinciri) bir kere bu tariki (yolu) takibe başlayınca ta nihayete kadar gitmeye istidad (yakınlık) gösterdi. Ya kendisine bu kadar icrâ-yı tesir eden (etki eden) Diyapuloları görmesi de bir eser-i tesadüf (tesadüf eseri) değil miydi? Kızları Tepebaşı Bahçesinde tanımıştı. Bahçeye gitmesine sebep olan Ziya idi. O gün halazadesine gitmeseydi Diyapuloları görmeyecek ve sonra her gördükçe birkaç derece kuvvetlenen aşka giriftkar (tutkun)olmayacaktı. Nezih o gün onu halazadesine gitmeye kendisini sevk eden sebebi düşündü. Bu iki gün sonraki akaid(dini kaideler dersi) imtihanını pek kolay bulmaktan ileri gelmişti. Halbuki bu akaid imtihanının iki gün sonra icrasını(yapılmasını) kim tensip etmişti(uygun görmüştü). Mektep idaresi. Mektep idaresi o imtihanı

niçin bu tarihte karargir etmişti (kararlaştırmıştı)? Muallim niçin o sene az ders okutmuştu da Nezih çalışırken onu pek kolay bulmuştu? Nezih başlıca sebepler gibi bulduğu birçok sebepler arasında daha binlerce girift (çapraşık), muğlak (belirsiz), müşevveş (düzensiz) küçük sebeplerin bulunduğunu anlayarak birdenbire pîş-i muhâkemesinde (akıl yürütmesinin önünde) açılan bu ufk-ı nâmütenâhîde (sonsuz ufukta) kaybolacak gibi bir tevahhuş (ürkeklik) hissediyordu. Onun şimdiye kadar körü körüne bilâ-tedkîk (incelemeden) kabul ettiği âlem-i vekâyi (vakalar alemi) altında böyle gayr-i merî müteharrik (hareketli), muzlim (karanlık) bir âlem-i esbâb (sebepler alemi), bir âlem-i tesadüf (tesadüf alemi) bulunması ve en büyük kararların, en benimsenilen teşebbüslerin bu âmâ (kör) kuvvetler beyninde (arasında) bir taalluk-ı tesâdüfi (tesadüfi bir bağ) ile vücûd bularak(meydana gelerek) yine onların gayr-i ihtiyârî(elde olmadan) bir inhilâliyle (dağılmasıyla) mahvolması Nezih'in kainat hakkındaki son nazarını kamaştıracak kadar ona yeni geliyordu" (Hayal İçinde: 156-157).

Hayal İçinde romanının vaka örgüsü oldukça basittir diyebiliriz. Romanda entrika yoktur. Romanın en dikkat çekici noktası hareketten ziyade Nezih'in düşüncelerini yine onun kendi bilinci üzerinden vermesidir. Bu yönüyle Hayal İçinde psikolojik ve felsefi unsurlar barından bir romandır. Yukarıda zikrettiğimiz gibi diyebiliriz ki Hüseyin Cahit felsefi düşüncelerini Nezih'in düşünceleriyle dillendirmiştir. Nezih'in düşünceleri ayrıntılı bir şekilde verilirken onun determinist düşüncelerinin yanında septik ve belki de fatalist diyebileceğimiz görüşlere sahip olduğunu görürüz. Fatalizm kadercilik olarak tanımlanabilir. Tüm fiilerimizin ya da gerçekleşen olayların evrendeki yasaların emrinde olduğunu vurgulayan bu felsefi öğretiye İslam düşüncesinde Cebriyye akımı yakındır. Cebriyye Allah'a ve dolaysıyla da kadere atıfta bulunurken Fatalizm pozitivizm ve bilime atıfta bulunur:

"Mâzî...Fakat hakîkatte mâzî var mıydı? Nezih'in bütün efâl ve harekâtı (yapıp etmeleri) kendi kendine olmayan bir takım sebeplerin zarûrî (zorunlu) bir neticesi olduktan sonra bunda ona ait ne kalırdı? Kızların Ada'ya gidişleri, Ziya'nın birâderinin o sene Ada'da köşk tutması, sonra Nezih'in muhabbetini alevleyen hâller: Kızlara deniz hamamına giderlerken rast gelmesi, operet kumpanyasının Ada'da oyun vermesi, ertesi sabah evlerinin önünden Ziya ile geçerlerken perdenin rüzgârdan açılması; bütün bunlar hep mâ-kabline (geçmişine/birbirine) merbut (bağlı), her an değişebilirken değişmemiş, karışık o kadar ki halli (anlaşılması) nâkâbil (mümkün olmayan) birtakım tesadüfler değil miydi?"(Hayal İçinde:157)

Yukarıda alıntıladığımız bölümde Nezih'in septisizme sürüklendiğini görüyoruz. Geçmişin gerçekte olup olmadığından kuşku duymaya başlayan Nezih; her türlü eyleminin, sebeplerin zorunlu sonucu olması durumunda kendisinin fonkisyonunu sorgular ve her davranışının nedenini aramaya başlar. Büyük anlamlar atfettiği birçok olayın tesadüflerden ibaret olduğu düşüncesi bu olayları Nezih'in gözünde önemsizleştirir. Bu durum aynı zamanda Hüseyin Cahit'in sahip olduğu pozitivist anlayışın bir göstergesidir:

"Şimdi Nezih en büyük gördüğü bu şeyler böyle bir netîce-i tesâdüf (tesadüflerin sonucu) olduktan sonra o kendisini günlerce ümîdvâr eden (ümitlendiren), mesûd eden, deli eden tebessümlerin, kaş çatmaların nasıl ehemmiyetsiz (önemsiz) birer tesâdüf olacağını düşünerek vaktiyle bunlara rabt-ı hayat (hayat bağı) edecek kadar ehemmiyet verdiğine gülüyor, utanıyordu. Ya o vazgeçmek için verdiği metânet-i nefsine (nefsinin kuvvetine), şiddet-i ihtiyâr ve irâdesine (karar verme gücüne) inanmak için o kadar kuvvetli bir delîl gibi telakkî ettiği (kabul ettiği) mahûd (bilinen) karar… Şimdi bu da nazarında kıymetini

kaybediyordu. O gün eve döndüğü zaman temiz yakalık bulunsaydı bu kararın vücudu olacak mıydı (gerçekleşecek miydi)? Hâlbuki daha evvel, mektubu vermek niyetiyle bahçeye gittiği günler İzmaro dolaşmaya kalksaydı da götürüp mektubu verseydi yine kararından eser bulunmayacaktı. Yakalığın kirli olduğuna hükmetmeseydi bu netîce yine değişecekti. Yakalığını kirli bulması kendisinin karşısında birçok zengin, şık rakîbler bulunmasından neşet etmişti (kaynaklanmıştı); bu rakîbleri Tepebaşın'nda, Ada'da görmüş, o zaman tekrar hatırlamıştı. Demekki en ufak en tabii addettiği (saydığı) bir mülâhaza (düşünce) bile böyle evvelden hazırlanan, hiç kimse bilmediği hâlde körü körüne mutlaka hazırlanan birçok sebeplerin bir müntehâ-yı tabîîsiydi (doğal bir sonucuydu)" (Hayal İçinde:157).

Nezih'in hayatın bir tesadüfler yumağı olup olmadığını sorgulamasıyla kendine yönelttiği sorular kafasını karıştırır öyle ki şüpheden uzak yaşayamaz hale gelir. Böylece Nezih'in İzmaro'nun peşinde pervasızca sürüklenmesi son bulur. Nezih artık Hüseyin Cahit'in istediği olgunluğa ulaşmış durumdadır.

Yine bir gün Nezih arkadaşı Sait ile birlikte Tepebaşı Bahçesi'nde karşılaştığı Behçet'i göstererek onun Bağdat seyahati sonrasında da değişmediğini, bu seyahatin onda bir etki yaratmadığını anlatırken şu hissiyata sahiptir:

"...ne kadar ehemmiyetsiz şeyler elinde oyuncak hâlinde bulunan hayâtımızın değersizliğini şiddetle hissediyordu. Evet, o şimdi Behçet'in bu şiddet-i iptilâsını (tutkusunun şiddetini) tuhaf, gayr-i makûl (mantıksız), şâyân-ı istihfâf (küçük görmeye layık) buluyordu. Ciddî bir muhabbet ile rabt-ı kalb etmekten (kalp bağlamaktan) uzak, müstehzi (alaycı), hafîf meşreb birkaç kızın herkese ibzâl ettikleri (dağıttıkları) birkaç tebessüme birkaç nazar-ı teşcie (cesaretlendirici bakışa) aldanarak hayâtı, dünyayı bundan ibâret zannetmek, her şeyi bu hiçler için fedâ etmek hakîkatte bir delilik değil miydi? (Hayal İçinde: 177)

Bu cümlelerden anlaşıldığı üzere Nezih, kızların kendisine bağlanmaktan uzak alaycı tavırlarına ve herkese dağıtmaktan imtina etmedikleri cesaretlendirici bakışlarına aldanarak hayatı bundan ibaret saymayı delilik addetmeye başlamıştır. Nezih düşündükçe gözünün önündeki bu gülücükler altında saklanmaya çalışılan hayat faciasını bütün sefâleti ile hisseder. Kızların gittikleri her yerde, Tepebaşı'nda, Ada'da genç erkekler tarafından kuşatıldıklarını düşünür ve bu neşeli ortamların gerçek mahiyetini yeni yeni anlar. Kızlar bütün tükenmişlikleri ve bıkkınlıklarına rağmen zengin koca bulma umuduyla hep aynı davranışları sergilemek zorundayken erkekler ise sadece küçük ve anlık heyecanlar için evlilik fikrinden oldukça uzak kızlardan istifade etmektedir. Bu durum Nezih'in duygularını bir mantık düzlemine oturttuğunu göstermektedir:

"…Erkekler kızların yalnız cazibe-i şebâbından (gençlik cazibesinden) tarâvet-i hüsnünden (körpe güzelliğinden) biraz istifade etmek, sadece tatlı, müheyyic (heyecan verici) bir zaman geçirmek için buraya şitâbân oluyorlar (koşuyorlar); eğlenecekleri kadar eğleniyorlardı. Fakat karşılarında kızlar tekrar eden bir nazarda (bakışta) bir manâ- yı vaad (vaat anlamı) bulmak, bazısında fark eder gibi oldukları bu ümîd-i izdivâcı (evlilik ümidini) kaçırmamak için daima heyecan içinde daima teshîr-i kulûb (kalpleri bağlama) komedisi içinde, etrafındakileri usandırmak korkusuyla hergün yeni bir câzibe masrafsız bir tuvalet ihtîraında (icad etmede) muztar (mecbur) bulunurken zâhiren (görünüşte) şen, lâkayd (kayıtsız) bipervâ durmaya mecbûr idiler. Her an, kaçırdıkları bir zengin izdivacın matemiyle kalben

giry'an (ağlayan), senelerce böyle uzanıp gitmek ihtimâlini gösteren zevc (koca) avcılığından yorgun, meşkûk (şüpheli) ve muzlim (karanlık) istikbâlden mütedehhiş (dehşete düşmüş) fakat yine belli etmeyerek yine bir dakika dalgın, durgun görünmeyerek her dakika güzel, her dakika şâdân (mutlu) gözükeceklerdi. Hâlbulki öte tarafta bu açık latîfeler, şakalarla arzularını teskin eden (yatıştıran) gençler kim bilir kızlar hakkında ne gayr-i mütenezzilâne (alçalmadan) fikirlerle ayrılıyorlar, onları namuslu bir adamın zevceliğine gayr-i lâyık (yakışıksız) görüyorlar, lakırdıları açıldığı zaman muhakkirâne (aşağılayıcı şekilde) dudak bükerek:

-Adam sen de! diyorlardı." (Hayal İçinde: 176)

Nezih, son bir senelik mazisinde defalarca Tepebaşı Bahçesi ve Adalarda İzmaro'yu görmek umuduyla saatlerce boş vakitler geçirmiş, beş parasız bir şekilde kızlarla bir anlık karşılaşma umuduyla çaresizce dört dönmüştür. Oysa şimdi bulunduğu Tepebaşı Bahçesi'ne çok farklı bir nazarla bakmaktadır. Ona göre Tepebaşını dolduran güruhtan kimileri üç beş bira içmek, kimileri güzel kıyafetlerini göstermek, kimileri üç dört güzel kadın görmek, kimileri burada gördüklerini başkalarına anlatmak, kimileri küs olduğu sevgilisini kıskandırmak için telaşla didinir. Nezih ise tüm bu insanlara, kalabalığa ve mekanlara artık anlamsız bir gözle bakmaktadır. Bu ortamları hayat komedisinin sahte ve kaba bir sahnesi, bütün bu insanları da bu sahneyi canlandıran nezaketli tavırlara sahip birer kukla şeklinde görür:

"…Şimdi Nezih mevcûdiyyet-i hakiresini (hakir varlığını) Tepebaşı Bahçesi'nin o tozlu masası başında bırakarak bahçeyi dolduran bu kadın, erkek kalabalığın Hüvviyet-i muzlimelerine (karanlık kimliklerine) hâkim olan gâfil, bîhaber (habersiz), âmâ kuvvetlerin esrarına nüfûz etmiş gibi bütün bu bîçare insanlardan kimisini şurada bu akşam beş on bardak bira içmekten, kimisini dört güzel kadın görmekten, kimisini burada dolaştıklarını başkalarına hikâye etmekten başka bir şey düşünmediklerini bazılarının yeni tuvaletlerini göstermekten, bazılarının darılmış bir âşığı kıskandırmaktan, bazılarının ufak bir fırsat-ı telakî (buluşma fırsatı) bulmaktan başka bir şeye hâhişger (hevesli) olmadıklarını, hepsinin bu hırslarına heveslerine gömülerek bütün mevcudiyetleriyle bu emeller arksından titreyerek, meşgûl ve gâfil, müteheyyiç (heyecanlı) ve mütehâlik (telaşla atılan) pençeleşip didiştiklerini, çarpışıp ayrıldıklarını fark ediyor; güzel kostümler, muntazam muhavereler (sohbetler), nezâketli tavırlarla oynanan mudhike-ihayâtı (hayat komedisini) sahnenin içinden bu kuklaların bütün çıplaklığını, bütün cahiliyetini (sahteliğini) vahşet ve gılzetini (kabalığını) anlayarak görerek seyreyliyordu." (Hayal İçinde: 179)

Nezih, bir pazar günü hayatın gerçeklerinden habersiz bir genç olarak gittiği bu Tepebaşı Bahçesi'nde hayat ile ilk kavgasına tutuşmuş, bu üç kız kardeşin işveli bakışları altında mest olmuştu. Kendi kendine inşa ettiği ümit sarayının yıkıldığını ve bunun harabelerinden kendi kendine matemli, düşmanlık veren bir ümitsizliği, bir nasipsizliği meydana getiren o saf ve yüce duygularının bir haşere gibi canlanarak hayat hakkındaki fikirlerini zehirlediğini fark etmiştir:

"…Heyhat ki (yazık ki) tecrübe hayattan göreceği mümanaatlara (engellemelere), hıyanetlere, müşkillere (zorluklara) karşı metîn bir istinâdgâh(dayanak) teşkil edecek olan bu itîmad-ı kaviden(güçlü güvenden) de kendisini mahrûm bırakmış, bütün hadisâtın(olayların) bir netice-i tesâdüf (tesadüflerin sonucu) olduğunu ona ihsas etmişti. Filhakika (gerçekten) Nezih birçok teşebbüsünü birçok hareketini aradan biraz vakit geçince tıflâne (çocukça) gülünç bulmuştu. Bunu görüp dururken artık nasıl olur da, hâle (şu ana), istikbâle(geleceğe) itimad

eder (güven duyar), bugünkü teşebbüslerinin de yarın makrûn-i sefalet olmayacağına (sefalete ermeyeceğine) yarın onları da boş bîesâs (temelsiz) bulmayacağına artık nasıl olur da emniyet eylerdi (inanırdı)? Nezih bu dehşet-i bedbînânesiyle (karamsarca dehşetiyle) kalbini sıkan kanûn-i tabiat (doğa kanunları) altında boğulmaktan korkuyor gibi derin geniş nefesler alarak: -Hayır, diyordu, hayât elbette bir mecmûa-î tesâdüf (tesadüfler toplamı) değildir, olamaz!" (Hayal İçinde:183)

Nezih yukarıda alıntıladığımız bölümden de anlaşılacağı üzere romanın sonunda koyu bir determinizme sürüklenmiştir. Öyle ki gelecekte bugün yaptığı davranışlardan, düşündüğü düşüncelerden de şüphe edebileceği endişesi içindedir. Bu düşünceler onun gelecekteki girişimlerini temelsiz bulmasına ve dolaysıyla da derin bir karamsarlığa düşmesine neden olur. *Hayal İçinde* sembolik bir sahneyle biter. Kahramanımız Tepebaşı Bahçesi'nden şüphe ve inkârlar içinde eve dönerken Unkapanı Köprüsü'nün ortasında yani iki kıtanın arasında duyduğu ezan sesiyle durur düşünmeye başlar:

"…Nezih bütün bütün dalarak hiçbir şey görmüyor gibi kendinden geçerek hayallere, rüyalara gömülüyor; bir taraftan da yükselen avaze-i tevhit (tevhid sedası) ile diğer taraftan geliyor zannettiği feryad-ı nakus (kilise çanı) dağlarda tepelerde, semalarda bir inikas-ı mehib (heybetli bir yankılanma) ile teşeddüd ede ede (şiddetlenerek) dimağını sarstıkça piş-i rüyetini (görüş alanını) kesif (yoğun) bir duman kaplıyor; bu duman arasında birbirleriyle çarpışmak ister gibi sabırsızlıkla yerlerinden kımıldadıklarını gördüğü iki kıtanın, hilal ve salibin (haç) ortasında kendi tereddütleri, kendi düşünceleriyle biçare (çaresiz), metruk (terk edilmiş) eziliyordu ve ayaklarının altında yeşil, karanlık, korkunç dalgacıklar halledilmeyen bir muammanın (bilmecenin) müstehzi (alaycı) timsalleri gibi birer hatt-ı istifham(soru çizgisi) teşkil ederek uzaklara, ta uzaklara koşuyorlardı…" (Hayal İçinde: 186).

Yukarıda alıntıladığımız bölüm Osmanlı aydınının içinde olduğu ikiliği, doğu ile batı kültürü arasında yaşadığı bocalamayı simgeleştirmesi açısından önemlidir. Hüseyin Cahit batılılaşmanın sadece fikri alanda olması gerektiğine, Batı'dan sadece iyi olanı alıp gerisini bırakalım düşüncesinde olanlara karşı çıkmıştır. Bu düşünce İslamcıların sahip olduğu bir görüştür ve Hüseyin Cahit bu görüşün karşısındadır. Buna rağmen Cahit bu arada kalmışlığı hissetmiş olmalı ki kitabın sonunu Nezih'in karşıt duygular içindeki durumuyla sonlandırmıştır.

SONUÇ

XIX. yüzyılda tüm dünyada etkili olan Pozitivist düşünce akımı Osmanlı aydınlarını da derinden etkilemiş ve bu düşünce akımı edebiyat aracılığıyla Osmanlıda yer edinmiştir. Dönemin romancıları romanlarını realizim naturalizim ve kimi zaman determinizm akımının etkisinde kaleme almış ve roman aracılığıyla pozitivizmin yayılmasını sağlamışlardır. Pozitivizimden oldukça etkilenmiş yazarlarımızdan biri Hüseyin Cahit'tir. Hüseyin Cahit siyasi ve basın hayatımız açısından önemli olduğu kadar edebiyatımız açısından da oldukça önemli bir şahsiyettir ancak onun edebi yönü siyasi ve basın hayatı nedeniyle gölgede kalmıştır. Hüseyin Cahid, özellikle edebiyat ve estetik alanlarında Hippolyte Taine'den etkilenmiş ve düşüncelerini onun görüşlerine dayandırmıştır. Hüseyin Cahit'in *Hayal İçinde* adlı romanında ele aldığı konu Cahit'in lise yıllarında yaşadıklarına benzerdir ve Nezih de Cahit'in gençlik döneminin bir timsalidir. Dolaysıyla da Nezih, Hüseyin Cahit'in pozitivist ve

determinist düşüncelerinin tercumanı mahiyetindedir. İlk dönem romanlarımızda gördüğümüz Batılılaşmanın yanlış örneklerinin dışında bir çizgide konumlandırılan Nezih aşkın, paranın, gücün ve liyakatin algılanışında sorgulayıcı bir tavır içindedir. Duyguları tüm dünyasını kuşattığı anlarda bile akıl ve mantığını elden bırakmaz. Nezih yaşadığı aşk sonrasında septik ve determinist bir kişiye dönüşür ve bir olgunlaşma sürecine girer. *Hayâl İçinde,* Nezih'in hayallerinin ve düşüncelerinin toplamı gibi gözükse de realist anlayışla yazılmış bir romandır ve hayaliyyun hakikiyyun çatışmasında hakikiyyun galip gelmiştir.

Teşekkür

Bu çalışma, Bitlis Eren Üniversitesi Bilimsel Araştırma Koordinatörlüğünde **BEBAP 2022.25** numaralı ***Tanzimat'tan 1950'ye (1865-1950) Türk Edebiyatında Pozitivizmin Etkileri*** adlı proje dahilinde desteklenmiştir. Çalışmamızı maddi olarak destekleyen Bitlis Eren Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü'ne teşekkür ederiz.

Thanks

This study was supported by the project called ***The Effects of Positivism in Turkish Literature from the Tanzimat Reform Era to 1950 (1865-1950)*** numbered **BEBAP 2022.25**, under the Scientific Research Coordinatorship of Bitlis Eren University. We thank Bitlis Eren University Scientific Research Projects Coordinatorship for financial support of our study.

KAYNAKÇA

Enginün, İnci, Yeni Türk Edebiyatı (Tanzimat'tan Cumhuriyete), Dergah Yayınları, İstanbul, 2011.

Ercilasun, Bilge, Türk Roman ve Hikayesi Üzerine, Dergah Yayınları, İstanbul, 2011.

Huyugüzel, Ömer Faruk, Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı, Hikâye ve Romanları Üzerine Bir Araştırma, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982.

Karaca, Nuray, Pozitivizmin Erken Cumhuriyet Dönemine Etkisi, Anı Yayıncılık, Ankara, 2008.

Kirman, Mehmet Ali, Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2004.

Korlaelçi, Murtaza, Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi, Kadim Yayınları, Ankara, 2021.

Kutluer, İlhan, "Determinizm" DİA, c.IX, İstanbul 1994.

Perin, Cevdet, " Tanzimat Edebiyatı'nda Fransız Tesiri", İstanbul Ünversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1946.

Tunç, Ömer, Hayal İçinde, Hitabevi Yayınları, Ankara, 2021.

Uşaklıgil, Halit Ziya, Kırk Yıl, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017.

Ülken, Hilmi Ziya, "Determinizm Problemi" Türk Düşüncesi Dergisi, c.II, s.7-8, İstanbul, 1954.

Yalçın, Hüseyin Cahit, Hikmet-i Bedâiye Dair, Servet-i Fünûn, No: 372, 16 Nisan 1314, s. 117-120.

Yalçın, Hüseyin Cahit, Hikmet-i Bedâiye Dair, Servet-i Fünûn, No: 376, 14 Mayıs 1314, s. 183-186.

Yalçın, Hüseyin Cahit, Edebi Hatıralar, Akşam Kitaphanesi Neşriyatı, İstanbul 1935.

YAŞAR KEMAL'İN *AKÇASAZIN AĞALARI* ROMAN SERİSİNDE FEODAL KÜLTÜR VE İKTİDAR MÜCADELESİ

Prof. Dr. Nurullah ULUTAŞ
Bitlis Eren Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi,Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ORCID: 0000-0002-1447-3736

Özet

Yaşar Kemal; hiç şüphesiz ki Anadolu insanını hemen tüm yönleriyle en çarpıcı şekilde anlatan yazarların başında gelir. Yazarın üç cilt olarak tasarladığı ancak iki cilt olarak kaleme aldığı *Akçasazın Ağaları (Demirciler Çarşısı Cinayeti* ve *Yusufçuk Yusuf)* romanları bu bağlamda önemli romanlardır. Romanlarda Horasan'dan geldikleri ifade edilen farklı Oğuz Boylarından bölünen aşiretlerin sahip oldukları feodal yaşamın zorlukları ve bu zorlu yaşam içinde giriştikleri iktidar mücadeleleri ve iktidar uğruna yaşanan kan davaları anlatılır. Anadolu'da 1990'lı yıllara kadar canlılığını koruyan Ağalık sistemi, kişinin sahip olduğu arazi miktarıyla doğru orantılıdır. Ne kadar fazla araziniz varsa halk üzerindeki nüfuzunuz o kadar büyüktür. Bu yüzden tarih boyunca Ağalık iddiasında bulunanlar, daha fazla toprak sahibi olmanın yollarını aramış elde ettiği topraklarda halkı çalıştırarak ekonomik güçlerini artırmışlardır. Arazileri genişletme hırsı beraberinde iktidar mücadelelerine yol açmış ve bu da kaçınılmaz olarak beraberinde insan ölümlerini getirmiştir. Öldürülen her insan yeni bir kan davası doğurmuş karşı tarafa öç alma hakkı verir. Öcünü almayan taraf ham ailesi hem de toplum tarafından adeta lanetlenir. Tüm bu can kayıplarına rağmen taraflar mertçe savaşır. Erkek egemen toplumda Ağalar, her türlü zulmü işleme hakkına sahipken kadınlar sürekli aşağılanan ve erkeğe hizmet etme zorunda bırakılan varlıklar olarak görülür. Eğitim hakları ellerinden alınır. Yaşamın içinde kadının yeri yoktur ve zaman zaman sözel, psikolojik şiddete maruz bırakılırlar. İntikam uğruna kız kaçırma, kumalık, başlık parası normal görülür. Geleneksel değerlerin belirlediği ritüeller, hayatın her alanında görülür. Töre; yaşamın tüm kurallarını belirler. Ancak kapitalizmin gelişmesiyle birlikte geleneksel değerlerin yerini politik ilişkilerle elde edilen araziler ve bu arazilere sahip olduktan sonra yeni Ağa türleri ortaya çıkar. Bu Ağalar töre veya geleneksel değerlere uymadan kısa sürede çok fazla toprağa ve dolayısıyla ekonomik güce sahip olunca feodaliteni yarattığı Ağalık sistemini tehdit eder. Yaşar Kemal, *Akçasazın Ağaları (Demirciler Çarşısı Cinayeti* ve *Yusufçuk Yusuf)* romanlarında binlerce yılın yoğurarak günümüze taşıdığı geleneksel değerlerin kapitalizmin gelişmesiyle nasıl yozlaştığını

toplumsal değişim ekseninde gösterir. Yazar, töreyi anlatırken halkın kullandığı dili en yalın ve samimi biçimde yansıtır. Uzun betimlemelere rağmen cümleler arasına serpiştirilen, atasözleri, deyimler, ninniler, dualar, beddualar, ağıt ve türküler romanlara akıcılık kazandırır.

Bu çalışmada Yaşar Kemal'in *Akçasazın Ağaları (Demirciler Çarşısı Cinayeti* ve *Yusufçuk Yusuf)* romanlarında feodal kültürün getirdiği Ağalık sistemi ekseninde yaşanan iktidar çatışmaları ve bunun için sürdürülen kan davaları sosyolojik eleştiri kuramı bağlamında analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yaşar Kemal, Feodalite, *Akçasazın Ağaları,* Toplumsal Gerçekçilik, İktidar Çatışması.

Abstract

Yasar Kemal; Undoubtedly, he is one of the writers who describe the Anatolian people in almost all aspects in the most striking way. *Akçasazın Ağaları (Demirciler Çarşısı Cinayeti and Yusufçuk Yusuf)* novels, which the author designed in three volumes but penned in two volumes, are important novels in this context. In the novels, the difficulties of the feudal life of the tribes divided from the different Oghuz Tribes, which are stated to have come from Khorasan, and the power struggles they entered in this difficult life and the blood feuds for the sake of power are told. The Ağalık system, which preserved its vitality until the 1990s in Anatolia, is directly proportional to the amount of land owned by the person. The more land you own, the greater your influence over the people. For this reason, throughout history, those who have claimed Aghalik have sought ways to own more land and have increased their economic power by employing the people on the lands they have acquired. The ambition to expand the land has led to power struggles, which inevitably brought human deaths with it. Every murdered person gives the right to take vengeance on the other party who has created a new blood feud. The side that does not take its revenge is cursed by both the family and the society. Despite all these casualties, the sides fight bravely. In a male-dominated society, Aghas have the right to commit all kinds of oppression, while women are seen as beings who are constantly humiliated and forced to serve men. Education rights are taken away from them. Women have no place in life and they are sometimes exposed to verbal and psychological violence. Kidnapping, cheating, bride price for the sake of revenge are seen as normal. Rituals determined by traditional values are seen in all areas of life. Custom; determines all the rules of life. However, with the development of capitalism, traditional values were replaced by lands

obtained through political relations, and after owning these lands, new Agha types emerged. When these Aghas gain too much land and thus economic power in a short time without following the customs or traditional values, feudalism threatens the Aghalik system. Yaşar Kemal, in his novels Akçasazın Ağaları (Demirciler Çarşısı Cinayeti and Yusufçuk Yusuf), shows how the traditional values that thousands of years have kneaded and brought to the present day have degenerated with the development of capitalism on the axis of social change. The author reflects the language used by the people in the simplest and most sincere way while describing the tradition. Despite long descriptions, proverbs, idioms, lullabies, prayers, curses, laments and folk songs interspersed between sentences add fluency to novels.

In this study, the power conflicts in the axis of the Aghalik system brought by the feudal culture in Yaşar Kemal's novels Akçasazın Ağaları (Demirciler Çarşısı Cinayeti and Yusufçuk Yusuf) and the blood feuds for this will be analyzed in the context of sociological criticism theory.

Keywords: Yaşar Kemal, Feudalism, *Akçasazın Ağaları*, Social Realism, Power Conflict.

GİRİŞ

İktidar mücadelesi insanlık tarihiyle birlikte insanoğlunun hemcinsi üzerinde hâkim olma isteğinin yansıması olarak devam edegelmiştir. Politik, ekonomik, fiziksel kuvvet ve sahip olunan silah bakımından zaman ve mekâna göre iktidarı elde etme vasıtaları değişse kapitalizmin egemen olduğu 20. Yüzyılın sonlarına kadar özellikle feodal toplumlarda iktidarı elde etmenin yolu, sahip olunan topraklarla ölçülmekteydi. Batı, 18. Yüzyıldan sonra sanayi inkılabı ve makineleşmeyle birlikte kapitalist sisteme geçip büyük arazilere sahip olmaktan çok o toprağı işleyerek elde edilen ürünlerin pazarlanmasına dayalı bir iktidar anlayışını egemen kılmış olmasına rağmen Anadolu'da 70'li yılların başına kadar sahip olunan arazi miktarı, kişilere aynı zamanda toplum üzerinde egemen olma hakkı tanımaya devam ediyordu.

19. yüzyıl, aynı zamanda insanoğlunun iktidar mücadelesinin yüzyılıydı. Bilimsel ve teknolojik gücü ele geçiren insan Tanrılaşma isteğini açıkça ilan etmeye başlar: "19. yüzyılda insan doğası ve insanın toplumsallığı hakkındaki tartışmaların merkezinde tanrısal yargıların, iktidar söylemlerinin ve ahlak-değer ilişkilerinin çatışmaları yer almıştır. İnsanın doğasını statik ve katı biçimde sınıflandırarak "birey", "kişi" ve "öteki" karşıtlığı üreten bir sistemin şiddetle doğrudan ilişkisi birçok farklı tartışmanın konusu olmuştur. Bu tartışmaların teorik çerçevesi Ortodoks Marksist, psikanalist ve liberal kapitalist yaklaşımlar tarafından biçimlendirilmiştir.

Fakat bu yaklaşımlar, insanın doğası ve toplumsallığı konusunda ortaya çıkan sorunlara çözüm getirmek yerine onları mekanikleştiren, sorunları çoğaltan ve süreci kaosa, çöküşe götüren başka tartışmaların zeminini hazırlamıştır. Bu tartışmaların ortasında kalan ve yüzyılımızda "öznenin sonunu" ilan eden "insan" hangi insandır? İnsanın, aydınlanmış modern bireyin (kadının iktidar olan erkek akılla mücadelesi, siyahın iktidar olan beyazla mücadelesi, yoksulun iktidar olan varsılla mücadelesi) kendisiyle hesaplaşması, toplumsal yapı açısından ahlak ve demokrasi bağlamında, tanrıyla ilişkisi açısından da teoloji ve teodise bağlamında bir "son" çağrısı olarak tanımlanabilir mi? Ve bu durum insanın doğasında ve eylemlerinde şiddeti "karanlığın yüreği" olarak dönüştürücü, devindirici güç olarak tanımlama imkânı sunar mı?" (Karataş, 2017: 119)

Anadolu toprakları, her ne kadar Malazgirt Zaferi sonrası Selçuklu, Osmanlı ve son olarak 1923 yılından sonra Türkiye Cumhuriyeti devleti kanunlarıyla yönetiliyor gibi görünse de 80'li yıllara kadar Doğu, Güneydoğu ve Çukurova gibi bölgelerin genelinde feodal kültürün egemen olduğu görülür. Yaşar Kemal'in romanlarının genelinde ele aldığı Çukurova, işte bu feodal kültürün bir yansıması olarak yapıtlara yansır. *Akçasazın Ağaları* romanının arka fonunda da Horasan'dan geldikleri ifade edilen farklı Oğuz Boylarından bölünen aşiretlerin iktidar mücadelesi anlatılır. Çukurova'ya yerleşen Türk Boyları, Malazgirt Savaşı'yla gelen Türk kitlelerinden farklı olarak önce Rakka, Cullab, Halep, Antakya ve Şam'a doğru yayılan bu kitleyi Memluk Sultanı Baybars, Urfa ve Silifke arasındaki bu bölgeye yerleştirir. Önceleri Ramazanoğulları Beyliği ve Dulkadirli Türkmenleri sancakları altında iki beylik halinde yönetilen bu Türkmenler, Urfa'dan Silifke'ye, Elbistan ve Malatya'dan, Kırşehir'e kadar yayılmış ve Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı'ya bağlanarak 1865 yılına kadar göçer hayatı sürmüşlerdir. Bu bölgede yaşayan Avşarlar, Ceritler, Ulaşlılar, İlbeyliler, Varsaklar, Tecirliler, Bayındır, Barak, Kınık, Bayat ve Yüreğir gibi boy ve aşiretlerin güç mücadelesi değişik kılıflara bürünerek 1970'li yıllara kadar devam eder (Editör,2016).

Akçasazın Ağaları ilkin Tanin'de (1961), ardından Milliyet'te (1964-65) tefrika edilmiş; yazar 1972'de diziyi yeniden elden geçirmiş ve 1973'te ilk cilt *Demirciler Çarşısı Cinayeti* 1975'ise ikinci cilt *Yusufçuk Yusuf* yayınlanmıştır (Çiftlikçi, 1993: 390). Yaşar Kemal, üçüncü cilt olan Anavarza'yı ise yazamamıştır. Yazar, Alain Bosquet ile yaptığı röportajda serinin üçüncü cildi olduğunu ve roman için her şeyin hazır olduğu halde yazamadığını ifade eder (Bosquet, 2007). Yaşar Kemal üçüncü cilt olarak kurgulamayı düşündüğü ancak yazamadığı *Anavarza'*da yabancılaşma teması üzerinde duracağını bir söyleşide dile getirir: "(…) Ben son olaylarla çok ilgilendim. Geçiş dönemleri beni çok ilgilendirir, insanlar bu

dönemde ne kadar değişiyorlar, neyi kaybediyor, neyi kazanıyorlar, psikolojileri ne halde? Makine, bir insan makine karşısında çalışmaya başlıyor. Doğanın adamı, az sonra makinenin oluyor. Bu insana ne yapıyor? İşte Anavarza'da bütün bunlara cevap veriyorum. Ben kısaca değişmenin romancısıyım. Yozlaşmanın, yabancılaşmanın yanısıra değişmenin mutlaka olumlu bir çizgisi oluyor. Ben hiç olumsuz değilim. Yaşam benim için olumlu." (Hızlan, 1984: 18-19).

Yaşar Kemal, *Akçasazın Ağaları* roman serisinin şaheseri olduğunu söyleyerek romanları içinde istediği romana en çok yaklaştığı yapıtları olduğunu ifade eder. (Sözen, 1985). *Akçasazın Ağaları* yayınlandıktan sonra bu roman serisine edebiyat dünyası da yoğun bir ilgi göstermiş TRT'de Haluk Şahin yönetiminde Mehmet Kaplan, Cemal Süreya ve Hilmi Yavuz'un katıldığı program yanında Tahsin Yücel ve Oray Tuğlan da eserle ilgili programlar gerçekleştirmişlerdir. (Çiftlikçi, 1993: 394).

Yaşar Kemal bu romanda 90'lı yıllara kadar Anadolu'da sıkça karşılaşılan kan davalarını anlatır. Kapitalizm ve Modernizm'in yayılmasıyla birlikte feodal yapılar hızla çözülür, kan davası, töre, gelenek, görenekler tarihe karışır. Kan gütme mevzuunun Yaşar Kemal'in hayatında da çok önemli bir yeri vardır. Bu bağlamda eser, otobiyografik roman özelliği gösterir. Çünkü Yaşar Kemal'in babası Van'dan Kadirli'nin Hemite köyüne (Bugün Osmaniye'nin Göğceli (Gökçedam) Köyü) gelmesine rağmen, hem de kendi yetiştirdiği bir yanaşma tarafından öldürülmekten kurtulamaz: "Her büyük yazar gibi, Yaşar Kemal de ilk travmalarını çok küçük yaşlarda deneyimler. İlki, iki üç buçuk yaşına geldiğinde kurban kesimi sırasında halasının eşinin elinden kaçan bıçakla bir gözünün kör olmasıdır. Diğeri ise henüz dört buçuk yaşındayken babasının Van'dan göç sırasında ölümden kurtardığı Yusuf adındaki evlatlık tarafından Yaşar Kemal'in gözleri önünde bıçaklanarak öldürülmesidir. Bu olaydan sonraki saatlerde sabahlara kadar feryat figan ağlayan yazar, yaşadığı sarsıntının etkisiyle kekeme olur." (Yiğitler, 2022: 13).

1972'de Yaşar Kemal'le görüşen Zeynep Oral, ona kan gütmeyle ilgili görüşlerini sorar. Yazar bu konunun içinde yetiştiğini, öldürülen babasının öcünü alması için uzun yıllar "kan gütme eğitimi" gördüğünü belirterek romanını oluştururken yararlandığı başka örnekler üzerinde de durduğunu ifade eder: "Kadirli'de bir Kürt tanıdım, bize gelmişti. Evde birkaç gün kaldı, sonra da gitti. Düşmanları beşikteki bebelere kadar bütün ailesini kesmişlerdi. O da onları doğramış, kimselerini bırakmamıştı. Hem ağlıyor, ağıt söylüyor, hem durumu anlatıyordu. Üç gün üç gece durmadan ağladı, söyledi, sonra bir gece atına bindi dağlara sürdü. Bir de Arif Keskiner'in ailesinin kan davasını bilirim. Bütün çocukluğumu, gençliğimi bu olay etkiledi. Keskiner ailesinin çiftlikleri bizim köyün karşısında Ceyhan'ın öte geçesindeydi.

Osmaniye'den Şaban Ağalarla aralarında Kan Gütme vardı. Arif'in amcası Mehmet Ağa hiç evinde yatamazdı, bir yere giderken de al atına biner, tarlalardan doludizgin sürerdi. Pusuya düşmemek için bir gittiği yerden bir daha gitmezdi. Bu olayı, baba dostum olan Memet Ağa'da bütünüyle yaşadım.

Bütün yukarıda belirttiğim nedenler, beni Kan Gütmeyi yazmağa çağırdı.(…) Kan içinden çıkmış bir insan elbette bir kan romanını yazacaktı." (Oral, 1972: 17'den akt. (Çiftlikçi, 1993: 393). Yazar, bu romanı yazarken kan davalarında görülen hırs, intikam, iktidar aşkı, ihanet ve aldatmalar, şiddetin her türlü boyutunu en ince ayrıntısına kadar tasvir ederek okuyucuyu olayın içine çeker.

Edebi eserler, toplumsal yaşamın aynasıdır. Toplumsal değişimleri, dönüşümleri, gelenek görenekleri, inanç sistemlerini, ölüm ve doğum ritüellerini romanlar sayesinde öğrenmek mümkündür. Edebî eserlerin toplumu yansıttığını söyleyenlerin başında Wellek gelmektedir. O, edebiyatla toplum arasındaki ilişkileri incelemede en çok kullanılan metodun edebî eserlerin, sosyal olayların ifadesi ve vesikaları olarak incelenmek olduğunu söyler. Hatta edebiyat sosyal bir belge olarak kullanıldığı zaman sosyal tarihin ana hatlarını ortaya koyabilecek kadar gerçekçidir. Yalnız sanatçının yansıttıklarının gerçekçi bir maksatla mı yoksa romantik bir idealleştirme mi olduğunu da anlamak gerektiğini söyler. Bu hususta yazar Kohn-Bramstedt'ten şöyle bir alıntı yapar: "Ancak, bir toplumun yapısı hakkında edebi kaynaklardan başka kaynaklardan bilgi edinmiş olan bir kimse belirli sosyal tiplerin ve bunların davranışlarının romanlarda gösterilip gösterilmediğini ve ne dereceye kadar kopya edildiğini anlayabilir. Sırf hayal nedir, gerçekçi müşahede nedir ve yazarın sadece kendi arzularının ifadesi nedir, bunları birbirinden kesin çizgilerle ayırt etmek lazımdır." (Wellek & Warren, 1983: 27'den akt. Yalçınkaya, 2020: 63).

Yaşar Kemal de Anadolu'daki yaşamı olduğu gibi hiç değiştirmeden romana aktaran büyük bir sanatçıdır. Yapıtlarındaki samimiyet okurda karşılık bulur. Sahte değildir. Onun romanlarındaki kin gütme, şiddet, argo, hainlik, fitne, kıskançlık, haset, aç gözlülük, hırs… bizzat insana ait unsurlar olduğu için yazar bunları saklama gereği duymaz.

Demirciler Çarşısı Cinayeti ve *Yusufçuk Yusuf* romanları Türkiye'de Cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren çok partili sisteme geçişin sosyolojik bir dökümünü de içinde taşır. Romanlarda, Sarıoğlu aşiretinin lideri Derviş Bey, Çukurova toplumsal yapısı içinde toprak sahibi geleneksel bey karakterinde verilir. Aynı şekilde kan davalısı Akyollu aşiretinin lideri Mustafa Bey de topraklarında insanlar çalıştıran, suç ve cezayı yıllarca kendi topraklarında uygulamış Derviş Bey ile ortak özellikleri bulunan bir bey tipidir. Yeri gelmiş köylülerin

topraklarını ele geçirmek için dağlarda besledikleri eşkıyaları düze indirip, köylülerin evlerini bastırıp yakıp yıkmışlardır. Her iki bey, bölgelerinde tarımsal kapitalizmin gelişimiyle değişen sosyal ekonomik politik koşullara yenilerek kendi yalnızlıklarına çekilip tarihteki rollerini yerine getirmişlerdir. Kan davası sonucunda iki aileden onlarca kişinin cinayete kurban gitmesine rağmen ailelerin son kuşak temsilcileri ekonomi politiğin yasalarına karşı gelmeyerek ve ortak işletmeler kurarak sosyal değişime uyum göstermişlerdir. (Şeker & Özcan, 2021: 82).

1. Feodal Kültür ve Sömürülen Halk

Akçasazın Ağaları, Sarılar ile Akyollu aşiretleri arasında on yıllarca süren iktidar mücadelesini ve Ağalar ekseninde oluşturulan feodal yapıyı anlatır. Ağaların halk üzerindeki nüfuzunun, kapitalizmle birlikte devletin resmi otoritelerini ve politik argümanları kullanarak hızla toprak kazanan türedi ağaların edindikleri güçlerle nasıl sarsıldığı da romanda işlenen konular arasındadır.

Romanın ana karakterlerinden Derviş Ağa, eğitimli ve aydın bir kişi olmasına rağmen feodal kültürün dikte ettiği kimliği taşımaktan kurtulamaz. İstanbul'da hukuk eğitimi gören, Arapça, İngilizce, Fransızca ve Rumca bilmesine rağmen bu kan davasını sürdüren biridir. Güçlü bir kale gibi inşa ettirdiği konağında tüm pencereleri kapattırarak ölümden kurtulmaya çalışır. Kendi aşiretinden öldürülen her bireyin intikamını karşıdan birilerini öldürterek almaya çalışır. Derviş Bey'in Mustafa Bey ve diğer ağalardan farkı mert ve yiğit biri olmasıdır. Oyunu kurallarına göre oynar, arkadan kalleşlik yapmaz ve düşmanının bile mert olması gerektiğini vurgular: "Bu Derviş nasıl bir adamdı acaba? Huyunu husunu çok iyi biliyordu. Ve böyle bir düşmanı olduğundan dolayı da övünüyordu. Açık sözlü, yalan söylemez, mert, cömert, yürekli, geleneklere düşkün, gözünü daldan budaktan esirgemez bir adamdı. İçi sevgiden dolup taşan bir adamdı. Şu Çukurovada kötülüklerle, alçaklık, namussuzluk, namertlikle çevrilmiş bir cennet adasına benziyordu. Çukurovada da iki ada kalmıştı. Yürekli, temiz, insanca, dostça yaşayan iki hüyükte iki ada. Sarıoğlu konağıyla, Akyollu konağı. İkisi de batmaya mahkûmdu. İkisi de son günlerini yaşıyordu." (Yaşar Kemal, 1998: 63).

Her iki Ağa da sürekli büyüttükleri arazileri ve artırdıkları adamlarıyla öteki üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışır. Roman boyunca kardeşleri ve çocukları dâhil olmak üzere iki taraftan da onlarca kişi öldürülmüştür. Devlet hâkimiyetinin ve kanunlarının yeterince etkili olmadığı o yıllarda Beylik ve Ağalık yoluyla halk üzerinde hegemonik bir güç oluşturanlar, onlara sahip çıkma ve geçimlerini sağlama karşılığında onlardan her türlü fedakârlığı

beklemekteydi. Bir bakıma halk, Ağa'nın iktidarını sürdürmesi için gerekliydi: "Kırsal toplumsal yapıda erkeklik halleri çoğunlukla bey ya da ağalık tipleriyle özdeşleştirilmektedir. Toprak sahibi olmak, topraktan gelir elde etmek, kadın veya erkek fark etmeksizin çok sayıda köylü çalıştırmak, şiddet uygulamak, geliri kontrol etmek, ata veya otomobile binmek ve bunlar gibi çok sayıda metaya sahip olmak, siyasetle ilgilenmek gibi ataerkilliğin erkeklerin lehine olan tüm süreçlerinden payına düşeni almak ve bunu tavizsizce sürdürmek gibi genel nitelikler söz konusudur. Bunlar, hegemonik erkeklik olgusunun tarihsel gerçekliği gözetildiğinde sosyolojik ve antropolojik açıdan desteklenmektedir." (Şeker & Özcan 2021: 1082).

Romanın başında öldürülen ağabeyi Cevdet Bey'in intikamını almak isteyen Derviş Bey, Mustafa Bey'in kardeşi Murtaza Bey'i öldürtmek ister. Kimseye zararı olmayan Murtaza Bey, öldürülme korkusu içinde İstanbul'a göç eder. Derviş Bey, onu öldürtmek üzere Kürt Mahmut adlı adamını görevlendirir. Beş yıl boyunca Murtaza Bey'i takip eden Kürt Mahmut onu öldürme konusunda gelgitler yaşar:

> "Murtaza Beyi öldüreceğim."
>
> "Murtaza Bey hiç kimseye bir kötülük etmemiş, halim selim bir adam. Kız gibi. Fakir fıkaranın da dostu. Derviş Bey gibi bir kan düşmanı olduğu halde tabanca bile taşımıyor. Böyle adama el kalkar mı?" "Yalan. Tabancası olmadığı yalan. Fakir fıkaranın dostu olduğu Yalan.. Hiçbir Bey, hiçbir fıkaranın dostu olmaz. Fıkaranın yanlarında hiçbir kıymeti yok. Fıkaralar onların yanında insan sayılmazlar. Murtaza Beyi öldüreceğim. Derviş Beyin Ağasını öldürenler onlar değil mi?
>
> "Derviş Beyin dedesini? Dedesinin dedesini. . . Onun da dedesini onlar öldürmediler mi? "Derviş Beyler de onlardan öldürdüler." (Yaşar Kemal, 1998: 54).

Büyük bir iç hesaplaşma yaşayan Kürt Mahmut, bir ara neden Derviş Bey gibi Ağaların kendi düşmanlarını öldürmediklerini ve Mahmut gibi kiralık katiller tuttuğunu sorgular. Bu sorgulamalara Ağaların yoksul insanları gerçekten sevmediği sadece kullandığı düşüncesi de dâhil olur. Bu düşüncelerinden çabucak sıyrılan ve işleyeceği cinayet sonrası mutlaka öldürüleceğini bildiği halde Mahmut; karısı ve Derviş Bey'in baskılarına daha fazla dayanamaz ve Murtaza Bey'i bir gece yatağındayken öldürür:

"Murtaza Bey'in ince, soluk, kederli yüzünü gördü. Yüz ter içinde kalmıştı. (…) O anda da tabancasını çekti ateşledi. Tabancasında ne kadar kurşun varsa hepsini boşalttı. Kurşunu yiyen Murtaza Bey korkunç bir çığlıkla tavana kadar sıçradı. Mahmut, son derece soğukkanlı, tabancasını kınına· soktu, ağır ağır, telaşsız merdivenleri indi. Konağın içi bir ana baba

günüydü. Herkes bir yana koşuşuyor, kimse bir ışık yakmayı akıl etmiyordu. Mustafa Ağa üç kere bağırdı: "Ocağım söndü, ocağım söndü, ocağım söndü," dedi.” (Yaşar Kemal, 1998: 58).

Derviş Bey gibi Ağalar, eğitimli olmalarına rağmen yerine göre zulüm işlemekten ve işkence etmekten geri durmazlar. Günümüzde artık Modern yaşamın metropollerinde Mafya Babası ve Çete Reislerinde de görülen bir taktiği kullanarak ellerini kana bulamadan bütün kirli işleri yanaşmalarına yaptırırlar. Bu tür işlerde de başına bela gelen veya öldürülen genellikle bu yanaşmalar olur. Bu insanlar, güya ekmeğini yedikleri Ağa’ya olan vefa borçlarını canlarıyla öderler: “Türkmen geleneklerine, bu gelenekle anılan konukseverliğe sıkı sıkıya bağlı Derviş Bey, erkeklerin yönlendirdiği kan davası gibi töreleri acımasızca sürdürmektedir. İşkencenin her türünü uygulamaktan zevk alan sadist bir kişilik yapısına sahiptir. Derviş Bey, kan davalısı Mustafa Bey’in ailesinden birilerini öldürmesi için daha çok yetiştirdiği yanaşmalarını kullanır. Bunlardan biri de Mahmut’tur. Adam öldürmek için adam yetiştiren bu tipler yerine göre oldukça zalimdirler.” (Şeker & Özcan 2021: 1083)

Mustafa Bey’in kardeşi Murtaza Bey öldürünce Akyollu aşiretinin reisi Mustafa Bey’in annesi Karakız Hatun, oğlunun intikamının alınmasının tek yolunun Derviş Bey’in öldürülmesi olduğunu söyler ve bu konuda Mustafa Bey’e sürekli baskı yapar:

“Öldür onu Mustafam!" diye onun eline sarıldı. "Bakma sen bunlara. Öldür onu da kopar yüreğini de bana getir. Yüreğini bana, bana, bana… Yüreğini bana getir. Bir tas kanını bana getir.” (Yaşar Kemal, 1998: 233)

Romanın genelinde Ağaların ve ailelerinin büyük bir öfke ve intikama sahip oldukları görülür. Bu öfke ve intikama sahip olanlardan biri de Mustafa Bey’in annesi Karakız Hatun’dur. Yazar, zaman zaman iki ailenin önemli karakterlerinin geçmişlerine giderek romanda geriye dönüş tekniğini kullanır. Yaşar Kemal, son derece öfkeli olarak tasvir ettiği Karakız Hatun’un da geçmişine geri dönüş tekniğiyle gider ve sevdiği adam olan Mıstık yerine Mustafa Bey’in babasıyla evlendirilmesinin yarattığı sevgisizliğin bu öfkeyi doğurduğunu okuyucuya gösterir. Üstelik evli olduğu halde Mıstık’ın çiftlikte işe alınmasını ve onunla yaşadığı yasak ilişki sonrası Mıstık’ın öldürülmesi, bu kadında öfke ve nefret duygularını perçinler. Mustafa’nın adını da sevdiği eski adamdan dolayı koymuştur.

Derviş Bey’i öldüremeyen Mustafa Bey, onun buğday tarlalarını ve konağını yaktırır. Derviş Bey, tarlaları yakılan adamlarının zararlarını telafi etmek amacıyla sahip olduğu tarlaların bir kısmını yok pahasına yeni yetme türedi ağalara satmak zorunda kalır. Yaşar Kemal, Marksist bir ideolojiyle kurguladığını söylediği romanlarında yer yer bu ideolojiden

kaynaklı kurgulamalar da yapar. Burada her ne kadar malı yakılan Derviş Ağa olsa da bu zararın en fazla dokunduğu kişiler onun marabaları, işçileri ve bakmakla yükümlü olduğu adamlarının aileleridir. Yaşar Kemal, Marksist ideoloji ekseninde çalışanların penceresinden de olayları kurgular. Çünkü Marksist eleştiride ideolojinin kendisi de maddidir. Çünkü ideoloji kilise, aile, okul gibi kurumların maddi pratiğinde üretilir. Birey, içinde bulunduğu ve yaşadığı gerçek üretim ilişkilerini fark edemez ve kendini sosyal düzenin doğal ve zorunlu bir parçası gibi görür (Moran 2010: 65).

Toprak ağaları, feodal toplumlarda mutlak güç sahibi olsa da onların iktidarı köylü ve işçilerin varlığına ve gönüllü bağlılığıyla doğru orantılıdır. Bir Ağa'nın iktidarını sürdürmesi ancak maiyetindekilerin karnını doyurmasına bağlıdır. Bu yüzdendir ki Derviş Ağa, yanan buğday tarlalarından kaynaklı zararı telafi etmek amacıyla topraklarını satmak zorunda kalır: "Toprak ağaları mutlak bir iktidara sahiptir; yalnızca yanlarında çalıştıkları üzerinde değil, köylünün de geçim olanaklarını kontrolleri altında tutmakla kalmıyor, yine feodal toplumsal tabakalaşma sistemini çağrıştıracak şekilde, köylünün yaşamının her yönüne müdahale ederler" (Kıray, 1999: 11).

2. Zulüm ve Kanla Beslenen Feodal Yapı

İki ağanın hırsları yüzünden roman boyunca onlarca kişi ölür. Romanda zaman zaman Vali ve milletvekili gibi otoritelerin de bu kan davasını bitirmeye çalıştığı ancak düşman aşiretlerin bu barışa yanaşmadığı görülür. Romanda zaman zaman karşılıklı ihanetler ve düşman aşiretin içine yerleştirilmiş casus adamlardan da bahsedilir. Mustafa Bey'in buluşma davetini ertelemek üzere Derviş Bey'in elçi olarak gönderdiği Alicik, Mustafa Bey'le gizlice anlaşır ve Mustafa Bey'in sözde en güvendiği adamı olan İbrahim İbo'nun Derviş Bey'in adamı olduğunu ve Sabahat Hanım tarafından gizlice onun yanına yerleştirdiğini söyler. Yılda bir defa da Sabahat Hanım'a rapor verdiğini ifade eder. Derviş Bey'in tarlaya sürekli yalnız gittiğini öğrenen Mustafa Bey, yanına İbrahim İbo'yu da alarak ona pusu kurar. Uzun süren çatışma sonrası yaralanır. İbrahim'i yakalayan Derviş Bey, onu çıplak bir şekilde adamlarıyla birlikte atlarına bağlayarak konağına gönderir. Omzundan vurulmuş olan Mustafa Bey'i Kürt Cerrah Ağa iyileştirir. Derviş Bey'i öldürme teşebbüsleri sürekli boşa çıkar. Mustafa Bey'in oğlu Mehmet Ali, bu çatışmalardan ve kan davasına dönüşen hayattan sıkılarak İstanbul'a gitse de bir süre sonra dönüp traktör ve biçerdöverlere olan ilgisiyle kısa sürede ticari alanda büyük başarılara imza atar ve yeni bir fabrika kurmak üzere başvurduğu kredisi onaylanır. Derviş Bey'in adamı Kürt Mahmut, yakalansa da azmettiricisini itiraf etmediği için işkenceler edilerek öldürülür. Mustafa Bey, Derviş Bey'i öldürmek için defalarca pusu kurar, ama bunu başaramaz.

Son girişiminde yine başarısız olunca Derviş Bey, onu soyarak evine yollar. Bu defa annesi Karakız Hatun, kınalanıp atına biner ve Derviş Bey'i öldürmek üzere konağa gider. Onu bulamayınca oğlu İbrahim'i öldürür:

"Karakız Hatunun yüzü birden soldu, elleri titredi, dudakları, yüzü seğirdi. Atının üstünde bir süre öyle düşündü kaldı. "Senin adın ne?" diye sordu delikanlıya usulca, sesi boğularak, "Kimin oğlusun sen yavru, adın ne senin yiğidim? Ne de yakışıklıymışsın. Bir içim su gibisin yavru. "Derviş Beyin oğluyum, adım da İbrahim . . ."

(…)

Karakız Hatunun belindeki tabancayı çekmesiyle içindeki kurşunları İbrahim'in üstüne boşaltması bir oldu. İbrahim'den ancak bir uzun çığlık duyuldu, sonra olduğu gibi yere düştü, bir topak, oraya avlunun çimenleri üstüne kıvrıldı, uyur gibi rahat, kıpırtısız." (Yaşar Kemal, 1998: 532-533)

Bu romanda şiddeti sürdüren yalnızca erkekler değil Karakız Hatun gibi bazı kadınlar da bu şiddetin faili olabilmektedir: "(…) kan davasında "kan" isteyen Karakız Hatun, *Akçasazın Ağaları* roman serisinde, Derviş Beyin oğlunu öldürerek toplumdaki erkek egemenliğinin açıktan açığa karanlık eli olmuştur. Edebiyatta feminist eleştiri kuramından hareket edilerek dile getirilirse, romanlarda görülür "toplumsal cinsiyetin üretiminde" ataerkil unsur yani erkek ne kadar belirleyiciyse kadın da araçsallaştırılabilmekte hatta bunun sürmesinde fail olabilmektedir." (Seker, 2019: 32).

Romanda Karakız Hatun, yaşlı bir kadın olmasına rağmen içindeki öfkesi büyük olan ve öldürülen oğlunun intikamını Mustafa Bey almayınca kendisi bu intikamı alır. Romandaki diğer kadınlar pasif ve silik tipler olduğu halde Karakız Hatun, eli silah tutan, cesur, gözünü budaktan sakınmayan, iyi at sürebilen ve evde de sözü geçen aktif bir kadındır. Romanda oğlu İbrahim'in öldürülmesinin ardından öç alma sırası Derviş Bey'e gelmiştir. Derviş Bey de Mustafa Bey'in oğlunu öldürmelidir. Mehmet Ali, İstanbul'a kaçmayı düşünse de bundan vaz geçer.

3. Feodalizmden Kapitalizme Geçiş, Değişen Toplumsal Yapı, Ahlak ve Geleneğin Yok Oluşu

Romanın sonlarına doğru şehirleşme ve kapitalist kültürün yayılmasıyla birlikte feodal yapı çökmeye başlar. Artık politikacıların yetkilerinden ve tapu memurlarının aldıkları rüşvetlerle türedi zenginler çoğalır ve arazilerin büyük bölümüne el koymaya başlayınca

ağaların saltanatı sallanmaya başlar. Mustafa Bey'in oğlu Mehmet Ali Bey, bu geçişe en çabuk uyum sağlayanlardan biridir. Traktör ve biçerdöverlere ilgisi olan Mehmet Ali, teknolojiyi yakından takip etmekte ve babasını bu konuda sürekli uyarmaktadır. Can düşmanları Derviş Bey'in oğlu Muzaffer'i de ortak ederek bir fabrika açmakta herhangi bir beis görmez. Ağaların çocukları, babalarından çok farklı olup yıllarca süren kan davalarını sürdürmek yerine kapitalist sistemin sağladığı imkânlarla güçlerini birleştirme yoluna giderler.

Akyollu Mustafa, yaşadığı son olaydan sonra insan içine çıkamaz ve odasına kapanır. Çiftliği ve konağı satan oğlu her ne kadar ısrar etse de onu Adana'daki eve taşınma konusunda ikna edemez. Konağın yıkılmasına bir gün kala oğlu ve karısının ısrar çabalarını geri çeviren Mustafa Bey, konağın yıkıldığı gün kendini zor dışarı atar. Hatıraları ve geçmişiyle hesaplaşan Mustafa Bey, bir deliriuma sürüklenir.

Bu arada türedi zenginlerden Mahir Ağa, Derviş Bey'in otoriterliğini ve gücünü yok etmek için her türlü ahlaksızlığı yapar ve ona türlü oyunlar oynar. İstanbul'da okuyan kızı Nurhan'ın namusuyla ilgili olmadık dedikodular yaparak kızın eğitim hayatının sonlanmasına yol açar:

> "Kızımız Nurhan'ın İstanbul'da yaptıklarını. Düşmanımız çok. Hepsini, hepsini yazmışlar. Kız iyice bozulmuş. Senin hakkın var."
>
> "Nurhan ne yapmış?"
>
> "Senin hakkın var, kardeş, kız çocuklarını okutmamalı."
>
> "Nurhan ne yapmış, diyorum sana ... "
>
> "Yazıyor ki ağaçta, dansöz olmuş, randevuevine de..."
>
> "Sus!" dedi. "Sus! Bütün bunları yazmışlar mı? Kim yazmış?
>
> Kim?"
>
> "Düşmanlar. Can düşmanlanmız."
>
> Derviş Bey kükredi. "Yakarım o kasabayı. Taş üstünde taş koymam. Yakarım billahi. Yakar, yakar, yakarım," diye dişlerini gıcırdatıyordu." (Yaşar Kemal, 1998: 234).

Yukarıda alıntıladığımız bölümden de anlaşılacağı üzere Anadolu'da kadın olmak beraberinde büyük dezavantajlar getirir. Kabakçızade Mahir Bey'in tuttuğu Ahmet aracılığıyla İstanbul'da okuyan kızı Nurhan için etrafa yazılan iftiraların yalan olduğunu bilmesine rağmen Derviş Bey, kızının eğitim hayatını sonlandırır. Ataerkil sistemde erkekler arası hesaplaşmanın

en kolay yolu kadınlardan geçer. Derviş gibi feodal bir ağanın bundan etkilenmesi gayet normaldir. Atılan iftiraların bedelini ödeyen Nurhan olur. Eğitimi yarıda kesilir ve her şeyden habersiz eve çağrılır. Hegemonik erkeklik düsturuyla Derviş Bey'in namusunun lekelenmesine neden olduğu ileri sürülen Nurhan, babası tarafından adeta lanetlenir. Fakat ileride Derviş Bey kızını anlasa da yüzüne bakamaz. Sonuçta bu durum, yeni ölümlere neden olacaktır (Şeker & Özcan 2021: 1083).

Yaşar Kemal, romanlarında satır aralarına yerleştirdiği örneklerle aslında toplumsal adaletsizliğe de vurgu yapar. Bu adaletsizlik özellikle kadınlara yönelik adaletsizliktir. Maddi olarak ekonomik bağımsızlığı olmayan kadınlar hemen hemen bütün romanlarda erkeklere bağımlı bir hayat sürdürmek zorundadır. Eğitim hakkı ise yalnızca zengin ağaların kızlarının hakkıdır. Romanlarda ağaların eşleri dışında, büyük çoğunluğunun topraksız olduğu yoksul ailelerin kadınları çeşitli sorunlar etrafında kümelenirler. Eğitim açısından beylerin kızları büyük şehirlerde kolejlerde, üniversitelerde okurken yoksul köylü kadınlar erkekler gibi eğitimsizdir. Bey kızları okuyabilir ancak bir bey çileden çıkarılmak istenirse, kızı öne sürülerek rahatlıkla oyun oynanabilir. Derviş Bey'in kızının kötü yola düştüğü dedikodusunu yayan Mahir Bey, aslında babasına öfke duysa da Derviş'in kızını okuldan almasına neden olur. Sonuçta kadın, erkeklerin hiçbir insani değeri gözetmeyen kavgasında kullanılmaktadır. *Yusufçuk Yusuf*'ta Mahir Bey ile eşi iktidarı savunurken, kadının muhalefeti eleştirdiğinde, oy verme işleminde kültürlü insanların sadece oy verme hakkının olması gerektiğini savunur. Bu savunma kendi çıkarlarını savunurken demokrasiyi tehdit gören bir ailede, kadının bu düşünceleri, çifte ezilmişliğini dışa vuran acı bir göstergedir. Ataerkil sistemde beylerin lehine işleyen bir ekonomide sosyal ilişkiler güçlülere göre şekillenir (Şeker, 2019: 23).

Türedi zenginlerden Mahir Bey, Derviş Bey'e olan kinini roman boyunca kusmaya devam eder. Ağanın kızına attırdığı iftiralardan sonra Deli hacı adlı birine para vererek ileri gelenlerin de olduğu bir ortamda Derviş Ağa'ya hakaret etmesini ister. Deli Hacı aldığı para karşılığında bu hakareti yapınca Derviş Ağa, bunu gururuna yediremez ve Kürt Mahmud'un oğlu Yusuf'tan onu öldürmesini ister. Aslında karakter olarak son derece nazik biri olan ve hayatı boyunca kimseyi incitmemiş olan Yusuf, günlerce Deli Hacı'yı takip ettikten sonra onun ailesine kötü davranmasına da kızarak onu bıçaklayıp öldürür: "Yusuf'un bir süredir suyunu çıkarırcasına sıktığı elindeki hançerinin sapı avucunda vıcık vıcık tere batmıştı. Birden geriye döndü. Bıçağını salladı. Uzun gölge: "Anam yandım!" diye yere devrildi, toprağı çırmalamaya, otları çalıları koparmaya, dişleriyle toprağı ısırmaya başladı. Yusuf onun üstüne atıldı.

Durmadan, delicene bir öfkeyle bıçağı soktu çekti, soktu çekti, soktu…”(Yaşar Kemal, 1998: 430).

Deli Hacı’nın öldürülmesinden sonra Derviş Ağa’yı jandarmaya ihbar eden Mahir Bey, onun çiftliğinin askerler tarafından sarılmasına neden olur. İşlediği cinayetten sonra çiftliğe gelen Yusuf’un asker çemberinden kaçmasına yardımcı olan Derviş Bey, onu güvendiği bir dostu olan Sakallı Ali’ye yollasa da Yusuf bu adamı bulamaz. Çünkü adam tutuklanmıştır. Derviş Ağa’yı yakın markaja alan Mahir Ağa, kısa sürede Yusuf’un katil olduğu anlar ve bunu jandarmayla paylaşır. Politik gücü de olan Mahir, asker ve bürokrasi unsurlarını kullanarak Derviş Ağa’yı çıkmaza sürükler. Yusuf’un yakalanması ve suçunu itiraf etmesi onun ve hanedanlığının sonunu getirecektir. Oğlu Muzaffer de babasını sıkıştırır ve Yusuf’u jandarmaya teslim etmesi veya öldürmesi gerektiği konusunda ona baskı yapar. Bu arada Mustafa Bey’in oğlu Mehmet Ali Bey, Ala Temir, Muallim Rüstem Bey’le ortak açacakları fabrikanın kredisinin onaylandığını makinaların siparişinin verildiğini söyler. Ayrıca Akçasaz bataklığı kurutulmak üzeredir, binlerce dönüm araziye kavuşacaklardır. Her şey bu kadar güzel ilerlerken Deli Hacı’nın Derviş Ağa tarafından öldürüldüğünün ortaya çıkması her şeyi berbat edecektir. Büyük bir bunalım yaşayan Derviş Ağa, yetiştirmesi olan ve çocuklarından fazla sevdiği Yusuf’u kendi eliyle öldürüp bataklığa gömülen cesedi seyreder. Roman böylesi bir belirsizlik içinde sona erer:

“Derviş Beyin elindeki tabancanın namlusu ağır ağır gene kalktı, Yusufun alnına dikildi, Yusufun yüzü bir anda soldu, gözleri bir derin korkuda, yalvarınada büyüdü.(…) Gün batıp da Derviş Bey onun yüzünü, gözlerini seçemeyince, tetiğe asıldı, ince, cansız bir çığlık bataklığın üstünde dondu, döküldü. Yusuf dönüyordu. Döne döne tam yarın kıyısına geldi, Derviş Bey bir kurşun daha yapıştırdı ona, (...) Yusuf döne döne vardı, yardan aşağı bataklığa düştü. Bataklığın üstünde epeyce bir zaman dibe inmeden kaldı, sonra koygun sular onu ağır ağır yuttu. Tam bu sırada da üç kilometre ötedeki ekskavatör iri kepçesini kanalla bataklık arasında kalmış son ince toprağa daldırdı, toprağı aldı, kıyıya koydu, sular delicesine, fokurdayarak kanala saldırdı.” (Yaşar Kemal, 1998: 660-661).

Derviş Ağa, işlediği zulümlere ve öldürdüğü canlara rağmen yazarın idealize ettiği geleneklere ve töreye bağlı bir tip olarak karşımıza çıkar. Romanın sonunda Kapitalizmin yayılmasıyla ve mertliğin ortadan kalkmasıyla birlikte tüm direncine rağmen değişimi kabullenir ve erdemlerinden vaz geçmek zorunda kalır: “Yaşar Kemal, romanın bir bölümünde Derviş Bey’in değişmemekte direnen ısrarcı tutumunun yumuşamaya başladığını belirtir. Bu kez Derviş Bey’in kendi kendisiyle mücadelesi başlar. Derviş, romanın sonunda çağın değiştiği

gerçeğini istemez, direne direne kabullenmek zorunda kalır ve bütün erdemlerini de Yusuf'u kendi eliyle öldürürken kaybeder. Aslında Derviş Bey, Ramazan Kaplan'ın belirlediği gibi(Kaplan, 1988: 221) "nostaljik" bir tiptir (Çiftlikçi, 1993: 432).

SONUÇ

Yaşar Kemal, bu romanında Oğuz Boylarından itibaren Anadolu'ya göç etmiş Beylerin, kurdukları Ağalık sistemiyle devlet sisteminin yok olduğu yerlerde kendi iktidarlarını kurarak oluşturdukları feodal yapıdan bahseder. Feodalitenin egemen olduğu bu coğrafyalarda Ağa, sahip olduğu topraklar oranında bir güce sahiptir ve topraklarında çalıştırarak elde ettiği hasılat sayesinde gücünü katlayan kişidir. Ağalar, topraklarında çalışan halkın karnını doyurmak ve ailelerinin geçimini sağlamakla mükelleftir. Ağanın gözüne girmenin yolu, onun istediği her şeyi eksiksiz yerine getirmektir. Halkın kendine ait bir toprağı yoktur ve olamaz. Bütün topraklar Ağanındır. Bu yüzden Ağalar her türlü kirli işlerini yanaşma adı verilen yoksul köylülere yaptırır. Bu yanaşmalar da cinayet işlemek dâhil Ağanın buyruklarını yerine getirmekten çekinmezler. Sadakatleri bununla ölçülür. Ancak kapitalizmin yayılmasıyla birlikte türedi zenginler tapu müdürlüklerinde sahipsiz birçok araziyi üzerlerine geçirip zaman zaman politikacıların kendilerine tanıdıkları imtiyazlar sayesinde kısa sürede Ağaların sahip oldukları topraklardan çok daha fazlasına sahip olarak Ağaların saltanatına son verir. Feodalite döneminde toprak kazanmanın ve satmanın bir raconu olduğu halde türedi zenginler için ne kanun ne töre ne de ahlak vardır. Onlar toprak ve para kazanmak için herhangi bir etik değeri gözetmemektedirler. Her türlü ahlaksızlık ve iftira atmaktan çekinmeyen bu türedi zenginler, bir anlamda yıllar yılı halkı sömüren Ağalardan intikam almanın hesabını görürler. Bu romanda da Derviş Ağa ve Mustafa Ağa feodalitenin iki büyük temsilcisi olarak yıllar yılı halkın sırtından elde ettikleri güçlerle iktidarlarını perçinlemiş ve onlarca yıldır aralarında süren kan davasını devam ettirmişlerdir. Özellikle Derviş Ağa'nın eğitimli bir insan olması, yabancı dil bilmesi onu medeni bir insana dönüştürmemiş bu kanlı katliamları sürdüren bir aktör olmaktan vazgeçmemiştir. Mustafa Bey de özellikle annesinin kışkırtmasıyla Derviş Ağa'nın iktidarını sona erdirmeye çalışsa da bu konuda başarılı olamamış intikam almak istediği son pusu kurma olayında onuru kirletilmiş bir halde evine gönderilmiştir. Kapitalizmle birlikte türedi zenginlerin çoğalması ve feodalitenin bitişi zor da olsa iki Ağa tarafından kabul edilmiştir. Birinin en sevdiği ve yıllarını verdiği konağı başına yıktırılmış, öteki evladı gibi yetiştirdiği masum bir çocuğa önce cinayet işletmiş ardından onu öldürmek zorunda kalmıştır. Roman,

paranın gücünün tüm geleneksel değerleri yok edecek kadar büyük olduğu ana fikrini işler. Marksist eleştiri kuramı bağlamında da işlense Yaşar Kemal, liberalizm ve kapitalizmden dönüş olamayacağı kanaatini acı da olsa okuyucuya kavratmaya çalışır.

Teşekkür

Bu çalışma, Bitlis Eren Üniversitesi Bilimsel Araştırma Koordinatörlüğünde hazırlanan BEBAP 2023. 12 numaralı, "100. Doğum Yılında Anadolu'nun Kültür Hafızası: Yaşar Kemal" adlı proje ile desteklenmiştir. Çalışmamızı maddi olarak destekleyen Bitlis Eren Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü'ne teşekkür ederiz.

Thanks

This study was prepared in the Scientific Research Coordinatorship of Bitlis Eren University, BEBAP 2023. 12, "100. It was supported by the project titled "Cultural Memory of Anatolia in the Year of Birth: Yaşar Kemal". We thank Bitlis Eren University Scientific Research Projects Coordinatorship for financial support of our study.

KAYNAKÇA

Bosquet, A. "Yaşar Kemal Kendini Anlatıyor" – Alain Bosquet ile Görüşmeler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007

Çiftlikçi, R. Yaşar Kemal (Yazar, Eser, Üslup), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı (Doktora Tezi), Malatya, 1993.

Doğan Hızlan, "Yaşar Kemal ile Söyleşi", Hürriyet Gösteri, S. 42, Mayıs 1984, s. 18-19

Editör "Demirciler Çarşısı Cinayeti Hakkında Özet Analiz Yaşar Kemal", https://edebiyatvesanatakademisi.com/Icerik.aspx, 2016.

Kaplan, Ramazan Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.

Karataş, Yaylagül Ceran İnsan & Toplum, 7 (2), s. 119, DOI: 10.12658/human.society.7.14.M0214, 2017.

Kıray, M. *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme.* Bağlam Yayınları, İstanbul, 1999.

Moran, Berna Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, İstanbul: İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Oral, Z. Yaşar Kemal Kan Gütmeyi Anlatıyor, Milliyet ilavesi, s. 17, 1972.

Sözen, Gürol "Homeros'tan Yaşar Kemal'e", Güneş, 1 Eylül 1985

Şeker, A. & Özcan, E., Ekonomi – Politik Yönleriyle Karşılaştırmalı Roman Analizi: Gazap Üzümleri, Demirciler Çarşısı Cinayeti ve Yusufçuk Yusuf", *Söylem Filoloji Dergisi*, C. 6, Sayı: 1, 2021

Şeker, A. Yaşar Kemal'in Romanlarının Sosyolojik Dokusunu Feminist Edebiyat Eleştirisi Bağlamında Değerlendirmek. İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi - Istanbul University Journal of Women's Studies, 19, s. 32, https://doi.org/10.26650/iukad.2019.19.002, 2019.

Wellek R. ve A. Warren, Edebiyat Biliminin Temelleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1983.

Yalçınkaya, M. "Ömer Seyfettin'in Boykotaj Düşmanı Adlı Hikâyesini Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında Okuma", Edebî Eleştiri Dergisi, c. 4/1, s. 63, 2020. DOI: 10.31465/eeder.690501

Yaşar Kemal, Demirciler Çarşısı Cinayeti Akçasazın Ağaları- 1, Adam Yayınları, İstanbul, 1998.

Yiğitler, Ş. Ş. Yaşar Kemal'in Öykücülüğü, Gece Kitaplığı, s. 13 Ankara: 2022.

17. YÜZYIL OSMANLI RESİM SANATINDA KÜLTÜREL ÖĞE OLARAK MEKÂN TEMASI: GELENEKSEL MİMARİ KURGU BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

Doçent Doktor, Seyhan Mercan Kalaycı [1]

[1] Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi, Resim-İş Eğitimi,

- 0000-0001-9383-3885

ÖZET

17. yüzyıl Geleneksel Osmanlı resim sanatında kompozisyonun bir parçası olan ve mekâna yön veren mimari tasarımın konu bütünlüğünün, zaman ve mekânı oluşturan nesneler bağlamında konu edindiği görülmektedir. Osmanlı resim sanatında görülen mekân kurgusunun ağırlıklı olarak kurgusal yerleştirilmesinin temelinde kuş bakışı görüntüyü ortaya çıkaran düzen mevcuttur. Bu araştırmada çok zengin nesne dünyası içinde mimari temanın geleneksel Osmanlı resimlerinde yerleştirme düzeninde önem arz etmesi ayrıca konunun sembolik ve biçimsel yorumunda vurgulanmak istenilen ana unsuru ortaya çıkartan mimari kurgu bağlamında önemli birkaç eserin irdelenmesi yapılmıştır.

Osmanlı resim sanatında 17. yüzyılda mekân teması resmin içeriğine bağlı olacak şekilde kurgulanır. Osmanlı tasvir sanatı, tarihsel ve kültürel gerçekliğe bağlı olarak belge niteliğine de sahip olduğu için mekân kurgusu da gerçeğe yakın olarak resmedilmiştir. Ayrıca mekân kurgusu Osmanlı resimlerinde ayrıntılı bir şekilde iç mekân ve dış mekânı yansıtan bezeme özellikleri ile de içinde kültürel mirası yansıtan önemli ayrıntıları barındırır. Osmanlı tasvirlerinde, saraylar, camiler, medreseler, köşkler, bahçeler ve diğer mekânlarda ayrıntılı bir şekilde betimlenerek gerçeği yansıtan bir izlenime sahiptir. Osmanlı mimarisinde kullanılan kubbe, minare, çini süslemeleri, geometrik desenler ve süslemeler, minyatür sanatında yer yer dekoratif unsurları barındırarak oluşturulur. Mekân kurgusunda kullanılan dekoratif unsurlar, Osmanlı resimlerindeki mekânları süslerken aynı zamanda mimari yapıyla da bir bütünlük oluşturur.

Osmanlı resim sanatı, genellikle İslam dininin etkisiyle mekâna bağlı olarak imgelerin yansıtılmasına olanak sağlarken figüratif kullanımda stilize edilerek mekânsal alana dâhil edilmiştir. Osmanlı nakkaşları inancın kültüre yansıtılmasında daha çok mimari ve doğal mekânları tasvir etmeye odaklanmışlardır. Dolayısıyla mekân kurgusu, resimlerde kullanılan önemli öğelerden biri olmuştur. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nda mekân, toplumun bir ifadesi ve kültürel kimliğin yansıtılması bakımından büyük bir önem taşır.

Araştırmamızda mimari kurgunun ve mimari yapıların sembolizm bağlamında önemli birkaç eser ile Osmanlı tasvir sanatındaki önemine vurgu yapılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda bu konuya ilişkin literatür taraması yapılmıştır. 17. yüzyılda Osmanlı tasvirlerinde görülen mimari yapılarda İslam inancının yanı sıra daha önce var olan medeniyetlerin izlerinin de bulunduğunu söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Resmi, Osmanlı Mimarisi, Mekân, Sembolizm, Kurgu

PLACE THEME AS A CULTURAL ELEMENT IN 17TH CENTURY OTTOMAN PAINTING ART: AN EVALUATION IN THE CONTEXT OF TRADITIONAL ARCHITECTURAL FICTION

SUMMARY

It is seen that the integrity of the subject of the architectural design, which is a part of the composition and directs the place in the traditional Ottoman painting art of the 17th century, is subject in the context of the objects that make up the time. The layout that reveals the bird's-eye view is on the basis of the predominantly fictional placement of the place setup seen in Ottoman painting. In this research, the importance of the architectural theme in the installation order in traditional Ottoman paintings in the very rich object world, and the examination of a few important works in the context of architectural fiction, which reveals the main element that is desired to be emphasized in the symbolic and formal interpretation of the subject.

In the 17th century in Ottoman painting, the theme of space was constructed depending on the content of the painting. Since the Ottoman depiction art also has the quality of a document depending on the historical and cultural reality, the spatial setup was also depicted as close to reality. In addition, the spatial setup contains important details reflecting the cultural heritage in Ottoman paintings, with the decoration features that reflect the interior and exterior places in detail. In Ottoman depictions, palaces, mosques, madrasas, mansions, gardens and other places are depicted in detail and have a realistic impression. Domes, minarets, tile ornaments, geometric patterns and ornaments used in Ottoman architecture are created by incorporating decorative elements in miniature art. The decorative elements used in the spatial setup adorn the places in Ottoman paintings, while at the same time forming a unity with the architectural structure.

Ottoman painting art, while allowing the reflection of images depending on the place, was included in the spatial area by being stylized in figurative use, generally with the influence of the Islamic religion. Ottoman muralists focused more on describing architectural and natural places in reflecting the belief to culture. Therefore, the setting of the place has been one of the important elements used in the paintings. Because in the Ottoman Empire, place is of great importance as an expression of society and reflecting cultural identity.

In our research, it is aimed to emphasize the importance of architectural fiction and architectural structures in the Ottoman art of depiction with a few important works in the context of symbolism. In this context, a literature review was conducted on this subject. We can say that in addition to the Islamic belief, there are traces of previous civilizations in the architectural structures seen in Ottoman depictions in the 17th century.

Keywords: Ottoman Painting, Ottoman Architecture, Place, Symbolism, Fiction

1.GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nda tasvir sanatı oldukça zengin bir geleneğe sahiptir. Bu uygulamanın temel amacı, estetik kaygılarla birlikte dini ve kültürel içerikleri betimlemekti. Osmanlı tasvir sanatında konuya bağlı olarak kurgulanan mekanlar, mekânı süsleyen dekoratif öğeler ve dönemi yansıtan semboller kültürümüzün bir parçası olarak dönemi tanımamıza yardımcı olacak izler barındırır. Geleneksel Osmanlı mimarisi, tasvir sanatında mekân temalarının zenginleştirilmesinde büyük bir rol oynamıştır. Osmanlı tasvir sanatında mekân temaları genellikle perspektifsiz bir tarzda tasvir edilirdi. Bu perspektifsizlik, batıdaki derinlik hissini içeren kısıtlamalardan ibaret değildir. Bunun yerine, Osmanlı minyatürlerinde mekânlar kademe kademe kullanılarak resmedilmiş ve önemli olan yerler vurgulanarak anlatımı yapılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki resimlerde mekân temasında genellikle dini ve saray yaşamından faydalanılır. İslam dininin etkisi ile Osmanlı resimlerinde ise camiler, mescitler, medreseler ve türbeler gibi mekânlar önemli bir yer tutar. Bu tür resimlerde mimari detaylar, süslemeler ve dini ritüellerin gerçekleştirildiği mekânların atmosferi vurgulanır.

Bu dönem resim sanatında İslam inancına bağlı olarak figürün gerçekçi tasvir edilmesinin uygun olmamasından dolayı minyatür çalışmalarının yoğun olduğu söylenilebilir. Bu nedenle, Osmanlı resimlerinde batı anlayışına dönük peyzaj veya manzara resimleri gibi mekânsal betimlemeler nadiren görülmüştür.

Osmanlı resim sanatı, genellikle el yazması kitaplardaki konuyu destekleyen minyatürlerden oluşmuştur. Bu eserlerde mekân genellikle arka plana gizlenir ve belirli kurallarla mekâna yerleştirilir ayrıca tasvir düzleminde bulunan figüratifler kurguya bağlı kalarak resmedilir. Osmanlı resimlerinde saray yaşamıyla ilgili mekân tasviri ve mekâna yerleştirilen figürler birbirini tamamlayacak detaylarla resmedilir. Örneğin, saray içindeki odalar, bahçeler, havuzlar ve avlular gibi detaylar bunlardan birkaçıdır. Bu resimlerde ayrıntılı açıklamalar, mimari yapının işlevi ve konumunun yanı sıra yer yer iç mekân da resmedilerek yapıların tasvir düzleminde dikkat çekmesi amaçlanır.

Osmanlı resimlerinde mekân genellikle ayrıntılı ve dekoratif bir şekilde tasvire işlenir. Perspektifin kullanımı 17. yüzyılın ikinci yarısında bazı nakkaşların resimlerinde bilinçli olarak uygulanmıştır ve fakat dönemin başında mimari yapıların çevresi genellikle düzlemsel bir yaklaşıma sahiptir. Bununla birlikte, Osmanlı resim sanatında mekânsal betimlemelerin genel tarzı ve kullanımı; dönemsel, kültürel ve merkezi özelliklerle birlikte ele alınmıştır.

Osmanlı resimlerinde mekân teması, mimari ayrıntılara ve dönem sosyal hayata odaklanarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun estetik değerlerini ve kültürel zenginliğini yansıtmayı hedefler. Bu resimler, Osmanlı dönemi sanatının önemli bir parçası olarak kabul edilir ve tarihî ve merkezi yönetimi büyük bir değer taşıyarak resmedilir.

Osmanlı resimlerinde mekân temasında, saraylara dair görünümler, av köşkleri, bahçeler, camiler ve diğer mimari yapılar hakkında kuşbakışı görünümü ile resim düzleminde kurgusal düzenlemelerin olduğu görülmektedir. Bu resimlerde manzaraları yalın halle göremeyiz; bunun yerine, mekânlar kuşbakışı görünümüyle ve yapıların işlevselliğine göre tasvir edilir. Özellikle

minyatürlerde, mekânlar simgesel bir şekilde resmedilir ve batı etkisindeki resimlerden farklıdır.

Saraya bağlı tasvirlerde, iç mekânlar genellikle zengin ayrıntılarla bezenerek tasvir edilir. Saraylar, çinili duvarlar renkli ve dekoratif döşemeler ve zemini kaplayan bitkisel veya geometrik desenlerden oluşan halılarla bezenmiş salonlarla gösterilmiştir. Bu resimlerde mekân, güç ve zenginliği destekleyen sembollerin yansıtılması için kurgulanmıştır.

Cami resimleri genellikle Osmanlı mimarisinin en önemli örneklerini sergiler. Cami içleri, kubbe ve minarelerle birlikte geniş avlular ve revaklarla tasvir edilir. Bu resimlerdeki mekân, dini ve kültürel yapıların belirtildiği yer olarak vurgulanmıştır.

Av köşkleri ve bahçeleri temsil eden resimlerde ise doğadaki öğeler ve manzaralar ön plana çıkar. Osmanlı İmparatorluğu'nun zenginlik, güç ve ihtişamını yansıtmak amacıyla mekân kurgusunun yansıtılması oldukça önemlidir.

2. OSMANLI RESİMLERİNDE MEKÂN TEMASIYLA İLGİLİ BAZI ÖNEMLİ UNSURLAR

1. Saraylar ve Konaklar: Osmanlı resimlerinde saraylar ve konaklar en sık betimlenen mekanların başında gelir. Bu yapılar genellikle abartısız fakat ayrıntılı olarak resmedilmiştir. Saraylar ve konaklar, Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyetini ve tahakkümünü sürdürürken tasvirlerde tarihi belgeleyen mekanlar olarak karşımıza çıkar.
2. Cami ve Mescit: İslam inancının önemli unsurlarından olan camiler ve mescitler, Osmanlı resimlerinde görülen mimari yapılardandır. Bu yapılar aslını yansıtacak görünümde kubbe ve minaresiyle birlikte tasvir edilmiştir. Ayrıca bu mekanlarda konunun bütünlüğünü arz edecek şekilde betimlenmiştir.
3. Medreseler: Osmanlı resimlerinde eğitim ve bilim merkezlerinden biri olan medreselerin bazı tasvirlerde resmedildiği görülmektedir. Bu yapılar bazen avlulu ve revaklı olarak resmedilir. Medrese içlerindeki derslikler ve öğrencilerin de betimlendiği tasvirler bulunmaktadır.
4. Çarşılar, Pazarlar ve şenlik alanları: Osmanlı resimlerinde kervansaray gibi bazı konaklama ve alışveriş yapılan mekânlarında bulunduğu tasvirleri yansıtan betimlemelere yer yer rastlayabilmekteyiz. Bu mekânlarda çeşitli mesleklerden olan hizmetlerin tasviri bulunmaktadır. Şenlik alanları veya geçit töreni gibi yerlerinde mekân kurgusuna dahil edildiğini söyleyebiliriz.
5. Bahçeler, Manzaralar, Cennet ve Cehennem: Osmanlı resimlerinde doğal mekânların yansıtıldığı tasvirler bulunmaktadır. Bu mekanlar daha çok I. Ahmed albümünde bulunan buluşma ve eğlence mekanlarının bulunduğu alanlardır. Tasvirlerde öbek öbek çiçekler, ağaçlar ve su öğelerini yansıtan resimlerinde bulunduğu görülmektedir. Ayrıca dağlar, nehirler ve denizler gibi geniş manzaralarında yer yer mekân kurgusuna dahil edildiğini söyleyebiliriz.

Osmanlı resimlerinde mekân temaları genellikle gerçeğe bağlı olarak resmedilmişken aşırı süsleme olmadan yalın bir görünümle tasvirler oluşturulur. Bu resimler, Osmanlı İmparatorluğu'nun kültürel ve mimari zenginliğini yansıtırken, aynı zamanda bize geçmişe dair bilgilerin aktarılması açısından da önemli bilgiler sunar.

Sonuç olarak, Osmanlı resimlerinde mekân teması genellikle saraylar, camiler, av köşkleri ve bahçeler çevresinde şekillenir. Bu resimlerde mekân; Sosyal, dini ve kültürel değerlerin olduğu mekanlar olarak resim düzleminde kurgulanmıştır ve genellikle dekoratif ayrıntılarla zenginleştirilmiştir.

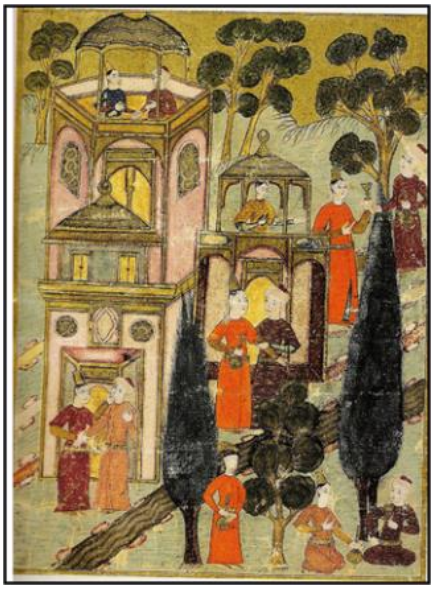

Görsel 1. Cennet, Ahvâl-ı Kıyâmet, SK., Halit Efendi 139, y. 50b. Osmanlı Resim Sanatı.

Dikey perspektif kullanılan bu tasvirde arka düzlemde altın varak kullanılmıştır. Tasvirin merkezinde pembe bir köşk ve etrafında insanlar bulunmaktadır. Zeminde açık yeşil renk kullanılmıştır. Farklı ağaç türleri ve bitki öbekleri vardır. Pembe köşkün etrafında kadın ve erkeklerden çiftlerin tasviri yapılmıştır. Ayrıca pembe köşkün hemen yanında küçük bir köşk daha bulunmaktadır. Bu köşk daha küçük olarak kurgulanmış olmasına rağmen biçim olarak çok benzerdir. Küçük köşkün yanında da figürler bulunmaktadır. Tasvir düzleminde mekân ve tema bütünlüğü sağlayan akan dereler bulunmaktadır (Görsel 1).

17. yüzyıl olarak nitelendirilen bu eserde Osmanlı tasvir sanatında İslam inancına bağlı olarak kurgulanan "Cennet" tasvirinde kullanılan mimari mekân konu bütünlüğünü sağlayacak niteliktedir. Yaman "Ahvâl-ı Kıyâmet Yazmaları Resimlerinde Kıyamet Sonrası Hayat", adlı makalesinde Cennet'le ilgili detayların diğer konular ile kıyaslandığında daha az yer verildiğini ifade etmiştir. Cennette ne kadar köşk varsa kapılarının manzaralara açıklığına değinilen inanç doğrultusunda şekillenen bu tasvir mekân kurgusu bağlamında bütünlük arz etmektedir [1].

Görsel 2. Hz. İsa'nın nüzulü, Tercüme-i Miftah-ı Cifrü'l Câmi, İÜK., T.6624, y.89a. Osmanlı Resim Sanatı.

Tercüme-i Miftâh-ı Cifru'l-Câmi'nin TSMK. ve İÜK. Nüshalarında, eserin istinsah yâda tasvirlerine yönelik herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Eserde bulunan padişah portrelerinde I. Ahmed'in tasvirine de yer verilmiş olması, yapım tarihinin, XVII. yüzyıl başında hazırlanmış olduğunu kanıtlar niteliktedir (Görsel 2).

Tasvirde Hz. İsa'nın kolları iki melek tarafından tutularak beyaz renkte olan şerefeye indirilirken resmedilmiştir.

Gökyüzü altın varakla boyanmıştır. Minarenin arka tarafında büyük merkezi kubbeli, kenarlarda küçük kubbelerin yer aldığı bir cami bulunmaktadır. Caminin arkasında iki palmiye bir de söğüt ağacı görülür.

Bu tasvire And değerlendirmeyi şu şekilde yapmıştır; Hz. İsa'nın göğe çıkışından başka bir de gökten yeryüzüne inişi vardır. Buna Nuzül-i İsa olayı denir. Bu kıyamet ve deccal ile ilgilidir. Sonra Deccalı arayacak onu Kudüs dolaylarındaki Lüd adlı kasabanın kapısında öldürecektir. Beytü'l- Maktis, Şam'ın doğusunda olduğuna göre bunun minaresine inecektir. Bu tasvir hadisi şerif ile ilgilidir. Caminin ise Şam'ın doğusunda bulunan bir yer olduğu söylenmektedir [2]. Yorumcular Hz. İsa'nın bir minarenin tepesine ineceği konusunda birleşmektedir.

Görsel 3. Malkoç Ali Paşa'nın Topkapı Sarayı'ndan Yola Çıkışı, Vâkâyinâme-i Ali Paşa, y.9b. https://dergipark.org.tr

Malkoç Ali Paşa'nın maiyetiyle birlikte saraydan çıktığı tasvirde resmedilmiştir. Yeniçeriler ve peykler, Malkoç Ali Paşa kahverengi bir atın üstünde ilerlerken yanında atsız olarak konumlandırılmışlardır. Paşanın üstünde kaftan ve yeşil renkten olan bir giysi vardır. Başındaki beyaz kavuğu oldukça büyük hacimlidir. Figür, tasvirde odak noktasında yerleştirilmiştir. Resim düzleminde, yerleştirme, hiyerarşik düzen esas alınarak yapılmıştır (Görsel 3).

Paşanın ön düzleminde yürüyerek ilerleyen devlet erkânından bir figür görülmektedir. Figürün başında yer alan kavuğun büyük olması, paşa sınıfından olduğuna işaret eder. Paşanın arkasında diğer üç figür, sarayın yuvarlak, kapısından çıkmaktadır. Mimari yapı olan Topkapı sarayının Sur duvarında "Ali Paşa hazretlerinin çıktığı mahâldir" ibaresi yazılıdır. Binanın dışındaki iki küçük panoda, "saadet bâd" ve "mübarek bâd" yazıları bulunmaktadır. Tasvirin ön düzleminde görülen iki figür, yan yana yürüyerek ilerlemektedir. Tasvirin zemini, açık mavi renk ile bezeli olup, noktalama tekniğinde bezemeler uygulanmıştır [3].

Resim düzleminde kullanılan renkler, kompozisyonun bütünlüğüne uygun olarak, figürlerin ön plana çıkmasını sağlamıştır. Bu bağlamda renklerin mimari yapıyı da ön plana çıkartan önemli tasarım unsurlarından birisi olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca tasvirde açık ve koyu renk dengesi eşit ve etkili biçimde uygulanmıştır. Mimari yapıda kullanılan örtü elamanı aslına uygun olarak kubbelerle kaplıdır. Sarayın dışına açılan portalin tepe kısmındaki alınlıkta çini bezemeler ve

üstündeki hat yazısı oldukça etkileyicidir. Gökyüzü altın varak ile bezelidir. Binanın dışında farklı türden bitki öbeklerinin bulunduğu ağaçlar görülmektedir. Ayrıca ağaçlar mevsimi vurgulamak ve dönemsel süreç hakkında bilgi verecek türden olup sonbahar simgesi olan turuncu renkten yaprakları bulunmaktadır.

Kapının biraz gerisinde, düzgün kesilmiş taşlarla örülen Sur-u Sultanî görülmektedir. Bu sur duvarının en üst bölümünde dendanlar bulunmaktadır. III. Mehmed tarafından terfi olan, Malkoç Ali Paşa'ya ferman verilmesi sürecini vurgulayan bu minyatür, diğer sayfada bu bilginin halka duyurulmasının tasvirinden oluşur. Bu tasvir mekân ile bütünleşerek anı yaşatırcasına resmedilmiştir [4].

Görsel 4. Sultan Murat'ın Bayram namazına gidişi, Dîvân-ı Nâdirî, TSM., H.889.4a. Osmanlı Resim Sanatı.

Mehmed bin Abdulgâni (Nâdirî) tarafından yazılmış olan eserin sayfa boyutu yaklaşık 15x26 cm. olup, eserde 8 adet Osmanlı tarihi ve kültürünü yansıtması açısından belge niteliğindeki tasvirler bulunmaktadır (Görsel 4). Bu eserde kazanılan önemli zaferler ve önemli kişiler hakkındaki bilgiler resimlerle desteklenmiştir. Tasvirlerdeki kompozisyon kurgusu, renk ve mimari yapılardaki detaylar oldukça dikkat çekicidir. Aynı zamanda mimari yapılardaki perspektif anlayışıyla da Osmanlı tasvir sanatında görülen dönemsel yeniliklerden biridir. Eserdeki tasvirlerin Sultan II. Osman'ın saltanat yıllarındaki dönemin önemli sanatçısı olan Nakşi tarafından yapıldığı düşünülmektedir [5].

Tasvirde Sultan Murat'ın bayram namazına gidişi gösterilirken kompozisyon kurgusunun hiyerarşik düzene uygun olarak kurgulandığı görülmektedir. Bu hiyerarşik kurguda Sultan ikonografik olarak ön plana çıkmıştır. Devlet erkânı, hiyerarşik düzen ile odak noktasının üst kısmına doğru konumlandırılarak tasvirde yerlerini almıştır.

Türk toplumunun önemli değerlerini ön plana çıkartan kültürel yapısını yansıtan eserde ikonografik simgeler bulunmaktadır. İkonografik olarak ön plana çıkan simgelerden biri sultanın maiyetinde görevli devlet erkânın ellerinde tuttukları altın topuzlar olduğu söylenebilir.

Farklı etnik topluluktan olan figürlerin de bulunduğu, kadınlı erkekli, bir grup halk, ellerinde tuttukları dilekçeleri sarayından çıkan sultana sunmaya çalışırken yansıtılan bu minyatür günün önemi istinaden yaşanan durum ve olayları abartıdan uzak yalın bir anlayışla yansıttığını söyleyebiliriz. Tasvirde ilgi çekici detaylar bulunmaktadır. Bu detaylardan birkaçı şu şekildedir; Sultanın geçiş törenini binanın arka tarafına saklanarak gizlice seyretmeye çalışan figür, taşın üzerine çıkarak elinde bulunan dilekçeyi Sultana sunmak için çabalayan ve hırsızlık yapmaya çalışan figürlerin görüldüğü tasvirde ilgi çekici ayrıntıları gözler önüne çekilmiştir. Kompozisyon düzleminde kullanılan mekânda mimari yapılarda kullanılan kemerler, pencere ve kapıların yanı sıra örtü sisteminde kullanılan kubbe ve kutsal mekân olan camilerin minareleri ayrıntı verilmeden sade bezeme ile resmedilmiştir. Resmin düzlemindeki mimari yapılar gerçeğe uygun bir bütünlük ile resmedilmiştir.

Görsel 5. Gazanfer Ağa Medresesi ve Müderris Nâdirî, Dîvân-ı Nâdirì, TSMK., H.889, y.22a. Osmanlı Resim Sanatı,212

Tasvirin en ilgi çekici yönü iç ve dış mekânın bir arada kullanılmış olmasıdır. Bunun yanı sıra kendi üslubunu kompozisyon düzleminde figüratif ve mimari öğelerde biçim, renk ve kurgusal anlatımda kullanan Nakkaş Nakşi'nin, belirgin sanatsal üslubundaki önemli tasvirlerden birisi olduğunu söyleyebiliriz (Görsel 5). İç mekânda, Nadiri'nin ve karşısında tek sıra halinde oturan medrese öğrencileri bağdaş kurmuş biçimde otururken zemin düzleminde farklı renklerde halılar ve minderlerin olduğu görülmektedir. Öğrencilerin, yüzleri farklı karakteristik biçime sahip iken fiziksel özellikleri ise benzer görülmüştür. Medresede bulunan figürlerin başında

ulema sarığı bulunmaktadır. Kompozisyon düzleminde kullanılan renkler, hiyerarşik düzene uygun olarak kullanılmıştır. Dış mekânda at üstünde bulunan Gazanfer Ağa ve devlet erkânı binanın dış kısmında resmedilmiştir. Hiyerarşik kurgu ile Gazanfer Ağa, at üstünde oturmuşken, diğer figürlerin ayakta durduğu görülmektedir.

Tasvirde mekân olarak kullanılan medrese, İstanbul'da1596 yılında saraçhane başında Gazanfer Ağa tarafından yaptırılmış olduğu bilinmektedir. Mimari yapının kapısı üzerinde medresenin ismi yazılıdır. Gazanfer Ağa medresesinin ilk müderrisidir buna ilaveten divanın şairi Nâdirî'dir. Tasvir de üzeri kubbeyle örtülü dershane odasında solda öğrenciler, karşılarında Müderris Nâdirî oturduğu anı yaşatan resim, kültürel ve siyasi tarihimiz açısından önem arz etmektedir. Tasvirde iki yanda kubbeli öğrenci odaları bulunmaktadır. Resmin sol altında ise sebil, üstte resim düzlemine derinlik hissi uyandıran ve gözü derinlere doğru çeken açıklıklarıyla Bozdoğan su kemerinin duvarı görülmektedir. Böylece ressamın, dizelerinin imgeye dönüştürdüğü bu an hem eserin sahibi Nâdirî'nin hem de 1580–1603 yılları arasında sarayın resimli kitap projelerini oluşturmada önemli rolü olan Gazanfer Ağa'nın portresinin aynı tasvirin içinde bir araya getirerek gerçeği yansıtan ve ana tanıklık eden bir resim yapmıştır [6].

Tasvir dikey formlarda düzenlenmiştir. Resmin merkezinde medrese konumlandırılmıştır. Medresenin içi dışarıdan gözükmektedir ve dış tarafta kapının eşiğinde, medresenin banisi atın üstünde, sarı içlik ve kırmızı kaftan giyinmiş biçimde görülmektedir. İç mekânda bitkisel ve geometrik bezemelerin olduğu çini süslemeler bulunmaktadır. Medresenin duvarlarındaki bezemelerde çiçek resimleri ve hatâyî ve rumi motifleri ayrıntılı biçimde resmedilmiştir.

Görsel 6. İranlıların Yakıp Yıktığı Tebriz'de Osmanlı Askerlerinin Alevlerin Camiye Yayılmasını Önlemek. Şehnâme-i Nadirî TSM., H.1124, y.13b.

Bu minyatürde Tebriz'in yağmalanması olayı resmedilmiştir. Resmin arka düzleminde Eflatun renkte bir tepenin üstünde sıralanmış ve iç içe girmiş irili ufaklı binalar ile Tebriz şehri görülmektedir (Görsel 6). Gökyüzünde altın varak kullanılmıştır. Minyatürün merkezinde ortada kubbesi ve iki yanında minaresi bulunan duvarları çinilerle bezeli bir cami

bulunmaktadır. Caminin önünde İranlılardan oluşan figürler tarafından yakılan ateş vardır. Osmanlı askerleri caminin önünde yanan ateşi söndürmek için, büyük çaba sarf etmektedirler. Osmanlı askerleri ellerinde taşıdıkları kazma ve küreklerle mücadele ederken zeminde etrafa dağılmış çeşitli eşyaların olduğu bu görüntü savaşın karmaşasını yansıtır.

Tasvirin kompozisyon düzeninde figürlerin biçimsel özelliklerin yanı sıra mimari yapıdaki kurgudan, Nakkaş Nakşi'nin üslubu ile oluşturulan resim olduğunu söyleyebiliriz. Resim düzleminde Tebriz'de bulunan mimari yapılardan biri olan oldukça dekoratif bezemelere sahip caminin konuya bütünlük arz etmesi bakımından resmin odak noktasına yerleştirildiği görülmektedir. Caminin kubbesi mavi renkten geometrik bezemeli çiniler ile kaplıdır. Caminin duvarlarında alt ve üst kısımlarında farklı renk ve bezemelerin olduğu çinilerle kaplı duvarların gerçek görüntüye sadık kalınarak yapıldığı düşünülmektedir. Ayrıca mimari yapılarda pencere, kapı pervazları ve sokak aralarındaki derinlik hissi oluşturmak için soyut perspektifin kullanıldığını söyleyebiliriz.

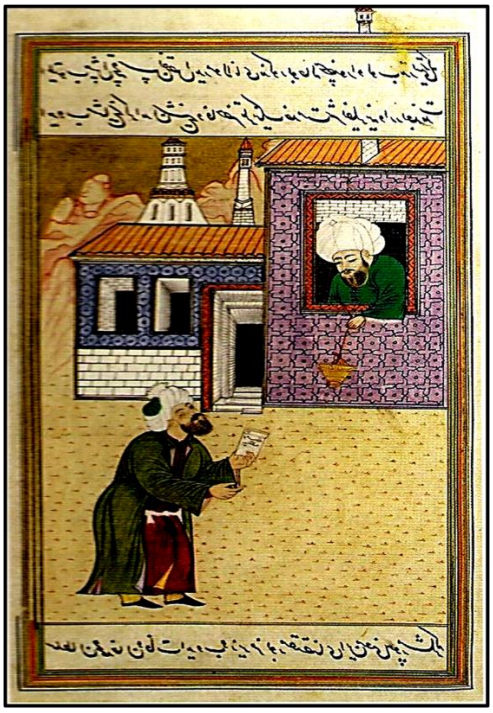

Görsel 7. Şehyhülüslam Zembilli Ali Efendi, Tercümeyi Şakayık'ı Numaniye, TSMK., H.1263, y.159b. Osmanlı Resim Sanatı, s.212.

Resmin arka düzleminde insan figürünü andıran bir tepenin yanı sıra irili ufaklı kaya parçalarından oluşan tepeler bulunmaktadır. Yan yana duran iki bina ve binanın arkasında bir kule ve cami şerefesinin olduğu görülmektedir (Görsel 7). Gökyüzünde hardal sarısı rengi kullanılmış ve resimde krem ve sarı tonların zemin ve arka düzlemde yoğun olarak kullanıldığını söyleyebilir. Mor renkli geometrik çini bezemelerin olduğu binanın penceresinden aşağıya doğru zembilli sarkıtan, Zembilli Ali Efendi'nin görüntüsü resmedilmiştir. Binaya bitişik olan diğer yapı, çatılı olup üstte mavi renkten desenli çiniler bulunurken diğer kısımlarda beyaz renkten tuğlalar bulunmaktadır. Resimde mimari yapının

dışındaki figürün, hocanın zembiline doğru, üstünde yazılar bulunan kâğıt uzattığı görülmektedir.

Binaların üstündeki bulunan ince ayrıntı ve işlemelerin klasik dönem etkisini yansıtan süsleme özelliklerine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Mimari yapılar ve figürlerin biçimsel özellikleri, kullanılan renkler ve resimdeki sadelik bize nakkaş Nakşi'nin üslubunu hatırlatır. XVII. yüzyıla büyük bir damga vuran Nakkaş Nakşi eserlerin pek çoğunda renk ve mimari yapılardaki pencere ve kemerlerin resimde derinlik hissi vermek için kullandığı iki önemli faktör olduğunu söyleyebiliriz.

Ünver, Şeyhülislam Zembilli Ali Efendi hakkında vermiş olduğu bilgiler doğrultusunda zamanında oturduğu odanın penceresinden zembil sarkıttığını ve müracaat edenler istidalarını zembile koyduklarından bahsetmiştir. Zembile konulan isteklerin alıp ve icaplarını hemen yerine getirmeye çalışıldığından bahsedilir. Bu özelliklerinden dolayı Zembilli Ali Efendi diye adlandırıldığı bilinmektedir. Ayrıca Yavuz Sultan Selim zamanında şeyhülislamlığı muhafaza etmiştir. 1322 de ölen Zembilli Ali Efendi, yaptığı mütevazı Zeyreğin mektebindeki bahçesine gömülmüştür[7].

Görsel 8. Aynalıkavak Kasrı, Tuhfe-i Gâznevi, İÜK., T.5461, y.25b. Osmanlı Resim Sanatı. https://tr.pinterest.com/ Erişim, 07.03.2023

Aynalı Kavak Kasrı'nı gösteren bu tasvirin figürsüz manzara resmi olması ve kullanılan boyama tekniği ile batı resim sanatından etkilenerek yapıldığını söyleyebiliriz. Bu bakımdan geleneksel Türk resim sanatından farklı olarak batı tarzı resim üslubuna sahiptir (Görsel 8). Ayrıca mimari yapıdaki pencere ve duvar araları ve duvarlarda kullanılan yan girişler, resimde derinlik etkisi oluştururken eserin aslına uygun olarak resmedildiğini söyleyebilir. Kuş bakışı görüntüsü ile de resim düzlemindeki mimari yapıyla bütünlük sağlayan manzara da tepelerin ardındaki mimari yapılar ile perspektif derinlik oluşturulmuştur. And, bu eserin 1685 yılında IV. Mehmed'e sunulmuş olduğunu ifade ederek "Aynalı Kavak Kasrı" adlı tasvirde bulunan

ilginç bir detaya dikkat çekmiştir. Bu detayda resimde, Haliç'in üstünde bulunan saltanat kayığının, bugün Deniz Müzesi'nde bulunan IV. Mehmed'in saltanat kayığı olmasıdır[8].

Aynalı Kavak Kasrı tasvirinde, nakkaş deniz kenarında bulunan kasrı ve yeşillikler ile bezeli olan evleri, ayrıca tepelerin ardındaki küçük mimari yapıyı resim düzlemine yansıtmıştır. Aynalıkavak Kasrı ile birlikte Haliç kıyılarından Okmeydanı ve Kasımpaşa sırtlarına doğru gelişen Tersane Bahçesi görülmektedir. Bu yapının Bizans döneminde imparatora ait bir dinlenme yeri olduğu İstanbul'un Fethinden sonra da Fatih'in ilk konakladığı yer olduğu bilinmektedir. 1614'te Sultan I. Ahmed'in Tersane Kasrı'nın hemen yanında bir çiçek bahçesi düzenlenmesini istendiği ve bu istek üzerine başta şeyhülislam olmak üzere devrin ulemasının bu bahçeye nadide çiçek soğanları ve fidanları hediye ettiği bilinmektedir[9]. Oldukça güzel bahçede ayrıca meyve ağaçları, serviler ve çiçekler bulunmaktadır. Sultan IV. Mehmed döneminde yapılmış olan bu tasvirde kasrın önündeki saltanat kayığı yer almakta, tersane bahçesi Okmeydanı namazgâhı ve tekkesinin bulunduğu alana doğru uzanmaktadır.

3.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Osmanlı resim sanatında, kullanılan elemanların başında görselliği canlı kılmak için mimari yapılar gelmektedir. Mekân düzenine yerleştirilen mimari yapılar, olayın geçtiği yeri göstermesi açısından genellikle resmin odak noktasına ya da tepe noktasına yerleştirilmiş olacak biçimde düzenlenmiştir. Osmanlı resim sanatında Mimari kurgudaki düzenleme ile bakış acısı netleşirken kompozisyon ve kurgu yazılan metni destekler niteliktedir.

Osmanlı tasvir sanatında mekân teması, mimari yapılara ve doğal çevrelere odaklanarak zengin bir şekilde kullanılmıştır. Bu tema, Osmanlı İmparatorluğu'nun kültürel ve estetik değerlerini yansıtmak amacıyla resim sanatında önemli bir rol oynamıştır.

Mimari kurguda yapıda görülmek istenilen ayrıntılar yer yer detaylı biçimde resmedilmiştir. 17. yüzyıldaki başlıca eserlerde mekân kurgusunu mimari yapılar ile destekleyen nakkaşlardan biri Nakkaş Hasandır. Eserlerde, tasviri destekleyen mimari yapılarda çini bezemelerin, yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Nakkaş Hasan mimari kurguda mekân ve zemin düzlemini ayıran bitkisel ve geometrik desenli rengârenk halılar kullanılmıştır.

Nakkaş Ahmet Nakşi mimari yapıları resimlerinde anlatımı destekler biçimde kullanan dönemin önemli nakkaşlarından biridir. Nakşi eserlerinde mimari yapıları, soyut perspektif aracı olarak kullanarak derinlik sağlamıştır. Nakkaşın tasvirlerinde yer alan, mimari yapılar yer yer beyaz renkte olup eserin üst düzleminde konumlandırılırken, bazen de, kat kat olarak odak noktası temel alınarak her iki yanına yerleştirmiş olduğu görülmektedir. Nakkaşın çalışmalarındaki mimari yapının parçası olan pencere, kapı ve kemer açıklıklarını derinlik vermek için etkili biçimde kullandığını görmekteyiz. Bu bağlamda Nakkaş Nakşi, Osmanlı tasvir sanatında da kendi üslubunu kurgusal bağlamda derinlik kullanarak oluşturan önemli nakkaşlardan birisi olmuştur. Mimari yapılarda kullanmış olduğu soyut perspektif, Osmanlı minyatür sanatında üslupsal değişim olarak yeni denemeler öncüsü sayılır. Nakkaş Nakşi'nin eserlerinde bulunan mimari yapıların başında, cami, saray, kale ve medreseler olduğunu

görülmektedir. Bazı eserlerinde, iç mekân ve dış mekânı bir arada kullanmıştır. Tasvirlerindeki iç mekân kurgusu aslını yansıtacak biçimde olduğu düşünülmektedir. İç mekânda ve dış mekânda kullandığı dekoratif bezemelerde bitkisel ve geometrik motiflerin kullanıldığı görülmektedir. Dış mekân ve iç mekânda duvar bezemelerinde Geleneksel Türk El sanatlarından olan çini bezemeler kullanmıştır. XVII. yüzyıl Osmanlı tasvir sanatında mimari yapılarında iç ve dış mekânlarda kullanılan çini bezemelerde kullanılan renklerde aslını yansıtacak biçimde resmedilmiştir. Tasvire hoş görüntü kazandıran bu bezemeler, perspektif derinlikte sağlayarak orijinal görüntüyü de yansıtacak niteliktedir. Çini bezemelerde genellikle stilize edilen bitkisel motifler, hatâyi, rûmi, bulut motifleri ve sekiz kollu yıldızlar, kullanılmıştır. Bu bezemelerden geometrik bezemeleri genellikle duvarda, kapı pervazlarında ve arka düzlemde kullanırken, zemin düzleminde ise bitkisel bezemeleri kullanmıştır. Bu bezemelerin yer düzlemini oluşturan iç mekânda kullanılan halılarda olduğu görülmektedir. Nakkaş Hasan gibi Nakkaş Nakşi'de halıyı, Osmanlı tasvir sanatında sadece iç mekânda değil aynı zamanda bazı dış mekân resimlerinde yer düzleminde kullanılan bir obje olarak kullanmıştır.

17 yüzyıl Osmanlı tasvirlerde görülen mimari duvar bezemelerinin, geometrik, bitkisel, yazı kullanılarak yapılmış olduğunu söyleyebiliriz. Geometrik ve bitkisel bezemelerin Osmanlı tasvir sanatında kullanılması dini ve felsefi düşünceleri desteklerken, geleneksel Osmanlı kültürünü yansıtması açısından önemlidir.

İslam sanatının görülen özgün bezemelerin biri olarak kabul edilen geometrik süslemelerin, inanç etkisine bağlı olarak figüre karşıt bir bakış açısı olarak geliştiği varsayılmaktadır[10].

17. yüzyıl Osmanlı tasvir sanatında ahşap, dekoratif öğelerde ve mimari yapılarda görülen malzemelerden birisidir. Tasvirlerde görülen iç mekân dekoratif amaçlı objelerin ahşap ile yapılan örnekler içerisinde sandık, sehpa gibi bazı eşyaların kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca mimari yapılarda, pencere, kemer aralıklarında ve kapılarda kullanılan ahşabın, mimari bezemelerde de sıklıkla kullanılmış olduğunu söyleyebiliriz. İç mekânda padişah tahtlarında kullanılan materyalin genellikle ahşaptan yapılmış olduğu görülmektedir.

Osmanlı tasvirlerde görülen mekân kurgusu özellikle belgesel niteliğe sahip olan gerçek mekâna bağlı olarak kurgulanmıştır. Özellikle mekân kurgusu bağlamında Nakkaş Nakşi'nin eserlerinde uyguladığı yerleştirme düzeni üslubunu yansıtırken perspektif denemeleri ve farklı fantastik denemeler ile Osmanlı resim tarihinde ayrı bir öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

[1] Yaman, B., "Ahvâl-ı Kıyâmet Yazmaları Resimlerinde Kıyamet Sonrası Hayat", *Edebiyat Fakültesi Dergisi/ Journal of Faculty of Letters*, Volume 24, 2, Aralık, 232, 2007.

[2] And, M., Minyatürlerle Osmanlı- İslam Mitologyası, İstanbul, 197, 2007.

[3] Değirmenci, T., İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar: II. Osman Devrinde Değişen Güç Simgeleri, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012.

[4] Atasoy, N., Çağman, F., Turkish Miniature Painting, İstanbul, Seçkin, a.g.m., 2004, 100-101, 1974.

[5] Çağman, F., Tanındı, Z., Topkapı Sarayı İslam Minyatürleri, Sanat ve Kültür Yayınları, İstanbul, 68-69, 1979.

[6] Bağcı, S., Çağman, F., Renda, G., Tanındı, Z., Osmanlı Resim Sanatı. İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006.

[7] Ünver, S., *Türk Süsleme Sanatçıları ve Müzehhipler*, İstanbul, 336, 2007.

[8] And, M., Osmanlı Tasvir Sanatları 1 Minyatür, Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2004.

[9] Artan, T., Aynalıkavak Kasrı, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, İstanbul, c. I, s. 485-486, 1993.

[10] Mülayim, S., Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler, Selçuklu Çağı, Ankara,70, 1982.

GÖRSEL KAYNAKÇA

Görsel 1. Cennet, Ahvâl-ı Kıyâmet, SK., Halit Efendi 139, y. 50b., Osmanlı Resim Sanatı.

Görsel 2. Hz. İsa'nın nüzulü, Tercüme-i Miftah-ı Cifrü'l Câmi, İÜK., T.6624, y.89a., Osmanlı Resim Sanatı.

Görsel 3. Malkoç Ali Paşa'nın Topkapı Sarayı'ndan Yola Çıkışı, Vâkâyinâme-i Ali Paşa, y.9b. https://dergipark.org.tr

Görsel 4. Sultan Murat'ın Bayram namazına gidişi, Dîvân-ı Nâdirî, TSM., H.889.4a. Osmanlı Resim Sanatı.

Görsel 5. Gazanfer Ağa Medresesi ve Müderris Nâdirî, Dîvân-ı Nâdirì, TSMK., H.889, y.22a. Osmanlı Resim Sanatı,212.

Görsel 6. İranlıların Yakıp Yıktığı Tebriz'de Osmanlı Askerlerinin Alevlerin Camiye Yayılmasını Önlemek. Şehnâme-i Nadirî TSM., H.1124, y.13b.

Görsel 7. Şehyhülüslam Zembilli Ali Efendi, Tercümeyi Şakayık'ı Numaniye, TSMK., H.1263, y.159b. Osmanlı Resim Sanatı, s.212

Görsel 8. Aynalıkavak Kasrı, Tuhfe-i Gâznevi, İÜK., T.5461, y.25b. Osmanlı Resim Sanatı, https://tr.pinterest.com/ Erişim, 07.03.2023

Kaynağı verilmeyen resimlerin telif ücreti ilgili birimlere ödenmiştir.

GELENEKSEL TÜRK RESİM SANATINDA NESNELLİK VE ÖZGÜNLÜK

Doçent Doktor, Seyhan Mercan Kalaycı [1]

[1] Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi, Resim-İş Eğitimi, - 0000-0001-9383-3885

ÖZET

Araştırmamızın konusu Geleneksel Türk Sanatları içinde önemli bir yere sahip olan Türk resim sanatının biçimsel özelliklerini ortaya çıkaran belirgin unsurların, nesnellik ve özgünlük bağlamında niteliksel olarak irdelenmesidir. Türk resim sanatında nesnellik ve özgünlük; Sanatçıların kendi tarzlarını ve geleneksel unsurları birleştirirken bazı kurallara da bağlı kalarak aynı zamanda deneysel yöntemleri geliştirerek ayrıca sistematik olarak öğrenilen bilgiler doğrultusunda sembolik ifade biçimlerini beraber kullanmalarıyla birlikte nesnellik ve özgün değerleriyle gelenekselleşmiştir. Geleneksel Türk Resim sanatına yön veren eserler irdelendiğinde; Sanatçıların kişisel üsluplarını ortaya çıkartan en önemli niteliklilerin temelinde eserlerindeki estetik değerleri vurgulayan bütünleştirici ve tamamlayıcı sanatsal elemanların kullanılmış olduğunu söyleyebiliriz.

Geleneksel Türk resim sanatında nesnellik ve özgünlük arasındaki denge, sanatçıların belirli kurallar doğrultusunda kendi tarzlarını yansıtmalarıyla sağlanmıştır. Bu kurallar anlatılmak istenilen konuyu gerçeğe yaklaştırırken tasvirdeki görüntüyü gerçekten ziyade sanatçının iç dünyası ile oluşturduğu kurgusal düzenlemelerle oluşturur. Nakkaş özgün yaklaşımlarla yapılan tasvirlerde gerçek dünyadan ilham alırken kendi düşüncelerini de kullanarak oluşturulan eserleri özgünleştirir. Türk resim sanatında nakkaş, tasvirlerde dış dünyanın gerçeklerine kendini kapatarak öz bir sanat anlayışı ile şekil vermek istediği biçimleri oluşturur.

Geleneksel Türk Resim Sanatı aşırı süslemelerden arındırılmış ve metni açıklayan bir araç olarak önem arz ederken kendi üslüpsal özellikleri ile de dikkat çekicidir. Geleneksel Türk resim sanatı İslam öncesi ve İslam dininin kabulü sonrası ayrıca bulunduğu coğrafik konumlar nedeniyle kültürlerin etkileşiminden oluşmuştur. Bu etkileşimle günümüz sanatçılarına da ilham kaynağı olmuştur.

Bu çalışma literatür taraması yapılarak gerçeklemiştir. Araştırmamız nesnellik ve özgünlük bağlamında değerlendirileceği için kavramsal açıdan da irdelenmesi yapılmıştır. Geleneksel Türk resim sanatında, doğa ve insan figürleri stilize bir şekilde tasvir edilirken konu bütünlüğünü göstermesi bakımından da nesneldir. Bu nesnel yaklaşım ile Osmanlının tarihini ve kültürünü günümüzde gerçek yönleri ile irdeleme olanağına sahip oluyoruz. Sanatçılar tasvirlerde doğal güzellikleri kendi renkleriyle yansıtırken objektif bir yaklaşımı benimser ve figürleri de sembolik olarak resmederler.

Bu yaklaşımla Geleneksel Türk resim sanatında özgünlük, nakkaşın tasvirlerde sanatsal ifadesinin yansıması olarak karşımıza çıkar. Geleneksel Türk resim sanatında, nakkaş veya nakkaşlar eserlerini oluştururken sanatsal üsluplarını ön plana çıkartacak özgünlüğe sahip

eserleri belli kurallar çerçevesinde üretirler. Bu nedenle, eserlerinde kompozisyon kurgusunda figürler farklı bileşenler tarafından farklı şekillerde yorumlanarak tasvir edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel, Türk resim sanatı, Özgünlük, Nesnellik, Biçim

OBJECTIVITY IN TRADITIONAL TURKISH PAINTING ART AND AUTHENTICITY

SUMMARY

The subject of our research is the qualitative examination of the distinctive elements that reveal the formal features of Turkish painting, which has an important place in Traditional Turkish Arts, in the context of objectivity and originality. Objectivity and originality in Turkish painting; It has become traditional with its objectivity and original values, as the artists combine their own styles and traditional elements, while adhering to some rules, at the same time developing experimental methods and using symbolic forms of expression together in line with the information learned systematically. When the works that shape the traditional Turkish painting art are examined; we can say that on the basis of the most important qualities that reveal the personal styles of the artists, integrative and complementary artistic elements that emphasize the aesthetic values in their works are used.

The balance between objectivity and originality in traditional Turkish painting has been achieved by artists reflecting their own styles in line with certain rules. While these rules bring the subject closer to reality, they create the image in the depiction with the fictional arrangements created by the artist's inner world rather than reality. While Nakkaş is inspired by the real world in the depictions made with original approaches, he also makes the works created by using his own thoughts original. In Turkish painting, the muralist creates the forms he wants to shape with a true understanding of art by closing himself to the realities of the outside world in the depictions.

While the Traditional Turkish Painting Art is important as a tool that is free from excessive ornaments and explains the text, it is also remarkable with its stylistic features. Traditional Turkish painting art has been formed from the interaction of cultures before and after the acceptance of the religion of Islam due to its geographical location. With this interaction, it has also been a source of inspiration for today's artists.

This study was carried out by reviewing the literature. Since our research will be evaluated in the context of objectivity and originality, it has also been examined conceptually. While nature and human figures are depicted in a stylized manner in traditional Turkish painting, the subject is also objective in terms of showing its integrity. With this objective approach, we have the opportunity to examine the history and culture of the Ottoman Empire with its real aspects today. While the artists reflect the natural beauties with their own colors in their depictions, they adopt an objective approach and depict the figures symbolically.

With this approach, originality in traditional Turkish painting art appears as a reflection of the artist's artistic expression in the depictions. In the traditional Turkish art of painting, when creating their works, muralists or muralists produce works with originality that will bring their artistic style to the fore, within the framework of certain rules. For this reason, the figures in the compositional setup in his works were interpreted in different ways by different components.

Keywords: Traditional, Turkish painting, Originality, Objectivity, Form

1.GİRİŞ

Geçmişten günümüze Türk sanatında çok tartışılan konularından biridir "Geleneksel" kavramı. Geleneğin birçok tanımı yapılmıştır. Türk Dil Kurumu tarafından şu şekilde tanımlanmıştır; bir toplumda, toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlardır. Osmanlıca sözlükte ise; geleneğe karşılık "an'ane, rivayet ve tafsilât" kavramları yer alır [1]. Anane, Arapça an harf-i cerrinin tekrarıyla oluşturulmuş bir kelimedir ve Türkçede nesilden nesile geçen âdet, örf, gelenek anlamına gelmektedir [2].

14.yy.'da Fransızca'dan İngilizce'ye "Tradition" kelimesi geçer. Almancada "Ueberliefern" karşılıklarını taşır. Kavram, Latince tradere'den gelerek kurtuluş, bir bilginin elden ele aktarılması, bir öğretiyi başkalarına iletmek, teslim olmak [3] anlamlarına gelir. Böylece en yalın tanımıyla geçmişten günümüze geçen ya da miras bırakılan herhangi bir şeydir. Kesin kriteri ise insan eylemlerinin düşünce ve muhayyile aracılığıyla yaratılmış olması ve bir kuşaktan diğerine intikal etmesidir [4]. "*Gelenekler sıfırdan başlamaz. Belki böyle bir şey sadece ilk insan toplukları için söz konusu olabilir. Çünkü ortaya çıktığı toplumun da bir eski geleneği vardır. Bu bakımdan yerli bir gelenek daha önce var olan ve bozulan ya da yıkılan bir gelenek üzerinde kurulur ve o geleneğin birçok unsurunu da kendi bütünlüğü içerisinde yeniden anlamlandırılıp temel ilkelerine uyarlayarak sürdürür*" [5].

Geleneksellik; geçmişten günümüze süregelen köklü alışkanlıklardır [6]. Geleneksellik kavramının ne zamandan beri miras alındığı veya ne tarzda miras alındığı, sözel olarak mı, yazılı olarak mı miras alındığı konusunda da yeterli bilgiler mevcut değildir [7]. Fakat aynı bölgelerde elde edilen buluntuların geçmiş izleri ve beraberinde benzer buluntuların tekrar keşifleri bize geleneksel kavramını geçmişte kullanılan sembolik, biçimsel ve kültürel izlerin göstergesinin karşılığı olarak kullanılmış olduğunu gösterir. Kısacası geleneksellik geçmişe dayanan pek çok bilgiyi bize kalıntılarla aktaran ve kültürel bir bağ oluşturan temel unsurlardır.

Gelenek, nesnel olarak var olan bir eğilim, bir değerler sistemidir. Gelenek belli bir zaman dilimi içinde oluşmuştur. [8]. Gelenek, insanlar tarafından her zaman ve kültürde yeterince değer görmemiştir. Geleneğin aslında insanları pek çok alanda engellediği iddia

edilmiştir [9]. Zamanla batıda gelenek, modern kelimesinin ifade ettiği yenilik ve değişmenin esas kabul edilmesi karşısında olumsuz bir anlam taşımaya başlamıştır [10].

Gelenek geçmiş, tarih, töre ve görenektir. Toplum, tarih ve töreden ayrılamayacağı için geleneksiz de düşünülemez, geleneği toplum oluşturur ve gelenek toplumu belli bir ölçüde yönlendirir [11]. Geleneksel Türk Resim Sanatı, Türk kültür ve sanatını belirli kural ve düzen çerçevesinde geçmişin izleri ile aktaran önemli görsellerdir. Bu bağlamda Geleneksel kavramı, Türk sanatının geçmişle bağlantını kurarken aynı zamanda kültürel değerlerine sahip çıkması bakımından önemlidir.

2. SANATTA NESNELLİK VE ÖZGÜNLÜK

Tarih boyunca insan, sanata ilgi duymuştur. Doğa sanatın en temel esin kaynaklarından biridir. Sanat hakkında eski çağlardan başlayarak günümüze dek pek çok tartışmanın konusu sanatçının biçimi içinde insan, özü içinde doğa ile ilgilidir [12]. İnsan, çağlar boyunca yaşadığı doğayı anlayabilmek ve yorumlayabilmek, kendi lehine işlerlik kazandırmak, galip gelmek ya da ayrışabilmek gibi güdümlerle, birbirinden çeşitli birçok üretim alanı ve ifade biçimi geliştirmiştir. Bu, doğanın nedenselliği karşısında üstünlüğünü kanıtlayabilmek ve doğaya hükmetmek adına sürekli etkileşimi ve dinamizmi de beraberinde getirir [13]. Sanat toplumları oluşturan insanların iç dünyasına hitap eder. İnsan hayal gücünü, duygularını görsellerle, metinlerle veya sözlerle kalıcı kılmak, farklı bir şeyler yapmak, kendini göstermek ister. Nesnel formlarla sanatı sınırlandırmak imkânsızdır. Nesnellik bir konunun evrensel olmasıdır. Nesnellik bilimin temel unsurlarındandır. Sanatta nesnellik, insanların birey olmanın vazgeçilmez özelliklerinden kabul edilen akıl ve yaratıcılıkları ile elde ettikleri bilgileri ve gördüklerini evrensel geçerliliğe dayanarak, yansıtmasıdır.

Sanatın temellerin biri olan özgünlük, çalıntı ve kopya olmadan tamamen eserin kişiye ait olmasıdır. Sanatçı, eseri sanat yapıtı olarak hayata bakış açısı, hayal gücü ve cesareti ile kendi kişiliğinden ortaya çıkarır. Özgünlük tanımı; ilk kez yapılmış, benzerlerinden değişik olan, örnek diye alınmaya değer şeklinde belirtilmiştir [14]. Sanatta özgünlük günümüzde sergi mekânlarına anlam ve ticari değer katan ve hatta maddeler ile sıralanarak belge ile kanıtlanarak sanat yapıtının markalı bir ürün olarak konumlandırılmasına imkân veren bir hal olsa da [15] sanatın kendisi belgeden bağımsız olan bir değerdir. Sanat yapıtlarını benzersiz kılan ‘özle ilgili kişisel ifadedir. Bu ifadeler onu kavrayan için yani sanat yapıtlarını algılayan ve kavrayan için bilgi, estetik haz, mutluluk içeriyorsa değer kazanır [16]. Sanatçılar kendilerine özgü bir şahsiyete sahiptirler. Özgünlük sanatçının kendine özgü aktarış ve intibasıdır. Sanatta üslup ve özgünlük bir sanat eserini değerli kılan iki bileşendir. Bir sanatsal eser süje ve obje ile bağlantılı olarak estetik değerler taşır. Bu yönleri ile diğer sanayi ürünlerinden ayrılırlar. Ve her bakıldıklarında, izlendiklerinde veya dinlendiklerinde yeni anlamlar ortaya çıkarabilirler. Sanatçının kendisi veya başka bir sanatçı aynı eseri, benzerini yapmak istediğinde bu eser ya başka bir eser olacaktır yâda kopya olacaktır. Sanat eseri, sanatçının öznel gerçekliğinin özgür bırakılmış şeklidir; tekrarlanamaz, eşsizdir. Sanat eserinde; sanatçının kendi özgünlüğünü görürüz. Özgün eserler zaman dilimleri içinde deneyimlerden geçerek üretilirler. Bu sanatçıya aitliklerini gösterir. Öznellik bir konunun evrensel olmaması sadece kişiye göre yorumlanması

demektir. İngiliz sanat eleştirmeni John Berger'e göre, "sanat bir zenginlik simgesidir; güzel yaşam demektir" [17].

Üsluplaşan yapıtlarda, sanatçı kişiselliğini gösteren malzeme kullanımı, özgün sanatsal ifade anlayışı yapıtların birincil estetik değerini oluşturmaktadır. Sanatçı eserleri üzerinden yorumlama yapan "Freud" sanatçıların diğer insanlardan farklı olarak eserleri üzerinden yorumlanabileceğini iddia etmiştir. Sanatçının kişiselliği yapıtlarına yansır. Ayrıca, ortak konu ve biçimler seçilmiş olsa dahi her kişinin üslubu yapıtlara farklı anlatım teknikleriyle aktarılmakta özgün bir dil oluşmaktadır. Üsluplaşan sanat yapıtlarının aynı zamanda özgünlük kavramından kuvvetle beslendiği söylenebilir. Ayrıca sanatsal ifadenin gücü bakımından da değerlendirildiğinde, özgün yapıt üreten sanatçılar daha başarılı bulunmaktadır. Özgünlük kavramı aynı zamanda sanatçılar tarafından aranılan kendine özgü duyguların hayal gücü ve yetenekleriyle beraber yansıtmasıdır.

3.GELENEKSEL TÜRK RESİM SANATINDA NESNELLİK VE ÖZGÜNLÜK

Türklerin yaşadığı coğrafyalarda, Geleneksel Türk minyatür sanatına ilişkin uygulamaların yapıldığı görülmektedir. Genel bir tanımlamayla, yazma eserlerde anlatılan olayları görselleştirmek üzere yapılan kitap resimlerine minyatür denir[18]. Günsel Renda, minyatürü kökeni açısından şu şekilde tanımlar: "Minyatür sözcüğü, Latince miniare'den (kırmızıyla boyama) kaynaklanan İtalyanca miniatura'dan Fransızcaya, oradan da Türkçeye girmiştir. Osmanlıcada minyatüre "nakış", ustasına da "nakkaş" denir. Minyatür, geniş anlamıyla el yazmalarına metni aydınlatmak amacıyla yerleştirilen açıklayıcı resimlerdir [19]. Minyatür sanatına ilişkin uygulamalar incelendiğinde, Türklerin yaşadığı coğrafyalarda da bu resim sanatına ilişkin uygulamaların sıkça yapıldığı anlaşılmaktadır. Eski Türk resim sanatının planlı olarak yapılması hususunda asıl ve ilk temsilcilerinin Uygurlar olduğu bilinmektedir. Uygur dönemine ait duvar resimleri ve minyatür örnekleri Türk minyatür sanatının temelini oluşturan ilk örneklerdir.

Gönül Öney ise, Türk resim sanatının çıkış noktasına dair yaptığı değerlendirmeyi, Uygurlar döneminden sonra yapılmış olan figürlerdeki benzerlikleri ortaya koyarak şu şekilde tespit eder; "Uygurlar dönemine ait olduğu bilinen az sayıda minyatür örnekleri incelendiği zaman, Gazneli ve Büyük Selçuklu sanatında karşımıza sıkça çıkan uzun saçlı, dolgun yanaklı, ufak ağızlı, ince-uzun burunlu, çekik gözlü ve kaşlı olarak betimlenen bir Uygur tipi karşımıza çıkar" [20].

Yapılan araştırmalar resim sanatının göçebe bir toplum olan Türklerin hayatlarında aslında Uygurlardan önce de bir şekilde uygulandığını göstermektedir. Bu konuda Oktay Aslanapa şunları söylemektedir; "Uygurlardan önce Hunlara ait buluntular arasında da Belleme diye anılan eyer örtüleri üstüne resmedilmiş hayali Grifon adı verilen hayvanların mücadelelerinin resmedildiği çok ince işçilikle nakşedilmiş buluntular mevcuttur" [21].

Oktay Aslanapa bu konuda şunları söyler, "*İnsan yüzüne ferdî portre özelliği vermek sanatı 750'den sonra ilk defa Türk Uygur duvar resimlerinde başlamıştır. Şahıslar daha önce resmin altına adları yazılarak ayırt ediliyordu. Duvar resimlerinde Uygur prensleri ve çeşitli din adamaları, bütün kıyafetleri, yüz ve vücut hatları ile çok realist olarak resmedilmiştir*" [22].

İbrahim Agâh Çubukçu, kültür tarihimizde sanatın değeri adlı makalesinde şu ifadelerle Türklerin inanış biçimlerini ve etkilerine dikkat çekmiştir. Türkler öteden beri çeşitli kültürlerle temas imkânını bulmuşlardır. Şamanizm, Budizm, Maniheizm ve Hıristiyanlık kültürüyle yakından ilgilenmişlerdir [23].

İslamiyet'in kabulünden sonra ise, yeni inanışın etkileri yavaş yavaş Türk kültür hayatına girmeye başlamıştır. Çubukçu bu konuda şöyle demektedir; "*9. yüzyıldan itibaren Türkler arasında İslamiyet yayılmaya başlamıştır. İslam dinini topluluklar halinde kabul eden Türkler arasında, eski dönemlerinden kalan sanat faaliyetlerinin izleri hiçbir zaman silinmemiştir. Türklerin milattan önce Tunç Devrinden beri bilinen sanat yeteneklerinin İslamlaştıktan sonra ölmediğini ancak bazı yanlış yorumlar yüzünden resim ve heykele karşı çekingenlik başlamış olduğu söylenebilir*" [24].

"Geleneksel Türk Resim" sanatı için genel olarak kullanılan kavram "Türk Minyatür Sanatıdır". Türk minyatür sanatı kavramsal olarak Türk resim sanatı ya da Türk tasvir sanatı içinde değerlendirilebilmektedir. Kitap resimleri, Geleneksel Türk resim sanatının üslüpsal özelliklerini nesnel ve özgünlük bağlamında değerlendirilebilecek ilk örneklerinden biridir. Bu teknikte yapılan tasvirler saraya bağlı çalışan nakkaşlar tarafından, yapılan eserleri betimlemek için kullanılmıştır. Türk minyatür sanatı belirli çizim anlayışı ile genel bir şemalaştırma eğilimi ile yapılmıştır. Tasvir düzleminde figürlerin yüzleri belirgin şema ile orta Asya Uygur Türklerindeki görünümüne sahiptir. Resim düzleminde arkaya doğru uzaklaştıkça figürlerin küçülmesi gereğine dikkat edilmez. Önemli figürler hiyerarşik düzenleme ile diğerlerinden daha büyük çizilerek vurgu yapılması sağlanır. Ayrıca dağlar, kayalar, çiçekler, çeşitli hayvan figürleri, abartısız ve stilize edilmiş biçimlerle oluşturulmuştur. Nakkaş tasviri gerçek dünyadan ayırmak için gölge kullanmaz ve perspektife derinlik vermez. Suut Kemal Yetkin'e göre de; Nakkaş ölümlü dünyayı hatırlatan gölge, derinlik, hacim gibi görünüş unsurları ile ağzımızın tadını hiçbir zaman kaçırmak istememiştir [25]. Dolayısıyla bu düşünce nakkaşın iç dünyasının gerçeklerden ziyade mana alemiyle daha çok ilgilendiğini gösterir. Bu düşüncenin temelinde İslam inancına göre bu dünyanın hayalden bir dünya olduğunu asıl gerçeğin öbür dünya olması düşüncesi yatmaktadır.

Türk Minyatür Sanatı, Türk kültürünün önemli bir parçasıdır ve İslami sanat geleneğinin bir dalı olarak kabul edilir. Bu sanat dalı, el yazması kitapların süslenmesinde kullanılan minyatürlerin yapımını kapsar. Türk minyatür sanatı, Osmanlı dönemi boyunca da tarihin ve kültürün yansıması olmuştur. Bu dönemde özellikle kitapların süslenmesinde kullanılmıştır. Osmanlı minyatürleri, İran ve Orta Asya'daki minyatürlerle karşılaştırılınca konu bütünlüğü önem arz etmiştir.

Bu nedenle Geleneksel Türk resim sanatı, sanatçılar ve gözlemleyenler açısından insanın bilişsel ve düşünsel davranışlarına anlam katar ve insanın düşüncel bakış açısını geliştirir. Ayrıca biçim ve formlar asla yok sayılmaz. Çünkü biçimleri yok saymak "biçimden münezzeh olan Asl'ı" anlamamak demektir. Bu konuda modern insanın karıştırdığı "somut ve soyut nedir" meselesi vardır. Modern insana göre fiziksel ve maddi olan her şey somut, düşünce ve ulûhiyet gibi kavramlar ise soyuttur. Oysa geleneksel metafizik açısından, "Tanrı mükemmel somut gerçeklik"tir. Onunla karşılaştırılan her şey de soyuttur. Hiyerarşik düzenin daha aşağısında ise

arketipler âlemi somut, onun altındaki âlem soyuttur. Fiziksel varoluş dünyasında da suret somut, madde ise soyuttur. İşte bu yüzden, geleneksel sanatta biçimlerde yok sayılmaz [26].

Bu bağlamda "Geleneksel Türk Resim Sanatı" belirli kurallar ile oluşturulan kompozisyon düzleminde ve anlatımında net olarak görmemizi sağlayan kuş bakışı görünümü ile ayrıca sistemsel olarak kullanılan renk ve biçimi oluşturma tekniklerine bağlı kalarak oluşturulmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Geleneksel Türk resmi ve sanatı en parlak dönemlerinden birini yaşamıştır. Bu dönemde minyatürler, tezhip çalışmaları ve hat sanatı ile ilgili önemli eserleri, diğer medeniyetlerin geleneksel sanatları karşısında sanatsal özgünlük kazandırmıştır.

Geleneksel Türk resim sanatı, günümüzde de hala yaşatılmaya devam etmektedir. Yapılan minyatürler kitap sanatından farklı olarak özgün eser niteliği taşımaktadır. Bu nedenle boyut, materyal ve tekniklerde sanatçıların farklı üslupları ile oluşturdukları çalışmalar dikkat çekicidir. Ayrıca, günümüz sanatçıları, geleneksel ile modern sanat anlayışını birleştirerek, yeni ve farklı eserler ortaya koymaktadırlar.

Geçmişten günümüze süregelen köklü alışkanlıkların sembolik ifadelerle kalıcı olarak çeşitli yüzeylere aktarılması geleneksel yaklaşımın temelidir. Günümüze kadar gelen el sanatları geleneksel kavramı adı altında irdelenirken yıllarca çağdaş kavramının zıttı olarak karşılaştırmalar yapılmıştır. Çağdaşlık kavramı çağa uygun olma, aynı zaman diliminde olma ya da çağın ilerisinde olma anlamında kullanılmaktadır[27]. Geleneksel sanat, içinde bulunduğu geleneğin gerçekleriyle ilgilenir. Geleneksel Türk resim sanatı kavram olarak irdelediğimizde ve modern sanat ile karşılaştırma yaptığımızda stilize olan bir sanat ile karşılaşmaktayız. Geleneksel Türk resim sanatında bilinçli olarak figürlerde formal değişiklik, renklerde alışılagelmişin dışında pastel tonlarda kurgusal düzenleme ve resim düzleminde hiyerarşik kurgu ile yapılan yerleştirme düzeni bize çağdaş sanattaki bireysel farklılıkları ortaya çıkaran nesnel ve özgün yaklaşımları hatırlatır.

Geleneksel Türk resim sanatı, çeşitli dönemler boyunca çeşitli etkiler altında kalarak gelişmiştir. Bu dönemler, resimler genellikle nesnelliğe ve özgünlüğe önem veren anlayışlarla üretilmiştir. Bir resimdeki gerçek süje bağlamında nesnelliktir ve sanata değer katacak şekilde kurgunun tasvirindeki farklı yaklaşımlar özgünlüktür. Geleneksel Türk resim sanatı, bir tasvirin sanatçı tarafında yorumlanırken fark yaratacak özellikler ile oluşturduğu eserleri sergilemesidir. Dönemsel süreçler içinde yabancı etkilerin azaldığı nakkaşların çalışma disiplinine sahip oldukları dönem 16. yüzyıl, olarak nitelenmiştir. 17. yüzyılın ikinci yarısında yabancı etkilerden biri olan perspektif derinliğin bazı eserlerde görüldüğünü söyleyebiliriz. 18. yüzyılda Türk minyatür sanatında klasik üslubu yeniden canlandırma nakkaş Levni ile sağlanırken ikinci yarıyılda batı tarzı resim etkisi yine varlığını göstermiştir. Batılılaşma süreciyle birlikte de Geleneksel Türk resim sanatında da özgünlük kavramı daha da önem kazanmıştır. Bugün Türk minyatürleri, Türkiye'deki müzelerde ve özel koleksiyonlarda sergilenmektedir.

Avrupa sanatına duyulan ilgi 18. yüzyılın sonuna doğru minyatür sanatını bitirme aşamasına gelmiştir. Osmanlı yönetiminin içyapısında var olan azınlıklar Osmanlı sanatında da varlıklarını hissettirmişlerdir (28). Osmanlının son zamanlarında batıya giden ressamlar orada öğrendikleri akımlar ve teknikler ile Türk resim sanatının çağdaş oluşumunu başlatmışlardır [29].

Sanat alanında çağdaşlık, gelenekten kopmayı ve yaşanılan çağda olmayı gerektirmektedir [30]. Buna benzer birçok yaklaşım bulunabilir. Mesele hep ideolojik olarak değerlendirildiği için kabullenmek veya karşı durmak gibi bir zorunlulukla karşı karşıya kalınmıştır. Ama burada gözden kaçırılan nokta şudur ki geleneksel yaklaşımların ortadan kalkma veya yok olması değildir. Geçmişi tamamen reddetme yerine, yeniye evirilebilmesidir. Modern sanatla uğraşan birçok sanatçının savunduğu moderni üretmek geçmişi tamamen reddetmekle olur, anlayışının karşısına ise geleneksel sanatın kurallarına dokunulamaz anlayışı sahiptir aslında. Bu anlayış aslında geçmişten faydalanılarak günümüze uyarlanan geleneksel yaklaşımın kavram ve üretim sürecinde kolaylık sağlarken Türk sanatına da sahip çıkmasıyla gerçekleşmiştir.

4.SONUÇ

Türk minyatür sanatında nesnellik; gerçekçi ve ayrıntılı betimlemeleri yorumlarken süjedeki gerçekliğe sadık kalınarak sağlanmıştır. Betimlemelerde, yalın bir şekilde çizilen nesnelerin gerçek hayattan alınan biçimlerine dair bilgi verilmesi amaçlanır. Örneğin, bir minyatürde bir ağacın görüntüsü gerçek görüntüsüne sadık kalınarak resmedilirken kaba bir ağaçtan ziyade daha narin daha estetik görüntüye sahiptir. Ama bu betimlemeler tasvirde yer alan tepe ve kayalarda alışılagelmiş renkler ve biçimler kullanılarak bir ahenk oluştururken canlı bir obje hissiyatı da uyandırır. Tepeler pembe, eflatun ve mavi renklerin kullanılmasıyla gerçek görüntünün dışına çıkar. Ayrıca bazı tasvirlerde tepelerin görüntüsü insan ve hayvanın görüntüsünü yansıtan formlara sahiptir. Bu yaklaşım duyguların şekillenmesiyle ağacı, dağı, ırmakları görüldüğü gibi değil de yaşadığı anın hissiyatıyla gerçeğin sınırlarını açarak sürrealist ve fütürist bir yaklaşama götürmüştür.

Türk minyatür sanatında özgünlük ise; kullanılan konular benzer olsa bile tasarımların orijinalliği ve özgün varlığının yansımasındaki farklılıkların estetik biçimde sunulması ile sağlanmıştır. Yapılan tasvirlerde konu bütünlüğünü desteklemek için yer yer kullanılan motifler ve semboller, doğal ve geometrik unsurlardan oluşurken bu motiflerin gerçek görünümüne sadık kalınması sembollerin yorumlanmış olması dikkat çekicidir. Bu nedenle, Türk minyatür sanatı özgünlük açısından da oldukça değerlidir.

Türk minyatür sanatı, genellikle yazma eserlerde ve minyatür kitaplarda kullanılır. Bu eserlerin özellikleri arasında, canlı renkler, ayrıntılı işçilik ve gerçeği yansıtan kurgusal betimlemeler yer alır. Türk minyatür sanatı, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih ve sanatının önemli bir parçası ve günümüzde de sanatseverler tarafından ilgiyle takip edilmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu için tarihin belgeleri ve kültürün yansıması olan Geleneksel Türk resim sanatı bize değerli bir miras olup kalan süreç içinde geçmişin değerli tanığı ve orijinal özgün bir sanat olmuştur. Günümüzde ise Geleneksel Türk resim sanatı olarak nitelendirilen minyatür sanatının en nesnel ve özgün yanı, özellikle istenilen konuyu olduğu gibi temsil etmesidir. Bu nedenle Geleneksel Türk resim Sanatı tarihi bir belgedir.

KAYNAKLAR

[1] Devellioğlu, F., Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, İstanbul, Aydın Kitabevi Yayınları, 30.Baskı, 2013.

[2] Ayverdi, İ., Misalli Büyük Türkçe Sözlük, 137, 2005.

[3] Armağan, M., Gelenek, İstanbul, Ağaç Yayınları, 14, 109, 1992.

[4] Shils, E., Gelenek, 101 -115, 2003.

[5] Yılmaz, H., Gelenek, Gelenekçilik ve Gelenekselcilik, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı, 2005.

[6] Yücel, A., Kuban, D., Cansever, T., Tanyeli, U., Mimaride Çağdaşlık Sorunsalı, Geçmişiyle Geleceği Arasında Kıvranan Sanat-Çağdaşlık Sorunları, Salı Toplantıları, İstanbul, s. 11-18, 1993.

[7] Mumcu, K., Gelenek ve Modernizm Ekseninde Lale Müldür Şiiri ve Şiirsel Özne, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, 2019.

[8] Belge, M., Tarihten Güncelliğe, İstanbul, İletişim Yayınları, 22, 1999.

[9] Ayvazoğlu, B., Geleneğin Direnişi, İstanbul, Ötüken Yayınları, 53, 1997.

[10] Ortaylı, İ., Modernleşmeyi "Var Olan Değişmenin Değişmesi" Yani "Toplum Zaten Belli Bir Ölçüde Değişedururken Ani ve Hızlı Bir Değişme Dönemine" Girilmesi Olarak Tarif Eder,13, 2003.

[11] İnce, Ö., Şiir ve Gerçeklik, İstanbul, Broy Yayınları, 105-106, 1985.

[12] Ersoy, A., Sanat ve Doğa, Türkiye'de Sanat Plastik Sanatlar Dergisi, Sayı, 48, Mart/Nisan, İstanbul, 2001.

[13] Çelik, C., Kültür Endüstrisi ve Sanat İlişkisi İçerisinde Esin, Taklit, Alıntı, Çalıntı, Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2019.

[14] Püsküllüoğlu, A., Türkçe Sözlük, Can Yayınları, İstanbul, 2008.

[15] Benedetti, L., Sanatta Özgünlük Belgeleri. SALT/ Garanti Kültür, İstanbul, 2013.

[16] Bulanık, S., Sanatta Demokratik İfade Biçimi – Özgünlük, YDÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt: 3 Sayı: 1, 36, 2021.

[17] Berger, J., Görme Biçimleri. İstanbul, Metis Yayıncılık, 2009.

[18] Mahir, B., Osmanlı Minyatür Sanatı, İstanbul, 2005.

[19] Renda, G., Minyatür, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Yem Yayınevi, İstanbul, s.1262-1271, 1997.

[20] Öney, G., Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1978.

[21] Aslanapa, O., Mimar Sinan, Kültür Bakanlığı, 1992.

[22] Aslanapa, O., Türk Sanatı Remzi Kitabevi, 15, 1984.

[23] Çubukçu, İ., A., Kültür Tarihimizde Sanatın Değeri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 29, 135-144, 1987.

[24] Çubukçu, İ., A., Kültür Tarihimizde Sanatın Değeri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 29, 135-144, 1987.

[25] Yetkin, S.,K., Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, s.34-36, Ankara, 1953

[26] Tezcan, V., Genç, M., Geleneksel Türk Sanatlarının Metafiziği, Mimarlık Fakültesi Dergisi, Journal of Faculty of Architecture Cilt-Volume, 3 Sayı-Issue, 1 Başvuru-Received, Sanatta Demokratik İfade Biçimi- Özgünlük Sevil Bulanık Mimarlık Bölümü, Mimarlık Fakültesi, Yakın Doğu Üniversitesi, 2021.

[27] Yücel, A., Kuban, D., Cansever, T., Tanyeli, U., Mimaride Çağdaşlık Sorunsalı, Geçmişiyle Geleceği Arasında Kıvranan Sanat-Çağdaşlık Sorunları, Salı Toplantıları, İstanbul, 1993.

[28] Tansuğ, S., Çağdaş Türk Sanatı, Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 19, 2008.

[29] Ersoy, A., Günümüz Türk Resim Sanatı (1950'den 2000'e), Bilim Sanat Galerisi, İstanbul, s. 16, 1998.

[30] Akdeniz, H., "Çağdaş Resim Sanatında Kuram-Düşünce Boyutu ve Resim Sanatına Yansıması Üzerine Bir Araştırma", DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Ana Sanat Dalı Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, İzmir, s. 1-6, 1990.

OSMANLI RESİM SANATINDA VE FRANSIZ RESİM SANATINDA 18. YÜZYIL MANZARA VE KIR EĞLENCELERİ TEMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Doçent Doktor, Seyhan Mercan Kalaycı [1]

[1] Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi, Resim-İş Eğitimi,

- 0000-0001-9383-3885

ÖZET

Bu çalışmada Lale Devrindeki resimlerde manzara ve kır eğlenceleri ve Fransız resim sanatında 18. yüzyıl Fête Champêtre, türü teması üzerine bir değerlendirmenin yapılması amaçlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan önemli dönemlerden birisi olan Lale Devri, Batı ile ilişkilerin artmasıyla birlikte yeni bir sanat anlayışının etkisini yansıtan bu anlamda farklılıklar yaratan değişen resim anlayışıyla birlikte bazı yeniliklere öncü olmuştur.

Lale Devri'nde Türk resim sanatında manzara resmi, batı etkisinin görüldüğü önemli etkileri içinde barındırır. Osmanlı resim sanatında Lale Devrinde manzara resmi, özellikle İstanbul ve diğer büyük şehirlerdeki yabancı ressamlar tarafından gerçekleşmiştir. Lale Devri'nde Türk resim sanatında manzara resmi, Batı'dan gelen etkilerle birlikte gelişirken klasik Osmanlı tasvir sanatından uzaklaşmıştır. Bu dönemde, Avrupa resim geleneğindeki manzara resmi anlayışı, Osmanlı ressamlarına da yansımıştır. Osmanlı ressamları, manzara resmini doğal detaylara odaklanarak gerçekçi bir şekilde resmetme eğilimi göstermişlerdir.

Manzara resimlerinde genellikle doğal unsurların yanı sıra insan figürleri de yer alır. İnsanlar, genellikle manzaranın bir parçası olarak resmedilir ve manzaranın büyüklüğünü vurgulamak için küçük ölçekli çizimler yapıldığı düşünülmektedir. Ayrıca, manzara resimlerinde mevsimlerin yansıtılması, ışık ve gölge detaylarının da vurgulanması dikkat çekicidir.

Fête Champêtre, türündeki resimler ise 18. yüzyıl Fransız resim sanatında popüler olan bir tema olmuştur. "Fête Champêtre", Fransızca'da "kır eğlencesi" anlamına gelir. Bu tür resimlerde, asilzadelerin ve zenginlerin kırsal alanlarda düzenledikleri açık hava etkinlikleri ve piknik sahneleri tasvir edilir.

Fête Champêtre, türündeki resimler genellikle Barok dönemden ve Rokoko tarzından etkilenerek üretilmiştir. Bu resimlerde, zarif bahçelerde veya pastoral manzaralarda, aristokratlar ve genellikle müzisyenlerden oluşan bir grup figür resmedilir. Bu figürler, gösterişli kıyafetler giyerek dinlenirken, sohbet ederken, müzik çalarak veya dans ederek kırların keyfini çıkarırlar. Bu tür resimlerde doğa ve insan arasındaki uyum ve kontrast vurgulanır. İnsan figürleri genellikle bahçede veya parkta bulunan antik yapılar veya heykeller gibi çevresel unsurlarla etkileşim içindedir. Ayrıca resimlerde müzik, şiir ve aşk gibi lirik temalar da sıklıkla yer alır.

Anahtar Kelimeler: Manzara, Kır Eğlencesi, Fête Champêtre, Osmanlı Resmi, 18. yüzyıl

AN EVALUATION ON THE THEME OF LANDSCAPE AND Rural ENTERTAINMENT OF THE 18TH CENTURY IN OTTOMAN PAINTING ART AND FRENCH PAINTING ART

Summary

In this study, it is aimed to make an evaluation on the theme of landscape and country entertainment in the paintings of the Tulip Age and the 18th century Fête Champêtre, genre in French painting. The Tulip Era, one of the important periods in the Ottoman Empire, was a pioneer in some innovations with the changing understanding of painting, which created differences in this sense, reflecting the effect of a new understanding of art with the increase in relations with the.

Landscape painting in Turkish painting art in the Tulip Era includes important effects of western influence. Landscape painting in the Tulip Age in Ottoman painting was realized by foreign painters, especially in Istanbul and other big cities. While landscape painting in Turkish painting art developed with the influences from the West in the Tulip Era, it moved away from the classical Ottoman art of depiction. In this period, the understanding of landscape painting in the European painting tradition was also reflected on Ottoman painters. Ottoman painters tended to paint landscapes realistically by focusing on natural details.

Landscape paintings often include human figures as well as natural elements. People are often depicted as part of the landscape, and small-scale drawings are thought to be made to emphasize the enormity of the landscape. In addition, it is remarkable that the seasons are reflected in the landscape paintings and the light and shadow details are emphasized.

Fête Champêtre, on the other hand, was a popular theme in 18th century French painting. "Fête Champêtre" means "country entertainment" in French. Such paintings depict scenes of outdoor events and picnics held by the nobles and the wealthy in rural areas.

Paintings of the Fête Champêtre genre were generally produced by being influenced by the Baroque period and the Rococo style. In these paintings, a group of figures, composed of aristocrats and often musicians, are depicted in elegant gardens or idyllic landscapes. These figures enjoy the countryside while they are resting, chatting, playing music or dancing while wearing ostentatious clothes. In such paintings the harmony and contrast between nature and man is emphasized. Human figures often interact with environmental elements such as ancient structures or sculptures in the garden or park. In addition, lyrical themes such as music, poetry and love often take place in the paintings.

Keywords: Landscape, Country Entertainment, Fête Champêtre, Ottoman Painting, 18th century

1.GİRİŞ

Araştırmamızın konusu olan “Osmanlı resim sanatında ve Fransız resim sanatında 18. yüzyıl manzara ve kır eğlenceleri” teması konu olarak benzer olmasına rağmen farklılık gösteren kır

manzaraları ve kır eğlencelerini yansıtan önemli birkaç resmin irdelenmesiyle oluşmuştur. Bu araştırma da literatür taraması yapılarak farklı iki milletin kültürel yansımasında önem arz edebilecek manzara ve kır eğlencelerine ait resimler incelenmiştir. Dönemsel süreçte inanç ve kültürel yapıları farklı olan iki ülkenin "Osmanlı ve Fransa'nın" bu farklılıkları resimlere de yansıtılmış olduğunu görmek mümkündür. 18. yüzyılda Fransız ve Osmanlı resim sanatında manzara ve kır eğlenceleri teması iki kültürün kır eğlenceleri ve manzaraları üzerine oluşturulan eserlerin değerlendirmelerden oluşmaktadır.

1.1.Fransız Resim Sanatında 18. Yüzyıl Manzara ve Kır Eğlenceleri Teması

Fransız resim sanatında 18. yüzyıla ait manzara ve kır eğlenceleri adlı eserleri irdelediğimizde Rokoko akımının etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Rokoko, 18. yüzyılın başlarında Fransa'da ortaya çıkmış ve buradan da Avrupa'nın diğer kısımlarına yayılmış bir sanat üslubudur. Bu üslup ile oluşturulan eserlerde kıvrımlı formlar, pastoral manzaralar ve anlık görüntülerin sistemli olarak resmedildiği görülmektedir. Bu yaklaşımın, resimlerdeki figürlerin zarafet, incelik, gösteriş, abartı hatta duygusal durumlarının da eserlerde yansıtılması ile ifade edildiğini söyleyebiliriz[1].

18. yüzyıl Fransız resim sanatında manzara ve kır eğlenceleri için kullanılan temel kavramlardan biri "Fête Champetre" bir diğeri ise yine çok yakın fakat kır eğlencelerinde kur yapma gibi duygusal durumların resmedildiği "Fête Galante" türündeki resimlerdir**.**

Fête Champetre diğer adıyla kır eğlenceleri olarak bilinir. Rokoko dönemi ressamlarının en sevdiği konulardan biridir. Bu tür eserlerde şık giyimli olan zarif kadınlar ve erkeklerin hafif meşrep olan kır eğlencelerini yansıtan resimler bulunmaktadır[2].

Fête Champêtre, ağırlıklı olarak en çok etkili olduğu dönem 18. yüzyıldır. Terim Fransızca kökenli olup "kırsal eğlence" anlamına gelir. Fête Champêtre resimlerini irdelediğimizde genellikle lüks, pastoral ortamlarda yer alan şık insanların açık hava etkinliklerinin tasvir edildiğini görmekteyiz. Bu tür resimler, genellikle aristokrat sınıfının yaşam tarzını yansıtan sahneleri betimler. Avrupa resim sanatında Fête Champêtre türündeki resimler, zenginlik, zarafet ve lüks yaşamın sembolü olarak görülür. Bu tür resimler, aristokratların ve varlıklı sınıfların kırlarda geçirdiği keyifli zamanları yansıtırken, aynı zamanda sosyal statü ve zevk düşkünlüğünün bir ifadesidir.

Fête Galante ise "Neşeli eğlenceler" anlamına gelmektedir. Doğa ve plastik sanat unsurların uyumu olarak karşımıza çıkar. Aynı zamanda şenlik, eğlenti, mitolojik konularında bulunduğu bu görüntüler duygusal durumları da eserlerde yansıtır[3].

Resim sanatı açısından, Fête Champêtre temalı çalışmalar, kompozisyon, figür çizimi, renk kullanımı ve doku gibi konularda ustalık gerektiren detaylı ve incelikli eserlerdir. Bu resimler, dönemin önde gelen sanatçıları tarafından üretilmiş ve hala büyük bir ilgiyle karşılanmaktadır.

Bu resimlerdeki kompozisyonlar, genellikle doğal manzaralar ve yapılar arasındaki dengeyi vurgular. Aynı zamanda çoğunlukla kadın ve erkek figürlerini içerir ve bir tür flörtöz atmosferin

olduğu duygusal durumları yansıtır. Bu tür resimlerdeki renkler genellikle canlı ve zengindir, doğanın güzelliklerini ve yaşamın neşesini yansıtır.

Fête Champêtre resimleri, 18. yüzyılda özellikle Fransız ressamlar Jean-Antoine Watteau ve Jean-Baptiste Pater tarafından popüler hale gelmiştir. Bu ressamların, bu tür sahneleri zarif ve ince detayların olduğu bir tarzda tasvir ettikleri görülmektedir. Fête Champêtre resimleri, dönemin moda ve sosyal hayatına bir pencere açar ve güzellik, zevk ve eğlence temalarını vurgular.

Görsel 1. Jean Baptiste Pater, Concert Champêtre, 1734 Tuval üzerine yağlı boya, 52,1 x 67,9cm., Norton Simon Müzesi, Amerika https://l24.im/Z1zdBC, Erişim 13.04.2023

Görsel 1'de ki pastoral manzara Rokoko tablosu olan Pater'in Fête Champêtre'si olarak tasvir edilmekte. Zarif figürlerle dolu bu eser eğlence türü bir bahçe partisi olarak biliniyor. Dönemin şık giyimli kadınları ve kısa ceketiyle tiyatro oyuncularını anımsatan adamın estetik duruşu, müzik çalan çocukların bu güzel doğal ortamdaki mutluluğu eğlenceli ortamın en belirgin özeliklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Pater, tıpkı ustası Watteau gibi renkleri en güzel şekilde eserlerine yansıtmaktadır**.**

Fête Champêtre resimleri, daha sonraki dönemlerde de etkisini sürdürmüştür ve bazı sanatçılar tarafından da benimsenmiştir. Bu tür resimler, kırsal eğlencenin lüks ve zengin yönlerini yansıtırken, aynı zamanda doğanın güzelliğini ve insanların neşesini vurgulayan bir görsel dille izleyiciyi etkilemeyi hedefler.

Görsel 2. Nicolas Lancret, La Camargo Dansı, 1730 Tuval üzerine yağlıboya, 76,2x106,7 cm., Ulusal Sanat Galerisi, Washington https://www.artsy.net/artwork/nicolas-lancret-la-camargo-dancing Erişim: 13.04.2023.

Bu akımda Nicolas Lancert, Antoine Watteau ’nu gibi sanatçılar 18.yüzyıl şölen resimlerinin bilinmesine yardımcı olmuştur. Lancert’in Görsel 2’de ki eserine baktığımızda en sol da bir gurup müzisyeni ağaçların arasına adeta gizlenmiş şekilde görmekteyiz. Şık giyinmiş olan bir gurup insanı ise resmin ortasında dans eden iki kişi seyretmektedir. Eserde dans eden kadının çiçeklerle bezenmiş gri renkli gösterişli bir elbisenin içinde partneriyle son derece dengeli ve zarif hareketlerle ustaca dans ettiği görülmektedir. Fête Champêtre resimleriyle tanınan Jean Baptiste Pater (1695-1736), kır eğlencelerini, bahçe partilerini, iyi giyinimli ve aşk peşinde koşan erkekleri, kadınların yaşadığı büyülü bahçeleri tıpkı ustası Watteau gibi başarılı bir şekilde tuvallerine aktarmıştır. Bu nedenle Pater’in eserlerinin tamamen ustasınınkinden ilham alması ve sık sık ustasının konularını, figürlerini ve tarzını kullanması bu etkilerle ünlenmesi açısından şaşırtıcı değildir. Doğal olarak Watteau’nun Pater üzerindeki etkisi, en yoğun temasları olan 1721 civarıydı ancak Pater 1730’larda kendi tarzını bulsa da Watteau’nun üslubundan kurtulamadı[4]. Fête Champêtre ve Fête Galante tasvirleri aslında neredeyse aynı konuları işler ve farklı özellikleri yok gibidir. [5].

Görsel 3. Jean-Antoine Watteau, Cythera Adası’na Kutsal Yolculuk, 1717, Louvre Müzesi, Paris

Jean-Antoine Watteau, Rokoko tarzı sanatçılarından biridir ve kır eğlencelerinin sergilendiği resimleriyle ünlüdür. 1917 yılında Kraliyet Akademisi'ne sunmuş olduğu "Pilgrimage to Cythera" (Cythera'ya Yolculuk) adlı eseri ile sanatçı "Fete Galante" ressamı unvanı ile akademi bünyesinde görevlendirilmiştir[6]. Görsel 3. Pilgrimage to Cythera (Cythera'ya Yolculuk) adlı eser, bir grup soylunun bahçede dans ederek ve eğlenerek geçirdikleri bir anı tasvir eder. Bu resim, kır eğlencelerinin neşe ve coşkulu atmosferini yansıtan bir örnektir. Jean-Honore Fragonard' Rocaille tarzını yansıtan diğer önemli sanatçılarında biridir ve kır eğlenceleri konusunda birçok resim üretmiştir. "The Swing" (Salıncak) adlı ünlü eser, bir kadının ağaca bağlı olan salıncakla sallanırken yakışıklı bir adam tarafından seyredildiği bir sahneyi gösterir. Bu resimde zarafet, doğa ve sosyal etkileşimlerin birleştiği bir atmosfer yaratılmıştır.

Görsel 4. The Swing By Jean-Honore Fragonard. Regarded as one of the greatest paintings of the French Rococo. http://www.visual-arts-cork.com/famous-paintings/swing-fragonard.htm Erişim Tarihi: 15.04.2023

Jean-Honoré Fragonard, salıncak adlı eserinde "salıncak" o zamanlar sadakatsizliğin geleneksel bir simgesi olarak bilinmektedir. Salıncağı sallayan arka plandaki yaşlı adam, genç adamın varlığından haberi olmadan bu sahnede yerini almıştır. İlk bakışta, eğlenen ve mutluluk saçan masum bir genç kadının sıradan bir görüntüsü gibi görünen resim, ancak daha sonraları çok da masum bir resim olmadığı anlaşılmıştır. Çünkü salıncakta hanımefendi daha yükseğe çıktıkça, onu seyreden genç adama kur yapmaktadır. Roma'nın arzu ve aşk tanrılarından birisi olarak görülen Cupid'i, temsil eden kanatlı bir melek figüründen heykel bulunmaktadır. Ayrıca ön planda (sağda), sadakatin simgesi olan küçük bir köpek bulunmaktadır [7].

2.OSMANLI'DA LALE DEVRİNDE MANZARA VE KIR EĞLENCELERİ RESİMLERİ

Türklerin yerleşik hayata geçmeden önce göçebe hayat sürmüş olmalarından dolayı bahçe kültürünün yerleşik hayat sonrası başladığını söyleyebiliriz. Doğadaki tabi unsurlara olan özlem ve bu özlem çerçevesinde Osmanlıda bahçe kültürünün yerleşik hayata geçmesi ile başladığını bilinmektedir [8]. Türk bahçe kültürüne ait ilk örneklere, Anadolu Selçuklular döneminde mevcut olan saray ve köşk gibi mimari yapıların kalıntılarından, rastlamak mümkündür [9].

Osmanlı bahçe kültürünün en güzel örneklerini, var olan minyatürler ve batı etkisiyle yapılan 18. yüzyıla ait manzara tasvirlerinde görmekteyiz. Görülen bu resimli örneklerin başında ise İstanbul'daki Hasbahçe, Haliç ve Boğaziçi'ndeki bahçelerin olduğu görülmektedir. Hasbahçeler, padişahlara ait bahçeler olarak bilinirler [10]. 18. yüzyılda Osmanlı tasvir sanatında bahçe resimlerini manzara resimleri bağlamında incelersek; 17. yüzyılın son dönemlerindeki I. Ahmet albümünde yer alan eğlence sahnelerinin 18. yüzyıl manzara ve kır eğlencelerine örnek tasvirlerin olabileceğini söyleye biliriz.

18. yüzyıl Osmanlı resimlerinde Levni'nin yapmış olduğu Surname-i Vehbi (T.S.M.A. 3593) adlı el yazması eserde Sultan III. Ahmet'in oğullarının sünnet şenlikleri anlatılmıştır. Eserin yaklaşık olarak on yılda tamamlandığı 1729-1730'yıllarında bitmiş olduğu düşünülmektedir [11]. Bu eser Osmanlının kültürel yapısında eğlence kültürünün yansıtılması açısından oldukça önemlidir. Eserde İstanbul tanıtılırken döneme ait örf ve adetler ve Lale Devrini betimleyen önemli tasvirlerden bulunmaktadır [12].

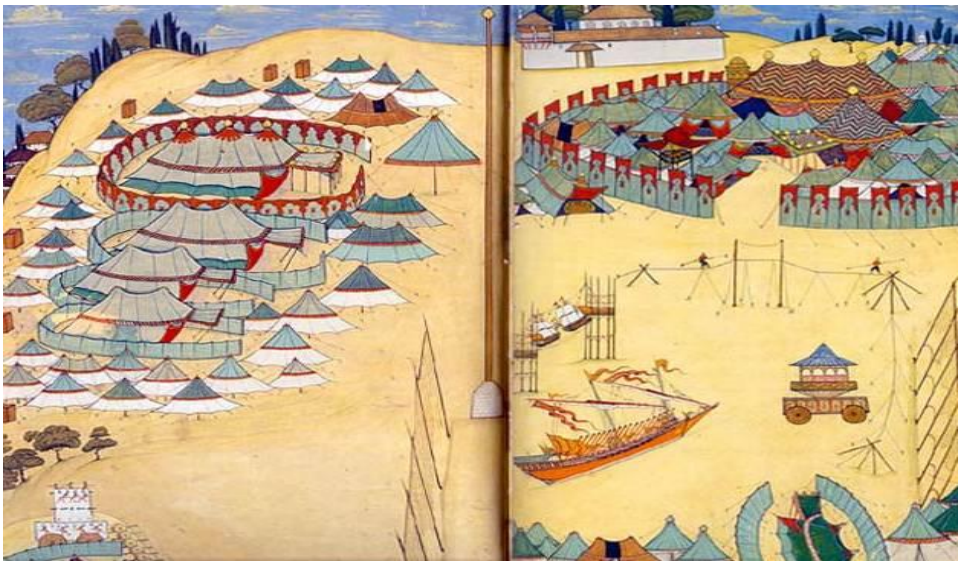

Görsel 5. Surname-i Vehbi (T.S.M.A. 3593) Topkapı Sarayı Müzesi, (Inv. A 3593/11'a) Şenlik için kurulan çadırlar. https://tr.wikipedia.org/wiki/Surname-i_Vehbi Erişim Tarihi: 16.04.2023

Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. yüzyıl başında Lale Devri olarak bilinen dönemde bahçe resimleri önemli bir yer tutmuştur. Lale Devri, III. Ahmed döneminde (1703-1730) sanatın

müziğin ve bahçe düzenlemelerinin yoğun ilgi gösterildiği bir dönemdir. Lale Devri'nde bahçeler ve çiçekler, Osmanlı resim sanatında popüler bir tema haline gelmiştir.

Levni (Mustafa Âli) bu dönemin önemli bir ressamdır ve Lale Devri'ndeki bahçe resimleriyle de tanınır. Görsel 5.'deki Levni'nin yapmış olduğu şenlik için düzenlenen mekânın tasviri olarak dönem içinde yapılan eğlence ve şenliklerin büyüklüğü göstermesi açısından önemlidir. Esin Atıl'ın Sûrnâme-i Vehbi, adlı el yazması eser için Osmanlı elyazmalarının son örneği olduğunu ifade etmiştir[13]. Kitap resim geleneğinin, yerine manzaraların yapıldığı duvar resimleri, ayrıca dekoratif bir görüntü oluşturmak için sandık ve dolap kapaklarına çizilmiş olan meyve ve çiçek resimlerinin giderek azaldığı ve yerini tuval resmine bırakmış olduğu görülmüştür [14].

Lale Devri'nde bahçe resimleri, baharın ve doğanın canlılığını, renkliliğini ve zarafetini yansıtmak amacıyla kullanılmıştır. Bu resimlerde çeşitli çiçekler, ağaçlar, pınarlar ve kuşlar gibi unsurlar önemli bir yer tutar. Bahçeler genellikle insanların dinlenme, eğlenme ve sosyal etkileşimlerine hizmet eden mekânlar olarak resmedilir. Ayrıca bu kültürü yansıtan Osmanlının gündelik hayatını resimlerine aktaran oryantalist olarak bilinen gezgin ressamların resimlerinde de görmek mümkündür.

Lale Devri'nde bahçe resimlerinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun güzellik anlayışı ve doğa sevgisi önemle vurgulanır. Bu dönemde bahçe düzenlemeleri ve çiçek yetiştirme büyük bir önem kazanmış, bu da bahçe resimlerinin popülerliğini artırmıştır. Osmanlı resim sanatında Lale Devri olarak anılan bu dönemde ise manzara resmi, doğanın güzelliğini ve sakinliğini yansıtmak amacıyla tercih edilen bir sanat türü olmuştur. Manzara resimleri genellikle İstanbul'un boğazlarını, saray bahçelerini, kıyı şeritleri ve diğer doğal ortamlarda eğlenen bir grup insanların biraya gelmesinden oluşan tasvirlerden oluşur. Bu dönem manzara resimleri, sarayın ve zengin sınıfın özelliklerini yansıtmaktadır. Ancak Lale Devri'nin sonlarına doğru konu bakımından manzara resmi yerine daha fazla portre ve tarihi günleri yansıtan resimlerin olduğu görülmektedir. Osmanlı resim sanatında Batı etkileriyle birlikte manzara resmi geleneği daha da güçlenmiş ve sonraki dönemlerde daha da gelişmiştir.

18. yüzyıl Avrupa'sında popüler olan Rokoko Dönemi, bir sanat ve tasarım akımıdır. Bu dönemdeki resim sanatı, Avrupa'da büyük bir etki yaratmış ve birçok farklı ülkenin sanatçılarını etkilemiştir. Ancak Osmanlı resim sanatına doğrudan bir etkisi olduğunu söylemek zordur. Fakat bu dönemin etkisini mimari yapılarda görmek mümkündür.

Görsel 6. Parkta dinlenen kadınlar (British Library Or.7094, f.7r) https://blogs.bl.uk/asian-and-african/2016/11/the-ottoman-turkish-zenanname-book-of-women.html) Erişim Tarihi: 16.04.2023

Görsel 6.daki eser, British Library'de Or.7094, yazma eser son dönem Osmanlı Türkçesi manzum eseridir. Fazıl Enderunlu'nun farklı kültürlerden olan kadınlarının olumlu ve olumsuz özellikleri hakkında bilgi veren Zenanname' adlı eserin ('Kadınlar Kitabı') resimli bir kopyasıdır. Eser 1793'te tamamlanmış ve mesnevi şeklinde şiirler bulunmaktadır. Eser, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda yazılan şiirler ve farklı kültürlerden kadın tipolojilerin olduğu resimler hakkında bilgi vermektedir.

Atıl, 1793 yıllarına ait *Hubannâme* ve *Zenannâme* adlı eserin tasvirleri hakkında Batılı resim anlayışına uyularak oluşturulmuş kitap resimleri olduğunu ifade etmiştir. Batı tarzındaki üslüpsal bu sanatsal deneyin duvara resim diye asılacak pano tarzı resim geleneği içinde değerlendirilebileceği açıklamıştır [15].

Eserde bireysel resimlerden ziyade kadın gruplarının eğlendiği anlar gösterilmiştir. Eserde bulunan resimlerden bazıları İstanbul nüshasındaki resimlere benzemektedir (Görsel 7). Her iki resimde de saray dışı alanlarda çeşitli faaliyetlerde bulunan bir grup kadının eğlenceli anlarını yansıtan tasvirlerinden oluşmuştur. Görsel 6'daki resimde bahçede eğlenen ve dinlenen kadınların genel görünümü yansıtılmıştır. Resmin ön düzleminde uzanmış tütün içen kadının burjuva sınıfından olduğunu söyleyebiliriz, Tasvirde salıncakta oturan bir kadın, maymunu olan müzisyenler (def ve keman çalan) tarafından eğlendirilen birkaç gruptan oluşan figürlerin eğlendiği görülmektedir. Kadınlar kuşaklı ve yazmalı olup bazıları entari ve bazıları da ferace giyinmiştir. Arka planda, havuz içerisinde fıskiyeli çeşme, üstü kapalı bir kağnı ve mimari yapılar görülmektedir [16].

Görsel 7. 18.Yüzyıl Kâğıthane'de Kır Sefası (https://ataforum.net/lale-devri1718-1730/) Erişim Tarihi: 16.04.2023

Görsel 7'de Fazil bin Enderuni'ni tarafından yazılan erkek ve kadınların fiziksel özelliklerini anlatan şiirler bulunduğu 1793 tarihli Seyyid Yahya tarafından kopyası yapılan, Hubbanname ve Zenanname, adlı el yazması eserdir. Bu eser İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T.2202'de kayıtlı olup 152 sayfadır ve 83 minyatür bulunmaktadır

Görsel 7'deki tasvirde yine kadınların eğlencesini görmekteyiz. Bu örnekte batının sanatsal etkisinin yanında kimseye aldırmadan oldukça rahat bir şekilde eğlenen kadınların tasviri yapılmıştır. Batılılaşma etkisi 17. Yüzyıldan itibaren bir grup sanatçı ve gezginin Oryantalist akım etkisiyle Osmanlının gündelik hayatından izlerin olduğu tasvirler yapmışlardır. 18. Yüzyılda oryantalist üslubun etkisi Türk kültür ve sanatında daha da yoğun görülmüştür. Kadınların ferace giyinmeden eğlenirken başlarına taktıkları yaşmağın sembolik bir görüntü gibi durduğu söylenebilir [17].

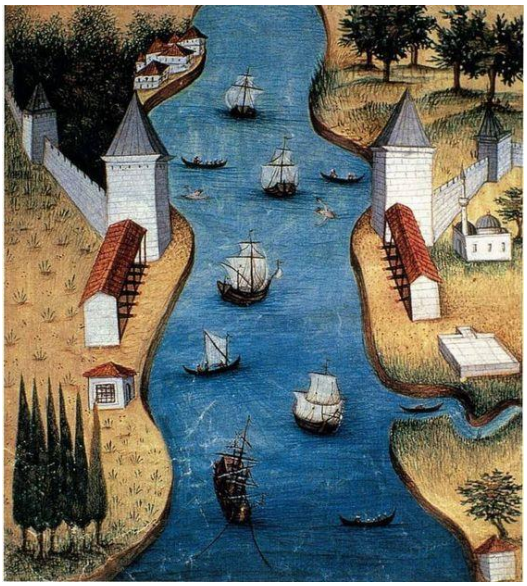

Görsel 8. Nevizade Atai, Hamse, 1721, BWAG, W.667, y. 10 a. Rumeli ve Anadolu Hisarları,

Hamse-i Atayi adlı eserin 4 adet kopyası bulunmaktadır. Bunlardan en erken tarihli olarak bilinen 1721 yıllarında hazırlanmış olandır. Eser hattat Hayrullah Hayri tarafından kopya edilmiş olup 38 adet resim bulunmaktadır. Eserin nakkaşı tam olarak bilinmemekle beraber Levni ve nakkaş İbrahim'in üslubundan farklı bir üslup sergilediği görülmektedir. Eserde bulunan resimler dönemin sanatsal üslubuna ayak uydurmuş olduğu görülmektedir. Özellikle manzara resimlerinde görülen perspektif derinlik gibi etkiler yaratmada oldukça başarılıdır. Bu manzara tasviri, İstanbul'un güzelliklerinin anlatıldığı Boğaziçi manzarasındaki Rumeli ve Anadolu Hisarının resmidir. Karadeniz'den Boğaz'ın sularına doğru ilerleyen kayıklar aynı zamanda yelkenliler Anadolu hisarından Rumeli hisarına doğru karşılıklı olarak yüzen 2 figürle beraber oldukça dikkat çekicidir. Anadolu Hisarı'nda bulunan ufak cami önündeki karşılıklı topların görüntüsü bulunmaktadır [18].

3.SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Osmanlı tasvir sanatında 18. yüzyıl manzaralar ve kır eğlencelerine ait resimler irdelendiğinde inanç ve kültürel değerler doğrultusunda tasvirlerin oluştuğunu söyleyebiliriz. Bazı tasvirlerde grotesk (garip, gülünç) öğelerde bulunmaktadır. Dönemin sonlarına doğru batı üslubu resim sanatının etkilerinin yoğunlaştığını görmekteyiz. Figürsüz manzara resimlerinin yoğun olarak resmedildiği natüralist üsluptaki resimler artmıştır. Bu tarz resimlerde dönemin sonlarına doğru doğa ve önemli mimari yapıların, batı tarzı resim etkisinde kalarak resmedilmeye başlanmış olduğu görülmektedir. Bu süreçteki görülen değişiklikler Osmanlı tasvir sanatında realist bir yaklaşıma doğru gidişatın işaretleridir. İstanbul'un toplum yaşamında 18. yüzyıl tasvirleri her türlü değişimin başladığını gösteren bir aynanın yansıması gibidir.

Ancak, Osmanlı resim sanatı Avrupa resim sanatıyla kıyaslandığında daha çok iç mekânlarda yoğunlaşmıştır. Osmanlı resim sanatında dış mekân sahnelerine daha az rastlandığı görülmektedir. Özellikle minyatür sanatında, saray bahçeleri ve av köşklerinin tasvirleri sıkça görülür. Bu tasvirlerde genellikle doğal manzaralar, ağaçlar, çiçekler ve su yapılarına yer verilir. Bahçelerdeki bitkiler ve çiçekler, ayrıntılı ve renkli bir şekilde resmedilirken, insan figürleri de bu mekânlarda aktivitelerini gerçekleştirirken tasvir edilmiştir.

Osmanlı resim sanatında dış mekân temalarının işlenmesi genellikle doğal bir üslupla yapılmıştır. Peyzaj resimleri, genellikle bahçelerdeki manzaraları yansıtan minyatürler ve çizimler şeklinde ortaya çıkarılmıştır. Bu dönemdeki resimlerde dış mekân unsurları, çoğunlukla özgün Osmanlı tarzıyla birleştirilmiş ve saray hayatının zenginliklerini yansıtan ayrıntılı kompozisyonlardan oluşturulmuştur. Ancak Avrupa resim sanatındaki kadar yaygın bir bahçe tematik resim geleneği Osmanlı resim sanatında bulunmamaktadır.

18. yüzyıl Fransa'sında kabul görülmeye başlayan kır eğlencesi olarak bilinen (Fête Champêtre), aslında Rönesans dönemiyle Titian'a atfedilen resimlerle hayatımıza girmeye başlasa da ancak ne var ki bir isme 18. yüzyılda sahip olmuştur. Champêtre genellikle iyi giyinimli soylu insanların eğlencelerini resmetmeyi amaçlamıştır.

Fête Champêtre veya Fête Galante türündeki gibi resimlerde genel olarak pastoral bir manzarada mutlu insanların eğlendikleri anlara şahitlik eden melek figürlerinden heykeller bulunmaktadır. Heykeller bu eğlenceli anlara tanıklık edercesine canlıymış gibi görülmektedir. Genellikle müzik eşliğinde veya salıncakta sallanan insanların olduğu 18. yüzyıl Fransız kır resimlerinde oldukça şık giyinen kadın ve erkekleri görmekteyiz.

18. yüzyıl Osmanlı ve Fransız manzara ve kır eğlenceleri irdelendiğinde güzel bahçelerde yine sallanan, sohbet eden veya gösteri yapanların olduğunu yansıtan benzerlikler görülmektedir. İslam inancı etkisi ile dış mekânda ferace giyinen dış görüntüsü ev dışında ifşa etmeyen Osmanlı kadınının bu dönemin sonlarına doğru batı etkisiyle daha rahat kıyafetler ve ferace yerine yazma gibi baş örtüleriyle görmekteyiz. Osmanlının eğlence kültürü içinde bahçe mimarisi dönemin sonlarına doğru azalmaya başlanmıştır. Doğa ile bütünleşmiş olan ve fonksiyonel yönünün daha ağır bastığı kendine özgü yapısıyla Osmanlı bahçelerinde Batının natüralist ve formel bahçe tasarımlarına ağırlık verilmeye başlanmıştır.

Dönemsel olarak sanatçılar; kendilerine ait bağımsız yaşamlarını, toplumsal, ekonomik, dini, siyasi, günlük yaşamları, aşk, statü vb. konuları simgesel imgeleme kullanarak yaptıkları eserlerde, yaşadıkları dönemleri yüzyıllardır kendi gerçekleriyle izleyiciyle buluşurmuş. Kültürel mirasın bir parçası olarak kabul gören bu sanatsal eserler ve yapılmış olduğu dönem hakkında bilgi verdiği yadsınamaz bir gerçektir.

KAYNAKÇA

[1] https://yucelduran.blogspot.com/ Erişim Tarihi: 10.05.2023

[2] https://yucelduran.blogspot.com/ Erişim Tarihi: 10.05.2023

[3] https://yucelduran.blogspot.com/ Erişim Tarihi: 10.05.2023

[4] Jansen, 1994, s.3-12, 1987.

[5] https://l24.im/4fTxR, Britannica, 2020. Erişim Tarihi: 18.05.2023

[6] Germener, S., 18. Yüzyıl Avrupa Resmi, 1996.

[7] **http://www.visual-arts-cork.com** /Erişim Tarihi: 15.04.2023

[8] https://belleten.gov.tr/tam-metin/206/tur Erişim Tarihi: 23.05.2023

[9] Evyapan, A., G., Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, s.1, Ankara, 1972.

[10] Gülru Necipoğlu, G., "The Suburban Landscape of Sixteenth-Century Istanbul as a Mirror of Classical Ottoman Garden Culture", Gardens in the Time of the Great Muslim Empires, Theory and Design, ed. Attilio Petruccioli, p.34, Leiden-Newyork-Köln, 1997.

[11] https://tr.wikipedia.org/wiki/Surname-i_Vehbi, Erişim Tarihi: 25.05.2023

[12] https://tr.wikipedia.org/wiki/Surname-i_Vehbi, Erişim Tarihi: 25.05.2023

[13] https://saglamart.com/levni-surname-i-vehbi. Erişim Tarihi: 25.05.2023

[14] https://saglamart.com/levni-surname-i-vehbi Erişim Tarihi: 25.05.2023

[15] Âtıl, E.,_Levnî ve Sûrnâme-Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü, (Çeviren: Zeynep Rona), Koçbank Yayını, Birinci Basım, İstanbul, 1999.

[16] https://blogs.bl.uk/asian-and-african/2016/11/the-ottoman-turkish-zenanname-book-of-women.html Erişim Tarihi: 27.05.2023

[17] https://tekstilbilgi.net/osmanli-gundelik-hayatta-kadin-giysisi.html) Erişim Tarihi: 27.05.2023

[18] Bağcı, S., Çağman, F., Renda G., Tanındı, Z., Osmanlı Resim Sanatı, 270-271, 2006.

GÖRSEL KAYNAKÇA

Görsel 1. Jean Baptiste Pater, Concert Champêtre, 1734 Tuval üzerine yağlı boya, 52,1x67,9 cm., Norton Simon Müzesi, Amerika https://l24.im/Z1zdBC, Erişim 13.04.2023

Görsel 2. Nicolas Lancret, La Camargo Dansı, 1730 Tuval üzerine yağlıboya, 76,2x106,7 cm., Ulusal Sanat Galerisi, Washington https://www.artsy.net/artwork/nicolas-lancret-la-camargo-dancing Erişim: 13.04.2023

Görsel 3. Jean-Antoine Watteau, Cythera Adası'na Kutsal Yolculuk, 1717, Louvre Müzesi, Paris

Görsel 4. The Swing By Jean-Honore Fragonard. Regarded as one of the greatest paintings of the French Rococo. http://www.visual-arts-cork.com/famous-paintings/swing-fragonard.htm Erişim Tarihi: 15.04.2023

Görsel 5. Surname-i Vehbi (T.S.M.A. 3593) Topkapı Sarayı Müzesi, (Inv. A 3593/11'a) Şenlik için kurulan çadırlar. https://tr.wikipedia.org/wiki/Surname-i_Vehbi Erişim Tarihi: 16.04.2023

Görsel 6. Parkta dinlenen kadınlar (British Library Or.7094, f.7r) https://blogs.bl.uk/asian-and-african/2016/11/the-ottoman-turkish-zenanname-book-of-women.html) Erişim Tarihi: 16.04.2023

Görsel 7. 18.Yüzyıl Kâğıthane'de Kır Sefası (https://ataforum.net/lale-devri1718-1730/) Erişim Tarihi: 16.04.2023

17.YÜZYIL AVRUPA RESİM SANATINDA BAMBOCCİATA TÜRÜNDEKİ ESERLERDE KURGU

Doçent Doktor, Seyhan Mercan Kalaycı [1]

[1] Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi, Resim-İş Eğitimi, 0000-0001-9383-3885

ÖZET

Bambocciata, 17. yüzyılda İtalya'da ortaya çıkan bir resim tarzıdır. Bu tarz, gerçekçi ve nesnelere dayalı bir anlatımı temsil ederken, aynı zamanda kaba, komik ve grotesk unsurlar kullanır. Bambocciata terimi, "bamboccio" adı verilen figürlerin resmedildiği sahneleri tanımlamak için kullanılır. Bambocciata, genellikle fakir halkın temsil edildiği şişman, kaba ve komik karakterleri ifade eder. Bu tarz, Hollanda'da popüler olan 17. yüzyıl tablolarının bir uzantısıdır ve Flaman ve İtalyan sanatçılar tarafından uygulanmıştır.

Bambocciata, tekniği, gerçekçi detaylara vurgu yapar ve nesneleri, mekânları ve insan figürlerini dikkatli bir şekilde betimler. Aynı zamanda hareket ve kompozisyonu önemseyen bir resim tarzdır. Bu teknikte, gerçekçilikle birlikte karikatürize edilmiş ve abartılı unsurlar kullanılır. Fakir halkın yaşamından sahneler, sokak manzaraları, pazarlar, eğlence mekanları, oyunlar gibi konular sıklıkla resmedilir. Bambocciata, tekniği, genellikle yağlı boya veya sulu boya gibi geleneksel resim malzemeleri kullanılarak uygulanır. İnsan figürlerinin doğru orantılı bir şekilde resmedilmesi, yüz ifadeleri ve mimiklerin vurgulanması önemlidir. Ayrıca, ışık ve gölge kullanımı ve perspektif kurallarına uyum da göz önünde bulundurulur. Bambocciata, genellikle sosyal eleştiri, mizah ve egzotizm ile ilişkilendirilen bir resim tekniğidir. Bambocciata resimlerindeki figürler, genellikle komik veya alaycı bir şekilde tasvir edilmiştir. Bu tarz, aristokratik veya mitolojik konuların yerine, toplumun alt tabakalarından ve günlük yaşamın gerçekliklerinden ilham almıştır. Bambocciata, türündeki eserlerde farklı kültürleri, insanları ve sosyal yapıları incelerken bir tür mizahi yaklaşımı benimser. Sanatçıların mesajlarını iletmek ve izleyicileri eğlendirmek için resimlerinde figürlerin karakteristik özelliklerinin yanında mekân ve kurgu en önemli araçlardır.

Bugün, Bambocciata, tarzı özellikle sanat tarihinde bir ilgi alanı olarak değerlendirilmektedir ve modern sanatçılar tarafından da bazen referans alınmaktadır. Ancak, Bambocciata, tekniği günümüzde genellikle popüler bir uygulama şekli değildir. Araştırmamızda batı sanatında görülen, Bambocciata, türündeki resimlerden önemli görülen birkaç örnekle mekân ve kurgu bağlamında değerlendirmeler yapılmıştır. Bu çalışmada literatür çalışması yapılarak tür resmi sayılan Bambocciata sınıfındaki resimlerin ilgi çekici yönleri vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bambocciata, Avrupa, 17. Yüzyıl, Resim sanatı, Kurgu

FICTION IN BAMBOCCIATA KIND WORKS IN 17TH CENTURY EUROPEAN PAINTING ART OF

SUMMARY

Bambocciata is a style of painting that originated in Italy in the 17th century. This style represents a realistic and object-oriented narrative, while also using vulgar, comic and grotesque elements. The term bambocciata is used to describe scenes in which figures called "Bamboccio" are depicted. Bambocciata usually refers to fat, vulgar and funny characters that represent poor people. This style is an extension of the 17th century paintings popular in the Netherlands and was practiced by Flemish and Italian artists.

Bambocciata emphasizes technique, realistic detail, and carefully depicts objects, places, and human figures. It is also a painting style that cares about movement and composition. In this technique, cartoonish and exaggerated elements are used along with realism. Scenes from the life of poor people, street scenes, markets, entertainment venues, games are often depicted. Bambocciata technique is applied using traditional painting materials, usually oil paints or watercolors. It is important that human figures are depicted in direct proportion, and facial expressions and facial expressions are emphasized. In addition, the use of light and shadow and compliance with perspective rules are also considered. Bambocciata is a painting technique often associated with social criticism, humor and exoticism. The figures in Bambocciata paintings are often depicted in a funny or sarcastic way. Rather than aristocratic or mythological themes, this style was inspired by the lower strata of society and the realities of daily life. Bambocciata adopts a kind of humorous approach while examining different cultures, people and social structures in works of its kind. In addition to the characteristic features of the figures in their paintings, space and fiction are the most important tools in order to convey the messages of the artists and to entertain the audience.

Today, Bambocciata's style is considered an area of particular interest in art history and is sometimes referenced by modern artists as well. However, the Bambocciata technique is not generally a popular practice today. In our research, evaluations were made in the context of space and fiction with a few examples of Bambocciata, which are seen in western art, which are considered important. In this study, the interesting aspects of the paintings in the Bambocciata class, which is considered as a genre painting, were emphasized by making a literature study.

Keywords: Bambocciata, Europe, 17th century, Painting, Fiction

1.GİRİŞ

Çoğunlukla 17. yüzyılda yapılan, köylülerin gündelik hayatı veya sokaktaki insanların yaşamına dair konulardan esinlenerek yapılan küçük resimlere bambocciata denir. Bamboccio ismi, Roma'da çalışmış olan, minyon bir tipe sahip engelli biri olan ve bu nedenle Bamboccio (bez bebek) lakabıyla anılan, Hollandalı ressam Pieter van Laer'den gelmektedir [1].

Bambocciata, (Bamboccianti), gerçekçi ve nükteli sahneleri tasvir eden, genellikle Roma'nın sıradan insanlarının günlük yaşamını konu alan, bazı kaynaklarda "Bamboccianti" adıyla anılan genellikle Flaman, Hollandalı ve İtalyan ressamların resimlerden oluşan bir tür resmidir. Bamboccianti tarzı resimlerde kurgusal unsurlar yaygın olarak kullanılmıştır. Bamboccianti ressamlarının eserlerinde kurgu, çoğunlukla iki şekilde görülür. Birincisi, resimlerin konusu ve kompozisyonunda yer alır. Bu ressamlar, sıradan insanların sokaklarda, pazar yerlerinde, eğlence mekanlarında ve diğer günlük yaşam ortamlarında gerçekleştirdikleri etkinlikleri tasvir ederler. Ancak, bu sahneleri oluştururken bazen gerçeklikten saparak, görsel hikayeler anlatır veya anlatılarını abartır ya da olayı karikatürize ederler. Bu şekilde, izleyiciye hoş bir görsel deneyim sunarken, aynı zamanda eserin kurgusal bir tarafı olduğunu da gösterirler.

İkinci olarak, Bamboccianti ressamları, bazen gerçek yerleri veya olayları gösterirken, kompozisyona kurgusal unsurlar ekleyebilirler. Örneğin, bir pazarda gerçekleşen bir sahnede, ressam gerçek pazardaki insanları ve nesneleri tasvir ederken, kompozisyona bir köpeğin bir sepetten yiyecek çalması gibi eğlenceli ve kurgusal bir detay ekleyebilir. Bu tür detaylar, gerçekçilikle kurgusal unsurları birleştirerek, izleyiciye hem tanıdık hem de şaşırtıcı bir deneyim sunar. Tür eserlerinde insan figürleri her zaman önemli bir rol oynar, ancak bunlar anonimdir ve öyle olması amaçlanmıştır[2].

Bamboccianti tarzı eserlerde kurgu, ressamın yaratıcılığına ve hikâye anlatma yeteneğine dayanır. Gerçeklikle kurguyu bir araya getirerek, izleyiciyi etkilemeyi amaçlar ve günlük yaşamın komik, tuhaf veya ilginç yönlerini vurgular. Böylece, Bamboccianti ressamları, gerçeklikle kurgusal unsurları birleştirerek, izleyicinin düşüncelerini ve duygularını harekete geçiren, ilgi çekici ve keyifli resimler ortaya koyarlar.

Bamboccia tarzında resimlerde mekân ve kurgu, gerçeklikten uzaklaşan egzotik ve fantastik unsurlarla dolu olanaklar sunar. Bu tarz, resimler ressamın hayal gücünü ve yaratıcılığını sergilemesine imkân sunmuştur. Bu teknik, ırklar, etnik farklılıklar ve sosyal sınıflar arasındaki farklılıkları vurgulayarak egzotik veya komik unsurları kullanır. Bambocciata resimlerinde mekân ve kurgu genellikle belirli özelliklere sahiptir.

16. yüzyılda, tür kompozisyonları her zaman var olmuştur. Sanatçı pencereden dışarıya baktığında gördüklerini resim yüzeyine resmetmez. Kompozisyonun, realist olduğu izlenimini yaratmak için çaba sarfeder. Resmedilen şeylerin bayağı durumlar olmamasına dikkat eder. 16. Yüzyılda Flaman sanatçılar, karikatürize edilmiş yüzler ve eski moda kıyafetlerle gülünç olanı ve hicvi vurgulamayı bilhassa seviyorlardı. Bu ilginç durumların yansıması 16. yüzyılda oldukça popüler olan genelev sahnelerinin resmedilmesiyle de karşımıza çıkmıştır. Bu yaklaşım 16. yüzyıldan kalma bir genelevin benzer biçimde görüntüsünün yansıması sayılırken bu tür eserlerin öncüsüdür de diyebiliriz [3].

2.BAMBOCCİATA TEKNİKLERİNDE MEKÂN VE KURGUNUN ÖZELLİKLERİ

2.1. Mekân:

Sanat eserlerinde mekân ve mekân kurgusu yaratıcı ifade tarzının farklı iki alanda ortaya çıkması ile oluşturulur. Sanat ve mekân aynı zamanda birer iletişim biçimidir ayrıca her iki kavram içinde tasarım süreci ve sanatsal algı barınmaktadır. Tasarım sürecinde sanat algısı ve sanat sürecinde tasarım algısı etkileşim halinde olup birbirinden bağımsız olarak düşünülmemelidir. Sanatsal algı sürecinde sanatın tasarımı birbirini beslerken estetik değerlere bağlı kalmaktadır[4].

Zaman da mekân kavramlarını oluşturan önemli bir olgudur. Resim sanatında mekânın irdelenişi, insanlık tarihi acısından felsefi, psikolojik sosyolojik, bilimsel ve günümüzü etkileyen teknolojik değişimlere paralellik gösterir. Resim sanatında, mekân olgusu irdelendiğinde sanat tarihi bağlamında farklı süreçlerde farklılıklar gösteren mekân anlayışı görmekteyiz. Resim sanatında perspektif etkilerin görülmesi ile sanatçılar doğa ve insan arasında bütünlük duygusunun sanatsal yüzeyde estetik yanılsama ile çözümlenerek oluşturulduğu görülmektedir. Mekân kavramı sanatsal yüzey olarak resim sanatının önemli elemanlarından birisidir ve algılama sürecini etkiler. Zaman, mekânı oluşturan ve sanatsal algıyı harekete geçiren önemli bir araç iken resim düzleminde yaşanılan sıradan bir anı değil fakat var olunan en iyi etkileyici süreci sonsuz kılmaya yardımcı olan bir olgudur[5].

Bambocciata resimlerinde mekân genellikle dış mekânda pastoral, iç mekânda gerçekliğe dayanan veya genel olarak hayali mekânlardır. Sanatçılar, Orta Doğu, Asya veya Afrika gibi uzak coğrafyalardan esinlenerek yer yer bazı resimlerde egzotik atmosferler oluştururlar. Bu mekanlar genellikle zengin detaylarla dolu ve renkli olarak tasvir edilir. Fantastik unsurlar ve abartılı özellikler mekânın gerçeklikten uzaklaşmasına yardımcı olur.

2.2. Kurgu:

Resimde kurgu, mekân ve zamanın yüzyıllar boyunca pek çok anlamla birlikte estetik değerler ve üslüpsal yaklaşımlarla kurgusal yapıya dönüşmesi ile oluştuğu söylenebilir. Bu bağlamda mekân yüzeyinde kurgusal nitelikler taşıyan sanat eserlerinin yüzeyinde ise kurgu, mekânın varlık alanı olmaya yardımcı düşünsel denemelerdir. Böylelikle düşünsel denemeler, resim yüzeyine tutunarak gerçekliğe dönüşen görsellere dönüşür. Resim yüzeyinde mekân ve zamanın tarihsel süreçteki yansımaları sanatsal yüzeyinde kurgunun mekân aracılığıyla oluşması ile gerçekleşir.

Bambocciata resimlerinde kurgu, genellikle sosyal sınıflar arasındaki ayrımları yansıtır. Sanatçılar, farklı etnik gruplardan veya sosyal sınıflardan insanları komik veya karikatürize ederek tasvir ederler. Bu tür resimlerde genellikle zenginler ile fakirler, soylular ile halk arasındaki çelişkiler vurgulanır. Karikatürize edilmiş figürler ve eğlenceli durumlar kurguyu oluşturur.

Bambocciata, genellikle sosyal eleştiri, mizah ve egzotizm ile ilişkilendirilen bir tekniktir. Bu resimler, farklı kültürleri, insanları ve sosyal yapıları incelerken bir tür mizahi yaklaşımı benimser. Mekân ve kurgu, bu teknikteki resimlerin karakteristik özellikleridir ve sanatçıların mesajlarını iletmek ve izleyicileri eğlendirmek için kullanılan araçlardır.

17. yüzyıl Avrupa resim sanatında Bambocciata türündeki en önemli resimler, Pieter van Laer ve Dirck van Baburen gibi Hollandalı ressamlar tarafından yapılmıştır. Bir bakıma Flaman sanatçıların geleneksel ve merkeze yönelik oluşturduğu kompozisyonların zamanla üsluplarını yansıtan çapraz düzenleme ile oluşturdukları halk ve gündelik kompozisyonlar görülür[6].

Böylelikle ortaya heyecan ve gerilim dolu ilginç sahneleri dikkati çekecek kadar etkileyici vurgulamaların görüntüsü yansır. Bu tür resimlerin ortaya çıkmasında etkisi olduğunu düşünebileceğimiz iki önemli Flaman sanatçı Pieter Brugel ve Bosch'un (d. 1450 - ö. 9 Ağustos 1516) etkisinin var olduğunu söyleyebiliriz. Bosch, çağının önemli ressamıdır ve resimlerinde alışılagelmiş geniş manzaralar yaparak, gerçek dışı renk tonları ve minyatür ressamı gibi özenle mekâna yerleştirdiği figürleri başarılı biçimde resmeder. Pieter Brugel de (1525-1569) Bosch'un düşüncelerine benzer izlerle eserler üreten önemli ressamlardan biridir. Her iki Flaman sanatçıda insanların sefaletlerini, sakat dilencileri, saçma ve komik olanı, çirkin ve alaycı olanı resimlerine döker[7].

17. Yüzyılda Flaman sanatçılar, Roma'da yaşayan ve çalışan İtalyan ressamların etkisinde kalarak Bambocciata tarzını geliştirmişlerdir. Bambocciata, yoksul halkın günlük yaşamını ve sokak sahnelerini konu alan dönemsel olarak ilginç bir resim tarzıdır. Bu tarz, genellikle komik ve grotesk unsurlar içeren, alaycı bir üslupla tasvir edilmiştir. Pieter van Laer ve Dirck van Baburen, bu tarzda önemli eserler üreten ve Bambocciata'nın yaygınlaşmasında etkili olan sanatçılardan ikisidir.

3.BAMBOCCİATA TEKNİĞİYLE RESİM YAPAN ÜNLÜ RESSAMLARDAN BAZILARI

1. Pieter van Laer (1592-1642): Hollandalı ressam Pieter van Laer, Roma'da çalışmalar yapan ve bambocciata tarzında eserler üreten önemli sanatçılardan biridir. Bambocciata tarzının gelişimine katkıda bulunmuştur.
2. Michelangelo Cerquozzi (1602-1660): İtalyan ressam Michelangelo Cerquozzi, bambocciata tarzında peyzaj ve figür resimleri üretmiştir.
3. Jan Miel (1599-1664): Flaman ressam Jan Miel, Roma'da çalışmalar yapmış ve bambocciata tarzında eserler üretmiştir. Oyuncu figürler ve kırsal sahneleri resmettiği eserleriyle tanınır.
4. Andries Both (1612/1613- 23 Mart 1642), Hollandalı bir tür ressamıydı. 17. yüzyılda Roma'da faal olan ve Roma ve kırsalındaki alt sınıfların günlük yaşamından sahneler çizen, bamboccianti olarak bilinen Hollandalı ve Flaman tür ressamları grubunun bir parçasıydı. Bambocciata tarzıyla ilgilenen önemli bir sanatçıdır. Bambocciata tarzının birçok örneğini üretmiştir.

Bu ressamlar, bambocciata tarzını kullanarak halk yaşamını ve günlük olayları mizahi bir yaklaşımla resmetmişlerdir.

-Pieter van Laer (1599-1642), 17. yüzyıl Hollandalı ressamıdır ve Bambocciata tarzının önde gelen temsilcilerinden biridir. Aşağıda, Pieter van Laer'ın eserleri hakkında bazı bilgiler verilmiştir:

1.Sokak Sahnesi ve Halk Yaşamı: Pieter van Laer'ın en ünlü eserleri, sokak sahneleri ve halk yaşamını konu almaktadır. Bu eserlerde genellikle Roma'da yaşayan yoksul halkın günlük hayatını resmetmiştir. Sokak satıcıları, dilenciler, müzisyenler ve diğer sıradan insanlar gibi figürler sıkça resimlerinde yer almaktadır.

Görsel 1. Edgcumbe Dağı Evi, Forumdaki Kart Oyuncuları, Roma Pieter van Laer (1599 – c.1642) **https://artuk.org/discover/artists/van-laer-pieter-1599c-1642**

Görsel 1'de bir grup kart oyuncularının hareketli anlarını yansıtmıştır. Arka düzlemde atmosferik perspektif kullanılmış ve çok uzakta kentin görüntüsüne yer verilmiştir. Figürlerin kıyafetinden aristokrat olmayan sıradan halkı yansıtan dönemin giysileri ile aktif halde oturan ve ayakta duran birkaç figür bulunmaktadır.

2-Canlı Renkler ve Dinamik Kompozisyonlar: Van Laer'ın resimlerinde canlı renkler ve dinamik kompozisyonlar dikkat çeker. Sahnelediği olaylar ve karakterlerin hareketli duruşları, resimlere enerji ve canlılık katmaktadır. İnsan figürleri, abartılı ve karikatürize edilen biçimlerle betimlenmiştir.

Görsel 2. Kendilerini Kırbaçlayanlar **https://artuk.org/discover/artists/van-laer-pieter-1599c-1642**

Görsel 2'de konu bakımından oldukça ilginç olan kendini kırbaçlayan figürlerin resimleri yapılmıştır. Ressam beyaz renkte giysiler giyen iki figürü dini bir ritüeli gerçekleştirerek kendilerini cezalandırdıkları anın görüntüsü ile resmetmiştir. Kendilerini kırbaçlayan figürlerin beyaz giysilerinde kan bulunması, avlu gibi bir mekânda kadın ve çocukların bulunduğu alan içinde bu anı yansıtmaları oldukça ürkütücü ve ilginçtir. Bu resim konu ve görüntü bakımından farklı konunun ele alınması ve dönemin inanç sistemini yansıtması açısından da önem arz etmektedir.

3.İtalyan Rönesansı ve Karşıtlığı: Van Laer, Roma'da İtalyan Rönesans resim geleneğiyle tanışmıştır. Ancak kendine özgü tarzını yaratırken bu geleneğe meydan okumuş ve Bambocciata tarzının alaycı, grotesk ve mizahi özelliklerini vurgulamıştır. Böylece, İtalyan resim geleneğiyle dalga geçerken aynı zamanda onun etkilerini de hissettirmiştir.

Görsel 3. **https://www.stilearte.it/cosa-significa-pittori-bamboccianti-e-chi-era-il-bamboccio/**

Görsel 3'de Bir adam tarafından dişi çekilen bir kadının resmi yapılmıştır. Konu ve görüntü açısından oldukça ilginç resim olduğu söylenilebilir.

4.Peinture de Genre (Tür Resmi): Van Laer, Bambocciata resimleriyle "peinture de genre" adı verilen tür resminin Hollanda'daki öncülerinden biridir. Peinture de genre, günlük yaşam sahnelerini, sıradan insanları ve onların etkinliklerini konu alan resimlerdir. Van Laer, bu tarzı kullanarak Hollandalı resim geleneğine önemli bir katkı yapmıştır.

Görsel 4. (1640) https://tr.wikipedia.org/wiki/Pieter_van_Laer, Avcılar ve Manzara.

Pieter van Laer, Bambocciata tarzının öne çıkan isimlerinden biri olarak, 17. yüzyıl Avrupa resim sanatına önemli bir etki yapmıştır. Eserleri, halk yaşamını canlı ve renkli bir şekilde resmederek izleyiciye farklı bir perspektif sunmuştur(Görsel 4).

-**Michelangelo Cerquozzi**;17. yüzyıl İtalyan ressamıdır. Çalışmaları genellikle barok tarzda yapılmıştır ve bambocciata tarzının önde gelen temsilcilerinden biridir. Cerquozzi'nin en önemli resimleri, sokak hayatı, pazar sahneleri ve komik figürlerin tasvir edildiği kompozisyonlardır. Cerquozzi'nin resimlerinde, İtalyan sokaklarında yaşayan fakir sınıfların günlük yaşamı ve sıradan insanların portreleri sıkça yer alır. Figürler genellikle yuvarlak hatlara sahip, büyük burunlu ve komik detaylarla vurgulanmıştır. Çalışmalarında genellikle canlı renkler ve dinamik kompozisyonlar kullanmıştır.

Michelangelo delle Battaglie olarak bilinen Michelangelo Cerquozzi (18 Şubat 1602- 6 Nisan 1660), tür sahneleri, savaş resimleri, küçük dini ve mitolojik eserleri ve natürmortlarıyla tanınan dönemin önemli sanatçılarındandır. Kırsal bölgelerin alt sınıflılarından olan halkın günlük yaşamının küçük topluluklar halinde resimlerini ve baskılarını yapan, Roma'da aktif olan Bamboccianti Flaman ve Hollandalı tür sanatçılarından etkilenmiştir[8]. 17. yüzyılın ilk yarısında İtalya'da çalışan en önemli savaş ressamlarından biri olan Michelangelo Cerquozzi, “Michelangelo delle Battaglie” (Savaşların Michelangelo'su) lakabı almıştır[9].

Cerquozzi'nin en önemli resimlerinden bazıları şunlardır:

1. **Sokak Müzisyenleri:** Bu tabloda, sokakta çalan müzisyenler ve etrafında toplanan kalabalık resmedilir. Komik figürlerin canlandırıldığı sahnede hareket ve canlılık ön plandadır(Görsel 5).

Görsel 5. Bambocciata, Çocukluk, *XVII.Yüzyılın* İlk Yarısı, Tuval Üzerine Yağlıboya Boyutlar, 19.68inç, 27.16inç, (https://commons.wikimedia.org

2. Kalabalık Gruplar ve Pazar Sahneleri: Kuyu başındaki çamaşırcı kadınlar Cerquozzi, kalabalık grup halinde olan insanların gündelik sahnelerini sıkça resmetmiştir. Bu tablolarda çamaşır yıkayan genç kadınlar canlı bir şekilde tasvir edilir(Görsel 6).

Görsel 6. Michelangelo Cerquozzi, https://www.artnet.com/artists/michelangelo-cerquozzi/washer women at the well

3. Kaba Tiplemeler: Ressam, kaba tiplerin ve sokaklardaki şakacı karakterlerin portrelerine de sıkça yer vermiştir. Bu resimlerde karakterlerin yüz ifadeleri ve jestleriyle komik bir atmosfer oluşturulmuştur.

Görsel 7. Michelangelo Cerquozzi, 1602–1660, Commedia dell'Arte Artisten'i Tuval Üzerine Yağlı Boya, 60,5x111 cm.

Michelangelo Cerquozzi, Bambocciata tarzının en önde gelen isimlerinden biri olarak, sıradan insanların yaşamını ve komik figürleri resmetmek konusunda özgün bir yeteneğe sahipti(Görsel7).

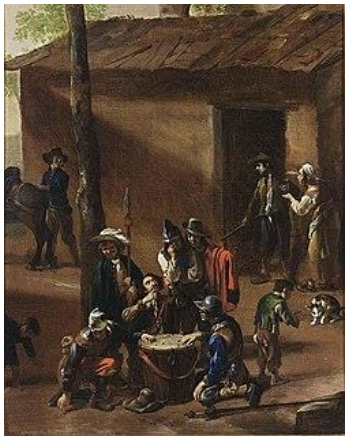

Görsel 8. Zar Oynayan Askerler, Https://en.wikipedia.org/wiki/Michelangelo_Cerquozzi#/media/File:Michelangelo

Resimlerinde canlılık, renklerin etkileyici kullanımı ve dinamik kompozisyonlar ön plana çıkar (Görsel 8).

Jan Miel; 17. yüzyılın Flaman ressamlarından biridir ve özellikle İtalya'da aktif olan bir dönem geçirmiştir. Jan Miel'in resimleri genellikle tarihi ve dini sahneleri, mitolojik hikayeleri, kırsal manzaraları ve günlük yaşamı konu alır. Genellikle parlak renkler ve detaylı kompozisyonlar kullanarak karakterize edilen Barok tarzında çalışmalar yapmıştır. Jan Miel, resimlerindeki figürleri ve sahneleri canlı ve hareketli bir şekilde betimleme konusunda yeteneklidir. İnsan figürlerini ustalıkla resmeder ve sahnelerine bir tür dramatik his katar. Ayrıca, perspektif kullanımıyla derinlik oluşturur ve mekanlarını detaylı bir şekilde tasvir eder.

En önemli resimleri arasında şunlar sayılabilir:

1. **Çiftçi Aile (The Farmer's Family):** Bu resim, kırsal bir aileyi tasvir eder ve günlük yaşamın bir kesitini gösterir. Jan Miel'in pastoral temalı resimlerine bir örnektir (Görsel 9).

Görsel 9. Jan Miel, Köylü Ailesi, Tuval Üzerine Yağlıboya, 47,5x38-cm., https://www.mutualart.com

2. **Karnaval Sahneleri (Scenes from Carnival**): Jan Miel, çeşitli karnaval sahnelerini canlı ve renkli bir şekilde betimlemiştir. Bu resimler, insanların eğlenceye katıldığı ve kostümler giydiği canlı bir atmosferi yansıtır (Görsel 10).

Görsel 10. Karnavaldan Sahne, Tuval Üzerine Yağlıboya, 51,7x63cm.,https://www.mutualart.com

3. **Romalı Askerler (Roman Soldiers):** Jan Miel'in tarihi bir sahneyi resmettiği eserlerinden biridir. Bu resimde Roma askerlerinin savaş sonrası meydanı yansıtan biridir. Sanatçı Romalı askerleri anlatan pek çok tarihi resim yapmıştır (Görsel 11).

Görsel 11. https://www.mutualart.com

4. Dini ve mitolojik temalı resimler yapmıştır. Jan Miel, dini figürleri canlı bir şekilde resmederken detaylara ve kompozisyona özen gösterir.

Jan Miel'in diğer önemli resimleri arasında "Kırsal Manzara", "Meyve Pazarı" ve "Mitolojik Sahneler" gibi eserler bulunmaktadır. Bu resimler, Jan Miel'in tarzını ve yeteneklerini sergilemektedir. Michelangelo Pace del Campidoglio Flaman, bilinen adıyla Jan Miel, 17. yüzyıl Hollandalı bir ressamdır. Jan Miel'in resim tekniği, barok dönemin özelliklerini taşır ve özellikle figüratif ve tarihi konuları resmetme konusunda ustadır.

4.Andries Both; (1612/1613- 23 Mart 1642), Hollandalı olan sanatçı, Bamboccianti türünde çalışan önemli ressamlardan biridir.

Utrechtte doğan ressam Jan van Causteren ile Roma'da aynı atölyede beraber çalışmıştır. 1638'de erkek kardeşi de onunla beraber çalışmaya başlamıştır. Eserlerinde İtalyan denizciliğini yansıtan tasvirlerde çalışmıştır. Nesnellik ve sert gerçeklikle harmanlanmış mizahi yönü dikkat çekicidir. Andries Both'in resimleri, 1620'lerde Hollanda Cumhuriyeti'nde yoğun bir şekilde çalışan Yaşlı Pieter Brueghel ve Flaman tür ressamı Adriaen Brouwer'ın eski çalışma üslubundan ve geleneksel yaklaşımından etkilenmiştir[11].

Görsel 12. Andries Both, Mum Işığında Temizlik, Tarih: 1630, 34,5 x 27 cm., Museum of Fine Arts Budapest. Teknik: Tuval Üzeri Yağlı Boya, https://www.istanbulsanatevi.com

Görsel 12'te iç mekânda mum ile aydınlatılan odada sistemli bir temizlik anının görüntüsü resmedilmiştir. Gerçek hayatta özellikle kırsal bölgelerde yaşayan yoksul halkın sık karşılaştığı kişisel temizlik konu bakımından oldukça ilginç olması açısından türünün en önemli örneklerinden birisidir.

Görsel 13. Bir Genelevdeki Sahne.wikimedia.org/wiki/File: Andries-Both-Brothel.44 x 51 cm., Bredius Müzesi; Env.nr.. 116-1946, Kat.nr.21 http://museumbredius.nl/product

Görsel 13'te barok üslubunu yansıtan tarzı ile dikkat çeken resim, konu bakımından da son derece ilginçtir. Konusu genelevden bir sahnenin görüntüsü olan resimde detaylar ilgi çekicidir.

4.SONUÇ

Bamboccianti, 17. yüzyıl Avrupa resim sanatında önemli bir yeri olan bir tür resmidir. Bamboccianti terimi genellikle, Roma'da yaşayan ve İtalya'da yaşam tarzlarıyla tanınan fakir, kırsal kesimde yaşayan insanları tasvir eden ressamlar için de kullanılmıştır. Bu terim ayrıca onların yaptığı resimleri de tanımlamak için kullanılır.

Bamboccianti ressamları, gerçekçilik ve doğaçlama anlayışıyla, sıradan insanların günlük yaşamını, sokak sahnelerini, köy hayatını ve pazar yerlerini resmetmeye odaklanmıştır. Bu tarz resimler, aristokratların ve soyluların yaşamından farklı bir bakış açısı sunuyordu. Bamboccianti ressamları, yoksul insanların hayatını mizahi ve hicivsel bir şekilde tasvir ederken, toplumsal eleştirilerde bulunma eğilimindeydiler.

Bamboccianti akımı, 17. yüzyılın başlarında Hollandalı ressamlar tarafından başlatıldı ve özellikle Hollanda, İtalya ve Fransa'da etkili oldu. Bu tarz resimler, dönemin popüler Barok tarzının karşıtı olarak görülebilir. Barok tarzı, büyük ölçekli, dramatik ve kutsal temalara odaklanırken, Bamboccianti resimleri günlük yaşamı ve sıradan insanları konu alıyordu.

Bamboccianti resimleri, zamanla 17. yüzyıl Avrupa sanatının önemli bir parçası haline geldi. Bu tarz, peyzaj resimleri ve tür resimlerinde etkili olmuş ve sonraki nesillerin ressamlarına ilham vermiştir. Ayrıca bu tarz, resim sanatında gerçekçilik ve toplumsal eleştiri gibi konuların önemini vurgulamış ve sıradan insanların hayatlarına dikkat çekmiştir.

Bamboccianti, 17. yüzyıl Avrupa resim sanatında önemli bir yer tutan bir akım olmasına rağmen, zamanla popülerliğini yitirmiştir. Bununla birlikte, bu tarz resimler, sanat tarihindeki yerini koruyarak, sosyal ve kültürel tarih açısından önemli bir kaynak haline gelmiştir.

Bambocciata, Barok döneminde ortaya çıkan ve genellikle Caravaggio'nun etkisi altında gelişmiştir. Bu tarz, gerçekçilikle mizahı birleştiren bir yaklaşım sergiler ve sosyal sınıflar arasındaki ayrım vurgulanır. Bambocciata resimleri, sıradan insanların yaşamına ve sosyal düşüncelere odaklanırken, aynı zamanda zenginlerin ve soyluların yaşam tarzını hicveder.

Bambocciata, resim sanatındaki konu üzerinde ve dünya çapında bir yenilik olarak kabul edilir. Bu tarz, 17. yüzyıl Avrupa resminde popülerlik kazanmıştır ve birçok ressam tarafından uygulanmıştır. Özellikle Hollandalı ressamlar, Bambocciata çalışmalarına katkı sağlamış ve bu tür resimlerin sürdürülmesine önemli katkıları bulunmuştur.

Sonuç olarak, 17. yüzyıl Avrupa resim sanatında Bambocciata tarzı, gerçekçi ve mizahi bir tavır sergiler. Sıradan insanların ev hayatından komik ve tuhaf sahneleri konu olarak alan bu tarz, resim sanatında önemli bir yer edinmiş ve dönemin popüler resim türlerinden biri haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

[1] https://www.leblebitozu.com/resim-sanatinda-kullanilan-onemli-teknikler/. Erişim Tarihi:05.02.2023

[2] https://jhna.org/articles/bosch-to-bruegel-uncovering-everyday-life/ Erişim Tarihi:05.02.2023

[3] https://jhna.org/articles/bosch-to-bruegel-uncovering-everyday-life Erişim Tarihi:07.02.2023

[4] Özsavaş U., N., "Sanatın Mekânı ve Mekânın Sanatı", Idil, 6.36, 2245-2257, 2017.

[5] https://devabilkara.com/resim-sanatinda-zaman-ve-mekan/ Erişim Tarihi:08.02.2023

[6] Sanat Tarihi Ansiklopedisi, Görsel Yayınları, İstanbul, s.428,1981.

[7] Sanat Tarihi Ansiklopedisi, Görsel Yayınları, İstanbul, s.428, 1981.

[8] https://en.wikipedia.org/wiki/Michelangelo_Cerquozzi Erişim Tarihi:11.02.2023

[9] Levine, A., D., Levine. "Cerquozzi, Michelangelo", Grove Sanat Çevrimiçi. Oxford Sanat Çevrimiçi, Oxford Üniversitesi Yayınları, 2016.

[10] https://www.artesplorando.it/2016/10/i-bamboccianti-quotidianita-tra-realismo-ironia-e-stereotipi.html Erişim Tarihi: 10.02.2023

[11] https://www.istanbulsanatevi.com Erişim Tarihi:12.02.2023

GÖRSEL KAYNAKÇA

Görsel 1. Edgcumbe Dağı Evi, Forumdaki Kart Oyuncuları, Roma Pieter van Laer (1599– c.1642) https://artuk.org/discover/artists/van-laer-pieter-1599c-1642

Görsel 2. Kendilerini Kırbaçlayanlar https://artuk.org/discover/artists/van-laer-pieter-1599c-1642

Görsel 3. https://www.stilearte.it/cosa-significa-pittori-bamboccianti-e-chi-era-il-bamboccio/

Görsel 4. (1640) https://tr.wikipedia.org/wiki/Pieter_van_Laer, Avcılar ve Manzara**.**

Görsel 5. Bambocciata, Çocukluk, *XVII.Yüzyılın* İlk Yarısı, Tuval Üzerine Yağlıboya Boyutlar, 19.68inç, 27.16inç, (https://commons.wikimedia.org

Görsel 6. Michelangelo Cerquozzi, https://www.artnet.com/artists/michelangelo-cerquozzi/washer women at the well

Görsel 7. Michelangelo Cerquozzi, 1602–1660, Commedia dell'Arte Artisten'i Tuval Üzerine Yağlı Boya, 60,5x111 cm.

Görsel 8. Zar Oynayan Askerler, **Https://en.wikipedia.org/wiki/Michelangelo_Cerquozzi#/media/File:Michelangelo**

Görsel 9. Jan Miel, Köylü Ailesi, Tuval Üzerine Yağlıboya, 47,5x38-cm., https://www.mutualart.com

Görsel 10. Karnavaldan Sahne, Tuval Üzerine Yağlıboya, 51,7x63cm.,https://www.mutualart.com

Görsel 11. https://www.mutualart.com

Görsel 12. Andries Both, Mum Işığında Temizlik, Tarih: 1630, 34,5 x 27 cm., Museum of Fine Arts Budapest. Teknik: Tuval Üzeri Yağlı Boya, https://www.istanbulsanatevi.com

Görsel 13. Bir Genelevdeki Sahne.wikimedia.org/wiki/File: Andries-Both-Brothel.44 x 51 cm.,Bredius Müzesi; Env.nr.. 116-1946, Kat.nr.21 http://museumbredius.nl/product

MEYVE VE SEBZELERDE PESTİSİT KULLANIMININ İHRACAT PAZARLAMASINA ETKİSİ: ÜLKELERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Assoc. Prof. Dr. İsmail Tamer TOKLU[1], Asst. Prof. Dr. Arzu TUYGUN TOKLU[2]

[1] Recep Tayyip Erdogan University, Fındıklı School of Applied Sciences,

- ORCID ID: 0000-0001-7848-4867

[2] Recep Tayyip Erdogan University, Fındıklı School of Applied Sciences,

- ORCID ID: 0000-0003-2041-0747

ÖZET

Hızla artan dünya nüfusunun artan gıda ihtiyaçlarının karşılanmasında tarımsal verimliliğin korunması hayati öneme sahiptir. Pestisitler mahsul verimini ve kalitesini korumak için tarımda yaygın olarak kullanılan ana tarımsal girdilerden birisini oluşturur. Pestisitler tarımda kullanılmadığında dünya çapında zararlılar ve hastalıklardan kaynaklanan mahsul verimi kayıpları yaklaşık %45'e ulaşabilir. Taze meyve ve sebzeler, önemli bir vitamin ve mineral kaynağı oldukları için sağlıklı beslenmenin önemli parçalarıdır. Bununla birlikte, taze meyve ve sebzeler aynı zamanda kullanılan pestisitler aracılığı ile zararlı maddelerin kaynağı da olabilir. Tüm pestisitler doğaları gereği toksik olduğundan maruz kalma veya besin şeklinde vücuda girmesiyle insan ve hayvan sağlığına zarar verir. Dünya çapında yaklaşık 1400 pestisit kullanılır. Özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde pestisitlerin insan sağlığı ve çevre üzerindeki olumsuz etkilerine ilişkin süregelen endişeler vardır. Diğer taraftan pek çok gelişmekte olan ülke döviz kazancı için gıda ihracatına bağımlıdır. Bu nedenle tarımsal verimliliği artırmaya yönelik risk ve yöntemler arasında denge kurmak özellikle gelişmekte olan ülkeler için önemlidir.

Türkiye'den AB ve Rusya gibi çeşitli ülkelere yapılan meyve ve sebze ihracatlarında TIR'ların ülkeye girişte sınırdan geri gönderildiği bilgisi çeşitli zamanlarda medyaya haber olmaktadır. Tarife dışı engellerin yanında siyasi de olabilen bu iadenin gerekçesi ihraç ürünlerindeki pestisit kalıntılarının ithalatçı ülkenin standartlarda tanımlanan maksimum limitin üzerinde olmasıdır. Ülke ihracatı açısından döviz kaybının yanında uluslararası pazarlama kapsamında imajın olumsuz etkilenmesine de neden olur. Ülkelerin kendine özgü farklı pestisit limitleri olması ve bunların zamanla sıkılaştırılması ürünün ithalatına izin verilmemesinde etkili olabilir. İlave olarak üretici ülkelerin çiftçilerinin pestisiti kontrolsüz ve bilinçsiz kullanmasının etkisi de açıktır. Türkiye nüfusu, üretimi, iç pazarı ve ihracatı ile önemli bir ülkedir.

Bu çalışmada Türkiye ile birlikte meyve ve sebze üreticisi konumundaki AB içindeki Akdeniz ve Balkan ülkelerinin tarımsal kullanımdaki pestisit miktarları ve meyve sebze ihracat değerleri karşılaştırılmıştır. Araştırmada ikincil veriler kullanılmıştır. BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) istatistikleri kullanılarak belirlenen ülkelerin 1990-2020 yılları arasındaki eğilimleri analiz edilerek gelişimleri ortaya çıkarılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre Fransa ve İtalya süreç içinde ihracatlarını arttırırken pestisit kullanımlarını azaltmaktadır. Ancak Türkiye, İspanya ve Hollanda tam tersi olarak hem ihracatlarını hem de pestisit kullanımlarını arttırmaktadır. Yunanistan, Hırvatistan, Romanya ve Bulgaristan olumlu yönde ilerlemektedir. Gerek yurtiçi insan ve çevre sağlığı gerekse de uluslararası pazarlarda ihracatın olumlu yönde

gelişebilmesi için paydaşların pestisit konusunda farkındalığının yükseltilmesi ve gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Meyve ve sebzeler, Pestisit kullanımı, İhracat değeri, Uluslararası pazarlama

THE EFFECT OF PESTICIDE USE IN FRUIT AND VEGETABLES ON EXPORT MARKETING: A COMPARISON OF COUNTRIES

ABSTRACT

Maintaining agricultural productivity is of vital importance in meeting the increasing food needs of the rapidly growing world population, Pesticides constitute one of the main agricultural inputs widely used in agriculture to maintain crop yield and quality. Worldwide crop yield losses from pests and diseases could reach around 45% when pesticides are not used in agriculture. Fresh fruits and vegetables are important parts of a healthy diet as they are an important source of vitamins and minerals. However, fresh fruits and vegetables can also be a source of harmful substances through pesticides used. Since all pesticides are toxic by nature, they harm human and animal health by exposure or taking to the body in the form of food. About 1400 pesticides are used worldwide. There are ongoing concerns about the adverse effects of pesticides on human health and the environment, particularly in low- and middle-income countries. On the other hand, many developing countries depend on food exports for foreign exchange earnings. For this reason, it is especially important for developing countries to balance risks and methods to increase agricultural productivity.

The news revealed by the media at various times that trailer trucks were sent back from the border at the entrance to the country in fresh fruit and vegetable exports from Türkiye to various countries such as the EU and Russia. The reason for this return, which can be political as well as non-tariff barriers, is that the pesticide residues in the exported products are above the maximum limit defined in the standards of the importing country. In addition to the loss of foreign currency in terms of country exports, it also harms the image within the scope of international marketing. The fact that countries have different pesticide limits and their tightening over time may be effective in not allowing the import of the product. Moreover, it is obvious the effect of the uncontrolled and unconscious use of pesticides by the farmers of the producer countries. Türkiye is an important country with its population, production, domestic market, and exports.

In this study, the amounts of pesticides in agricultural use and the export values of fresh fruit and vegetables were compared between Mediterranean and Balkan countries in the EU, which are producers of fresh fruit and vegetables, together with Türkiye. Secondary data were preferred in the research. The trends of the countries determined using Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) statistics between the years 1990-2020 were analyzed and their developments were revealed. According to the findings of the research, France and Italy increase their exports in the process, while reducing their pesticide use. However, Türkiye, Spain, and the Netherlands, on the contrary, increase both their exports and pesticide use. Greece, Croatia, Romania, and Bulgaria are progressing in a positive direction. It is necessary to raise the awareness of the stakeholders about pesticides and to take the necessary

precautions to develop exports in a positive way both in domestic human and environmental health and in international markets.

Keywords: Fruit and vegetables, Pesticide use, Export value, International marketing

1. GİRİŞ

Hızla artan dünya nüfusunun artan gıda ihtiyaçlarının karşılanmasında tarımsal verimliliğin korunması hayati önemdedir. Pestisitler, mahsul verimini ve kalitesini korumak için tarımda yaygın kullanılır. Dünya çapında zararlılar ve hastalıklardan kaynaklanan mahsul verimi kayıpları yaklaşık %45'e ulaşabildiğinden (Kolani vd., 2016) pestisitler ana tarımsal girdilerden biri ve çiftçilerin böcek zararlılarıyla mücadele etmede kullandıkları kontrol araçlarının önemli bir parçasıdır.

Pestisitler, tarımın yoğunlaştırılması için önemli bir araçtır ve gıda, yem ve bioyakıt üretiminin artmasına yardımcı olur. İngiliz Mahsul Üretim Konseyi'nin Pestisit Manual 17. baskısına göre, 1.600'den fazla aktif madde geliştirilmiş ve pestisit olarak kullanılmıştır (Fussell, 2016). İstenmeyen küfleri, böcekleri ve yabani otları kontrol etmek için tarımsal ürünlere 1000'den fazla bileşik uygulanabilir. (Ortelli, Edder ve Corvi, 2004). Pestisitler çeşitlidir ve her yerde bulunur. Dünya çapında yaklaşık 1400 pestisit kullanılır (Wilson ve Otsuki, 2004). Yaygın olarak kullanılan böcek ilaçları arasında herbisitler (istenmeyen yabani otları ve bitkileri yok eder), böcek ilaçları (böcekleri ve diğer eklem bacaklıları öldürür), kemirgen öldürücüler (fareleri ve diğer kemirgenleri kontrol eder) ve mantar öldürücüler (mantarları öldürür) bulunur. Tüm pestisitler doğaları gereği toksik (zehirli) olduklarından maruz kalma veya gıda ile vücuda alımıyla insan ve hayvan sağlığına zarar verirler. Bu nedenle böcek ve haşere kontrolü için tarlada ve depolanmış gıda ürünlerinde pestisitlerin gelişigüzel kullanımı, çevre ve halk sağlığı açısından ciddi bir sorundur. Bunlara toksin eklenmesi nedeniyle besin değeri de baskılanır.

Meyve ve sebzeler önemli vitamin ve mineral kaynakları oldukları için sağlıklı beslenmenin önemli parçalarıdır. Bununla birlikte, meyve ve sebzeler aynı zamanda zararlı toksik maddelerin (böcek ilaçları) kaynağı da olabilir. Meyve ve sebzelerin dünya çapında ticareti yapılırken tarımsal üretimlerinde uygulanmış olabilecek pestisitlerin listesi genellikle bilinmez (Stan, 2000). Burada da pestisitler yüksek toksisiteleri ve tarımsal uygulamalarda tarla ve hasat sonrası koruma amaçlı yaygın kullanımları nedeniyle kontrolü gereken çok önemli bir kimyasal bileşik grubudur. Gıdalarda pestisit kalıntılarının varlığı, ekinlerde pestisit kullanımının doğrudan bir sonucudur (Ortelli, Edder, ve Corvi, 2004).

Pestisitlerin çevre, yaban hayatı ve insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle birçoğu kısıtlanmış veya yasaklanmıştır. Ancak, dünyanın gıda talebini karşılamak için, ticari pestisitlerin kullanımı da dahil olmak üzere çeşitli yaklaşımlara dayalı bitki koruma stratejilerinin kullanılması esastır (Bhanti ve Taneja, 2007). Özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde pestisitlerin insan sağlığı ve çevre üzerindeki olumsuz etkilerine ilişkin süregelen endişeler bulunmaktadır. Ancak, tarımsal verimliliği artırmaya yönelik risk ve yöntemler arasında denge kurmak özellikle gelişmekte olan ülkeler için önemlidir. Pek çok gelişmekte olan ülke, özellikle ihracata yönelik ürünlerle döviz kazancı için gıda ihracatına bağımlıdır.

Bu araştırma için temel motivasyon kaynağı medyada çeşitli zamanlarda gündeme gelen meyve sebze ihracatında gerek Rusya gerekse de AB ülkeleri sınırından döndürülen TIRlar olmuştur. Pestisit kalıntıları nedeniyle olduğu iddia edilen Türkiye ihraç ürünlerinin ithalatına izin verilmemesi nedeniyle iade edilen ürünlerle ortaya çıkan sorunların üretici ve ihracatçı işletmelere olan maliyeti açıktır. İlave olarak ülke imajına yönelik olumsuz algı sektör

paydaşlarının tedarik zincirindeki tüm süreçleri gözden geçirmesini gerektirmektedir. Bu araştırma ile Türk meyve sebze sektöründeki pestisit kullanımının yıllara göre gelişimi incelenmektedir. Türkiye önemli bir ihracatçı ülke olmasına rağmen hedef pazarlarda AB içindeki rakip ülkelerle de ciddi rekabet halindedir. Çalışma ile rakip ülkelerin pestisit kullanımlarındaki gelişmeler de incelenmektedir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde konunun teorik çerçevesi gözden geçirilmekte, araştırmanın yöntem bilimi verilmekte, sonrasında analiz, sonuç ve öneriler sunularak tamamlanmaktadır.

2. TEORİK ÇERÇEVE

Halk sağlığı, gıda verimliliği ve ekonomik kalkınma arasındaki dengeleri anlamak, verimli düzenleyici ve ticari politikalar oluşturmak için çok önemlidir. Çeşitli sıkılık seviyelerinde pestisit kalıntı standardı belirlemenin ticaret üzerinde etkileri vardır.

2.1. Mevzuat Etkisi

Artan pestisit kullanımı, son birkaç on yılda gıda verimliliğindeki artışın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Pestisitler, haşerelerin kontrol altına alınmasına ve düşük maliyetli ve yüksek kaliteli gıdanın mevcudiyetinin korunmasına açıkça yardımcı olmuştur. Pestisitlerin tamamen kullanımının kaldırılması durumunda ABD'de mahsul ve hayvancılık üretiminin %25-30 oranında düşeceğini ve tarım ürünleri fiyatlarının %50-75 oranında artacağı öne sürülmektedir. Pestisitler ayrıca mahsullerin, meyvelerin ve tahılların daha iyi depolanmasına ve dağıtılmasına izin verir. Bununla birlikte, pestisitlerle ilişkili sağlık riskleri de vardır. Bu riskler arasında işçiler tarafından çiftlikte yutulması, zehirli kimyasalların havaya ve suya boşaltılması ve tüketiciler tarafından pestisit kalıntıları içeren gıdaların tüketilmesi yer alır (Wilson ve Otsuki, 2004).

Tarımın, dünyanın büyük bir bölümünde pestisitlere olan ağır ve artan bağımlılığı, kısmen pestisitlerin kendi etkinliğinden kaynaklansa da, insan sağlığı, biyolojik çeşitlilik ve hatta tarımsal gıda sektörü üzerinde sürekli artan bir yük oluşturur. Pestisitler, tarımsal yoğunlaştırmayı mümkün kılarak, tarımsal üretkenliği ve üretimi artırmanın merkezinde yer alır. Pestisitler, doğru kullanıldığında, en azından kısa vadede, haşere popülasyonlarını kontrol altına alabilen ve mahsul verimini, kalitesini ve depolanabilirliğini iyileştirebilen, emek tasarrufu sağlayan bir teknolojidir. (Cassou, 2018).

Devletlerin pestisit kalıntı seviyeleri de dahil olmak üzere gıda güvenliğini ve çevre korumayı nasıl düzenlediği uluslararası ticaret için önemli etkilere sahiptir. Pestisitlerin kullanımı ve maksimum kalıntı seviyeleri için standartların belirlenmesi gelişmekte olan ülkelerin hem ihracatı hem de yerel pazarı için önem taşır (Wilson ve Otsuki, 2004). Bir ithalatçı ülke tarafından gıda güvenliği standartlarında yapılan bir değişikliğin de çok çeşitli ihracatçı ülkeleri etkilemesi kaçınılmazdır (Otsuki vd., 2001). Daha kısıtlayıcı standartlarla ortaya çıkan ek uyum maliyetleri nedeniyle vazgeçilen ihracat gelişmekte olan ülkeler için önemli olabilir.

Organoklorlu pestisitler (OCP: Organochlorine pesticides) incelendiğinde geçmişte tarımda yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Ancak 1950'lerden bu yana pestisitler insan sağlığı ve çevre için büyük bir endişe kaynağı haline geldiğinden Kalıcı Organik Kirleticilere ilişkin Stockholm Sözleşmesi ile çoğunun yasaklandığı veya en azından ciddi şekilde kısıtlanan kimyasallar olarak listelediği (Kolani, Mawussi ve Sanda, 2016) belirtilmektedir. Bunlar uzun süreli kalıcılıkları, uzun menzilli taşınım yapıları, yüksek toksisiteleri ve ayrıca biyobirikim eğilimleri nedeniyle, hayvanlarda ve insanlarda hava, su ve gıda alımı yoluyla kronik toksisiteye neden olabildikleri (Darko, Akoto ve Oppong, 2008) için maruz kalma, artrit (eklem iltihabı), cilt hastalığı, kemik bozukluğu, endokrin bozulması, gelişimsel anormallikler, üreme

yetmezliği, kanser ve sinir bozukluğu gibi insan sağlığı riski ile ilişkilendirilmiştir. Maalesef insanlar için gıda, pestisitlere maruz kalmanın ana yoludur (Kolani, Mawussi ve Sanda, 2016).

2.2. Standartlar

Farklı gıda ürünlerinde kalıntıların varlığı dünya çapında çok ciddi bir sorundur. İnsan sağlığını doğrudan etkilemekle kalmayıp çevreye girerek ve besin zincirine dahil olarak insanı da etkiler. Dünyanın her yerindeki insanlar bu kalıntılardan endişe duyarken uzun süredir bu tehdidi yönetmede farklı yasalar çıkarılır. Gıda emtiaları üzerindeki kalıntı seviyelerine katı sınırlar getirilerek sürekli çaba sarf edilir. Dikloro-difenil-trikloroetan (DDT) yasağının ilk kez tarım kimyasalları ile ilgili olarak alınmasıyla birlikte birçok ülke tarafından birçok kimyasal madde ya kısıtlanmış ya da kullanım dışı bırakılmıştır. BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO), bu bağlamda uluslararası standartlar geliştirmenin önemini 1960 gibi erken bir tarihte kabul ettiği görülmektedir. Codex Alimentarius Komisyonu, 1963'ten beri tüketicilerin sağlığını korumak ve adil ticaret uygulamalarını sağlamak için uyumlaştırılmış uluslararası gıda standartları oluşturmaya çalışmaktadır. (Dubey ve Sharma, 2022).

Devletlerin pestisit kalıntı seviyeleri ile birlikte gıda güvenliği ve çevre korumayı nasıl düzenlediği ticaret için önemli sonuçlar meydana getirir. Gıda güvenliği standartlarını ve gıdadaki pestisit kalıntılarına ilişkin düzenlemelerin ticaret akışları üzerinde bir etkisi olup olmadığını araştırıldığı çalışmada (Wilson ve Otsuki, 2004) OECD'den alınan yasal veriler temelinde 11 ithalatçı ve 21 Latin Amerika, Asya ve Afrika dahil olmak üzere ihracatçı ülkenin ticaret verileri incelendiğinde elde edilen sonuçlara göre, pestisit düzenlemelerindeki sıkılıkta %1'lik bir artışın muz ithalatında %1,63'lük bir düşüşe yol açtığı tespit edilmiştir. Bu, muz gibi tarımsal emtia ihracatına dayanan gelişmekte olan ülkelerle olan ticaret üzerinde önemli bir etkiyi temsil eder. Bu aynı zamanda pestisitlerle ilgili uluslararası standartlar ve farklı ulusal düzenlemeler konusunda fikir birliği olmamasının maliyetli olduğunu gösterir.

2.3. Ürünlerde Kalıntı İncelemeleri

Pestisit kalıntıları insan sağlığını tehlikeye atıp gıda güvenliği konusunda endişelere yol açtığı gibi, tarım ürünleri ihracatını da ciddi şekilde etkiler. Pestisit kalıntılarının Çin'de de gıda güvenliği alanında önemli bir sorun oluşturarak toplumun endişelerinde öncelikli hale geldiği (Liu ve Guo, 2019) belirtilmektedir.

2000-2020 döneminde ithal gıdalardaki pestisit kalıntı seviyelerindeki eğilimleri belirlemek için Birleşik Krallık izleme programında pestisit kalıntıları tespit edilen toplam 33.911 numune toplanarak analiz edildi (Mert, Qi, Bygrave ve Stotz, 2022). Bu numunelerin 17.027'si (%50,2) tespit edilebilir kalıntılar içerirken, 1.126'sı (%3,3) maksimum kalıntı seviyelerini aştı. 2010 öncesi ve sonrasında hem tespit edilebilir kalıntı içeren hem de limitleri aşan ithal gıdalarda artan bir eğilim ve önemli bir kayma bulundu. Bu değişikliklerden sorumlu olan temel faktörler, mevzuat ve yasal çerçevelerdeki sürekli değişimlerdir.

Hırvatistan'da gıdalarda pestisit kalıntılarının araştırıldığı çalışma için ithal ve yerli üretimden toplam 240 taze meyve ve sebze numunesi analiz edildi. Numunelerin %66,7'si pestisit kalıntısı içermez iken, %25,8'i limit değerde veya altında, %7,5'i ise pestisit kalıntısı içeriyordu. Buna göre gıda ürünlerinde, özellikle ithal gıdada pestisit kalıntıları için bir izleme programına ihtiyaç olduğu sonucuna varıldığı (Knežević ve Serdar, 2009) belirtilmektedir.

Ürünlerin pestisitlerinin Türk Yönetmeliğinin maksimum kalıntı limitlerine göre değerlendirildiği çalışmanın (Türköz Bakırcı, Yaman Acay, Bakırcı ve Ötleş, 2014) sonuçlarına göre, nar, karnabahar ve lahana numunelerinde pestisit tespit edilmemiştir. Toplam 754 numunenin limitlerde veya altında pestisit kalıntıları içerdiği, meyve numunelerinin 48'inde (%8,4), sebze numunelerinin 83'ünde (%9,8) ise limitlerin üzerinde kalıntıları olduğu bulunmuştur. Kalıntılar en çok roka, salatalık, limon ve üzümde limitlerin üzerinde iken; kayısı,

havuç, kivi ve pırasada limitlerin altında olduğu tespit edilmiştir. En çok tespit edilen pestisit kalıntıları Acetamiprid, Chlorpyriphos ve Carbendazim'dir.
Türkiye pazarında yapılan diğer bir araştırmaya (Toptanci, Kiralan ve Ramadan, 2021) göre, 493 numuneden 254'ünün pestisitlerle kontamine olduğu, bunların yalnızca %22'sinin maksimum kalıntı limitlerinde veya altında kalıntılar içerdiğini, %30'unun ise limitlerin üzerinde kalıntılar içerdiği belirtilmektedir. Numuneler arasında şeftali (%88), dereotu (%84), mantar (%83), roka (%73) ve ıspanak (%72) pestisit kalıntı yüzdesi daha yüksek olan ürünler olduğu tespit edilmiştir.

2.4. Dış Ticarete Etkisi

Haşere ve hastalık kontrolü için pestisitlerin kullanımı dünya çapında tarımsal üretimi artırdı, ancak aynı zamanda arazi kullanımı, çevre ve insanların çeşitli pestisit kalıntılarına maruz kalmasıyla artan olumsuz etkilere yol açtı (Wilson ve Tisdell, 2001). Çeşitli ülkeler genel gıda üretimine gıda güvenliği ve çevresel kaygılardan daha fazla öncelik verdikçe pestisit kullanımı hızla artmaktadır. Bu da pestisit düzenlemelerinin genellikle önemli bir etkiye sahip olamayacak kadar zayıf olduğunun göstergesidir (Grovermann vd., 2017). Pestisitlerin aşırı kullanımının küresel bir sorun olduğu iyi bilinmektedir. Önemli bir dış etki de zararlılarla mücadele ederken faydalı türlerin istenmeyen şekilde yok edilmesi ve birçok tarımsal zararlı türünün yayılımının artmasıdır. Pestisit kullanımının ekonomik maliyetleri geçmişte büyük ölçüde hafife alınmıştır. Farklı ülkelerde geçmişte pestisit kullanımının fayda-maliyet oranı değerlendirmiş; sonuçları, pestisit kullanımının maliyetlerinin faydalarını çoktan aşmış olabileceğini göstermektedir (Bourguet ve Guillemaud, 2016). Ancak, yüksek sosyal maliyetlere rağmen, çiftçiler çoğu ülkede artan miktarlarda pestisit kullanmaya devam etmektedir. Tarım sektörüne büyük ölçüde bağımlı olan birçok ülkede pestisitlerin daha güvenli kullanımına yönelik ihtiyaç duyulan düzenleyici iyileştirmelere ihtiyaç olduğu açıktır. (Coria ve Elgueta, 2022).
Pestisit ile mücadelede yerelde bütünsel bir yaklaşım aracılığı ile sürdürülebilir taze sebze değer zincirlerine katkıda bulunarak, ihracat pazarlarına erişimin iyileştirilmesi, küçük çiftçiler ve taze sebze değer zincirindeki diğer aktörler için ihracat hacimlerinde ve gelirlerinde artışın sağlanacağı öngörülmektedir. Örneğin, bahçecilik sektörü, çeşitli niş pazarlara taze kesilmiş çiçek, meyve ve sebze ihracatı yoluyla gelişmekte olan ülkelerin gayri safi yurtiçi hasılasına ve istihdamına önemli bir katkıda bulunur. Ancak sektör, ihracat pazarları tarafından belirlenen katı teknik ve bitki sağlığı kalite gereklilikleri ile sınırlandırılmıştır. Bitki sağlığı endişeleri, haşerelerin ve mikrobiyal kirleticilerin varlığını içerirken, kimyasal kalıntıların varlığı en büyük teknik zorluğu oluşturur. Bu kısıtlamalar, ihracat noktalarında ürünlerin durdurulmasına ve reddedilmesine neden olur. Taze ürünler, karantina ve düzenlemeye tabi karantina dışı zararlılardan, haşere hasarından, öngörülen maksimum kalıntı seviyelerinin üzerinde pestisitlerden ve sorunlu bitki sağlığı sertifikasından arındırılmış olmalıdır. (Lengai, Fulano ve Muthomi, 2022
Diğer taraftan küresel bir yaklaşım için pestisit etkilerinin değerlendirilmesi ve bunları ele alan bütüncül politikalar, doğru pestisit kullanım verileri gerektirir, ancak eleştirel bir bakış açısı ile iyi kullanım verilerini bulmak zordur. Araştırmacılar ve politika yapıcılar için ülkeler arasında karşılaştırılabilir tahminler, BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) tarafından toplanan pestisit kullanım verilerine dayanmaktadır. Ancak FAO veri tabanı yeni bir yöntemle analiz edildiğinde 2007'den bu yana veri raporlama ve veri kalitesinde düşüşler olduğu tespit edilmiştir (Shattuck, Werner, Mempel, Dunivin ve Galt, 2023). Bu yeni yöntemin kullanıldığı veri tabanı, düşük ve alt-orta gelirli ülkelerde pestisit kullanımının önemli ölçüde hafife alındığını göstermektedir. Son on yılda, küresel pestisit kullanımı hacim olarak %20 artarken, düşük gelirli ülkelerde %153 arttığı bulundu. Veri raporlama ve kalitesi ile ilgili önemli sorunlar, pestisit üretimi,

mevcudiyeti ve benimsenmesindeki son değişikliklerin etkilerinin FAO veri tabanına ve sonuç olarak yüksek profilli çevresel değerlendirmelere yansıtılmadığı anlamına gelir.
Diğer bir eleştirel bakışa (Longo ve York, 2008) göre üretilen gübreler ve böcek ilaçları da dahil olmak üzere tarım kimyasallarının dünya çapında sanayileşmiş tarım sistemleri tarafından toplu tüketimi, insan sağlığını ve ekosistemlerin sağlığını tehdit eder. Bu tarımsal girdilerin üretimi, oldukça enerji ve sermaye yoğun bir süreçtir ve bunların uygulanması, çevre üzerinde çeşitli doğrudan ve dolaylı etkilere katkıda bulunur. Sonuçlar genel olarak IPE'nin (International Political Economy) iddialarını desteklemekte ve NLM' ninkilerle (Neo-Liberal Modernization) çelişmektedir; bu, tarımsal ürün ihracatındaki artışların, uluslar içinde gübre ve pestisit tüketimindeki artışa katkıda bulunduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, tarım ürünlerinde artan ticaret serbestleşmesini teşvik eden politikaları sorgulamaktadır

3. METODOLOJİ

Araştırma tarımsal gıda kullanımdaki toplam pestisit kullanımına karşılık meyve ve sebze ihracat değerlerini karşılaştırmaktadır. Araştırma için ikincil verilerin kullanımı tercih edilmiştir. Tarımsal kullanımındaki toplam pestisit ve meyve sebze ihracat değerleri BM Gıda ve Tarım Örgütü FAO (2023) sitesindeki istatistiki bilgilerden elde edilmiştir. Türkiye ile birlikte Türkiye'ye ihracatta rakip olan ülkelerin (Fransa, İtalya, İspanya, Hollanda, Yunanistan, Hırvatistan, Romanya, Bulgaristan) pestisit kullanımı ve ihracat değerleri ayrı ayrı yıllara göre değişimi zaman serileri şeklinde grafiklerle incelenmiştir. Değişim aralığı için 1990 ile 2020 yılları alınmıştır. Analize AB içindeki Akdeniz ülkeleri ile birlikte AB içinde olan Balkan ülkelerinin durumu dahil edilmiştir. Ülkelerin seçiminde temel nitelik ihracat pazarlarında Türkiye'nin rekabet ettiği ülkeler olmasıdır.

4. ANALİZLER VE TARTIŞMA

Grafik 1, 1990-2020 yılları arasında Türkiye tarımındaki toplam pestisit kullanımı ile Türkiye meyve ve sebze ihracat değerlerini (1000 ABD Doları) göstermektedir. Burada kırmızı renk pestisit kullanımını, mavi renk ise ihracat değerini temsil etmektedir.

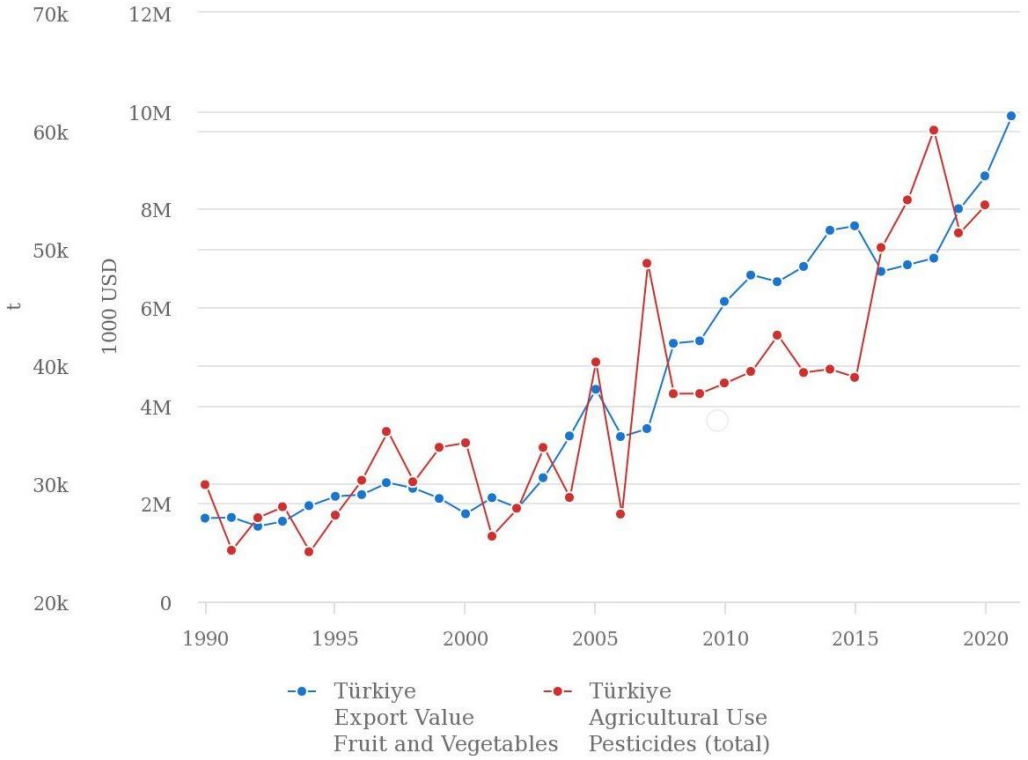

Grafik 1. Türkiye'nin tarımda toplam pestisit kullanımı ile meyve ve sebze ihracat gelişimi

Kaynak: FAO (2023)

1990-2000 yılları arasında nispeten yatay bir eğilim var iken, 2000 yılı sonrasında sürekli artan bir eğilimle pestisit kullanımı ve ihracat artmaktadır. Hatta 2015–2020 arasında pestisit kullanımının çok arttığı görülmektedir. Grafik ihracata odaklanan tipik bir gelişmekte olan ülkeyi betimlemektedir.

Grafik 2, 1990-2020 yılları arasında Fransa tarımındaki toplam pestisit kullanımı ile Fransa meyve ve sebze ihracat değerlerini (1000 ABD Doları) göstermektedir. Burada kırmızı renk pestisit kullanımını, mavi renk ise ihracat değerini temsil etmektedir.

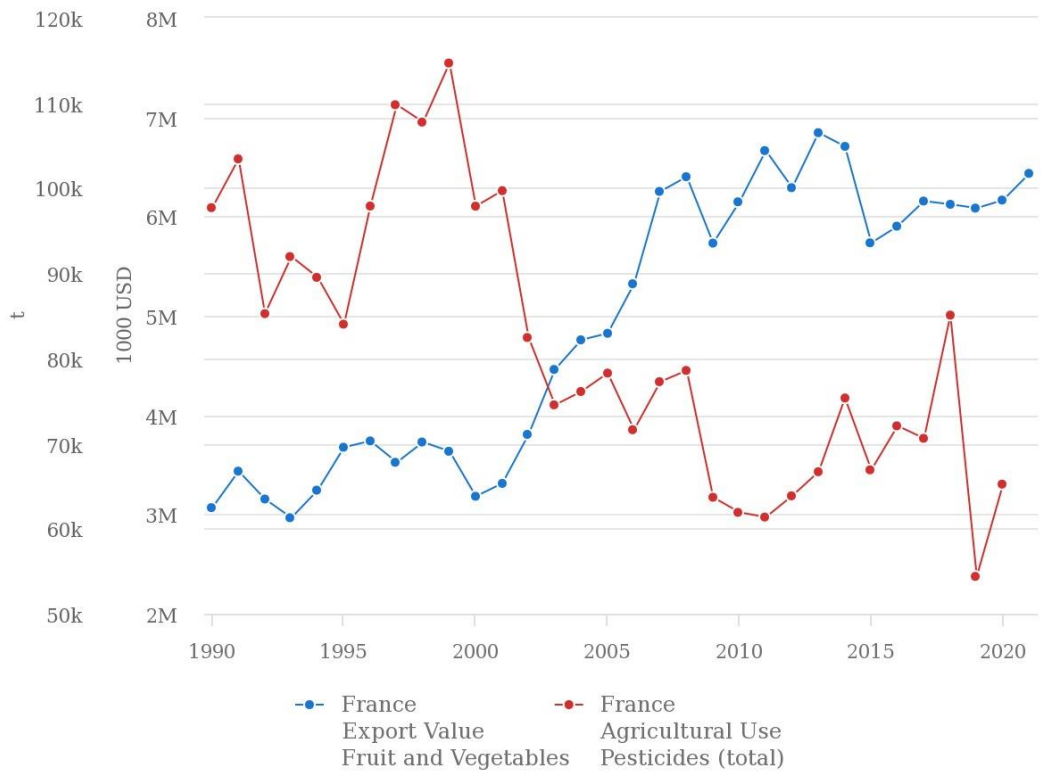

Grafik 2. Fransa'nın tarımda toplam pestisit kullanımı ile meyve ve sebze ihracat gelişimi
Kaynak: FAO (2023)

1990-2000 yılları arasında pestisit kullanımı ve ihracat artış eğiliminde iken 2000 yılından sonra küresel ısınmaya yönelik olarak alındığı düşünülen önlemlerle beklenen eğilime yöneldiği görülmektedir. İhracat değerlerinde artışa karşılık pestisit kullanımında düşüş eğilimi devam etmektedir.

Grafik 3, 1990-2020 yılları arasında İtalya tarımındaki toplam pestisit kullanımı ile İtalya meyve ve sebze ihracat değerlerini (1000 ABD Doları) göstermektedir. Burada kırmızı renk pestisit kullanımını, mavi renk ise ihracat değerini temsil etmektedir.

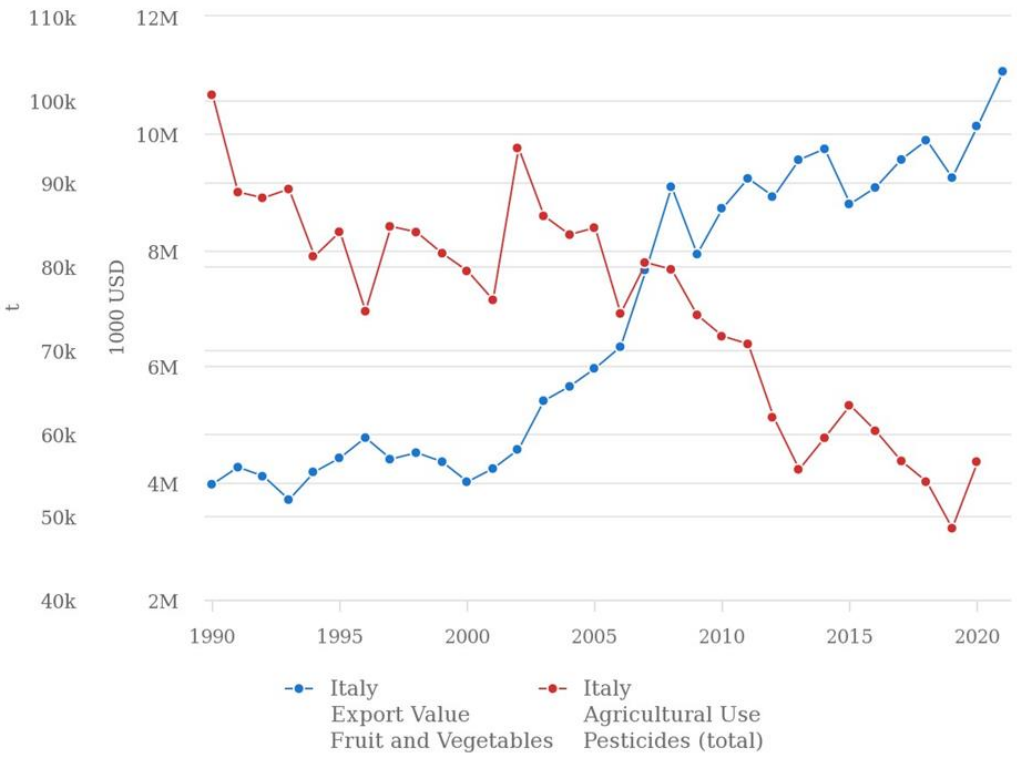

Grafik 3. İtalya'nın tarımda toplam pestisit kullanımı ile meyve ve sebze ihracat gelişimi
Kaynak: FAO (2023)

1990-2020 yılları arasında pestisit kullanımı düşüş eğiliminde iken, ihracatın artış eğiliminde olduğu görülmektedir 2007 yılından itibaren beklenen olumlu seyrin sonuçları ortaya çıkmaktadır. İtalya'nın küresel ısınmaya karşı alınan tedbirlerde olumlu adımlar attığı ortadadır.

Grafik 4, 1990-2020 yılları arasında İspanya tarımındaki toplam pestisit kullanımı ile İspanya meyve ve sebze ihracat değerlerini (1000 ABD Doları) göstermektedir. Burada kırmızı renk pestisit kullanımını, mavi renk ise ihracat değerini temsil etmektedir.

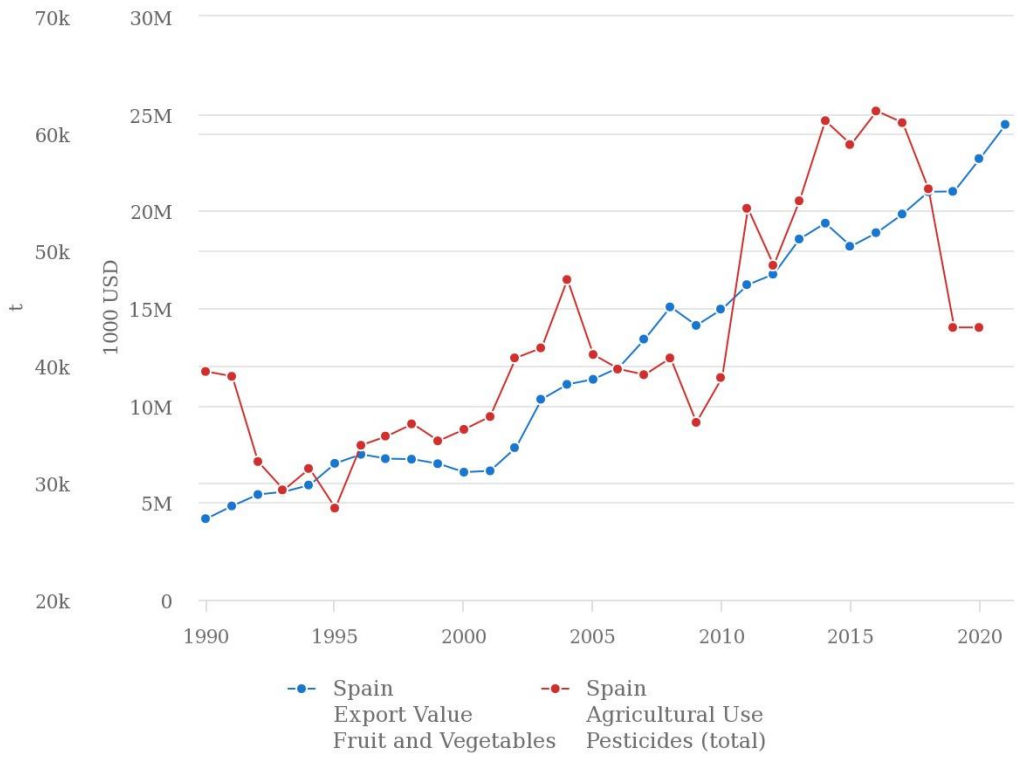

Grafik 4. İspanya'nın tarımda toplam pestisit kullanımı ile meyve ve sebze ihracat gelişimi
Kaynak: FAO (2023)

İspanya 1990-2020 yılları arasında pestisit kullanımı ve ihracat gelişiminde düzenli bir şekilde artış eğilimine sahiptir. İhracat değerlerinde artışa karşılık pestisit kullanımında düşüş eğilimi devam etmektedir. 2015 yılı ile birlikte pestisit kullanımında bir azalma olsa da sürdürülebilirliği tartışmalıdır.

Grafik 5, 1990-2020 yılları arasında Hollanda tarımındaki toplam pestisit kullanımı ile Hollanda meyve ve sebze ihracat değerlerini (1000 ABD Doları) göstermektedir. Burada kırmızı renk pestisit kullanımını, mavi renk ise ihracat değerini temsil etmektedir.

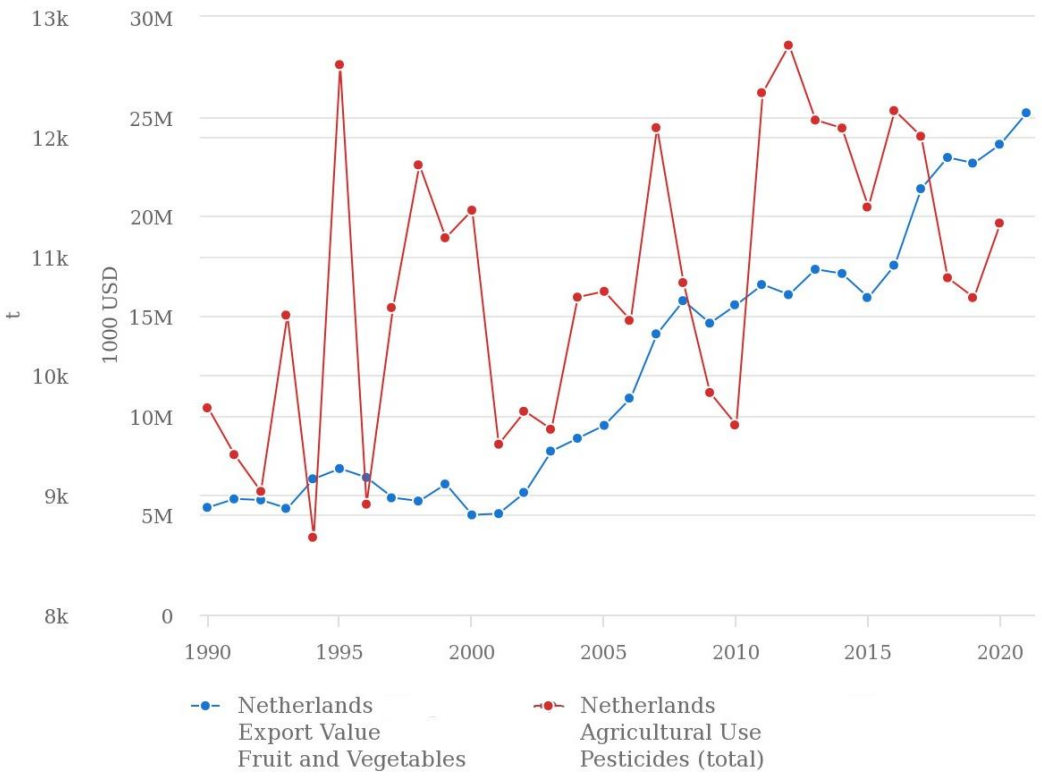

Grafik 5. Hollanda'nın tarımda toplam pestisit kullanımı ile meyve ve sebze ihracat gelişimi
Kaynak: FAO (2023)

1990-2020 yılları arasında hem ihracat hem de pestisit kullanımı artmaktadır. Pestisit kullanımının yıllara göre frekansının yüksek olması dikkat çekicidir. 2013 yılı ile birlikte pestisit kullanımı azalmaktadır. Ancak sürdürülebilirliği önceki yıllar dikkate alındığında şüphelidir. Önemli bir tarım ürünü ihracatçısı olan Hollanda'nın konu üzerinde çalıştığı öngörülebilir.

Grafik 6, 1990-2020 yılları arasında Yunanistan tarımındaki toplam pestisit kullanımı ile Yunanistan meyve ve sebze ihracat değerlerini (1000 ABD Doları) göstermektedir. Burada kırmızı renk pestisit kullanımını, mavi renk ise ihracat değerini temsil etmektedir.

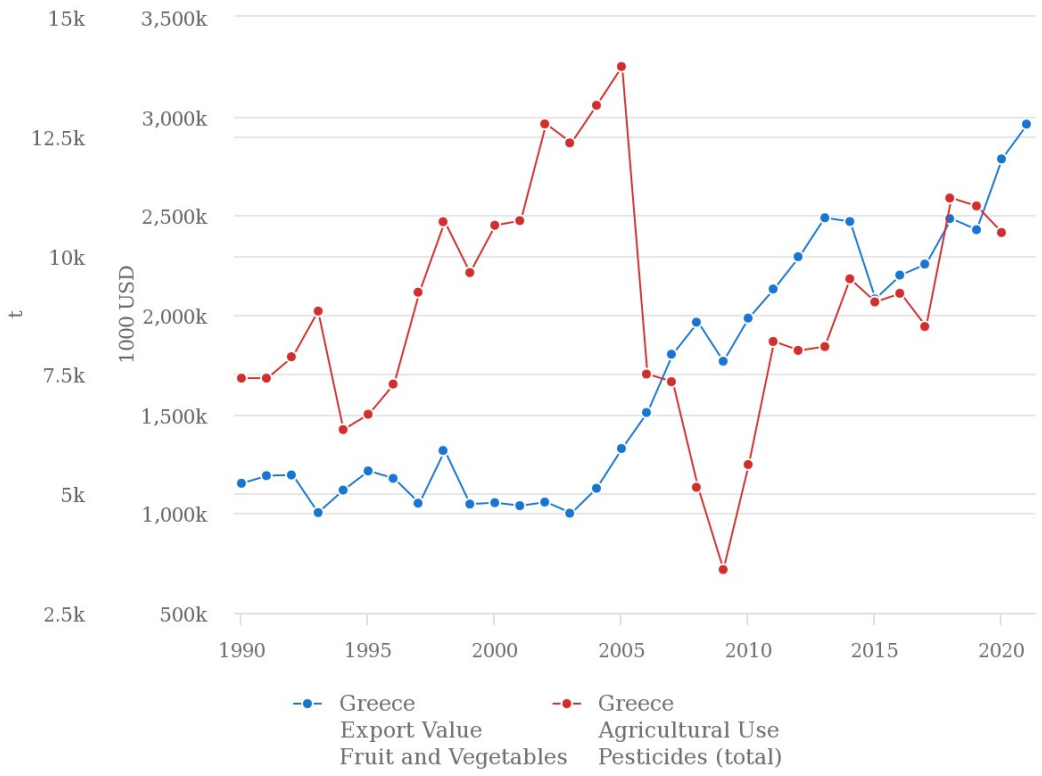

Grafik 6. Yunanistan'ın tarımda toplam pestisit kullanımı ile meyve ve sebze ihracat gelişimi
Kaynak: FAO (2023)

2008 yılı ile başlayan küresel ekonomik krizi Yunanistan'da, 2009 yılı ile birlikte tarihinin en önemli ekonomik krizle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. 1990 yılından 2005 yılına kadar pestisit kullanımı artarken ihracatında anlamlı bir artışın olmadığı görülmektedir. Krizin hemen öncesinde artan ihracatla birlikte pestisit kullanımı da artmıştır. Grafiğe göre Yunanistan 2010 sonrasında tipik ihracata ihtiyaç duyan gelişmekte olan ülke davranışını göstermektedir.

Grafik 7, 1990-2020 yılları arasında Bulgaristan tarımındaki toplam pestisit kullanımı ile Bulgaristan meyve ve sebze ihracat değerlerini (1000 ABD Doları) göstermektedir. Burada kırmızı renk pestisit kullanımını, mavi renk ise ihracat değerini temsil etmektedir.

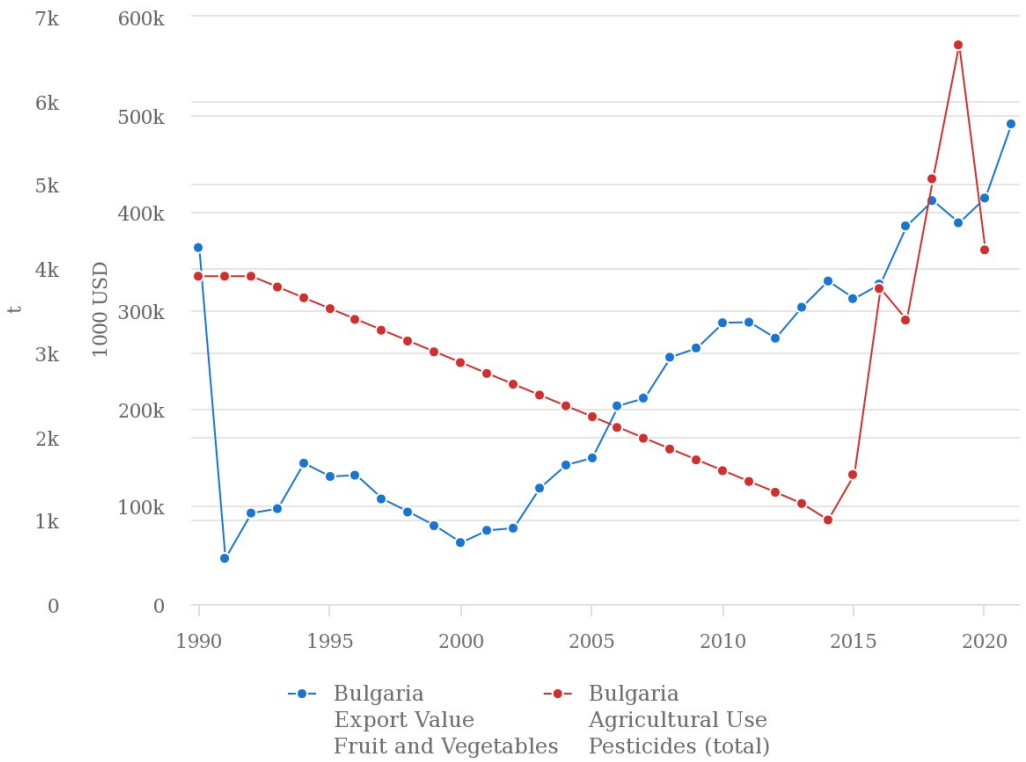

Grafik 7. Bulgaristan'ın tarımda toplam pestisit kullanımı ile meyve ve sebze ihracat gelişimi
Kaynak: FAO (2023)

Bulgaristan 1990-2020 yılları arasında ihracatını arttırmaktadır. Ancak 1990-2015 yıları arasında pestisitin kullanımının lineer olarak azalması verinin sağlığını sorgulanır hale getirmektedir. 2015 ile birlikte pestisit kullanımının da artması sürecin kontrol altında olmadığı şüphesini ortaya çıkarmaktadır.

Grafik 8, 1990-2020 yılları arasında Hırvatistan tarımındaki toplam pestisit kullanımı ile Hırvatistan meyve ve sebze ihracat değerlerini (1000 ABD Doları) göstermektedir. Burada kırmızı renk pestisit kullanımını, mavi renk ise ihracat değerini temsil etmektedir.

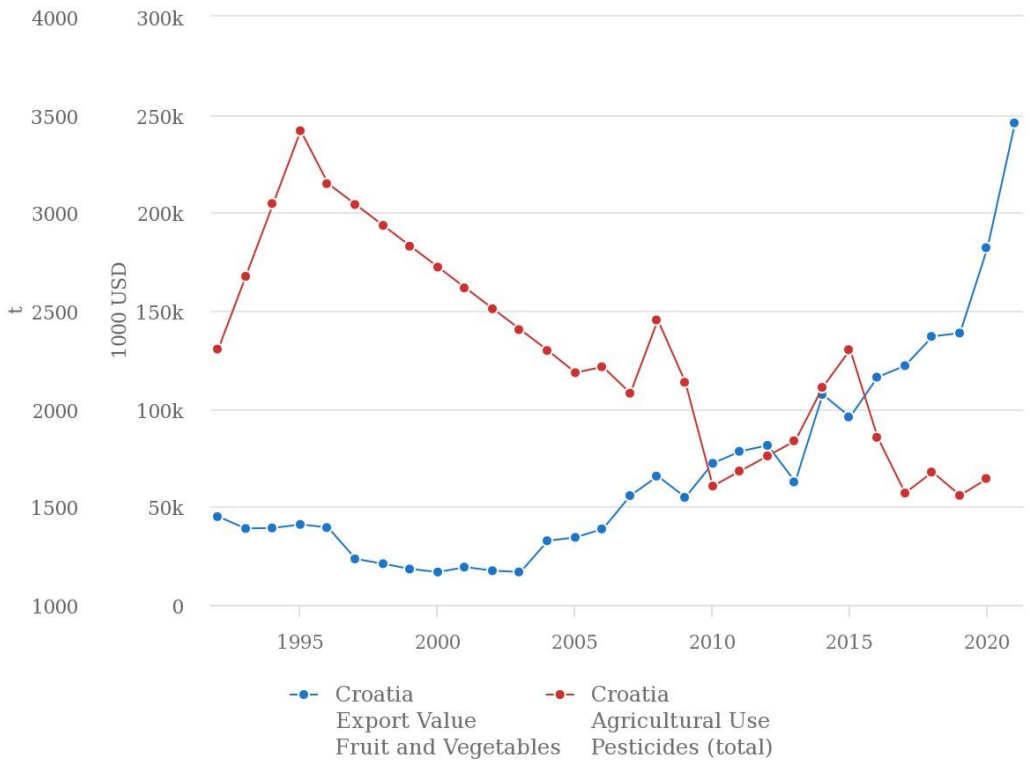

Grafik 8. Hırvatistan'ın tarımda toplam pestisit kullanımı ile meyve ve sebze ihracat gelişimi
Kaynak: FAO (2023)

Hırvatistan 1990-2020 yılları arasında genel olarak ihracatını arttırırken pestisit kullanımını düşürmektedir. İhracat 1990-2000 yılı başlarına kadar azalma eğilimine sahip iken sonrasında sürdürülebilir bir artışa başladığı görülmektedir. 1995 yılı ile birlikte pestisit kullanımında azalma eğiliminde olması insan ve çevre sağlığı ile mücadele de başarı tarafında olduğunun göstergesidir.

Grafik 9, 1990-2020 yılları arasında Romanya tarımındaki toplam pestisit kullanımı ile Romanya meyve ve sebze ihracat değerlerini (1000 ABD Doları) göstermektedir. Burada kırmızı renk pestisit kullanımını, mavi renk ise ihracat değerini temsil etmektedir.

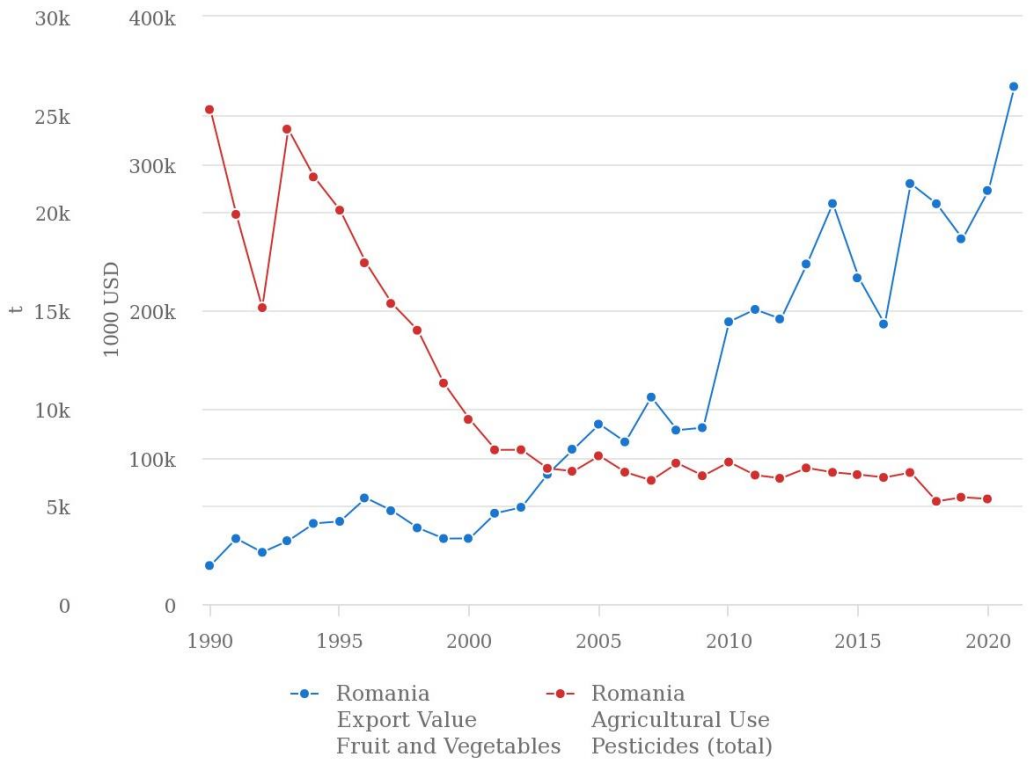

Grafik 9. Romanya'nın tarımda toplam pestisit kullanımı ile meyve ve sebze ihracat gelişimi
Kaynak: FAO (2023)

Romanya 1990-2000 yılları arasında genel olarak pestisit kullanımını azaltırken ihracatını arttırmıştır.2004 yılı ile birlikte insan ve çevre sağlığı ile mücadelede önemli bir başarıyı ortaya koyduğu görülmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ürünler üzerinde pestisit kalıntı miktarı standartlarda tanımlanan limitlerin üzerinde olduğunda ihracatta iadelerle karşılaşılmaktadır. Bu da başta ülke imajı olmak üzere tedarik zincirindeki tüm elemanların maddi ve manevi kaybına neden olmaktadır. Sürdürülebilir bir ihracat pazarlaması için süreçlerin ve standartların bütünsel bir yaklaşımla yakından takip edilmesi ve gerekli önlemelerin/iyileştirmelerin alınması gerekmektedir. Bu hem ulusal hem de ihracat pazarlarındaki insan ve çevre sağlığını olumlu yönde etkileyecektir.
Bu çalışmada meyve ve sebze üreticisi konumundaki çeşitli AB, Akdeniz ve Balkan ülkelerinin 1990-2020 yılları arasında tarımsal kullanımdaki toplam pestisit miktarları ve meyve sebze ihracat değerleri zaman serileri şeklinde karşılaştırılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre Fransa ve İtalya süreç içinde ihracatlarını arttırırken pestisit kullanımlarını azaltmaktadır. Ancak Türkiye, İspanya ve Hollanda tam tersi olarak hem ihracatlarını hem de pestisit kullanımlarını arttırmaktadır. Yunanistan, Hırvatistan, Romanya ve Bulgaristan olumlu yönde ilerlemektedir. Gerek yurtiçi insan ve çevre sağlığı gerekse de uluslararası pazarlarda ihracatın olumlu yönde gelişebilmesi için paydaşların pestisit konusunda farkındalığının yükseltilmesi ve gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir.
Türkiye'nin maalesef AB'ye katılımı son gelişmelerle birlikte adeta bir hayal haline geldi. Siyasi birliktelik zora girerken ticaretin gelişmesinde de zorlukların ortaya çıkmaya başladığı değerlendirilmektedir. Adeta her alanda ihtiyaç duyulan yapısal reformların dış ve iç gelişmelerle gündem dışı kalması ülke refahının önündeki engeller arasındadır. Ülke imajının iyi olmadığı bir ortamda ihracatın karlı ve sürdürülebilir olması kolay değildir. İnsan ve çevre

sağlığına yatırım yapmayan ülkelerin ihracatını geliştirebilmesinin zorluğu ortadadır. Çiftçilerin eğitimi, mevzuatın sıkılaştırılması ve takibi ile ihracat pazarlamasında olumlu yönde belirli bir mesafe alınacağı düşünülmektedir.
Araştırma konuya genel bir bakış ile sınırlandırılmıştır. Burada pazarlama bakış açısı ile sürdürülebilir ihracat bakımından konu değerlendirilmiştir. Farklı disiplinlerin bakış açısı ile konu ele alınabilir. Her bir kimyasal ya da ürün bazında incelemelerle detay çalışmalar yapılması öneriler arasındadır.

KAYNAKÇA

Bhanti, M., & Taneja, A. (2007). Contamination of Vegetables of Different Seasons with Organophosphorous Pesticides and Related Health Risk Assessment in Northern India. *Chemosphere*, 69 (1), 63-68.

Bourguet, D., & Guillemaud, T. (2016). *The hidden and external costs of pesticide use*. Sustainable Agriculture Reviews, Chapter 19, Springer, 35-120.

Cassou, E. (2018). *Pesticides*. Agricultural Pollution, World Bank, Washington, DC. http://hdl.handle.net/10986/29507 License: CC BY 3.0 IGO.

Coria, J., & Elgueta, S. (2022). Towards safer use of pesticides in Chile. *Environmental Science and Pollution Research*, 29, 22785-22797.

Darko, G., Akoto, O., & Oppong, C. (2008). Persistent Organochlorine Pesticide Residues in Fish, Sediments and Water from Lake Bosomtwi, Ghana. *Chemosphere*, 72, 21-24.

Dubey, J.K., & Sharma, A. (2022). *Pesticide Residues and International Regulations*. In: Chakrabarti, S.K., Sharma, S., & Shah, M.A. (Eds) Sustainable Management of Potato Pests and Diseases. Springer, Singapore.

FAO (2023). *Food and Agriculture Organization of the United Nations*. https://www.fao.org (Erişim: 15.06.2023)

Fussell, R.J. (2016). *An overview of regulation and control of pesticide residues in food*. Retrieved January, 27, 2019, from https://assets.thermofisher.com/TFS-Assets /CMD/Reference-Materials/WP-71711-Regulatory-Pesticide-Residue-WP71711-EN. pdf.

Grovermann, C., Schreinemachers, P., Riwthong, S., & Berger, T. (2017). Smart policies to reduce pesticide use and avoid income tradeoffs: an agent-based model applied to Thai agriculture. *Ecological Economics*, 132, 91-103.

Knežević, Z., & Serdar, M. (2009). Screening of fresh fruit and vegetables for pesticide residues on Croatian market. *Food Control*, 20 (4), 419-422.

Kolani, L., Mawussi, G., & Sanda, K. (2016). Assessment of organochlorine pesticide residues in vegetable samples from some agricultural areas in Togo. *American Journal of Analytical Chemistry*, 7 (4), 332-341.

Lengai, G.M.W., Fulano, A.M., & Muthomi, J.W. (2022). Improving Access to Export Market for Fresh Vegetables through Reduction of Phytosanitary and Pesticide Residue Constraints. *Sustainability*, 14 (13), 8183.

Liu, P., & Guo, Y. (2019). *Current situation of pesticide residues and their impact on exports in China*. IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, 227 (5), 20-27.

Longo, S., & York, R. (2008). Agricultural Exports and the Environment: A CrossNational Study of Fertilizer and Pesticide Consumption. *Rural Sociology*, 73 (1), 82-104.

Mert, A., Qi, A., Bygrave, A., & Stotz, H. (2022). Trends of pesticide residues in foods imported to the United Kingdom from 2000 to 2020. *Food Control*, 133 (Part A), 108616.

Ortelli, D., Edder, P., & Corvi, C. (2004). Multiresidue analysis of 74 pesticides in fruit and vegetables by liquid chromatography-electrospray-tandem mass spectrometry. *Analytica Chimica Acta*, 520 (1-2), 33-45.

Otsuki, T., Wilson, J.S., & Sewadeh, M. (2001). What price precaution? European harmonization of aflatoxin regulations and African groundnuts exports. *European Review of Agricultural Economics*, 28 (3), 263-283.

Shattuck, A., Werner, M., Mempel, F., Dunivin, Z., & Galt, R. (2023). Global pesticide use and trade database (GloPUT): New estimates show pesticide use trends in low-income countries substantially underestimated. *Global Environmental Change*, 81, 102693.

Stan, H.J. (2000). Pesticide residue analysis in foodstuffs applying capillary gas chromatography with mass spectrometric detection State-of-the-art use of modified DFG-multimethod S19 and automated data evaluation. *Journal of Chromatography A*, 892, 347-377.

Toptanci, İ., Kiralan, M., & Ramadan, M.F. (2021). Levels of pesticide residues in fruits and vegetables in the Turkish domestic markets. *Environmental Science and Pollution Research*, 28, 39451-39457.

Türköz Bakırcı, G., Yaman Acay, D.B., Bakırcı, F., & Ötleş, S. (2014). Pesticide residues in fruits and vegetables from the Aegean region, Turkey. *Food Chemistry*, 160, 379-392.

Valbuena, D., Cely-Santos, M., & Obregón, D. (2021). Agrochemical pesticide production, trade, and hazard: Narrowing the information gap in Colombia. *Journal of Environmental Management*, 286, 112141.

Wilson C, & Tisdell C (2001) Why farmers continue to use pesticides despite environmental, health and sustainability costs. *Ecological Economics*, 39 (3), 449-462.

Wilson, J.S., & Otsuki, T. (2004). To spray or not to spray: pesticides, banana exports, and food safety. *Food Policy*, 29 (2), 131-146.

TRANSMITTING POPULAR CULTURE TO FUTURE GENERATIONS THROUGH MARKETING: THE CASE OF THE GUARDIANS OF THE GALAXY FRANCHISE

Oğulhan Bilecen
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
0009-0001-1170-7242

ABSTRACT

This study examines the strategies and approaches used to transmit popular culture to future generations through the implementation of various marketing techniques. Drawing on the example of Marvel Studios' "Guardians of the Galaxy" film franchise, the study analyzes the impact and significance of marketing strategies in the transmission process of popular culture. In order for popular culture to reach large audiences and maintain its influence in the long run, an effective marketing strategy is required. Product placement enables brands to interact with audiences in an organic manner by becoming a part of the storytelling process.

This paper examines the utilization of product placement, buzz marketing, and retro (nostalgic) marketing in transmitting popular culture to future generations, using the Guardians of the Galaxy franchise as a case study. By analyzing the marketing elements within the trilogy, including the three films and the existing literature on their marketing strategies, the objective of this study is to assess the efficacy of these marketing strategies when targeting Generation Z. This approach also stimulates interest in brands' future products, ultimately fostering long-term customer loyalty. Moreover, the paper addresses the delicate balance between marketing and entertainment. In an environment where viewers primarily seek entertainment, product placement needs to be seamlessly integrated into the narrative in a natural and organic manner. Lastly, the study underscores the role of the internet and social media in the transmission of popular culture to future generations. The "Guardians of the Galaxy" film franchise establishes a strong presence on social media platforms, facilitating interaction with viewers and enhancing brand reach. It has also been observed that the elements used to transmit this popular culture to future generations have transformed into internet memes and enhanced their marketing strategies.

Keywords: Popular Culture, Social Media, Internet Memes, Product Placement, Buzz Marketing

INTRODUCTION

Objectives of the Research

This study aims to examine the influence and importance of marketing strategies in the dissemination of popular culture. It seeks to assess the efficacy of these marketing approaches specifically when directed at Generation Z.

The research aims to comprehend the role played by the internet and social media in propagating popular culture to upcoming generations. The investigation delves into the conversion of

elements utilized for transmitting popular culture into internet memes and investigates their effects on marketing strategies.

Literature Review

A thorough examination of the available literature encompassing various topics such as popular culture, product placement, buzz marketing, and retro marketing, as well as the influence of the internet and social media on brand visibility and audience involvement, was carried out. This literature review served as the theoretical basis for the research, enabling the identification of existing knowledge gaps.

Figure 1: Guardians of the Galaxy Characters (First row from left to right: Yondu, Mantis, Peter Quill a.k.a. Star-Lord, Drax, Nebula; Second row from left to right: Cosmo, Groot, Rocket and Gamora)

Analysis of Movies; Guardians of the Galaxy: A Popular Culture Phenomenon

"Guardians of the Galaxy" is a film franchise adapted from the Marvel Comics' comic book series of the same name [1]. The first film was released in 2014 and achieved great success. The series (They have 3 of them till the date) offers a unique experience that combines music, adventure, humor, and visual effects. The main characters, Star-Lord, Gamora, Drax, Rocket, and Groot, have carved a special place in the hearts of the audience.

The three films from the "Guardians of the Galaxy" franchise were subjected to detailed analysis. This analysis aimed to identify instances of product placement, buzz marketing, and retro marketing within the films. By examining the specific techniques and strategies employed, the study sought to understand how popular culture was transmitted to the audience through these marketing elements.

Product Placement and Usage of 'Guardians of Galaxy'

Product placement is a marketing technique where branded products or services are strategically incorporated or featured within the context of popular media, such as films, television shows, or music videos. It aims to subtly promote or expose the products to the audience, leveraging

the power of storytelling and visual exposure to enhance brand visibility, recognition, and association [2].

Figure 2: The Walkman TPS-L2

At first Star-Lord was using a 70's Walkman because he separated from his mother around that time, but in the 3rd movie they changed that bit for giving the Microsoft Zune as a return reputation. The Walkman TPS-L2 went on sale July 1, 1979, in Japan and in June the following year in the U.S. It retailed for a whopping $200 [3]. Microsoft see this as an opportunity and tried to revitalize the Zune at the vol.3 and the price ranges from 70 to 500 dollar on Ebay now [4].

Figure 3 and 4: The Walkman at the first movie, Vol.1 and Microsoft Zuıne at Vol.3 shown as Star-Lord's belongings

Star-Lord's Playlist and The Buzz Marketing

Buzz Marketing is a marketing strategy that aims to generate popularity, curiosity, and conversation among the target audience for a product, service, or event by using fictional or real events. It is designed to create excitement, encourage sharing, and organically generate discussions about a brand or product. [5]

In "Guardians of the Galaxy," the utilization of various marketing strategies created a buzz among viewers. Including humorous dialogues and interactions between characters, elicited laughter and generated further discourse. These scenes, accompanied by effective marketing strategies, aimed to broaden the film's audience and cultivate a positive perception among viewers.

Figure 5: Awesome Mix Vol.1
The cassette, Star-Lord gets from his mother and keeps as a memory from her.

The music used throughout the film is also part of the Buzz Marketing strategy. The inclusion of popular songs in the movie attracted viewers' attention, leading to more discussions and debates about the film [6].

Although many songs in the film date back to the 80s, they were effectively utilized and won the affection of younger audiences. Here, we understand that major film production companies strive to keep their lucrative money-making machines active by relying on proven resources. In order to achieve this, they employ buzz marketing and other strategies.

Talking With the Gen Z by using Retro Marketing

Nostalgia marketing, also known as retro marketing, aims to evoke emotional connections with the past to capture consumer interest. It utilizes old songs, artists, and nostalgic elements to engage consumers and foster loyalty while introducing younger generations to cultural values [7].

To engage Generation Z through retro marketing, focus on authenticity, cultural relevance, personalization, social media presence, and influencer collaborations. By incorporating these strategies, you can effectively connect with Generation Z and leverage their interest in retro elements.

One relevant example is the enduring popularity of music groups like Modern Talking, which rose to fame in 1985 and held significant appeal to your mother during her youth. In the present context, Modern Talking's rekindled popularity can be attributed to several factors.

Firstly, the resurgence of nostalgia and the retro trend in contemporary culture have contributed to the renewed interest among younger generations in the music and culture of the 1980s [8].

Figure 6: "Modern Talking - You're My Heart, You're My Soul" Music Video from 1985

The widespread availability of digital platforms has facilitated the rediscovery and accessibility of Modern Talking's songs to today's audience. Social media platforms, with their potential for viral dissemination, have played a pivotal role in introducing the group to new audiences and revitalizing their fanbase. The group's success is also bolstered by innovative marketing strategies and rebranding efforts that successfully blend their nostalgic appeal with modern marketing techniques [9].

Modern Talking's captivating live performances continue to attract enthusiastic crowds and have contributed to sustaining their musical legacy. In conclusion, the enduring popularity of music groups like Modern Talking showcases the significance of effectively transmitting cultural heritage to younger generations through marketing initiatives, bridging the gap between different eras and preserving cultural identity within society.

It's All Connected to Meme Marketing

Internet Memes; could be an image, video, piece of text, etc., typically humorous in nature, that is copied and spread rapidly by internet users, often with slight variations [10].

Meme marketing, when combined with retro strategies, effectively engages Generation Z. Memes, popular internet content, quickly spread and resonate with young audiences. By presenting nostalgia in a humorous and shareable manner, memes enhance retro marketing efforts. Leveraging Gen Z's social media presence, memes facilitate organic brand interactions and broader message dissemination [11]. Memes offer a shorter, contemporary, and impactful approach to connecting with Gen Z and reinforcing retro marketing.

Figure 7: I am Groot Meme

METHODOLOGY

This study utilizes a case study methodology, combining primary and secondary data sources, to analyze the marketing strategies employed in the Guardians of the Galaxy franchise. The case study will provide valuable insights into the effectiveness of these strategies in terms of brand awareness, audience engagement, and sales outcomes. Data collected from sources will provide a comprehensive understanding of the marketing techniques employed in the franchise and their impact on brand awareness, audience engagement, and sales.

FINDINGS

The findings of this study indicate the effectiveness of meme marketing strategies, product placement, retro marketing and buzz marketing in capturing the attention and interest of Generation Z within the Guardians of the Galaxy franchise.

The incorporation of nostalgic elements, references to 80s pop culture, and strategic product placements successfully increased brand visibility and recognition among viewers. Pre-release marketing campaigns generated excitement and engagement through social media activations and fan contests.

As a result of these efforts, the franchise experienced strong box office performance and merchandise sales, highlighting the significant impact of these marketing strategies on commercial success.

CONCLUSION

Theoretical Contributions

This study's theoretical conclusion emphasizes the contribution it makes to the existing literature on marketing techniques targeting Generation Z. It aims to pave the way for new understandings in the field by shedding light on effective marketing strategies like buzz, retro, and meme marketing. By highlighting the significance of incorporating nostalgic elements, strategic product placements, and engaging pre-release campaigns, this research demonstrates how marketers can capture the attention and sustain the interest of Generation Z. Overall, this theoretical conclusion emphasizes the study's academic value and its potential to advance the marketing field.

Managerial Contributions

The managerial conclusion of this study focuses on providing practical implications for marketers targeting Generation Z. Based on the findings, marketers should consider incorporating nostalgic elements, strategic product placements, and engaging pre-release campaigns to effectively engage Generation Z consumers. Buzz, retro, and meme marketing are identified as key strategies that can lead to commercial success when targeting this demographic. By implementing these insights, marketers can enhance their marketing efforts and achieve better results when engaging Generation Z. This managerial conclusion emphasizes the study's practical significance and actionable insights for marketing practitioners.

Limitations

The limitations of this research should be taken into consideration. For instance, this study solely focused on marketing strategies targeting Generation Z, without conducting a comparative analysis with other demographic groups. The research scope was confined to specific marketing techniques, and there was no comparative investigation with different marketing methods. The findings of this study are based on marketing trends and consumer behaviors that may change over time due to temporal effects. future research should incorporate long-term studies to track how marketing strategies and consumer preferences evolve over time.

Future research could focus on these areas to compare marketing responses among diverse demographic groups and conduct a more comprehensive analysis. The data collection methods and analysis techniques employed in this study may also have limitations. Future research could contribute to validating the results by utilizing more extensive and diverse data collection methods. Moreover, implementing additional statistical analysis and quantitative research methods could strengthen the foundation of the conclusions.

Future Research

Future research could explore the impact of different types of nostalgic elements on Generation Z's engagement and brand loyalty, examine the applicability of retro marketing strategies in diverse industries and contexts, investigate the long-term effects of nostalgia-driven campaigns on brand perception and consumer behavior, and explore the role of social media influencers in amplifying the reach and impact of retro marketing efforts.

REFERENCES

[1] Kristanto, W. (2018). Construction of Heroes in Guardians of The Galaxy. Passage, 6(1), 92-105. https://core.ac.uk/reader/291845574

[2] Homer, P. M. (2009). Product Placements. *Journal of Advertising*, *38*(3), 21-32. https://doi.org/10.2753/JOA0091-3367380302

[3] Parker, R. (2017, May 8). *Vintage 'Guardians of the Galaxy' Walkmans Selling for Hundreds on Ebay*. The Hollywood Reporter. Retrieved July 19, 2023, from

https://www.hollywoodreporter.com/movies/movie-news/guardians-galaxy-walkmans-selling-hundreds-ebay-1001307/

[4] Thilk, C. (2017, May 3). The Brands That Benefitted Most From Guardians Of The Galaxy Vol. 2 Buzz. The Drum. Retrieved July 19, 2023, from https://www.thedrum.com/news/2017/05/03/the-brands-benefitted-most-guardians-the-galaxy-vol-2-buzz

[5] Holdford, D. A. (2004). Using Buzz Marketing to Promote Ideas, Services, and Products. Journal of the American Pharmacists Association, 44(3), 387-396. https://doi.org/10.1331/154434504323064020

[6] Mohr, I. (2007). Buzz Marketing for Movies. Business Horizons, 50(5), 395-403. https://doi.org/10.1016/j.bushor.2007.04.001

[7] Keskin, H. D., & Memiş, S. (2011). Retro Marketing And Some Examples About Its Application In Marketing. Suleyman Demirel University The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences, 16(3), 191-202. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/194460

[8] Modern Talking, musicology and I: analysing and interpreting forbidden fruit. (2016). In M. Ahlers & C. Jacke (Eds.), Perspectives on German Popular Music (1st Edition ed., p. 6). Routledge.

[9] Özkan Pir, E. (2019). Nostalgic Evolution Of Marketing: Retro Marketing. The Journal of Social Sciences, 3(6), 613-624. https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=813206

[10] Bilecen, O., & Özer Canarslan, N. (2023). The Role Of Humor In Successful Meme Marketing Campaigns: The Case Of Ryanair. *8th International Asian Congress on Contemporary Sciences*, 1326-1335. https://doi.org/10.5281/zenodo.8017754

[11] Bilecen, O., & Özer Canarslan, N. (2023). The Humor Of Inexplicable Things: A Qualitative Comparison Between Meme Marketing And Viral Marketing. *6th International CEO and Social Sciences Congress*, 794-802. https://doi.org/10.5281/zenodo.8061825

NATURAL LANGUAGE PROCESSING TECHNIQUES AND APPLICATIONS IN SOCIAL SCIENCES

Prof. Dr., AKIN ÖZÇİFT [1]
[1] Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Hasan Ferdi Turgutlu Teknoloji Fakültesi, Yazılım Mühendisliği, - 0000-0002-5317-5678

ABSTRACT

Natural Language Processing (NLP) has become a vital tool in social science research, enabling the analysis of large volumes of textual data for various applications. First, the essential concepts and techniques of NLP are introduced, including text preprocessing, tokenization, part-of-speech tagging, syntactic parsing, and named entity recognition. These techniques serve as the foundation for more advanced NLP methods used in social science research. One major application of NLP in the social sciences is sentiment analysis. By utilizing machine learning algorithms, sentiment analysis allows researchers to extract and quantify the sentiment expressed in textual data. NLP techniques have also been applied to social network analysis, enabling researchers to uncover social structures, identify influential individuals or groups, and analyze patterns of interaction within social networks. The combination of NLP and social network analysis offers a comprehensive understanding of social dynamics and relationships. Another area where NLP has made significant contributions is topic modeling. Techniques such as Latent Dirichlet Allocation (LDA) and Non-negative Matrix Factorization (NMF) allow researchers to automatically identify latent topics within large text corpora, facilitating content analysis and information retrieval. Furthermore, NLP is employed for text classification and prediction tasks in social science research. By employing machine learning algorithms, researchers can categorize texts into predefined categories, predict outcomes, or identify patterns in textual data. This enables efficient and accurate analysis of large-scale textual datasets. For future works, NLP in social science research may involve incorporating multimodal data, such as text, images, and videos, to gain deeper insights into social phenomena. NLP has become an indispensable tool in social science research, providing powerful methods for analyzing textual data. Its applications in sentiment analysis, social network analysis, topic modeling, and text classification have yielded valuable insights into social dynamics, public opinion, and social relationships.

Keywords: Machine Learning, Natural Language Processing, Social Sciences, Social Network Analysis.

1. INTRODUCTION

Natural Language Processing (NLP) is a powerful tool for analyzing textual data in social science research. The study begins by discussing the fundamental techniques used in NLP, including text preprocessing, tokenization, part-of-speech tagging, syntactic parsing, and

named entity recognition [1,2]. These techniques serve as the foundation for more advanced NLP methods employed in social science research.

One prominent application of NLP in the social sciences is sentiment analysis. By applying machine learning algorithms, researchers can automatically analyze the sentiment expressed in large volumes of text, such as social media posts or customer reviews [3,4]. Sentiment analysis enables researchers to understand public opinion, gauge public sentiment towards specific topics, and identify emerging trends.

NLP techniques have also been applied to extract and analyze social networks from textual data. Social network analysis (SNA) combined with NLP allows researchers to uncover social structures, identify influential individuals or groups, and analyze patterns of interaction within a social network [5,6]. This integration of NLP and SNA provides a comprehensive understanding of social dynamics and relationships.

Another area where NLP has made significant contributions is topic modeling. Techniques such as Latent Dirichlet Allocation (LDA) and Non-negative Matrix Factorization (NMF) enable researchers to automatically identify latent topics within large text corpora, facilitating content analysis and information retrieval [7,8].

Furthermore, NLP has been used for text classification and prediction tasks in social science research. By employing machine learning algorithms, researchers can classify texts into predefined categories, predict outcomes, or identify patterns in textual data [9,10]. This allows for more efficient and accurate analysis of large-scale textual datasets.

As NLP continues to advance, future directions in social science research involve incorporating multimodal data, such as text, images, and videos, to gain a deeper understanding of social phenomena [11,12]. Additionally, addressing ethical considerations related to privacy, bias, and fairness in NLP applications is crucial for responsible and reliable research [13,14].

In summary, NLP has revolutionized social science research by enabling the analysis of large-scale textual data. Its applications in sentiment analysis, social network analysis, topic modeling, and text classification have provided valuable insights into social dynamics, public opinion, and social relationships. The study will handle social network analysis, topic modelling and text classification techniques applied to social sciences.

2. NATURAL LANGUAGE PROCESSING IN SOCIAL SCIENCES

2.1. Social Network Analysis in Social Sciences

Social network analysis (SNA) has emerged as a powerful approach for understanding the structure, dynamics, and behaviors within social networks. With the advent of large-scale textual data, natural language processing (NLP) techniques have become invaluable in extracting insights from textual content and complementing traditional network analysis. SNA provides a framework for understanding the relationships, interactions, and information flow within social networks. However, the textual content exchanged within these networks holds rich contextual information that can enhance network analysis. NLP techniques offer a means to unlock this information and provide a more comprehensive understanding of social networks. Particularly, there are numerous NLP techniques to analyze social networks. More specifically, the text processing techniques such as tokenization, stemming, and lemmatization are combined

with Entity Extraction methods, i.e. named entity recognition and entity linking, are used to obtain key entities within the network.

Sentiment analysis techniques enable the assessment of sentiment polarity, emotions, and opinions expressed in text. By applying sentiment analysis to social network data, researchers can gain insights into users' attitudes, preferences, and behaviors within the network [15].

Combining NLP techniques with network analysis allows for a deeper understanding of the relationships between textual content and network structure. Techniques such as co-occurrence analysis, topic modeling, and content similarity analysis provide insights into the thematic structure and information diffusion patterns within social networks [16].

NLP techniques contribute to community detection by identifying shared interests, topics, or themes within the network. Content-based clustering methods leverage NLP algorithms to group network nodes based on textual similarities, revealing communities of users with similar linguistic characteristics [17].

Despite the advancements in NLP techniques for social network analysis, challenges remain. Ethical considerations, privacy concerns, and biases in textual data must be addressed. Additionally, the integration of multimodal data, including text, images, and videos, holds promise for a more comprehensive analysis of social networks [18].

NLP techniques have become essential tools for analyzing textual content within social network analysis. With the use of sentiment analysis, textual network analysis, and content-based clustering, researchers can gain deeper insights into social network dynamics, information diffusion, and community structures. As NLP continues to advance, it is expected to play an increasingly vital role in uncovering hidden patterns and understanding complex social behaviors within networks [19].

2.2. Topic Modelling in Social Sciences

Topic modeling has emerged as a powerful method for uncovering latent themes and patterns in large-scale textual data. In the field of social sciences, topic modeling techniques have been widely applied to analyze various types of text, including social media posts, academic articles, and survey responses. Topic modeling provides a quantitative approach to uncover the underlying thematic structure of textual data. By automatically identifying and extracting latent topics, researchers can gain valuable insights into the content and trends within social science research. Some of the techniques used for topic modelling are explained as follows:

Probabilistic topic models, such as Latent Dirichlet Allocation (LDA) and its variants, are widely used in social sciences. These models represent documents as mixtures of topics and generate topic distributions based on the statistical properties of the text [20].

The main three applications of topic modelling are: i) Social Media Analysis: Topic modeling techniques have been applied to analyze social media data, enabling researchers to understand public opinions, sentiment trends, and emerging topics in various domains [21,22]. ii). Academic Research: In social sciences, topic modeling has been utilized to analyze scholarly articles, identifying research trends, collaborations, and thematic shifts in disciplines [23]. iii) Survey Analysis: By applying topic modeling to open-ended survey responses, researchers can explore the diverse perspectives and uncover underlying themes within the collected data [24].

From measurability point of view, evaluation metrics and visualization techniques play a crucial role in assessing the quality of topic models and facilitating their interpretation. Measures such as coherence, perplexity, and topic diversity provide insights into the coherence and informativeness of the generated topics [25].

While topic modeling has shown great potential in social sciences, challenges persist. Issues such as the selection of the optimal number of topics, handling of domain-specific jargon, and incorporating contextual information require further exploration. Additionally, the integration of topic modeling with other analytical methods, such as network analysis and sentiment analysis, can provide a more comprehensive understanding of social phenomena.

Topic modeling techniques have become valuable tools for exploring latent themes and patterns within social sciences. Through applications in social media analysis, academic research, and survey analysis, topic modeling has enhanced our understanding of various social phenomena.

2.3. Text Classification in Social Sciences

Text classification enables the automated categorization of textual data, allowing for efficient analysis. Traditional approaches like Naive Bayes and SVM have been widely used [26], while deep learning models such as CNNs and RNNs have shown state-of-the-art performance [27,28]. Applications of text classification in social sciences include social media analysis for sentiment analysis and trend identification [29,30], survey analysis for uncovering themes and patterns [31], and organizing academic literature for literature review and knowledge discovery [32]. Challenges in text classification include handling noisy and unstructured text and domain adaptation. Future directions involve integrating text classification with other NLP techniques and addressing these challenges to advance research in social sciences.

3. NO-CODE APPROACHES IN SOCIAL SCIENCES

Since social science oriented researchers may not skilled in coding, they may need no-code tools to make their own NLP tasks from analysis point of view. This section explores the wide range of applications of no-code natural language processing (NLP) techniques in the field of social sciences. No-code NLP tools, such as EasyNLP [33] and MonkeyLearn [34], have gained popularity for their user-friendly interfaces, allowing researchers without extensive programming knowledge to harness the power of NLP in their studies. These tools have significantly simplified and democratized the utilization of NLP techniques in social science research.

The applications of no-code NLP in social sciences are vast and impactful. One prominent area is sentiment analysis, where tools like NLTK [35], VADER [36], and IBM Watson Natural Language Understanding [37] enable researchers to analyze and understand the sentiment expressed in large volumes of text data, such as social media posts or online reviews. Another notable application is topic modeling, where tools like Latent Dirichlet Allocation [38-40], allow for the identification and extraction of latent themes and topics from textual data, providing valuable insights into social phenomena.

Additionally, text classification techniques have gained prominence in social science research, enabling researchers to categorize and classify text data based on predefined labels or categories. Tools like scikit-learn [41,42] offer user-friendly interfaces for implementing text classification models, facilitating tasks such as sentiment classification, topic categorization, and opinion mining.

While no-code NLP tools have significantly simplified the implementation of NLP techniques, they may have limitations in terms of customization and scalability. Future directions involve further enhancing the capabilities and adaptability of these tools to cater to the specific needs of social science researchers. This includes incorporating more advanced techniques like deep learning and addressing challenges related to multilingual data and domain-specific nuances.

Overall, no-code NLP tools have revolutionized social science research by empowering researchers to leverage the power of NLP techniques without extensive programming knowledge. These tools have facilitated sentiment analysis, topic modeling, and text classification tasks, enabling researchers to extract valuable insights from large volumes of textual data in various social science domains.

4. RESULTS AND CONCLUSION

In conclusion, NLP has revolutionized social science research by enabling the analysis of large-scale textual data, transforming the way researchers extract insights from unstructured text. Its applications in social network analysis, topic modeling, and text classification have not only provided valuable insights into social dynamics, public opinion, and social relationships but have also covered the way for new paths of research.

Social network analysis, when combined with NLP techniques, has uncovered intricate patterns of social interactions, identifying key influencers, communities, and information flow within networks. These insights help understand the diffusion of information, the spread of influence, and the formation of social structures. By integrating NLP into social network analysis, researchers can uncover hidden connections and explore the impact of language use on network dynamics.

Topic modeling, another application of NLP, enables researchers to uncover latent themes and topics within large text collections. By employing techniques like Latent Dirichlet Allocation (LDA), researchers can automatically identify and categorize documents into coherent topics. This aids in content analysis, information retrieval, and understanding the underlying discourses within the social sciences.

Text classification, powered by NLP algorithms, facilitates the categorization of textual data into predefined classes or categories. This allows researchers to classify social media posts, news articles, or survey responses, enabling them to gain insights at scale. Text classification has been used for diverse purposes, such as identifying political ideologies, predicting consumer behavior, and analyzing public sentiment towards social issues.

As NLP techniques continue to evolve, the future of social science research lies in the integration of multimodal data. By incorporating not only textual data but also visual, auditory, and other modalities, researchers can gain a more comprehensive understanding of social phenomena. The fusion of NLP with image recognition, audio analysis, and video processing

will unlock new opportunities for studying complex human behavior and communication patterns.

In summary, NLP has had a profound impact on social science research, empowering researchers to extract meaningful insights from vast amounts of textual data. Its applications in sentiment analysis, social network analysis, topic modeling, and text classification have provided invaluable knowledge about human behavior, public opinion, and social interactions. The integration of NLP with multimodal data and the adoption of ethical considerations will shape the future of social science research.

REFERENCES

1. Manning, C. D., et al. (2014). Foundations of Statistical Natural Language Processing. MIT Press.
2. Jurafsky, D., & Martin, J. H. (2019). Speech and Language Processing. Pearson.
3. Pang, B., & Lee, L. (2008). Opinion mining and sentiment analysis. Foundations and Trends in Information Retrieval, 2(1-2), 1-135.
4. Liu, B. (2012). Sentiment analysis and opinion mining. Synthesis Lectures on Human Language Technologies, 5(1), 1-167.
5. Wasserman, S., & Faust, K. (1994). Social Network Analysis: Methods and Applications. Cambridge University Press.
6. Gilbert, E., & Karahalios, K. (2010). Widespread Worry and the Stock Market. In Proceedings of the 2010 ACM Conference on Computer-Supported Cooperative Work (pp. 167-170).
7. Blei, D. M., et al. (2003). Latent Dirichlet Allocation. Journal of Machine Learning Research, 3, 993-1022.
8. Lee, D. D., & Seung, H. S. (1999). Learning the parts of objects by non-negative matrix factorization. Nature, 401(6755), 788-791.
9. Joachims, T. (1998). Text categorization with support vector machines: Learning with many relevant features. In European Conference on Machine Learning (pp. 137-142).
10. Manning, C. D., et al. (2011). Introduction to Information Retrieval. Cambridge University Press.
11. Gao, J., et al. (2020). Multi-modal sentiment analysis using deep learning: Recent advances and challenges. Information Fusion, 63, 145-158.
12. Chang, Y., et al. (2019). Survey of multimodal sentiment analysis. WIREs Data Mining and Knowledge Discovery, 9(3), e1308.
13. Mittelstadt, B. D., et al. (2016). The ethics of algorithms: Mapping the debate. Big Data & Society, 3(2), 2053951716679679.
14. Barocas, S., & Selbst, A. D. (2016). Big data's disparate impact. California Law Review, 104(3), 671-732.
15. Park, S., & Fink, C. (2019). Exploring the role of sentiment in online political discussion: A study of Twitter conversations during the 2016 US presidential election. New Media & Society, 21(8), 1662-1684.
16. Lerman, K., & Ghosh, R. (2010). Information contagion: An empirical study of the spread of news on Digg and Twitter social networks. ICWSM, 10(1), 90-97.
17. Rosvall, M., & Bergstrom, C. T. (2008). Maps of random walks on complex networks reveal community structure. Proceedings of the National Academy of Sciences, 105(4), 1118-1123.

18. Boyd, D., & Crawford, K. (2012). Critical questions for big data: Provocations for a cultural, technological, and scholarly phenomenon. Information, Communication & Society, 15(5), 662-679.
19. Weng, L., et al. (2013). Virality prediction and community structure in social networks. Scientific Reports, 3, 2522.
20. Blei, D. M., et al. (2003). Latent Dirichlet allocation. Journal of Machine Learning Research, 3(4-5), 993-1022.
21. Hong, L., et al. (2010). Empirical study of topic modeling in Twitter. Proceedings of the First Workshop on Social Media Analytics, 80-88.
22. Zhao, W. X., et al. (2011). Comparing Twitter and traditional media using topic models. European Conference on Information Retrieval, 338-349.
23. Roberts, M. E., et al. (2014). Structural topic models for open-ended survey responses. American Journal of Political Science, 58(4), 1064-1082.
24. Chang, J., et al. (2009). Reading tea leaves: How humans interpret topic models. Advances in Neural Information Processing Systems, 22.
25. Mimno, D., et al. (2011). Optimizing semantic coherence in topic models. Proceedings of the Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing, 262-272.
26. Manning, C. D., et al. (2008). Introduction to Information Retrieval.
27. Kim, Y. (2014). Convolutional neural networks for sentence classification.
28. Hochreiter, S., & Schmidhuber, J. (1997). Long short-term memory.
29. Pang, B., & Lee, L. (2008). Opinion mining and sentiment analysis.
30. O'Connor, B., et al. (2010). From tweets to polls: Linking text sentiment to public opinion time series.
31. Chen, K., & Skiena, S. (2014). Building sentiment lexicons for all major languages.
32. Wang, X., et al. (2020). Deep learning in social sciences: Applications, data, and models.
33. He, W., et al. (2021). EasyNLP: A no-code natural language processing platform for non-programmers.
34. MonkeyLearn. (2021). MonkeyLearn.
35. Bird, S., et al. (2009). Natural language processing with Python: Analyzing text with the natural language toolkit.
36. Hutto, C. J., & Gilbert, E. (2014). VADER: A parsimonious rule-based model for sentiment analysis of social media text.
37. IBM. (2021). Watson Natural Language Understanding.
38. Blei, D. M., et al. (2003). Latent Dirichlet Allocation.
39. Řehůřek, R., & Sojka, P. (2010). Software framework for topic modeling with large corpora.
40. McCallum, A. K. (2002). Mallet: A machine learning for language toolkit.
41. Pedregosa, F., et al. (2011). Scikit-learn: Machine learning in Python.
42. RapidMiner. (2021). RapidMiner.

APPROACHES TO SENTIMENT ANALYSIS IN SOCIAL SCIENCES

Prof. Dr., AKIN ÖZÇİFT [1]
[1] Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Hasan Ferdi Turgutlu Teknoloji Fakültesi, Yazılım Mühendisliği, - 0000-0002-5317-5678

ABSTRACT

Sentiment analysis, being a subfield of natural language processing, has gained attention in the social sciences to extract valuable insights from text data. This study explores the application of sentiment analysis in social sciences. In the realm of public opinion research, sentiment analysis enables researchers to analyze large volumes of social media data, online reviews, and other forms of text to understand public sentiment towards political candidates, policies, and social issues. By capturing and analyzing the emotions, attitudes, and opinions expressed by individuals, sentiment analysis provides valuable insights into public perceptions. Moreover, sentiment analysis plays a crucial role in studying social media dynamics and influence. Researchers can examine the spread of emotions and opinions across online communities, identify influential users or groups, and gain a deeper understanding of the impact of social media on public discourse. This knowledge is particularly useful in analyzing social movements, crisis events, and public reactions to important social issues. In the domain of consumer behavior, sentiment analysis allows businesses to extract insights from online product reviews, customer feedback, and social media conversations. By analyzing sentiment patterns, organizations can understand customer preferences, identify potential issues with their products or services, and make informed decisions to enhance customer satisfaction and loyalty. Sentiment analysis has emerged as a valuable tool in social sciences, offering researchers the ability to extract insights from text data and understand public sentiment, social dynamics, and consumer behavior. The study covers various domains within social sciences, including psychology, sociology, and political science from sentiment analysis perspective.

Keywords: Sentiment Analysis, Machine Learning, Natural Language Processing, Social Sciences.

1. INTRODUCTION

Sentiment analysis, also known as opinion mining, has gained significant attention in the field of social sciences as a powerful tool for understanding public sentiment and attitudes. With the explosion of social media platforms and online communication, sentiment analysis has become increasingly valuable in catching and analyzing individuals' opinions, emotions, and attitudes towards various topics. This study aims to provide an overview of the current state of sentiment analysis in social sciences, highlighting its applications and the methodologies. The applications of sentiment analysis in social sciences are diverse and extensive. One key area of application is political analysis, where sentiment analysis techniques are employed to analyze

public sentiment towards political candidates, parties, and policies [1]. By analyzing social media data and online discussions, researchers can gain insights into public opinion and track sentiment trends over time. In the scope of marketing and consumer research, sentiment analysis has proven invaluable in understanding customer opinions and attitudes towards products and brands [2]. By analyzing reviews, feedback, and social media posts, companies can gain valuable insights into consumer sentiment, identify areas for improvement, and develop targeted marketing strategies. Sentiment analysis has also found applications in the field of healthcare and well-being. Researchers have used sentiment analysis to analyze social media posts to assess mental health and well-being indicators [3]. By examining the sentiment expressed in individuals' posts, researchers can identify patterns and trends related to mental health conditions, allowing for early intervention and support. In recent years, large language models have significantly advanced the field of sentiment analysis. Models such as BERT (Bidirectional Encoder Representations from Transformers) and GPT (Generative Pre-trained Transformer) have shown remarkable capabilities in understanding contextual information and capturing sentiment nuances in texts [4, 5]. These models have been used to enhance sentiment analysis accuracy, particularly in complex sentence structures and sarcastic expressions. Methodologically, sentiment analysis utilizes natural language processing (NLP) techniques to extract sentiment from textual data. Machine learning algorithms, such as support vector machines (SVMs) and deep learning models, are commonly employed for sentiment classification [6]. These models are trained on labeled datasets, where text samples are annotated with sentiment labels, enabling the algorithms to learn to classify text into positive, negative, or neutral sentiment categories. However, sentiment analysis in social sciences also faces several challenges. One major challenge is the development of accurate and reliable sentiment lexicons, which are essential for accurately capturing the nuances of sentiment in different domains [7]. Contextual understanding, sarcasm, and irony are additional challenges that need to be addressed for more accurate sentiment analysis. In summary, sentiment analysis has emerged as a valuable tool in social sciences, enabling researchers to gain insights into public sentiment, customer opinions, and mental health indicators. By leveraging NLP techniques and machine learning algorithms, sentiment analysis offers researchers and practitioners a powerful means to analyze and understand sentiment on a large scale. The advancements in large language models further enhance the capabilities of sentiment analysis in capturing the complexities of human emotions and opinions. In the following section, applications of sentiment analysis in social sciences will be summarized.

2. SENTIMENT ANALYSIS IN SOCIAL SCIENCES

2.1. Sentiment Analysis in Psychology

Sentiment analysis, a branch of natural language processing, has gained recognition as a valuable tool in psychology research for understanding and analyzing human emotions, attitudes, and opinions. One significant application of sentiment analysis in psychology is the assessment of emotional states and well-being. Researchers have utilized sentiment analysis techniques to analyze text data from various sources, such as social media posts, online forums, and diaries, to gain insights into individuals' emotional experiences [8]. By examining the

sentiment expressed in these texts, researchers can assess emotional states and track changes over time, contributing to a better understanding of psychological well-being. In the field of psychotherapy and counseling, sentiment analysis has proven useful in evaluating therapeutic progress and outcomes. By analyzing transcriptions of therapy sessions or client-written reflections, sentiment analysis can provide objective measures of emotional expression, helping therapists assess changes in affective states and tailor interventions accordingly [9]. Another application of sentiment analysis in psychology is the analysis of psychological texts, such as written narratives, interviews, or psychological test responses. Researchers have employed sentiment analysis to identify emotional content, sentiment patterns, and psychological themes within these texts, facilitating qualitative analysis and hypothesis generation [10]. Methodologically, sentiment analysis in psychology often involves the use of lexicon-based approaches, where sentiment dictionaries or predefined lists of emotion-related words are employed to assign sentiment scores to text [11]. Additionally, machine learning techniques, including supervised and unsupervised algorithms, have been applied to sentiment analysis in psychology, enabling more nuanced sentiment classification and sentiment intensity analysis [12].

2.2. Sentiment Analysis in Sociology

Sentiment analysis, a computational technique for analyzing and understanding emotions and opinions expressed in text, has found valuable applications in the field of sociology. One significant application of sentiment analysis in sociology is the analysis of social media data. Researchers have utilized sentiment analysis techniques to examine social media platforms like Twitter, Facebook, and Instagram to capture public sentiment on various social issues, political events, and cultural trends [13]. By analyzing the sentiment expressed in social media posts, researchers can gain insights into public opinion, sentiment dynamics, and the social implications of various topics. Sentiment analysis has also been employed in studying the sentiment and emotions embedded in written texts, such as news articles, blogs, and online forums. By analyzing the sentiment in these texts, researchers can uncover emotional patterns and understand the discourses surrounding specific sociological topics, such as inequality, social movements, and identity [14]. Furthermore, sentiment analysis has been used to examine sentiment in online product reviews and customer feedback. This enables sociologists to explore consumer sentiment, identify trends in public perception, and study the social implications of products and services [15]. Methodologically, sentiment analysis in sociology often involves the use of machine learning algorithms and natural language processing techniques. Researchers employ supervised learning approaches to train sentiment classifiers, allowing for the automated classification of sentiment in large datasets [16]. Additionally, researchers leverage lexicon-based approaches, where sentiment dictionaries and linguistic resources are used to assign sentiment scores to text [17].

2.3. Sentiment Analysis in Political Science

Sentiment analysis, a computational technique for analyzing emotions and opinions expressed in text, has also emerged as a valuable tool in political science research. One

significant application of sentiment analysis in political science is the analysis of political speeches and debates. Researchers have utilized sentiment analysis techniques to examine the sentiment expressed by political leaders and candidates, allowing for the assessment of emotional appeals, framing strategies, and public sentiment toward political issues [18]. Sentiment analysis has also been employed in studying public opinion on social media platforms in the context of political events and campaigns. By analyzing sentiment in tweets, Facebook posts, and online discussions, researchers can capture public sentiment in real-time and study the dynamics of public opinion formation [19]. Furthermore, sentiment analysis has been utilized to analyze news articles and media coverage related to political topics. By examining sentiment in news articles, researchers can assess media bias, agenda-setting effects, and the framing of political issues [20]. Methodologically, sentiment analysis in political science often involves the use of machine learning algorithms and natural language processing techniques. Researchers employ supervised learning approaches to train sentiment classifiers, enabling automated sentiment classification of large amounts of political text data [21]. Additionally, sentiment analysis in political science often incorporates topic modeling techniques to uncover the sentiment associated with specific political themes or issues.

3. SENTIMENT ANALYSIS METHODOLOGIES IN SOCIAL SCIENCES

One commonly employed methodology in sentiment analysis is the lexicon-based approach. Lexicon-based sentiment analysis relies on sentiment dictionaries or lexicons that assign sentiment scores to words or phrases based on their semantic orientation [22]. Researchers often utilize existing lexicons or develop custom lexicons tailored to the specific context of their study. By counting the sentiment scores of words in a text, researchers can calculate the overall sentiment expressed in the text and gain insights into the emotional tone of the content. Another widely used methodology in sentiment analysis is supervised machine learning. Researchers train sentiment classifiers using labeled datasets, where human annotators assign sentiment labels to the texts. These classifiers learn to predict sentiment based on the features extracted from the texts, such as word frequencies, syntactic patterns, or n-grams [23]. Supervised machine learning allows for automated sentiment classification of large datasets, providing efficiency and scalability in sentiment analysis research. In recent years, deep learning approaches have gained popularity in sentiment analysis. Recurrent Neural Networks (RNNs) and Convolutional Neural Networks (CNNs) are often employed to capture the sequential and contextual information of text data [24]. These models can learn complex patterns and representations of sentiment, enabling more accurate sentiment analysis in various social sciences domains. Additionally, topic modeling techniques, such as Latent Dirichlet Allocation (LDA), have been combined with sentiment analysis to uncover sentiment associated with specific topics or themes in text data [25]. By integrating topic modeling and sentiment analysis, researchers can explore the relationship between sentiment and content in a more nuanced manner. In summary, sentiment analysis methodologies, including lexicon-based approaches, supervised machine learning, deep learning models, and topic modeling techniques, provide valuable tools for analyzing sentiment in social sciences research. These methodologies enable

researchers to uncover emotional patterns, understand public opinion, and explore the social implications of sentiment in various domains.

4. RESULTS AND CONCLUSION

In conclusion, sentiment analysis has emerged as a valuable approach in social science research, enabling researchers to gain insights into public opinion, social dynamics, and emotional expressions. This study explored various approaches to sentiment analysis in social sciences, including lexicon-based methods, machine learning techniques, and hybrid models.

Lexicon-based methods rely on predefined sentiment dictionaries to classify text based on the presence of positive or negative words. These methods provide a simple and interpretable approach but may lack the ability to capture context and nuances in sentiment. Machine learning techniques, on the other hand, leverage algorithms to learn from labeled data and make predictions on sentiment. These models, such as support vector machines, recurrent neural networks, and deep learning architectures, offer higher accuracy and the potential for capturing complex patterns. Hybrid models combine the strengths of both approaches, incorporating lexicons and machine learning algorithms to enhance sentiment analysis performance.

Through the study, applications of sentiment analysis in various social science domains, including political science, economics, psychology, and sociology were explored. Sentiment analysis has been applied to analyze social media data, customer reviews, political speeches, and more, providing valuable insights into public opinion, market trends, emotional expressions, and social phenomena.

As sentiment analysis continues to evolve, future directions in social science research involve exploring advanced techniques such as deep learning, multimodal sentiment analysis, and incorporating context-awareness.

As last, sentiment analysis offers a powerful tool for understanding and analyzing sentiments in social science research. By applying various approaches and considering domain-specific factors, researchers can uncover valuable insights, inform decision-making processes, and contribute to a deeper understanding of human behavior in social contexts.

REFERENCES

1. O'Connor, B., et al. (2010). From tweets to polls: Linking text sentiment to public opinion time series. Proceedings of the International AAAI Conference on Weblogs and Social Media, 11(1), 122-129.
2. Liu, B. (2012). Sentiment analysis and opinion mining. Synthesis Lectures on Human Language Technologies, 5(1), 1-167.
3. De Choudhury, M., et al. (2013). Predicting depression via social media. Proceedings of the International AAAI Conference on Weblogs and Social Media, 13(1), 128-137.
4. Devlin, J., et al. (2019). BERT: Pre-training of deep bidirectional transformers for language understanding. Proceedings of the 2019 Conference of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies, 1, 4171- 4186.
5. Brown, T. B., et al. (2020). Language models are few-shot learners. Advances in Neural Information Processing Systems, 33.

6. Pang, B., & Lee, L. (2008). Opinion mining and sentiment analysis. Foundations and Trends in Information Retrieval, 2(1-2), 1-135.
7. Liu, B. (2015). Sentiment analysis: Mining opinions, sentiments, and emotions. Cambridge University Press.
8. Kramer, A. D., et al. (2014). Psychological language on Twitter predicts county-level heart disease mortality. Psychological Science, 25(12), 2285-2293.
9. Pennebaker, J. W., et al. (2003). The development and psychometric properties of LIWC2001. Linguistic Inquiry and Word Count.
10. Stirman, S. W., et al. (2004). The language of emotion in short-term dynamic psychotherapy: Supervisory relationships and outcome. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 72(5), 792-798.
11. Hutto, C. J., & Gilbert, E. (2014). VADER: A parsimonious rule-based model for sentiment analysis of social media text. Eighth International Conference on Weblogs and Social Media.
12. Agarwal, B., et al. (2011). Sentiment analysis in social streams. Proceedings of the 2011 ACM SIGMOD International Conference on Management of Data, 1247-1250.
13. Tumasjan, A., et al. (2010). Predicting elections with Twitter: What 140 characters reveal about political sentiment. ICWSM-10, 10(1), 178-185.
14. Edelmann, A. (2014). Sentiment analysis in social research. Sociology, 48(3), 416-433.
15. Zhang, W., et al. (2014). Mining product reviews based on user sentiments. Journal of Consumer Behaviour, 13(2), 131-141.
16. Go, A., et al. (2009). Twitter sentiment classification using distant supervision. CS224N Project Report, Stanford, 1(12), 2009.
17. Loughran, T., & McDonald, B. (2011). When is a liability not a liability? Textual analysis, dictionaries, and 10-Ks. The Journal of Finance, 66(1), 35-65. 2.3 Sentiment Analysis in Economics
18. Hopkins, D. J., & King, G. (2010). A method of automated nonparametric content analysis for social science. American Journal of Political Science, 54(1), 229-247.
19. Conover, M. D., et al. (2011). Political polarization on Twitter. ICWSM-11, 11(1), 89- 96.
20. Iyengar, S., & Kinder, D. R. (2010). News that matters: Television and American opinion. University of Chicago Press.
21. Dave, K., et al. (2003). Mining the peanut gallery: Opinion extraction and semantic classification of product reviews. Proceedings of the 12th international conference on World Wide Web, 519-528.
22. Liu, B. (2012). Sentiment analysis and opinion mining. Synthesis Lectures on Human Language Technologies, 5(1), 1-167.
23. Pang, B., & Lee, L. (2008). Opinion mining and sentiment analysis. Foundations and Trends in Information Retrieval, 2(1-2), 1-135.
24. Kim, Y. (2014). Convolutional neural networks for sentence classification. Proceedings of the 2014 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing (EMNLP), 1746-1751.
25. Mei, Q., et al. (2007). Topic sentiment mixture: Modeling facets and opinions in weblogs. Proceedings of the 16th International Conference on World Wide Web, 171-180.

THE INTERSECTION OF SOCIAL WORK AND MARKETING: BUILDING CONNECTIONS FOR POSITIVE CHANGE

Assist.Prof. Dr. Kübra Yavuz [1], Assist.Prof. Dr. Hale BÜTÜN BAYRAM [2]

[1] Ağrı İbrahim Çeçen University, Patnos Vocational School Department of Social Service, Ağrı/Türkiye, E-mail: kubrayavuz17@gmail.com

[2]Kocaeli University, Ali Rıza Veziroğlu Vocational School, Kocaeli/Türkiye,

ABSTRACT

In today's interconnected world, the fields of social work and marketing have the potential to create powerful synergies. While traditionally seen as distinct disciplines, their convergence offers unique opportunities to address social issues, raise awareness, and drive meaningful change. This article explores the intersection of social work and marketing, highlighting how their collaboration can enhance advocacy efforts, amplify social impact, and foster community engagement. Marketing strategies are essential tools that can be harnessed by social work practitioners to amplify their reach and influence. By utilizing concepts such as branding, storytelling, social media, and digital campaigns, social workers can effectively communicate their messages, engage diverse audiences, and mobilize support for their causes. The strategic use of marketing techniques empowers social workers to build stronger relationships with stakeholders, generate awareness about social issues, and rally public support for social change.

Keywords: Marketing, Social Work, Social Policy

INTRODUCTION

Social work and marketing have the potential to build a dynamic cooperation aimed at bringing about constructive societal change in today's complex and linked society. Although social work and marketing have typically been viewed as separate areas, the convergence of the two provides unique opportunity to address serious social issues, promote awareness, and foster meaningful connections within communities (Andersen, 1996; Forte, 1997). Social work practitioners can increase their influence, expand their reach, and effectively engage various people by utilizing marketing tactics and approaches (Edwards and Hoefer, 2010:221). The purpose of this paper is to look into the intricate relationship between social work and marketing, demonstrating how their partnership can develop relationships that lead to tangible and long-term good change.

At its core, social work is concerned with improving the well-being and social functioning of individuals, families, and communities. It is founded on social justice, empowerment, and advocacy ideas (Dominelli, 2004). Marketing, on the other hand, refers to a set of techniques and instruments used to promote products, services, or ideas to specific audiences. Armstrong

and Kotler, 2014). While these disciplines appear to be diverse, they all have the same goal: to influence behavior and produce beneficial outcomes. We can utilize the combined strength of social work and marketing experience and tactics to create significant change on a bigger scale by combining their expertise and approaches.

The collaboration between the fields of social work and marketing has enormous promise for addressing complicated societal issues. Social work practitioners can successfully communicate their messages, engage various audiences, and organize support for their causes by utilizing marketing tactics such as branding, storytelling, social media, and digital campaigns. These marketing methods enable the production of captivating storylines that connect with people, eliciting empathy and encouraging action. Using social media platforms and digital tools boosts social work practitioners' outreach efforts, allowing them to engage with a greater spectrum of persons and communities (Beauchemin and Kelly, 2009).

Furthermore, the strategic use of marketing techniques empowers social workers to build stronger relationships with stakeholders, generate awareness about social issues, and rally public support for social change. By adopting a marketing mindset, social work practitioners can expand their toolkit, incorporating evidence-based practices and data-driven insights to inform their advocacy efforts. This multidimensional approach not only increases the visibility and impact of social work initiatives but also fosters community engagement, participation, and ownership. By collaborating with community members, organizations, and policymakers, social workers can build sustainable partnerships that drive positive change at both the individual and systemic levels.

The combination of social work and marketing offers a dynamic and viable platform for addressing social concerns, raising awareness, and establishing community relationships. Social work practitioners can effectively broaden their reach, influence public opinion, and mobilize support for social change by combining the concepts and tactics of these disciplines. This paper will go deeper into the symbiotic relationship between social work and marketing, demonstrating how their collaboration can lead to real and long-term positive consequences.

THE POWER OF MARKETING IN SOCIAL WORK

Marketing strategies provide vital tools for social workers to use in amplifying their ideas, engaging various audiences, and driving significant change. The incorporation of marketing ideas into social work practice has the potential to transform the field and increase its influence on individuals, families, and communities.

Branding is an important part of marketing in social work. Social workers can effectively communicate their mission, values, and services to their target audience by developing a strong and distinct brand identity (Smith, 2019). A well-crafted brand creates awareness, trust, and credibility, allowing social work organizations and programs to stand out and distinguish themselves from the competition. It acts as a visual depiction of the organization's principles and ambitions, making it more memorable and resonant with the audience.

Storytelling is another effective marketing tactic that social workers may use to communicate their messages and engage with individuals on a more personal level (Johnson & Brown, 2020). Social workers can offer personal stories and experiences that humanize the issues they address by telling honest and compelling stories. Storytelling has the capacity to spark action and promote significant change by evoking emotions such as empathy and compassion. Effective storytelling captivates people, engages them, and builds a sense of common understanding and connection.

Social media platforms and digital campaigns play an important role in boosting social work projects and engaging various communities in today's digital world. Social workers can use social media to convey information, increase awareness, and build support communities (Jones et al., 2021). Social workers can use visual components, films, and interactive features to effectively express their messages by creating strategic content. Digital campaigns allow you to educate the public, question society norms, and urge people to participate in social change projects. Digital platforms' accessibility and interactivity enable direct connection with target audiences, encouraging debate and developing a feeling of shared purpose.

Social work practitioners can broaden their reach, create meaningful relationships, and generate support for their causes by embracing marketing methods such as branding, storytelling, and digital campaigns. The intersection of social work and marketing allows practitioners to communicate more effectively, cross traditional boundaries, and handle complex social concerns with innovation and impact.

ENHANCING ADVOCACY EFFORTS

Collaboration between social work and marketing can greatly boost advocacy efforts, establishing social workers as effective change agents in the pursuit of social justice and equity. As social work practitioners face more complicated social challenges, using marketing principles enables them to negotiate the expanding terrain of advocacy and engage with varied stakeholders (Battista-Frazee, 2023).

Marketing provides a powerful platform for social workers to effectively communicate their messages and create lasting impressions on target audiences (Battista-Frazee, 2023). Through carefully crafted messaging, social workers can articulate the urgency and importance of their causes, shedding light on pressing social challenges and underscoring the need for transformative action. Strategic campaigns enable social workers to break down complex issues into relatable and accessible narratives, making them more digestible and engaging for the public (Weyers, 1999:128).

Data-driven insights are an important part of marketing that improves advocacy efforts. Data and research can be used by social workers to present evidence-based arguments, assuring the legitimacy and impact of their advocacy efforts. Social workers can make persuasive reasons for policy change and social reforms by leveraging research findings and statistics (Devlieghere et al., 2022). Data-driven advocacy promotes evidence-based policies and increases the validity of social work projects.

Furthermore, marketing provides social workers with persuasive narrative strategies that allow them to connect emotionally with audiences and organize support for their causes. Stories of perseverance, transformation, and community effect humanize the concerns, eliciting empathy and instilling a sense of shared responsibility in the general public (Hall, 1997). Social workers can break down barriers and challenge preconceptions by developing authentic and captivating tales, leading to a deeper knowledge of the complexities behind social problems.

By strategically connecting with multiple media venues, social workers can develop social discourses and influence public opinion. Using social media platforms, digital campaigns, and community outreach, social workers can effectively amplify their advocacy messages, reaching a larger audience and stirring debates about critical social issues. Social workers can bridge the gap between research, practice, and policy by promoting social change through marketing methods, ensuring that their advocacy efforts result in real and long-term benefits (Wallack, 2008; Wallack et al., 1993).

Finally, the confluence of social work and marketing provides a strong framework for strengthening advocacy efforts and creating genuine change. Social work practitioners may build engaging narratives, challenge cultural norms, and organize public support for social justice and equity by leveraging the power of marketing principles such as targeted messaging, data-driven insights, and persuasive storytelling. Social workers may build a communal sense of responsibility and catalyze action via purposeful interaction with varied audiences, ultimately leading to positive and transformative influence on individuals, families, and communities.

AMPLIFYING SOCIAL IMPACT AND FOSTERING COMMUNITY ENGAGEMENT

Marketing tactics integrated into social work practice provide a significant outlet for social work practitioners to amplify their social impact by effectively increasing their reach and interacting with communities on a deeper and more meaningful level. In today's fast-paced and interconnected world, digital platforms and online tools serve as influential channels for social workers to connect with diverse populations, transcend geographical barriers, and build supportive networks that cross traditional boundaries (Weyers, 1999).

Reaching out to a wide and diverse audience while ensuring their messages touch deeply and intimately with individuals and communities is one of the primary issues that social work practitioners face. Marketing approaches come into play here, allowing social workers to adapt their messages and develop material that captivates and motivates their target consumers (Wallack, 2008). Social workers can build campaigns that address the needs and concerns of distinct groups by carefully employing data-driven insights and audience segmentation.

Social workers can elicit empathy and instill a sense of shared responsibility in the public by using the power of narrative. Social workers personalize the challenges they address by sharing stories of perseverance, transformation, and community influence with wider audiences (Weyers, 2000). These authentic accounts not only provoke emotional responses, but also offer insight on the intricacy of social problems, eliminating prejudices and misconceptions.

Moreover, marketing enables social workers to foster active community engagement, empowering individuals and communities to participate in advocacy efforts and community initiatives. Digital platforms serve as dynamic spaces where social workers can facilitate dialogue, exchange ideas, and encourage collaboration. By providing accessible and inclusive channels for communication, marketing helps bridge the gap between service providers and service recipients, creating a more reciprocal and respectful relationship. Through community engagement, social workers can better understand the unique needs and strengths of the communities they serve, enabling them to co-create solutions and interventions that are sustainable and contextually relevant (Andersen, 1996).

Community involvement is about allowing individuals to take an active role in defining their own futures and advocating for good change, not only raising awareness or gathering input. Because marketing efforts are collaborative, social work projects are not imposed from without but are driven by the collective opinions and desires of the communities themselves. This collaborative approach develops a sense of ownership and accountability among community members, resulting in more long-lasting and meaningful solutions (Battista-Frazee, 2023).

Social workers can use marketing tactics to develop stronger and more real relationships with communities, resulting in more successful treatments and outcomes. These interactions go beyond service delivery to become meaningful partnerships that empower individuals to become change agents in their own lives and communities. Marketing tactics improve community engagement by encouraging collaboration, mobilizing resources, and establishing support networks that extend beyond the scope of specific programs (Forte, 1997).

Finally, incorporating marketing methods into social work practice has the potential to greatly increase social workers' social impact and boost community participation. Social workers can communicate with varied communities by using digital platforms and online technologies, personalizing their messages to target audiences. Community involvement encourages citizens to actively participate in advocacy activities and co-create solutions, while narrative humanizes social concerns by eliciting empathy and breaking down boundaries. Marketing in social work is more than just marketing; it is about cultivating genuine relationships, encouraging collaboration, and empowering communities to become agents of positive and long-term change.

CONCLUSION

The convergence of social work and marketing provides a dynamic and transformative collaboration with the ability to impact advocacy efforts, community participation, and social change on a larger scale. Incorporating marketing tactics into social work activities enables practitioners to effectively communicate their messages, engage varied audiences, and rally public support, thereby improving their capacity to address important social challenges. This multidisciplinary approach not only increases the social effect of social work programs, but it also builds meaningful connections within communities, ultimately contributing to the establishment of a more inclusive and equitable society.

As social work and marketing continue to merge, practitioners, educators, and politicians must acknowledge and embrace the deep implications of this collaboration. Social work practitioners can strengthen their advocacy efforts by leveraging the power of marketing, going beyond traditional means to reach a larger audience and build genuine conversation with stakeholders. This collaborative approach not only promotes the credibility of social work efforts, but it also increases the effectiveness of social workers as change agents.

Furthermore, the strategic use of marketing tactics enables social work practitioners to modify their messaging and effectively engage with varied demographics. Social workers can build campaigns that engage with certain demographic groups, addressing their distinct needs and concerns, by employing data-driven insights and audience segmentation. This focused strategy guarantees that advocacy efforts are both effective and relevant, building the relationship between social workers and the communities they serve.

Marketing's capacity to construct persuasive and captivating tales that humanize social concerns and drive action is one of its most significant contributions to social work. Social workers foster empathy and a sense of shared responsibility among the public by sharing stories of resilience, transformation, and community influence. These authentic accounts not only bring attention to social issues, but they also challenge preconceptions and debunk misconceptions, breaking down barriers and promoting a greater awareness of the complexities of social issues.

Marketing also provides social workers with cutting-edge digital tools that promote community participation and collaboration. Digital platforms provide dynamic venues for social workers to interact with diverse groups, providing participatory spaces for debate, idea exchange, and collaborative issue solving. Marketing bridges the gap between service providers and service receivers by offering accessible and inclusive communication channels, fostering a more equitable and reciprocal relationship.

As the relationship between social work and marketing evolves, it is critical to acknowledge its transformative potential in bringing about significant and long-term change. This synergy is a significant force for developing long-term partnerships with communities and governments alike, allowing social workers to advocate for evidence-based policies and interventions. Social work practitioners can enhance their social impact and build true community participation by using the power of marketing. This allows individuals to become active agents of change in their own lives and communities.

Finally, the convergence of social work and marketing offers fertile ground for innovation and transformation in the quest of constructive societal change. This collaborative strategy strengthens advocacy efforts, community participation, and social impact, making it an important outlet for social workers to create significant and long-term change in the pursuit of social justice and equity. We embark on a journey towards a brighter future for individuals, families, and communities alike by recognizing and embracing the possibilities of marketing in social work.

REFERENCES

Andreasen, A. R. (1994), "Social Marketing: Definition and Domain," Journal of Public Policy & Marketing, 13 (1), 108–14.

Battista-Frazee, K. (2023). Social Workers Can Create a Buzz About Their Profession. Social Work Today, 21(3), retrived from: https://www.socialworktoday.com/archive/exc_090915.shtml

Beauchemin, P. & Kelly, M. S. (2009), Adopting a Social Marketing Mind-set in School Social Work Practice, School Social Work journal, Vol. 34, No. 1, pp. 61-73.

Devlieghere, J., Gillingham, P. & Roose, R. (2022). Dataism versus relationshipism: a social work perspective. Nordic Social Work Research, 12(3), 328-338. doi:10.1080/2156857X.2022.2052942.

Dominelli, L. (2004) Social Work: Theory and Practice for a Changing Profession, Cambridge, Polity Press.

Edwards, H. R. & Hoefer R. (2010), Are Social Work Advocacy Groups Using Web 2.0 Effectively?, Journal of Policy Practice, 9:3-4, 220-239, DOI: 10.1080/15588742.2010.489037

Forte, J. A. (1997). Marketing Social Change: Changing Behavior to Promote Health, Social Development, and the Environment. Families in Society, 78(4), 442.

Hall, C. (1997). Social Work as Narrative: Storytelling and Persuasion in Professional Texts (1st ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9780429438677

Kotler, P., & Armstrong, G. (2014). Marketing: An introduction (Global Edition). New Jersey: Pearson Education Limited

Wallack, L. (2008). Media advocacy: A strategy for empowering people and communities. In M. Minkler (Ed.), Community organizing and community building for health (pp. 419–432). New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.

Wallack, L., Dorfman, L., Jernigan, D., & Themba, M. (1993). Media advocacy and public health: Power for prevention. Thousand Oaks, CA: Sage.

Weyers, M. (2000). Selling social work and its 'products': the theory and practice of social marketing. Joint Conference of the International Federation of Social Workers and the International Association of Schools of Social Work, July 29 – August 2, 2000.

Weyers, M. (1999). The nature and application of social marketing: a community work perspective. Social Work/Maatskaplike Werk, 35(2).

G7 ÜLKELERİ İLE TÜRKİYE VERGİ SİSTEMİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

YL. Öğr. Cansu DURSUNOĞLU

Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan Ve Toplum Bilimleri Fakültesi,– 0000-0001-9121-7229

ÖZET

Vergilendirme sistemi ve ekonomik büyüme birbirini etkileyen önemli iki unsurdur. G7, yedi ülkeden oluşan ve bu ülkelerin arasında var olan uluslararası bir birliktir. Bu grupta bulunan ülkeler Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, İtalya, Fransa, Japonya ve Kanada'dır. Devletin adil vergilendirme uygulayabilmesi için bireyin ödeme gücüne ve dolayısıyla vergilendirmeye ulaşması gerekmektedir. Vergi borcunun boyutunun vergi matrahına göre belirlenmesi için uygulanan tedbirlerden oluşan vergi oranının yapısı, vergi sisteminin etkinliğinin ve adaletinin değerlendirilmesinde önemli bir unsurdur. Devlet gelirlerinin en büyük bölümünü oluşturan verginin ana unsurlarından biri de vergi tarifesidir. Vergi tarifesi, vergi matrahına uygulanan vergi oranı veya ödenecek vergi miktarını belirlemek için alınan önlemler olarak tanımlanabilir. Vergi matrahının belirlenmesinin yanı sıra vergi sisteminin adaleti ve etkinliği için önemli bir kıstas da matraha uygulanacak vergi oranının her bir matrah düzeyi için en adil ve verimli şekilde belirlenmesidir. Vergileme hakkının uygulanmasına göre vergi oranlarının nasıl düzenlenmesi gerektiği tartışılan konulardan biridir. Ülkelerin ekonomik, politik, sosyal ve mali durumlarına ve gelir vergisi kanunlarındaki farklılıklara bağlı olarak farklı vergi oranları ile karşılaşılmaktadır. Genel olarak vergi oranları artan, sabit ve azalan olmak üzere üç şekilde sıralanabilmektedir. Ele alınan bu çalışmada temel amaç, G7 ülkeleri ile Türk Vergi Sistemi karşılaştırılarak, benzerlik ve farklılıkların ortaya konulmasıdır. Çalışmada ilk olarak teorik alt yapıda G7 üye ülkelerinin vergilendirme sistemleri ayrı ayrı ele alınarak incelenmiştir. Bunun ardından araştırma sonucunda ulaşılan kaynaklar incelenerek literatür bölümü oluşturulmuş olup son bölümde bu incelemelerin Türkiye ile karşılaştırılarak değerlendirilmesi yapılmıştır. Yapılan değerlendirme sonucunda her ülkenin kendine ait bir vergilendirme sisteminin var olduğuna ve Türkiye ile G7 ülkeleri taban alındığında birçok ülke ile aynı standartlara sahip vergilendirme sisteminin bulunduğuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi, Türkiye, G7*

ABSTRACT

The taxation system and economic growth are two important elements that affect each other. The G7 is an international union consisting of seven countries and existing between these countries. Dec. The countries in this group are Germany, the United States, the United Kingdom, Italy, France, Japan and Canada. In order for the state to apply fair taxation, it is necessary for the individual to reach paying power and therefore taxation. The structure of the tax rate, which consists of measures applied to determine the size of the tax debt according to the tax base, is an important element in evaluating the effectiveness and fairness of the tax system. One of the main elements of the tax, which constitutes the largest part of government revenues, is the tax tariff. A tax tariff can be defined as the tax rate applied to the tax base or measures taken to determine the amount of tax payable. In addition to determining the tax base, an important criterion for the fairness and effectiveness of the tax system is the determination

of the tax rate to be applied to the base in the most fair and efficient way for each base level. One of the issues discussed is how tax rates should be regulated according to the application of the right to taxation. Different tax rates are encountered depending on the economic, political, social and financial situations of countries and differences in income tax laws. In general, tax rates can be sorted in three ways: increasing, fixed and decreasing. The main purpose of this study is to compare the Turkish Tax System with the G7 countries and to reveal the similarities and differences. In the study, the taxation systems of the G7 member countries were examined separately in the theoretical background for the first time. After that, the literature section was created by examining the sources obtained as a result of the research, and in the last section, these reviews were evaluated by comparing them with Turkey. As a result of the evaluation, it has been found that each country has its own taxation system and that there is a taxation system with the same standards as many countries based on Turkey and the G7 countries.

Keywords: Income Tax, Corporate Tax, Turkey, G7

GİRİŞ

G7, yedi ülkeden oluşan ve bu ülkelerin arasında var olan uluslararası bir birliktir. Bu grupta var olan ülkeler Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, İtalya, Fransa, Japonya ve Kanada'dır.

Devletin adil vergilendirme uygulayabilmesi için bireyin ödeme gücüne ve dolayısıyla vergilendirmeye ulaşması gerekmektedir. Gelir, bir kişinin ödeme gücünün en önemli göstergesidir. Gelir vergisi uygulanırken, ekonominin üretim kapasitesi dâhilinde gelir dağılımına göre vergilendirme yapılması esastır. Bir gelir vergisi uygulamasında vergiye tabi kazancın tanımı, muafiyet ve muafiyet talepleri, tarife yapısı vergi sonuçları açısından oldukça önemlidir (Karayılmazlar ve Güran, 2005).

Mükellefin, vergi memurunun ya da vergi idarecisinin yaptığı işlemin ana unsuru olarak icra açısından önemli olan vergi oranları, vergilendirme açısından da etkindir. Vergi borcunun boyutunun vergi matrahına göre belirlenmesi için uygulanan tedbirlerden oluşan vergi oranının yapısı, vergi sisteminin etkinliğinin ve adaletinin değerlendirilmesinde önemli bir unsurdur. Vergi matrahının belirlenmesinin yanı sıra vergi sisteminin adaleti ve etkinliği için önemli bir kriter de matraha uygulanacak vergi oranının her bir matrah düzeyi için en adil ve verimli şekilde belirlenmesidir (Aktan, 1991:46).

Ülkelerin ekonomik, politik, sosyal ve mali durumlarına ve gelir vergisi kanunlarındaki farklılıklara bağlı olarak farklı vergi oranları ile karşılaşılmaktadır. Vergi çizelgeleri, ödenecek vergi tutarını belirtmek için vergi matrahına uygulanan önlemlerdir. Genel olarak vergi oranları artan, sabit ve azalan olmak üzere üç şekilde sıralanabilir. Artan oranlı bir gelir vergisi tarifesi sıklıkla ülkelerin sosyal adalet yapıları, vergilendirme ve kamu harcamalarının esas fonksiyonlarını uygulama çabaları ve kamu harcamalarının etkin finansmanı ile şekillenir (Sancar ve Şentürk, 2012).

Ananevi şekilde vergi adaletinin sağlanmasında yükselen oranlı vergilerin diğer düzenlere oranla daha baskın yapıda olduğu kabul edilmekte ve dünya genelinde ülkeler çoğunluklu olarak yüksek oranlı gelir vergisi tarifelerine yer vermektedirler (Şentürk, 2006).

Çalışmamızda, ülkelerin uyguladığı vergi tarifeleri politikalarına genel hatlarıyla değinilmiş ve ülkeler arası vergi sistemi karşılaştırılmaları yapılmıştır.

VERGİ SİSTEMLERİ

2.1. Alman Vergi Sistemi

Almanya'daki tüm gerçek kişiler gelir vergisine tabidir. Bahsettiğimiz gelir vergisi için kriterler ikamet ve vatandaşlıktır. Bu duruma göre Almanya'da yaşayan bir kişinin dünya çapındaki gelirinin tamamı üzerinden vergilendirilmektedir. Bazı durumlarda istisnalar vardır. Bir kişi Almanya'da altı aydan fazla kalırsa, tam teşekküllü bir vergi mükellefi olarak vergi ödemek zorundadır. Alman gelir vergisi, vergi mükellefinin kişisel özelliklerini dikkate alan kademeli bir yapıya sahiptir (Ekinci, 2015). Bir kişi Almanya'da altı aydan fazla kalırsa, tam teşekküllü bir vergi mükellefi olarak vergi ödemek zorundadır. Bu durumda muafiyetler, belirli çalışan grupları gibi belirli meslek grupları için de geçerlidir. Vatandaşlık kriterleri yalnızca belirli devlet görevlileri ve onların aile üyeleri için geçerlidir. Almanya'da tam vergi mükellefi olarak kabul edilirler. Yurt dışında yaşayan insanlar sadece Almanya'daki gelirleri üzerinden vergi ödemek zorundadır. Bu gelir, Alman Vergi Kanunu'nun 49. maddesinde yer almaktadır.

Gelir tanımı şunları içerir:

- Tarım geliri
- Ticari gelir
- Ticari gelir
- Ücretler
- Menkul kıymetlerden elde edilen gelirler
- Gayrimenkul gelirleri
- Diğer ücret ve gelirler

Genel ortaklıklar ve sınırlı ortaklıklar tipik olarak işletme geliri sağlar. Ayrıca bu firmaları işletme vergisi ödemeye zorlamaktadır. Bazı durumlarda bu şirketler işletme vergisi ödemezler, işletme geliri yerine emlak geliri alırlar. Kolektif ve Komandit şirketlerinin kazançları ortaklara özel getirisi ile dağıtılmakta ve bu temettüler ortakların gelir vergisi beyannamelerine dâhil edilmektedir. Bu durumda kurumlar vergisi ödenmez (Ekinci, 2015).

Tüzel kişilikler kurumlar vergisi ödemekle sorumludur. Türkiye'de uygulandığı şekilde anonim şirketler ve limited şirketler de kapsanmaktadır. Kurumlar vergisi oranı %30'dur. Kurumlar vergisi yıllık beyannamede gösterilir ve bir sonraki yıl için her üç ayda bir ödenen tutar bu şekilde hesaplanır. Yıllık beyanname, yıllık faaliyet raporu ile birlikte bir vergi danışmanı tarafından onaylatılır ve vergi dairesine iletilir. Tüzel kişiler bunun yanında %5,5 oranında bir gelir vergisi dayanışma vergisi ödemek zorundadır (Orkunoğlu, 2008).

Ticari kazanç elde eden tüzel ve gerçek kişiler ticari vergi ödemekle yükümlüdür. Türk vergi sisteminde olduğu gibi, tröstler, kolektifler ve limited ortaklıklar genellikle ticari kazanç elde ederler. Satış vergisi her belediyede farklıdır. İstisnai olarak, bu şirketler kendi sabit varlıklarını yönettiklerinde, gayrimenkul faaliyet kârını aşabilir. Bu çok önemlidir çünkü vergi ödeyip

ödememek arasında fark yaratmaktadır. Genel bir oran yoktur. Gerçek kişiler, ödedikleri işletme vergisini gelir vergisinden indirebilirler. İşletme vergisi, konsey ortalaması %400 kullanılarak hesaplanır. Kalan miktar %3,5'tir (Tosuner vd., 2009).

2.2. Amerika Birleşik Devletleri Vergi Sistemi

Amerika Birleşik Devletleri'nde katma değer vergisi (KDV) yoktur. Çoğu eyalet (Alaska, Delaware, Montana, New Hampshire ve Oregon hariç) satılan mallara yüzde 4,5 satış vergisi uygular.

Koordineli bir şekilde çalışan insanlar vergi senesi tamamlanmadan önce 1050NO Formunu doldurarak gelir vergisi iadesi için başvuru da bulunmalıdır. Gelir vergisi ödenirken sabit ikametin ABD olması çok önemlidir. ABD'de ikameti bulunanlar tüm kazançları üzerinden, ABD'de ikameti bulunmayanlar ise sadece ABD'de sağladıkları gelir üzerinden vergi verir.

Gelir vergisi sınırı 2.900 $ ve bu fiyattan daha az para kazananlardan alınan vergiler iade edilir. Çiftler ve bireyler tek bir ölçüde iskonto talep edebilir. Öğrenci bursları harç giderleri için vergilendirmeye tabi tutulmazlar bunun yanında yaşam giderlerinden %14 oranında federal vergi alınır. Bu durumda ayrıca bunlar eyaletin aldığı vergilere de tabidir. İkametgahı bulunmayan kişiler ABD kaynaklarından sağladıkları her gelirden vergilendirmeye tabii tutulurlar. Genelde %30 oranında vergi uygulanır fakat bu oran vergi anlaşmasıyla düşürülebilir (Demir, 2008).

Federal hükümet, yaşlılar, engelliler ve yoksullar için bir dizi sosyal güvenlik ve yardım programı yürütür. Bu programların çoğu bağımsız bir kuruluş olan Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) tarafından yürütülürken, bir kısmı da devletler ve çeşitli devlet kurumları tarafından ortaklaşa yürütülmektedir. Sosyal vergi, çalışanların ücretlerinden kesilerek sosyal sigorta kurumuna ödenir. İşverenler indirimli tutarı çalışanların kendilerinden öder. %12,4'lük bir sosyal vergi vergilendirilir, bunun yarısı olan %6,2 çalışanın maaşından kesilir ve geri kalan %6,2 işveren tarafından ödenir (Demir, 2008).

Eyalet veya yerel hükümet gelir vergisi eyaletten eyalete değişir. Örneğin New York gibi birçok şehirde oldukça katıdır fakat bu durumun yanında Nevada'da daha farklı olarak yumuşaktır. Eyalet vergileri ve yerel vergiler, federal gelir vergisinden düşülebilir. Bazı eyaletlerin farklı ikamet ve muafiyet kuralları vardır (Çavdar, 2019).

2.3. Birleşik Krallık Vergi Sistemi

Birleşik Krallık; İngiltere, Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda olarak dört ana ülkeden oluşmaktadır. Birleşik Krallık gelir vergisi yasasının uygulanması, Birleşik Krallık' ta yaşayıp yaşamadığınıza bağlıdır. Bir kişi birden fazla ülkede yaşayabilir, ancak yalnızca bir ülkenin gelir vergisi kanunlarına tabi olabilir. Evli bir kadın, kocasının ikamet ettiği ülkenin vergi kanunlarına tabi olmamalıdır.

Birleşik Krallık 'ta, gelir vergisi yılı 5 Nisan'dan bir sonraki yılın 6 Nisan'ına kadardır. Bu süre içinde İngiltere'de 183 günden fazla kalan herkes gelir vergisi ödemek zorundadır. 183 günün sürekli bir süreç olması veya birkaç ziyaretten oluşması fark etmez.

Birleşik Krallık' ta, sabit ve vergiye tabi olmak üzere iki kategori vardır. Birincisi İngiltere'de bir yılını doldurmuş olanlar, ikincisi ise vergi yılı içinde İngiltere'de 183 günden fazla bulunmuş olanlardır. Kalıcı olarak Birleşik Krallık 'ta yaşayan ve Birleşik Krallık' tan uzun süre ayrılan kişiler bu yıl gelir vergisinden sorumlu olmayacaktır. Birleşik Krallık' ta 183 günden fazla yaşayanlar, Birleşik Krallık 'ta kazandıkları tüm gelirler üzerinden gelir vergisi öderler. Birleşik Krallık' ta yerleşik bireyler, dünya çapındaki gelirleri ve sermaye kazançları üzerinden Birleşik Krallık vergi sistemine tabidir (Kılıç ve Kaya, 2017).

2.4. İtalya Vergi Sistemi

İtalya'da gelir vergisi oranı %23 ile %43 arasında değişmektedir. 75.000 Euro'nun üzerindeki gelirler için gelir vergisi uygulanır. Ayrıca bölgeler, gelir vergisine yüzde 0,9 ile yüzde 1,7 arasında değişen ek vergiler uygulamaktadır. Maaş geliri, stopaj yöntemi kullanılarak kaynağında vergilendirilir. Gelir türüne (örneğin maaş, serbest meslek, emeklilik geliri), kişisel durumlara ve izin verilen giderlere (örneğin bakmakla yükümlü olunan kişiler, sağlık masrafları, hayat ve sağlık sigortası primleri, ipotek faizi, üniversite veya ev kredisi faizi) bağlı olarak bir dizi gelir vardır. Ayrıca evin tamir masrafının %36'sı düşülebilir. Birçok indirim, farklı programlar veya kısıtlamalarla geçerlidir. Gelir vergisi, serbest meslek sahibi olan ve ticari kazanç elde eden bireylerden alınır. Serbest meslek sahipleri ve profesyonellerin ücret gelirleri %20 şeklinde gelir stopaj vergisine tabidir (Ubay, 2013).

2.5. Fransa Vergi Sistemi

Fransız vergi kanunları, harcama vergilerini ev ve iş harcamaları ve yatırımlar üzerinden alınan vergiler olarak tanımlar. Fransa'nın yüksek tüketim vergisi gelirlerine rağmen bu vergilerin bir kısmında indirime gidilmiştir. Ancak bazı vergilerde bu politika uygulanmamıştır. Örneğin, yerel petrol üretim vergileri önemli bir gelir kaynağı olmaya devam etmektedir.

Fransız vergi hukuku kaynaklarında KDV, Fransa'da sunulan mal ve hizmetler üzerinden alınan genel tüketim vergisi olarak tanımlanmaktadır.

Fransa'da gelir üzerinden alınan vergiler üç kategoride yer almaktadır:

- Kurumlar Vergisi
- Kişisel Gelir Vergisi
- Sosyal Harçlar

Kurumlar vergisi, Fransa'da tüm şirketler ve diğer tüzel kişiler tarafından kazanılan kazançlar üzerinden ödenen yıllık bir vergidir. Fransa'da tüzel kişilik haline gelen bir şirket, Fransız vergi kanunlarına göre tamamen vergilendirilebilir şeklinde kabul edilir. Şirket Fransa'da yönetiliyor veya kontrol ediliyorsa, yine de yerleşik olarak kabul edilir. Fransa'daki genel kurumlar vergisi oranı 33,33'tür. İndirim, küçük ve orta ölçekli şirketler tarafından kullanılabilir (Aksümer, 2014).

Kişisel gelir vergisi, toplam gelir vergisidir. Aksi belirtilmedikçe, kişinin net geliri üzerinden bir defaya mahsus vergi alınır. Bir kişinin geliri arttıkça ödenecek vergi de artar.

Fransa artan oranlı vergilendirme uygulamaktadır. Fransız vergi sistemine göre, bir bireyin geliri yedi ayrı bölümden oluşmaktadır. Bunlar:

- Ticari Gelir

- Ticari Olmayan Gelir
- Tarımsal Gelir
- Emlak Geliri
- Maaş
- Yatırım Geliri
- Katma Değer Geliri

Tamamen vergiye tabi kişiler, tüm iç ve dış gelirleri üzerinden gelir vergisi ödemek zorundadır. Bunun yerine, sınırlı vergi mükellefleri yalnızca Fransa'dan elde ettikleri gelir üzerinden gelir vergisine tabidir. Fransa'da yaşayan insanlar Fransız sakinleri olarak kabul edilir (Aksümer, 2014).

1945'te kurulduğundan bu yana, Fransız sosyal güvenlik sistemi esas olarak gelir vergileriyle finanse edildi. Bu düzenleme, Fransa'yı sosyal harcamalarının çoğunu vergilerle ödeyen Avrupalı ortaklarından ayırmaktadır. Sosyal güvenlik sorunlarını çözmek için düzenli vergilere eklenen sosyal katkı payları, düzenli vergi olarak Fransız vergi sistemine dâhil edilmiştir. Genel sosyal vergi oranı yüzde 2,2'dir. Büyük kurumlar vergisi mükellefleri yüzde 3,3 sosyal güvenlik vergisinden sorumludur (Aksümer, 2014).

2.6. Japonya Vergi Sistemi

Japonya'da vergiler hem merkezi hem de yerel yönetimler tarafından toplanır. Ulusal düzeyde gelir vergileri, kişisel gelir vergisini ve kurumlar vergisini içerir.

Japonya'da gelir vergisi sadece kişisel gelir üzerinden alınırken, kurumlar vergisi şirketlerin gelirleri üzerinden alınır. Gelir vergisinde hesap dönemi takvim yılıdır, yani 1 Ocak - 31 Aralık arasındaki dönemdir. Gelir vergisi ilke olarak gerçek kişiler tarafından toplanır. Japon gelir vergisi sisteminde, vergi mükellefleri yerleşik olup olmamalarına göre iki gruba ayrılmaktadır.

Bunlar;

- Yerleşik: Japonya'da bir yıldan fazla yaşayan kişi olarak tanımlanır. Bir mukim, Japonya içinde veya dışında kazanılan gelir üzerinden vergi ödemek zorundadır.
- Belgelenmemiş: Bu, Japonya'da yaşamayan bir kişidir. Yurt dışında yaşayan vergi mükellefleri, yalnızca Japonya'daki gelirleri üzerinden vergi ödemek zorundadır.

Vergiye tabi gelir hesaplanırken brüt gelirden çeşitli giderler düşülebilir. Brüt gelirden düşülebilen yasal giderler, gelir elde etme maliyeti, satış giderleri ve idari giderler gibi söz konusu gelirin elde edilmesiyle ilgili dolaylı maliyetlerdir (Öz ve Vural, 2005).

Japonya'nın mevcut gelir vergisi yasası şirketleri iki kategoriye ayırıyor.

- Yerli Şirket: Merkezi veya idaresi Japonya'da bulunan şirketleri kapsamaktadır. Japonya'nın kurumlar vergisi kanununda, bunlar dört gruba ayrılır. o Adi şirketler; Anonim şirket, limited şirket ve diğer şirketler.
    - o Anonim şirketler; Belediyelerin sahip olduğu şirketler.
    - o Kamunun iştirak ettiği teşebbüsler. o Kooperatifler.
- Yabancı Şirket: Yabancı şirketleri ifade eder, yani merkezi veya yönetimi Japonya'da bulunmayan şirketlerdir. Bu, şirketlerin yerli veya yabancı olarak sınıflandırılmasına

bağlı olarak kurumsal sözleşmede resmi olarak belirtilen konumdur. Bu nedenle, Japonya'da kurulmuş bir şirket, yabancı bir şirketin bağlı ortaklığı olsa bile, yerli şirket olarak kabul edilir (Öz ve Vural, 2005).

2.7. Kanada Vergi Sistemi

Kanada'nın vergi sistemi, federal ve eyalet vergi sistemleri olmak üzere iki kısımdan oluşur. Kişilerin ödediği vergi miktarı, vergiye tabi gelirlerine göre değişir. İnsanların gelir düzeyleri yükseldikçe ödedikleri vergi oranları da artmaktadır. Kesintiler ve geri ödemeler sayesinde vergi tutarı önemli ölçüde azaltılabilir. Kanada, vergi oranlarını ve vergi dilimlerini her yıl değiştirme hakkını saklı tutar. Vergiye tabi gelirlerden bazıları şunlardır:

- Aylık Ücret Geliri
- Temettü
- Faiz Geliri
- Vergiye Tabi Sermaye Kazancı
- İstihdam Geliri Veya Maaşı

Kanada'nın gelir vergisi yasasına göre, yurt dışında yaşayan ancak Kanada'da iş yapanlar vergiden paylarına düşeni ödemek zorundadır. Ülkede gelir üzerinden toplanan vergiler, federal ve eyalet bazında ayrı ayrı alınır. Belediyeler gayrimenkullerinin değerine göre emlak vergisi öderler. Ödenen emlak vergilerinin çoğu eğitim, polis gücü ve diğer hizmetlere harcanmaktadır. Bu vergiler Kanada'da bölgeden bölgeye değişmektedir. Federal hükümet, mal ve hizmetlere yüzde 7 vergi koymaktadır. Kanada'da bu vergiye GST denir. Satış vergisinde farklılıklar vardır. Kanada'ya gelen turistler, gümrükte bir form doldurarak vergi iadesi için başvurabilirler. Yoksul vatandaşları desteklemek için hükümet onlardan sabit bir GST toplar. Alberta dışındaki tüm eyaletlerde yerel satış vergileri (PST) vardır. Bu yaklaşık olarak %12'dir.

Sermaye kazançları, temettüler ve faiz geliri üzerindeki vergiler eyaletten eyalete değişir. Sermaye vergileri ile %34-%39 arasında değişir. Temettüler %30-%39 oranında vergilendirilir. Faiz geliri %43 ile %52 arasında vergilendirilir.

2.8. Türkiye Vergi Sistemi

Vergiler, devletin toplumu oluşturan gerçek ve tüzel kişilerden, kamu hizmetlerinin finansmanı için ödeme güçlerine göre aldığı parasal değerlerdir (Rakıcı ve Aktuğ, 2020).

Türk vergi sisteminde vergiler üç kaynaktan toplanır. Bu ayrım vergi gelirlerinin kaynaklarına göre yapılan ayrımdır.

Bunlar;

- Gelir üzerinden alınan vergiler,
- Servet üzerinden alınan vergiler, □ Harcamalar üzerinden alınan vergilerdir.

Vatandaşın gelir ve kazancından alınan vergilerdir.

- Gelir Vergisi: %18,87
- Kurumlar Vergisi: %15,27

- Toplamda iki vergi türünün oranı %34'e tekabül eder.

Uluslararası ticarete konu olan mallar üzerinden alınan vergilerdir.

- Gümrük Vergisi
- KDV-ÖTV
    - İthalattan alınan KDV %22,50
    - Dâhilden alınan KDV %10,50
    - ÖTV %17,50

SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Adil bir gelir vergisi sistemi oluşturmak için gelirin tarafsız ve kesin bir tanımı gereklidir. Bu nedenle gelir kavramı geçmişten günümüze kadar gündemde olmuştur. G7 ülkeleri ile Türk Vergi Sistemini karşılaştıracak olursak yapısal olarak birçok devletle prosedürlerinin hemen hemen aynı olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Açıklandığı üzere, Avrupa Birliği üyesi olan Almanya'daki mevcut gelir vergisi kademeli bir yapıya sahiptir ve kişilerin gelir ve medeni durumlarına göre farklılık göstermektedir. Ayrıca, mükellef bazında ayrım yapılmaksızın özel kişilerin gelirlerinin belirli bir kısmı vergilendirme dışında tutulmaktadır. Avrupa Birliği'ne aday bir ülke olan Türkiye'de uygulanan gelir vergisi, Almanya'daki gibi kademelidir. Ancak, belirli bir miktarın kişisel gelir vergisinden muaf tutulduğu bir uygulama bulunmamaktadır. Başka bir deyişle, asgari gelir vergiden muaf değildir. Ayrıca, gelir vergimiz mükellefin kişisel ve medeni durumuna göre farklılaştırılmamaktadır.

ABD vergi sistemi, eyalet ve yerel yönetimler ile federal hükümet tarafından uygulanan vergilerden oluşur. Amerika Birleşik Devletleri'nde yetkili vergi denetimi; vergi müfettişleri, vergi idarecileri, vergi memurları, vergi dairesi denetçileri ve ceza soruşturma birimi olarak ayrılmaktadır. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'nde vergi denetim yöntemleri mükellefin durumuna göre farklılık gösterir. Türk vergi sistemi; gelir, emlak ve gider vergilerinden oluşmaktadır. Türkiye'de vergi denetimi yapmaya yetkili olanlar; vergi idarecileri, vergi müfettişleri, vergi müfettiş yardımcıları, ilçedeki en büyük emlak müdürü, vergi dairesi başkanları ve vergi dairesinin merkez ve taşra teşkilatında liderlik pozisyonunda çalışan kişileri sıralayabiliriz. Vergi süreci, mükelleflerin bir vergi olayını ilgili kanunların öngördüğü zamanda ve şekilde vergi dairesine bildirmesiyle başlar. Bu süreçte mükellef vergi yükümlülüklerini yerine getiremeyebilir veya hiç yerine getiremeyebilir.

Türkiye ve İngiltere'deki KDV sistemleri, toplumsal yapıdan ve verginin niteliğinden kaynaklanan özellikler nedeniyle genel olarak aynıdır. Ancak Birleşik Krallık KDV sistemi ile Türk KDV sistemi arasındaki temel farklar vardır. Bunlar; İngiltere'de cirosu 85.000 sterline kadar olan işletmeler KDV'den muaftır. Bu mükellefler satışları üzerinden KDV ödemezler. Bu işlev, Türkiye'de basit bir şekilde vergilendirilen mükelleflere KDV uygulanmasına benzetilebilir. Ancak bu sadece ticari gelirle sınırlı değildir. Belirli mükellef gruplarında KDV beyannamesinde tahsilat esası uygulanmaktadır. Türk Gelir Vergisi Kanunu hükümlerine göre, işletme kazancının vergilendirilmesinde uygulanan tahakkuk ilkesi gibi belirli özelliklere sahip (çoğunlukla küçük ölçekli) mükellef gruplarına tahakkuk esası uygulanmaktadır. İngiltere'de

genel bir kural olarak KDV bir sonraki döneme devretmez ve bu tutar vergi mükellefine iade edilir. Türkiye'de böyle bir uygulama yoktur. İngiltere KDV sistemini Türk KDV sisteminden ayıran temel özelliklerden biri budur.

Türkiye'de olduğu gibi İtalya'da da tam ve sınırlı vergi mükellefi ayrımı yapılmaktadır. Mukim vergi mükellefleri hem İtalya'da hem de diğer ülkelerde tüm maaşları ve gelirleri üzerinden vergilendirilir. İtalyan ve Türk vergi sistemlerinin karşılaştırılmasından elde edilen sonuçlar, dolaylı ve dolaysız vergilerin ağırlıklarının her iki ülkede de farklı olduğunu göstermektedir. Türk vergi sistemi çoğunlukla dolaylı vergiler uygularken, İtalya'da doğrudan vergilerin sayısı daha fazladır.

Kurumlar vergisi oranı Fransa'da 33,33 ve Türkiye'de 15,27'dir. Gelir vergisi gereksinimleri aynıdır. Gerçek kişilerin yıl içinde elde ettikleri gelir üzerinden alınan vergidir. Ne kadar vergi ödeyeceğiniz, her yıl ne kadar gelir topladığınıza bağlıdır.

Türk gelir vergisi yıl içinde iki farklı taksitte ödenebilir. Bu amortisman süreleri, söz konusu gelirin türüne göre değişmektedir. Gelir basit ticari kazançlardan oluşuyorsa, ilk kısım Şubat ayında, ikinci kısım Haziran ayında ödenir. Japonya'da gelir vergisi için hesap dönemi takvim yılıdır, yani 1 Ocak - 31 Aralık arasındaki dönemi kapsar. Türkiye'deki kurumlar vergisi mükellefleri; dernek ve vakıflar arasında sermaye şirketleri, kooperatifler, kamu iktisadi kuruluşları, finans şirketleri ve şirketler yer alır. Japon kurumlar vergisi kanunu, şirketleri yerli ve yabancı olmak üzere iki kategoriye ayırır.

Türkiye-Kanada arasında 2009 Temmuz ayında imzalanan Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi (ÇVÖ) Anlaşması 1 Ocak 2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir. (Çifte vergilendirme, vergiye tabi bir kalem için birden fazla vergi ödenmesi anlamına gelir.) Her iki ülkenin de gelir vergisi şartları aynıdır.

Sonuç olarak her ülkenin kendine ait bir vergilendirme sistemi vardır. Türkiye ile G7 ülkeleri taban alındığında birçok ülke ile aynı standartlara sahip vergilendirme sistemi bulunduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

Aksümer, E. (2014). Fransız Vergi Sistemine Genel Bir Bakış. Vergi Raporu , Sayı: 180. https://vergiraporu.com.tr/upImage/org

AKTAN, C. (1991). " ABD'de Vergi İndirimleri Politikası ve Etkileri", Vergi Dünyası, 118:46. Bilimler Dergisi , (32) , . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4774/65757

Çavdar, F. (2019). TÜRKİYE VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDEKİ VERGİ DENETİMİ UYGULAMALARININ KARŞILAŞTIRILMASI . Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , Cilt 21 Ek Sayı , 127-140 . DOI: Değerlendirilmesi", E-yaklaşım, 184.

Demir, İ. C. (2008). ABD VERGİ SİSTEMİ ve GELİR İDARESİ . Afyon Kocatepe

Ekinci, F. (2015). GELİR VERGİSİ TARİFESİ: ALMANYA VE TÜRKİYE https://dergipark.org.tr/tr/pub/sayistay/issue/61563/919223

Kanada Vergi Sistemi. https://www.icep.com.tr/ulkeler-rehberi/kanada-rehberi/vergiler-1

Rakıcı, C. & Aktuğ, M. (2020). GELİR KAVRAMINA YÖNELİK FARKLI GÖRÜŞLER

VE TÜRK VERGİ SİSTEMİNİN GELİRE YAKLAŞIMI . Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 20 (4) , 879-904 . DOI:

KARAYILMAZLAR, E. ve GÜRAN, M. (2005). "Gelir Vergisinde Tarife Yapısı: Adalet ve Etkinlik Temelli Teorik Tartışmalar Çerçevesinde Karşılaştırmalı Bir Analiz", http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/60/2/
Kavranması Bakımından Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği", Akademik Bakış Dergisi, 28: 7

Kılıç, S. & Kaya, M. G. (2017). ABD, Almanya, İngiltere ve Türkiye Vergi Yargısı Sistemleri . Sayıştay Dergisi , (107) , 37-64 . Retrieved from

ORKUNOĞLU, I. (2008). "Gelir Vergisi Tarifesinin Unsurları Bakımından

Öz, E. & Vural, T. (2005). Ekonomisi Ve Vergi Sistemiyle Japonya. Maliye Dergisi, Sayı: 149. https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/ersan_tarik.pdf

SANCAR, C. ve ŞENTÜRK, M. "Artan Oranlı Vergi Tarifelerinin Vergi Ödeme Gücünün

ŞENTÜRK, S. (2006). "Vergilemede Adalet İlkesi Karşısında Düz ve Artan Oranlı Vergiler", Çimento İşveren Dergisi, 2.

TOSUNER, M . ve BAY, H. ve SİRKECİ, O. (2009) "Almanya'da 2008-2009 Vergi Reformları Türk Girişimciler Açısından Vergi Uygulamaları Ve Teşvikler", Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 3:101-114.

Ubay, B. (2013). İtalya Gelir Vergisi Sistemi. Vergi Raporu , Sayı: 165 https://www.vergiraporu.com.tr/upImage/org/2013-165 UYGULAMASININ KARŞILAŞTIRILMASI . Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , 10 (1) , 275-297 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/akuiibfd/issue/1629/20433

ÇEVREYİ KİRLETENİN HUKUKİ SORUMLULUĞU

Mehmet YILDIZ [1]

[1] Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Öğrencisi, 0000-0003-4472-7220

ÖZET

Teknolojinin gelişmesi, artan enerji tüketimi, kontrolsüz sanayileşme ve buna bağlı çarpık kentleşme ile katlanarak artan çevre kirliliği, toplum yaşamı için yadsınamaz bir tehdit oluşturmaktadır. Çevre kirliliği genel olarak çevreyi, insan sağlığını ve diğer canlıların büyüme ve gelişmelerini etkileyen bir uygulamadır. Hukuki açıdan çevre kirliliği ise çevredeki doğal dengenin bozularak canlılara ciddi ve uzun süreli zararlar vermesi şekilde tanımlanabilir. Çalışmada çevreyi kirletenin hukuki sorumluluğu konusu açıklanacaktır Çevre kirliliğinden kaynaklanan zararların en kabul edilebilir çözümü özel hukuk araçlarının kullanılması halinde mümkün olacaktır. Kirleticilerin sorumluluğuna ilişkin temel hükümler Anayasa hükümleridir. Devlete ve vatandaşlara çevreyi korumak ve çevre kirliliğini önlemekle yükümlü kılan Anayasa'nın 56. maddesi kirletenin hukuki sorumluluğunun temel maddesidir. Ayrıca Türk Medeni Kanunu'nun 737. maddesinde yer alan malın sorumluluğuna ilişkin hükümleri ile borçlar kanununun kusursuz sorumluluk ve risk sorumluluğuna ilişkin hükümleri Çevre Kanunu'nda uygulanmış ve halen yürürlükte olan hükümlerdir. Kirleten sorumluluğunun hukuki niteliği konusunda doktrinde görüş birliği bulunmamakla birlikte ağırlaştırılmış sebep sorumluluğu, karma sorumluluk, fedakarlığın eşitliği ilkesine dayalı sorumluluk ve tehlike sorumluluğu olmak üzere sorumluluğun hukuki niteliğine ilişkin çeşitli görüşler bulunmaktadır. Kirletenin sorumluluğu, kirletenin kusurlu davranışına da dayanabilir ve kusursuz sorumluluğu gerektiren farklı olgular aynı anda mevcut olabilir. Kirletenin hukuki sorumluluğunda, çevre kirliliği sorumluluğu doğuran olay, kirleten ise sorumluluğun nesnesidir. Çevre mevzuatı, kirletenin iki tür sorumluluk üstlenmesini sağlar. Birincisi, çevre kirliliği nedeniyle kirletenin kamu kurum ve kuruluşlarına karşı sorumluluğu; ikincisi, insanlara verilen zararlardan kirletenin sorumluluğudur**.** Hukuki sorumluluğun şartı, kirliliğin hukuka aykırı olması, kirlenmenin maddi veya manevi zarara yol açmış olması ve hukuka aykırı fiil ile zarar arasında uygun illiyet bağının bulunmasıdır. Çevre kirliliğinin cezası idari ve cezai sorumlulukla sınırlı kalmayacak kadar önemlidir. Özel hukukun koruyucu çerçevesi kişi veya mal zararının önlenmesi ve ortadan kaldırılmasına odaklansa da yasal sorumluluğun çevre koruma aracı olarak kullanılması çevre korumanın iki önemli ilkesinin kirleten öder ilkesinin ve önleme ilkesinin hayata geçirilmesini kolaylaştıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Kirlilik, Hukuk

LEGAL RESPONSIBILITY OF THE ENVIRONMENTAL POLLUTION

ABSTRACT

The development of technology, increasing energy consumption, uncontrolled industrialization and the resulting unplanned urbanization and environmental pollution that increase exponentially pose an undeniable threat to social life. Environmental pollution is an application that affects the environment, human health and the growth and development of other living things in general. Legally, environmental pollution can be defined as causing serious and long-term damage to living things by disrupting the natural balance in the environment. The legal responsibility of the polluter will be explained in the study. The most acceptable solution to the damages caused by environmental pollution will be possible if private legal instruments are used. The main provisions regarding the liability of pollutants are the provisions of the Constitution. Article 56 of the Constitution, which obliges the state and citizens to protect the environment and prevent environmental pollution, is the basic article of the legal responsibility of the polluter. In addition, the provisions regarding the responsibility of the goods in Article 737 of the Turkish Civil Code and the provisions of the Code of Obligations regarding the strict liability and risk liability are the provisions that have been implemented in the Environment Law and are still in force. Although there is no consensus in the doctrine about the legal nature of the pollutant liability, there are various opinions on the legal nature of the liability, namely, aggravated cause liability, mixed liability, responsibility based on the principle of equality of sacrifice, and liability for danger. The responsibility of the polluter may also be based on the faulty behavior of the polluter and different facts requiring strict liability may exist at the same time. In the legal responsibility of the polluter, environmental pollution is the event that gives rise to the responsibility, and the polluter is the object of the responsibility. Environmental legislation allows the polluter to assume two types of responsibilities. First, the responsibility of the polluter to public institutions and organizations due to environmental pollution; Second, it is the responsibility of the polluter for the harm done to people. The condition of legal liability is that the pollution is unlawful, that the pollution has caused material or moral damage, and that there is an appropriate causal link between the unlawful act and the damage. The penalty for environmental pollution is so important that it is not limited to administrative and criminal liability. Although the protective framework of private law focuses on the prevention and elimination of personal or property damage, the use of legal responsibility as an environmental protection tool is one of the two important principles of environmental protection. This will facilitate the implementation of the polluter pays principle and the prevention principle.

Keywords: Environment, Pollution, Law

1.GİRİŞ

Teknoloji geliştirme, enerji tüketiminde artış, endüstriyel gelişme kontrolsüz sanayiler ve plansız kentleşme ve artan kirlilik, çevre, toplumsal yaşam için ciddi bir tehlikedir. Çevre kirliliği hem gelişmiş ülkelerde hem de tamamlanmış endüstriyel süreçlerde ciddi sorunlara

neden olmuştur. Bunun sonucunda çevre koruma talebi daha önemli hale gelmiş ve politikalar bu yönde gelişmeye başlamıştır. Çevreyi korumaya yönelik geliştirilecek politikalar, konuların kentsel, yasal, ekonomik gibi alanlardaki yansımaları dikkate alınarak formüle edilmelidir.

Kirlilik sorumluluğu düzenlemeleri sistematik hukukta çok önemlidir, idari ve cezai sorumluluğa ilişkin hükümlerle sınırlı değildir. Yasal sorumluluğun çevrenin korunmasında önemli bir araç olduğu gerçeği göz ardı edilemez. Çevre kirliliğinin yol açtığı zarara en makul çözümün bulunması özel hukuk araçlarının kullanılması ile mümkün olacaktır. Özel hukukun koruma çerçevesi bireylere veya mala gelebilecek zararların önlenmesi ve ortadan kaldırılmasına dayansa da ahlakidir, ancak yasal sorumluluğun çevreyi koruma aracı olarak kullanılması çevreyi korumayı kolaylaştıracaktır Kirliliğin ödenmesine yönelik tedbirlerin uygulanması ve önleme ilkeleri çevrenin korunmasında önemlidir.

1. ÇEVRE KİRLİLİĞİ

Genel olarak çevre kirliliği, çevreyi, insanların ve diğer canlıların sağlığını ve gelişimini etkileyen bir faaliyettir. Bilimsel anlamdaki çevre kirliliğinden farklı olarak, çevre kirliliğinin hukuki anlamda da belirli bir ağırlığı olmalıdır. Çevre Kanunu'na göre çevre kirliliği, çevrede meydana gelen ve canlıların sağlığını, çevresel değerleri ve ekolojik dengeyi olumsuz yönde etkileyebilecek her türlü olumsuz etki (Madde 2) olarak tanımlanmaktadır. Buna göre, yasal düzeydeki kirlilik özel sulama gerektirir ve sürekli kirlenmeye devam eder. Bu konuda bazı kanunlar, sürekli ve kalıcı olmayan ve ciddi zararlara yol açmayan çevre kirliliğini yasal anlamda kirlilikten hariç tutmaktadır (Ertaş, 2012).

Hukuki açıdan çevre kirliliği, çevredeki doğal dengenin canlılara sürekli ve kalıcı olarak olumsuz ve ciddi zararlar yaratacak şekilde bozulması olarak tanımlanabilir. Dar anlamda çevre kirliliği, meydana gelmesi için bir önkoşul ve gerekli bir koşuldur. 2002 yılında OECD tarafından genişletilen kirlilik tanımı, "insan sağlığını doğrudan veya dolaylı olarak tehlikeye atan, canlı kaynakları ve ekosistemleri tehlikeye atan insan müdahalesi" şeklindedir (Ertaş, 2012).

Çevre kirliliğinin oluşmasının başlıca nedenleri; insan faaliyetleri sonucu oluşan zehirli atıklar ve su ile karışan boyalar, hava ile karışan gazlar, toprakta bulunan işlenmemiş plastikler gibi atıkların, doğanın kendi kendini yok etme kabiliyetini aştığı vb. bunun sonucunda çevre bozulmaktadır (Beder, 2012). Türk Medeni Kanunu'nun 737. maddesinde kirliliğe neden olan müdahale, gürültü ve sarsıntıya neden olmak, duman, toz, toz ve diğer kokuları yaymak olarak tanımlanmaktadır. (Güdük, 2017)

2. ÇEVREYİ KİRLETENİN HUKUKİ SORUMLULUĞUNUN HUKUKİ NİTELİĞİNİ DÜZENLEYEN HÜKÜMLER

Kirletenin sorumluluğuna ilişkin hükümlerin başında Anayasa hükümleri gelmektedir. Devlete ve vatandaşlarına çevreyi korumak ve çevre kirliliğini önlemekle yükümlü kılan 1982 Anayasası'nın 56. maddesi bu bağlamda kirletenlerin hukuki sorumluluğuna ilişkin temel anayasadır. Buna göre kirletenin sorumluluğunun temeli anayasadır. Kirletenler bu maddede

belirtilen yükümlülükleri yerine getirmezlerse anayasal yükümlülüklerini ihlal etmiş olacaklardır.

Anayasanın yanı sıra Türk Medeni Kanunu taşınmaz malikinin sorumluluğuna ilişkin hükümleri madde 737 ve Borçlar Kanunu'nda da kusursuz sorumluluk halleri ve tehlike sorumluluğuyla alakalı hükümler çevre kirliliği sorumluluğuna ilişkin olarak Çevre Kanunu'nda daha önce uygulanmış ve halen geçerli olan hükümler olarak bulunmaktadır. (Başar,2021)

2.1. Çevre Kanunu Hükümleri

Çevre Kanunu çalışanlar için iki tür sorumluluk öngörmektedir: Birincisi Çevre Kanunu'nun "İlkeler" başlıklı 3. maddesinin g) bendinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre: "Çevre kirliliğinin önlenmesi, sınırlandırılması, ortadan kaldırılması ve çevrenin bozulması ve iyileştirilmesine ilişkin giderler, kirleten veya bozulma nedeni tarafından karşılanacaktır. Kirleticinin, kirliliği veya bozulmayı durdurmak, ortadan kaldırmak veya azaltmak için gerekli önlemleri almaması veya bu önlemlerin doğrudan yetkili makamlarca alınması nedeniyle kamu kurum ve kuruluşları tarafından yapılan gerekli harcamalar, 6183 sayılı Amme Kredilerinin Tahsil Edilmesine Dair Kanun hükümlerine göre yapılır. Burada kirlilik ve bozulmanın önlenmesi, sınırlandırılması, ortadan kaldırılması ve çevrenin iyileştirilmesi için yapılan harcama ve harcamalardan dolayı kirleten halka karşı sorumludur (Göksel, 2004).

Bu hüküm, kamu hukuku niteliğinde bir düzenlemedir; tamamen koruyucu ve önleyicidir. Kirleten, kirlenmeyi önlemek için tüm önlemleri aldığını kanıtlarsa, aklanabilir. Çevre Kanunu ile kirleticiler için düzenlenen bir diğer sorumluluk türü de Çevre Kanunu'nun 28. maddesinin 1. fıkrasında düzenlenen sorumluluktur. Bu maddeye göre; Çevreyi kirleten ve zarar verenler, kirliliğin yol açtığı zararlardan ve sebep oldukları bozulmadan, hiçbir suçlamada bulunmadan sorumludur. Kirletenin tazminat sorumluluğu, zararlara ilişkin genel hükümlere göre saklıdır. Burada düzenlenen zarardan dolayı kirletenin hukuki sorumluluğudur.

Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde düzenlenen kirletenin sorumluluğunun suça dayanmayan bir sorumluluk olduğu şüphesizdir. Bu tür kusursuz sorumluluk, zararı önlemek için gerekli tedbirlerin alındığına dair kurtuluş kanıtı sağlamayan, ağırlaştırılmış bir kusursuz sorumluluktur.

3. ÇEVREYİ KİRLETENİN HUKUKİ SORUMLULUĞUNUN NİTELİĞİ

Çevre Mevzuatı, kirleten için iki tür sorumluluk öngörmektedir. Bunlardan ilki çevre kirliliği nedeniyle kirletenin kamu kurum ve kuruluşlarına karşı sorumluluğu; ikincisi ise kirletenin insanlara verdiği zarardan dolayı sorumluluğudur (Demir, 2011).

Kirletenin kamu kurum ve kuruluşlarına karşı sorumluluğunun hukuki niteliği Çevre Kanunu'nun 3. maddesinin (g) bendinde; "Kirliliğin önlenmesi, sınırlandırılması ve mücadele

ile ilgili masrafların kirleten tarafından karşılanması esastır. Kirleticinin kirliliği durdurmak, ortadan kaldırmak ve azaltmak için gerekli tedbirleri almaması veya bu tedbirlerin doğrudan yetkili makamlarca alınması nedeniyle kamu kurum ve kuruluşları tarafından yapılan gerekli harcamalar, kirletenden *6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkında Kanuna* uygun olarak tahsil edilir.

Buna göre çevre kirlenmesinin olması veya böyle bir tehlikenin doğması halinde kamu kurum ve kuruluşları tarafından yapılmış olan:

- Kirliliğin ve bozulmanın önlenmesi için yapılan harcamalar,

- Kirlilik ve bozulmayı sınırlamak için yapılan harcamalar,

- Kirlilik ve bozulma ile mücadele için yapılan harcamalar,

-Çevreyi iyileştirmek için yapılan harcamaların kirleticiden istenebileceği düzenlenmiştir (Ertaş 2012).

Kirletenin bu maliyetlerden sorumlu tutulabilmesi için çevrenin kirlenmesi gerekli değildir, ancak sorumlu kişinin sorumlu olması için kirlenme riski yeterlidir. Kirleticiler bu davranışta eksik olmasalar bile, verdikleri zarar için kamu kurum ve kuruluşlarının maruz kaldıkları maliyetleri ödemek zorundadırlar.

Kural olarak, kusursuz sorumluluk sonucunu doğurmak yeterlidir ve davranışın ihmal veya kasıt tarafından yönlendirilmesi gerekmez. Kirleten, nesnel özen gösterme yükümlülüğüne aykırı olarak kirliliğe neden olur ve çevrenin önlenmesi, sınırlandırılması, mücadele edilmesi ve iyileştirilmesi için birtakım masraflar üstleniyorsa, kusuru olmasa dahi bu masrafları tazmin etmekle yükümlüdür (Gökyayla, 1999).

Çevre Kanunu'nun 5491 sayılı Kanun'dan önceki bir önceki versiyonunda, kamu kurum ve kuruluşlarına karşı sorumluluk nesnel sorumluluk olarak kabul edilmiş, ancak kirleten sorumluluktan kaçınma imkânına sahip olmuştur. Böylece, kirleten, söz konusu kirliliği önlemek için gerekli tüm önlemleri almasına rağmen, kirliliğin meydana geldiğini veya kirlenme tehlikesini kanıtlayarak kamu kurumlarına tazminat yükümlülüğünden kurtulabilir. Doktrinde de eleştirilen kurtuluş delili, yeni düzenlemeye dahil edilmemiştir çünkü kirletene kurtuluş kanıtı imkânının sağlanması bu şekilde çevre hukukundaki kusursuz sorumluluk anlayışını yumuşatmıştır. Failin kurtuluş kanıtı sunma imkânına sahip olduğu bu tür sorumluluk, kusursuz sorumluluğun hafif bir şekli olan adi kusursuz sorumluluktur.

İnsanlara verilen zararlardan dolayı kirletenin sorumluluğunun hukuki niteliği çevrenin kirlenmesi nedeniyle insanlara verilen zararlardan kirletenin sorumluluğu Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde "Kirleten Sorumluluğu" başlığı altında düzenlenmiştir. Söz konusu maddeye göre: “Çevreyi kirleten ve zarar verenler, kirliliğin yol açtığı zararlardan ve sebep oldukları bozulmadan, hiçbir suçlamada bulunmadan sorumludur. Genel hükümler uyarınca, kirletenin neden olduğu zararın tazmini sorumluluğu saklıdır.

Kirletenin hukuki sorumluluğu, Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde "*kusur şartı aranmaksızın*" ifadesi ile bir kusursuz sorumluluk şekli olarak düzenlenmiştir. Kirlilik ve bozulmanın neden olduğu zararı gidermek için kurtuluş kanıtı sağlamak mümkündür (Badur, 2006). Kirleten, nesnel özen yükümlülüğünü yerine getirerek sorumluluktan kaçamaz.

Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde düzenlenen kusursuz sorumluluğun, objektif özen yükümlülüğünün ihlaline dayalı bir kusursuz sorumluluk ilkesi mi yoksa denkleştirme ilkesine dayalı bir sorumluluk türü mü olduğu doktrinde tartışmalıdır.

Bir görüşe göre burada özel bir tehlike sorumluluğu vardır. Tehlike sorumluluğu, her türlü sorumluluğun en ağırıdır, çünkü kişinin suçlu olması için sorumlu tutulması veya nesnel özen yükümlülüğünü ihlal etmesi gerekli değildir. Tehlikenin sorumluluğunun bulunduğu durumlarda fiil ile sonuç arasında illiyet bağının bulunması yeterlidir. Günümüzde sanayi ve teknolojinin hızlı gelişimi tehlikeli faaliyetleri de beraberinde getirmektedir. Bu faaliyetler genellikle çevre kirliliğine neden olur. Bu durumda sorumluluğu tehlikeye dayandırmak gerekirken, tüm çevre kirliliğinin kaynağı tehlikeli bir faaliyet olmayabilir. Bazı durumlarda yasal bir işlem de çevre kirliliğine neden olabilir. Bu durumda sırf tehlike ilkesi benimsendi diye hasarın giderilmemesi adil olmayacaktır. Çevre Kanunu'nun 28. maddesi kapsamında tehlikenin sorumluluğunu kabul etmek mümkün olsa da bu yeterli değildir, çünkü çevre kirliliğinden kaynaklanan zarar her zaman tehlikeli bir faaliyet sonucu ortaya çıkmayacaktır.

Diğer bir görüş ise Çevre Kanunu'nun 28. maddesinin fedakarlığın eşitlenmesi ilkesinin bir uygulaması olduğunu belirtmektedir. Bu görüşte kanun koyucunun cezayı verirken belirli bir sorumluluk ilkesi benimsemediği ve durumun özelliklerine göre suç, tehlike ve fedakarlığın eşitlenmesi ilkesiyle doldurulacak bir çerçeve kuralı tercih ettiği ifade edilmektedir. Bu görüş, zarar görenler ve yaralananlar arasında tazminatın adil dağılımı göz önüne alındığında her zaman tam tazminat ödenmesine hükmedilemeyeceği gerekçesiyle eleştirilmektedir. Konuyla ilgili bir başka görüşe göre ise Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde öngörülen sorumluluk, özel bir ağırlaştırılmış sorumluluktur. Bu görüşe göre kirletenin sorumluluğu, tehlike sorumluluğuna (bitkilerin neden olduğu çevre kirliliği), nesnel bakım yükümlülüğünün ihlaline veya egemenlik ve fayda dengesi fikrine dayanabilir (Ertaş, 2012).

Doktrinde hâkim görüş, Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde öngörülen sorumluluğun, kurtuluş kanıtı getirme imkânı sağlamaması ve tazminat yükümlülüğünü de içermesi nedeniyle, ağırlaştırılmış kusursuz sorumluluk olduğunu kabul etmektedir.

3.1. Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğunun Koşulları

Çevre kanunu 28.maddesi kirletenin hukuki sorumluluklarına değinebilmek için ilk başta kusursuz sorumluluk için gerekli olan unsurlar yer almalıdır. Kusursuz sorumluluk esasına dayanan haksız fiilde kusur dışındaki haksız fiilin diğer unsurlarının bulunması gerekir. Kusur sorumluluğunda kural olarak bulunması gereken hukuka aykırı olan fiil ile birlikte zararın

doğması ayrıca gerçekleşen zarar ile hukuka aykırı fiil birlikteliğinde illiyet bağının olması kusursuz sorumluluğun doğmasının koşullarıdır (Çakarca, 2012)

Bu çerçeveden bakıldığında çevreyi kirletenin hukuki koşullarının gerçekleşebilmesi için çevreyi kirletenin bulunması, çevreyi, kirletme eyleminin hukuka aykırı olarak gerçekleştirilmesi, kirlilikten çevre zarara uğramalı ve kirletici eylem ve oluşan zarar ilişkisinde uygun illiyet bağının bulunması gereklidir.

3.2. Çevreyi Kirletenin Hukukî Sorumluluğu Açısından Tbk M.71

Kirletenin hukuki sorumluluğu, çevre kirliliğinin neden olduğu zararları kirletenin tazmin etmesi ilkesine dayanmaktadır. Söz konusu düzenlemelerin yetersizliği göz önünde bulundurularak, kirletenin hukuki sorumluluğu Çevre Kanunu'nun 28. maddesinde düzenlenmiştir. CK m. 28/II'de, kirletenin sebep olduğu zararın tazmin sorumluluğunun genel hükümlere göre saklı olduğu belirtilmektedir. Sonuç olarak, CK m. 28. madde, kirletenin TMK, TBK ve TTK gibi diğer kanun hükümlerine göre sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. Çevreyi kirleten kirleticiden zarar gören kişi, Çevre Mevzuatına göre veya diğer mevzuata dayanarak zararının tazminini talep edebilir (Badur, 2006).

CK m. 28 ve diğer kanunların hükümleri rekabet halinde olduğundan TBK md. 71. maddenin şartlarının sağlanması halinde o madde uygulama alanı bulabilmektedir. Bu bağlamda, bir nedensellik bağı olan çevresel zararın koşulları, kirleten önemli bir tehlikeyi temsil eden şirketin sahibi olmak ve önemli bir tehlikeyi temsil eden bir şirketin faaliyetinden kaynaklanan çevresel zarar ile birlikte yerine getirilmelidir. Çevre kirliliğine neden olan firmanın önemli bir tehlike arz eden bir firma olup olmadığı, TCO m. 71'de belirtilen şartlar altında yapılacak bir değerlendirme ile belirlenecektir. Çevresel zararlar sadece önemli bir risk oluşturan ticari faaliyetlerden kaynaklanmamakta, o şirketin faaliyetlerinden ve TBK md. 71. maddede belirtilen başka şartlar varsa, TBK md. Bu kapsamda tehlikenin sorumluluğu ortaya çıkacaktır. Hem TBK m. 71 ve CK m. 28 şartın olması halinde zarara uğrayan taraf, sorumluluk ve zararının tazmini şartlarının ispatı bakımından kendisine en uygun olanı seçmelidir. Kuşkusuz çevrenin kirlenmesinden zarar gören kişinin kusuru nedeniyle haksız fiil genel hükümleri esas alınır, TBK md. 71 ve ÇK m. 28'den daha az lehtedir. Her iki sorumluluk ilkesi de kusursuz sorumluluk niteliğinde olduğundan zarar gören lehinedir. Ancak TBK m. 71 ve ÇK m. 28 hükümden hangisinin zarar gören kişiye uygun olduğu her somut olayda farklı olacağından somut olay bağlamında değerlendirilmelidir (Ertaş, 1997).

Baz istasyonlarının uzun vadede insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinin ortaya çıkması ve insan sağlığının bozulmasına ilişkin genel düzenleme olan TBK hükmünün, baz istasyonlarının yaydığı radyasyon ile sorumluluk arasındaki nedensellik bağı olup olmadığını değerlendirdiğimizde bu zararlara ilişkin tehlike söz konusu olduğunda, sadece zamanaşımı faktörü yukarıda belirtilen hükümlerin uygulanmasını engeller. TBK m. 72. maddeye göre, tazminat talebi, zarara uğrayan tarafın zararı ve tazmin sorumlusunu öğrendiği tarihten iki yıl sonra ve her halde fiilin işlendiği tarihten itibaren on yıldır. Bu nedenle baz istasyonlarının

yaydığı radyasyonun insan sağlığı üzerinde olumsuz etkilerinin ortaya çıkmasının on yıldan fazla sürelerde meydana gelme ihtimalinden dolayı, mutlak olan on yıllık sürenin dolması ile zamanaşımı süresi doğabilir.

3.3. Kabahatler Kanunda Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu

Kabahatler kanununda çevreyi kirletme suçu ve uygulanacak yaptırımlar ilgili kanunun 41. Maddesinde detaylı olarak düzenlenmiştir. "Evsel atık ve artıkları, bunların toplanmasına veya depolanmasına özgü yerler dışına atan kişiye, yirmi Türk Lirası idarî para cezası verilir. Bireysel atık ve artıkların atılması halinde de bu fıkra hükmü uygulanır". (Kabahatler Kanunu 2005 madde 41)

3.4. Türk Ceza Kanunda Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu

Türk Ceza kanununda çevre yasalarına aykırılık boyutunda çevrenin kirletilmesine bağlı olarak ceza kanununun 181. Maddesinde "çevrenin kasten kirletilmesi" ve 182.maddesinde "çevrenin taksirle kirletilmesi" aykırılık halleri düzenlenmiştir.

Çevrenin kasten kirletilmesi maddesi *"çevrenin kasten kirletilmesi" ve "*atık veya artıkların izinsiz olarak ülkeye sokulması*"* alt başlıkları adı altında iki farklı suç unsurlarına değinmiştir

Türk ceza kanunu madde 181 birinci fıkrası "İlgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı olarak ve çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkları toprağa, suya veya havaya kasten veren kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır." (Türk Ceza Kanunu (TCK) 2004 madde 181) hüküm altına alınmıştır.

Türk ceza kanunu madde 181 ikinci fıkrası "Atık veya artıkları izinsiz olarak ülkeye sokan kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. (TCK 2004 madde 181-2) şeklinde hüküm altına alınmıştır.

Çevrenin taksirle kirletilmesi suçu, TCK m. 182'de hüküm altına alınmıştır. İlgili 182. maddenin birinci bölümünde *"*Çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkları toprağa, suya veya havaya verilmesine taksirle neden olan kişi, adli para cezası ile cezalandırılır" hükmü suretiyle çevrenin taksirli bir davranış sonucunda kirletilmesi durumunda ortaya çıkacak cezai sorumluluk ortaya konmuştur.

SONUÇ

Çevre Hukuku, doğası gereği hem özel hukuku hem de kamu hukukunu kapsadığından, kirleten hem özel hukuktan hem de kamu hukukundan sorumludur. Özel hukuk açısından değerlendirdiğimizde burada sorumluluğun hukuki niteliğinin haksız fiil sorumluluğuna dahil olduğunu görmekteyiz. Bilindiği gibi, mevzuatımızda haksız fiil sorumluluğu suça dayanmaktadır. Amerikan ve İngiliz hukukunda hukuki sorumluluk, kasıt, ihmal ve kusursuz sorumluluğa dayalı hukuki sorumluluk kavramı altında ifade edilen kusursuz sorumluluk ve tehlikedir.

Mevzuatımızda çevreyi kirletme sorumluluğu, hukuka aykırı fiilden dolayı kusursuz sorumluluk altında düzenlenmiş olup, bu sorumluluğun ağırlaştırılmış bir sebep mi yoksa kişinin sorumluluğu mu olduğu konusunda net bir düzenleme bulunmadığından doktrinde tartışmalı bir konudur. Doktrinin ağırlıklı görüşüne göre, bu sorumluluk 2872 sayılı Çevre Kanunu'nda kurtuluşa izin vermeyen bir sorumluluk türü olarak düzenlendiğinden, sorumluluk nedeniyle sorumluluğun hukuki niteliği ağırlaşmıştır. Doktrinin azınlık görüşüne göre, sorumluluğun hukuki niteliği, çevre kirliliğinin ciddi şekilde zararlı sonuçlarından dolayı tehlikeye karşı sorumluluktur.

Bu konuda hâkim görüş olan ağırlaştırılmış sebep sorumluluğu görüşü, tehlike sorumluluğu hukuki belirlilik açısından özel olarak düzenlenmiş olsa dahi uygulanabileceği gerçeğinden hareketle kabul edilebilir bir görüştür. Zira, tehlike sorumluluğunu genel bir hüküm olarak düzenleyen 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 71. maddesinde yer alan ve tezimizin içeriğinde detaylı olarak incelediğimiz unsurlar, şartlara uygun olarak yürütülürse, somut olayın, tehlikenin bir sorumluluğu olacaktır.

Tehlike sorumluluğunun temeli, başkaları için tehlike oluşturan faaliyetlerde bulunan kişilerin, faaliyetlerinin zararlı sonuçlarından sorumlu tutulmalarıdır. Bu nedenle, zararı tazmin etme sorumluluğu, objektif bir yükümlülüğün ihlalinden doğmaz, çünkü riske ilişkin nedensel sorumlulukta sorumluluğun doğuşu, tipik tehlikeli faaliyet ile zarar arasında yeterli bir nedensellik bağının varlığına bağlıdır. Ancak somut olay bağlamında basit bir çevre kirliliğinin de kusur sorumluluğuna dayandırılabileceği açıktır.

Tehlikeden sorumluluk gibi, kusursuz sorumluluk şekli olarak çevre kirleticinin hukuki sorumluluğunun düzenlenmesinde ne tür bir kusursuz sorumluluğun ele alındığını açıklığa kavuşturmaktır. Çevre hukukunda sorumluluğun kurulmasında sorumluluğun hukuki niteliğinin belirlenmesi önemlidir, çünkü çevre kirliliğinden kaynaklanan zararlar genellikle tek bir kişiyi değil, belirli bir grubu ve hatta gelecek nesilleri etkileyecektir. Amerikan hukukunda, kirletenin sorumluluğunun hukuki niteliği, kusursuz sorumluluk altında açıkça düzenlenmiştir. Her ne kadar ihmal sorumluluğu ve tehlike sorumluluğu ABD hukukunda yakından ilişkili unsurları içerecek şekilde düzenlense de tehlike sorumluluğu gerekli özenin derecesi açısından daha katıdır. ABD medeni sorumluluk hukukunda haksız fiil unsurları genel olarak düzenlenmemiştir, haksız fiil türleri dikkate alınarak ayrı ayrı düzenlenmiştir. Ancak ihmale dayalı hukuka aykırı fiillerin doğmasında özen ve ihlal sorumluluğu, nedensellik ve zarar unsurlarının varlığı aranır. Hukukumuzda haksız fiilin ortaya çıkması için aranan unsurlardan biri olan hukuka aykırılık unsuru, suça dayalı olsun veya olmasın, Amerika Birleşik Devletleri ve Hukukta ihmal yoluyla haksız fiil açısından hukuka aykırılık kavramı altında açıkça aranmamaktadır. Hukukumuzda kusursuz sorumlulukta aranmayan tek unsur suç unsuru olduğundan, kusursuz sorumlulukta sorumluluğun doğması hukuksuzluk unsurunun varlığına bağlıdır. Durum tespiti yapılmamasından kaynaklanan sorumluluk, Kıta Avrupası mevzuatında bir tür kusursuz sorumluluk olarak düzenlenmiştir.

Kirletenin sorumluluğu, mevzuatımızda açıkça tehlike sorumluluğu olarak düzenlenmediği halde, vereceği zararın boyutu ve ağırlığı dikkate alındığında, tehlikeden sorumlu olarak kabul edilebilir, ancak tüm çevre kirliliği sorumluluk kapsamına girmez. Dolayısıyla sorumluluğun,

ÇK m.28/II maddesindeki genel hükümlere dayandırılması mümkündür. Ancak 28/I'deki sorumluluğun tehlike sorumluluğu kapsamına girdiğini söyleyebiliriz. Sorumluluğun hukuki niteliği ağırlaştırılmış olmakla birlikte, sebep veya tehlike teşkil etse dahi sorumluluk, hukuka aykırılık unsuru, yukarıda belirttiğimiz gibi ciddi sonuçların ortaya çıkması halinde sorumluluğun doğuşu açısından aranması gereken mutlak bir unsurdur. Çevre kirliliği sonucu insan sağlığı için, Çevre Kanunu ve ilgili yönetmeliklerde hukuka aykırılık unsuru aranmaz ve düzenlenmez. Sorumluluk, standartların koruduğu hukuki değer ve kişisel ortam dikkate alınarak tesis edilecektir. Amerikan haksız fiil hukukunda, sorumluluğun tesis edilmesinde hukuka aykırılık unsuru aranmaz. Bu hukuk sisteminde sorumluluğun tespitinde özen, zarar ve nedensellik unsuru aranır. Bu kapsamda nedensellik bağının kurulması için testler geliştirilmekte ve kirletenin sorumluluğu, nesnel sorumluluk olarak ifade edilen tehlike sorumluluğu olarak düzenlenmektedir. Tehlike ve sorumluluğun doğması bakımından kusur unsuru aranmadığı için özen unsurunun ihlal edilip edilmediği kesin olarak sorgulanır.

KAYNAKÇA

Badur E., (2006). "Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu", Çevre Hukuku Sempozyumu, Ankara.

Beder, S. (2012). Environmental Principles and Policy. Landon.

Başar. D (2021) Çevreyi Kirletenin Sorumluluğunun Hukuki Niteliği Ve Çevre Sorumluluk Hukukunda Sorumluluk Sebeplerinin Yarışması Türkiye Adalet Akademisi Dergisi

Çakarca İrem, S. (2012) Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu'', İÜSBFD, No:47. s.59-94., s.81.

Demir, H. (2011) Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi,

Ertaş Ş., (1997). Çevre Hukuku, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner

Ertaş, Ş. (2012). Çevre Hukuku ve Hayvan Hakları Hukuku. (2. Baskı). İzmir: Birleşik Matbaacılık,

Göksel, N., (2004). Çevre Kanunu'na Göre Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu, Ankara.

Gökyayla, K. (1999). *2872 Sayılı Çevre Kanunu'na Göre Kirletenin Hukuki Sorumluluğu*. Prof. Dr. Selahattin Sulhi Tekinay'ın Hatırasına Armağan, İstanbul.

Güdük, Z. (2017). Çevreyi Kirletenin Hukuki Sorumluluğu Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,

Kabahatler Kanunu (2005) T.C. Resmî Gazete 25772 31 Mart 2005 Erişim Tarihi:30.06.2023

Türk Ceza Kanunu (2004) T.C. Resmî Gazete 25611 12 Ekim 2004 Erişim Tarihi:30.06.2023

E-BELEDİYE ARAÇLARI[1]

Mehmet YILDIZ [1], Prof. Dr. Erhan GÜMÜŞ[2]

[1] Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Öğrencisi, - 0000-0003-4472-7220

[2]Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Bölümü Öğretim Üyesi - 0000-0002-5113-1006

ÖZET

Belediyelerin e-belediye uygulamalarını kendi sistemlerinde hayata geçirebilmeleri için öncelikle bazı araçlara sahip olmaları gerekmektedir. E-belediye uygulamalarının en önemli iki bilgi sistemi coğrafi bilgi ve kent bilgi sistemidir. Bu çalışmada e- belediye araçları olarak Bilgi Sistemleri, Belediye Web Sayfası, hakkında bilgiler verilecektir Kentsel bilgi, kentin su havzaları, sınırları, nüfus hareketleri, yapıları, katı atıkları, parkları, bahçeleri gibi geniş bir yelpazedeki bilgileri ifade eder ve kent yaşamını bütünüyle kuşatır. İmar planı, kadastro, halihazır haritası, alt yapı haritası (su, kanalizasyon, doğalgaz, elektrik, telefon), uydu görüntüsü ve şehrin grafik olmayan numaralandırma verileri, tapu bilgileri, vergi dahil olmak üzere şehrin grafiksel verileri bilgi, sosyal ekonomik ve ekonomik verilerin tümü kent bilgi sistemleri kapsamında yer almaktadır. Mevcut teknoloji kullanılarak, bu verilerin demografik bilgiler, çevre kirliliği verileri, yapı ruhsat bilgileri gibi verilerin bir araya getirilerek tek bir veri tabanında tanımlanması amaçlanmaktadır. Coğrafi Bilgi Sistemleri ise coğrafi verilerin daha etkin kullanılmasını sağlayan bir sistem ve varlıktır. Bazı araştırmacılara göre CBS, tüm konumsal bilgi sistemlerini kapsayan ve coğrafi bilgileri inceleyen bilimsel bir kavramdır; uzmansal bilgileri sayısallaştıran bilgisayar tabanlı bir araç ve bir kurumsal veri tabanı yönetim sistemi olarak karakterize edilir. Öte yandan, bilgi teknolojisi tabanlı veri toplama, işleme ve sunma aracı olarak yoğun ve karmaşık konum bilgilerinin etkin bir şekilde kontrol edilmesini sağlayan bir yönetim tarzıdır. Başarılı bir e-belediye kurmak için kullanıcı dostu ve etkili hizmetler sunan güvenli bir web sitesi de gereklidir. Bu şekilde "e-belediye" fikri, elektronik kültür için önemli bir teknik altyapı ve iş gücü, elektronik kaynaklar için yerel hizmetler ve artan vatandaş katılımı ile verimli ve etkin iş süreçleri geliştirmeyi amaçlamaktadır. Web sitesi, belirtilen hedefe ulaşmak için bu durumda en önemli araçtır. Daha fazla vatandaş web sitelerine erişim sağladıkça, e-yerel yönetim uygulamaları giderek daha

[1] Bu araştırma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Erhan GÜMÜŞ danışmanlığında Mehmet Yıldız tarafından hazırlanan Yerel Yönetimlerde Dijitalleşme: Çanakkale Belediyesi Örneği Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

fazla yardımcı olmaktadır. Bu araçlarla e-kent, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak vatandaşların kent hakkında bilgilenmesini ve kentin en doğru kararları alması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: E-Belediye, Bilgi sistemleri, Belediye web sitesi

E-MUNICIPAL TOOLS

ABSTRACT

In order for municipalities to implement e-municipal applications in their own systems, they must first have some tools. In this study, information will be given about Information Systems, Municipality Web Page, as e-municipal tools. The two most important information systems of e-municipality applications are geographic information and city information systems. Urban information refers to a wide range of information such as the city's water basins, borders, population movements, structures, solid wastes, parks, gardens, and encompasses urban life completely. Graphical data of the city, including zoning plan, cadastre, current map, infrastructure map (water, sewerage, natural gas, electricity, telephone), satellite image and non-graphical numbering data of the city, title deed information, tax information, all social, economic and economic data within the scope of urban information systems. By using existing technology, it is aimed to define these data in a single database by bringing together data such as demographic information, environmental pollution data, building permit information. Geographic Information Systems, on the other hand, is a system and asset that enables more efficient use of geographic data. According to some researchers, GIS is a scientific concept that covers all spatial information systems and examines geographic information; It is characterized as a computer-based tool that digitizes spatial information and an enterprise database management system. On the other hand, it is a management style that provides effective control of dense and complex location information as a means of information technology-based data collection, processing and presentation. A secure website that offers user-friendly and effective services is also necessary to establish a successful e-municipality. In this way, the idea of "e-municipality" aims to develop efficient and effective business processes with an important technical infrastructure and workforce for electronic culture, local services for electronic resources, and increased citizen participation. The website is the most important tool in this case to achieve the stated goal. As more citizens gain access to websites, e-local government applications are increasingly helpful. With these tools, it is aimed to inform citizens about the city by using e-city, information and communication technologies and to make the right decisions for the city.

Keywords: E-Municipality, Information systems, Municipality website

.

1.GİRİŞ

Hızlı kentleşme, hizmet alanlarının genişlemesi ve halkın artan talepleri nedeniyle yerel yönetimlerin görev ve sorumlulukları daha da karmaşık hale gelmektedir. Hangi hizmetlerin ne zaman sunulacağına karar verme aşamasında, sağlıklı ve sürdürülebilir bir kent için bilgi teknolojisinin sunduğu imkanlar kullanılarak, kent ve kentliler hakkında bilgi toplanması ve yeniden kullanıma hazır hale getirilmesi ihtiyacı artmaktadır. Kentin sağlıklı ve sürdürülebilir kalkınması için bilgi teknolojisinin sağladığı fırsatlardan yararlanmak, şüphesiz hem devlet hem de belediyeler için vazgeçilmez hale gelmiştir Bir elektronik devlet uygulaması olan Kent Bilgi Sistemi'nin oluşturulması ve sürdürülmesi hizmet sunumu açısından büyük önem taşımaktadır. Kent Bilgi Sistemi (KBS), tüm kentsel verilere erişim sağlayan, mevcut belediye kaynaklarının verimli kullanılmasını sağlayan, konum ve alan kullanımına ilişkin bilgileri saklama ve yönetme yeteneğini artıran ve doğrudan idarenin planlama yeteneğini geliştiren bir sistemdir. Programların geliştirilmesi ve karar verilmesi ve vatandaşların yaşam kalitesinin iyileştirilmesini sağlayan bir sistemdir. Bu çalışma, ülkemiz yerel yönetimlerinde yaygınlaşmaya başlayan kent bilgi sistemlerinin kullanımının ve sağladığı avantajların irdelenmesi amacıyla yapılmıştır.

2.E-BELEDİYENİN ARAÇLARI

E-belediye uygulamalarını kendi sistemlerinde hayata geçirmek isteyen belediyelerin öncelikle bazı araçlara sahip olması gerekmektedir. Bu bölümde, topluluk gruplarının faaliyetlerini dijitalleştirebilecekleri araçlar olarak değerlendirilen kaynaklar ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

2.1. Kent Bilgi Sistemleri

Kentsel Bilgi Sistemi (KBS); Bir kentin yönetilmesi ve kente her türlü ekonomik, fiziki, sosyal ve kültürel hizmetlerin en etkin şekilde sağlanabilmesi için gerekli bilgilerin bilgisayar ortamına aktarılmasına, bu bilgilerin hızlı ve sistematik bir şekilde işlenmesine olanak sağlayan bilgi sistemidir. (Köroğlu, 2002).

Yerel yönetimler, kentsel alanlarda etkin, verimli ve etkili hizmetler sunabilmek ve kenti uygun şekilde yönetebilmek için kent hakkında doğru bilgiye, geri bildirime ve hızlı erişime sahip olmalıdır. Yerel yönetimler, bir şehrin altyapısını izleyerek ve ilgili vatandaşları ve kuruluşları bilgilendirerek, kentsel altyapıyı geliştirmek için bilgi teknolojilerini kullanmalıdır. (Çoruh, 2009: 214).

Kentsel bilgi sistemleri bu bağlamda e-kentin etkin bir şekilde çalışmasına olanak sağlayan karar destek sistemleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kent bilgi sistemleri; Şehirle ilgili bilgiler kamu, özel ve sivil toplum kuruluşları ile paylaşılmakta, organize edilmekte ve kayıt altına alınmaktadır. Kentle ilgili bilgiler; planlama, ulaşım, altyapı, eğitim, turizm gibi pek çok kent faaliyetini içermektedir. (Çoruh, 2009: 214).

Başka bir tanım, şehir bilgi sisteminin, şehrin altyapısı, haritaları, imar planları, mülk bilgileri, çevre yönetimi ve ulaşım hizmetleri hakkındaki veriler dahil olmak üzere yönetimin daha iyi kararlar alması için gerekli tüm verileri sunduğunu belirtir. (Polat, 2006: 38).

Türkiye'de Kent Bilgi Sistemi ilk olarak, 2004 yılında yürürlüğe giren 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun 7/h maddesi ve akabinde 2005 senesinde 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 14'üncü maddesi ile "belediyeler coğrafi ve kent bilgi sistemlerini kurar" diyerek belediye kanununda yer almıştır. (İncesu, 2018: 4).

Kent Bilgi Sisteminin amaçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür (Gürpınar, 2001)

- Valilik, Belediyeler ve diğer kurumların gelirlerinin arttırılması ve kayıplarının önlenmesi, Valilik, belediyeler ve diğer kurumların gelirlerini artırmak ve kayıplarını önlemek,
- Kentin bugünü ve geleceğinde yaşayacak olanların ihtiyaçlarının belirlenmesi, planlanması ve karşılanması
- Kamu hizmetlerin iyi bir şekilde planlanması, yönetilmesi ve denetlenmesi,
- Güncel sorunları ekonomik, hızlı ve hassas bir şekilde çözülmesi
- Verimli, hassas ve hızlı üretim sağlamak.
- Kadastro ve imar konularına yenilikçi, kalıcı çözümler getirmek
- Sosyal sistemin güçlendirilmesi
- Tüm işlem ve işlerin elektronik ortamda yürütülmesi.
- Şehrin en güncel haritalarının oluşturulması.
- Kadastro ve mülkiyet verilerinin bu haritalar üzerinde işlenmesi.
- İmar planlarının işlenmesi.
- Her bina, ev veya iş yeri için bağımsız bölüm envanteri oluşturmak ve bunu haritalar üzerinde işlemek.
- Vergisel bilgilerin, beyanların haritalar üzerine işlenmesi,
- Sisteme altyapı bilgilerinin sağlanması.
- Sürekli değişim gösteren kentsel bilgilerin güncelleştirilmesini kolaylaştırmak, sürekli değişen kentsel bilgilerin güncellenmesine yardımcı olur.
- Kent sakinlerinin ihtiyaçlarını karşılamak, problem çözme, mantıklı ve etkin alan planlaması için gerekli tüm kentsel verilere verimli ve hızlı bir şekilde erişmek.
- Şehir sakinleri hakkında demografik verilerin saklanma amacı, sosyal, ekonomik ve mekânsal planlamayı hedeflemektir.

Bir yerel yönetim biriminin şehir bilgi sistemini nasıl kurduğunu, işlettiğini ve sürdürdüğünü çeşitli faktörler etkiler. Bir kentsel bilgi sistemi oluşturmanın en çok zaman alan ve pahalı

aşaması veri toplama aşamasıdır. Kâğıt haritalar, uydu görüntüleri, hava fotoğrafları, yaygın ve bol olan, yüksek maliyetleri ve yoğun işçiliği beraberinde getiren KBS veri kanallarından sadece birkaçıdır. (Dicle, 2011: 60-63).

Kent Bilgi Sisteminin e-belediye uygulamalarında uygulanmasının avantajları şu şekilde sıralanabilir (Akdoğan, 2004: 44-45).

- KBS, şehirdeki herhangi bir ekibin şehirle ilgili mevcut tüm bilgilere kolayca erişmesine ve uygun eylemi yapmasına olanak tanır.
- Harcamaların özelliklerini netleştirerek muhasebeleştirmeyi kolaylaştırır.
- KBS, belediyenin kadastro, tapu ve imar bilgilerini güncelleyerek izinsiz yapılaşmayı engeller.
- Uygun altyapı planlaması ile sistemlerin işlevselliği artırılır.
- Belediye kaynakları daha pratik standartlara göre bütçelendirilir ve daha etkin kullanılır.

Bir kentsel bilgi sistemi, şehir planlamacıları, araştırmacılar ve coğrafi karar vericiler tarafından ihtiyaç duyulan bilgilerin toplanması, depolanması, korunması, değişimi, analizi ve iletişimi için coğrafi bilginin etkin bir şekilde kullanılmasını sağlayan bir dizi çerçevedir. (Bensghir ve Akay, 2006: 32).

E-belediyecilik sürecinde, çok sayıda faydalı uygulama alanı olması sebebiyle, Kent Bilgi Sistemlerinden büyük ölçüde yararlanılmaktadır. Ağırlıklı olarak arazi bilgi sistemleri, imar yapı uygulamaları, haritalar, tapu ve kadastro, şehir ve ilçe planlama, ruhsatlandırma, altyapı, şehir planlama ve yönetimi gibi kritik alanlarda kullanılmaktadır. Bu durumda e-kent bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak kentle ilgili kararların alınmasını ve kentle ilgili bilgilerin vatandaşlara faydalı bir şekilde iletilmesini sağlamaktadır. (Bensghir ve Akay, 2006: 33).

Bir yerel yönetim biriminin şehir bilgi sistemini nasıl kurduğunu, işlettiğini ve sürdürdüğünü çeşitli faktörler etkiler. Bir kentsel bilgi sistemi geliştirmenin en çok zaman alan ve pahalı aşaması, özellikle veri toplama aşamasıdır. Kâğıt haritalar, uydu görüntüleri ve hava fotoğrafları gibi KBS veri kanalları çok sayıdadır ve geniş bir alana dağılmıştır, bu da yüksek maliyet ve yoğun işgücü ile sonuçlanır. (Dicle, 2011: 60-63).

Yerel yöneticilerin iş ve işlemleriyle ilgili olabilecek en doğru kararları verebilmeleri, yani kamu yararını belirleyebilmeleri için sistem, verilerin güncel olmasını talep etmektedir. Verilerin doğruluğunu sağlamak için tüm KBS paydaşlarının gerekli hassasiyeti ve iyi koordine edilmiş çabaları gerekmektedir. Uygulamada, özellikle yerel yönetimlerin yönetim yapısında en yaygın sorunlar, yöneticilerin yeniliğe ve değişime karşı direnci, kalifiye personel eksikliği, sistemin kurulumu ile ilgili yüksek maliyetler, personelin KBS ile ilgili yeterlilik eksikliği veya yüksek devir hızıdır. (Mülazımoğlu, 2017: 87-102)

2.2 Coğrafi Bilgi Sistemleri

Coğrafi bilgi sistemi, kullanıcıların mekânsal/konum bazlı çalışmalarında ve karar verme süreçlerinde destek olmak amacıyla hem grafiksel hem de grafiksel olmayan verilerin

toplanması, saklanması, işlenmesi ve doğru bir şekilde kullanıcılara sunulması işlevlerini yerine getiren sistemdir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Coğrafi Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü 2012)

İngilizce Coğrafi Bilgi Sistemleri'nin (GIS) Türkçe karşılığı olan Coğrafi Bilgi Sistemleri (GIS) terimi, kullanıcılarının çok çeşitli akademik alanlardan gelmesi nedeniyle çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Fakat en genel anlamıyla Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS), bilgi teknolojisi tabanlı bir veri toplama, işleme ve sunma aracı olarak yoğun ve karmaşık konum bilgilerinin etkin bir şekilde kontrol edilmesini sağlayan yönetim teknikleridir. Coğrafi verilerin bir bütün olarak daha etkin kullanılmasını sağlayan bir sistemdir. (Bensghir ve Akay, 2006: 33).

Bazı akademisyenler, CBS'nin tüm mekânsal bilgi sistemlerini kapsayan ve coğrafi verilere bakan bilimsel bir kavram olduğunu iddia etmektedir. Bazıları mekânsal verileri sayısallaştıran bilgisayarlı bir cihaz bazılarına göre de organizasyona yardımcı olan bir veri tabanı yönetim sistemi olarak nitelendirilmektedir (Genco,2010: 12).

CBS, mekânsal sorunları çözmeye yönelik analitik yaklaşımıyla akıllı kararlar alınmasını sağlar. Bir belediye, kaynaklarını daha iyi yönetmek, iletişim kurmak, birlikte çalışmak, acil sorulara yanıt bulmak ve çeşitli coğrafi verileri çeşitli şekillerde birleştirmek için CBS'yi kullanabilir. Yerel yönetimler ve bileşenleri, coğrafi veriler sayesinde daha iyi kararlar almak için ihtiyaç duydukları bilgilere erişebilirler. (Döker, 2022)

Coğrafi bilgi sistemlerinin kullanımı artık yerel yönetimler için bir gerekliliktir. Coğrafi Bilgi Sistemleri, zaman ve para açısından verimli oldukları için yerel yönetimler tarafından projeleri planlamak, kontrol etmek, analiz etmek ve değerlendirmek için kullanılır. Yerel yönetimler kaynaklarını etkin ve verimli kullanırlarsa daha fazla hizmet sunabilirler. (Sözlü vd, 2016: 574).

Yerel yönetimlerde bilgi teknolojileri ve coğrafi bilgi sistemleri birlikte değerlendirilmektedir. Bilgi teknolojileri ve coğrafi bilgi sistemleri sayesinde kaynaklar kolaylıkla toplanabilmekte ve değerlendirilebilmektedir. Karar verme ve analiz süreçleri hızlandırılarak daha isabetli kararlar alınmasına yardımcı olur. Coğrafi bilgi sistemleri yardımıyla personelin yönlendirilmesi, ihtiyaçlarının belirlenmesi ve uygun zamanda hazır bulunması sağlanmaktadır. (Çabuk, 2015: 71).

Yerel yönetimler Coğrafi bilgi sistemlerini, yol yönetimi, arazi kullanımı ve acil durumlar dahil olmak üzere çeşitli görevler için kullanır. Küresel konumlandırma sistemleri, senkronizasyon teknolojileri ve otomatik araç konumlandırma sistemlerinin tümü, doğru veriler sunarken aynı zamanda zaman tasarrufu ve kaynak odaklılık sağlayan mobil çözümler oluşturmak için coğrafi bilgi sistemleriyle entegre edilebilir. (Çabuk, 2015).

CBS’ nin temel ilkeleri;(Erdoğan, M.A. 2017)

- CBS, verileri kullanan bir bilgi sistemidir.
- CBS verileri ve haritalardaki bilgiler güncel olmalıdır.

- CBS, çeşitli kaynaklardan gelen verilerin harmanlanmasını sağlamalıdır.
- İlgili tüm verilerin bütünlüğü CBS ile ifade edilmelidir.
- Çok çeşitli kullanıcılar farklı CBS fonksiyonlarını kullanabilmelidir.
- CBS teknolojisi yazılım ve donanımı Değişikliklere uyum sağlayabilecek ve işlevselliğini artırabilecek şekilde seçilmelidir.
- CBS 'de kullanılan konumsal veri koordinatları uyumlu ve sürekli olarak Koordinat sistemi kurulmalıdır.
- Kararlı bir yönetim ve uzun vadeli yatırımlar gerektirir.
- Çeşitli kaynaklardan gelen verileri tek bir veri tabanında derlemek için ortak girişimler oluşturmak gereklidir.
- Başarılı bir CBS için eğitim, deneyim ve hırs sahibi profesyoneller gereklidir.

2.3. Belediye Web Sitesi

Kullanımı basit ve etkin hizmetler sunan güvenli bir web sitesi aracılığıyla etkin bir e-belediye kurulabilir. Bu bağlamda, e-belediye fikri, elektronik sektörü için önemli bir teknik altyapı ve iş gücü geliştirmenin yanı sıra elektronik kaynakları kullanarak yerel hizmetler sunmayı ve daha fazla vatandaşı ilgilendiren etkin ve verimli iş süreçleri geliştirmeyi amaçlamaktadır. Web sayfası bu durumda belirtilen hedefe ulaşmak için en önemli araçtır. (Genco, 2010: 15).

Web sitelerinin internet ve iletişim teknolojilerinin kullanımıyla şehirlere katkıları şu şekilde sıralanabilir (Bensghir ve Akay, 2006: 124-125):

- Belediyenin personeli, ekipleri ve teşkilat yapısı hakkında ayrıntılı bilgi sunmak.
- Şehir ve sakinleri arasındaki etkileşimi teşvik ederek hem çevrimiçi hem de çevrimdışı toplum hizmetleri sunmak
- Tüm istekleri ve şikayetleri tek bir yerde toplanması
- Karar alma süreçlerine web tabanlı yurttaş katılımına izin vererek yerel demokrasiyi teşvik etmek.
- Yönetim verimliliğini ve şeffaflığı artırmak için belediye meclisi toplantıları, karar verme belgeleri, teklifler ve sonuçlar hakkında halka bilgi vermek.

Web siteleri ayrıca yerel yönetimlere ve genel halka yardım etmede önemli bir rol oynamaktadır. Web sitelerinin topluma fayda sağlamasının bazı yolları şunlardır. (Bensghir ve Akay, 2006: 124-125):

- Halkın şehirle ilgili her türlü bilgi ve belgeye sınırsız erişimi.
- Halk ve şehir arasındaki etkileşimi ve iletişimi teşvik edin.
- Şehir sakinlerinin hizmetlerini hızlı bir şekilde ve çevrimiçi ve çevrimdışı kaynaklara erişerek yerine getirebilmeleri, yerel hizmetler olarak özetlenebilir.

Çok sayıda çalışma, web sitelerinin genel olarak dinamik olmadığını, bazı istatistiksel verileri paylaştığını ve yasalar, iletişim bilgileri ve şehir geçmişleri gibi genel bilgilerin parametreleri içinde çalıştığını belirmiştir. Bu bakış açısına göre bir web sitesi kullanıcı düşünülerek, toplumsal ihtiyaçlara uygun ve kullanıcıyı kavrayabilecek şekilde oluşturulmalıdır. (Saraçbaşı, 2010: 100).

Günümüzde modern ve gelişen bir web sitesinde uygulanması gerekenler şu şekilde sıralanabilir (Genco, 2010: 16-17):

- Haritalar ve ulaşım modları (otobüs, tren, uçak vb.) şehrin ulaşım bilgilerini göstermelidir.
- Şehrin en iyi otel, restoran ve eczanelerinin yerleri listelenmelidir.
- Kolay iletişim için şehrin idari teşkilatı, bölümleri, personeli ve hizmetleri e-posta adresleriyle birlikte açıklanmalıdır.
- İmar uygulamaları ve akıllı şehircilik önerileri internet üzerinden sunulmalı ve yayınlanmalıdır.
- Yönetim şeffaflığını sağlamak için, ihaleler ve satın almalar gibi tüm belediye kararları ve işlemleri çevrimiçi olarak yayınlanmalı ve halka açık olmalıdır.

E-yerel yönetim uygulamaları, web sitelerini daha fazla kişi ziyaret ettikçe daha değerli hale geliyor. Web sitelerini daha kullanışlı hale getirmek için web sitesi kullanımı bölümlere ayrılmalı ve kullanıcı memnuniyetini ölçmek için sık sık anketler yapılmalıdır. Web siteleri, sürekli değişen ihtiyaçlara bağlı olarak E-Belediye programının hedeflerini gerçekleştirmekte zaman zaman yetersiz kalabilmekte ve beklenen faydayı elde etmeyi zorlaştırabilmektedir. E-dönüşüm sürecinde oluşturulan E-Belediye platformunun tek başına yetersiz kaldığı da bir gerçektir. Bu uygulamanın en yararlı olabilmesi için konut sakinleri, kuruluşlar, işletmeler ve diğer paydaşların çevrimiçi ortama bağlı olmaları ve kendilerini yeni teknolojiler konusunda eğitmeleri gerekir. Öte yandan, yerel yönetimler ve hizmet kullanıcıları, vatandaş olarak ihtiyaçlarını karşılamak üzere tasarlanmış bir web sitesinde E-Belediye politikalarının sunumundan büyük ölçüde yararlanabilirler. (Küçükergüler, 2013: 63)

SONUÇ

Bilgi sistemleri sayesinde çok sayıda sosyal, ekonomik ve çevresel konuda büyük miktarda bilgi ve karmaşık coğrafi veriler yerel yönetimler tarafından kolaylıkla kullanılabilir. Bu da önemli ve karmaşık alanlarda daha isabetli kararlar alınmasını, aksiyonların daha etkin alınmasını, projelerin yürütülmesini ve hizmetlerin sunulmasını sağlar. Coğrafi bilgi sistemlerinin kent bazlı uygulaması olan kent bilgi sistemi, kente ve kent sakinlerine ait tüm mekânsal ve mekânsal olmayan bilgilerin belirli yöntemlerle toplanıp, bir veri tabanına aktarılmasını ve yardımla ilişkilendirilmesini sağlar. Aslında KBS, geniş bir yelpazeyi kapsayan ve kentsel yaşamın tüm yönlerini içeren kentsel bilgilerin doğru yönetimi için önemli bir fırsat sunmaktadır. Bu fırsatı mümkün kılan en önemli unsur ise bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerdir. KBS bu açıdan bir elektronik devlet uygulamasıdır. Şehir

ölçeğinde uygulandığı için yerel bir e-devlet uygulaması olarak anmak mümkün olsa da Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemi ile bağlantısı nedeniyle ulusal bir e-devlet yaklaşımının şehir bazlı ayağını da oluşturmaktadır. Coğrafi bilgi sistemleri sayesinde. Mühendislik operasyonlarından çevre operasyonlarına, tarımsal operasyonlardan halkla ilişkilere, sağlık sistemlerinden eğitime kadar birçok alanın yönetimi kolaylaşmıştır._Coğrafi bilgi sistemlerinin varlığı, stratejik planlamayı daha gerçekçi ve paydaşlarla iş birliğini daha uygun hale getirir. Üretilen planların güvenilirliği ve geçerliliği, Coğrafi Bilgi Sistemi'nde yer alan veriler kullanılarak özel olarak kontrol edilmekte ve analiz edilmektedir. Belediyeler artık faaliyetlerinden haberdar olma noktasından uzaktan hizmet alabilme ayrıca web siteleri sayesinde hedef kitlesini oluşturan vatandaşlar dışındaki gruplarla iletişim kurabilme olanağına kavuşmuştur. Bu nedenle internetin yaygın olarak kullanılan bir ağ haline gelmesiyle belediyeler halkla etkileşimde bulunmak ve ilişkilerini güçlü tutmak için web sitelerini kullanmaktadır.

KAYNAKÇA

Akdoğan, K. (2004). Kent Bilgi Sistemi ve E-belediyecilik Bağcılar Belediyesi Örneği. Sakarya Üniversitesi S.B.E. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi

Çabuk, Saye Nihan. (2015) “CBS’nin Yerel Yönetimlerde Kullanımı ve Kent Bilgi Sistemleri”, Harita Teknolojileri Elektronik Dergisi, Cilt. 7, Sayı. 3, , s. 69-87.

Çoruh, M. (2008). Belediyeler ve İnternet. 13. Türkiye'de İnternet Konferansı Bildirileri (s. 1-7). Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi. https://docplayer.biz.tr/4364355 - Inet-tr-08-22-23-aralik-2008-ankara-xiii-turkiye-de-internet-konferansi-bildirileriorta-dogu-teknik-universitesi-editorler.html Erişim Tarihi: 10.07.2023

Dicle, M. (2011). Türk Kamu Yönetiminde Coğrafi Bilgi Sistemi (Cbs) Uygulamaları ve Tr 83 Bölgesi Örneği, (Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE. Tokat.

Döker,M.F.Yerelyönetimlerdecbsuygulamaları(2022)https://storymaps.arcgis.com/stories/e508ebfaa68b4f29b969384fa80281e7 Erişim Tarihi: 10.07.2023

Erdoğan, M.A 2017“CBS`de Veri/Kaynak Analizi Dersi”, Çukurova Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü Coğrafi Bilgi SistemleriProgramıhttps://abs.cu.edu.tr/Dokumanlar/2017/CSS119/878121946_veri_kaynak_analizi_final_ders_notu.pdf, Erişim Tarihi: 12.07.2023

Genco, M.İ. (2010). Türkiye’de Yerel Yönetimlerde E-Belediyecilik Uygulamaları ve Gelişim Süreci. Mustafa Kemal Üniversitesi S.B.E. Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Gürpınar, S., (2001). Neden Kent Bilgi Sistemi? Coğrafi Bilgi Sistemleri Bilişim Günleri. 1-7, F.Ü., İstanbul

İncesu, F. (2018). Belediye Hizmetleri Yönetiminde Coğrafi Bilgi Sistemleri (Cbs) Kullanımı: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dönem Projesi

Kaya Bensghir, T., ve Akay, A. (2006). Bir Kamu Politika Aracı Olarak Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS): Türkiye'de Belediyelerin CBS Uygulamalarının Değerlendirilmesi. Çağdaş Yerel Yönetimler, 1, 31-46

Küçükergüler, K. (2013). Türkiye'de E-Devlet Çalışmaları: Rize ve İlçe Belediyelerinin E-Belediye Hizmetleri Üzerine Bir Araştırma. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı

Köroğlu, F., (2002). Kent Bilgi Sistemi Oluşturulması Üzerine Bir Araştırma. G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y.Lisans Tezi (yayınlanmamış), 145s, Ankara.

Mülazımoğlu, M.E. (2017). Kent Bilgi Sistemi ve Yerel Yönetimler Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Örneği1 Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 4 (Sf. 87-102)

Polat, R. (2006). E-belediyecilik Kılavuzu Yerel Yönetim Vatandaş Etkileşimi. İstanbul: Tasam Yayınları

Saraçbaşı, Y. (2010). Türkiye’de E-Belediyecilik Uygulamalarında Belediye Vatandaş ilişkisi: Malatya Örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi S.B.E. Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi

Sözlü, Hüseyin, Acar, Şaban, Doğan, Lütfi, Şensoy, Utku: Adana Büyükşehir Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemine Altlık Oluşturmak Amacıyla Su Abone Adresleri Güncelleme Sistemi Projesi, Adana, 6. Uzaktan Algılama-CBS Sempozyumu (UZALCBS 2016), 5-7 Ekim 2016, s.575-581.

T.C Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Coğrafi Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü 2012 https://webdosya.csb.gov.tr/db/kbs/webmenu/webmenu9797.pdf T.C Erişim Tarihi: 10.07.2023

METAVERSE VE YEREL YÖNETİMLER

Zümrüt POLAT[1], Melike HANİKOĞLU[2], Doç. Dr. Çiğdem AKMAN[3]

[1] Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

- ORCİDID: 0000–0003–2233-4039

[2] Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

- ORCİD ID: 0000-0003-2556-6687

[3] Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

- ORCİD ID: 0000-0002-1936-6884

ÖZET

Küreselleşme ve bilgi teknolojisindeki yenilikler, tüm dünyada kamu yönetimi ve beraberinde yerel yönetimleri etkilemiştir. Yerel yönetimler, kentsel sorunların ve halkın taleplerinin arttığı günümüzde, mevcut sorunları hızlı bir şeklide çözebilmek ve talepleri karşılayabilmek için, birçok hizmeti dijital ortamlarda sunmaya başlamışlardır. Dijital dönüşüm süreci olarak adlandırabileceğimiz bu süreçte, bilgi teknolojisindeki gelişmeler Metaverse'ün oluşmasına katkıda bulunmuştur. Artırılmış gerçeklik, sanal gerçeklik, Blokzincir gibi teknolojilere dayanarak oluşturulan Metaverse başlarda oyun oynamak, sosyalleşmek amacıyla kullanılmıştır. Ancak günümüzde Metaverse, turizm, ticaret, eğitim, mimarlık, mühendislik, pazarlama gibi birçok alanda kullanılmaya başlanmıştır.

Yerel yönetimler, sorunlara daha yenilikçi çözümler bulabilmek için geleneksel yöntemler yerine bu teknolojik yöntemleri kullanmaya başlamışlardır. Bu noktada, gerçek ve sanal evreni birleştiren, kullanıcıların zaman ve mekân sınırlarını ortadan kaldıran, güçlü dijital yeniliklere sahip Metaverse platformunun kullanımı, toplumlarda gittikçe yaygınlaşmış; kentlerde sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal alanda dijital dönüşümler yaşanmasına neden olmuştur. Pandemi süreci, Metaverse uygulamasının yaygınlaşmasında itici bir güç olmuştur. Bu konuda dünyada Seul ve Şangay gibi kentler öncü rol oynamaktayken; Türkiye'de bu yönde yapılan çalışmalar henüz hazırlık aşamasındadır. Türkiye'de 2018'de Cumhurbaşkanlığına bağlı kurulan Dijital Dönüşüm Ofisi bu konuda yerel yönetimleri teşvik etmek adına öncü rol oynamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Metaverse teknolojisinin dünyada ve Türkiye'de uygulanabilirliğini yapılmış akademik çalışmalara dayanarak tartışmak; Metaversün güçlü ve zayıf yönlerini tespit etmektir.

Çalışmanın birinci kısmında "*Metaverse kavramı ve içeriğine"*, ikinci kısmında "*Metaverse kavramının ortaya çıkışına"* ve üçüncü kısmında da "*yerelde Metaverse uygulamaları"* başlığı altında dünya ve Türkiye'de yapılmış olan çalışmalara değinilecektir. Sonuç kısmında ise Metaverse teknolojisinin dünyada ve Türkiye'de nasıl daha iyi uygulanabileceği sorusuna cevap aranmak istenmiştir. Bu kapsamda yapılmış olan çalışmalar ışığında, tespit ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Metaverse, Yerel Yönetimler, Dijital Dönüşüm

ABSTRACT

Globalisation and innovations in information technology have affected public administration and local governments all over the world. In today's world where urban problems and public

demands are increasing, local governments have started to provide many services in digital environments in order to solve existing problems quickly and meet demands. In this process, which we can call the digital transformation process, developments in information technology have contributed to the formation of the metaverse. The metaverse, which is based on technologies such as augmented reality, virtual reality and blockchain, was initially used for playing games and socialising. However, today, metaverse has started to be used in many fields such as tourism, trade, education, architecture, engineering, marketing.

Local governments have started to use these technological methods instead of traditional methods in order to find more innovative solutions to problems. At this point, the use of the metaverse platform, which combines the real and virtual universe, eliminates the time and space limits of users, and has powerful digital innovations, has become increasingly widespread in societies; it has caused digital transformations in social, economic, cultural and political areas in cities. The pandemic process has been a driving force in the spread of the metaverse application. While cities such as Seoul and Shanghai play a pioneering role in this regard in the world, studies in this direction in Turkey are still at the preparatory stage. The Digital Transformation Office, which was established under the Presidency of the Republic of Turkey in 2018, plays a leading role in encouraging local governments in this regard.

The aim of this study is to discuss the applicability of metaverse technology in the world and in Turkey based on academic studies and to identify the strengths and weaknesses of metaverse.

In the first part of the study, "the concept and content of metaverse", in the second part "the emergence of the concept of metaverse" and in the third part "metaverse applications in the local area" will be discussed under the title of studies conducted in the world and Turkey. In the conclusion part, it is aimed to seek an answer to the question of how metaverse technology can be better implemented in the world and in Turkey. In the light of the studies conducted in this context, determinations and recommendations have been made.

Keywords: Metaverse, Local Governments, Digital Transformation

GİRİŞ

İletişim teknolojisindeki gelişmeler, ilk çağlardan günümüze kadar toplumu değiştiren ve dönüştüren temel faktör olmuştur. Baş döndürücü bir hızla devam eden bu teknolojik gelişmelerden biri de internet ve bilgisayar teknolojisidir. Bu teknoloji, iletişim olanaklarını artırmakla birlikte sosyal, ekonomik ve politik konularda küresel bir etkileşim ve değişim ortaya çıkarmıştır. Bu yeni iletişim olanakları ile insanlar artık izleyici değil, olayların öznesi haline gelmiştir. Ayrıca toplumsal ve ticari ilişkiler de artık yerel değil, küresel olmaya başlamıştır.

Kısacası internet ve bilgisayar teknolojisiyle birlikte bilgiye dayalı bir toplumun temelleri atılmış, ilişkilerin boyutu değişmiş ve hızlı bir dijital dönüşüm süreci yaşanmıştır. Bu süreç, yerel yönetimlerin hizmet sunum anlayışını da önemli ölçüde değiştirmiş; e-devlet, e-belediye, akıllı kent hizmetleri, dijital kentler gibi uygulamalar, halkın hizmete daha hızlı ve kolay ulaşımını ve yönetsel birimlerle daha kolay iletişim kurmasını sağlamıştır.

Dijital dönüşüm sürecinin son halkası olan Metaverse uygulaması; ticaretten turizme, eğlenceden eğitime kadar birçok alanda yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmış ve yerel yönetimler de bu sürece uyum sağlamak durumunda kalmıştır. Artırılmış gerçeklik, sanal gerçeklik, Blokzinciri ve yapay zekâ gibi teknolojilere dayanan Metaverse uygulaması, yerel hizmet sunumunda belediyeler tarafından uygulanmaya başlanmış, daha etkin, verimli ve katılımcı bir yönetim anlayışı oluşturulmaya çalışılmıştır. Dünyada Seul, Şangay ve Santa-

Monica'da ilk kez çalışmaya konulan Metaverse uygulaması ile sanal belediye ofisleri oluşturulmuştur. Böylece kentsel hizmetlere, zaman ve mekân kısıtlaması olmaksızın ulaşım olanağı sağlanmıştır. Türkiye'de ise Metaverse konusunda internet hızının sağlanması ve kentlerde dijital ikizlerin oluşturulması çalışmaları hazırlık aşamasındadır. Ankara Büyükşehir Belediyesi 4. Test şehri olduğunu duyurmuş ve bu konuda öncü bir rol üstlenmiştir.

Çalışmanın amacı, kentlerin dijital dönüşümü ve gelişiminde Metaverse teknolojisinin etkilerini ve kullanım alanlarını tartışmaktır. Bu kapsamda dijital dönüşüm süreci ve Metaverse teknolojisinin ortaya çıkışına kısaca değinildikten sonra dünyadaki ve Türkiye'deki uygulamalar yerel yönetimler açısından incelenecektir.

1.METAVERSE KAVRAMI VE İÇERİĞİ

Metaverse kavramı, Neal Stephenson tarafından, ilk kez 1992 yılında, bir bilim kurgu romanında (Snow Crash- Parazit) kullanılmıştır. Metaverse kavramındaki, "Meta" kelimesi "öteki", "verse" kelimesi ise "evren" anlamına gelmektedir ve Türkçeye "öteki evren" şeklinde çevrilmektedir (Esen, 2023: 483). Erişilebilen fiziksel dünya ile bağlantılı sanal ortamı ifade eden Metaverse uygulamasında, sanal gerçeklik kulaklığı ya da gözlüğü gibi araçlar kullanılarak, kişilerin sanal ortamı görselleştirmesi ve sürükleyici bir kişisel deneyim yaşaması sağlanmaktadır (Bale vd. 2022: 1). Bu anlamda Metaverse, kullanıcıların aynı anda hem fiziksel hem sanal dünyada var olmalarını ve sosyal, politik, ekonomik ve kültürel etkileşimlere girmelerini sağlayan bir evren şeklinde tanımlanabilir (ÇŞİDB, Blok Zincir ve Metaverse Teknolojisi Çalışma Heyeti Sonuç Raporu, 2022: 56).

Metaverse ortamlarında kullanıcıların kendilerini temsil eden sanal karakterleri (avatarlar) ve sanal karakterler (bot) vardır. Ayrıca kullanıcıların bulunduğu yerler gerçek dünyada karşılığı olan yerler olabileceği gibi sonradan tasarlanmış sanal yerler de olabilir. Metaverse ortamlarında bulunan nesneler, oyunlar ve diğer interaktif öğeler kullanıcıların hizmetinde olup, çevrim içi birçok etkinlik (sinema, tiyatro, konser, müze ziyareti, toplantı, eğitim vb.) yapılabilmektedir (Esen, 2023: 484). Örneğin propagandalar ve seçim kampanyaları, konserler, konferanslar, sergiler, gala törenleri, müze ziyareti gibi sosyal ve kültürel aktiviteler yapılabilmekte ve çeşitli ekonomik değerler üretilerek alışveriş yapılabilmektedir. (Özbey ve Tan, 2022: 1565). Birçok faaliyetin sanal dünyada yapılabilmesinin gerçek dünyada iş, eğlence ve seyahat ihtiyacını, otomobillerden kaynaklı enerji tüketimini, çevre kirliliğini ve iklim değişikliklerini büyük ölçüde azaltacağı yönünde görüşler vardır (Aksu ve Ercoşkun, 2022: 115).

Ancak yeni sosyalleşme biçimleri, yeni ekonomik kazanımlar ve eğitimde yeni etkinlikler kazandırmakla beraber, Metaverse birçok olumsuz sonucu da doğurma potansiyeline sahip bir uygulamadır. Metaverse ile ilgili kullanıcı yorumlarının değerlendirildiği bir çalışmada kullanıcıların görüşlerinin, Metaversün, toplumu pasifize edeceği; bireyleri "sanal köleler" haline getireceği; ahlaki ve dini değerleri zayıflatacağı; bağımlılık yapabileceği; insanların gerçeklik ve zaman algısını ve psikolojisini bozacağı; toplumdaki asosyallik riskini arttıracağı; kuşaklar arası çatışmaya neden olacağı ve sanal dünyadaki suç potansiyelini arttıracağı yönünde olduğu görülmüştür (Kuş, 2021: 256-259). Metaverse konusundaki tüm bu yorumlar, kullanıcıların bu uygulama konusundaki şüphe ve korkularını açıkça yansıtmaktadır.

Kısacası, Metaverse teknolojisinin iletişimde yenilik, sanal ekonominin geliştirmesi, markalaşma için yeni fırsatlar ve uzaktan çalışma imkânı gibi avantajlarıyla beraber gizlilik ve güvenlik sorunları, gelişmiş dijital teknolojilerin gerekliliği, donanım gereksinimi ve hukuki alt yapısının eksik olması gibi dezavantajları da bulunmaktadır. (ÇŞİDB, Blok Zincir ve Metaverse Teknolojisi Çalışma Heyeti Sonuç Raporu, 2022: 57) Merkeziyetsiz, dağınık,

otonom bir ortam olan Metaverse ortamı, başta etik ve hukuki problemler olmak üzere, sosyal, teknolojik, sektörel ve beşeri açıdan birçok potansiyel tehlikeyi de bünyesinde barındırmaktadır. Ancak ülkelerin gerekli önlemlerin alması durumunda, bu problemler engellenebilecektir. (ÇŞİDB, Blokzincir ve Metaverse Teknolojisi Çalışma Heyeti Sonuç Raporu, 2022: 101) Bu anlamda, Metaverse platformunun, fayda ve zararları iyice analiz edilmeli ve ortaya çıkabilecek sakıncalar için önlemler alınmalıdır. Metaversün ortaya çıkışı ve gelişim sürecine kısaca değinelim.

2.METAVERSE KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI

Metaverse kavramı, dijital dönüşüm süreci ile beraber ortaya çıkan bir olgudur. Bu nedenle söz konusu kavramın ortaya çıkışı ve gelişim sürecine geçmeden önde dijital dönüşüm sürecine kısaca değinmekte fayda var.

Dijital teknolojilerin kökeninde bilgisayar ve internet vardır. Bilgisayar, bilgilerin dijital ortama aktarılmasını; internet de bu bilgilerin tüm dünya ile paylaşılmasını sağlamaktadır. Dijitalleşme süreci, birçok teknolojiyi (saat, telefon, televizyon, bilgisayar vb.) bütünleştirmiş ve "bilgi çağı" ve "bilgi toplumu" kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte gelişmiş ya da gelişmekte olan bütün ülkeler, bilgi çağında bilgi toplumu olmanın gereklerini anlamaya yönelmişlerdir (Okçu ve Akman, 2022: 434-435). Çünkü değişime uyum sağlayamayan ülkelerin kalkınması mümkün değildir.

Dijital dönüşüm süreci, hizmet sunumunda internetin ötesine geçilerek, yapay zekâ, Blokzincir, büyük veri, nesnelerin interneti, bulut bilişim gibi teknolojik unsurların kullanılmasını ifade etmektedir (Tamer ve Övgün, 2020: 776-777). Tüm dünyada teknolojinin hızla geliştiği ve dijitalleşmenin arttığı dijital dönüşüm sürecine, gerek merkezi yönetim gerekse yerel yönetimler, mevcut sorunlara çözüm üretebilmek, vatandaşların değişen taleplerini karşılayabilmek ve vatandaşa daha etkin, kaliteli, hızlı ve ucuz hizmet sunabilmek için ayak uydurmak zorunda kalmıştır (Karaca ve Öztürk, 2019: 529).

Dijital yenilikler, belediyelere geniş kitlelere ulaşma, dünyadaki farklı uygulamaları inceleme ve yerel hizmeti hızlı ve kolay bir şekilde sunma imkânı sağladığı gibi, yerel halka da birçok bilgiye kolaylıkla ulaşabilme, kaliteli hizmet alma, zamandan tasarruf etme, yönetime katılma ve hesap sorma gibi olanaklar sağlamıştır. Böylece dijital dönüşüm sayesinde daha şeffaf, hesap verebilir ve vatandaş odaklı hizmet sunan belediyeler yerel halka daha çok güven vermeye başlamışlardır (Kaypak vd., 2017: 1800-1811). Bu açıdan, dijital dönüşüm sürecinin, yerel yönetimlerin halka hizmet sunmasını kolaylaştırdığı ve hızlandırdığını ve yerel yönetim ile vatandaş arasındaki ilişkiyi olumlu etkilediğini ve en nihayetinde yerel yönetimin hizmet sunma anlayışını etkilediğini söyleyebiliriz. Dijital dönüşüm sürecinde ortaya çıkan Metaverse kavramı ise özellikle pandemi sürecinde yaygınlaşmıştır.

Pandemi dönemi, insanları yüz yüze iletişimden uzaklaştırmış ve iletişimde büyük bir boşluk oluşturmuştur. Fiziksel etkileşim yerine sanal etkileşimi tercih etmeye başlayan insanların Metaverse gibi sanal ortamlara uzun süre maruz kalması, insanlar arasındaki iletişimin kopmasına ve ciddi zihinsel sorunlara neden olabilir. Bu da gelecek nesiller için büyük bir tehdittir (Bale vd., 2022: 8). Nitekim pandemi döneminde, Türkiye gibi geleneksel aile yapısına dayanan toplumlar dahi oldukça yıpranmıştır ve Metaverse teknolojisi ile birlikte daha da yıpranacağı öngörülmektedir (Kırık ve Memmi, 2022: 164).

Metaverse kavramı, ilk kez 1992 yılında kullanılmış, 2021 yılında Facebook'un sahibi olduğu dijital platformları "Meta" markası altında birleştireceğini açıklamasıyla daha popüler bir hale gelmiştir. Tüm dünyanın ilgisini çeken Metaverse evrenine, (Güler ve Savaş, 2022: 311) Facebook'un ardından diğer büyük şirketler (Microsoft, Nvidia, Apple vb.) de dâhil olmuş ve

milyarlarca dolar yatırım yaptıklarını açıklamışlardır. Tüm bu yatırımlar aslında sektörün ne boyutta olacağının da bir göstergesi olmuştur (Esen, 2023: 484).

Kısaca özetlersek, sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik, karma gerçeklik, yapay zekâ, Blokzincir teknolojisi, nesnelerin interneti ve web 3.0 teknolojilerin bileşenlerden oluşan Metaverse, başlarda oyun amacıyla ortaya çıkmıştır. Ancak gerek Covid-19 pandemisinin gerekse teknolojik gelişmelerin etkisiyle Metaverse, oyun, eğitim, turizm, araştırma ve geliştirme, iletişim ve sanat gibi pek çok farklı alanda uygulanmaya başlamıştır (Güler ve Savaş, 2022: 311). Günümüzde dijital teknolojiler ve internet hızındaki artış, teknolojinin ucuzlaması ve yaygınlaşması Metaversü fazla gündeme getirmiş, birçok firma bu alanlardaki yatırımlarını hızlandırmıştır (Kırık ve Memmi, 2022:161). Yerel yönetimlerde Metaverse uygulamalarına, bu konudaki dünya ve Türkiye örneklerine kısaca değinelim.

3.YERELDE METAVERSE UYGULAMALARI

Yerel yönetimler açısından Metaverse, akıllı kentlerin sanal biçimi olan dijital ikiz kentlerin oluşturulmasına dayanmaktadır. Artırılmış ve sanal gerçeklik teknolojisi ile desteklenen dijital ikiz kent uygulaması ile birlikte, kentlerde oluşabilecek potansiyel sorunlar önceden tespit edilebilmekte, kentsel planlamalar yapılarak mevcut sorunlar çözüme kavuşturulabilmektedir. Bu kapsamda, Metaverse ortamında dijital ikiz kentlerde kentsel yönetişimden, kentsel kaynak yönetimine; kent turizminin geliştirilmesinden, kentsel iklim değişikliğinin azaltılmasına kadar birçok konuda planlama yapılabilmektedir (Aksu ve Akman, 2023: 761). Yerel yönetimlerin Metaverse ile ilgili Türkiye'de ve dünyadaki uygulama örneklerine kısaca değinelim.

3.1.Türkiye'de Metaverse Uygulamaları

Türkiye yaşanan dijital dönüşüm sürecine uyum sağlamaya çalışan ülkelerden biridir. 1980'li yıllarda, telekomünikasyon alanında altyapı yatırımları yapılmış ve iletişim teknolojisini geliştirmek amacıyla adımlar atılmıştır. Ancak devlet kurumları arasında koordinasyonun ve uzun vadeli bir stratejinin olmaması nedeniyle istenen düzey yakalanamamıştır. Okcu ve Akman'a göre (2022: 435-442) Türkiye'nin dijital dönüşüm süreci 3 dönemde incelenebilir:

- 1990'lı yıllarda; bilgisayar ve internet teknolojisine yönelik altyapı yatırımlar yapılmış ve kamu bilgisayar ağları kurulmaya başlanmıştır.
- 2000'li yıllarda; Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde internet altyapısı güçlendirilerek internet kullanımı arttırılmış; geleneksel bürokratik devlet anlayışı terk edilerek "e-devlet" uygulamasına geçilmiştir.
- 2010'lu yıllarda; dijital dönüşüm kapsamında kurumsal bir değişim yaşanmıştır. 2011 yılında, Devlet Planlama Teşkilatı kapatılarak Kalkınma Bakanlığı Kurulmuş; Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı çatısı altında "E-Devlet Hizmetleri Dairesi Başkanlığı" kurulmuş ve 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçilmesiyle birlikte "Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi" kurulmuştur. E-devletten d-devlete geçişi koordine edecek olan ofisin, dijital dönüşüme öncülük etmek, kurumlar arasında koordinasyonu sağlamak, dijital teknolojilerin kullanımın temin etmek ve siber güvenliği sağlamak gibi görevleri vardır.

Görüldüğü gibi, dijital dönüşüm sürecinin yerel yönetimlere yansıması e-belediyecilik şeklinde ortaya çıkmıştır. Yerel yönetimler, halkın ihtiyaçlarını daha kaliteli, hızlı ve ucuz bir şekilde karşılayabilmek için dijital alanda yaşanan bu değişim ve dönüşüm çalışmalarına uyum sağlamaya başlamıştır (Yıldırım, 2021: 77-78). Yerel yönetimlerin uyum sürecinde, Dijital Dönüşüm Ofisi öncü bir rol üstlenmiştir.

Dijital Dönüşüm Ofisi, 2018 yılında, 48 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'yle, dijital dönüşüme ayak uydurabilmek, kamu yönetiminin dijital dönüşümüne ilişkin politikaları yürütmek, yapay zekâ uygulamalarını koordine edebilmek, siber güvenliği sağlamak, bilgi

iletişim teknolojilerinin sanayi üretimine uyumuna yönelik projeleri desteklemek amacıyla kurulmuştur. (Tamer ve Övgün, 2020: 797) Ayrıca, Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'na bağlı, Blok Zincir ve Metaverse Teknolojisi Çalışma Heyeti kurulmuş ve heyet 2022 yılında çalışmalarını rapor şeklinde sunmuştur (2022: 19).

Bununla birlikte Metaverse ile ilgili gönüllü çalışmalar da yapılmaktadır. Bu konudaki bilimsel açığı kapatmak amacıyla otuz üç akademisyen, araştırmacı ve girişimci bir araya gelerek 2022 yılının başında bir proje (Metaverse Projesi) başlatmışlardır. Metaverse konusunda farkındalık kazandırmak ve bu alandaki çalışmaları, girişimleri, yatırımları artırmak amacıyla ortaya çıkan proje sonucunda Metaversün etkilerine ilişkin bir kitap yayınlamıştır (Esen, 2023: 485).

Türkiye'de 2016-2021 yılları arasında Metaverse alanında çalışmalar yürüten 13 firma görülmektedir. Bu firmalar çoğunlukla oyun teknolojileri, NFT ve sanal ve arttırılmış gerçeklik teknolojilerinde faaliyet yürütmektedir (ÇŞİDB, Blok Zincir ve Metaverse Teknolojisi Çalışma Heyeti Sonuç Raporu, 2022: 39). Ticari işletmelere ek olarak bireylerin de Metaverse'e olan ilgileri gün geçtikçe artmaktadır. 2021 yılı itibariyle, Türkiye sınırları içinde 20.000'den fazla sanal arsa bireyler tarafından satın alınmıştır. Birçok farklı sektördeki firmalar, müşterileriyle etkileşim kurmak için Metaverse'te dijital mağazalar açmıştır (https://www2.deloitte.com/tr).

Ayrıca Metaverse uygulaması ile birlikte Coğrafi Bilgi Sistemi dijital ikizlerde oluşturulmakta ve tüm binalar ve parseller bu sisteme kaydedilmektedir. Gayrimenkul sektöründe faydalı olacağı düşünülen bu çalışmada Türkiye hazırlık aşamasındadır. Bu kapsamda Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Metaverse ortamına dâhil olmak için çalışmalara başlamış ve Amasya pilot il olarak seçilmiştir. Bu çalışmalar kapsamında üç boyutlu tapu ve kadastro bilgileri, şehir modelleri ve gayrimenkul değer bilgileriyle adres bilgilerinden oluşan veriler hazırlanmaktadır (Tunçer, 2022).

Deloitte'un, Metaverse ekosisteminin Türkiye'ye olası ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerini ortaya koyduğu bir araştırmada, Metaverse'ün 2035 yılına kadar, potansiyel ekonomik katkısının yıllık 19,9 milyar dolar ile 37,5 milyar dolar arasında olabileceği öngörülmektedir. Bu değer Türkiye'nin 2035 için öngörülen Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'nın %1,3 ila %2,4'üne eşdeğerdir. Potansiyel ekonomik etkilerin sektörleri farklı düzeylerde etkileyeceği öngörülmekle birlikte, en fazla e-ticaret, perakende, eğitim, turizm ve kültür, oyun ve e-spor gibi sektörlerin etkilenmesi olasıdır. (https://www2.deloitte.com/tr)

Dijital dönüşüm sürecinin son uygulaması olan Metaverse teknolojisi, merkezi yönetimler tarafından kullanıldığı gibi yerel yönetimler tarafından da kullanılmaya başlanmıştır. Belediye hizmetlerinin dijital ortama taşınmasıyla ortaya çıkan bu dönüşüm sürecinde, yeni sanal dünyanın temsili olarak kabul edilen Metaverse uygulamaları, dijital belediyecilikte de kullanılmaktadır. Bu süreçte, belediyelere ait dijital belediyecilik uygulamaları, Metaverse dünyasında var olmaya başlamış ve belediye yönetimleri bu sanal evrene katılmaya başlamışlardır. Dünyada Metaverse evrenine katılan belediye sayısı çok olmamakla birlikte, Ankara Büyükşehir Belediyesi (BLD 4.0 V22 projesiyle) Metaverse uygulamaları konusunda 4. test şehir olduğunu duyurarak bu alanda uygulama gerçekleştiren ilk belediye olmuştur. Ancak bu proje, henüz başlangıç ve test aşamasında olup, proje kapsamında sunulan dijital hizmetler genellikle bilgilendirme amaçlıdır. Proje kapsamında paylaşılan tüm videoların izlenme sayısı yüksek olmakla beraber, video içerikleri Metaverse uygulamaları açısından yeterli değildir (Yazıcı, 2022:1569-1580).

3.2. Dünyada Metaverse Uygulamaları

Hükümetler, bilişim ve yazılım teknolojisini yakından takip etmekte ve bu konudaki çalışmalarını hayata geçirmektedir. Metaverse, şehirde ihtiyaç duyulan tüm gereksinimler için bir araç konumundadır. Kent yönetiminin yenilikçi araçlarla yeniden ele alınması; sanal

gerçeklik, karma gerçeklik, blok zinciri, nesnelerin interneti ve dijital ikizler aracılığıyla şekillenmiştir (Aksu ve Ercoşkun, 2023:3). Bu çalışmada, aşağıda belirtilmiş olan belli başlı ülkelerin Metaverse çalışmaları ve yereldeki uygulamalarına değinilmektedir. Seul, Şanghay ve Santo Monica gibi kentler Metaverse'ü pilot uygulamaya geçirmiş, bu sayede diğer kentler içinde yol gösterici olmuştur.

2021 yılının sonlarına doğru, Güney Kore'de Metaverse çalışmalarında önemli gelişmeler yaşanmış ve hem ulusal hem de yerelde büyük bir yankı uyandırmıştır. Güney Kore'nin ilk adımı yerel yönetim yönünde olmuş ve pilot uygulama için ülkenin başkenti Seul seçilmiştir. Belediye binalarını görünmez yapabilmek ve dijital olarak hizmet sağlayabilmek amacıyla "2022-2026 yıllarını kapsayan dört yıllık bir plan" hazırlanmıştır. Seul'de, Metaverse uygulaması ile birlikte belediye hizmetlerine entegre edilerek dijital belediye binası ve belediye başkanına sanal bir ofis kurulacak ve yine kamu hizmetlerini sunabilmek için 2023 yılında "Metaverse 120 Center" açılacaktır. Bu sayede belediye binalarında çalışan personellerin yoğunluğu azalacak, bürokratik engeller aşılacak ve işlemlerde zaman tasarrufu sağlanacaktır. (Sputniknews, 2021).

Seul'de Metaverse çalışmalarını yerel yönetimler açısından değerlendirdiğimizde; yaşlılar veya engellilerin belediye hizmetlerine erişiminde kolaylık sağlanmıştır. Belediye binasına gitme zorunluluğu ortadan kalkarak; evlerinden VR gözlük ile Metaverse'e bağlanacak, belediye binasını ziyaret edecek, hizmetlerden yararlanabilecek, öneri ve şikâyetlerini sanal ortamda başkana veya ilgili birimlere iletebilecektir (NTV, 2022). Belediye hizmetlerinin Metaverse'e aktarılması yalnızca dezavantajlı kesime değil, şehrin tüm sakinlerini kapsamakta ve birçok açıdan kolaylık sağlamaktadır. Belediye şehri Metaverse'e taşıyarak; müze gezisi, festival, konser gibi çeşitli etkinliklerini yürütmektedir.

Sanal Belediye Başkanlığı Ofisinde; 3D avatarlar, 'Metaverse 120 Merkezi'ndeki şikâyetleri ve başvuruları ele alacaktır. Böylece vatandaşlar evrak işlerini şahsen yapmak yerine sanal gerçeklikle yapmak için sıraya girecektir. *Güney Kore'nin cumhurbaşkanlığı seçimleri dijitalde etkisini* göstermiştir. Örneğin; seçim kampanyaları sırasında da adaylar, avatarları ile seçmenlerden gelen soruları Metaverse'te yanıtlamıştır. Adayların avatarlarının çoğunluğunun Z jenerasyonundan genç destekçiler tarafından kontrol edildiği önemlidir. Başkan adayları, avatarları ile Güney Kore vatandaşlarından gelen işsizlik ve artan konut fiyatları hakkında sorularına da yanıt verdikleri dijital bir panele katılmışlardır. Güney Kore seçiminde adaylar, mümkün olduğunca çok seçmenle (özellikle genç seçmenlerle) bağlantı kurmak için son teknolojilerden yararlanmıştır. Seçim zamanında adaylar kişisel olarak her bölgeyi tek tek gezemedikleri için dijital kolonları ile her yere ulaşmaları mümkün olmuştur. Dijital kolonlar, farklı bölge ve seçmen kitlesine hitap edebilmek için bazen spor ve bazen daha resmi olarak giydirilmiştir. (Şener, E. 2022, Hürriyet Gazetesi). Ayrıca, hükümet Metaverse Seul Yönergesini de hazırlayarak, kötü kullanımlar için yasal bir sınır ya da güvenlik oluşturmuştur.

Santa Monica'nın Metaverse uygulamaları incelendiğinde; Metaverse uygulamasına giren ilk kentler arasındadır. 1 Aralık 2021 yılında Metaverse bir oyun ile yayılmaya başlamış, sonrasında kent yönetimi eğitiminde de kullanılmıştır. Santa Monica, kent idaresi kâr amacı gütmeyen, özerk bir kuruluş ile işbirliğine giderek Metaverse çalışmalarına ortak olmuştur (Desreumaux, 2022).

Şanghay'ın Metaverse uygulamaları incelendiğinde; Metaverse uygulamasında Seul örneğine benzer bir diğer ülkedir. Şanghay, Anakara Çin uzantısında Metaverse tekniğini uzun vadeli kullanan ilk şehir olmuştur (Zhu Shenshen, 2022). Çin'in en kalabalık şehri olan Şanghay, önümüzdeki beş yıl içinde Metaverse'i kamu hizmetlerinde kullanmanın yollarını aramaktadır. Şanghay Belediyesi Ekonomi ve Enformasyon Komisyonu'na göre şehir yeni kaynaklar bulmak için geleceğe yönelik Metaverse teknolojisinin şehir ekonomisi üzerinde daha fazla yayılmasını

ve kullanılmasını hedeflemektedir. Metaverse'nin sensörler ve diğer gerçek zamanlı entegrasyonlarla etkileşimi sağlanacaktır (Yang, 2022).

Metaverse'in Şangay'ın kalkınma stratejisine eklenmesinde şehrin 2035 yılına kadar "küresel olarak etkili bir dijital merkez" olması hedeflenmektedir (Weı,2022). Yerel hükümet, sanal dünya ve gerçek toplumun etkileşim halinde olacağı platformun araştırma ve geliştirme çalışmalarını, temel teknolojileri geliştirerek ve daha zengin ve çeşitli içerik senaryolarına sahip yeni platformların oluşturulmasını teşvik ederek hızlandırmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda da sanal konserler, idoller ve spor etkinlikleri gibi dijital eğlence alanında yeni tüketim şekillerinin önemi vurgulanmaktadır. Web3 fırsatlarının planlı keşif sürecine çoklu platform OpenID, dağıtık veri depolama, merkeziyetsiz alan adı çözüm sistemi (DNS) ve donanım tabanında yapılacak bir güncelleme ve 6G, Internet Protocol versiyon 6 (IPv6), altıncı nesil kablosuz ağ teknolojisi (Wi-Fi6) ve kuantum iletişimin kullanılmasıyla tamamlanacak uçtan uca şifreli iletişim teknolojisinin araştırılması da dahil olacaktır (E.t. 1. 07. 2023 https://tr.cointelegraph.com.tr) Şehrin ihtiyaçlarına yönelik Metaverse de kulanım araçlarını çeşitlendirecektir.

Sonuç olarak yukarıda anlatılan bilgiler ışığında; dünyada Metaverse uygulamalarında önemli adımlar atılmış ve önümüzdeki yıllarda daha fazla belirginleşmesi beklenilmektedir. Seul, Santa Monica ve Şanghay Metaverse çalışmalarında öncü rol oynayan kentler olmuş ve çalışmalarında benzerlikler bulunmuştur. Örneğin; üç kentte belediye binalarını dijital ortama aktarmak istemiş ve sanal bir merkezi ve yerel yönetim kurgusu oluşturmuştur. Bir başka benzer özellik ise kentler; merkezi idare, yerel idare, sivil örgütler ve özel şirketlerle birlikte projeler geliştirmekte ve aralarında fon aktarımı sağlanmaktadır. İncelendiğimizde bu sanal dünya gelişmiş ülkelerde daha fazla sıçrama oluşturmuş, sebebi de maddi imkânların daha fazla elverişli olmasıdır. Üç kentte Metaverse çalışmaları devam etmekte ancak bazı açılardan zorluklar yaşamaktadır. Bilişim altyapısı, hukuki altyapı, veri kontrolü ve güvenliği gibi konularda çaba harcamakta ve iyileştirilmesi için adımların atılması gerekmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dijital dönüşüm çağı olarak da adlandırılan 21. Yüzyılda, özellikle bilgisayar ve internet teknolojisindeki gelişmeler, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel dönüşümlere neden olmuştur. Bilişim çağındaki en son gelişmelerden biri de Metaverse teknolojisidir. Yapay zekâ, Blockzincir, artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik gibi teknolojilerin gelişmesi ve Covid-19 pandemi süreci Metaverse'ü yaygınlaştırmış. Bu uygulama, kent sakinlerinin ve idarecilerinin sanal ortamda etkileşim kurmalarını sağlayarak, dijital yönetişimin gelişmesine önemli bir katkıda bulunmuştur. Ayrıca, belediye hizmetlerinin sunumunda geleneksel, bürokratik engeller ortadan kaldırılarak; modern, şeffaf ve katılımcı bir sistem oluşturulmaya çalışılmıştır.

Metaverse kullanıcıların fiziksel ve sanal ortamda aynı anda bulunarak oyun oynayabileceği, sosyo- kültürel aktivitelere katılabileceği ve sanal para ile alışveriş yapabileceği üç boyutlu bir ortam sağlayan bir uygulamadır.

Dünyada Metaverse teknolojisi konusunda Seul, Şangay, Santa Monica gibi kentler öncü rol üstlenmekte ve bu konudaki çalışmalar devam etmektedir. Türkiye ise bu açıdan henüz hazırlık aşamasındadır. Ekonomiyi, ticareti, küresel ilişkileri ve turizmi canlandıran; uzaktan çalışma olanakları sunan Metaverse uygulaması yerel yönetimler açısından da birçok avantaj sağlama etkisine sahiptir. Özellikle, kentsel planlamalarda, çevre kirliliği, gürültü ve trafik gibi sorunların çözümünde, kaynakların tasarruflu kullanımında ve dijital yönetişimin sağlanmasında Metaversün etkili olacağı öngörülmektedir. Ancak Metaverse, bu avantajların

yanında birçok dezavantajları da barındırmaktadır. Bu uygulama, hukuki ve toplumsal açıdan birçok soruyu da gündeme getirmiştir. Bu soruların bazıları aşağıda belirtilmiştir.

Metaverse ortamında bireysel mahremiyetler, ülkelerin güvenlik ve gizlilik politikaları ve ahlaki değerler nasıl korunacaktır? Sanal suçların önlenmesi ve cezalandırılması konusunda herhangi hukuki düzenleme var mıdır? Gerçeklik duygusunu kaybeden gençler ile ebeveynleri arasında kuşak çatışması olabilir mi? Kentsel hizmetlerin sunumu başka bir yolla yapılamaz mı?

Metaverse platformunun potansiyel tehlikeleri ve zararları görmezden gelinmemeli; bu konuda gerekli önlemler alınarak, tüm topluma eğitim verilmelidir. Potansiyel tehlikeleri önlemek amacıyla, Metaverse alanında bir **enstitü kurulmalı;** alanında uzman akademisyenlerin, sivil toplum kuruluşu yönetici ve üyelerinin, bağımsız çalışan uzmanların ve yerel-merkez uzantısında çalışan personellerin katılımı sağlanarak çalışmalar yapılmalıdır. Ayrıca yasa yapıcıların da Metaverse ile ilgili olası tehditlere karşı önlem alması gerekmektedir. Bu kapsamda veri tabanı güçlü tutulmalı ve merkeziyetsiz, tekelci bir yaklaşıma karşı yasal yönden gerekli önlemler alınarak oluşabilecek, toplumsal, etik ve hukuki sorunlar önlenmelidir.

KAYNAKÇA

Aksu, D. ve Akman, E., *Metaverse ve Sanal Kent Yönetimi*, Avrasya 7. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Budapeşte, 2023.

Aksu S. N. ve Ercoşkun Y. Ö., Kentlerde dijital dönüşüm ve Metaverse, Eksen Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi, 108-122, 3, 2, 2022.

Bale A.S. , Ghorpade N., Hashim M.F. , Vaishav J. Almaspoor Z., *A Comprehensive Study on Metaverse and Its Impacts on Humans,* Hindawi Advances in Human-Computer Interaction, 2022.

Blok Zincir ve Metaverse Teknolojisi Çalışma Heyeti Sonuç Raporu, Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2022.

Desreumaux, G. (2022). Downtown Santa Monica https://cheddar.com/media/downtown-santa-monica-district-partners-with-metaverse-flickplay-app, Erişim tarihi: 4.07.2023.

Esen, F. S., Metaverse: Geleceğin Dünyalarını İnşa Edecek Teknolojiler, Fırsatlar ve Tehditler, TRT Akademi Analiz ve Değerlendirme, 481-487, 8, 17, 2023.

Güler, O. ve Savaş, S., Tüm Yönleriyle Metaverse Çalışmaları, Teknolojileri ve Geleceği, Gazi Journal of Engineering Sciences, 292-319, 8, 2, 2022.

https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/yazarlar/ergi-sener/ulusal-metaverse-stratejisi-olustururken-bir-analiz-guney-kore-modeli-42034088, (Erişim tarihi: 1.04.2023)

https://tr.cointelegraph.com/news/shanghai-included-blockchain-nfts-and-web3-in-its-5-year-plan (Erişim tarihi: 1.07.2023)

Karaca, D. ve Serpil, H., The Metaverse or Meta-Awareness?, Anadolu University Academy of Foreign Languages Department of Foreign Language, 1-8, 3,1, 2023.

Karaca, Y. ve Öztürk, N. K., Yeni Nesil Belediyecilik: Dijital Belediye Uygulamaları, Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, ss.528-537, 2, 3, 2019.

Kaypak, Ş. Yılmaz, V. ve Bimay, M., Dijital Çağda Yerel Yönetimler, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1798-1813, 22, Kayfor15 Özel Sayısı, 2017.

Kırık, A. M. ve Memmi, M. A., İnternetin Geleceği Metaverse Teknolojisine Türkiye Perspektifinden Bakış, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 159-166, 6, 22, 2022.

Kuş, O., Metaverse: 'Dijital Büyük Patlamada Fırsatlar ve Endişelere Yönelik Algılar, Intermedia International e-Journal, 245-266, 8, 15, .2021

Lee, L.-H., Braud, T., Zhou, P., Wang, L., Xu, D., Lin, Z., Hui, P. (2021). All One Needs to Know about Metaverse: A Complete Survey on Technological Singularity, Virtual Ecosystem, and Research Agenda. Journal of Latex Class Files, 14 (8) https://doi.org/10.13140/RG.2.2.11200.05124/8 (Erişim tarihi: 2.07.2023)

Metaverse'ün Türkiye için Potansiyel Değeri, https://www2.deloitte.com/tr (Erişim tarihi: 29.03.2023)

NTV (2021), Metaverse Dünyasına İlk Hangi Şehir Adım Atacak? https://www.ntv.com.tr/teknoloji/metaverse-dunyasina-ilk-hangi-sehir-adim-atacak,nZVV9aA2VEy-pVkfSj0-7xQ (Erişim tarihi: 4.07.2023).

Okcu M. Ve Akman Ç., Türkiye'nin Yapay Zekâ Politikası. İçinde E. Akman, T.B. Topçu ve A. Chıftchı (Eds.), *Yapay Zekâ ve Kamu Politikaları Ülke İncelemeleri,* Nobel Yayınları, 2022.

Özbey, A.U. ve Tan, Z., Sanallığın Sosyolojisi: Simülasyon, Yapay Zekâ, Metaverse, Metahuman, International Social Sciences Studies Journal, 1558-1570 , 8, 97, 2022.

Tamer, H. Y. ve Övgün, B., Yapay Zeka Bağlamında Dijital Dönüşüm Ofisi, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 775 – 803, 75, 2, 2020.

Tunçer, C. (14 Şubat 2022). Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nden metaverse hazırlığı. https://www.log.com.tr/tapu-ve-kadastro-genel-mudurlugu-nden-metaverse-hazirligi/ (Erişim tarihi: 4.07.2023)

Wei, H. *Future of internet virtually in sight. China Daily Williams, Geoffrey. Latvia: Population Decline since the Fall of the USSR*. 26 Sept. 2022.

Yang, Z. (2022). China ' s cities are going to the metaverse before they even know what it is. Retrieved, https://www.protocol.com/china/metaverse-chineselocal-government (Erişim tarihi: 3.07.2023)

Yazıcı, T., Dijital Belediyeciliğin Metaverse Evreni: BLD 4.0 V22 / Ankara Büyükşehir Belediyesi Üzerine Bir İnceleme, Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi, 1567-1582, 5, 11, 2022.

Yıldırım, A., Yerel Yönetimlerde Dijital Dönüşüm Uygulamaları, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 61-82, 54, 2021.

KONUŞMA KAYGISI İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALARDA CİNSİYET DEĞİŞKENİ

Yüksek Lisans Öğrencisi FERAY AYAN[1], Dr. Öğr. Üyesi ÖMER KEMİKSİZ[2]

[1] Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, ORCID ID: 0009-0000-8140-3490

[2] Bartın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ORCID ID: 0000-0001-8628-6203

ÖZET

Dil, toplumu oluşturan kişilerin duygu ve düşüncelerini ortak ögelerden yararlanarak belirli kurallar dâhilinde aktarmaya yarayan gelişmiş bir sistemdir. İletişimin gelişiminde en önemli etmeni dil oluşturmaktadır. Sosyal bir varlık olan insan, hayatını devam ettirebilmek için diğer canlılarla iletişim kurma ihtiyacını ömür boyu hissetmektedir. Bu iletişimi sağlayan en temel becerilerden biri konuşmadır. Düşüncelerin, duyguların ve bilgilerin seslerden oluşan dil aracılığıyla aktarılması şeklinde ifade edilen konuşma, yüzyıllardır insan iletişiminde en önemli araçlardan ve iletişim kurarken kullandığımız en temel becerilerimizden birisidir. Etkili bir konuşma gerçekleştirememe ya da konuşmada kaygı yaşama durumları, insanların duygu ve düşüncelerini doğru bir şekilde aktarmasını engellemektedir.

Bu araştırmanın amacı konuşma kaygısı ile ilgili araştırmalarda cinsiyet değişkenin yerini tespit etmektir. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesinin kullanıldığı araştırmanın veri seti konuşma kaygısında cinsiyet değişkenin ele alındığı 43 araştırmadır. Verilerin içerik analizi ile tahlil edildiği çalışmada ulaşılan bulgulara göre bu konuda hazırlanmış çalışmaların 23'ünün makale, 20'sinin lisansüstü tez olduğu belirlenmiştir. Bu 43 araştırmanın 23'ünde cinsiyet faktörü konuşma kaygısı üzerinde etkili değilken 20'sinde kaygıya sebep olan bir değişken olarak ortaya çıkmıştır. Cinsiyetin konuşma kaygısında etkili olduğunu gösteren 20 çalışmanın 14'ü kızların, 6'sı ise erkeklerin daha fazla konuşma kaygısı yaşadığını göstermektedir. Konuşma kaygısında cinsiyet değişkenin incelendiği 43 araştırmanın 13'ünde ilkokul/ortaokul öğrencileri, 14'ünde Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenler ve 16'sında öğretmen adayları çalışma grubu olarak seçilmiştir. Öğretmen adaylarının ve Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin çalışma gruplarında yer aldığı araştırmalarda kadınların erkeklere göre daha fazla kaygı yaşadığı, buna karşın ilkokul/ortaokul öğrencilerinin katılımcı olduğu çalışmalarda kız ve erkeklerin eşit dağılım gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Konuşma becerisi, konuşma kaygısı, cinsiyet

1. GİRİŞ

Toplumda yaşayan bireylerin duygularını ve fikirlerini ortak ögelerden faydalanarak belirli kurallar dâhilinde aktarmaya yarayan gelişmiş sistemin adı olan dil, iletişimin gelişiminde de en önemli etmeni oluşturmaktadır. Dil olmadan karşılıklı etkileşim var olamayacağı için iletişim de gerçekleşemez. En yalın anlamıyla kişiler arasında bilgi, duygu, düşünce, istek ve hayallerin aktarılması anlamına gelen iletişim, toplum içinde yaşayan insanın, kendisini doğru, güzel ve etkili bir şekilde anlatabilmesi için mutlaka gerekli olan bir süreçtir (Temizyürek,

Erdem ve Temizkan, 2013). İnsanların birbirleriyle iletişimde olmasının en kolay yolu da konuşmaktır.

Kişinin duygu ve düşüncelerini çevresine aktarmak amacıyla başvurduğu sesli iletişim aracı konuşma olarak adlandırılır (Topçuoğlu Ünal ve Özden, 2019). Bilgilerin, hislerin ve fikirlerin seslerden oluşan dil aracılığıyla aktarılması (Demirel 1999) şeklinde ifade edilen konuşma, yüzyıllardır insan iletişiminde kullanılan en önemli araçlardan biri olmakla birlikte iletişim kurarken yararlandığımız en temel becerilerdendir (Özdemir, 2008). Güncel Türkçe Sözlük konuşmanın gerçek anlamda "konuşmak işi", "görüşme, danışma, müzakere" ve "dinleyicilere bilim, sanat, edebiyat vb. konularda bilgi vermek için yapılan söyleşi, konferans" (TDK, 2011) şeklinde üç farklı tanımını vermektedir. Buna göre konuşma, bu üç tanımı içine alan bir disiplindir. Kurudayıoğlu'na (2003) göre konuşma tanımının kapsamı içinde anlama, anlatma, anlaşma, ses, telaffuz, iletişim gibi iç içe girmiş birçok kavram yer almaktadır. Bu tanımlarda da görüldüğü üzere konuşma çok geniş bir kavramdır. Kişilerin birbirlerini anlamaları için etkili ve güzel konuşma becerisine sahip olmak son derece önemlidir (Kaya, 2016). Dinleme becerisiyle birlikte dil edinim sürecinde kazanılan ses kullanma ve sözcük edinimi sürecinin ardından konuşma, sözlü iletişimin temelini oluşturmaktadır (Erdem, 2015).

Dilin dört temel becerisinden biri olan konuşmanın ilk olarak öğrenildiği yer ailedir. Bu sebeple herhangi bir sistemin veya düzenin içerisinde kazanılmayan bu beceri model alma/ taklit etme yoluyla yani kendiliğinden gelişmektedir (Mermi, 2021). Ana diline sahip her birey, bu aşamaların ardından mesajlarını aktarmak için konuşmayı bir araç olarak kullanmaktadır. Bu araç, kişilerin çeşitli amaçlarını gerçekleştirmelerinde ve hayatlarını kolaylaştırmalarında etkili olmaktadır.

Zihinsel ve fiziksel bir süreç olan konuşma, ortak olarak kullanılan seslerin ve sembollerin karşıdakinin zihin dünyasında anlam oluşturmasını ve bir iletiye dönüşmesini sağlar (Erdem, 2013). Bundan dolayı bu beceri, zihnin düzenlenmesine yardımcı olan önemli bir öğrenme alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğrenci, etrafıyla iletişime geçerek, çevresindekileri dinleyerek, onlarla konuşarak fikirler üretir ve bu fikirleri zihninde yapılandırır. Bu sebeple öğrencilere konuşma yoluyla düşünce geliştirme ve bunları zihinde yapılandırma imkânları sağlanmalıdır. Günlük hayatta çeşitli görevlerin yerine getirilmesinde konuşma becerilerinden ne şekilde faydalanacakları onlara öğretilmelidir (Güneş, 2015).

Türkçe Öğretim Programı'nda öğrencilerin konuşma becerilerinin geliştirilmesiyle Türk dilinin estetik zevkine vararak ve zengin söz varlığından yararlanarak kendilerini en rahat ve en doğru şekilde ifade edebilmeleri, sosyal yaşamda karşı karşıya gelebilecekleri problemleri konuşmaya başvurarak çözebilmeleri, yorumlayıp değerlendirebilmeleri hedeflenmektedir (MEB, 2006). Böylelikle konuşma becerisinin önemi, eğitim-öğretim ortamlarında daha çok hissedilmektedir. Temizkan'a (2009) göre konuşma becerisinin kazandırılması için uygun yöntem ve tekniklere başvurulması, sözlü anlatım faaliyetlerinin yaşamla ilişkisinin kurulması, öğrencilerin bir konu hakkındaki görüşlerini, duygularını ve düşüncelerini serbestçe dile getirebilecekleri konuşma ortamlarının hazırlanması gerekmektedir.

Dil öğretiminde, dili etkileyen bazı faktörler dil öğrenme sürecini etkileyebilmektedir. Kaygı da bu faktörlerden biridir. Çeşitli canlıların dış ortamlara uyum göstermesi için koruyucu bir tepki olarak ortaya çıkan gerilim, korku, endişe ve sıkıntı hâli (Beck 2005'ten akt. Yıldız, 2011)

olan kaygı; insanı üzüntüye sevk eden duygu durumlarından biridir (Katrancı ve Kuşdemir, 2015). Aydın ve Takkaç'a (2007) göre ise kaygı, olası bir tehlike karşısında bireyde güçsüz olduğu duygusunu ortaya çıkaran, rahatsızlık verici bir duygusal durum şeklinde ifade edilmektedir.

Konuşma kaygısı konuşmanın bireye verdiği/vereceği bunaltı hâlidir. Bu bunaltılı zamanlarda yoğun şekilde yaşanılan fiziksel, bilişsel, davranışsal ve duygusal tepkiler, kişinin sağlıklı bir şekilde iletişime geçmesini zorlaştırmakta ve onu konuşmaktan kaçınmaya yöneltebilmektedir (Gündüz ve Demir, 2021). Eğitim ortamları, konuşma eğitimini etkileyen faktörlerin biridir. Lisans öğrencileri tarafından yanlış yapar mıyım endişesi, olumsuz tecrübelerden kaynaklı endişe, sınıf ortamından kaynaklı endişe ve öz güven eksikliğinden kaynaklı endişe olarak tanımlanan konuşma kaygısı; sınıf içi performansa katılmak istememe, konuşmaktan kaçınma gibi eylemlerle olumsuz etkilenmektedir (Duman, Göral ve Bilgin, 2017).

İnsanlar kaygılı olduklarında panik, aşırı heyecan, huzursuzluk gibi olumsuz davranışlar gösterebilme eğilimindelerdir. Konuşma sürecinde ortaya çıkacak yoğun kaygının konuşmanın zihinsel ve fiziksel unsurları üzerinde olumsuz bir etki oluşturacağı ve etkili bir konuşmanın gerçekleştirilmesini engelleyeceği düşünülmektedir (Doğan Kahtalı ve Cayhan, 2020). Bu da etkili, güzel, doğru ve anlaşılır bir konuşma yapılmasını engelleyen kaygı sorununun hangi durumlarda ortaya çıktığı sorusunu akıllara getirmektedir. Yapılan araştırmalara göre gelir düzeyi, cinsiyet, okunan kitap miktarı, kardeş sayısı, ebeveynlerin eğitim durumu, teknolojiye ayrılan zaman, yabancı dil bilme durumu (Akalın ve Adıgüzel 2020; Kardaş, 2015; Tunçel, 2015) gibi değişkenler konuşma kaygısını etkileyebilmektedir.

Alanyazında konuşma kaygısıyla ilgili birçok çalışmada (Baki ve Kahveci, 2017; Can ve Bozgün, 2021; Deringöl, 2018; Gedik, 2015; Kavruk ve Deniz, 2015.) cinsiyetin değişken olarak ele alındığı görülmektedir. Ancak konuşma kaygısında cinsiyet değişkenini başlı başına ele alan araştırmalara yönelik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bakımdan konuşma becerisini etkileyen kaygı faktörünün, cinsiyet değişkeninden nasıl etkilendiğini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmanın alanyazına katkı sunacağı düşünülmektedir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Konuşma kaygısında cinsiyet değişkeninin incelendiği araştırmaların yayın türüne göre dağılımı nasıldır?
2. Konuşma kaygısında cinsiyet değişkeni etkisinin araştırmalara göre dağılımı nasıldır?
3. Konuşma kaygısı yaşama durumunun cinsiyete göre dağılımı nasıldır?
4. Konuşma kaygısında cinsiyet değişkeni etkisinin araştırmalarda yer alan katılımcılara göre dağılımı nasıldır?
5. Araştırmalarda yer alan çalışma grupları içerisinde konuşma kaygısı yaşayanların cinsiyete göre dağılımları nasıldır?

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, veri seti, verilerin toplanması ve analizi başlıklarına yer verilmiştir.

2.1. Model

Konuşma kaygısı ile ilgili araştırmalarda cinsiyet değişkenin yerini belirlemeye yönelik gerçekleştirilen bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Araştırmanın inceleme nesnesini oluşturan birincil veya ikincil kaynak şeklinde nitelendirilen çeşitli dokümanlara ulaşılması, bunların gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analiz edilmesi olarak tanımlanan (Özkan, 2022) doküman incelemesi, araştırılması amaçlanan olgu veya olgularla ilgili bilgileri içeriğinde barındıran yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

2.2. Veri Seti

Bu araştırmanın veri seti konuşma kaygısında cinsiyet değişkenin etkili olup olmadığını inceleyen 23 makale ve 20 lisansüstü tez olmak üzere 43 araştırmayla sınırlıdır.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verilerinin toplanmasında ilk olarak konuyla ilgili bilimsel çalışmaların taraması yapılmıştır. Lisansüstü tezler için YÖK Tez Merkezine, makaleler için Google Scholar ve YÖK Akademik sitelerine ilgili anahtar kelimeler (konuşma, konuşma kaygısı, kaygı, cinsiyet) yazılarak veriler taranmış, ulaşılan dokümanlar dijital ortama kaydedilmiştir. Kaydedilen dokümanlar arasından, tezden makaleye dönüştürülmüş olanlarda tezler tercih edilmiştir. Konuşma kaygısından bahsetmesine rağmen cinsiyeti bir değişken olarak almayan makale ve tezler araştırmaya dâhil edilmemiştir. Toplanan veriler, içerik analizi ile çözümlenmiştir. Bir ya da birden çok metnin içinde yer alan deyimlerin, kelimelerin, kavramların veya her boyuttaki dilsel ögelerin mevcut durumunu tespit etmek ve onları sayıya dökmek için başvurulan bir veri analizi yöntemi olan (Kızıltepe, 2015) içerik analizinde amaç, elde edilen verilerin açıklanmasına yardımcı olacak ilişkilere veya temalara ulaşmaktır. Bu analiz türünde esas olarak yapılan işlem, birbirine benzer durumdaki verilerin belirli temalar ve kavramlar etrafında bir araya getirilmesi ve bunların okurun anlayabileceği bir şekilde düzenlenerek yorumlanması ve sonuçlara ulaşılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2021). İçerik analizi neticesinde elde edilen bulgular, frekans (f) ve yüzde (%) değerleriyle birlikte grafikler yardımıyla aktarılmıştır.

3. BULGULAR

Çalışmada ulaşılan bulgular araştırma soruları doğrultusunda bu bölümde sunulmuştur.

Birinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Konuşma kaygısında cinsiyet değişkeninin incelendiği araştırmaların yayın türüne yönelik bulgular Grafik 1'de gösterilmiştir.

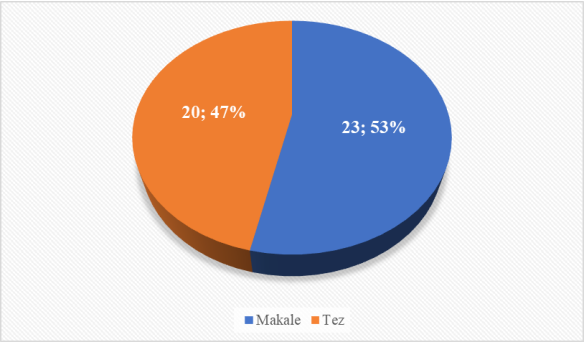

Grafik 1. Yayın Türüne Göre Dağılım

Grafik 1'e göre konuşma kaygısında cinsiyet değişkeninin etkili olduğu 43 araştırmanın 23'ü (%53) makale, 20'si (%47) lisansüstü tezdir. Bu sonuca göre makale sayısının tez sayısından daha fazla olduğu görülmektedir.

İkinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Konuşma kaygısında cinsiyet değişkeni etkisinin araştırmalara göre dağılımına yönelik bulgular Grafik 2'de verilmiştir.

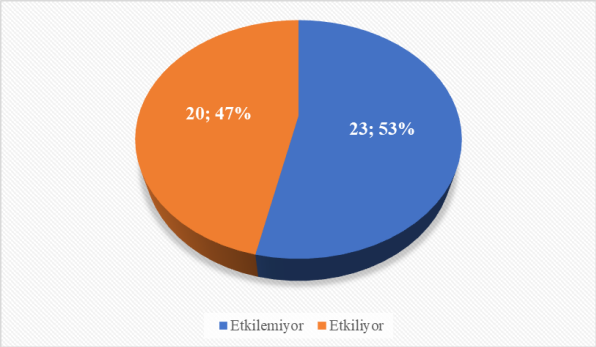

Grafik 2. Cinsiyet Değişkeni Etkisinin Araştırmalara Göre Dağılımı

Grafik 2'ye göre makale ve tezlerden oluşan toplam 43 çalışmanın 23'ünde cinsiyet değişkeninin konuşma kaygısını etkilemediği tespit edilirken 20'sinde cinsiyet farklılığının kaygı noktasında etkili bir değişken olduğu belirlenmiştir.

Üçüncü Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Konuşma kaygısı yaşama durumunun cinsiyete göre dağılımına yönelik bulgular Grafik 3'te gösterilmiştir.

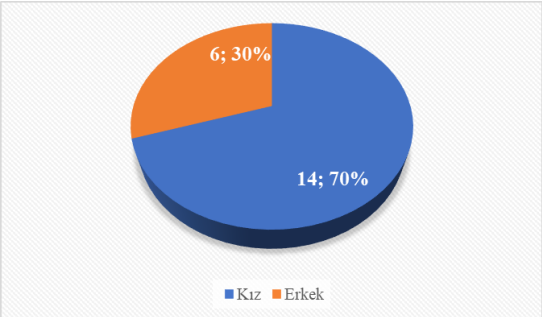

Grafik 3. Konuşma Kaygısı Yaşama Durumunun Cinsiyete Göre Dağılımı

Grafik 3 incelendiğinde cinsiyetin konuşma kaygısına yol açabilecek bir değişken olduğu tespit edilen 20 çalışmanın 14'ünde (%70) kızların, 6'sında (%30) erkeklerin daha kaygılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Dördüncü Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Konuşma kaygısında cinsiyet değişkeni etkisinin araştırmalarda yer alan katılımcılara göre dağılımına yönelik bulgulara Grafik 4'te yer verilmiştir.

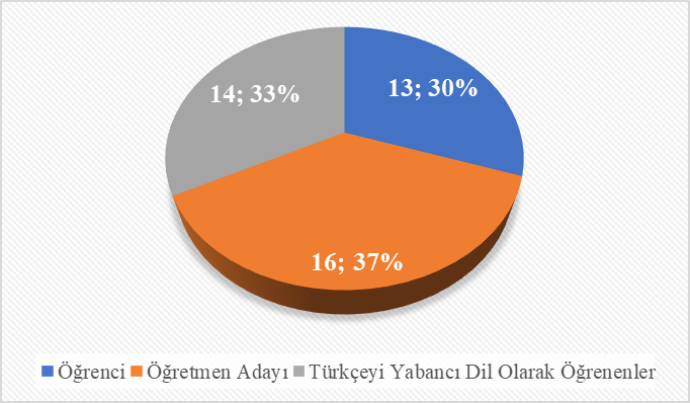

Grafik 4. Cinsiyet Değişkeni Etkisinin Katılımcılara Göre Dağılımı

Grafik 4'e bakıldığında konuşma kaygısında cinsiyet değişkenin incelendiği 43 araştırmanın 13'ünde ilkokul/ortaokul öğrencileri, 14'ünde Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenler ve 16'sında öğretmen adayları çalışma grubu olarak seçilmiştir.

Beşinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Araştırmalarda yer alan çalışma grupları içerisinde konuşma kaygısı yaşayanların cinsiyete göre dağılımlarına yönelik bulgular Grafik 5'te gösterilmiştir.

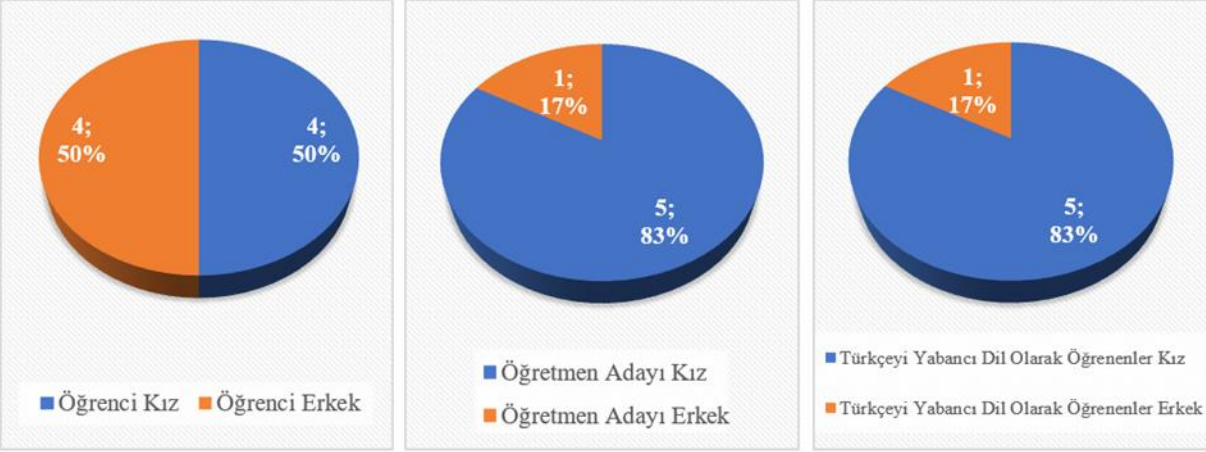

Grafik 5. Çalışma Grupları İçerisinde Konuşma Kaygısı Yaşayanların Cinsiyet Dağılımı

Grafik 5'te çalışma grupları kendi içlerinde cinsiyetin konuşma kaygısına etkisi noktasında ayrı ayrı incelenmiştir. Öğretmen adaylarının ve Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin grubunda, araştırmanın geneliyle aynı olarak kızların erkeklere göre daha fazla kaygı yaşadığı sonucuna varılmıştır. Öğrencilerle yapılan 13 çalışmanın 8'inde ise cinsiyet kaygıya sebep olacak bir değişken olarak gösterilmişken bu 8 çalışma yine kendi içinde incelendiğinde, araştırma genelinden farklı bir sonuca ulaşılmıştır. Bu çalışmaların 4'ünde kızların 4'ünde erkeklerin konuşma kaygısı yaşadığı tespit edilmiştir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Kişinin diğer kişilerle dil aracılığıyla kurduğu iletişimin bir boyutunu oluşturan konuşma, sözel olarak duygu ve düşünce alışverişidir. Bu açıdan konuşma, insanlar arasındaki yaşantıların sözlü şekilde paylaşılması süreci biçiminde de tanımlanabilir (İşcan, 2015). Bu süreci etkileyen faktörlerden biri olan kaygı ise kişinin iç ve dış dünyadan kaynaklı bir tehlike olasılığı veya birey tarafından tehlikeli şekilde algılanarak yorumlanan herhangi bir durum karşısında yaşadığı bir duygudur (Kurt 2006'dan akt. Şahin ve Kana, 2015). Birey yaşam sürecinde farklı kaygı türleriyle karşılaşır. Özellikle eğitim sürecinde karşılaşılan kaygı türlerinin başında konuşma kaygısı görülür (Koçoğlu, 2023). Konuşma kaygısında cinsiyet değişkenin ele alındığı araştırmaları çeşitli açılardan inceleyen bu çalışmada araştırma sonuçları alt problemler çerçevesinde verilmiştir. Ulaşılan sonuçlar bu bölümde özetlenmiş, literatürdeki ilgili araştırmalarla karşılaştırılarak tartışılmıştır.

Birinci alt probleme ilişkin sonuçlara göre konuşma kaygısında cinsiyet değişkenin incelendiği yayınlarda makalelerin tezlerden daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç Kartal Güzel (2022) ve Polatcan'ın (2019) çalışmalarının sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Araştırmada incelenen tezlere bakıldığında ise 20 çalışmanın tamamının yüksek lisans tezlerinden oluştuğu görülmektedir. Güler ve Mert'in (2022) Türkçe eğitimi alanında "Bloom Taksonomisi" temelinde yapılmış olan akademik çalışmaları inceledikleri araştırmada da lisansüstü tezlerde yüksek lisans tezlerinin belirgin şekilde öne çıktığı tespit edilmiştir. Bu sonuçta yüksek lisans eğitimine yönelik program sayısının doktora programı sayısından, buna paralel olarak da yüksek lisans yapan öğrenci sayısının doktora yapan öğrenci sayısından fazla olmasının etkili olduğu tahmin edilmektedir.

İkinci alt probleme ilişkin sonuçlara bakıldığında cinsiyet değişkeni, çalışmaların bir kısmında konuşma kaygısını etkileyen bir faktör olarak gösterilirken bir kısmında kaygıya sebep olan bir etken olmadığı tespiti ortaya çıkmıştır. Boylu ve Çangal (2015) tarafından Türkçe öğrenen Bosna-Hersekli öğrencilerle yapılan araştırmanın sonuçları incelendiğinde katılımcıların konuşma kaygıları ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı farklılığın bulunmadığı belirlenmiştir. Kardaş (2015), ikinci dili Türkçe olan Türkçe öğretmeni adaylarına yönelik yaptığı çalışmada, öğretmen adaylarının konuşma kaygılarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediğini tespit etmiştir. Yine Türkçe öğretmeni adaylarıyla çalışma yapan Mert (2015) de kaygı puanları ortalamalarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşmıştır. Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen Yunan öğrencilerle çalışma yapan Tunçel (2015) ise cinsiyete bağlı olarak kadın katılımcıların anlamlı düzeyde konuşma kaygısı yaşadıklarını belirlemiştir. Sınıf öğretmenliği programı öğrencileriyle çalışma yapan Kuru (2018) da benzer bir sonuca ulaşmış, cinsiyetin konuşma kaygısını etkileyen bir değişken olduğunu ve kadınların daha fazla kaygı yaşadıklarını tespit etmiştir. Ortaya çıkan farklı sonuçlarda çalışma gruplarında yer alan bireylerin özelliklerinin etkili olmuş olabileceği tahmin edilmektedir.

Üçüncü alt probleme ilişkin sonuçlar incelendiğinde kadın katılımcıların, erkek katılımcılara göre daha fazla kaygı yaşadığı görülmektedir. Suroğlu Sofu (2012) öğretmen adaylarının kaygılarını araştırdığı yüksek lisans tezinde, cinsiyetin kaygıya neden olan bir değişken olduğunu tespit ederken kadınların daha kaygılı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Karçiç ve Çetin

(2015) Türkçe öğretiminde konuşma becerisinin gelişmesinde engel teşkil eden kaygılar üzerine yaptıkları çalışmada kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha çok kaygı taşıdıkları yönünde bir sonuca varmışlardır. Cinsiyetin kaygıya yol açabilecek bir değişken olarak gösterildiği çalışmaların geneline bakıldığında kadınların daha fazla kaygıya sahip olduklarını anlaşılmaktadır. Bun karşın erkek katılımcıların kadın katılımcılara göre daha fazla konuşma kaygısı yaşadığını tespit eden çalışmalar da vardır. Arslan (2018) tarafından ortaokul öğrencileriyle, Katrancı ve Kuşdemir (2015) tarafından öğretmen adaylarıyla ve Kara (2022) tarafından Ahıskalı öğrencilerle yapılan çalışmalarda erkeklerin daha kaygılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Cinsiyet-kaygı ilişkisiyle ilgili farklı araştırmalara bakıldığında yine benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Tektaş'ın (2014) üniversite mezunlarının kaygı düzeyini incelediği çalışmasında cinsiyet açısından kadın mezun katılımcıların durumluluk-sürekli kaygı düzeylerinin erkek mezun katılımcılara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Başka bir çalışmada (Çetin, 2013) erkek öğrencilere nazaran kız öğrencilerin KPSS ile ilgili daha fazla kaygı yaşadıkları tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalarda ulaşılan sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde cinsiyet değişkeni açısından farklı sonuçlara ulaşıldığı, anlamlı farklılık tespit edilen araştırmaların çoğunda farklılığın kız öğrenciler yönünde olduğu belirlenmiştir.

Dördüncü alt probleme ilişkin sonuçlara bakıldığında konuşma kaygısında cinsiyet değişkenin ele alındığı araştırmalarda öğrenci, öğretmen adayı ve Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenler olmak üzere üç farklı çalışma grubu ile karşılaşılmaktadır. Çalışma gruplarının frekans değerlerinin birbirine çok yakın olduğu söylenebilir. Alanyazında farklı temel dil becerilerindeki eğilimleri ortaya koymayı hedefleyen araştırmalarda ön plana çıkan ortaokul öğrencileri, bu araştırmada da çalışmalarda tercih edilen katılımcı grubu olarak belirlenmiştir. Okuma eğitimi alanında yapılan lisansüstü tezler değerlendirildiğinde araştırmaların daha çok ortaokul seviyesinde (%32,5) olduğu, ilkokul ve ortaokul seviyesinde yürütülen çalışmaların tüm çalışmaların %61,5'ine denk geldiği görülmektedir (Ceran, Aydın ve Onarıcıoğlu, 2018). Kardaş, Çetinkaya ve Kaya'nın (2018) araştırmasında dinleme eğitimi üzerine yapılan araştırmaların çalışma gruplarına bakıldığında da yine %28,91 oranıyla en fazla ortaokul öğrencileriyle çalışıldığı anlaşılmaktadır. Konuşma becerisi alanında yapılan akademik çalışmaların eğilimlerinin incelendiği başka bir araştırmada da (Potur ve Yıldız, 2016) aynı şekilde hedef kitle olarak en çok ortaokul öğrencilerinin tercih edildiği görülmektedir. Buna karşın konuşma kaygısıyla ilgili çalışmalarda öğretmen adayları ile Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin sıklıkla tercih edilmesinde araştırmacıların yetişkin yaş gruplarıyla çalışma yapmak istemelerinin etkisinin olabileceği düşünülmektedir.

Araştırma grupları kendi içlerinde cinsiyetin konuşma kaygısına etkisi noktasında ayrı ayrı incelendiğinde öğretmen adaylarında ve Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerde, araştırmanın geneliyle aynı olarak kızların erkeklere göre daha fazla kaygı yaşadığı sonucuna varılmıştır. Öğrencilerle yapılan, cinsiyetin kaygıya sebep olacak bir değişken olarak gösterildiği çalışmalarda ise araştırma genelinden farklı bir sonuca ulaşılmış, araştırmaların yarısında kızların yarısında erkeklerin anlamlı şekilde konuşma kaygısı yaşadığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlara paralel şekilde alanyazındaki çeşitli araştırmaların da farklı sonuçlar sunduğu görülmektedir. Sevim ve Gedik (2014) ortaöğretim öğrencilerinin konuşma kaygılarını çeşitli değişkenler açısından inceledikleri çalışmada erkek öğrencileri daha kaygılı bulmuştur. İlkokul

öğrencilerinin konuşma becerisine ilişkin tutumlarını inceleyen Mermi (2021) de, erkek öğrencilerin daha fazla kaygı yaşadığı sonucuna ulaşmıştır. Gündüz (2020) tarafından gerçekleştirilen araştırma ise daha çok kaygı yaşayan grubun ortaokul kız öğrencileri olduğunu göstermektedir. Buna göre kızların ilk öğrencilik döneminde erkeklerle benzer düzeylerde hatta daha az kaygıya sahipken ilerleyen dönemlerde erkeklerden daha fazla kaygı taşımaya başladıkları söylenebilir.

Araştırma neticesinde elde edilen bulgular doğrultusunda sonraki araştırmalar için aşağıdaki önerilere yer verilmiştir.

- Araştırmalarda kızların erkeklerden daha kaygılı oldukları tespit edildiğinden yapılacak farklı çalışmalarla bu sonucun altında yatan nedenler ortaya çıkarılabilir.
- Bu araştırma cinsiyet faktörünün konuşma kaygısına etkisiyle sınırlıdır. Okuma, yazma ve dinleme gibi diğer dil becerilerinde cinsiyetin kaygı üzerindeki yeri hakkında araştırmalar yapılabilir.
- Cinsiyet değişkenin konuşmanın diğer boyutlarıyla (tutum, öz yeterlik, başarı vb.) ilişkisi üzerine çalışmalar yürütülebilir.

KAYNAKÇA

Akalın, S. ve Adıgüzel, A. (2020). Ortaokul öğrencilerinin konuşma kaygı düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 28*(3), 1345-1356.

Arslan, A. (2018). Ortaokul öğrencilerinin konuşma kaygıları ve akademik öz-yeterlik inançlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *International e-Journal of Educational Studies, 2*(3), 26-43.

Aydın, S. ve Takkaç M. (2007). İngilizceyi ikinci dil olarak öğrenenlerde sınav kaygısının cinsiyet ile ilişkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 9(1), 259-266.

Baki, Y. ve Kahveci, G. (2017). Türkçe öğretmeni adaylarının konuşma kaygılarının etkili konuşma becerileri üzerindeki etkisi: Bir yapısal eşitlik modellemesi. *Electronic Turkish Studies, 12*(4), 47-70.

Boylu, E. ve Çangal, Ö. (2015). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen Bosna-Hersekli öğrencilerin konuşma kaygılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 4*(1), 349-368.

Can, F. ve Bozgün, K. (2021). Eğitim fakültesi öğrencilerinin iletişim becerileri ile konuşma kaygıları arasındaki ilişki. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 10*(3), 1124-1136.

Ceren, D., Aydın, M. ve Onarıcıoğlu, A. S. (2018). Okuma eğitimi üzerine yapılan tezlerde eğilimler: bir içerik analizi çalışması. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 19*(3),2377-2392.

Çetin, Ş. (2013). Eğitim Fakültesi öğrencilerinin Kamu Personeli Seçme Sınavına (KPSS) yönelik kaygılarının incelenmesi. *Millî Eğitim,* 197, 158-168.

Demirel, Ö. (1999). *İlköğretim okullarında Türkçe öğretimi*. İstanbul: MEB Yayınları.

Deringöl, Y. (2018). Sınıf öğretmeni adaylarının konuşma kaygıları. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16*(3), 23-36.

Doğan Kahtalı, B. ve Cayhan. C. (2020). Konuşma kaygısı ve çözüm yolları. M. N. Kardaş (Ed.) *Konuşma eğitimi* içinde (s. 173-183). Ankara: Pegem.

Duman, B., Göral, G.N. ve Bilgin, H. (2017). Üniversite öğrencilerinin sınıf ortamında yabancı dil konuşma kaygısı üzerine nitel bir çalışma. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 8*(2), 13-27.

Erdem, İ. (2013). Konuşma eğitimi esnasında karşılaşılan konuşma bozuklukları ve bunları düzeltme yolları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Türkçenin Eğitimi Öğretimi Özel Sayısı,* 415-452.

Erdem, İ. (2015). İletişim sürecinde konuşma becerisi. A.Kaya (Ed.), *Kişiler arası ilişkiler ve etkili iletişim* içinde (ss. 323-343). Ankara: Pegem.

Gedik, M. (2015). Siirt örnekleminde ortaöğretim öğrencilerinin konuşma kaygılarının incelenmesi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,* 13, 77-93.

Güler, M. ve Mert, O. (2022). Türkçe eğitimi alanında yenilenmiş Bloom taksonomisini temel alarak yapılan akademik çalışmaların incelenmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 17*(35), 1089-1118.

Gündüz, A. (2020). *Duygusal zekâ ile konuşma kaygısı arasındaki ilişki*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Fırat Üniversitesi, Elâzığ.

Gündüz, A. ve Demir, S. (2021). Konuşma kaygısı ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 31*(1), 145-159.

Güneş, F. (2015). Konuşma öğretiminde uygulanan yaklaşım ve modeller A. Şahin (Ed.). *Konuşma Eğitimi-Yöntemler etkinlikler* içinde (ss. 151-175). Ankara: Pegem.

İşcan, A. (2015). İletişim, konuşma ve konuşmayla ilgili temel kavramlar. A. Şahin (Ed.). *Konuşma eğitimi- Yöntemler etkinlikler* içinde (ss. 1-25). Ankara: Pegem.

Kara, S. (2022). *Bursa Uludağ Üniversitesinde eğitim gören Ahıskalı Türk öğrencilerin Türkiye Türkçesi konuşma kaygısı üzerine bir araştırma*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Karçiç, A. ve Çetin, M. (2015). Yabancı dil Türkçe öğreniminde konuşma becerisinin gelişimini engelleyen kaygılar üzerine (Bosna Hersek örneğinde). *Electronic Turkish Studies, 10*(11), 971-986.

Kardaş, M. N. (2015). İkinci dili Türkçe olan çok dilli Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe konuşma kaygıları ve bu kaygılarının bazı değişkenlerle ilişkisi. *Turkish Studies,* 10(7), 541-556.

Kardaş, M.N., Çetinkaya, V. ve Kaya, M. (2018). 2005-2007 yılları arasında dinleme eğitimi üzerine yapılmış akademik çalışmaların eğilimleri üzerine bir araştırma. *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(1), 21-32.

Kartal Güzel, P. (2022). Türkçe ve Türk kültürü dersine ilişkin hazırlanan makale ve tezlerin incelenmesi. *Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 8*(52), 676-685.

Katrancı, M. ve Kuşdemir, Y. (2015). Öğretmen adaylarının konuşma kaygılarının İncelenmesi: Sözlü anlatım dersine yönelik bir uygulama. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi,* 24, 415-445.

Kavruk, H. ve Deniz, E. (2015). Ortaokul öğrencilerinin konuşma kaygıları (Samsun ili Örneği). *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi, 3*(15), 63-89.

Kaya, A. (2016). *Etkili ve güzel konuşma sanatı*. İstanbul: Salon.

Kızıltepe, Z. (2015). İçerik analizi. Seggie, F. N. ve Bayyurt, Y. (Eds.), *Nitel araştırma: Yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları* içinde (ss. 253-267). Ankara: Anı.

Koçoğlu, A. (2023). *Ortaokul öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyleri ile konuşma kaygıları arasındaki ilişkiye yönelik görünümler*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.

Kuru, O. (2018). Sınıf öğretmenliği öğrencilerinin konuşma kaygılarının incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18* (4), 2193-2206.

Kurudayıoğlu, M. (2003). Konuşma eğitimi ve konuşma becerisini geliştirmeye yönelik etkinlikler. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 13, 287-309.

Lüle Mert, E. (2015). Türkçe öğretmeni adaylarının konuşma kaygılarına ilişkin bir inceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8*(37), 784-789.

MEB. (2006). *İlköğretim Türkçe dersi (6, 7, 8. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: MEB Yayınları.

Mermi, F. (2021). *İlkokul öğrencilerinin konuşma becerisine ilişkin tutumlarının incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.

Özdemir, E. (2008). *Güzel ve etkili konuşma sanatı*. İstanbul: Remzi.

Özkan, U. B. (2022). *Eğitim bilimleri araştırmaları için doküman inceleme yöntemi*. Ankara: Pegem.

Polatcan, F. (2019). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kaygı üzerine yapılan araştırmaların incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 7*(1), 205-216.

Potur, Ö. ve Yıldız, N. (2016). Konuşma becerisi alanında yapılan akademik çalışmaların eğilimleri. *Dil ve Edebiyat Eğitim Dergisi,* 18, 27-40.

Sevim, O. ve Gedik, M. (2014). Ortaöğretim öğrencilerinin konuşma kaygılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 52, 379-393.

Suroğlu Sofu, M. (2012). *Öğretmen adaylarının konuşma kaygıları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Şahin, A. ve Kana, F. (2015). Konuşma kaygısı. A. Şahin (Ed.). *Konuşma eğitimi- Yöntemler etkinlikler* içinde (ss. 271-280). Ankara: Pegem.

TDK. (2011). *Güncel Türkçe sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.

Tektaş, N. (2014). Üniversite mezunlarının kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Dr. Mehmet Yıldız Özel Sayısı,* 243-253.

Temizkan, M. (2009). Akran değerlendirmenin konuşma becerisinin geliştirilmesi üzerindeki etkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6*(12), 90-112.

Temizyürek, F., Erdem, İ. ve Temizkan, M. (2013). *Konuşma eğitimi (sözlü anlatım)*. Ankara: Pegem.

Topçuoğlu Ünal, F. ve Özden M. (2019). *Diksiyon ve konuşma eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.

Tunçel, H. (2015). Yabancı dil olarak Türkçe konuşma kaygısının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Yabancı Dil Olarak Türkçe Araştırmaları Dergisi,* 2, 107-135.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

Yıldız, B. R. (2011). *Kaygının dikkat süreçleri üzerine etkisinin olaya ilişkin potansiyeller ile değerlendirilmesi.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

MUHAFAZAKÂRLIĞIN KURUCUSU EDMUND BURKE ÜZERİNE[1]

Öğretim Görevlisi FEVZİ YAHŞİ [1],
[1] Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Erbaa Meslek Yüksekokulu, - 0000-0001-6105-7332

ÖZET
Aslen İrlanda kökenli olan Edmund Burke, yaşamının büyük bir bölümünü politikacı olarak geçirmiştir. Politik hayatına Whig partisi ile başlayan Burke, oluşturduğu siyaset felsefesi ile muhafazakâr düşüncenin kurucusu konumundadır. Fransız devrimi sonrası kurucusu olduğu Liberal karakterli Whig partisini terk eden Burke, muhafazakârlığın ve gerçek anayasacılığın sesi olmuştur. Bilhassa başta Rousseau olmak üzere Fransız filozoflara, yeni ahlak anlayışını hayata geçirmeye çalışanlara karşı nefret duymuştur. Halk egemenliği ve doğal hukukçu toplum sözleşmesi düşüncesini kabul etmeyen ve toplumsal hayat için referans kaynağını akıl olarak gören kuramları reddeden Burke, geleneğe, ihtiyata ve ahlaki birikime önem vermektedir. Amerikan Devrimi ve İngiliz Devrimini savunan ancak Fransız Devrimini eleştiren Burke, Fransa'daki Devrim Hakkında Düşünceleri kitabını bu amaçla yazmıştır. Fransa'daki devriminin kendinden öncekilerden çok farklı bir özellikte olduğunu ve yeni bir tarih başlattığı düşüncesini ileri sürmektedir. Fransa'daki Devrim Hakkında Düşünceleri kitabında Fransız devrimini, İngiliz yücelticilerine karşı yöneltilmiş bir tehdit olarak görmektedir. Kitabında ve yazılarında, İnsan Hakları'nın ve modern siyasal rejimleri oluşturan ilkelerin köklü bir eleştirisini yapmıştır. Geleneksel toplumsal düzen ve Modern toplumsal düzen arasındaki karşıtlığı da düşüncelerinde dile getirir. Aydınlanmaya, insan haklarına ve modern siyaset felsefesine karşı bir duruş sergilemiştir. Metafizik bir anlayışa sahip olan Burke, dindar bir adamdı. Dolayısıyla onun siyaset felsefesinin dini yönü inkâr edilemez. Siyasette rasyonalizme tepkisi de buradan gelmektedir. Ona göre toplum bir makine olmayıp, canlı bir organizmadır. Toplumu bir aile gibi görür. Edmund Burke'ün hayatı ve onun siyaset felsefesine bakıldığında onun asla bir demokrat olmadığı aşikârdır. Dolayısıyla bu çalışmada amaç, Muhafazakâr düşüncenin kurucusu olan Edmund Burke'ün hayatını, eserlerini ve temel siyaset felsefesini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler : Burke, Muhafazakarlık, Siyaset, Devrim, Din**.**

1. MUHAFAZAKÂRLIĞIN KURUCUSU EDMUND BURKE ÜZERİNE

1.1. Edmund Burke Ve Hayatı

Edmund Burke, İrlandalı bir Protestan avukatın ve Katolik bir annenin oğlu olarak, Dublin'deki Trinity Koleji'nin kendisine neler sunabileceğini öğrendikten sonra, Grub Sokağı'nın (Grub Street) üst kısmında siyaset için uzun bir çıraklık yaptı. Onu Avam Kamarası'nda eşsiz kılan, şaşırtıcı miktarda çeşitli ama derin bilgiye sahip olduğu yer Grub Sokağı'ndaydı. İlk eseri, "*Doğal Toplumun Doğrulanması*[2] ", *Lord Bolingbroke*[3] tarzında yazılmış ve bu siyasi hicivinde yalnızca yakın halkı

---

[1] Bu bildiri Fevzi Yahşi'ye ait Doktora Tez çalışmasından üretilmiştir.

[2] ***Doğal Toplumun Doğrulanması: ya da Yapay Toplumun Her Türünden İnsanlığa Doğan Sefalet ve Kötülüklere Bir Bakış,*** Edmund Burke'ün 1756'da yayınlananbir eseridir . Lord Bolingbroke'un deizminin bir hicividir. Burke, Bolingbroke'u din alanında değil, sivil toplum ve hükümet alanında karşı karşıya getirdi ve vahyedilmiş dine karşı argümanlarının tüm kurumlar için geçerli olabileceğini savundu. Eser Bolingbroke'un tarzına o kadar yakındı ki, Burke'ün ironik niyeti bazı okuyucular tarafından gözden kaçırıldı ve Burke'ün ikinci baskıya (1757) önsözünde bunun bir hiciv olduğunu açıkça söylemesine yol açtı. Bununla birlikte, bu eser William Godwin tarafından felsefi anarşizmin ilk edebi ifadesi (https://en.wikipedia.org/wiki/A_Vindication_of_Natural_Society).

[3] **Henry St John, 1. Vikont Bolingbroke** (16 Eylül 1678 - 12 Aralık 1751) bir İngiliz politikacı, hükümet yetkilisi ve siyaset filozofuydu. Muhafazakarların lideriydi ve din karşıtı görüşlerine ve teolojiye karşı çıkmasına rağmen İngiltere Kilise'sini siyasi olarak destekledi. 1715 Yakubi isyanını destekledi. yeni kral I. George'u devirmeye çalıştı. Fransa'ya kaçarak

aldatmak için değil, aynı zamanda *Godwin*[4]'in Politik Adaleti'nin temeli haline gelecek kadar başarılı olan Natural Society'nin (Doğal Toplumun Doğrulanması) (1756) bir doğrulamasıydı. Daha sonra Whig partisinin bir bölümünün lideri olan Lord Rockingham'ın özel sekreteri oldu. Bu bağlantı onun için nispeten otuz altı yaşında Parlamento'da bir koltuk sağladı ve bundan sonra, 1797'deki ölümüne kadar, parlamentonun önde gelen üyeleri arasındaydı. Onun entelektüel üstünlüğü gerçekten de en başından beri herkes tarafından kabul edilmiştir (Laski, 2006: 111). Neredeyse tüm yetişkin hayatı boyunca Burke bir politikacıydı. Neredeyse otuz yıl boyunca Avam Kamarası'nın bir üyesiydi, konuşmaları, broşürleri ve kitapları siyaset felsefesinin ana temalarını işlemekteydi (Mansfield, 1987: 687).

Partisinin kurulmasına yardım eden Burke, Fransız Devrimi'nden sonra onu terk etti ve sonra ona saldırdı. Çünkü meslektaşları, Amerikan Devrimi ile Fransız devrimi arasındaki farkı göremediler; Onlar sonraki olayın, şimdiye kadar bilinen en eksiksiz devrimin benzersizliğini takdir etmediler. Burke'ün siyaset felsefesi, hayali bir anayasanın inşasından ziyade gerçek bir anayasanın savunulmasına odaklanmıştır (Mansfield, 1987: 707-708).

Radikal çıkışlar karşısında, muhafazakârlığın ve anayasacılığın sesi olan Edmund Burke, bir avukatın oğluydu ve Dublin'de doğmuştu. Hukuk okumak gayesiyle Londra'ya gelen Burke, Aydınlanma Londra'sının zevklerine dalarak okulu bıraktı. 1757'de dünyadaki olayları araştıran Annual Register dergisini çıkarmaya başladı. 1765'te Whig'çi siyasete katıldı. 18. Yüzyılın büyük bir kısmı kralla parlamento arasındaki güç paylaşımı tartışmalarıyla geçti. Burke, 1770 yılındaki Mevcut Sıkıntılar Üzerine Düşünceler kitabında parlamentoyu savundu. 1774 yılında Amerika olan şiddetli vergi tartışmasına karıştı. Aynı yıl bunun üzerine Amerikan Vergisine Dair kitabını yazdı. 1775 yılında Amerikan Meselesi Hakkındaki Görüşleri Hakkında'yı yazdı. Kolonicilerin, soyut haklar temelli tezlerine dair nefretini ilan eden Burke, parlamentonun gerekirse zorla vergi toplayabileceğini savundu (Perkins, 2013: 30-31).

1.2.Burke ve Onun Kişiliği Üzerine

Burke, metafizik bir bakış açısına sahipti. Derinden dindardı ve evrenin düzeninin Tanrı'nın emri olduğundan şüphesi yoktu. Sonuç olarak, hayırseverdi ve onun geçerliliğini inkâr etmek, ona göre Tanrı'nın bilgeliğinden şüphe etmekti. İstekliydi ve yazdı. İlahi bir taktikle, bizi bizim irademize göre değil, kendi iradesine göre yönlendirdi, bu mizaç içinde ve bu niyetle bize tayin edilen yere ait olan kısmı fiilen harekete geçirmemizi sağladı (Laski, 2006: 133). Burke, liberallerin dinsizliğine ve görececiliğine karşı çıkmak ve muhafazakârlara dinin siyasi avantajını veya gerekliliğini ve koşulların ahlak üzerindeki etkisini kabul eden bir teori öne sürmüştür. Ancak Burke, yine de doğal yasayı, onayladı. Burke'ün daha önce göz ardı edilen veya retorik olarak reddedilen doğal hukuka sık sık yaptığı göndermeler, muhafazakâr bir şekilde modernize edilmiş, *Thomizm* olarak tanımlanabilecek bir sistemde bir araya getirildi (Mansfield, 1987: 689).

Burke, bilhassa Fransız Devrimine karşıydı. 1790'da yazdığı, *Devrim Üzerine* adlı kitabında "insan hakları" sloganı üzerine kurulu olan soyut halk egemenliği düşüncesine karşı

Pretender'ın dışişleri bakanı oldu. Vatana ihanetten tutuklandı, ancak rotayı tersine çevirdi ve 1723'te İngiltere'ye dönmesine izin verildi. Ruth Mack'e göre, "Bolingbroke, eski Anayasa'nın eski Whig teorisini benimseyerek ve ona Walpole Tory karşıtı olarak yeni bir hayat vererek The Craftsman'da (1726-1735) yaydığı ideolojik tarih de dahil olmak üzere parti politikalarıyla tanınır." (https://en.wikipedia.org/wiki/Henry_St_John,_1st_Viscount_Bolingbroke).

[4] **William Godwin** (3 Mart 1756 - 7 Nisan 1836) İngiliz gazeteci, politik filozof ve yazardır. Faydacılığın ilk taraftarlarından ve felsefi anarşizmin ilk modern destekçilerinden biri olarak kabul edilir. Godwin en çok bir yıl arayla yazdığı iki kitabıyla ünlüdür: Politik kuramlara bir saldırı olan *Politik Adalet Üzerine Bir İnceleme* ve aristokratik ayrıcalıklara karşı çıkan *Oldukları Gibi Şeyler ya da Caleb Williams'ın Maceraları*. Bu iki kitabının başarısı üzerine Godwin 1790'lerde Londra'daki radikal çevrelerde önemli biri hâline geldi. Daha sonraki yıllarda Godwin İngiliz radikalizmine karşı ortaya çıkan muhafazakâr tepkilerin hedefi hâline geldi (https://tr.wikipedia.org/wiki/William_Godwin).

çıkmıştır. Tüm gelenek, töre ve değerlerin altüst oluşu onu endişelendirmişti. Ona göre yönetimler İngiltere'de olduğu gibi anayasal monarşiye dönüşmeliydi (Perkins, 2013: 31).

Burke, bugün "muhafazakârlığın" filozofu olarak biliniyor. İki düşünce okulundan, gelenekçilik ve liberteryenizmden, Burke birincisine çok yakındır (Mansfield, 1987: 688). Burke'ün *Reflectionsları* muhafazakâr düşüncenin temel metnidir. Bu aynı zamanda muhafazakâr düşüncenin en belagatlı ifadesidir ve kuşkusuz en güçlüsüdür. Ve bu metin, özü bakımından muhafazakâr geleneğin en üstün referans metni olarak kalmıştır. Fransız karşı-devrimi (Maistre, Bonald) Burke'ün Devrim'i mahkûmiyet kararını ve bazı beklentilerini alır, fakat öte yandan farklı bir ulusal geleneğe bağlanır ve kendine özgü tezler geliştirir. Tarih baştan itibaren İngiliz usulü muhafazakârlıkla Fransız usulü muhafazakârlığı hem birleştirir hem de ayırır (Beneton, 1991: 13).

2. BURKE VE SİYASET FELSEFESİ ÜZERİNE

Bir Whig parlamenteri olarak Burke, ateşli ve coşkulu bir kişiliğe sahiptir ve siyasal kuram üzerine bir eseri bulunmamaktadır. Düşüncelerini genelde mektuplarda, konuşmalarında ve yergi yazılarında açıklamıştır. Burke, Paris'li filozoflara, bilhassa Rousseau'ya, yeni ahlak anlayışını hayata geçirmeye çalışanlara karşı nefret duymaktadır. O halk egemenliğini ve toplum sözleşmesi düşüncesini asla kabul etmez. Burke, akıl ve teorinin toplumların hayatı için temel referanslar olmadığını tarihin spekülasyonlardan ziyade, gelenekler, temkinli olma ve hayat ve uygarlıklar içinde görülen bir ahlak birikimi olduğuna inanmaktadır. Burke, metafizik hakları, rasyonel bir inançla özdeşleştiren meşruiyetçiliği reddeder (Touchard, 2015: 485-486).

Bu arada Burke'ün Whig meslektaşları, onun liberalden muhafazakâr bir filiz haline dönüşen siyasi dönüşü karşısında şok oldular. Şair Samuel Taylor Coleridge bunu, Burke'ün kırk yıllık yetişkin yaşamı tamamen The Marquess of Rockingam'ın cömert himayesine bağlı olan "büyük bir saray mensubu" olduğunu belirterek açıklamaya çalışacaktı. Thomas Paine ve modern müttefiklerinin umduğu gibi, aristokratlar ortadan kaldırılsaydı, o zaman Edmund Burke için çok iyi olan tüm yaşam biçimi sona erecekti. Bu, Düşünceler'in alaycı veya bencilce yazıldığı anlamına gelmiyordu; Bu, Düşünceler'in alaycı veya bencilce yazıldığı anlamına gelmiyordu; Burke, yozlaşmış küçük ilçeler ve emeklilik komisyonları gibi kusurlardan bağımsız olarak, İngiliz soylularının hükümet üzerindeki kontrolünün, tahttaki bir tiran veya Lord Gordon'un sokakları yağmalaması gibi demokratik çetelerden çok daha fazla tercih edildiğine inanıyordu. Burke, hayatının geri kalanı boyunca, hayran olduğu bilge, özverili aristokratların yerini demokratik olarak "küçük avukatlar, polis memurları, Yahudi simsarları, otel, meyhane ve genelev bekçileri, çıraklar, kâtipler, dükkân çocukları, kuaförler, kemancılar ve dansçılar " hükümetinin almasından korkacaktı." (Nelson, 2007: 197)

Edmund Burke, deneyimli bir parlamenter, Whig partisinin bir üyesi ve yazıları önemli yankı yapan bir gazete yazarı olarak tanınır. Konuşma yeteneği, kalemi ve siyasal liberalizmin davaları uğruna giriştiği geçmişteki faaliyetleri sebebiyle saygınlığını korumaktaydı. Bir Whig parlamenteri olarak, Burke önceden Mutlak monarşiye karşıdır. Kralın kutsal hakkı düşüncesini saçma görmekteydi. 1688 Devrimini savunmaktaydı. O güne kadar bütün mesleki hayatı mutlakiyetçilik karşıtlığı ve İngiliz biçimi özgürlüklere eksiksiz sadakatine rağmen, 1790'da yayınladığı *Fransa'daki Devrim Hakkında Düşünceler*inde eski düşüncelerinden bir şey inkâr etmeden, Fransız devrimini şiddetli bir biçimde eleştirir. Burke'ün bu konudaki farklılığı, Fransa'daki devriminin kendinden önce gelenlerden farklı bir özellikte olduğunu ve İngiltere için temsil ettikleri bakımından yeni bir tarih başlattığı düşüncesidir. Burke'ün bu konudaki endişesi devrimci fikirlerin yayılması idi ve onun *Reflections*'ı Fransız devriminin İngiliz yücelticilerine karşı yöneltilmiş olmasıydı. Onun düşüncelerinin temeli, Fransız

devrimcilerinin ileri sürdüğü açık fikirlere karşı, şeylerin karmaşıklığı, doğanın engelleri, törelerin yoğunluğu, geleneğin ağırlığı ve bilgeliğini anlamak üzerine kuruludur. Onun kitabı, İnsan Hakları'nın ve modern siyasal rejimleri oluşturan ilkelerin köklü bir eleştirisini yapmaktaydı (Beneton, 1991: 14-15).

Güçlü bir belagatı olan Burke, sadece Fransız devrimcilerinin ideolojik siyasetine değil aynı zamanda 19. yüzyılın sosyal ve siyasal düşüncesinin hâkim öğelerinden biri haline gelecek olan durum hakkında derinlemesine bir düşünce sistemini kurmuştur. Bu da Geleneksel toplumsal düzen ve Modern toplumsal düzen arasındaki karşıtlık olarak kendini buluyordu. Burke ve onun takipçileri Avrupa tarihi dokusunun büyük olaylar sonucunda bir kopukluk yaşadığını ve bunun temel nedenini ise Fransız Devrimi olduğunu, temel tepkinin bu olay neticesinde gerçekleştiğini ifade ederler. Dolayısıyla *muhafazakâr*[5] düşünce Aydınlanmaya, İnsan Hakları'na ve modern siyaset projesine karşı çıkmaktaydı (Beneton, 1991: 11). Muhafazakârlığın kaynağı, aydınlanmaya karşı duyulan reaksiyonda aranabilir. Bilhassa İskoç Aydınlanma düşünürlerinden Thomas Reid, David Hume, Adam Smith, Adam Ferguson, Francis Hutcheson gibi çoğu düşünür, sözleşme teorilerine ve rasyonalizme karşı fikirleri ile muhafazakârlığa benzer düşünceler ortaya koymuşlardır (Vural, 2011: 20).

2.1.Burke ve Devrimci/Rasyonelist Siyaset Eleştirisi

Edmund Burke, belki de devrimci siyasetin en ünlü eleştirmenidir. Onun "*Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceleri*" eseri, modern muhafazakârları etkilemeye devam eden teorik ve ideolojik argümanda bir tarz belirledi. Devrim terörle çevrelenmeden çok önce, Burke yerleşik kurum ve uygulamalara yönelik saygısızlığın ancak otoriter yönetimin dayatılmasıyla sona erdirilebilecek bir şiddet döngüsü yaratacağını öngörmüştü. Burke, "politikada rasyonalizme" itiraz etti. Politika hakkında ne kadar bilgi sahibi olduğumuzu varsaysak da Burke, kuramlaştırmamızın kurumların ve uygulamaların karmaşık karşılıklı bağımlılığını kavrayacak kadar asla zengin olamayacağını iddia ediyor (aktaran Haddock, 2005: 26-27). Burke, insanın akıl yürüten bir hayvan olduğu şeklindeki Benthamcı düşünceyi/felsefeyi reddeder. İnsan eyleminin başlıca kaynağı olarak geleneğe güvenir. Ve bu nedenle, insanın doğasının uyum sağlamadığı kanallara yol açan düşünceye/felsefeye güvensizdir. Düşüncenin sonucu olduğu varsayılan yenilik, uygarlığın bağlı olduğu geleneği alt üst edici olarak görür. Düşünce/felsefe barışı yıkıcıdır ve düşüncenin bizi davet ettiği iç içe geçmiş yerlere girmemizi sağlayacak siyasi olgulardan çok az şey bildiğimiz ileri sürülmektedir (Laski, 2006: 129).

Fransız Devrimin şaşırtıcı bir olay haline getiren, tarihin zincirini kırma iradesi, zamandan kopmak, ülkesini düz beyaz bir kâğıt olarak görme olağanüstü kibirliliği ve siyaseti "çıplak akıl"'la inşa etmektir. Bu açıdan Fransa tecrübesinin geçmişte bir benzeri yoktur ve özellikle 1688 İngiliz devriminden köklü biçimde ayrılır. Oysa İngiliz liberallerine göre iki devrim arasındaki süreklilik, apaçık bir nitelik taşıyordu. Bu yüzden Burke, İngiliz ve Fransız Devrimleri arasında olduğu öne sürülen akrabalığı bir biçimde başından atmak zorundaydı ve 1688 ile 1789 karşıtlığı kitabının konularından biridir. 1688'de diye görüşünü açıklar Burke, İngiliz Devrimi bir hanedanın yerine bir başkasını geçirmişti. Ama amacı kesinlikle yeni bir egemenlik biçimi kurmak değildi. Tam tersine geleneksel kuralları, iktidarın uygulanmasına

[5] Evrende yüce bir düzenin ve doğal yasanın bulunduğunu ifade eden muhafazakârlıkta, Tanrı'nın mükemmelliğine karşın, insanın mükemmellikten uzak olduğu düşüncesi vardır. İnsanın *ilk günah* nedeniyle ahlaki doğasının sorunlu olduğu belirtilir. Tanrı'nın kusursuz aklına karşın, insanın aklının sınırlı olduğu vurgusu öne çıkar (Vural, 2011: 20).

ilişkin kuralları, yani kral ile halk arasındaki ilişkileri onarmaktı. Krallığın anayasasının ihlalinin, Protestan Kilisesinin ve Devletin temel yasalarını yıkmayı hedef alan bir girişimin zorunlu bedeli idi. Devrim yeni bir siyasal düzen yaratma tutkusunu taşımasının çok uzağında, İngiliz ulusunun tarihi haklarını korumayı amaçladığı ölçüde meşru idi. Burke'ün gözünde 1688 Devrimi temkinliliğin ve zorunluluğun eseridir. İngiliz devrimi, Fransız devriminin tersine tarihin sürekliliğini yeniden sağlamıştır (Beneton, 1991: 16-17).

2.2.Burke'te Hükümet, Devlet, Din ve Toplum

Burke, ihtiyacın iyi bir hükümet olduğunu biliyordu. Siyasi eylemi ahlakileştirmeye yönelik katı kararlılıktaki bu kadar tutarlı bir arka plan, asil bir yapıyla sonuçlandı. Burke, düşüncesinin gerçek eğilimini en açık şekilde, iç sorunlarla ve Fransız devrimi ile uğraşmaya başladığı zaman göstermiştir. Bu eğilim açıktır. Burke, eski olanın yalnızca olgunluğa eriştiği gerçeğiyle değerli olduğuna ikna olmuş bir faydacıydı. Devlet ona, ancak yavaş yavaş tam ihtişamına ulaşan organik bir bileşik gibi göründü. Onun için siyaset felsefesi, deneyimden elde edilen doğru bir genellemeden başka bir şey değildi. Aklın değerini küçümsemese de, politikanın belirlenmesinde önyargının oynadığı muazzam rolden her zaman etkilenmiştir. Mülkiyetin iktidarın haklı bir göstergesi olduğundan hiç şüphesi yoktu. Onun felsefesinin dini yönünü gözden kaçırmamalıyız. Dinin İngiliz devletinin temeli olduğundan asla şüphe duymadı. *Fransız Devrimi Üzerine Düşünceleri* eserinde, "*İngilizler için, dinin sivil toplumun temeli ve tüm iyiliğin ve tüm rahatlığın kaynağı olduğunu*" ifade etmiştir. Yalnızca aklı değersizleştirmesiyle değil, aynı zamanda toplumsal gerçeklerin mistik bir açıklamasına nihai olarak dayanmasıyla da karakteristiktir (Laski, 2006: 117-118).

İngiliz sisteminin tüm ruhu on sekizinci yüzyıl sonlarına doğru Edmund Burke tarafından özetlenmiştir. Bir kısmı Locke incelemesi, bir kısmı ise İngiliz kuruluşlarının incelemesi üzerine oluşturulan, Montesquieu'nun Kanunların Ruhu eserini okuyan ve etkilenen Burke, düşüncelerini şu ilkeler üzerine kurmuştur: ilk olarak ona göre toplum, bir makine değildir, bir ağaç veya bir hayvan gibi bir organizmadır. İkinci olarak sağgörü ilkesini savunmuştur. Bu da düşünme, ağır başlılık ve ılımlılık olarak ayrılmıştır. Üçüncü ilkesi ise hem geriye hem ileriye doğru uzanan uzak görüşün gerekliliği idi. çoğunluğun yönetimini ve halkın iradesini bütünüyle reddeder. Ona göre toplum bir kişiler topluluğu değil, bir aile gibidir. Dördüncü ilke olarak ise ataların akıllarının kolaylıkla bir tarafa atılamayacağını ileri sürer. Diğer bir ilkesi ise dürüstlük, adalet ve akılla birleştiği kabul edilen özgürlük anlayışıdır. Altıncı olarak ise dengeyi tavsiye eder. Ona göre Hükümet, Monarşi, Aristokrasi, Kilise ve Avam arasında bir denge sağlamalıdır (Parkinson, 1984: 111).

Burke, hiçbir düşünce okulunun üyesi değildi ve bakış açısının doğrudan izlenebileceği hiçbir etki yoktu. Onun siyaseti, gerçekten de, avam kamarasının acil sorunlarıyla meşgul olmaktı. Cömert bir ahlaki doğanın tüm tutkusuyla baskıdan nefret etti. İyiliği önemsedi. Söyleyeceklerini, idari bilgeliğin özdeyişlerini oluşturan cümlelerle söyledi. Ufku Londra'dan Hindistan'a ve Amerika'ya kadar uzandı ve İngiliz politikasının İrlanda'ya olan kötülükleri kadar, Hintli isyancıların yanlışlarını da derinden önemsedi. Politikanın daimi ilkeleri konusunda hatasız bir gözü vardı. Anayasa reformunun tartışıldığı her yerde, hiç kimse çaresi gereken kötülükleri ondan daha net göremedi. Yaşamının son on yılında, reformdan bu yana Avrupa'nın başına gelmemiş olan en büyük felaketle karşılaştı ve her noktada onun anlamının özünü kaçırdığını söyledi. Yine de Fransa ve İngiliz anayasasına bile pratik bir sağduyuyla yaklaştı. Ancak Burke, asla bir demokrat değildi (Laski, 2006: 112-113).

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Edmund Burke, başlangıçta siyasal yaşamına Liberal Whig partisi üyesi olarak başlasa da sonraki süreçte bilhassa Fransız Devrimi sürecinde gördükleri ve yaşadıkları onun siyasal bir akımın/düşüncenin kurucu olmasında etkili olmuştur. Burke, sonraki hayatının büyük çoğunluğunu liberallere ve Fransız devrimi filozoflarına karşı ateşli bir muhafazakâr savunu yaparak bu alanda yeni bir süreç başlatmıştır. Batı'da Muhafazakâr düşünce bir siyasal akım olarak onun düşünceleri üzerine inşa edilmiştir.

Burke, 18. yüzyılda yaşanan hızlı ve köklü değişim ve dönüşüm sürecinde ihtiyatlılığı, geleneği, var olan toplumsal düzenin bir savunusunu yapmıştır. Onun düşüncesinde din önemli bir yer tutar. Bu yüzden özellikle Fransız devrimine ve getirdiklerine karşıdır. Meşruluk anlayışı da bu bağlamda liberallerin doğal hukukuna veya egemenlik anlayışının tersidir, rasyonalizmaya karşıda bu nedenle tepkilidir. Rasyonalist siyaseti ve meşruiyeti şiddetle eleştirir. Radikal rasyonalist/akılcı değişim ve dönüşümü reddeder. Aydınlanmaya, insan haklarına ve modern siyasal projelere karşı bir tavır sergilemiştir.

Din, onun siyaset felsefesini şekillendiren en önemli olgudur. Siyaset, toplum, devlet anlayışının temelinde bu durum açıkça görülür. Toplumu canlı bir organizma gibi görmüştür, değişimi ve aklı kökten reddetmez, onun değişim düşüncesi Fransız devrimcilerinin radikal değişim düşüncesi gibi değildir. Rasyonalistlerin saf/çıplak akıl üzerine toplum inşasına karşı bir görüştedir.

KAYNAKÇA

Laski, H.J., *Political Thought in England from Locke to Bentham*, BiblioBazaar, 2006.

Strauss, L. ve Cropsey, J., History of Political Philosophy, İçinde H. Mansfield, *Edmund Burke*, (ss.687-709), Third Edition, Chicago: The University of Chicago Press, 1987.

Perkins, A., *Siyaset*, Ankara: Liman Kitapları, 2013.

Beneton, P., *Muhafazakarlık*. (Çev. Cüneyt Akalın), Presses Üniversitaires De France, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1991.

Touchard, J., *Siyasal Düşünceler Tarihi*, (Çev: İsmail Yerguz), İstanbul: Islık Yayınları, 2015.

Nelson, C., *Thomas Paine: Enlightment, Revolution, and the Birth of Modern Nations*, London: Profiles Book, 2007.

Vural, M., *Siyaset Felsefesi Açısından Muhafazakarlık*, Ankara: Elis Yayınları, 2011.

Haddock, B., *A History Of Political Thought, 1789 to the Present*. America, Malden: Polity Press, 2005.

Parkinson, C.N., *Siyasal Düşüncenin Evrimi*, (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 1984.

(Yalnızca İnternet Ortamında Yer Alan Kaynaklar)

https://en.wikipedia.org/wiki/A_Vindication_of_Natural_Society (Erişim tarihi: 02.02.2022)

https://en.wikipedia.org/wiki/Henry_St_John,_1st_Viscount_Bolingbroke (Erişim tarihi: 02.02.2022)
https://tr.wikipedia.org/wiki/William_Godwin (Erişim tarihi: 02.02.2022)

ANTİK DÖNEM'DEN AYDINLANMA SÜRECİNE BATI'DA SİYASET, DİN VE MEŞRULUK[1]

Öğretim Görevlisi, FEVZİ YAHŞİ [1]
[1] Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Erbaa Meslek Yüksekokulu, - 0000-0001-6105-7332

ÖZET

Antik dönemde bazı imparatorluklar/devletler incelendiğinde, siyasal iktidar meşruiyetinin din ile iç içe olduğu görülmektedir. Eski Roma, Eski Mısır, Sümerler, Hititler, Antik Yunan ve Çin imparatorluklarının devlet ve toplum yapılarına bakıldığında siyaset ve din meşruluk temelinde iç içedir. Ortaçağda ise Kavimler Göçü sonrası Eski Roma imparatorluğunun, Doğu Roma ve Batı Roma imparatorluğu olarak ikiye ayrılmasından sonra başlayan süreç yine siyaset, din ve meşruluk temelinde kök salmıştır. Bu dönemde Batı'da siyasal iktidarın kaynağı "Omnis potestas a Deo" yani "Bütün iktidarlar Tanrıdan gelir" ilkesinden hareketle oluşturulmuştur. Dönemin siyasal, içtimaı yapısına bakıldığında ise feodal siyasal düzen ile de eklemlenerek meşruluğun din, devlet, toplumsal yapı ile bağlantı kurulduğu belirtilebilir. Bu bağlamda antik dönemde siyasi otoritenin gücün meşruluk kaynağını tanrısal otoriteden alan siyaset mekanizmaları, Ortaçağ'a gelindiğinde İncil kaynaklı ilahi otoriteye dayandırılmıştır. Batı'da aydınlanma ve modern devlete geçiş sürecinde ise siyaset, din ve meşruluk ilişkisi farklı bir değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Rönesans ve reform süreciyle birlikte ortaya çıkan düşünce akımları neticesinde feodal aristokrasinin, dinsel ve ahiret düşüncesine karşın, bu dünyacı, kapitalist düşünceye dayalı bilimsel düşünce gelişmeye başlamıştır. Ortaçağ dönemi dine ve kiliseye dayalı feodal siyasal sistemde zamanla ekonomik ve toplumsal alanda üstünlük, burjuva denilen bir zümreye geçer. Burjuvazi ve beraberinde ortaya çıkan yeni felsefe, yeni bir dünya görüşü ile ekonomik ve sosyal açıdan yeni bir teoriyi oluşturarak "aydınlanma felsefesi" denilen süreci başlatmıştır. Sanayi devrimiyle bireyci, kapitalist, akla, bilgiye vurgu yapan aydınlanma düşüncesi, kilisenin ve İncil'in otoritesine karşı çıkıp bunun yerine doğanın ve aklın otoritesini koymayı hedeflemiştir. Yeni stoacılık ta denilen bu süreç yeni evrensel bir ahlak ve din ortaya koyarak bunun meşruiyet merkezine doğal hukuk ve doğal yasaları koymuştur. Vahiy, otorite ve gelenek meşruiyeti zemininden, birey, bilgi ve akıl meşruiyet zeminine geçiş bu dönemin belirgin özelliği olmuştur. Bu bağlamda bu çalışmada amaç Antik dönemden Ortaçağ ve Aydınlanma sürecine meşruiyet anlayışının geçirdiği değişim ve dönüşümü göstermektir.

Anahtar Kelimeler: Meşruluk, Siyaset, Din, Aydınlanma, Ortaçağ

1. ANTİK DÖNEM'DE SİYASET, DİN VE MEŞRUİYET

Antik çağlarda siyasal iktidarın esası doğaüstü, tanrısal, dinsel ilkelere dayandırılmakla beraber, iktidara itaat dini bir zorunluluk olarak görülmüştür. Eski Mısır'da olduğu gibi siyasal

[1] Bu bildiri Fevzi Yahşi'ye ait Doktora Tez çalışmasından üretilmiştir.

iktidar sahibi kişiler Tanrı-Kral olarak isimlendirilmiş ve Firavunlar Tanrı olarak kabul ettikleri Osiris'in oğulları olarak duyurulmuşlardır. Firavun, Tanrı'nın dünyada insanları yönetmek amacıyla görevlendirildiği kişi olarak addedilmiştir. Onlara göre Firavun'a itaat hem bir siyasal sorumluluk hem de dinsel bir ibadetti (Çetin, 2015: 81). Krallar ayrıca kanunları da yapmaktaydılar. Önceleri kanunlar, özel durumlarda verilen hukuki kararlara dayanan genellemelerdi. Osiris'in Mısırlılara tarımı öğrettiği, onlara kanunlar verdiğini ve tanrılara tapma yollarını gösterdiği belirtilir. Bilinen en eski hukuk kurallarından birinin geçmişi Babil'e dayanmakla birlikte (M.Ö. 2123-2081), bu kurallar hem kral hem tanrı olarak benimsenen Hammurabi'nin eseridir. Mısırda da kanun yapıcının ve yargıcın görevi, buna benziyordu. Mısır, eski krallık çağında mutlak monarşiyle idare edilmekteydi. Kral tek kanun yapıcı olup, kanun bir kere ilan edildikten sonra artık Tanrı Kanunları haline gelirdi (Parkinson, 1984: 37).

Antik Mısır'da yerel tapınaklara ve din adamlarına karşı Firavunun üstünlük elde etmesinin nedeni olarak Nil nehri üzerinde denetim kurması ve bütün Mısır topraklarından sağlanan toplumsal geliri ele geçirmesi gösterilmektedir. Firavun'un hem yöneticiliği hem de din adamlığının olmasının yanı sıra Sümerlerdeki gibi Tanrı vekili ya da Hititler'deki gibi bir başrahip olarak değil doğrudan bir "Tanrı" olduğu iddiasıyla ortaya çıkmasıdır (Şenel, 2017: 61). Tanrılaştırılmış Mısır monarşisinin başlangıç tarihinin Güneş Tanrı'sının başrahibinin kendisini hükümdar ilan ettiği zamana denk gelmiştir. Hz. İsa'dan önce 2750 yıllarında beşinci hanedan'ı kuran Userkaf, heliopolis başrahibiydi. Kutsal bir soydan geldiğini ileri süren ilk Firavun olduğuna inanılmaktadır. Ondan önceki hükümdarlar da kutsal sayılmakta idiler fakat bu duruma ancak öldükten sonra erişmekteydiler. Sümer şehirlerinde de dinsel ve laik güçlerin birleşmiş olduğu biliniyorsa da, bu başka bir süreçle meydana gelmiştir. Dolayısıyla Mısır'da Başkan ile rahip, kralın kişiliğinde birleşmiştir. Güçlü monarşiler bu şekilde oluşsa da daha ilk başından beri, din adamlarının güçlerinin ayrı olduğu monarşilerde bulunmaktadır (Parkinson, 1984: 32)

Bu durum Çin imparatorluğunda imparator için "göklerin oğlu", Türk hakanı için, "Gök Tengri'nin Kut verdiği kişi" biçimindeydi. Benzer bir biçimde Antik Yunan Polis'in dinsel ve kutsal bir özelliği olmakla beraber, Polis Tanrı'ların şehri olarak görülmüştür. Bu şehrin kurallarına uymamak en büyük günah ve suç olarak görülmekte ve Polis'in kanunlarına karşı gelmek bir anlamda Tanrı'ya karşı gelmek, onu reddetmektir. Bu durumdaki kişilerin cezası da ya ölüm ya da sürgün durumudur. Dolayısıyla Polis yurttaş için kutsal bir tapınak ve din olarak görülüyordu. Bir anlamda Polis'e itaat Tanrı'ya ibadet olarak görülüyordu (Çetin, 2015: 82).

Antik Yunan dönemi düşünürlerinden Sokrates, kendi zamanının kitle toplumunu ve demokratik yönetimini beğenmiyor ve Atina yurttaşlarını kişisel menfaatleri peşinde koşan, kamunun menfaatlerini düşünmeyen kişiler olarak görüyordu. Zira o demokrasi düzeninde yönetimin sıradan insanların elinde olduğunu ve ne yurttaşların ne de yöneticilik yapanların kamu işleri, siyaset gibi konularda yeterli bilgisinin, doğru dürüst görüşlerinin olmadığını iddia ediyordu. Ona göre Atina toplumunda eksik olan şey erdemlilikti. Erdem iyiyi kötüden ayırabilme yeteneği olarak bir bilgi çeşidi idi. O toplumu idare edecek kişilerin erdemli kimseler olması gerektiğini savunur. Demokraside herhangi bir yurttaşın seçimle veya kura ile kamu görevlerine gelmesini doğru bulmuyordu (Şenel, 2017: 144-145). Bu süreçte Antik Yunan'da M.Ö. 404'te demokrat yönetimin Sparta'lılara yenilmesi neticesinde "otuz tiranlar" yönetimi kurulmuş ve bu yönetime Platon'un katılmasını talep etseler de, süreç içerisinde otuz tiranların demokrat yurttaşlara karşı giriştikleri terör faaliyetleri nedeniyle oligarşik partiden uzaklaştı.

Platon demokrat partiden de öğretmeni Sokrates'i ölümle cezalandırmaları sebebiyle uzaklaşır ve kendini politika kuramına verir (Şenel, 2017: 151-152). Platon, politika kuramında devletin adil olması için hakka ve hukuka uygun örgütlenmiş bir yapı, bu yapının da örgütlenmiş yöneticiler ve koruyucular sınıfına bırakılması gerektiğini ifade eder ve devleti üç sınıfa ayırır: bunlar siyasal iktidarı kullanan yöneticiler, koruyucular ve üretimi sağlayan çifçiler ve halktır. Uyumlu bir devlet düzeni içinde bu sınıfların kendilerine düşen görevleri yerine getirmesinde görmektedir. Bunu sağlayacak şeyin de, bu görevlerin hukuki bir müdahale ile uygun bir biçimde düzenlenmesinde ve örgütlenme de görmektedir (Çetin, 2015: 50).

Antik Yunan dönemi düşünürlerinden Aristo ise siyasal iktidara dair iki soru sorarak konuya dair çeşitli tespitlerde bulunur. İlk sorusu siyasal iktidarın nicel yönüne ilişkin olarak siyasi iktidar kaç kişinin elindedir ? sorusudur. Cevabı ise şu şekildedir: ya bir kişinin elindedir, ya bir azınlığın elindedir, ya da tüm toplum üyelerinin elindedir. İkinci sorusu ise iktidarın niteliğine yönelik olup nasıl sorusu üzerine hareket eder. Siyasi iktidar, kimin veya kimlerin menfaatine kullanılıyor ? sorusudur. Cevabı ise şu şekildedir: siyasi iktidar ya bütün toplum üyelerinin menfaatine işleyebilir ya da yalnız iktidar sahibi veya sahiplerinin menfaatine işleyebilir (Oktay, 2012:66-67). Antik Yunan döneminde yaşamış düşünürlerden Platon ise devlet anlayışında kendi toplumsal düzen araştırmasında adalet olgusu önemli bir yer tutar. Platon için devletin en önemli ve asli amacı adaletin yöneticisi olmaktır. Platon'un düşüncesinde düzen, birlik, belirlilik ve yasalılık önemli bir yer tutar. Bu anlamda Eski Yunan'da Yasal Devlet diğer anlamıyla Hukuk Devleti düşüncesinin kurucusu ve ilk savunucusu olduğu ifade edilmektedir (Cassirer, 2005: 278). Bu bağlamda Eski Yunan'da yaşamış olan Aristo ve Platon'da bir kavim olarak Yunan Site devleti tek siyasal kurum olarak görülmüştür. Ahlaki bir ölçüt olarak bu durumu onaylayarak iktidarı, bu sayede meşru yani haklı görürler ve yönetilenlerin faydasına uygulandığında yasal bir özellik kazanacağını belirtirler. Bunun yanı sıra Platon, Bilge olarak addettiği kişinin yapacağı keyfiliğin çoğu zaman yasalardan daha iyi olduğunu düşünür. Zira ona göre yasa esneklikten yoksundur ve özel durumların sonsuz farklılığına uygun değildir. Aristo'da ise Platonun aksine yasa özel durumları hesaba katmadığı için insan aklının tutkulardan uzak bir ürünü olduğu ve keyfiliğin daima insani tutkuların tesiri altında kaldığına inanır (Mosca, 2013: 51).

Platon'un yönetimleri sınıflandırırken onların iyilik derecelerine göre bir sıradüzen izlediği görülür. Bireysel ya da sınıfsal çıkara değil toplum yararına yani yasaya inançla bağlı olan tek kişinin yönetimi monarşi, tek kişinin yönetimi yasasız ise tiranlık, az sayıda kişinin yasaya bağlı yönetimine aristokrasi, az sayıda kişinin yasasız yönetimine oligarşi, çokluğun yasaya bağlı yönetimine yasalı demokrasi, çokluğun yasasız yönetimine ise yasasız demokrasi olarak nitelendirmektedir. Platon yönetimleri en iyisinden en kötüsüne doğru şu şekilde sıralar: monarşi, aristokrasi, yasalı demokrasi, yasasız demokrasi, oligarşi, tiranlık (Şenel, 2017: 167). Eski Yunan'da Aristo tıpkı Platon'da olduğu gibi yönetim biçimlerini kendi düşüncesinde şu şekilde sıralar: Tek kişinin genel yararı izleyen yönetimine "Monarşi", azlığın genel yararını izleyen yönetimi "Aristokrasi", çokluğun genel yararını izleyen yönetimi "Politea", çokluğun sınıfsal çıkarı izleyen yönetimine "Demokrasi", azlığın sınıfsal çıkarı izleyen yönetimi "Oligarşi", tek kişinin kişisel çıkarını izleyen yönetimine "Tiranlık" olarak ifade etmektedir. Burada Platon ile Aristo arasında temel farklara değinilecek olursa, Platon'un doğru yönetim ile bozuk yönetimi ayırmada onların yasalı veya yasasız olmasına göre bir ayrım yapılmasına

karşın, Aristo da genel yarar ve kişisel-sınıfsal yarar açısından bir ayrım yapıldığı görülmektedir (Şenel, 2017: 186).

Antik dönemde ortaya çıkan Stoacı düşünüş ise siyasal alana etkisi bütün insanlar için geçerli olan evrensel yasaların bulunduğu iddiası biçiminde gelişmiştir. Bu anlamda akla dayanan "doğal hukuk" düşüncesine öncülük ettikleri belirtilmektedir. Stoacı bu anlayış daha sonraki süreçte doğal hukuk, iç özgürlük, insanların evrensel kardeşliği düşünceleri ile Ortaçağ Hristiyan düşüncesini etkilediği ifade edilmektedir. Bu bağlamda Batı siyasal düşüncesini en fazla etkileyen üç antik kaynaktan biri olmuştur (Şenel, 2017: 198). Eski Yunan'da M.Ö. III. yüzyılda ortaya çıkan akımlardan Stoa ve onun düşünürlerinden olan, düşünür Seneca yasaya dayanan medeni hukuka karşı, akla dayalı doğal hukuku savunmaktaydı. Stoacılar, siyasette ideal devletin sadece akılla yönetilen ve ulus ayırt etmeksizin tüm insanlığı içine alan bir devlet olduğunu düşünmekteydiler (Mosca, 2013: 53). Sonraki süreçte Seneca ve stoacıların yolunda giden Hristiyan düşünürlerin yer devletinde toplumda eşitsizliği kabul edip, gök devletinde eşitlikten söz ettiği aktarılmaktadır. Bir diğer anlamda yasalar önünde eşitsizlik doğal bulunup, Tanrı önünde eşitlik ileri sürülecektir. Seneca'nın bu anlamda Hristiyan düşüncesini etkilediği savunulmaktadır (Şenel, 2017: 222).

Eski Roma dönemine bakıldığında ise Cumhuriyet ideolojisinin temeline Roma'nın tanrısal bir görevi olduğu inancını yerleştirilip, yurttaşlarında kendilerini tanrısal bir gayeye adama duygusu oluşturulmuştur. Dolayısıyla bu sayede vicdanları bu inançla rahatlatılan Romalılar, Roma uygarlığını tüm dünyaya yaydıkları görüşünü benimseterek bir emperyalist savaştan diğerine ilerlemeleri meşrulaştırılır. Ayrıca yine bir tanrısal görev olarak, Roma'nın huzurunu sağlamak ve korumak düşüncesi, tüm yurttaşlara benimsetilerek dış tehlikelere karşı kutsal bir birlik oluşturmuşlardır. Çoğu zamanda sınıf kavgalarını da bu şekilde önlemişlerdir (Ağaoğulları ve Köker, 2004: 27-28). Roma'nın Cumhuriyet döneminde "Anayasal kurumların yüceliği", "Roma'nın tanrısal görevi" gibi düşünsel alt yapılar bile dönemin ekonomik meselelerini göz ardı etme de etkisiz hale gelmiştir. Roma'da artık geleneksel değerlerin yerini para ve lüks yaşam biçimi almış, ahlaki bir bozulma süreci başlamış ve nihayetinde Romalılar inançlarını kaybetmeye başlamışlardır. Bu dönemde iç ve dış barışı sağlayacak, farklı sınıfları, ulusları ve dinleri bir kurum veya kişilik altında birleştirecek egemenliği sağlamlaştırmaya yönelik, yeni bir düşünsel söyleme ihtiyaç duymuşlardır. Anayasanın değişmezliği ve kutsallığı düşüncesi bu dönemde çökmüş, cumhuriyet yönetiminden senatörler dışında kimsenin bir beklentisi kalmamıştır. Bu dönemde Ceasar'ın bireysel iktidarına karşı mücadele eden Cicero, monarşi düşüncesinin esaslarını oluşturdu. Sonrasında ise Augustus, bireysel iktidarını bu esaslar üzerine kurarak imparatorluğu başlatmış oldu (Ağaoğulları ve Köker, 2004: 47-48).

Eski Roma'da siyasal iktidarda seçimle işbaşına gelen ve ömrünün sonuna kadar görev yapan bir kral (rex) bulunmaktadır. Yürütme yetkisi (İmperium) bulunan kral aynı zamanda başrahiplik, baş yargıçlık, başkomutanlık gibi görevler de yapmaktaydı. Kralın altında kralı seçen comitia curiata adında ve danışma görevi yapan senato (senatus) adında iki meclis bulunmaktadır. Daha sonra Kral Tarquinus'un idaresinden memnun olmayan patriciler kralı tahtından indirip, siyasi rejimi cumhuriyete dönüştürdüler. Yönetimin halka ait olması anlamında kullanılan cumhuriyet rejimi kurulsa da aslında esasen yönetim soylu oligarşinin elinde bulunmaktaydı. Cumhuriyet rejiminin ekonomik ve siyasal bakımdan ikinci sınıf vatandaş konumunda bulunan plebler ile kamu topraklarından tek başına yararlanan patriciler arasında sınıf çatışmaları bulunmaktaydı. Daha sonraki süreçte Roma'da aristokratik sözlü

hukuk yerini M.Ö. 450'de On İki Levha Yasası aldı. Ve patriciler ve plepler arasındaki farklılıklar kaldırılmaya başlandı (Ağaoğulları ve Köker, 2004: 18-21). Dolayısıyla Roma imparatorluğu döneminde patrici-pleb kavgası gelişmekle birlikte, plebler sonraki süreçte yönetimde daha fazla söz sahibi oldular. Patricilerin Senatosuna karşın, plebler "Pleb Kurultayı" kurdular. Plebler M.Ö. 459'da "On İki Levha Yasası" nı yazdırarak Forum'a dikilmesine ön ayak oldular. Dolayısıyla aristokratik sözlü hukukun, aristokrat Senato ve yargıçlarca kendilerinden tarafa evrilerek yorumlanmasını engellediler. Sonraki süreçte Plebler, pleb kurultayını halk meclisi konumuna getirterek, bu kurultaya senato gibi yasa çıkarma yetkisi sağladılar. M.Ö. 421 yılında Roma yüksek memurluğu olabilme hakkı pleblere de açıldı ve borç köleliği M.Ö. 326 yılında kaldırıldı (Şenel, 2017: 204-205).

Eski Roma'da siyasal düşünüşün ilk filozoflarından olan Polybios, *Tarihler* adlı kitabında Roma'nın egemenliğini nasıl genişlettiği üzerine yaptığı araştırma ve değerlendirmede bu durumun Roma anayasası ile ortaya çıktığını ifade etmiştir. Ona göre devletin başarılı veya başarısız olmasında en güçlü araç o devletin anayasası ve anayasa biçimidir. Bir diğer önemli hususu ise dinin işlevinde görmüştür. Polybios Tanrı'lara inananların değil ancak buna inanmanın aptalca olduğunu ifade eden kişilerin aptalca düşündüğü söyleyerek dinin önemine vurgu yapar (Şenel, 2017: 208-212). Ayrıca Polybios, Roma devletini bir arada tutan şeyin başında halkın tanrılara karşı duyduğu korku olduğunu belirterek dinsel söylemin ideolojik fonksiyonuna vurgu yapar. Bu sayede insanların duygularına hitap edilerek kolay bir biçimde yönetilebileceklerine ve Roma'nın hâkim ideolojisindeki dinsel tarafın önemine dikkat çeker (Ağaoğulları ve Köker, 2004: 37).

Roma'nın Cumhuriyet döneminde, din iktidarın sürdürülmesinde temel bir araç olarak görülmektedir. Polybios gibi Cicero'da Kral Numa Pompilius öldükten sonra devletin sürekliliğini güvence altına alacak dinsel inançlar sistemini başka bir ifadeyle tanrısal kültünü bıraktığını belirtir. Cicero dinsel ceza korkusunun insanları doğru yola getirdiğini ve aynı tanrılara tapınmanın toplumu sağlıklı kıldığını ifade edip devletin yeni veya yabancı tanrılar için bir kült oluşturmaması gereği üzerinde durmuştur. Yeni tanrılara tapınmanın yurttaşların devlete olan bağlılığını zayıflattığını savunmaktadır. Dolayısıyla dini devletin denetimi altına sokma taraftarıdır (Aktaran Ağaoğulları ve Köker, 2004: 66).

Cicero'da tıpkı Polybios gibi cumhuriyeti yıkılmakta olan bir aristokrasi misali olarak değil ama dengeli bir rejim olarak belirtmektedir. Fakat daha sonraki süreçte bunun yıkılmakta olan bir aristokrasi olduğu gerçeği ortaya çıkar (Parkinson, 1984: 104).

Roma dönemi devlet adamlarından Cicero, devletin çöküşünü analiz ederek sebeplerini hukuki bozulmalar, adalete olan güvenin kaybolması, kamusal otoritenin ve ona uyum ahlakının yozlaşması olarak sıralamıştır. Bir tür doğal hukuk savunucusu olan Cicero için evrensel yasalara uymanın, hem akla, hem de Tanrısal iradeye uygun olduğunu iddia eder. Ona göre idarenin ayakta kalması bilgelerin yasa yapmasına, özel mülkiyete saygı gösterilmesinde, herkese değerine ve niteliğine göre davranılmasında, bireyin kamusal insan olmasında ve kendisini devletine adamasında görmektedir (Çetin, 2015: 52-53). Cicero bir doğal hukuk taraftarı olarak, yasaların kaynağını doğada ve insanın doğasında bulur. Ona göre yasa, doğru akıldır. İnsan ile Tanrı'nın ortak öğesi olarak nitelediği aklı bu kaynağın temeli sayar. Dolayısıyla kendince bütün evreni kapsayan doğal yasaların yönetimi altındaki "evrensel

devlet" idealine ulaşmayı amaçlar. Onun evrensel devletinde üstün yasalar olarak nitelediği yasalar, Tanrısal akılla, bir anlamda doğru akılla aynı şeydir (Şenel, 2017: 213-214).

Cicero, bununla birlikte, Roma'nın yozlaşmasını On iki Levha yasasından uzaklaşmasında görmektedir. Ceasar'ın idaresini dolaylı olarak ta Cumhuriyet'e zıt yönetimleri doğal hukuka ve adalete uymamakla itham etmektedir. Ceasar'ın öldürülmesini ve toplumu doğal yasalara uygun yönetmeyen yöneticilere karşı etkin bir direnişi benimsediği söylenmektedir. Bunu da sonraki süreçte canıyla ödemiştir (Ağaoğulları ve Köker, 2004: 54). Ceasar M.Ö. 68 yılında Pontiff olarak seçilince, eski Romalı kralların tüm dinsel görevlerinin mirasçısı olmuştur. Ceasar'ın ilk konsüllüğü ise M.Ö. 59 yılında başlar. M.Ö. 44. te diktatör olarak seçilen Ceasar sonraki süreçte tanrısallaştırılmıştır. Venüs Genetrix tapınağı çevresinde forum yaptırmış ve önüne kendi heykelini diktirmiştir. M.Ö. 45 yılında Quirinus tapınağı da bir heykeli yapılmıştı. Heykelinin altında ise "yenilmeyen Tanrı'ya" yazmaktaydı (Parkinson, 1984: 172).

M.Ö. 48 yılında Pompeius ve Ceasar arasındaki Tesalya'daki savaşı Ceasar kazanır ve Roma'nın o tarihten sonra tek başına hakimi olur. Ceasar M.Ö. 46 yılında başkomutan olarak atanıp, on yıllığına konsül seçilir. Buna ilaveten dini kullanmak gayesi ile başrahiplik görevini de eline alır. Senato tarafından sonraki süreçte yarı tanrı olarak ilan edilir. Dolayısıyla, M.Ö. 44 itibariyle Ceasar'ın iktidarı devamlı hale gelmiş ve cumhuriyet rejimi sona ermiştir. Aynı yıl senatoda soylular Ceasar'ı öldürürler. Daha sonra Ceasar'ın yeğeni Octavianus, A.Lepidus ve Marcus Antonius beraber İkinci Triumvirlik'i kurarlar. Daha sonraki süreçte Octavianus iktidarı tek başına eline alarak M.Ö. 27'de Augustus adını alarak Roma İmparatorluğu kuruldu (Ağaoğulları ve Köker, 2004: 45-46). Roma imparatorluğu döneminde ise Romalılarda din, gelenek ve meşruiyet birbirini tamamlayan, birbirine bağlı olan olgulardır. Romalılarda geleneklerine bağlı kaldığı ölçülerde, dindar oldukları ifade edilir. Bu bağlamda Romalılar geleneklerine bağlı kalarak, hem dindar, hem de meşruiyete zemin atmış oluyorlardı. Bir diğer husus ise Romalıların düşüncesinde gerçekte meşru olarak kabul edilen durum, onların atalarından yani Roma'yı kuran onların büyüklerinden gelen mirasın zenginleştirilerek devam ettirilmesidir. Onlara göre mirası devam ettirme ve zenginleştirme bir ibadet olarak görülür. Asıl olan ve meşru olan eski usullerdir (Oktay, 2012: 21-22).

Roma'da İmparatorluk döneminde, imparatorlar iktidarlarını dini temeller ile kuvvetlendirip, imparator kültüne fazla bir şekilde önem gösterdiler. Dönemin imparatorları ölümlerinden sonra tanrısallaştırılmıştır. Hatta İmparator Septimus Severus (M.S. 193-211) ile beraber imparatora dair her şeye kutsallık atfedilmiştir. İmparator Aurelianus (M.S. 280-275) bu hususta daha da ileri giderek kendini yeryüzündeki tanrı olarak duyurmuştur. Daha sonra Pax Romana sona ermiş İmparatorluk çöküş sürecine girmiş ve İstanbul'u başkent yapan ve imparatorluğu tek başına ele geçiren Constantinus'un (M.S. 324-337) ardından bir belirsizlik süreci yaşanmıştır. Sonraki İmparator Theodosius'un M.S. 395 'te ölümünden sonra Roma İmparatorluğu Doğu ve Batı imparatorluğu olmak üzere ikiye ayrılmıştır (Ağaoğulları ve Köker, 2004: 70-71).

2. ORTAÇAĞ'DA KITA AVRUPASINDA SİYASET, DİN VE MEŞRUİYET ÜZERİNE

Roma imparatorluğunun başlangıcında iktidarın kaynağının halk olduğu düşüncesi, yerini Hristiyanlıkla birlikte yasaların ve siyasal iktidarın kaynağının Tanrı olduğu savunusuna bırakır. Bu anlayışla Tanrı'nın yeryüzündeki adamı olarak imparatorun otoritesi, evrensel bir

nitelik kazanacağı inancı bulunmaktaydı. Bu bağlamda sadece tek bir meşru, yasal imparatorun bulunduğu ileri sürülüyordu. İktidarın kaynağının Tanrı'dan gelmesinin kaynağı ise İncil olarak lanse edilir. İncil Yeni Ahit bölümünde Pavlus'un Romalılara Mektubu 13. Babı 1. kısmında bu durum şu şekilde belirtilir (Şenel, 2017: 252):

"*Herkes üzerinde olan hükümetlere tabi olsun. Çünkü Tanrı'dan olmayan hükümet (yönetim) yoktur*"

Roma imparatorluğu döneminde iktidar sahibi imparatorun başrahipliği de bulunmaktaydı. Bir anlamda laik iktidar, dinsel iktidarla birleşmiş haldeydi. Ancak Hristiyanlık ve Hristiyan kilisesi bu birleşmeye uygun bir teşkilat yapısına sahip değildi. Bu arada başlarda Hristiyanların dünyevi iktidara hiç ilgi göstermedikleri belirtilir. Rivayete göre Hz. İsa saltanatın yeryüzünde olmadığını ifade etmiş, Pavlus ise "*Omnis potestas a Deo*" yani "*Bütün iktidarlar Tanrı'dan gelir*" söylemiyle Hristiyanlara her durumda iktidara itaati vurgulamıştır (Mosca, 2013: 72). Roma siyasal yapısı Hristiyanlığı resmi din kabul etmeden önceki süreçte ise meşruluk kaynağı olarak yönetici otoritesini toplumdan almasının yanı sıra iyi ve kötü ayrımı Roma toplumunun iradesine göre belirlenmekteydi. Hristiyanlığın resmi din olarak kabul edilmesiyle Hristiyanlık öğretisinin Pavlus ile beraber siyasal otoriteye ilişkin yaklaşımı bütün siyasal iktidarın kaynağında kutsal bir belirleyici olması, önceki Roma iktidar düşüncesine aykırı bir durumdu (Ağaoğulları ve Köker, 2004: 127).

Ortaçağda siyasal düzende mutlak olmayan ama tek olan bir otorite sistemi vardır. Bu otoritenin altında birden fazla otorite birimleri bulunmaktadır. Bu otorite birimlerinin tamamı kendini Hristiyan dünyasının bir parçası olarak gördüğü ifade edilir. Bu otoritelerin meşruiyeti Hristiyan toplumunun esasını oluşturan tanrısal emirlerden veya kilise öğretisinden gelmektedir (Çetin, 2007: 27). Bu dönemin siyasal sistemi Hıristiyanlık dininin etkisinde olup, Roma'nın hukuki ve siyasal kurumları da bu dönem siyasal düşüncenin temel direklerindendir. Bir diğer ifadeyle bu dönemde Platon ve Aristo temelli kavramlarla harmanlanmış Hristiyanlık yorumları ve Roma dönemi hukuki ve siyasi kurumların etkisindeki bir dönem olarak ifade edilmektedir. Bu dönem siyaseti dinle temellendirilip, toplumla ilgili yaşamı düzenleyen normlar koyan ve en üst emretme gücü olarak görülen siyasal iktidarı, dünyevi ve ruhani iktidar arasındaki ilişkiler açısından çözümlemiştir. Bu bakımdan çoğu tarihçi, Ortaçağ düşüncesini ve toplumunu teokratik olarak yorumlamıştır (Ağaoğulları ve Köker, 2004: 95).

Ortaçağda krallıklar milli kiliseler kurup, gücü tek merkezde toplamak için onları denetim altına aldılar. Sonra devamlı ve düzenli ordular kurup, düzenli bir bürokrasi ile yeni vergi sistemleriyle gücü ülke geneline yaymışlardır. Tüm bunlara rağmen krallıklar sürekliliği tesis etmek için toplumdan farklı bir meşruiyet kaynağına daha ihtiyaç duydular. Hristiyanlıktaki "*Bütün iktidarlar Tanrı'dan gelir*", yasasından hareketle, krallar iktidarlarına yeni bir meşruiyet kaynağı sağladılar. Ve böylece krallar iktidarlarını taç giyme, yemin etme, kılıç kuşanma gibi törenlerle Tanrı'dan almaya başlayıp, mutlak, bölünmez ve bir bütün olan iktidarlarının kaynağına kutsallıkta eklenmiş oldu. Din bu anlamda çok güçlü bir meşruiyet kaynağıdır. Çünkü siyasal iktidarı kutsallaştırıcı niteliği vardır ve dini meşruiyet aracı olarak kullanmayan iktidarın çok az olduğu ifade edilmektedir (Çetin, 2015: 82-83).

Bizans İmparatorluğunun din-devlet ilişkilerine bakılacak olursa dönemin imparatoru Constantinus'un başlarda pagan olduğu ömrünün sonlarında Hristiyanlığa geçtiği, kendisinden sonraki imparatorların tanrılık iddiasından vazgeçip, Hristiyanlığın koruyucusu rolünü aldığı görülecektir. İmparator Constantinus 325 yılında Hristiyanlık içindeki görüş ayrılıklarını

bertaraf etmek için İznik konsili isimli bir toplantı düzenleyip, konsilde alınan kararları imparatorluk emirleri haline getirip onlara yasa gücü kazandırmıştır. Dolayısıyla imparatorun dinsel konulara karışma yetkisinin olduğunu bir anlamda göstermiştir. Ayrıca imparatorun bu kararla din adamlarından üstün olduğunu kilisenin de devlete bağlı olduğunu göstererek bir geleneğin başlatıcısı olmuştur (Şenel, 2017: 292-293). M.S. 313 yılında dönemin imparatoru olan Constantinus, Hristiyan olmuş ve M.S. 392'de İmparator I. Theodosius, Hristiyanlığı devletin dini yapmıştır. Daha sonraki süreçte Roma Kilisesi üstün otorite haline gelmiş ve Papalık kurumsallaşmıştır (Ağaoğulları ve Köker, 2004: 97). İmparator I. Theodosius Hristiyanlığı devlet dini yapınca paganizmi yani puta tapıcılığı yasadışı olarak duyurmuştur. Dolayısıyla öncesinde paganist devletin Hristiyanlara karşı yürüttüğü baskı tersine dönmüş ve paganizm sapkın inanç olarak nitelenmiştir. Bu süreçte İstanbul eski adıyla Constantinopolis bir kilise şehrine dönüşmüş ve Kilise örgütlenmesi yükselişe geçmiştir (Ağaoğulları ve Köker, 2004: 111).

İktidarın Tanrısal meşruluğunun Roma devletince kabul edilmemesi nedeniyle Hristiyanlığın siyasal iktidarı meşrulaştırma durumu ile Roma İmparatoru'nun kendi iktidarını meşrulaştırma durumu arasında bir tür gerilim oluşturmaktaydı. Bu gerilimin sonucunda M.S. 3. Yüzyılda Hristiyanlığa karşı bir zulüm faaliyeti oluştu. M.S. 313'ten sonra ise durum değişime uğramış ve meşruluğun kaynağı İmparator Constantinus'un Hristiyanlığın kabulü ile farklı bir alana kaymıştır. I. Theodisius Hristiyanlığı sonraki süreçte resmi din yapmış, dolayısıyla Kilise'nin imparatorluk içindeki dünyevi gücü artmış ve kendisi devlet haline gelmeye başlamıştır (Ağaoğulları ve Köker, 2004: 130-131). Roma'nın siyasal ve toplumsal düzeni yıkılınca bir anda kilise Roma'nın ayakta kalan tek örgütlü büyük kurumu olmuştur. Sonraları Hristiyan toplumlar arasında birleştirici bir rol üstlenmek için dünya işlerine karışmaya başladı. İmparatorluğun görevlerini üstlenip, imparatorun yerini papa, il valilerinin yerini ise piskoposlar almaya başlamıştır. Zaman ilerledikçe Kilise tinsel gücü ve tek geniş örgütlü kurum oluşuna dayanan otoritesini artırmıştır (Şenel, 2017: 238).

Roma imparatorluğu, MS. 4 ve 5. yüzyıllarda iç ve dış olmak üzere iki unsur ile mücadele eder. İç unsur eşitsizlikçi Roma toplum sistemine karşı, aşağı sınıflarda yayılan Hristiyanlık ve dış unsur olarak ise Germen halklarının Roma üzerine olan akınlarıdır. Sonraki süreçte dönemin imparatorları, imparatorluğun bozulan birliğini tekrar sağlamak için daha önce karşı çıktıkları Hristiyanlığı benimsemişlerdir. 380 yılında imparatorluk Hristiyanlığı devlet dini olarak kabul edip, yavaş yavaş kilise örgütlenmesi imparatorluğun yönetimsel örgütlenişine koşut hukuki bir örgütleniş sürecine girince işler değişir (Şenel, 2017: 238). MS 4. yüzyılda Hristiyan öğretisi üzerinde birtakım iç tartışmalar yaşanmıştır. Yaşanan tartışmalar süreç içerisinde Roma kilisesinin diğerlerinden üstün olduğu ve dolayısıyla Roma piskoposunun da diğer tüm piskoposların üstünde olduğu anlayışına doğru evrilmiştir. İşte bu dönüşüm sonucunda, Papalık kurumu meydana gelmiştir (Ağaoğulları ve Köker, 2004: 112-113).

Kilise babalarından, diğer bir ifadesiyle Patristik felsefecilerden Kartacalı Tertullianus, başta Roma devleti olmak üzere bütün iktidarların Tanrı'dan geldiğini, Hristiyanlığı benimsememiş olan iktidarların tanrısal özellikte, yücelik ve kutsallıkta olmadığını belirtmiştir. Bu düşüncesiyle Tertullianus ruhani iktidar ve dünyevi iktidar ayrımını yapmış ve pax romano'nın yani Roma barışının bozulmasının, Roma imparatorluğunun yıkılmasının dünyanın sona ermesi anlamına geleceğine söylemiştir. Bir diğer kilise babası Ambrosius'a göre ise imparator tüm Hristiyanlar gibi "Kilise'nin oğlu"'dur. Dolayısıyla bu bağlamda ona göre,

imparator kilisenin içinde olup, kilise'den üstün değildir. Ambrosius "Yöneticilik Görevleri Üstüne" eserinde stoacı düşünceleri geliştirerek, Hristiyan ahlak ve siyaset kurallarını felsefi temeller üzerine kurgular. O Roma imparatorluğunu temelden Hristiyan bir toplum olarak görmektedir. Kiliseyi ise kamusal hayatı ve kurumları şekillendirmekle görevli bir makam olarak görür (Ağaoğulları ve Köker, 2004: 132-139). Dönemin din adamlarından olan Ambrosius, ayrıca imparatorun dünya hayatıyla ilgili din adamlarına karışabileceğini, fakat dini hususlarda kilisenin bütün Hristiyanlar üzerinde söz sahibi olduğunu söylemiştir. İmparator'da, Hristiyan toplumundan sayıldığı için dini hususlar da kilise imparatorun üzerindedir. Ambrosius dünyevi konu olarak gördüğü kilise mallarına karışmasına karşı çıkıp, sarayların imparatorun malı olduğunu, kilisenin ise piskoposların olduğunu ifade etmiştir (Şenel, 2017: 259-260).

Batı Roma imparatorluğunun yıkılması neticesinde Roma Kilisesi bağımsız hareket edebilme imkânı bulmuştur. Daha sonra Roma'da siyasal egemenliği temsil eden makama yani imparator ve krallardan boşalan tahtı Roma Patriği kendine mal edip dünyevi iktidarın temsilcisi olup, Kilise devletini oluşturdu. Doğuda ise Kilise Bizans imparatorluğuna bağlı bir devlet kurumu olarak yer aldı. Hristiyanlık önce İtalya'ya oradan da bütün Avrupa'ya yayılmaya başlayıp güçlenerek MS. 4. yüzyılda Augustinus ve Thomas gibi teorisyenlerin katkısı ile kiliseyi tüm dünya için geçerli bir güç olduğu görüşü yayılmaya başladı (Atabay, 2004: 8-9).

İlk Hristiyan filozofların tamamı devleti köken açısından kötü, amacı ve adaleti yönetmesi bakımından iyi olarak nitelemiştir. MS. 2. Yüzyılda Irenaeus, 5. Yüzyılda Augustinus ve 6. Yüzyılda Gregory gibi Hristiyan filozoflar benzer anlayışa sahiptirler. Kilise babalarının bu düşüncesi, Yunan Polis anlayışına karşıt olsa da, Agustinus için Platon'un devlet teorisi felsefi bakımından doğruydu. Ancak onun eksik olduğunu, Platon'un sadece akla dayandığını göksel esinlemeyi göz ardı ettiğini ifade etmiştir. İnsan aklının baştan çıkmış bir akıl olduğunu, bu yolla gerçek devlet olan Tanrı devletini, asla bulamayacağını düşünüyordu. Augustinus için gerçek adalet sadece, Tanrı devletinde gerçekleşecektir (Cassirer, 2005: 308). Augustinus insanların bazılarına bedenlerinin egemen olduğunu, bu kimselerin günahkâr ve kötü kimseler olduğunu bu insanın bedeniyle yer devletine ait olduğunu ifade eder. Bu kimseler yer devletinin uyruklarıdır. İnsanların bazılarına ise akılları yerine, ruhları egemen olup, bu kimseler günahsız iyi kullardır ve ruhuyla gök devletine aittirler. Bu kişilerde gök devletinin uyruklarıdır. İnsanlık tarihinin de bu yer devleti-gök devleti çatışmasının bir ürünü olduğunu belirtir. Kilise ona göre, gök devletinin temsilcisi bir kurumdur. Asur ve Roma imparatorluğunu yer devletinin bir örneği olarak göstererek bunların şeytanın krallığı olduğunu söyler (Şenel, 2017: 263-264).

Ortaçağ düşüncesinin kurucusu olarak gösterilen Augustinus, kendi dinsel tecrübesini ideolojik dünyanın odağı haline getirdiği belirtilir. Augustinus peygamberlerin ahlaksal yasa ile ilgili söylediklerini, ahlaksal alandan kuramsal alana taşımıştır. Onunla birlikte başlayan Ortaçağ hayatında bilim, din, ahlaksal ve siyasal hayat aynı ruhla doldurulmuştur (Cassirer, 2005: 290-291). Augustinus, İmparatorluk ve Kilise arasındaki ilişkilerde, adalet kavramına Cicero gibi büyük önem verir. Adaletin veya hakkaniyetin yalnızca Tanrı devletinde mükemmel biçimde gerçekleşebileceğini, diğer tüm devletlerin hakiki adaletten yoksun bir haydut yatağı olduğunu ifade eder. Bu nedenle hakiki devletin, Tanrı devleti olduğunu söyler. Bir diğer hususta Augustinus'un devlet tasavvurunda Platon'un etkisinde olduğu ve onun iki evren ayrımını Hristiyanlaştırarak kullanması dikkati çekmektedir (Ağaoğulları ve Köker, 2004: 152-153).

Augustinus, devleti, Yeryüzü Devleti ve Tanrı Devleti olarak ikiye ayırır ve Tanrı devleti adlı eserinde devletten kilise idaresine bir geçiş süreci tasarlamıştır. Augustinus için Tanrı'yı hor

görmeye neden olan benlik sevgisi ve benliği hor görmeye varan Tanrı sevgisi arasındaki savaşım, yeryüzü devleti ile Tanrı devleti arasındaki temel fark olarak görülmüştür. Augustinus insanın doğuştan günahkâr olduğu, Hristiyanlık düşüncesinden hareketle kilisenin evrensel bir cemaat birliği olduğunu ve bu birliğin temsilcisinin kilise olduğunu, dolayısıyla kiliseye itaatin mutlak ve zorunlu öne sürmüştür. Bu yüzden Augustinus tüm toplumun devletin buyruklarına mutlak itaatini ve devletin Tanrı lütfu olduğu gerekçesiyle ne kadar kötü olursa olsun ona itaati şart koşmaktadır (Ertugay, 2015: 53).

3. AYDINLANMA SÜRECİNDEN FRANSIZ DEVRİMİNE MEŞRULUK ARAYIŞLARI: MODERN DEVLETE GEÇİŞ SÜRECİNDE DİN VE SİYASET, DÜŞÜNCELER, FİLOZOFLAR VE ETKİLERİ ÜZERİNE

Aydınlanma düşüncesi, inanç, vahiy ve gelenek yerine, bilime dayalı bir dünya görüşünü savunmaktaydı. Evrensellik iddiasıyla, Aydınlanmanın bu yorumunda Fransa'da olanlar etkilidir. Diğer felsefelerden farklı olarak Aydınlanma felsefesinin ayırt edici niteliğinde eleştiricilik, akılcılık, dine ve özellikle Katolik kilisesine karşı olma gibi fikri etkinlikler bulunmaktadır. Onlara göre aydınlanma öncesi devirler "karanlık çağ" olarak nitelendirilir. Hâlbuki yapılan araştırmalar göstermektedir ki, insanlık geçmişte de bilimsel ve teknolojik olarak ta çok parlak dönemler geçirmiş, büyük uygarlıklar meydana getirmiş, birçok ünlü filozof ortaya çıkarmıştır. Aydınlanma filozofları insanların Altın Çağının geçmişte değil, gelecekte olduğunu düşünmektedir. Aydınlanma filozofları bir nevi idealizm karşıtı rasyonalistler olarak tanımlanabilir. Alman filozofu Kant, Hristiyanlığı vahiy dininden akıl dinine doğru bir ilerleme olarak ele alırken, Tanrı krallığını yeryüzünde kurulması gereken bir etik krallığa dönüştürmüştür. Kant, Hristiyan teoloji ve eskatolojisini ahlak temelinde dünyevileştirmiştir. Bu bağlamda Kant, Aydınlanma düşüncesini özetlemiş, ampirik bilginin sınırlarını belirlemiş, salt akıl ve ahlakın kendi alanlarını tanımlayarak bunları fenomenler evreninin görünürlerinden ayırmıştır. Diğer bir Alman idealizmi temsilcisi Hegel'de, Aydınlanmanın dinsel inancın yerini alabilecek herhangi bir inançlar dizisi oluşturmakta başarısız olduğunu savunmuştur (Vural, 2011: 26-28).

Aydınlanma düşüncesinin ve hareketinin gerçek taşıyıcıları, o toplumda kendi meşruluğunu üreten burjuvazi veya aklın ürünlerini serbest dolaşıma sokmaktan mutluluk duyan aristokrasi değildir. Aydınlanmayı meydana getirenler, Kant ve Hume dışında kuramsal anlamda filozof bile olmayan, ne ateist ne de teist ama bazen deist, bazen pagan, temel inancı dünyadaki yaşamının kusursuzlaştırılması dışında bir inancı olmayan, korku ve miti aşılması gereken engeller olarak gören fakat kendileri birer korku ve mit imgesi durumuna gelen "aydınlanmış despotlara", bir tür put kırıcı gözüyle bakan, kimi Diderot gibi ölünceye değin kendi ilkelerine bağlı, kimiyse Voltaire gibi tehlike durumunda ilkelerinden vazgeçmeye hazır, siyasal otorite ile ne barışık ne küs, kim zaman on sekizinci yüzyılın "yaramaz çocukları", kimi zaman "akıl imparatorluğunun saygı değer üyeleri" filozoflardır (Çiğdem, 2001: 20-21).

Aydınlanma sürecinde, eleştirel aklın öncülüğünde sadece felsefede değil aynı zamanda sosyal hayatın türlü bölümlerinde, edebiyatta, sanatta, bir çeşit sekülarizasyon yaşanmaktaydı. Bu seküler eğilim eğitimli Hristiyanların davranma ve düşünme biçimlerinde de etkisini gösterdi. Bu anlamda aydınlanma düşüncesini belirleyen temel konulardan biri din, özellikle Hristiyanlık eleştirisi üzerineydi. Peter Gay'e göre dönemin filozofları birer modern paganlardı ve Aydınlanma çağı da modern paganizmin diğer bir ismiydi. Fransız Aydınlanmasında

kurumsal din, Aydınlanmanın, bireysel ve toplumsal özgürlüğün, bilimin, ilerlemenin ve eşitliğin önündeki en büyük engel olarak görülmekteydi. Aydınlanmanın dinle olan bu gerilimli ilişkisi, dinin aşılması yönüyle değil de yeni inanç ve yeni bir din anlayışının oluşturulması ile neticelenecekti (aktaran Çiğdem, 2001: 49-50).

Özellikle Fransız Aydınlanması içerisinde deist bir din anlayışına karşıt fikirler bulunmaktaydı. Bunların bir örneği olan d'Holbach, Systeme de la Nature (Tabiat Sistemi)'ünde yaratıcı bir Tanrı fikrine karşı çıkmaktadır. Bu Tanrı düşüncesi yerine ise tesadüfi bir olaylar zinciri ile meydana gelmiş bir evren kavramı yerleştirmekteydi. D'Holbach, dini, insan özgürlüğü ve ilerlemesinin önündeki büyük engellerden birisi olarak, siyasal baskı ve zorun meşrulaştırıcı bir gücü görmektedir. Dinin aşılması durumunda ise dinin yerine akla dayalı ve insan refah ve mutluluğunu amaçlayan rasyonel bir toplum düzeni meydana getirilmesinin mümkün olduğunu ifade etmekteydi. D'Holbach Aydınlanma sürecinin materyalist çizgisinin bir temsilcisi olup, dinin insanın gerçekliğini kavramasına engel olan korkuyu ve hurafeyi yok etmek yerine yarattığını ve bunların üretilmesine katkı sağladığını ve bu anlamda gerçekte ilahi bir sistemin bulunmadığını savunmaktaydı (Çiğdem, 2001: 51).

Reform sürecine doğru, Avrupa'daki toplumsal yapıdaki çatışma dört türdü. İlki krallar ile tabakalar arasındaki çatışma, ikincisi Krallar ile Roma kilisesi arasındaki çatışma, üçüncüsü tabakaların kendi aralarındaki çatışma ve dördüncüsü kentlilerin kendi içindeki farklılaşmanın oluşturduğu çatışmadır. Beşinci olarak ta nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan köylülerin ödedikleri vergi yükünün ve sömürü biçimlerinin oluşturduğu çelişki eklenebilir. Bu çatışmalar, reform hareketinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Ancak tek başına reform hareketini, bu çatışmaya etken olarak saymak yeterli değildir. Bununla birlikte, matbaanın bulunması, basılı eserlerin yaygınlaşması diğer etkenlerdir. Ayrıca matbaanın yaygınlaşması ile beraber okuma ve dinsel metinleri aslından takip etme durumu bulan laik bir kesim bulunmaktaydı. Ayrıca 16. yüzyılda artan ve yaygınlaşan bir akım olarak Hristiyan mistisizmi ya da gizemciliği de, Reform hareketinin hazırlayıcı bir etkeni olmuştur. Hristiyan mistisizmi bireyin doğrudan Tanrı ile ilişki kurabileceğine ve bu anlamda kiliseye ve onun dinsel ve törensel kurallarına ihtiyaç duyulmaması anlayışına dayanmaktadır. Dolayısıyla, bu durumun netice itibariyle kilisenin dinsel konulardaki otoritesini sarstığı ifade edilmektedir (Ağaoğulları ve Köker, 2013: 97-98).

Bu süreçte Alman Aydınlanmasının bir temsilcisi olan Luther, endüljans satışını ve Roma papalığının Alman devletleri üstündeki rolünü ciddi bir biçimde eleştirenlerden biri olarak papalığa karşı muhalefet içinde oldu. Bu durum 16. Yüzyılda Hristiyanlığı parçalayacak olan bir bölünmeye sebep oldu. Alman devletlerinde ve İsviçre'de ortaya çıkan dinsel reform hareketi, Avrupa'nın büyük kısmına yayıldı. Papanın otoritesini reddedenlerin yanı sıra, kilise öğretisini de reddeden reformcular ortaya çıktı. İşte bu protesto hareketi ve reform hareketi, Reformasyon denilen süreci doğurarak Hristiyanlık içinde Protestan mezhebinin kurulmasına neden oldu. Alman rahip Martin Luther, taraftarları Lutherciler olarak tarif edilirken, İsviçre'li Fransız Jean Calvin taraftarları Calvinciler olarak anılmıştır. Roma Katolik kilisesi, çoğu bakımdan saldırıya uğramasına rağmen, reform hareketlerine karşı, hem dinsel hayatı bazı açılardan ıslah etmek, hem de Katolik teolojinin temel ilkelerini ve papanın otoritesine inancı tekrar onaylayan bir "Karşı reform" veya Katolik reformasyonu başlatmıştır (Merriman, 2018: 110-111).

Luther'in siyasal düşüncesinin ve teolojisinin merkezinde Tanrı'nın dünyayı yönettiği "iki krallık" ve bununla alakalı "Tanrının Krallığı" ile "Şeytanın Krallığı" arasındaki sonsuz mücadele düşüncesi bulunmaktadır. Bu doktrinin temelinde Tanrı'nın aracılığıyla dünyayı

yönettiği iki farklı düzen kurduğu inancı bulunur. Birisi Tanrı'nın insanın doğal yaşamı için sağladığı "dünyevi düzen", diğeri ise Tanrı'nın insanları kurtuluşa erdirdiği "manevi düzen"'dir. Luther'e göre bu anlamda insan iki kişi olup, hem manevi bir kişi hem de dünyevi bir kişidir (Thomson, 2000: 47- 48).

Luther gibi dönemin diğer Protestan düşünürlerinden Calvin de, Katolik kilisesinin emir gücünü tanımaz ve kurtuluşun din adamlarının aracılığında değil, Tanrı'nın lütfuna bağlı olduğunu ifade eder. Calvin ayrıca, siyasal düşüncesinde yöneticilere mutlak itaati savunmaktadır. Bu düşüncesini İncil'e dayandırarak "*Prenslerin ve yöneticilerin iktidarının Tanrı'dan geldiğini ve her kim yönetime karşı gelirse Tanrı'nın düzenine karşı gelir*" alıntılarıyla desteklemeye çalışır. Bununla birlikte, bireyin yöneticinin işine karışmaması gerektiğini, adaletsiz, acımasız bir yöneticide olsa ona itaati savunur. Calvin, zalim yöneticiyi cezalandırmanın uyruklara düşmeyeceğini, onu cezalandırmanın Tanrı'ya ait olduğunu ifade eder. Buna rağmen bir uyruk tiranı öldürürse, bunun Tanrı'nın o kişiyi öç alıcı olarak seçmesi olarak yorumlar ve Tanrı'nın sınırsız zorbalıktan öç aldığını belirtir. Kral'ın emirleri dine aykırı ise bunun önemsenmesi gerektiğini ve sadece Kral'a bu durumun Tanrı emrine aykırı olduğunu bildirmekle yetinme şeklinde bir tavır sergilenmesi gerektiğini söyler. Luther'deki kilisenin devlete bağımlı olma durumuna, başka bir açıdan yaklaşarak, kilisenin devlet karşısında bağımsız, özerk olması gereğini savunur. İnsana dair iki yönetim olduğunu, birinin ruhların sonsuz yaşamıyla ilgili olduğunu, diğerinin ise bedenlerin bu dünya ile ilgili yönetimi olduğunu ifade ederek laik bir düzenden söz eder (Şenel, 2017: 322-324). Calvin, iktidara itaat hususunda Tanrısal iradenin çizdiği sınırları aşıp, dine karşı çıktığı zaman itaat edilmemesi gerektiğini belirtmektedir. Bu anlamda Calvin'de iktidara itaat mutlak olmayıp, yöneticilerin otoritelerinin kaynağı Tanrı'dır. Yöneticilerin Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcileri olduğunu ve yaptıkları görevlerin kutsal olduğunu ifade etmektedir. Kutsal görevlerini yerine getirirken de zora başvurmalarını meşru kabul eder. Calvin monarşi, aristokrasi veya demokrasi fark etmez kim yönetirse yönetsin, yönetilenlere düşen görevin itaat etmek olduğunu söylemektedir (Ağaoğulları ve Köker, 2013: 141-143).

Dönemin siyasal düşünürlerinden Machiavelli'nin amacı parçalanmış olan İtalyan birliğini yeniden tesis etmekti. Bu amaç için dönemin burjuvazisinin oluşturduğu yeni kültüre uygun laik ve bilimsel nitelikte araçlar geliştirmiştir. Papalığın tek başına İtalyan birliğini gerçekleştirecek güçte olmadığını düşünüyordu. Ortaçağın aristokratik dinsel dünya görüşünden farklı, dinsel değerlerden uzak laik bir burjuva düşüncesine sahiptir (Şenel, 2017: 329-331). Machiavelli'de mistik görüşlerin, teokratik düşüncelerin yeri olmasa da siyaseti dinden ayırma amacı yoktur. Kilise'ye karşı bir düşüncesi vardır, ancak din düşmanlığı yapmamıştır. Daha çok akla vurgu yapmıştır. Dini, toplumsal hayatta olması gereken unsurlardan biri saymıştır (Cassirer, 2005: 331). Bir başka görüşe göre aslında Machiavelli, dini siyasetin alanından ayırmayıp, dini onun hizmetine sokmaya çalışmaktadır. Dini, salt bir sosyolojik unsur olarak kabul eder ve dini bir amaç olarak değil toplumsal ve siyasal bir araç olması nedeniyle önemli görmektedir. Devletin temelini iyi silahlar, iyi yasalar ve iyi dinden oluştuğunu belirtir. Roma kilisesi'ne din hususunda yönelttiği eleştirilerle, Padovalı Marsilius'un devamcısı ve ulusal dini veya yurttaşlık dinini yüceltmesiyle, Jean Jacques Rousseau'nun habercisi olarak gösterilen

Machiavelli, cumhuriyetçiliğin erken teorisyenlerinden kabul edilmektedir (Ağaoğulları ve Köker, 2013: 204-211).

Fransız filozof Bodin Cumhuriyetin Altı Kitabı eserinde bir Machiavelli eleştirisi yapmış, siyaseti tekrar ahlakın etki alanına alma mücadelesine girişmiştir. Bodin için, devlet iyi ve mutlu yaşama gayesiyle bir araya gelmiş, insan topluluğu olarak niteler. Devleti hakikat ve toplumsal anlaşmanın tezahürü olarak açıklar. Devlet ve hükümet kavramlarını birbirinden ayırıp, egemenliği sadece devlete atfeder. İnsanların çoğunluğunun vahşi ve kötü olduğu gerekçesini öne sürerek karma hükümeti reddedip, mutlak monarşiyi savunmuştur (Smith, 2009: 141-142). Bu sürecin diğer bir düşünürü Bodin, egemenlik kavramını yaptığı vurgu ile siyasal düşünüşteki yerini alır. İyi düzenlenmiş bir toplumun, egemen bir siyasal iktidar ile gerçekleşeceğine inanır. Kralın egemenliğini babanın aile üzerindeki egemenliği ile açıklar. Fakat babanın egemenliği, mutlak olup sınırlandırılmamıştır. Bir nevi tek bir egemenden yanadır, tek egemen yoksa düzeninde olamayacağını, kargaşa ortamı olacağını ve egemenliğinin bölünemez olduğunu belirtir. Egemenliğin bölündüğü zaman anarşi çıkacağını bu yüzden bölünemez, mutlak ve sürekli olması gerektiğini savunur (Şenel, 2017: 341-343). Bodin için devletin temeli ailedir. Ona göre, devlet birçok ailenin ortak menfaatlerinin egemen bir güçle doğruluk üzere idare edilmesidir. Ailedeki baba otoritesi ile devletteki egemen otoriteyi benzeştirir. Bodin meşruiyeti bütün ailelerin iyiliği ve ortak menfaatine dayandırıp, egemenliğin özünün burada yattığını ifade etmektedir. Egemenliği elinde bulunduran prens veya halk, tanrı dışında hiç kimseye hesap verme zorunda olmadığını belirtir (Ertugay, 2015: 55).

Bu sürecin diğer bir düşünürü olan Hobbes'un siyaset felsefesi ise Machiavelli'nin ki gibi güçlü ve istikrarlı bir toplum meydana getirmek için savaşa karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. O, Machiavelli'den farklı olarak bu durum için bilimsel bir yol takip etmiştir. Onun düşüncesi, ulus devletin yükselişi yoluyla belirlenmiştir. İnsanın doğal durumunu bir savaş halkı şeklinde belirten Hobbes, Aristoteles gibi insanı siyasal bir hayvan algılamamakta, insanların yalnızca kendi menfaatlerini düşündüklerini, arzularını daha özgür biçimde gerçekleştirmek için de güç arayışında bulunduklarını ifade etmektedir. Egemeni, bir kişi veya meclis biçiminde düşünen Hobbes, egemenin özelliklerini şöyle sıralamaktadır: mutlak iktidara sahip, yasa yapabilen, eğitim müfredatını belirleyen ve ulus dinini belirleyen bir egemen. Ayrıca egemen istediği şekilde halkın malına el koyabilecek yapıdadır ve ona göre devlet düzeni sağlamanın ve korumanın en iyi yolu olup, devletin ahlaki bir görevi de bulunmamaktadır (Perkins, 2013: 14-15).

Hobbes'a (2007: 107) göre devlet, özgür ve eşit insanların toplumsal sözleşmeye rıza göstermeleri neticesinde oluşan meşru bir yönetim şeklidir. Bu insanlar kendini savunma doğal hakkını terk ederek kendilerini idare etmesi için bir egemen meydana getirirler. Egemenin idaresinin kurulması ise devletin yasal kurumlar ve usuller yoluyla oluşur. Hobbes bir devlette meşru egemenin tek bir kişi, bir azınlık yahut çoğunluk olabileceğini belirtse de, bireysel anlamda tercihi tek bir kişinin yönetimidir. Bu tek kişinin yönetimi, Hobbes için kralların ilahi yönetme hakkını savunan kraliyetçi bir yapı değil, tam tersi güçlü bir egemen yönetimidir. Hobbes'un egemeni buyruğa değil rızaya dayanarak yöneten egemen olup, Hobbes için bir devlette, egemen iktidarı isyan yahut savaş aracılığı ile zorla da ele geçirilse, fethedilenler rıza gösterirlerse, bu yönetim şekli meşru sayılır (Tannenbaum, 2017: 216).

Hobbes'a (2012: 133-136) göre devletin amacı, insanların güvenliğini sağlamak olup, güvenliğin doğal hukukla sağlanamayacağını düşünür. Zira adalet, hakkaniyet gibi doğa

yasaları, bu yasalara uyulmasını sağlayacak bir gücün korkusu olmadan taraf tutmaya kibre, öç almaya neden olan insani duygulara terstir. Herhangi bir çoğunlukla, birkaç kişi ya da ailenin birleşmesiyle de güvenliğin sağlanamayacağını belirtir. Ona göre, tek bir karar verici tarafından yönetilmeyen bir çoğunlukla da sağlanamaz. Onun için karar vericinin sürekli ve tek olması gerekmektedir. Ona göre, bir devlet şu şekilde meydana gelir:

> "genel gücü kurmanın yolu, bütün kudret ve güçlerini tek bir kişiye veya hepsinin iradesini, oyların çokluğu ile tek bir iradeye indirgeyecek bir heyete devretmeleridir. Bu yapıldığında tek kişilik halinde birleşmiş olan topluluk bir DEVLET, Latince CIVITAS olarak adlandırılır. İşte o ejderhanın veya ölümsüz Tanrı'nın altında barış ve savunmamızı borçlu olduğumuz o ölümlü Tanrı'nın doğuşu böyle olur"

Hobbes (2007: 133) egemen güçlerin varlıklarını sürdürmeleri hususunda tevarüs hakkını şart olarak koşar. Ona göre, halkın veliahtı olmadığı için bir demokraside egemen güç halktadır veya aristokrasilerde bir soylu öldüğü zaman, onun yerini alması için bir başkası geri kalanlarca atanmaktadır. Bu bağlamda tevarüs hakkı yalnızca mutlak monarşilerde geçerlidir. Çünkü egemen gücü, belli bir süre için elinde tutan krallar aslında kral olmayıp, devletin bakanları olduğunu belirtir.

Akıl ve devrim çağının düşünsel öncüsü olarak görülen John Locke ise "kralların kutsal hakkı" öğretisini kabul etmemekle birlikte, o bunun yerine "insanların doğal hakları" öğretisini geliştirmiştir. Onun devrim anlayışı Fransa'nın sol kanat ideolojilerine ve Rus devrimcilerine uzaktır. Onun devrim inancı eşitlikçi, toplumcu devrim anlayıştan uzak, yalnızca insanların temel ve doğal haklarını geri almasının mecbur kılındığı noktada, devrimin gereğine inanan bir anlayıştır. Onun insan hakları anlayışı ise kısaca yaşam, hürriyet ve mülkiyet olarak özetlenebilir (Thomson, 2000: 91-92). Dönemin burjuvazisinin dünya görüşünü ve siyasal görüşlerini sistemleştiren aydınlanma düşünürü John Locke, bilginin kaynağının doğuştan gelmediğini uzun deneyimler sonucu ortaya çıktığını savunmaktadır. İnsanların uygar toplumlardan önce doğa durumunda bulunduğunu ve bu doğa durumunda doğal yasanın egemen olduğunu iddia eder. Başkalarına zarar vermeme olarak tanımladığı doğal yasanın kaynağını akıldan aldığını ve akla bu kuralları da Tanrı'nın yerleştirdiğini ifade eder. Fakat burada bir çelişkiler yumağı olduğu da ifade edilir. Locke'un iddia ettiği doğal yasanın Tanrı tarafından insan aklına yerleştirildiği varsayımı, onun sunduğu tüm bilgilerin kaynağının deneyim olduğu savıyla çürütülebilmektedir. Locke'un siyaset felsefesinde insanların doğa durumunda, bir sözleşme ile uygar topluma geçtiği savı, bu sözleşmenin tarihsel olarak kimin, hangi deneyimden yola çıkarak, hangi tarihsel belgeye dayalı olarak yapıldığının ispatı sorusu ile karşılaşmaktadır (Şenel, 2017: 365-367).

Aristoteles'in hükümet biçimlerini aynen kabul eden Montesquieu ise, hükümetlerin monarşi, aristokrasi ve demokrasi olarak ayrılabileceğini belirtir. Kendi ayrımıyla zorbalık, krallık ve cumhuriyet biçiminde bir tasnife de yer vermiştir. Cumhuriyeti aristokratik ve demokratik diye iki kola ayırdı. Zorbalığı hükümdarın sınırsız keyfi yönetimi olarak görürken, krallığı kendi yaptığı kanunlara göre işleri yürüttüğünü belirtir. Cumhuriyetin erdemli ülkelerde bulunabileceğini, monarşinin ise devlete karşı sorumluluk duygusunun yüksek olduğu ülkelerde bulunabileceğini savunmuştur (Mosca, 2013: 202-203). Montesquieu, despotizmin yönetim ilkesinin korku, monarşilerin onur, cumhuriyetlerin ise fazilet olduğunu ifade etmektedir. Cumhuriyet kavramı Montesquieu 'da demokrasi anlamına gelmez. Bu kavramla kastettiği şey

en önde gelen değerin fazilet olduğu bir toplum türüdür. İyi ahlakta çok yüksek ahlaka tekabül eden bir kavramdır (Thomson, 2000: 103).

Aydınlanma sürecinin diğer bir düşünürü Rousseau ise genel irade kavramı ile kendinden sonraki demokratik ve otoriter sistemlerin ve düşüncelerin oluşumunu etkilemiştir. Fransız devriminin, burjuva demokratik düşünürlerini ve otoriter devlet düşüncesini geliştiren Hegel'i etkilemiştir. Rousseau'nun teorilerinden faydalanarak, genel irade temsilcisi olduğunu ifade eden Lenin ve komünist partisi, Hitler, Mussolini gibi faşist parti temsilcileri onun düşüncelerinden etkilenmiştir. Egemenliğin şartsız, halka ait olduğu düşüncesi de yine Rousseau'dan modern anayasalara geçen bir ilke olarak belirmektedir (Şenel, 2017: 397).
Rousseau vatandaşı olduğu ülkenin dini geleneklerine uyum gösterse de, bu geleneklerin önemli bir bölümünü küçümseyerek bakar ve her çeşit dogmayı kuşku içinde karşılayıp, mantık dışı olarak gördü. "Duygusal deism" adı verilen bu durum Almanya'da Fransa'dakine göre daha kolay biçimde yayıldı. Rousseau'nun din anlayışı Katolikliğe karşı olup, net olmayan bir Protestan eğilimleri ile Leibniz ve Wolff'un düşünceleriyle yoğrulmuş Alman Protestanlarına daha yakın duruyordu. Kant'ta benzer şekilde Rousseau ile benzer bir tavır sergilemiştir. Rousseau gibi Kant içinde Hristiyanlık ilahi gerçekleri iletmesi nedeniyle sembolik bir değer arz etmekteydi (Hampson, 1991: 137).

Bu bağlamda anlaşıldığı üzere, aydınlanma düşünürleri eleştirel bireycilik, özgürlük, bütün insanların eşitliği, hukukun evrenselliği, hoşgörü ve özel mülkiyet hakkı gibi temel değerleri savunmuşlardır. Özellikle, Fransız aydınlanmasının düşünürleri din ve monarşi ile bir mücadeleye girmişlerdir. Dönemin burjuvazisi tarafından da kabul edilen değerlerin, dinsel otoriteden bağımsız olarak insan aklından da çıkarılabileceği inancı yaygındır. Bununla birlikte aydınlanma dönemi yazarlarına bakıldığında, din hususunda geleneksel Hristiyanlığa ve kiliseye karşı açık bir düşmanlığa giriştiği ve bu konuda birleştikleri görülür. Bazı ansiklopedistlerin Tanrıtanımazlığı, Voltaire'in Yaradancılığı (deizm) ve Rousseau'nun Yaradancılığı (theism) döneme damga vuran durumlardır (Goldmann, 1999: 42-51).

Bu dönemde Voltaire gibi Rousseau'da herhangi bir kilisenin neye inanılması gerektiğini emredemeyeceği hususunu net bir biçimde savunmuştur. Rousseau bireyin vicdanının eğitilmesi durumuna dikkati çekerek, bunun toplumun geleneklerinden bağımsız olarak gerçekleşmesi gerektiğini ve toplumun sadece üyelerinin ahlaki öncülüğüyle iyiye doğru gelişebileceğini düşünmektedir. Aydınlanma düşüncesini özetleyen Kant ise, salt akıl ve ahlakın kendi alanlarını tanımlamıştır. Kant aklı ahlaki görev duygusunun kaynağı olarak görürken, Rousseau da benzer biçimde iyi ile kötüyü tanımada aklın öğreticiliğine dikkat çeker (Hampson, 1991: 129-130).

Aydınlanma felsefesinin, toplum ve devlet düşüncesinin temelinde sözleşme ilişkisi bulunmaktadır. Sözleşme unsuruna Hobbes, Locke, Grotius, Diderot ve Rousseau gibi filozoflarda denk gelebiliriz. 18. yy. aydınlanması toplum sözleşmesini üyelerinin bağlılığı neticesiyle, devleti kuran bir sözleşme olarak görmektedir. Rousseau, toplum sözleşmesini bir diğer Aydınlanma değeri olan eşitlik düşüncesi ile bağlamıştır. Rousseau, toplum sözleşmesini, kendilerini genel iradenin altında göre özgür ve eşit bireyler arasındaki bir anlaşma olarak görür (Goldmann, 1999: 37-38). Ayrıca Rousseau, özel iradenin özünün tercihlere, genel iradenin ise

eşitliğe meyilli olduğunu söyler. Toplum bağını meydana getiren şeyin de ortak menfaatler olduğunu ve toplumun da buna göre yönetilmesi gerektiğini savunur (Rousseau, 2017: 35).

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Netice itibariyle, Antik dönemlerden, Ortaçağa siyaset, din ve meşruluk bağlantısının tarihsel, toplumsal temelleri ortaya çıkarılmıştır. Antik dönemlerde, siyasal otorite ve iktidarın temel kaynaklarından biri olarak tanrısal, dinsel ilkeler meşruiyetin esas noktalarından biri olarak yer almıştır. Antik Mısır'da krallar Tanrı-Kral olarak addedilmesi, Sümerlerde, Hititlerde yöneticilerin Tanrı veya Tanrı vekili olarak isimlendirilmesi, Çin'de imparatorun Göklerin oğlu olarak görülmesi, Eski Türklerde kral, Gök Tengri'nin kut verdiği kişi olarak görülmesi, Antik Yunan'da Polis'in kendisi ve kuralları bizatihi dinsel bir özellik içermesi, Eski Roma'da din iktidarın sürdürülmesinde temel bir araç olması geleneksel otorite/meşruiyet türünün tarihsel örneklerinden bazılarıdır.

Eski Yunan'da Polis yapılanmasının kurallarının din olarak algılanıp, meşruluğu sağlaması da siyaset, din ve meşruiyet arasındaki bağı açığa çıkarmaktadır. Polybios, Cicero gibi Eski Roma döneminin önemli bürokratları dinin siyaset içerisindeki rolünü, devletin devamlılığını sağlaması ve hâkim ideolojinin, rejimin sürdürülmesinde ve halkın itaatinin sağlanmasında, yani meşruiyetin gerçekleşmesinde çok önemli olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla Eski Roma imparatorluğu döneminde din, gelenek, siyaset ve meşruiyet birbirini tamamlayan ve birbirine bağlı olan olgular haline gelmiştir.

Ortaçağ döneminde ise Eski Roma'da Hristiyanlığın devletin resmi dini olarak Constantinus tarafından kabul edilmesi ile birlikte meşruluğun kaynağı Tanrı olmuştur. Pavlus sonrası Bütün iktidarlar Tanrı'dan gelir şeklindeki ilke ile birlikte meşruluğun kaynağı Tanrısal, dinsel hale gelmiştir. İtaatin kaynağı, imparatorun otoritesi artık buradan kaynaklanmıştır. Dönemin patristik felsefecileri ve din adamlarından Tertillianus, Ambrisious, Augustinus, gibi düşünürler dünyevi iktidar, ruhani iktidar ayrımında Feodal siyasal düzende kralın, dünyevi iktidarın papaya bağlı olması, onun emirleri doğrultusunda hüküm vermesi, dünyevi krallığın, tanrısal krallığa boyun eğmesi gereğini savunmuşlardır.

Ortaçağ sürecinde Batı'da siyasal iktidarın meşruiyet kaynağı temelde din olmuştur. Eski Roma döneminde paganist ve panteist toplumsal ve siyasal yapı zaten din/dinler ile iç içe olan bir siyasal düzeni de beraberinde getirmiştir. Hristiyanlıkla birlikte Eski Roma imparatorluğu döneminin kavimler göçü sonrası ikiye ayrılması ve İmparator Constantinus'un devletin dininin Hristiyanlık olduğunu açıklaması ile birlikte İncil kaynaklı "*Bütün iktidarlar Tanrı'dan Gelir*" temelinde oluşturulan siyasal düzenin meşruiyet yapısı bu anlayış üzerine kurulmuştur.

Dolayısıyla bu dönemde meşruluğun temel kaynağı Tanrısal, dinsel hale gelmiştir. İtaatin kaynağı, imparatorun otoritesi artık buradan kaynaklanmıştır. Papa I. Gelasius'un iki kılıç kuramı ile dünyevi işlerde imparator, ruhani işlerde kilisenin üstünlüğünü savunmuştur. 10. Yüzyıla doğru kilisenin güçlenmesi ile kilisenin imparator üzerinde olduğunu savunan din adamları, ilerleyen süreçte "Atama Tartışması" ismi ile bilinen bir sorunun oluşmasına neden olmuştur.

Pavlus'un "*Bütün iktidarlar Tanrı'dan gelir*" anlayışını, Tanrı'nın bir hükümet olsun istediğini lakin bu hükümet biçimini özgür bir şekilde seçme durumunu insanlara bıraktığını savunan Aquino'lu Thomas'ta, ise yöneticinin iktidarının sınırsız değildir. Tanrısal kaynaklı kanunlarla sınırlandırıldığını söyler. Bir monarşi savunusu yapan Dante ise tarih felsefesi yoluyla imparatorun Tanrısal kaynaklı egemenliğini meşrulaştırır. 14. Yüzyılda papalık seçimi hakkında din adamları arasında yaşanan "Büyük Ayrım" olayı ile kilisenin güncellenmesi konusu gündeme gelmiş. Bu dönem sonrası veba salgını ve feodal sistemdeki yaşanan sorunlar neticesinde monarşiler otoritesini artırmış ve feodal dönem yavaş yavaş sona ermiştir.

14. ve 15. yüzyıllarda "*hümanizma, rönesans, reform ve aydınlanma*" gibi yeni düşünce akımları ile birlikte dinsel ve ahiret temelli meşruiyet zemini, yersel ve bu dünyacı kapitalist bir meşruiyet zeminine doğru evrilmiştir. Coğrafi keşifler ve diğer gelişmeler neticesinde ticaretin ve ekonominin artışı feodal düzende derebeylerinin gücünü yavaş yavaş azaltıp, burjuva olarak nitelendirilen tüccar sınıfının hâkimiyetini sağlamıştır. Dine ve Kiliseye dönük feodal toplumsal sistem düzeninden, aklı ön planda tutan, eski rejimi eleştiren ve kendi amaç ve istekleri doğrultusunda evrensel bir dünya/din görüşü olarak ortaya çıkan aydınlanma düşüncesine dönüşen bir siyasal düzen tesis edilmiştir. Netice de Batı'da feodal sistem parçalanmaya sürecine girmiş ve vahiy, gelenek ve otorite meşruiyet temelinden, akıl, bilgi ve birey temelli seküler, kapitalist meşruiyet düzenine doğru bir değişim yaşanmıştır.

Aydınlanma sürecinde evrensel bir ahlak ve din olarak görülen doğal hukuk ve doğal yasalar meşruluk arayışı içerisinde çeşitli filozoflar tarafından da savunulmuştur. Bu süreçte Batıda toplumsal hayatın her alanında sekülarizasyon yaşanırken, yerleşik dinin eleştirisi, aklın ve bilimin temel alındığı yeni inanç ve yeni bir din anlayışının oluşturulma dönemi gerek reform ve gerekse dönemin filozofları yoluyla siyasal iktidarın meşruiyet yapısını değiştirme yönünde adımlar atıldığını göstermiştir. Bilhassa reform dönemiyle başlayan din alanında Lutherci ve Calvinci düşünce ve inanç yapıları, siyasal alanda ise Machiavelli, Bodin, Hobbes ile devam eden değişim süreci, akıl ve devrim çağının düşünsel öncüsü olarak görülen John Locke'un "kralların kutsal hakkı" doktrinini reddetmesi ve onun yerine "insanların doğal hakları" doktrinini yerleştirmesi bu değişim ve dönüşümün temel noktalarıdır.

Hobbes, Locke, Grotius, Diderot ve Rousseau gibi toplum sözleşmeci aydınlanma dönemi filozofları ile Batı siyasal otoritesinin meşruiyet kaynağı dinsel alandan doğal hukuk ve doğal yasalara dayandırılmıştır. Netice itibariyle Batı Avrupa'nın siyasal meşruiyet kaynağı, Ortaçağdaki feodal, dinsel temelden, Rousseau'nun genel irade ve egemenlik düşüncesi temelli yeni devlet modelinin siyasal iktidarının meşruluk kaynağının esasını teşkil etmiştir.

KAYNAKÇA

Ağaoğulları, M. A. ve Köker, L., *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, İmge Kitabevi, 2004.

Ağaoğulları, M. A. ve Köker, L., *Tanrı Devletinden Kral Devlete*, İmge Kitabevi, 2013.

Atabay, M., *Aydınlanma Çağı ve Avrupa*, Nobel Yayınları, 2004.

Cassirer, E., *Devlet Efsanesi*, Say Yayınları, 2005.

Çetin, H., *Çağdaş Siyasal Akımlar*, Orion Kitabevi, 2007.

Çetin, H., Siyaset Bilimi İçinde H. Çetin (Edt.), *Siyasal İktidar ve Meşruiyet* (ss.66-115), Orion Kitabevi, 2015.

Çetin, H., Siyaset Bilimi İçinde F. Ertugay. (Edt.), *Siyaset* (ss.31-60), Orion Kitabevi, 2015.

Çiğdem, A., *Aydınlanma Düşüncesi*, İletişim Yayınları, 2001.

Goldmann, L., *Aydınlanma Felsefesi*, (Çev: E. Arslan). Doruk Yayınları, 1999.

Hampson, N., *Aydınlanma Çağı* (Çev: J. Parla), Hürriyet Vakfı Yayınları, 1991.

Hobbes, T., *De cive, Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*, Belge Yayınları, 2007.

Hobbes, T., *Leviathan*, Yapı Kredi Yayınları, 2012.

Merriman, J., *Rönesans'tan Bugüne Modern Avrupa Tarihi (*Çev: Ş. Alpagut), Say Yayınları, 2018.

Mosca, G., *Siyaset Biliminin Temelleri* (Çev: H. İlhan), Alter Yayıncılık, 2013.

Oktay, C., *Siyaset Bilimi İncelemeleri*, Alfa Yayıncılık, 2012.

Parkinson, C.N., *Siyasal Düşüncenin Evrimi* (Çev. Mehmet Harmancı), Remzi Kitabevi Yayınları, 1984.

Perkins, A., *Siyaset*, Liman Kitapları, 2013.

Rousseau, J.J., *Toplum Sözleşmesi* (Çev: M. Hüseyin Ergül), Erasmus Yayınları, 2017.

Smith, P., *Rönesans ve Reform Çağı, Bir Sosyal Arka plan Çalışması* (Çev: S. Çağlayan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

Şenel, A., *Siyasal Düşünceler Tarihi, Tarih öncesinde, İlkçağda, Ortaçağda ve Yeniçağ da Toplum ve Siyasal Düşünüş*, Dafne Kitap, 2017.

Tannenbaum, D. G., *Siyasi Düşünce Tarihi*, BB101 Yayınları, 2017.

Thomson, D., *Siyasi Düşünce Tarihi,* Şule Yayınları, 2000.

Vural, M., *Siyaset Felsefesi Açısından Muhafazakarlık*, Elis Yayınları, 2011.

KANT'IN "ULUSLAR FEDERASYONU" FİKRİ VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER CEMİYETİ
KANT'S IDEA OF A "FEDERATION OF NATIONS" AND THE UNITED NATIONS

Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi - Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü - Eğitimin Felsefi Sosyal ve Tarihi Temelleri Anabilim Dalı - Orcid: 0000-0001-5914-8323

Özet

Alman filozof Immanuel Kant (1724-1804), insanlık tarihinin vahşetten medeniyete doğru bir yürüyüş olduğunu söyler. Söz konusu ilerleme hem her topluma özgüdür hem de insanlık için geneldir. Bu ilerlemenin olması için toplumların kendi içinde toplumsal barışı tesis etmesi yeterli değildir. Bütün dünyada da barışın sağlanması gerekir. Kant bu beklentisini *Sürekli (Ebedi) Barış Üstüne Felsefi Bir Deneme* adlı çalışmasında dile getirir. Bütün dünyada barışın sağlanması için de devletler üstü ya da uluslar üstü bir üst yapının olması gerekir. Kant'ın, "Völkerbund" olarak adlandırdığı bu üst yapı bugünkü Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın teorik arka planını oluşturur. Bundan dolayı 18. Yüzyıl filozofu Kant, Birleşmiş Milletler Cemiyeti'nin "fikir babası" olarak kabul edilir. Kant da Birleşmiş Milletler Cemiyeti gibi uluslar/devletler üstü bir uluslararası kurum öngörmüştü. Çünkü dünyadaki ebedi barışı ancak böyle bir üst kuruluş sağlayabilirdi. Kant'ın öngördüğü söz konusu uluslar üstü kuruluş hem devletlerin kendi içindeki haksızlıklarına hem de devletlerin birbirleri arasındaki haksızlıklara müdahil olma yetkisi olan ve her koşulda dünyadaki barışı koruyan, kollayan bir yapıya sahiptir. Kant'a göre bu yapı hem ulusal düzeyde hem de uluslararası düzeyde insan haklarını ve hukuku koruyan, bütün devletlerin katkı sunduğu güçlü bir birliktir. Bu çatı kuruluşun kararları mutlak uygulanır ve her türlü yaptırım gücüne sahiptir. Bu uluslar üstü kuruluş Kant'ın ebedi barış hayalini gerçekleştirecekti. Bu ilhamla kurulan B.M. Kant'ın hayalini gerçekleştirme konusunda onun öngördüklerini gerçekleştiremedi. Dünyada gerçekleşen haksızlıklara bazen müdahil olabildi ama güçlü olana söz geçiremedi. Bu çalışmada hem Kant'ın konuyla ilgili düşüncesi hem de bugünkü durum irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler Kant, Ebedi Barış, Uluslar Federasyonu, Birleşmiş Milletler,

Abstract

German philosopher Immanuel Kant (1724-1804) says that human history is a march from savagery to civilization. The progress in question is both specific to each society and general to humanity. For this progress to take place, it is not enough for societies to establish social peace within themselves. Peace must be established all over the world. Kant expresses this expectation

in his work *Perpetual (Eternal) Peace: A Philosophical Sketch*. In order to ensure peace in the whole world, there must be a supra-state or supranational superstructure. This superstructure, which Kant called the "Völkerbund", forms the theoretical background of today's United Nations. For this reason, the 18th century philosopher Kant is considered the "founding father" of the United Nations. Kant also envisaged a supranational international institution like the United Nations. For only such a higher organization could provide the perpetual peace in the world. The supranational organization he envisaged has a structure that has the authority to intervene both in the injustices of the states within themselves and the injustices between the states, and that preserves and protects the peace in the world under all circumstances. It is a strong union that protects and looks after and all states contribute. The decisions of this umbrella organization are absolutely enforceable and have all kinds of sanction power. This supranational organization was going to realize Kant's dream of eternal peace. U.N. which was founded with this inspiration, could not realize what Kant predicted about making his dream come true. It could sometimes be involved in the injustices that took place, but it could not control the powerful one. In this paper, both Kant's thought on the subject and the current situation will be examined.

Keywords: Kant, Perpetual Peace, Federation of Nations, United Nations.

Giriş

Alman filozof Immanuel Kant (1724-1804), pedagojiden teolojiye; etikten estetiğe; metafizikten astronomiye birçok alanla ilgilenmiş ve bu konularda çok sayıda eser üretmiştir. Kant'ın yaptığı çok yönlü çalışmalar, birçok düşünür tarafından övgüye değer bulunmuştur. Filibeli Ahmed Hilmi (1865-1914), hem maddeciliğe tevessül etmediği için hem de insanlığın iyiye doğru ilerleyen bir tarihi süreç yaşandığına inandığı ve düşünsel anlamda üretken olduğu için Kant'ı övgü dolu cümlelerle selamlar: "Kant'ın felsefi saltanatına gelince: Bu medenileşmiş beşeriyet ve düşünen insanlığın kadirşinaslığından ileri gelmiştir. Bu düşünür, fikri saltanatını sonuna kadar muhafaza edecek büyük dâhilerdendir. Tabii olarak, Büchner'in (1824-1899) bir sahte fen verniğiyle yaldızlanmış köhne maddeci felsefesi ve sönük ifadesi bu dâhinin hayatında taraftar bulamazdı" (Akt. Akgün, 1988: 464). Ahmed Hilmi, materyalist tezlerin Batı dünyasında da rasyonel düşünen filozoflarca kabul görmediğini ve bu nedenle materyalist tezlerin bizim insanımızı da bilgi bakımından bir olgunluğa ulaştıramayacağını düşünür.

Kendisinden önceki filozofların fikirleri konusunda eleştirel bir bakış geliştiren Kant'ın ilgi duyduğu, özgün düşünceler ürettiği, uzak duramadığı alanlardan biri de siyasettir. Kant,

Prusya Kralı II. Friedrich-Guillaume'ın (Krallık süresi: 1786- 1797) Kant üzerinde resmi baskısı vardır buna rağmen Kant politikayla ilgilenmekten geri durmamıştır. Ernst Cassirer'in (1874-1945) dediği gibi, *"Kantçı düşünce, felsefi spekülasyonun sınırları içinde kalmak koşuluyla, temel politik problemlere her zaman eğilmiştir"* (Cassirer, 1988: 271). İfade edildiği gibi Kant'ın ömrünün son dönemlerinde siyasi problemlere ilgisi artmış ve derinleşmiştir. Belli bir dönemden sonra siyasi konulara artık sadece bir devlet yapısı dolayımında değil, 'uluslar birliği/federasyonu'[1] idesi çerçevesinde de ilgi duymuştur. Bu nedenle Kant, Birleşmiş Miletler gibi bir uluslar üstü cemiyetin kurulmuş olmasının fikir babası olarak anılır.

Her ne kadar onun öngördüğü uluslar üstü birlik daha işlevsel olanı amaçlasa da Birleşmiş Milletlerin kurulmuş olması Kant'ın hedeflerine bir nebze de olsa yakınlaşmış olmayı da ifade eder. Bu çalışmada Kant'ın konuyla ilgili görüşleri ve günümüzdeki yansımaları üzerinde durulacaktır.

Uluslar Federasyonu Fikri

Birleşmiş Milletler Cemiyetinin fikir babasının, 18. Yüzyıl Alman filozof Immanuel Kant olduğuna ilişkin açıklamalar da göstermektedir ki, Kant konuyla ilgili belli bir duyarlılık göstermiş ve görüşlerini farklı eserlerinde ifade etmiştir. Kant 1795 yılında yayınladığı *"Ebedi Barış Üstüne Felsefi Bir Deneme"* adlı çalışmasının ikinci bölümünde bu konuya değinir ve sürekli barış için ya da dünyadaki daimi barış için devletler üstü bir teşkilatın/yapının gerektiğini dile getirir. Konuyu irdelediği metnin birinci bölümü, devletlerarasında "ebedi barışın ön maddeleri"ni ihtiva etmektedir. Kant'ın devletlerarasında barışın tesisi için öngördüğü ve günümüz için de dikkat çekici olan ön maddeler ya da şartlar şunlardır:

1."İçinde gizlenmiş yeni bir harp vesilesi bulunan hiçbir anlaşma, bir barış anlaşması sayılamaz" (Kant, 1960: 9).

2. "İster küçük ister büyük olsun, hiçbir bağımsız devlet, diğer herhangi bir devletin hâkimiyeti altına tevarüs, mübadele, alım-satım veya hibe yollarıyla asla geçmemelidir" (Kant, 1960: 9).

3. "Daimi ordular zamanla ortadan tamamıyla kalkmalıdır" (Kant, 1960: 10).

4. "Devlet, dış menfaatlerini desteklemek için borçlanmalara girişmemelidir" (Kant, 1960: 11).

---

[1] Kant'ın kullandığı *Völkerbund* kavramının karşılığı olarak sözlüklerde 'Milletler Cemiyeti' kavramları kullanılmaktadır. Bu çalışmada Völkerbund kavramının karşılığı olarak 'Uluslar Federasyonu' kavramı tercih edilmiştir

5. "Hiçbir devlet, diğer bir devletin esas teşkilatına veya hükümetine zor kullanarak karışmamalıdır" (Kant, 1960: 12).

6. "Hiçbir devlet, harpte, ileride barış akdedileceği zaman devletlerin birbirlerine karşılıklı güven duymalarını imkânsız kılacak yollara başvurmamalıdır; bu yollardan örnekler şunlardır: Düşman ülkesinde katiller, zehirleyiciler kullanmak, kapitülasyonlara aykırı hareket etmek, düşman tebaasını kendi devletine karşı ihanete kışkırtmak vs." (Kant, 1960: 13).

Kant söz konusu altı maddeyi ebedi barışın ön şartları olarak ifade eder ve her birini ayrı ayrı ayrıntılı bir biçimde açıklar. Bu maddelerle barış için devletlerin görevlerini ve birbirleriyle nasıl ilişkiler kurmaları gerektiğini anlatan Kant, ebedi barış idealine felsefi bir arka plan oluşturmak istemektedir.

Ebedi barışın ön şartlarını açıkladıktan sonra Kant, ebedi barışın nihai şartlarını da üç madde halinde belirtir ve devletler üstü bir örgütün var olmasını bu şartlardan birisi olarak ifade eder. Böylece Kant, *Ebedi Barış Üstüne Felsefi Bir Deneme* adlı eserinin ikinci bölümünü bu konuya ayırır. Filozofa göre ebedi barışın ön şartları gibi, nihai şartları da vardır. Ebedi barışın oluşması için Kant'ın sıraladığı üç nihai şart şunlardır:

"Ebedi Barışın nihai ilk maddesi, her devletin esas teşkilatı cumhuriyetçi olmalıdır" (Kant, 1960: 18). "Ebedi Barışın nihai ikinci maddesi "devletler hukuku hür devletlerden kurulu bir federasyona dayanmalıdır" (Kant, 1960: 22). "Ebedi Barışın nihai üçüncü maddesi "dünya vatandaşlığı hukuku, evrensel bir misafirlik şartlarıyla sınırlandırılmalıdır" (Kant, 1960: 26).

Burada sürekli/ebedi "Barışın en son biçimini almış birinci amaç maddesi olarak, "her devletin sivil anayasasının cumhuriyetçi olması"nı dile getiren Kant, ikinci maddede de barışın sürekliliği için uluslar üstü bir kurumun önemini irdeler (Kant, 1984: 237). İşte bu düşünceleri onu, barışı gerçekleştirmeye yarayan uluslar üstü ya da devletler üstü örgütlenmelerin fikir babası yapmıştır.

Oluşmasını istediği devletler üstü kurumun adlandırmasını Kant yapar. Kant, "völkerbund" (milletler veya uluslar veya halklar birliği) kavramını kullanır ve "*Ebedi Barış Üstüne Felsefi Bir Deneme*" adlı metninde konuyu ayrıntılı olarak tartışır. O, insanlığın nihayetinde ulaşması gerektiğini düşündüğü ebedi barış için yukarıda saydığımız belli başlı ilkeleri belirler. Bu ilkelerden biri olan *"Sürekli Barışın En Son Biçimini Almış İkinci Amaç Maddesi"* olarak şunu yazar: "Devletler hukuku özgür devletlerden kurulu bir federasyona dayanmalıdır" (Kant, 1984: 237). Kant bu maddeyi/şartı şöyle açıklar: "Bireyler için olduğu gibi, devletleri oluşturan uluslar için de, doğal durumda ve yasalardan yoksun olarak yaşamak, yalnızca komşulukları yüzünden bile, bir gözdağı (tehdit) yaratır. Bu devletlerden her biri, kendi güvenliğini garanti altına alabilmek için, hep birlikte, herkesin haklarını sağlayacak

biçimde bir anayasa kurmalarını isteyebilir. Böylece, bir 'uluslar federasyonu' kurulmuş olacaktır." Kant bununla yetinmez ve ekler: "Bununla birlikte, bu federasyona katılanlar bir tek ve aynı devleti meydana getirmiş olmayacaklardır" (Kant, 1984: 238). Böyle bir devletler/uluslar üstü örgütün çok güçlü olması için bir merkezinin (Kant, 1984: 238) ve bir ordusunun olması gerektiğini belirten Kant, bu uluslar üstü örgütün devletlerarasındaki savaşları/problemleri çözdüğü gibi, her devletin içindeki problemlerin çözümüne de gerektiğinde katkı sunmasını beklemektedir.

Kant, devlet öncesi durumu insanlar için "doğal durum" (bkz. Kant, 1984: 233) olarak nitelediği gibi, uluslar federasyonu öncesi durumu da devletler için "doğal durum" olarak niteler (Kant, 1984: 237). Çünkü bu durumda da devletler hukuka/kurallara bağlı kalmayarak, güçlü olanın güçsüzü yenme yok etme arzusu içinde olabilmesini mümkün görür.

Kant bütün sorumluluğun ve farklılığın kaynağı olarak aklı görür ve şöyle der: "Bütün ahlaksal yasaların yüce mahkemesi olan akıl, savaşı hukuksal bir yol olarak kullanmayı şiddetle lanetler; barış halini de mutlak bir yükümlülük olarak tanır. Uluslararası bir anlaşma olmaksızın barış durumunun da kurulması olanaksız bulunduğundan, devletlerin daha özel nitelikte bir ittifakı gerektirmektedir" (Kant, 1984: 239). Bu nedenle Kant uluslar federasyonu fikrini de nihayetinde aklın bir gereği olarak görür.

Kant, insana dair birçok soruya cevap aradığı gibi, insan soyunun daha iyiye doğru sürekli bir gelişme içinde olup olmadığı sorusuyla da ilgilenmiştir. Buna göre ilerlemenin ölçüsü "cumhuriyetçi bir anayasanın hukukun egemenliğini içerde ve dışarıda sağlaması;" kendi ürettikleri yasaların denetiminde özerk yurttaşlar" ve "savaşın uluslararası ilişkilerden dışlanması"dır (Akt. Habermas, 2000: 82). Her halükarda Kant, savaştan arınmış bir dünya ve insanlık ideali taşımaktadır. Bunun da ancak güçlü uluslar üstü örgütlenmelerle ve onların güçlü hukuk desteği ile olacağına inanmaktadır.

Birleşmiş Milletler

Kant'ın fikirleri uluslar üstü örgütlenmelere teorik arka plan oluşturmuştur. Bu örgütlenmelerden en büyüğü şüphesiz Birleşmiş Milletler Teşkilatıdır. Birleşmiş Milletler, 24 Ekim 1945'te 51 devletin üye olmasıyla kurulan teşkilatın adıdır. Günümüzde (2023) 193 üyesi olan bu teşkilata neredeyse bağımsız bütün ülkeler üye durumundadır. Fakat söz konusu üye ülkelerin sadece 5'i Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin daimi üyesi ve Birleşmiş Milletler'in her türlü kararını veto hakkına sahiptir. Bu, şu demek: Bu beş ülkeden biri, Birleşmiş Milletler Teşkilatının aldığı herhangi bir kararı veto etti mi, kararın hiçbir hükmü kalmıyor. Sözünü ettiğimiz Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin beş daimi üyesi olan

ülkeler; Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti, İngiltere ve Fransa'dır. O zaman geriye kalan 188 üyenin üyelik anlamı kalmış olur mu? Birleşmiş Milletlerin en etkili birimi olan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin toplam 15 üyesi var bunlardan 5'i daimi üye diğer 10 üye ise Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda seçilir ve yukarıda isimlerini verdiğim daimi 5 üye burada da mutlak veto hakkına sahip. Birleşmiş Milletler içindeki hiyerarşi, güce göre oluşmuş ve bir devlet ne kadar güçlüyse o kadar söz sahibi olma olanağına sahip olmuştur. Bu mevcut durum aşiret düzeni ve hiyerarşisini andırmaktadır. Bu realite insanlığın ulaştığı uygarlık değerlerini ve düzeyini yansıtmaktan uzaktır.

Kant'ın "Uluslar Federasyonu" olarak nitelediği örgütlenme, günümüzde Birleşmiş Milletler olarak kabul görür. Ama Kant'ın öngördüğü, sadece güçlünün sesinin çıktığı; silahlı gücü fazla olanın her zaman haklı olduğu; ilke ve değerlerin, kural ve kaidelerin bağlayıcı olmadığı bir teşkilatlanma değildi. O, bu teşkilatın bir devlet gibi tek sesli olmasını da istemiyordu. Oysa gerçek tam tersidir. Birleşmiş Milletler Cemiyetinin bazı kararları, bu teşkilatın bir tek devletin güdümünde olduğu hissini uyandırıyor. Çünkü alınan kararlarda genellikle güçlü olanın tek sesliliği egemendir.

Hatta bazen Birleşmiş Milletler haksızlıkları da masum bir eylemmiş gibi görmekten uzak durmamıştır. Uluslararası kural ve ilkeleri hiçe sayan bir eylemi masum göstermek, elbette en çok da bu kuralları korumakla görevli kurumu yıpratır. Bu nedenle Birleşmiş Milletler birçok kararında güven zedelemektedir. Bu bağlamda bugüne kadar Birleşmiş Milletler tarafından alınmış çok sayıda karar uygulanmamıştır.

Kant'tan sonra da uluslar üstü örgütlenmelerden ve birleşik yönetimlerden söz eden düşünürler vardır. Leo Strauss'a göre Nietzsche de "Yirminci yüzyılı evrensel bir yönetimle sonuçlanacak olan bir dünya savaşları çağı olarak görüyordu." Strauss önlem olarak şunu öngörmektedir: "İnsanoğlunun bir geleceği olacaksa, bu yönetim, birleşik bir Avrupa eliyle icra edilmeliydi. Daha önce benzeri görülmemiş olan bu demir çağının muazzam güçlükleriyle, kamuoyuna dayalı olan zayıf ve istikrarsız hükümetlerin baş edebilmesi mümkün değildir" (Strauss, 2011). Askeri ve teknolojik güç itibariyle muazzam bir düzeye çıkan devletlerin yapıları, onları kötülük ve savaş konusunda engelleyici devletler üstü bir gücün yokluğunda insanlık krizlerine yol açabilecek tehlikeyi içermektedir. Bu nedenle adil, güçlü, istikrarlı, ilkeli ve bağımsız bir devletler üstü örgütlenme dünyadaki barış için elzemdir.

Her şeye rağmen Birleşmiş Milletler Cemiyeti ve benzeri ulurlar üstü örgütlerin varlığı zaman zaman işe de yaramaktadır. Bu kurumların bağımsız ve bütün dünyayı kucaklayıcı olması gerekmektedir. Zaten devletlerarasındaki haksızlıkları, hukuksuzlukları engelleyecek ya

da sona erdirecek güçlü bir uluslar üstü organizasyona veya örgütlenmeye her zaman ihtiyaç vardır.

Sonuç

Uluslar üstü örgütlenmeler Kant'ın fikirlerinden ilham almış görünüyorlar. Her zaman olmasa da söz konusu bu örgütler dünyadaki barışa katkı sunabilirler. Birleşmiş Milletler Cemiyetinden Avrupa Birliği'ne birçok uluslararası örgüt var. Bu örgütler dünya barışına katkıda bulundukları sürece Kant'ın ebedi barış idesine yaklaşmış olurlar.

Maalesef silahlı gücü fazla olan ülkeler Birleşmiş Milletler Cemiyetinin ya da diğer uluslararası örgütlerin çoğunlukla kararlarına uymamaktadırlar. Bu nedenle genellikle sadece güçsüz uluslar kararlara uymak durumunda kalıyorlar. Böylece Kant'ın "ebedi barış" umudu gerçekleşmemiştir. Fakat onun teorik olarak geliştirdiği, öngördüğü Uluslar Federasyonu, dünyada barışı tesis etme konusunda tam yetkili bir devletler üstü kuruluştur.

Bu nedenle Birleşmiş Milletler Cemiyeti, her ne kadar Kant'ın fikirlerinden etkilenerek/esinlenerek kurulmuşsa da, Birleşmiş Milletler Cemiyetinin mevcut yapısı Kant'ın hayalini kurduğu *"Uluslar Federasyonu"* olmaktan uzaktır. Çünkü onun öngördüğü teşkilatlanma, gücünü ve değerini akıl, ahlak ve hukuktan almaktadır. Onun uluslar üstü kurumu, herkesin haklarını sağlayacak biçimde, herkesin/her devletin güvenliğini garanti altına almakta ve bir devletin, komşuları ve başka devletler için tehdit oluşturmasına izin vermemektedir. Birleşmiş Milletler Cemiyetinin dünyadaki etkililiğine baktığımızda Kant'ın hayalini kurduğu devletler üstü örgütlenmenin gerçekleşmesine henüz zaman kaldığı anlaşılabilir.

Kaynakça

Akgün, M. (1988). *Materyalizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri,* Ankara: K.T.B.Y.
Cassirer, E. (1988). *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi,* çev. D. Özlem, İzmir: Ege Ü. Edb. F. Y.
Habermas, J. (2000). "Şimdinin Kalbinde Amaç Yüklenmek: Foucault'nun Kant'ın 'Aydınlanma Nedir?' Metni Hakkındaki Konferansı Üzerine", çev. E. Özgül- Ö. Oguzhan, *Toplumbilim Dergisi,* Sayı: 11, s.81-83.
Kant, I. (1960). Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme, çev. Y. Abadan- S. L. Meray, Ankara: ÜSBF Y.
Kant, I. (1984). "*Sürekli (Ebedi) Barış üstüne Felsefi Bir Deneme (1795*)", çev. N. Bozkurt *Seçilmiş Yazılar,* s.225-266, İstanbul: Remzi Kitabevi.
Kant, I. (1984). "Aydınlanma Nedir Sorusuna Yanıt", *Seçilmiş Yazılar,* s.213-221, çev. N. Bozkurt, İstanbul: Remzi Kitabevi.
Kant, I. (2017). *Eğitim Üzerine,* çev. A. Aydoğan, 6.baskı, İstanbul: Say Y.
Strauss, Leo (2011). "Katı Bir Bilim Olarak Felsefe ve Siyaset Felsefesi", çev. Ramazan Arıkan, www.ekopolitik.org/images. (E. T. 18. 04. 2011).

ANADOLU KÜLTÜR ROTALARI VE KÜLTÜREL PEYZAJ İZLERİ

Dr. Öğr. Üyesi D. Merve ÇETİNKAYA SÖNMEZ[1], Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN[2]

[1] Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü ORCID: 0000-0001-6929-3495

[2] Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCİD: 0000-0002-4193-629X

ÖZET

Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS)'nin yayınladığı Kültürel Rotalar Tüzüğü'ne göre kültür rotaları, farklı ülkelerin ve halkların zengin kültürlerarası çeşitliliğinin ve kültürel mirasa olan katkılarının dinamik bir temsili olarak ifade edilmektedir. Kültür rotaları doğal ve tarihi alanları, anıtları, arkeolojik sit alanlarını, kentleri, kültürel peyzaj alanlarını, miras alanlarını, somut olmayan kültür bileşenlerini bünyesinde barındıran ve bu kapsamda bireylere farklı deneyimler yaşatan rotalardır. Tarihi süreç içinde gerek askeri gerek ticari ve sosyal amaçlı kullanılan ulaşım güzergahları, dini yollar, tarihi bahçeleri vb.de bu anlamda değerlendirilmektedir. Kültür rotalarının tarihi, kültürel, sosyal, anısal, manevi ya da ekonomik işlevleri doğrultusunda sahip olduğu farklı bileşenler ve dinamikler söz konusu olmaktadır.

Kültür rotaları bulundukları coğrafya ve özgün işlevleri doğrultusunda kırsal ya da kentsel yerleşimleri, geleneksel yaşam kültürünü, arkeolojik alanları, anıtsal yapıları, doğal değerleri ve habitatları içerebilmekte, sahip oldukları özellikler doğrultusunda nitelikleri değişmektedir. Böylece yerel, bölgesel, ulusal ya da uluslararası ulaşım koridorları olarak farklı kategorilerde değerlendirilmektedirler. Türkiye'de bu anlamda çok sayıda uygarlığın izlerini taşıyan gerek ulusal gerek uluslararası ölçekte çok sayıda kültür rotasına sahip bir ülkedir. İpek Yolu, Baharat Yolu, Evliya Çelebi Yolu, Likya Yolu, Frig Yolu, Sultanlar Yolu, Hitit Yolu, İstiklal Yolu, Karia Yolu gibi rotalar bu örneklerden sadece bazılarıdır.

Turizmin güncel yorumu ve değişen tercihler kapsamında kültür rotaları doğa, tarih ve kültürü aktivite ve aksiyon ile birlikte sunan bir olgudur. Üç kıtanın kesişim noktasında yer alan Anadolu coğrafyası tarih öncesi dönemlerden bu yana birçok uygarlığın yerleşim alanı, kültürlerin kesişim noktası, kavimlerin göç ve geçiş alanı olması nedeni ile birçok kültür rotasına sahiptir. Bugün bu kültür rotaları güncel yaklaşımlar doğrultusunda yeniden yorumlanmaya başlanmıştır. Bu bildiride farklı uygarlık ve kültürlerin mirasları ve doğal değerlere sahip bu alanlara işlev kazandırılarak oluşturulan kültür rotaları öncelikle genel

anlamda değerlendirilerek, peyzaj mimarlığı açısından irdelenerek; koruma sürdürülebilirlik ve turizm amaçlı kullanımları tartışılmıştır. Yanı sıra bu rotaların kültürel peyzaj izleri olarak sunumları ve sürekliliklerinin sağlanmasına yönelik önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: kültür, kültür rotası, Anadolu, Türkiye, turizm, kültür turizmi, peyzaj, izler

GİRİŞ

Bir bölgenin sahip olduğu coğrafi konum, iklim koşulları peyzaj özellikleri gibi nitelikleri yanında doğal miras değerleri ve yerel halkın yaşam biçimleri, toplumların karşılıklı etkileşimleri ile oluşan kültürel miras değerleri bugün ulusal ve uluslararası birçok yasa ve yönetmelikler ile koruma altına alınmıştır. Bu miras değerlerinin koruma kullanım dengesi içinde deneyimlenerek duyumsanması ve öğrenilebilmesi toplumların geçmişi ve bugünü arasında bağ kurabilmesi ve bu değerlerin sürdürülebilmesi açısından önemlidir. Doğal ve kültürel miras değerleri Dünya'da bir bölgenin tanınırlığı için önemli kaynaklardır. Bu amaçlar ile birçok miras alanı sit alanı, milli park, tabiat parkı olarak ilan edilmiş ve koruma altına alınmıştır. Ancak bu uygulama araçları ile sınırları belirli, doğal ya da kültürel miras değerlerinin koruması sağlanabilmektedir . Kültür rotaları ise belirli bir coğrafi alandaki ve kıtalararası ölçekteki miras değerlerini ve bu miras değerlerinin ilişkilerini yansıtan, bu alanları birbiri ile ilişkilendirerek bütüncül olarak korumalarını sağlayan kapsamlı bir yaklaşımdır.

Avrupa'da somut ve somut olmayan kültür değerlerini tanıtan, deneyim yaşatan ve turizm kapsamında etkin olarak değerlendiren Avrupa Tarihi Termal Kentler Rotası, Megalitik Kültürü Rotası, Roma İmparatorları ve Tuna Şarap Rotası, Zeytin Ağacı Rotası gibi farklı temalarda birçok kültür rotası bulunmaktadır. Türkiye'de ise zengin kültür ve uygarlıkların oluşturduğu birikim sonucu kadim Anadolu kültürünün ve farklı uygarlıkların izlerinin takip edilebileceği Likya Rotası, Hitit Rotası, Evliya Çelebi Rotası gibi kültür rotaları bulunmaktadır.

Türkiye'nin kısmi anlaşma üyesi olduğu, Avrupa Konseyi Kültür Rotaları tarafından tanımlanmış 47 adet kültür rotası ve bir sivil toplum örgütü olan Türkiye Kültür Rotaları Derneği tarafından tanımlanmış 21 adet kültür rotası bulunmaktadır.

Kültür rotaları, bulunduğu konumda doğal ve kültürel peyzaj alanları, gelenekler, yerel yaşam biçimleri, geleneksel el sanatları gibi somut ve somut olmayan birçok miras değerini, deneyimleme/öğrenme olanağı sağlayan araçlardan biridir. Kültür rotaları ile rotanın geçtiği alanlardaki miras değerleri gerek ulusal gerekse uluslararası ölçekte tanınırlık kazanırken aynı

zamanda da bölgenin ekonomik kalkınmasına katkı sağlamaktadır. Toplumların dinamik yapıları ve artan refah düzeyleri ile doğal ve kültürel mirasların keşfedilmesi isteği gündeme gelmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda bireysel ve toplumsal olarak, kültür turizmi kapsamında gerçekleştirilen gerek kendi kültürlerini gerekse başka toplumların kültürlerini öğrenmeye yönelik seyahatlerin artmasına bağlı olarak da kültür rotalarının önemi artmıştır.

KÜLTÜR ROTALARI ve KÜLTÜREL PEYZAJLAR

Çekül'e (2015) göre; tarihi kentler, kırsal yerleşimler, coğrafyaya özgü yaşam biçimleri, antik yerleşimler, tekil tarihi yapılar, doğal çevre ve yaban yaşamı alanları kültür rotaları için potansiyel alanlardır. Kültür rotalarının oluşturularak ortak etkileşime açılması ile hem kültürel ve doğal mirasın deneyimlenmesi hem de rotanın temasının duyumsanması temel hedeftir.

Kültür rotaları Dünya'da ilk olarak 1960'lı yıllarda gündeme gelmiştir. İzleyen süreçte kültür rotalarının uluslararası statü kazanabilmesi için birçok uluslararası kuruluş, sivil toplum örgütlerinin de katkısı ile "kültür rotası" teriminin uluslararası literatürde yerini almasını sağlamıştır. Kültür rotaları ile ilgili ilk çalışmalar 1984 yılında Avrupa Kültürel Rotaları Programı'nın gündeme gelmesi ile Avrupa Konseyi, üye ülkeleri davet ederek Avrupa Kültür Rotaları Programını başlatmıştır. Bu program kapsamında İspanya'da bulunan Santiago Compostela Hac Yolu ilk Avrupa kültür rotası olarak belirlenmiş daha sonra farklı nitelik ve temada çok sayıda kültür rotası tanımlanmıştır.

Daha sonra 1993 yılında UNESCO Dünya Miras Komitesi tarafından Santiago de Compstela Hac Yolu'nun Dünya Mirası olarak ilan edilmesinden sonra 1994 yılında "kültür rotası" kavramı tekrar gündeme gelmiştir.

1994 yılında UNESCO ve ICOMOS'un birlikte hazırlamış olduğu "Kültürel Mirasımızın Bir Parçası Olarak Rotalar" adlı rapor kültür rotalarının uluslararası tanınırlığının ilk adımı olarak değerlendirilmektedir. UNESCO Kültürel Miras Komitesi 1994 yılında kültürel rota kavramını; "Ülkeler ve bölgeler arasındaki değişim ve çok boyutlu diyaloglardan gelen kültürel önemi rota boyunca, zamansal ve mekânsal olarak görüldüğü ve somut elementlerden oluşan mirasın yolu/izi" olarak tanımlamıştır.

1997 yılında Avrupa Kültür Rotaları Enstitüsü kurulmuştur. Bu enstitü, kültür rotalarını tavsiye etmek, teşvik etmek ve değerlendirmek için kullanılan yöntem ile mevcut rotaların ve yeni önerilen rotaların değerlendirmesi çalışmalarını gerçekleştirmektedir (Ayaz vd., 2017).

1998 yılında ICOMOS Kültür Rotaları Uluslararası Komitesi kurulmuş; böylece küresel ölçekte kültür rotası kavramsal olarak tartışılmış uygulama olanakları araştırılmaya başlanmıştır. 2005 yılında ise miras kategorilerinden biri olarak kabul edilmesi ile bu olgu yasal, yönetsel anlamda da belli bir sistematik kapsamda değerlendirilmeye başlanmıştır.

2008 yılında da ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Kurulu) tarafından hazırlanan Kültürel Rotalar Tüzüğü ile kültürel rota terimi uluslararası ölçekte tanımlanmıştır. Bu tanımlamaya göre "kültürel rotalar" somut ve somut olmayan tüm değerlerin yanı sıra taşınmaz kültür varlıklarını doğanın içinde bir aks boyunca bütünlük taşıyan bir sistem olarak değerlendirilmiştir.

2012 yılında ise farklı ulusal örgütlerin, üniversitelerin ve STK'ların da katılımı ile Colmar Deklarasyonu yayınlanarak kültür rotalarının yaratıcı ve yenilikçi yaklaşımlar ile yorumlanması tartışılarak eğitim potansiyelinin ortaya çıkarılması konusunda karar alınmıştır.

Kültür rotaları sınırları belirlenmiş olan coğrafi bir alan içindeki doğal ve kültürel mirasın ilgili varlıklarının ve değerlerinin özgün olarak değerlendirilmesidir. Kültür rotaları üzerinde dengeyi sağlayan başlıca unsurlar, somut ve somut olmayan kültürel miras bileşenleri ve doğal oluşumlar şeklinde özetlenebilmektedir. (Erdoğan, Göker, 2019).

Kültür rotaları doğal ve kültürel mirasın sunumunda en önemli yöntemlerden biri olarak, mirasın yoğunluğu ve çeşitliliğinin arttığı bölgeler arasındaki iletişimi ve diyaloğu da temsil etmektedir. Kültür rotaları, yerel - yöresel miras değerlerinin yürüme deneyimi ile keşfedilmesi, tanınması, korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için katkı sunan toplum temelli, yerel kalkınmayı destekleyen, önemli araçlardan biridir (Üstündağ, Özer, 2021). Kültür rotası ya da kültürel rota; yeni oluşturulmuş ya da tarihin bir döneminde dini, ticari, askeri ya da farklı amaçlar ile kullanılmış, kültürel miras ögelerini barındıran ve bu ögeler ile önem kazanan, koruma ve kalkınma kültür turizminin geliştirilmesi ve sürdürülebilirliği amaçları ile geliştirilen, yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası boyutu olan ulaşım koridorlarıdır (Karakaş, 2015).

Bir kültür rotasını kullanan ziyaretçiler, bu rota üzerinde belirledikleri güzergahta yürüyüşler yaparak rota üzerinde bulunan miras değerlerini keşfedebilmekte ve peyzaj değerleri ile soyut-somut kültür bileşenlerini deneyimleyebilmektedir.

Kültür rotaları hem mirası tanıtma ve duyumsatma hem de kültür turizmi ile ilgilenenler için bir güzergâh oluşturma gibi iki amaca da hizmet etmektedir. Ancak kültür rotaları, turizm

rotalarında görülen, alışılmış yeme içme mekanlarını değil, miras değeri olan, görülmesi ve bilinmesi gereken alanları ve ilgili güzergahları kapsamaktadır.

Anadolu kültür rotalarının oluşumunda temel amaç, onbinlerce yıllık derin/kadim Anadolu kültüründe, geçmişte yaşamış uygarlıkların tüm farklılık ve zenginlikleri ile hatırlanıp, somut kalıntılarına dokunarak benimsenmesini ve korunmasını sağlamaktır (ULR1, 2023).

Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'ne göre peyzaj; "insanlar tarafından algılandığı şekli ile karakteri doğal ya da insani unsurların eylemlerinin ve etkileşimlerinin sonucu olan bir alan" olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım doğrultusunda, kültür rotalarının tanımı ve işlevleri birlikte değerlendirildiğinde; kültür rotaları güzergahları boyunca doğal ve kültürel miras alanlarını ve dolayısı ile peyzaj alanlarını deneyimleme ve ilişkilendirme, sürekliliğini sağlama olanağı sunmaktadır. Peyzaj ve kültür rotaları iç içe geçmektedir. Kültür rotaları, kültürel miraslar kapsamında, kültürel peyzaj alanlarının da izlerini takip etme olanağı sağlamaktadır.

Bu kapsamda kadim Anadolu kültüründen, tarihi ve kültürel izler taşıyan, İpek Yolu, Baharat Yolu, Evliya Çelebi Yolu, Likya Yolu, Frig Yolu, Sultanlar Yolu, Karia Yolu gibi rotalar gerek doğal ve kültürel mirası gerekse doğal ve kültürel peyzajı bir arada deneyimleme imkânı sunmaktadır.

Uluslararası Doğa Koruma Birliği (IUCN)'e göre; kültürel peyzaj, kültürel ve doğal kaynaklar ile yaban hayatı ve evcil hayvanları da içeren tarihi bir olay ve etkinlikle birlikte anılan ya da çeşitli kültürel ve estetik değerler sergileyen coğrafi alanlarıdır (URL4, 2023).

Sosyokültürel ve sosyoekonomik toplumsal ilişkiler doğrultusunda biçimlenen ve üretilen kültürel miras değerleri kültür rotaları ile bütüncül olarak deneyimlenebilmektedir. Bu rotalar üzerinde kültürel peyzaj yapısı ve süreç içindeki ya da rota boyunca değişimi izlenebildiği gibi, toplumsal kültürün izlerinin de yansımaları ve göstergelerini takip etmek olasıdır.

Kültürel peyzajlar, kültür rotalarının önemli bir bileşenidir. Her yıl milyonlarca ziyaretçi kültür rotaları ile yeni destinasyonları ziyaret ederken, bu rotalarda kültürel ve doğal miras alanlarının yanı sıra kültürel ve doğal peyzaj değerlerini de deneyimleme imkânı bulmaktadır. Aslında tüm bu değer ve oluşumlar kültürel peyzajın alt bileşenleri olup rotanın bütüncül anlamına katkı sağlamaktadır.

Kırsal ya da kentsel alanlardan geçen kültür rotaları, ziyaretçilere bulundukları güzergâh üzerindeki birçok miras değerini, panaromik olarak gözlemleme, deneyimleme olanağı sunmaktadır.

Kültür rotaları konumlandıkları coğrafya içinde yer aldıkları kültürel peyzaj kapsamında tekil bir yapı bir arkeolojik sit alanı, doğal bir oluşum, tarihi bir alandan daha kapsamlı bir fiziksel çevre ve görsel değere sahiptir.

Bir alanın kültürel peyzaj alanı olarak tanımlanabilmesi için, sahip olması gereken en önemli kriter özgünlüktür. Aynı zamanda kültürel peyzaj alanları için bütünlük ve tek bir miras ögesi ya da alanından öte farklı bileşenlerin birlikteliği ve mekâna yansıyan izleri bir diğer önemli kriterdir. Burada bütünlük dengeli ekolojik sistem, estetik, kültürel, doğal, tarihi ve sanatsal birlikteliği ifade etmektedir.

Böylelikle kültürel peyzaj alanlarında ekolojik temelli olarak kültürel peyzaj alanlarının parçaları arasındaki işlevsel ilişkilerin korunması ifade edilmektedir (Feng,2005).

ANADOLU KÜLTÜR ROTALARI VE PEYZAJ

Kültür rotalarının mutlaka içinde konumlandığı kültürel peyzaj alanı kapsamında korunarak sürdürülebilirlikleri sağlanmalı; tekil miras alanı korumasından daha kapsamlı olarak gerek yerel gerek bölgesel kimliğin algılanmasına yönelik yaklaşımlar doğrultusunda sunulmalıdır.

Kültür rotaları, kültürel mirası korumak ve doğal-kültürel değerleri bütüncül bir yaklaşım çerçevesinde değerlendirmek için farklı ve dinamik bir uygulama aracı olarak kullanılmaktadır. Doğal ve kültürel değerler arasında bütüncül bir yaklaşım sağlayan kültür rotaları koruma uygulamalarına da destek olmaktadır. Kültür rotaları üzerinde bulunan çok sayıdaki doğal ya da kültürel korunan alanların bütüncül olarak değerlendirilmesi, sunulması ve korunmasına katkı sağlamaktadır.

Anadolu kültür rotaları, tarihte göç ve ticaret yollarına paralel olarak kendiliğinden gelişip organize olmuş rotaları bugün toplumlara tarihin izlerini bütüncül olarak deneyimleme imkânı sunmaktadır.

Doğal ya da kültürel miras alanlarının sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için yasal-yönetsel anlamda tanımlanması ve koruma altına alınması gerekmektedir. Tarih boyunca çeşitli amaçlar ile kullanılan rotaların bugün kültür rotası olarak tanımlanması ile bu güzergahlar üzerinde konumlanan birçok tarihi kültürel peyzaj alanı da koruma altına alınmaktadır. Anadolu kültür rotaları, rota üzerindeki miras değerlerinin kapsamı bakımından incelendiğinde kültürel peyzaj değerlerinin; dolayısı ile kültürel miras alanlarının yoğun olduğu alanlar olup bu alanlarda koruma kullanım dengesinin sağlanamaması durumunda hızla tahrip olarak yok olmaktadırlar. Kullanıma bağlı ya da doğal etmenler (yağmur, rüzgar vb.) nedeni ile tahribatların

azaltılabilmesi için kültürel peyzaj alanlarının ve miras değerlerinin tanımlanması ve tescillenerek yasal güvence altına alınması gerekmektedir. Bu kapsamda kültürel miras ve kültürel peyzaj alanlarının korunması için etkili uygulama araçlarından biride kültür rotalarıdır.

Toplum ve bireylerin etkileşim içinde olduğu peyzaj alanları özgün doğal ve kültürel değerlere sahiptir. Kültürel aktarım araçlarından biri olarak peyzaj aracılığı ile somut ya da somut olmayan kültürel miras değerlerinin deneyimlenerek, bir toplumun tarihi, kimliği ve bugünü öğrenilirken geleceği hakkında öngörülerde bulunulabilmektedir (Taylor, 2008). Anadolu Kültür Rotaları bu doğrultuda, kültürel peyzaj aracılığı ile rotanın geçtiği güzergahları dini, ticari ya da yalnızca erişim/ulaşım amacı ile kullanmış olan toplumlar ile ilgili bilgiler sunmaktadır. Kültürel peyzaj alanlarına toplumsal izleri takip etmek, kültürel ve farklı yaşam izlerini gözlemlemek amacı ile bakılmalıdır.

Peyzaj geçmiş, bugün ve geleceğe ilişkin bir belge niteliğindedir ve arazinin kültürel anlamlarını, kullanımlarını yansıtırken birey, toplum ve peyzaj arasındaki etkileşimleri ve bağları anlamak içinde kullanılan bir araçtır (EFS, 2010).

Tarih boyunca göç, ticaret gibi farklı amaçlar ile kullanılmış olan ve bugün Anadolu Kültür rotası olarak tanımlanmış olan güzergahlarda doğal peyzaj alanlarına dönemin gereksinimleri ve yapı kültürü doğrultusunda hanlar, kervansaraylar, ibadet yapıları (kiliseler, camiiler) gibi yapılar inşa edilmiş, yerleşim alanları kurulmuştur. Bu etkileşim sonucunda da bu rotalar kapsamında farklı ölçek ve kimliklerde kültürel peyzaj alanları ortaya çıkmıştır.

Bugün Türkiye'de farklı nitelik, kapsam, özellik ve temada 21 adet kültür rotası bulunmaktadır. Bu rotalardan bazıları konumları ve kapsamları bakımından iç içe geçmiş durumdadır (Şekil 1). Bunlar;

- Hz. İbrahim Yolu, Şanlıurfa
- Likya Yolu, Muğla-Antalya
- Evliya Çelebi Yolu, Türkiye
- Küre Dağları Yolu, Kastamonu
- Idyma Yolu, Muğla
- Ararat Yolu, Ağrı
- Yenice Ormanları Yolu, Karabük
- St. Paul Yolu, Antalya
- Karia Yolu, Muğla- Aydın
- Sarıkamış Yolu, Kars

- Kaçkar Dağları Yolu, Artvin-Rize
- Sultanlar yolu, Viyana-Türkiye
- Gastronomi Yolu, Çorum
- Fethiye Yürüyüş Parkurları, Fethiye
- Ephesus-Mimas Yolu, Efes-Mimas
- Hoşgörü Yolu, İzmit-İznik
- Via Egnatia Yolu, Arnavutluk-Türkiye (İstanbul)
- Frig Yolu, Ankara-Afyon-Eskişehir-Kütahya
- İki Deniz Arası, İstanbul-(Karadeniz-Marmara)
- Hitit Yolu, Kırşehir-Kırıkkale-Ankara-Çankırı-Samsun- Çorum
- İstiklal Yolu (Kurtuluş Savaşı Yolu), Kastamonu-Çankırı-Ankara'dır.

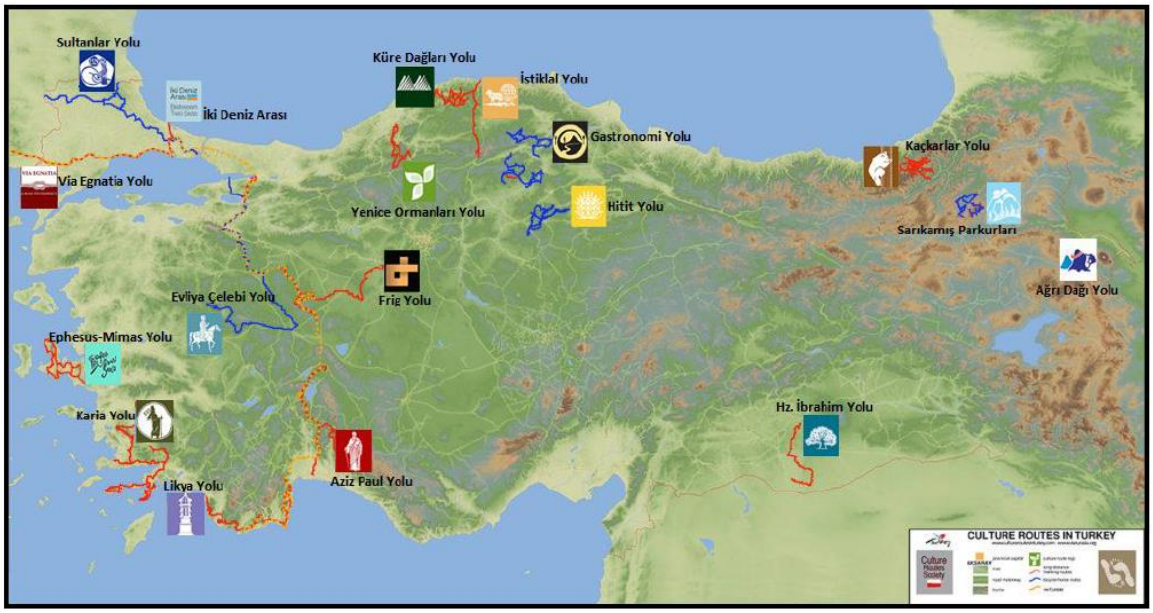

Şekil 1: Türkiye'deki Kültür Rotaları (URL9, 2023)

Hz. İbrahim Yolu, Şanlıurfa

Hz. İbrahim, Ortadoğu'da yaklaşık 4000 yıllık tarihi olan, ruhani ve kültürel bir geleneğin öncülerinden biridir. Hz. İbrahim rotası, Ortadoğu kültürünün izlerini taşıyan kutsal ve tarihi yerleri tanımlayan 170 km uzunluğunda bir rotadır (URL5, 2023).

Likya Yolu, Muğla-Antalya

Likya, Akdeniz'deki Teke Yarımadası'nın tarihi ismidir. Bölgede yaşam standartları yüksek, sanat anlayışları gelişmiş olan demokratik ve bağımsız, Likyalılar yaşamışlardır. Stratejik bir konumda bulunan Likyalılar, Pers Dönemi'nde Büyük İskender'i kabul etmişler ve Yunan

Kültürünü benimsemişlerdir. Daha sonra Roma İmparatorluğu'nun bir vilayeti olarak, kentler ve limanlardaki yerleşimlerini genişletmişlerdir. Bu dönemdeki Likya kentleri tiyatroları, hamamları, forumları, tapınakları ve törensel kapıları olan gelişmiş kentler konumundadır. 4. Yüzyıl itibariyle de bölgeye Hristiyanlık hâkim olmuştur. Bu dönemde de Likya bölgesinde pek çok Bizans Manastırı inşa edilmiştir. Bugün Likya Yolu bütün bu kalıntıları, harabelerin deneyimlendiği, 25 ücra tarihi sit alanından geçmektedir (URL3, 2023).

Evliya Çelebi Yolu

İzmit Körfezi'nden Altınova'dan başlayarak Yalova, Bursa, Kütahya ve Uşaktan geçerek Afyon-Simav'a kadar devam eden kültür rotasıdır. Atlı gezi parkuru (650 km) ve yürüyüş rotası (330 km) bulunan rota Evliya Çelebi'nin 1671 yılında İstanbul'da başlayan ve Hicaz'da biten seyahatlerinin güzergahının bir bölümünü kapsamaktadır (URL 2, 2023).

Evliya Çelebi yolunun kültür rotası olarak tanımlanması ile rota üzerindeki doğal ve kültürel peyzaj alanları için farkındalık oluşmuş ve bu alanlarda koruma kullanım dengesi kurulmuştur.

Küre Dağları Yolu, Kastamonu

Küre Dağları Yolu, 2010 yılında kültür rotası olarak tanımlanmıştır. Küre Dağları Milli Parkı'nı da içine alan 762 km'lik yürüyüş ve 828 km'lik dağ bisikleti rotasından oluşmaktadır. Batı Karadeniz ormanlarını, Bölgenin jeomorfolojik yapısını, yaban hayatını, endemik bitki türlerini, vadileri, kanyonları, şelaleleri kapsayan doğal miras değerlerini deneyimlemeye odaklanmış bir kültür rotasıdır (URL9, 2023).

Idyma Yolu, Muğla

Idyma Yolu, Muğla Gökova İlçesinde yer almaktadır. 150 km uzunluğunda 10 rotadan oluşmaktadır. Rota boyunca antik yolları, kervan yolları, kanyonlar, kuş gözlem alanları, sulak alanlar gibi doğal ve tarihi miras alanları bulunmaktadır.

Ararat Yolu, Ağrı

Türkiye'nin en yüksek dağı olan Ağrı Dağı ve çevresindeki volkanik oluşumlar ve yaban hayatını deneyimleme ve öğrenme olanağı sunan Büyük Ağrı, Küçük Ağrı, Süphan Dağı ve Köse Dağı zirvelerini, tarihi kaleleri ve 17. Yüzyıla tarihlenen İshak Paşa Sarayını kapsayan bir kültür rotasıdır (UR3, 2023).

Yenice Ormanları Yolu, Karabük

Yenice Ormanları 1999 yılında Dünya Yaban Hayatı Fonu (WWF) tarafından, acil koruma gerektiren olağanüstü biyolojik çeşitliliğe sahip "Avrupa Ormanlarının Sıcak Noktası" bölgesi ilan edilmiştir. Yenice Ormanları Kültür rotası çalışmaları 2009 yılında yerel yönetimler tarafından başlatılmıştır. 396 km'lik 21 parkurdan oluşmaktadır (URL9, 2023).

St. Paul Yolu, Antalya

St. Paul Yolu Antalya'nın 10 km doğusunda bulunan Perge ve Eğirdir Gölü'nün kuzeydoğusunda, Roma yolları, patikalar ve orman yollarından geçen 500 km'lik bir kültür rotasıdır (UR3, 2023).

Karia Yolu, Muğla- Aydın

Antik Çağda bu bölgede yaşamış olan Karia Medeniyetinden adını almıştır. Aydın-Muğla illeri arasında bulunan, köy, kasaba, koy ve antik kentlerden geçerek yerel yaşam kültürü ile tarihi izlerin deneyimlenmesine olanak vermektedir (URL 9, 2023).

Sarıkamış Yolu, Kars

Anadolu yarımadasının Kafkasya'ya geçiş noktasında bulunan Sarıkamış, 1500-3000 metre irtifakında yüksek platolar üzerinde yer almaktadır. M.Ö. 9000 yılına dayanan yerleşim izleri ile Sarıkamış Kalkolitik Çağ ve İlk Tunç Çağı dönemlerinden itibaren yerleşim alanı olarak kullanılmıştır. Sarıkamış Yolu Hurri, Urartu, İskit, Med, Parth, Bagratlı, Ermeni Krallığı, Roma, Sasani, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı gibi birçok uygarlığın izlerinin bulunduğu zengin tarihi geçmişi ile önemli bir kültür rotasıdır (URL3, 2023).

Kaçkar Dağları Yolu, Artvin-Rize

Kaçkar Dağları Karadeniz'i Anadolu'dan ayıran, Kafkasların uzantısıdır. Tarih boyunca bu bölgede birçok kavim yaşamış, 11. Yüzyıl'dan itibaren Türklerin egemenliğine geçmiştir. Kaçkar Dağları kültür rotası doğal ve kültürel mirasın ve peyzaj alanlarının deneyimlenebildiği, 8 farklı rotası olan bir kültür rotasıdır (URL 3, 2023).

Sultanlar Yolu

Sultanlar Yolu kültür rotası olarak 2009 yılında kullanılmaya başlamıştır. Avusturya Viyana'dan başlayarak, Macaristan, Slovakya, Hırvatistan, Sırbistan, Romanya, Bulgaristan ve Yunansitan'dan geçerek Türkiye'de İstanbul'da Süleymaniye Cami ve Topkapı Sarayı'nda son

bulan 2100 km'lik bir rotadan oluşmaktadır (URL3, 2023). Yaklaşık olarak 285 km'si Türkiye sınırları içinde bulunmaktadır (URL5, 2023).

Gastronomi Yolu, Çorum

Gastronomi yolu, Kızılırmak Havzası boyunca uzanan yerleşim birimlerinin yerel, kültürel, tarihi ve doğal miras değerlerinin deneyimlenmesi için oluşturulmuştur. UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan Hattuşa Antik Kenti'de bu rota güzergahında bulunmaktadır. Gastronomi yolu, farklı rotalardan oluşan toplamda 1186 km'lik uzun bir kültür rotasıdır (URL3, 2023).

Fethiye Yürüyüş Parkurları, Fethiye

Fethiye kültür rotası 320km'lik sahil şeridi uzunluğuna sahip Likya Yolu'nun ana rota kabul edildiği bir rotadır. Rota boyunca 20 kadar antik Likya yerleşimi bulunmaktadır. Tarihi ve doğal mirası bir arada deneyimleme imkânı sunmaktadır (ULR3, 2023).

Ephesus-Mimas Yolu, Efes-Mimas

İzmir yarımadasında, 8000 yıllık tarihi ve kültürel izlerin deneyimlendiği kültür rotasıdır. Toplam 709 km uzunluğunda 49 parkurdan oluşan, Efes Antik Kenti'nde Artemis Tapınağı'ndan başlayıp, Mimas-Karaburun'da son bulmaktadır (URL3, 2023).

Hoşgörü Yolu, İzmit-İznik

Dünya'da bilinen ilk hoşgörü fermanı 30 Nisan 311 yılında Roma İmparatoru Galerius tarafından yayınlanmıştır. Hoşgörü yolu bu dönemde başkent olan ve tek Metropolis olan İzmit (Nicomedia) ve İznik (Nikaia) arasındaki rotadır. Bu rota 1745 yılında Fransız gezgin ve elçi olan Charles de Peyssonnel, 1906 yılında Kanadalı botanikçi Robert Chamber tarafından kullanılmış tarihi ve doğal miras değerleri olan bir rotadır. Rotanın 126 km'lik antik kısmı Hoşgörü Yolu olarak tanımlanmış kültür rotasıdır (URL3, 2023).

Via Egnatia Yolu, Arnavutluk-Türkiye (İstanbul)

Roma İmparatorluğunun doğu ve batı kısımlarının tarihini yansıtan bir rotadır. Başlangıçta askeri bir rota olarak ortaya çıkmış, iki bin yıldan daha uzun bir süre ticari ve sosyal amaçlar ile de kullanılmıştır. Askerler, vaizler, haydutları, tüccarlar, köylüler, deri-şarap-odun-kükürt kervanları tarafından kullanılmıştır. Arnavutluk, Makedonya, Yunanistan ve Türkiye'den geçmektedir. 2007 yılından itibaren kültür ortası olarak tanımlanmıştır (ULR8, 2023).

Frig Yolu, Ankara-Afyon-Eskişehir-Kütahya

Frigya, bugün, Afyonkarahisar, Ankara ve Eskişehir illerinin tamamı; Kütahya ilinin büyük bir bölümü ve Konya, Isparta, Burdur illerinin kuzeyinde kalan coğrafyanın antik dönemdeki adıdır. Frig yolu kültür rotasında doğal, tarihi, jeolojik kültürel miras bileşenlerinin deneyimlenmesi için üç farklı noktadan başlayan rotalar, Yazılıkaya-Midas kentinde birleşmektedir. Toplam rota uzunluğu 506km'dir.

İki Deniz Arası, İstanbul-(Karadeniz-Marmara)

İstanbul'un batısında Karadeniz ve Marmara Denizleri arasında toplam 60 km uzunluğundaki 4 etap olarak planlanmış kültür rotasıdır. İstanbul'un dış çeperinden merkezine kadar katman katman ilerleyen ormanlar, kırsal alanlar, su havzaları ve kent merkezinde doğal, tarihi ve kültürel miras değerlerine odaklanmış kültür rotasıdır (ULR3, 2023).

Hitit Yolu

Çorum'un önemli simgelerinden biri olarak kurgulanan Hitit Yolu Kültür rotası, tarihi göç ve ticaret yolları referansında kurgulanmıştır. Rota üzerinde 17 alternatif parkur bulunmaktadır. Yürüyüş parkuru uzunluğu 380 km, bisiklet parkuru uzunluğu 405km'dir (URL 7, 2023).

Hititler, dünyanın ilk yazılı anayasasını oluşturan, toplum düzenini sağlayan ileri bir ceza yasası olan, bin tanrılı panteheonu ve görkemli kentleri ile döneminin önemli uygarlıklarından biridir. 1988 yılında milli park ilan edilen Boğazkale ilçesinde bulunan Hattuşa ve Alacahöyük kalıntılarını kapsayan 2634 hektarlık alan Hitit Yolu'nun başlangıç noktasıdır. Hattuşa, Alacahöyük ve Şapinuva üçgenindeki tarihi güzergahlar üzerinden oluşturulan Hitit yolu, UNESCO Dünya Miras Listesinde bulunan Hattuşa Antik Kenti, UNESCO Dünya Belleği Listesinde yer alan çivi yazılı tabletler ve Hititlerin zengin birikimini yansıtan tarihi kültürel peyzaj alanları ile önemli bir kültür rotasıdır (URL3, 2023).

İstiklal Yolu (Kurtuluş Savaşı Yolu), Kastamonu-Çankırı-Ankara'dır.

İstiklal Yolu kültür rotasının oluşturulması çalışmaları, 2007 yılında yerel yönetimler tarafından başlatılmıştır. Kurtuluş Savaşı tarihinin izlerinin deneyimlenmesi olanağı sağlayan rota aynı zamanda doğal miras değerlerini de deneyimlemeye imkân sağlayan 105 km'lik bir rotadır (URL3, 2023).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Binlerce yıllık uygarlıklar tarihi değerlendirildiğinde insan – çevre – doğa etkileşimi sonucu gerek Dünya geneli gerek Anadolu/Türkiye özelinde pek çok alan insan müdahalesine maruz kalmış ve böylece kültürel peyzaj alanları oluşmuş; kültür izleri kimi zaman daha belirgin kimi durumda ise silik olarak peyzajda kimlik, yani tanımlı peyzajlar yaratmıştır. Bugün Dünya üzerinde neredeyse bütün peyzaj alanları kültürel peyzaj niteliğinde süregelen sosyokültürel etkileşimlere ve çevresel döngülerin dinamizmine bağlı olarak da bu kültürel peyzaj alanları değişmeye dönüşmeye devam etmektedir.

Kültür rotaları çeşitli kültürler arasında karşılıklı ve çok boyutlu etkileşimleri, yerel değerlerin tanımlanması, ekonomik kalkınma gibi birçok olanak sağlamaktadır. Anadolu kültür rotaları, tarih boyunca birçok farklı uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Anadolu'da kültürel peyzaj izlerini takip edebilmek için önemli araçlardan biridir. Anadolu kültür rotaları tarih boyunca Anadolu'da yaşamış ya da Anadolu'dan geçen toplumlar tarafından, erişim ulaşım yolları ya da güzergahları dini, ticari, kültürel çeşitli amaçlar ile kullanmış farklı dönemlere ait çok sayıda uygarlığa ait izlerin tanımlanması ve korunmasına olanak sağlamaktadır. Bu rotalar üzerinde birçok kültürel miras alanı, kültür varlığı, soyut, somut değerler bulunmaktadır. Kapsayıcı, işlevsel ve yenilikçi bir koruma -kullanma uygulaması olarak kültür rotaları, doğal ve kültürel mirasın korunmasında önemli bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Doğal etmenler (rüzgar, yağmur, kar vb.) ya da hatalı kullanımdan kaynaklı yok olma, bütünlüğünü kaybetme, değer kaybı gibi tehditleri engellemek amacı ile "kültür rotaları" mirasın korunmasında planlı, çözüm ve hedef odaklı bir uygulama aracıdır.

Anadolu Kültür rotaları, kültürel peyzajın katılımcı bir yaklaşım ile öğrenilmesi/deneyimlenmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için etkin ve yenilikçi bir uygulama aracıdır. Bu doğrultuda tarih boyunca farklı amaçlar ile kullanılmış olan yollara ulusal ve uluslararası statü kazandırılması gerek koruma gerekse mirasın farkındalığı için önemli bir olgudur.

Türkiye'de ilk kurgulanan ve kullanımına başlanan kültür rotası 1999 yılında Likya Yolu olmuştur. Daha sonra St. Paul Yolu ve diğer rotalar gündeme gelmiştir. Bu rotaların oluşumunda kimi zaman yerel yönetimler kimi zaman sivil toplum kuruluşları katkı sağlamıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı ise 2023 turizm stratejileri kapsamında İpek Yolu Turizm Koridoru, Zeytin Koridoru, Yayla Koridoru, İnanç Turizmi Koridoru gibi bazı temalı rotalar ve turizm koridorları belirlemiştir. Ancak bu yaklaşımların hem Türkiye geneli hem de yerel

ölçekte etkin olabilmesi için sistematik bir planlama ve tasarım yaklaşımı doğrultusunda; bütüncül ancak yerel kimliği de koruyan nitelikte sunum teknikleri geliştirilmelidir.

Kültürel rotalar, çok boyutlu ve çok bileşenli doğaları nedeni ile üst-alt ölçek hiyerarşisi içinde analitik bir yaklaşım ile tasarlanmalıdır. Alansal, mekânsal, sosyal, kültürel, ekonomik, koruma koşulları göz önünde bulundurularak bütüncül ve tematik ya da daha farklı bir biçime kurgulanmalıdır.

Bu kapsamda en önemli bileşenler olan yerel mimari, tarihi dönem araştırmaları, kazı ve yüzey araştırmaları, geleneksel yaşam kültürünün ortaya konması, eski yol güzergahlarının belirlenmesi, doğal değerlerin saptanması ve somut olmayan yerel değerlerin araştırılması sonucu elde edilen veriler doğrultusunda kültür rotaları belirlenmeli, kurgulanmalı ve işlevlendirilmelidir. Burada mevcut algılanabilir değerler sunulurken daha arka planda ya da gizli kalmış; hatta unutulmuş değerler de gerekli bilimsel çalışmalar sonucunda görünür kılınmalı ve vurgulanmalıdır. Yanı sıra rota kapsamında ele alınması gereken hassas ekosistemler ya da özel bölgeler/alanlar ayrıca detaylandırılmalıdır.

Patikalar, yollar bellektir; hafıza mekanlarıdır. Bu rotalarda sayısız uygarlığın, kültürün ve yürüyüşçünün toprakta bıraktığı izler bulunmaktadır. Yollar, yerler ile ilgili, bizi belli noktalara mekanlara zaman ve mekân bileşkesi ile oluşmuş izler bütünüdür. Kültür ve uygarlıkların olduğu kadar yürüyüşçülerin de izleri üst üste katmanlaşmıştır. Rotalar hareket, dinamizm, gözlem, izlenim, paylaşım, deneyim içermektedir. Bu rotalar yeni oluşturulmuş ya da tarihi bir dönemde gerçekten kullanılmış ya da güzergahlar üzerinde kültürel ve doğal değerler bulunan ve bu mirası ilişkilendiren, yerel, bölgesel ve ulusal ölçeklerde olabilmektedir. Rotalar miras değerlerini sunabileceği gibi belli dönemlere olaylara, tarihe de vurgu yapabilmektedir. Kültür rotalarının oluşumu ile koruma sürekliliğini sağlama, işlevlendirme, geliştirme olanakları da sağlanabilmektedir.

Kültür rotaları zamanda ve mekânda doğal ve kültürel soyut ve somut değerlerin izlerini bugüne taşımışlardır. Bu güzergahlarda niteliklerine göre kimi zaman toplu kimi zaman bireysel deneyimler ve etkileşimler yaşanmıştır.

KAYNAKLAR

Ayaz, N., Üstgörül, Y.E., İşlek, E., Baysal, K., 2017. Anadolu Kültür Rotalarına Öneri: Mitoloji Rotaları. Eurasian Academy of Sciences Social Science Journal (Internatıonal Refereed&Indexed). 345-352.

Çekül Kültür Rotaları Planlama Rehberi. 2015.

Erdoğan, E., Göker, P., 2019. The Evaluatıon of Cultural Routes ın The Frame of Cultural Tourısm. Tourism, Leisure and Global Change, volume 5, p. 46

ESF (European Science Foundation) 2010. Landscape in a changing world: Bridging divides, integrating disciplines, serving society. Science Policy Briefing 41: 1–16. European Science Foundation, Strasbourg, Germany.

Feng., J. 2005. UNESCO's efforts in identifying the World Heritage significance of the Silk Road. In: 15th ICOMOS General Assembly and International Symposium: 'Monuments and sites in their setting - conserving cultural heritage in changing townsca- pes and landscapes', 17 – 21 oct 2005, Xi'an, China.

Üstündağ, K., Özer, E., 2021. Kültürel Mirasa Katkı Sağlayan Kültür Rotalarında Yerelin Katılımı ve Sosyo-Ekonomik Kalkınması Üzerine Bir Yaklaşım. Planlama 2021; 31(3):428-447.

Karakaş., E. 2015. Kültür Rotaları Planlama Rehberi, Çekül Vakfı - Tarihi Kentler Birliği Yayınları Kılavuz Kitapçıklar Dizisi 3

URL 1: https://www.arkitera.com/haber/anadolunun-arkeoloji-ve-tarih-rotalari/ Erişim Tarihi: 04.07.2023

URL2:https://dogayakacis.com/2013/12/26/evliya-celebi-yolu-hakkinda/#:~:text=Evliya%20%C3%87elebi%20Yolu%2C%20y%C3%BCr%C3%BCy%C3%BC%C5%9F%20ve,%2DSimav'a%20kadar%20uzan%C4%B1r. Erişim Tarihi: 05.07.2023

URL3: https://cultureroutesinturkey.com/tr/ Erişim Tarihi: 05.07.2023

URL 4: http://www.tmmob.org.tr/icerik/mimarlar-odasi-kulturel-peyzaj-alanlari-korunmali-ve-toplum-yararina-kullanilmalidir#:~:text=K%C3%BClt%C3%BCrel%20peyzaj%20Uluslararas%C4%B1%20Do%C4%9Fa%20Koruma,sergileyen%20co%C4%9Frafi%20alanlar%22%20olarak%20tan%C4%B1mlanmaktad%C4%B1r. Erişim Tarihi: 05.07.2023

URL 5: https://edirne.ktb.gov.tr/TR-147947/sultanlar-yolunun-turkiye-rotasi-belirlendi.html Erişim Tarihi: 08.07.2023

URL 6: https://tr.wikipedia.org/wiki/Karia_Yolu Erişim Tarihi: 08.07.2023

URL 7: http://www.hitityolu.net/icerik.php?kid=10&sid=1 Erişim Tarihi: 15.07.2023

ULR 8: https://www.viaegnatiafoundation.eu/ Erişim Tarihi: 13.07.2023

URL9: https://turkeyoutdoor.org/2021/07/25/turkiyedeki-kultur-ve-yuruyus-yollari-2/ Erişim Tarihi: 13.07.2023

URL 10, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/1b/Karia_yolu_-_carian_trail_-_%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B0.png Erişim Tarihi: 12.07.2023

Taylor., K. 2008 Landscape and Memory: cultural landscapes, intangible values and some thoughts on Asia. In: 16th ICOMOS General Assembly and International Symposium: 'Finding the spirit of place – between the tangible and the intangible', 29 sept – 4 oct 2008, Quebec, Canada.

TARİHSEL, SOSYOLOJİK GERÇEKLİK BAĞLAMINDA HELVA VE HELVA KÜLTÜRÜ

Öğr. Gör. Dr. Selma ATABEY[1]

ÖZET

Toplumsal yaşanmışlıklar kültürü şekillendirir. Bu kültürel birikimi içinde barındıran yemek kültürü ise sosyolojik birçok olayın tamamlayıcısı olmuştur. Her yemeğin bir tarihi ve hikayesi vardır. Her bir coğrafyada yemek kültürü farklılaşır. Coğrafyanın özellikleri, iklimi, tarihi, yaşayanları, yaşananları, dini, gelenek görenekleri kültürü etkiler ve farklılaştırır. Bu nedenle her kültür o toplumun kimliğidir. Coğrafya değiştikçe kültür değişir. Kültür farklılıklarının bir göstergesi de yemeklerdir. Toplumun yiyecek tercihi, yiyeceklerin yenme zamanları, yenme kuralları toplumu yansıtır. Yemek aynı zamanda toplumsal bütünleşmeye, iletişime, yardımlaşmaya, sosyalleşmeye imkan sağlar. Özel yemekler bazen bir araya gelişleri mümkün kılar. Bazen de evlilik, doğum, ölüm gibi günler, bu günlere özel yemeklerin yapılmasına neden olur. Bu noktadan bakılınca aslında yemek toplumsal bir işleve ve toplumsal gerçekliğe dönüşür. Tatlı toplumda belli zamanlarda tüketilen, yapılması için sebepleri olabilen bir yemek türüdür. Tatlıların içerisinde helva ise tarihi süreci ve zenginliğiyle, tatlılar içerisinde ön plana çıkar. Helva ölümle, kandille, bayramla anılması, sohbetlere konu olması, özel sofraların tatlandırıcısı, ağız tatlılığı olarak değerlendirilmesi ve daha birçok yönüyle toplumsaldır. İlk üretiminden günümüze gelene kadar yaşadığı değişim ile birlikte, toplumun yaşanmışlıklarındaki artış, coğrafyasındaki ve yaşam şeklindeki değişim, toplumun tercihleri helvanın çeşitliliğini de artırmıştır. Günümüze gelindikçe çeşitli nedenlerle bazı helvalar ön plana çıkıp daha çok bilinirken, unutulanlar da olmuştur. Çalışma derleme olup, amacı helvanın tarihten bu yana nasıl değiştiği, ne tür sosyolojik olaylara konu olduğu, günümüzdeki devamlılığını değerlendirmektir. Helvanın toplumsal anlamına ve işlevine farkındalık yaratmaktır.

Anahtar Kelimeler: helva, yemek kültürü, helva sohbetleri, ölüm yemekleri, geçiş dönemi yemekleri

HALVA AND HALVA CULTURE IN THE CONTEXT OF HISTORICAL, SOCIOLOGICAL REALITY

ABSTRACT

Social experiences shape culture. The food culture, which contains this cultural accumulation, has been the complement of many sociological events. Every dish has a history and a story. Food culture differs in each geography. The characteristics of geography, climate, history,

[1] Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Ortaca MYO, Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü, Aşçılık Programı, s.atabey@mu.edu.tr ORCID: 0000-0001-7676-1760

people, religions, traditions affect and differentiate the culture. Therefore, every culture is the identity of that society. As geography changes, culture changes. Another indicator of cultural differences is food. The food preference of the society, the times of eating the food, the eating rules reflect the society. Food also provides opportunities for social integration, communication, cooperation and socialization. Special meals sometimes make gatherings possible. Sometimes, days such as marriage, birth, death cause special meals to be prepared for these days. From this point of view, food actually turns into a social function and social reality. Dessert is a type of food that is consumed at certain times in the society and has reasons for making it. Halva, on the other hand, stands out among desserts with its historical process and richness. It is social in many ways that halva is commemorated with death, religious special days, being the subject of conversations, taking place at special tables, being considered a sweet treat and many more. Along with the change it has experienced from its first production to the present, the increase in the experiences of the society, the change in its geography and lifestyle, the preferences of the society have also increased the diversity of halva. While some halvas have come to the fore and become more known for various reasons, there have also been some forgotten ones. The aim of this study is to evaluate how halva has changed since history, what kind of sociological events it has been subject to, and its continuity today. To raise awareness of the social meaning and function of halva.

Keywords: halva, food culture, halva conversations, death dishes, transition period dishes

GİRİŞ

13. ve 14. Yüzyıl kayıtlarında helva tariflerine ulaşılabildiği için tarihinin 13. Yüzyıla kadar gittiği söylenebilen helvanın ilk hangi tarihte yapıldığı bilgisi yoktur (Işın, 2009: 150-151). Ancak ilk Ortadoğu ve Balkanlarda yapıldığı bilinmektedir. Helva daha çok Arap, Yahudi ve Türk toplumlarının olduğu yerlerde görülmektedir (Sevimli ve Sönmezdağ, 2017: 22). Bilgilerine ulaşılan ilk helva, Arap toplumlarında ortaçağda kutsal kabul edilen hurma ve sütün beraber ezilmesiyle elde edilen ezme püre şeklindeki tatlıdır. Sonraki dönem kayıtlarında yağ, un ve diğer malzemeler ile yapıldığı bilgilerine ulaşılmıştır (Samancı, 2018). Göçebe kültüre ait olduğu düşünülen helva, taşıması kolay, uzun süre dayanabilen özellikte olması ile bu düşünceyi desteklemektedir (Kalafat, 2012: 149: Durlu Özkaya- Cömert, 2017: 145).

Helva bir çeşit tatlı olarak, özel günleri ve olayları destekleyen, ağız tatlılığı sağlayanı olarak Ortaçağdan günümüze kadar taşınmış bir mirastır. Helva günümüzde bir tatlı çeşidi olarak bilinse de aslında Arapçada tatlılar anlamına gelen “hulviyyat” kelimesinden türemiştir. Yani başlı başına helva tatlı demektir. Nitekim Osmanlı sarayında tatlıların yapıldığı mutfak bölümüne “helvahane” denmektedir (Sevimli ve Sönmezdağ, 2017: 22). Helva yıllar içerisinde toplumların özelliklerine göre şekillenmiş, birçok geleneğin, ritüelin ana teması olmuştur. Hem güzel olayların, hem kederli zamanların ikramlığı olurken, bazen de güzel sohbetleri lezzetlendirenidir. Dini açıdan ve sosyolojik açıdan değerli sayılıp çeşitli anlamlar yüklenen helva, günümüzde sayıları azalsa da, aynı ölçüde değer görmeye devam etmektedir. İlk bilinen tariflerden ve sosyolojik dokusundan bu yana, hangi sosyal olayın içinde ve ne lezzette kaldığının çıkarımlarının yapıldığı bu çalışma bir derlemedir. Çalışmada geniş bir literatür çalışması yapılarak aslında şaman kültürüne kadar inen bir zenginlik gözler önüne serilmiştir.

ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Çalışmanın temel amacı helvanın ne tür sosyolojik olaylara konu olduğunun farkındalığını sağlamaktır. Toplumsal olarak helvaya yüklenen farklı anlamlara vurgu yaparak helva kültürü ve devamlılığı hakkında çıkarımlar yapılmaktadır. Çalışma literatüre dayalı bir derleme çalışmasıdır.

HELVA TÜRLERİ VE BÖLGESEL TERCİH EDİLİRLİK

Osmanlı döneminde çok çeşidi ile tüketilen ve ikram edilen helva, yapımında kullanılan malzemeye göre isimlendirilmektedir. Temelde un, irmik, sade yağ, şeker- bal veya pekmez ile yapılan ama farklılaştırmak ve lezzetlendirmek adına çeşitli yağlı tohumlar, aroma artırıcılar ile hazırlanabilen özel bir tatlıdır (Esen, 2022: 286).

Helva türleri dört ana grupta incelenebilmektedir (Işın, 2009: 152-155). Bunlar;

- ✓ *Unsuz helvalar*
- ✓ *Un, nişasta veya irmik içeren helvalar*
- ✓ *Detayı çok bilinmeyen, hakkında az bilgi bulunanlar*
- ✓ *Doğadan toplanan bazı tatlı maddeler ile görünüşü ile benzetilenler*

Bölgeden bölgeye farklı helvalar tercih edilmektedir. Bunu coğrafyanın mutfağa yansıması veya coğrafyanın beslenme tercihlerini şekillendirmesinin sonucu olarak değerlendirmek mümkündür. Marmara bölgesinde irmik helvası tercih edilirken, Karadeniz bölgesinde un helvası, Ege bölgesinde tahin veya çöğen helvası tercih edilmesi örnek olarak verilebilir (Sevimli ve Sönmezdağ, 2017: 22). Mersin'de köpük helvası, Giresun'da beton helva, Ege'de nişasta helvası, Eskişehir'de çekme helva, Bursa'da süt helvası, Kütahya'da bitli helva, Kastamonu'da kaşık helvası gibi şehirler ve bölgelerle özleşmiş helva örnekleri mevcuttur.

Helvaları yapıldığı yere göre evde ticarethanelerde olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Evde yapılan helvalara helva-yı Hakani, çakal helvası, bitli helva gibi, ticari helvalara ise tahin, cevizli yaz helvası, kağıt helva, köpük helva gibi örnekler verilebilir (Kaymaz, 2020: 40-50).

HELVANIN KONU OLDUĞU SOSYOLOJİK OLAYLAR

Helvanın gelenekselleşen kullanımları oldukça farklılık göstermektedir (Araz, 2000: 18; Durlu Özkaya ve Cömert, 2017: 145; Sevimli ve Sönmezdağ, 2017: 209; Serbest, 2022: 138). Kullanımları;

- ✓ Düğün törenlerinde; Osmanlı döneminde daha çok önem kazanan helva, sünnet düğünlerinde ikramlık olarak hazırlanır. Fatih Sultan Mehmet'in oğullarının sünnetinde reşidiyye helvası ikram ettiği yazılı kayıtlarda mevcuttur (Kut, 2008: 93, 94).
- ✓ Çeyiz törenlerinde; Düğün öncesi çeyiz için bir araya geliş ve uygulanan adetlerde ikramlık olarak helva, tercih edilen tatlılardan biridir.
- ✓ Asker göndermelerinde; Türk kültüründe askerliğe çok önem verilmekte ve bir dönüm olarak değerlendirilmektedir (Sabbağ ve Boğan, 2019: 48). Bu önemli olayın kutlamalarla yapılması adet olmuştur. Asker göndermesi sırasında gelenlere, hayır dualar almak adına, asker dönüşünde ise müjdeli haber ve mutluluk paylaşmak adına yemek ve helva ikramı yapılabilmektedir.
- ✓ Ölümde; İslamiyet öncesi Tengri inancına mensup olan Türk boylarında ölen kişinin cenazesinde yuğ törenleri yapılır ve 7 si ile 40'ında ruhun bedenden ayrıldığına inanıldığından kurban kesilip etleriyle yemekler yapılarak dağıtılır. Helva kavrularak,

ölenin ruhunu hafifletmesi için kokusunun çıkması sağlanır ve dağıtılırmış. İslamiyet sonrasında, ölen kişilerin kabir azabını hafifletmek, ölen adına hayır yapmak için aynı ritüel devam ettirilmektedir (Kalaycı, 2020: 7-10).

- ✓ Ölüm ardından; Bazı Türk toplumlarında ölümden sonraki 3,7, 20, 40, 52. günlerinde ve senesinde yemek ve helva ikramı yapılır. Bunun sebebi ise kabir azabını hafifletme ve sevap kazanmaktır (Bayat ve Cicioğlu, 2008: 150).
- ✓ Mezar ziyaretlerinde; Arife günü öğle namazından sonra mezar ziyareti yapılıp, mezarlıkta diğer ziyaret eden kişilerin getirdiği helvalarla birleştirerek yenir ve dualar edilir. Ya da ziyarete gelenlere ikram edilerek hayır duası alınır (Aydın, 2022: 52).
- ✓ Gurbetten biri döndüğünde; Gelen kişiye "Hoşgeldin" demek, görüp karşılamak için ziyaret edenlere ve hane halkına müjde karşılığı helva ikram edilmektedir.
- ✓ Doğumda; Doğumlar eski dönemlerde ebeler tarafından evde gerçekleştirildiği için çocuk dünyaya geldiğinde müjdeli haber tellallar vasıtasıyla duyurulurmuş. Ardından hayırlı olsun demek ve dualar etmek için gelenlere diğer yemeklerle birlikte helva ikramı yapılırmış (Aydın, 2022: 52). Günümüzde doğumlar evlerde olmasa da bazı yerlerde hala aynı adetlerin devam ettirildiği görülmektedir.
- ✓ Yeni doğan bebeğin 40. Gününde; Kırk uçurmak, çeşitli ikramlar yapılarak, evden çıkıldığı ve hayata karışıldığını ifade eden bir ritüeldir. Genelde tatlı ikramı olarak helva tercih edilmektedir.
- ✓ Bayramlarda; Bazı bölgelerde Kurban bayramında kesilen hayvanın kuyruk yağı eritilerek elde edilen iç yağ ile helva kavrulup dağıtılması adettendir (Sevimli ve Sönmezdağ, 2017: 22).
- ✓ Ramazanın son günü, arifede bayramı, kutsal ve dini bayramı karşılamak ve Ramazan'ı uğurlamak için yapılan ve paylaşılan bir tatlı olarak helva tercih edilir.
- ✓ Kandillerde; Hayırlı gecelerde halk inanışlarına göre haneden ölenlerin ruhların evi dolaştığına ve evde koku olmazsa mahzun döndüklerine inanılmaktadır. Yağ kokutmanın sevap olduğu, kokusunun ruhları, tenceredekinin yaşayanları doyurduğu düşünülmektedir. Pişirilenler önce çocuklara verilerek dağıtılır (Tufantoz, 2008: 73).
- ✓ Mevlidlerde; Mevlid Arapça kökenli "viladet" sözcüğünden türetilmiş bir kelime olup doğumu, dünyaya gelişi anlatmaktadır. İslami kaynaklarda bu hicri ikinci asırda İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in doğumuna işaret etmektedir. İlk mevlid okutmanın ise Fatımiler ile anılmaktadır. Kuran, hutbe ve kaside okunan bu törenlerde tatlı, yani helva ikramı yapıldığı bilinmektedir (Akdağ, 2008: 85; Yenibaş, 2012: 108).
- ✓ Özel sohbetlerde; Kış gecelerinde insanların biraraya getirmeyi ve sosyalleşmeyi sağlayan helva sohbetleri gerçekleştirilmekte ve helva bu meclisler için temel ikram olmaktadır. Osmanlı dönemi padişah veya vezir saraylarında yapıldığında aralıklarla farklı helva ikramları gerçekleştirilmektedir. Bu kültür, Saray mutfaklarından Edirne yereline sirayet etmiş ve 1990'lı yıllara kadar yapılmıştır (Özbil, 2011: 59-60). Edirne'deki helva sohbetleri gibi Konya helva sohbetleri, Balıkesir helva sohbetleri de yapılmaktadır (Atlı, 2018: 98).

- ✓ Şükür dualarında,
- ✓ Hayır ikramlarında,
- ✓ Sevinçli haber alındığında,
- ✓ İlk çiğdemin görüldüğü gün, çiğdem düğününde,
- ✓ Kutsal günlerde,

- ✓ Adak olarak; Marmara bölgesinde yedi kişinin karıştırarak yaptığı helvaya "acele bacı helvası" denir ve bu helvanın yapımı sırasında dilek dilenir. Dilek gerçekleşirse aynı şekilde ancak bu defa Yasin suresi okunarak helva kavrulur ve dağıtılır (Sevimli ve Sönmezdağ, 2017: 22).
- ✓ Perşembe akşamlarında; Cumayı hayırlamak için yapılan bir ritüel olarak Perşembe akşamı pişirilip dağıtılan helvanın, yiyenlere şifa ve huzur, yapıp dağıtanların evine bereket verdiğine inanılmaktadır (Ulusan Öztürkmen ve Hamarat, 83).
- ✓ Lohusa ve hasta çocuklara şifa olarak yapıldığı literatürde mevcuttur.

Bunlara göre helvanın tüketim kültürünü;

- ✓ Anma kutlama yemeği olarak
- ✓ Özel gün yemeği olarak
- ✓ Dini tören yemeği olarak
- ✓ İnsanları bir araya getiren yemek olarak sınıflandırmak mümkündür.

SONUÇ

Helva yüzyıllardır Türk ve göçebe kültürünün mirası olarak günümüze ulaşmıştır. Her dönem için ayrı önem gösterse de özellikle Osmanlı döneminde özel bir öneme ve çeşitliliğe ulaşmıştır. Nitekim Osmanlı saray mutfağında tatlı üretimi yapılan alana da ismini vermiştir. Bölgesel olarak hem o coğrafyada üretilen ürünlerle alakalı, hem yaşanmışlık ve tarihinin etkileriyle çeşitlenmiş ve hemen her bölgede farklı isimlerle farklı helvalarla karşılaşmak mümkün olmuştur. Helva çok sevilerek tüketilen bir tatlı olmanın dışında birçok farklı anlam yüklenerek bazen yasın, bazen mutluluk, sevincin paylaşıldığı anlara konu olmuştur. Tarihsel olarak islamiyet öncesinde de islamiyet sonrasında da sevilerek tercih edilen helva her iki dönemde de kendi hissiyatlarına göre nedenlerle uygulanan geleneklere dönüşmüştür. Hatta islamiyet öncesi geleneklerin islamiyet sonrasında da devam ettiğini görmek mümkündür. Paylaşmayı, bir araya gelmeyi mümkün kılan sosyal bir misyona odak olan helva kültürünün devamlılığının sağlanması adına helvaların tamamının kayıt altına alınmasını sağlayacak çalışmanın bütünü görmek konusunda önem arzettiği düşünülmektedir. Yapılacak bu tür bir çalışmaya ışık tutabilmesi açısından önemli olan bu çalışma ile konuya farkındalık oluşturmak ve ülke sınırları dışına taşıyabilmek için uluslar arası kültür kayıtlarına dahil olmak faydalı olacaktır.

KAYNAKLAR

Akdağ, S. (2008). Süleyman Çelebi'nin Mevlidi Üzerine, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 14(36), 81-98.

Araz, N. (2000). Osmanlı Mutfağı, N. Kadıoğlu Çelik. (Editör). 700 Yıllık Mutfak Kültürü Hünkâr Beğendi. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 18, 7-21.

Atlı, S. (2018). Türkiye'deki geleneksel toplantı sohbetleri bir değerlendirme üzerine. Millî Folklor, 30(117), 88-101.

Aydın, K., (2022). Somut olmayan kültürel mirasın turizm alanında değerlendirilmesi: Karabük-Ovacık ilçesi örneği. Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Karabük.

Bayat, F. ve Cicioğlu, N. (2008). Türklerde Cenaze Törenleri Bağlamında Mevlid Okuma Geleneği, Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 19, Kırgızistan

Durlu Özkaya, F. ve Cömert, M. (2017). Türk Mutfağında Yolculuk. Ankara: Detay Yayıncılık, 15- 145.

Esen, M. K. (2022). Yöresel lezzetlerin gastronomi turizmi açısından önemi: Türkiye'deki helvalar. *Aydın Gastronomy*, *6*(2), 283-294.

Işın, P. M. (2009). *Gülbeşeker Türk Tatlıları Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kalafat, Y. (2012). Türk Halk İnançlarında Beslenme. Ankara: Berikan Yayınları, 150159.

Kalaycı, Fatih. "İslâmiyet Öncesi Türk Kültürü Ve Mevlid Okutma Geleneğinin Anadolu'ya Yansıması". Türkistan'dan Anadolu'ya Türk Kültürünün Devamlılığı Öğrenci Sempozyumu Bildiri Kitabı. ed. Fatma Dıngıl Ilgın. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 1. Basım, 2020.

Kaymaz, E. (2020). Türk Mutfak Kültüründe Helva'nın Yeri ve Önemi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kut, G. (2008). Şenliklerde Ziyafet Sofraları, A. Bilgin ve Ö. Samancı. (Editör). Türk Mutfağı. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 93-114.

Özbil, A. (2011). Edirne'nin Gaziler Helvası ve Helva Sohbetleri. Acta Turcica Online Thematic Journal of Turkic Studies, (1), 57-62.

Sabbağ, Ç. ve Boğan, E. (2019). Türk Mutfağının Gelişim Sürecine Genel Bir Bakış. M. Sarıışık ve G. Özbay (Editörler). Ulusal Gastronomi ve Türk Mutfağı. Ankara: Detay Yayıncılık, s.3-80.

Samancı, Ö. (2018). Türk mutfak kültüründe helva geleneği. *Erişim adresi: https://turkascihaberleri. com/HaberDetay/32719/index. html*. Erişim tarihi: 07.05.2023

Sevimli, Y., & Sönmezdağ, A. S. (2017). Özel Gün Tatlıları: Kültür Turizmi Açısından Önemi. International Rural Tourism and Development Journal, 18-28.

Ulusan Öztürkmen, E., ve Hamarat, Z., (2018). Kutsal Bir Yiyecek Olarak Helvanın Ritüellerdeki İşlevleri: İstanbul'daki Câferîler ve Uşşâkîler . Türk Kültüründe Helva Sempozyumu, İstanbul, Turkey

Yenibaş, H. (2012). Selçuklular Döneminde Sivil Mevlid Merasimleri, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı: 196, 105-113

SOSYODEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER VE DİNDARLIK EĞİLİMİNİN SURİYELİ SIĞINMACILARA YÖNELİK YABANCI DÜŞMANLIĞINA (ZENOFOBİ) ETKİSİ

Öğr. Gör. Cezmi ERVÜZ [1], Öğr. Gör. Ahmet TÜRK [2]

[1] Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Artova Meslek Yüksekokulu,

ORCID: 0000-0002-5434-4533

[2] Sinop Üniversitesi, Türkeli Meslek Yüksekokulu, ORCID:0000-0001-5782-3794

ÖZET

2010 yılında Tunus'ta başlayarak hızla yayılan kitlesel protesto hareketleri iç çatışma, rejim değişikliği ve göç gibi önemli siyasi ve sosyal krizlere yol açmıştır. Türkiye'de Suriye üzerinden gelen yoğun göç nedeniyle kitlesel göç hareketlerinden en çok etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Böylesi göç hareketlilikleri yabancı düşmanlığı (zenofobi) gibi bir sorunu da beraberinde getirmektedir. Literatürde cinsiyet, yaş, medeni durum, gelir, eğitim ve din gibi çeşitli faktörlerin bireylerin göçmenlere yönelik tutumlarını etkilediği ortaya konulmaktadır. Bu araştırmada da sosyodemografik değişkenler (cinsiyet, yaş, medeni durum, gelir ve eğitim) ve dindarlık eğiliminin Suriyeli sığınmacılara yönelik yabancı düşmanlığına (zenofobi) etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmaya 18-59 yaş aralığında 144'ü (%38,4) erkek, 231'i (%61,6) kadın olmak üzere 375 kişi katılmıştır. Araştırmada veriler Kişisel Bilgi Formu, Yabancı Düşmanlığı (Zenofobi) Ölçeği ve Dindarlık Eğilimi Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Verilerin analizinde çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Katılımcıların orta düzeyde yabancı düşmanlığına (zenofobi), yüksek düzeyde dindarlık eğilimine sahip olduğu görülmüştür. Yabancı düşmanlığı (zenofobi) ile yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, algılanan gelir düzeyi ve dindarlık eğilimi arasında anlamlı bir ilişki saptanırken cinsiyet ile anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Çoklu doğrusal regresyon analizine yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, algılanan gelir düzeyi ve dindarlık eğilimi dahil edilmiş bu değişkenlerin yabancı düşmanlığının (zenofobi) anlamlı bir yordayıcısı olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada bekarların, genç yaşta olanların, düşük eğitim, gelir ve dindarlık düzeyine sahip olanların yabancı düşmanlığının (zenofobi) daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yabancı düşmanlığı, zenofobi, dindarlık, göç, sosyodemografik değişken.

THE EFFECT OF SOCIODEMOGRAPHIC VARIABLES AND RELIGIOUS TENDENCIES ON XENOPHOBIA AGAINST SYRIAN REFUGEES

ABSTRACT

Mass protest movements that started in Tunisia in 2010 and spread rapidly have led to significant political and social crises, such as internal conflict, regime change, and migration. Turkey has been one of the countries most affected by mass migration movements due to the intense migration from Syria. Such migration movements bring along a problem such as

xenophobia. The literature reveals that gender, age, marital status, income, education, and religion affect individuals' attitudes toward immigrants. This study examines the effects of sociodemographic variables (gender, age, marital status, income, and education) and religious tendencies on xenophobia toward Syrian refugees. The survey model was used in the study. Three hundred seventy-five people, 144 (38.4%) men and 231 (61.6%) women, aged 18-59, participated in the study. The study collected data using the Demographic Information Form, Scale of Xenophobia, and Tendency of Religiosity Scale. Multiple linear regression analysis was used in the analysis of the data. It was observed that the participants had a medium level of xenophobia and a high level of religiosity. While a significant relationship was found between xenophobia and age, marital status, education level, perceived income level, and religious tendency, no meaningful relationship was found with gender. Age, marital status, education level, perceived income level, and religiosity were included in the multiple linear regression analysis, and these variables were significant predictors of xenophobia. The study concluded that single people, young people, and those with low education, income, and religious levels have higher xenophobia.

Keywords: Xenophobia, religiosity, immigration, sociodemographic variable.

1. GİRİŞ

Göç olgusu insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. İnsanlar tarihin ilk dönemlerinden beri savaş, kıtlık, iklim koşulları, doğal afetler, ekonomik şartlar gibi sebeplerden dolayı göç etmişlerdir. Yapılan göçler hem göç eden kesim hem de göçü karşılayan kesim için pek çok sorunu beraberinde getirmiştir (Bauman, 2018; Karakaya, 2020).

Yakın tarihin en önemli göç hareketliliklerinden birisi Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde yaşanan sosyal ve siyasal krizlerden dolayı meydana gelmiştir. 2010 yılında Tunus'ta başlayarak kısa sürede diğer Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerine yayılan kitlesel protesto hareketleri önemli siyasi ve sosyal krizlere yol açmıştır. İç çatışmalar ve rejim değişikliklerini beraberinde getiren bu krizlerin sonucu olarak göç hareketlilikleri de ortaya çıkmıştır (Koçak, 2012; Türkiye Göç Raporu, 2017). Türkiye coğrafik ve sosyopolitik konumu itibariyle Suriye üzerinden gelen yoğun göç nedeniyle bu kitlesel göç hareketlerinden en çok etkilenen ülkelerin başında gelmiştir. Her göç hareketliliği sosyal, psikolojik ve ekonomik pek çok sonucu beraberinde getirmektedir. Göçler, toplumsal yaşamda farklılaşmaya, uyum sorununa, eğitim, sağlık, barınma gibi birçok alana etki etmektedir. Bu etki aynı zamanda toplumunun göçle gelen bireylere karşı genellikle olumsuz tutum ve davranışlarda da kendini göstermektedir (Özipek ve Tanrıkulu, 2021). Bu noktada karşımıza yabancı düşmanlığı (zenofobi) sorunu çıkmaktadır.

Zenofobi (yabancı düşmanlığı), bir toplumdaki yerli olmayan bireylerin o toplumun milli kültüre ve kimliğine yabancı veya 'öteki' olduğu mantalitesinden hareketle ev sahibi toplum tarafından reddedilmesi, dışlanması, aşağılayıcı tutum, önyargı ve davranışlara maruz kalmasını ifade eden bir kavramdır (ILO, 2001). Yerel halk tarafından "öteki" olarak görülen yabancılara karşı toplumsal yaşam içerisinde oluşan önyargı, farklı bileşenlerin etkisi ile korku

ve düşmanlığın alt yapısını hazırlamaktadır. Bu durum yaşanan farklı sorunların sorumlusu olarak görülen yabancıların, kendilerine yönelik olumsuz bakış açısı geliştirilmesine ve toplumda tehlikeli bireyler olarak görülmelerine neden olmaktadır (Bauman, 2018). Etnisite, cinsiyet, kültürel doku, dini doktrinler ve sosyal sınıf gibi faktörlerin yanı sıra çeşitli ekonomik, siyasal ve toplumsal kaygılar nedeni ile toplumlarda yabancı düşmanlığı görülebilmektedir (Marsella ve Ring, 2003; Omoluabi, 2008). Bununla birlikte din ve dindarlığın bireylerin tutumları üzerindeki etkisi bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla bireylerin göçmen ve sığınmacılara yönelik tutum ve davranışlarını da etkilemesi beklenmektedir (Çiftçi, 2022). Buna karşın göç ve din konularını ele alan çalışmalar oldukça sınırlıdır (Çiftçi, 2022; Demirkol, 2021; Kurçak, 2022; Sağır ve Paloutzian, 2020). Yapılan literatür incelemesinde yabancı düşmanlığının (zenofobi) medeni durum, cinsiyet, yaş, eğitim ve gelir düzeyi ile de ilişkili olduğunu ortaya koyan çalışmalar dikkat çekmektedir (Halperin vd., 2007; Hjerm, 2001; Kaldık, 2021; Öztürk, 2020; Raijman vd., 2003; Şimşek vd., 2022).

Yukarıda verilen bilgiler ışığında bu araştırma sosyodemografik değişkenler ve dindarlık eğiliminin suriyeli sığınmacılara yönelik yabancı düşmanlığına (zenofobi) etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Bireylerin yabancı düşmanlığı (zenofobi) düzeyleri ne düzeydedir?
2. Bireylerin dindarlık eğilimleri ne düzeydedir?
3. Sosyodemografik değişkenler (yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim seviyesi, gelir düzeyi) ve dindarlık eğilimi ile yabancı düşmanlığı (zenofobi) arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
4. Sosyodemografik değişkenler ve dindarlık eğilimi yabancı düşmanlığını (zenofobi) etkilemekte midir? Etkiliyorsa ne yönde ne düzeyde etkilemektedir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Nicel araştırma yaklaşımının benimsendiği bu çalışmada iki ve/veya daha fazla değişken arasındaki ilişkinin varlığını ve derecesini tespit etmeyi hedefleyen ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır (Karasar, 2003).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 18 yaş üstü Türkiye'de yaşayan ev sahibi toplum oluşturmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK, 2023) demografik verilerinde yaş grupları beşer aralıklı verildiği için bu çalışmanın evrenini temsil eden 18 yaş ve üzeri bireylerin sayısı kesin olarak belirlenememektedir. Evrenin kesin olarak belirlenemediği durumlarda örneklemin belirlenmesinde $n=(t^2\times p\times q)\div d^2$ formülü kullanılmaktadır (Aksakoğlu, 2001). %95 güven aralığında 0,05 hata payıyla gerçekleştirilen bu çalışmada örneklem hacminin belirlenmesi için formüldeki değerler yerine konularak hesaplama yapılmıştır [$n=(1{,}96)^2\times(0{,}80)\times(0{,}20)\div(0{,}05)^2$]. Yapılan hesaplamada 246 kişinin evreni temsil eden

minimum örneklem sayısı için yeterli olacağı görülmüştür. Araştırma kapsamında kolayda ve kartopu örnekleme teknikleri kullanılarak 375 kişiye ulaşılmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada katılımcıların sosyodemografik özellikleri hakkında bilgi sahibi olmak için araştırmacılar tarafından oluşturulan "Kişisel Bilgi Formu", yabancı düşmanlığı düzeylerinin tespit edilmesi için "Yabancı Düşmanlığı (Zenofobi) Ölçeği", dindarlık eğilimlerini ortaya koymak için "Dindarlık Eğilimi Ölçeği" kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Araştırma kapsamında araştırmacılar tarafından yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, gelir durumu hakkında bilgi sahibi olmak adına Kişisel Bilgi Formu oluşturulmuştur.

Yabancı Düşmanlığı (Zenofobi) Ölçeği

Van Der Veer ve arkadaşları (2011) tarafından geliştirilen ölçek 6'lı likert tipinde (1=kesinlikle katılmıyorum…6= kesinlikle katılıyorum) 14 maddeden oluşmaktadır. Özmete ve arkadaşları (2018) tarafından ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılmıştır. Ölçeğin Türkçe geçerlilik çalışması kapsamında sonucunda 3 maddesi çıkarılmış 11 maddeli tek faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Ölçekten alınan puanın yükselmesi yabancı düşmanlığı riskinin arttığı anlamına gelmektedir. Özmete ve arkadaşları (2018) tarafından yapılan adaptasyon çalışmasında ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı α=0,87'dir. Bu çalışmada ise ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı α=0,91 olarak hesaplanmıştır.

Dindarlık Eğilimi Ölçeği

Bireylerin dindarlık eğilim düzeylerini ölçmek amacıyla Karaçay (2011) tarafından geliştirilen ölçek 4'lü likert tipinde (1=Hiç katılmıyorum … 4=Tamamen katılıyorum) 14 maddeden oluşmaktadır. Tek faktörlü yapıya sahip olan ölçekte 2. madde ters kodlanmaktadır. Ölçekten en düşük 14 puan, en yüksek 56 puan alınabilmekte olup ölçekten alınan puan arttıkça bireylerin dindarlık eğilimleri artmaktadır. Karaçay (2011) tarafından yapılan çalışmada ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı α=0,91'tir. Bu çalışmada ise ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı α=0,94 olarak hesaplanmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada veri toplama sürecinde çevrimiçi anket tekniği kullanılmıştır. Araştırma kapsamında bütün istatistiksel işlemler SPSS 25.0 paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizinden önce verilerin normalliği varsayımının karşılanıp karşılanmadığı test edilmiştir. Verilerin normalliği çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) testleri ile test edilmiş olup elde edilen katsayılardan (bkz. Çizelge 2) verilerin normal dağılıma sahip olduğu görülmüştür (Bryne, 2016; Hair ve diğ., 2010). Normal dağılım gösterdiği tespit edilen verilerin analizinde parametrik testlerden faydalanılabileceği anlaşılmıştır. Araştırmada betimsel istatistiklerde katılımcıların sosyodemografik özelliklerini ortaya koymak adına frekans, minimum, maksimum, yüzde, ortalama ve standart sapma gibi hesaplamalar; açıklayıcı

istatistiklerde değişkenler arası ilişkide nokta çift serili, Spearman ve Pearson korelasyon katsayıları; bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisini incelemek için çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen bütün sonuçlar 0,05 anlamlılık düzeyinde ve %95'lik güven aralığında değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Sosyodemografik Değişkenlere İlişkin Betimleyici İstatistikler

Araştırmaya 18-59 yaş aralığında 144'ü (%38,4) erkek, 231'i (%61,6) kadın olmak üzere 375 kişi katılmıştır. Araştırmada yaş ortalaması 28,46±8,98 olan katılımcıların 123'ü (%32,8) evli, 252'si (%67,2) bekar olup 63'ü (%16,8) lise ve altı, 66'sı (%17,6) önlisans, 179'u (%47,7) lisans, 67'si (%17,9) lisansüstü eğitim düzeyine sahiptir. Katılımcıların 172'sinin (%45,9) algılanan gelir düzeyi düşük, 167'sinin (%44,5) orta ve 36'sının (%9,6) yüksektir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Sosyodemografik Değişkenlere İlişkin Betimleyici İstatistikler

Değişkenler	**n (375)**	**%**	**Değişkenler**	**n (375)**	**%**
Cinsiyet			**Medeni Durum**		
Erkek	144	38,4	Evli	123	32,8
Kadın	231	61,6	Bekar	252	67,2
Eğitim Düzeyi			**Algılanan Gelir Düzeyi**		
Lise ve altı	63	16,8	Düşük	172	45,9
Önlisans	66	17,6	Orta	167	44,5
Lisans	179	47,7	Yüksek	36	9,6
Lisansüstü	67	17,9			
Değişkenler	**n**	**Min.**	**Max.**	**x̄**	**ss.**
Yaş	375	18	59	28,46	8,98

3.2. Dindarlık Eğilimi ve Yabancı Düşmanlığına (Zenofobi) İlişkin Betimleyici İstatistikler

Araştırmada katılımcıların yabancı düşmanlığı (zenofobi) ve dindarlık eğilimi düzeylerini tespit etmek adına betimleyici istatistiklerden yararlanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda katılımcıların yabancı düşmanlığı (zenofobi) ortalamasının x̄=4,24±1,20; dindarlık eğilimi ortalamasının x̄=3,44±0,68 olduğu saptanmıştır. Buna göre katılımcıların orta düzeyde yabancı düşmanlığı (zenofobi) yaşadığı, yüksek düzeyde dindarlık eğilimine sahip olduğu görülmüştür (Çizelge 2).

Çizelge 2. Dindarlık Eğilimi ve Yabancı Düşmanlığına (Zenofobi) İlişkin Betimleyici İstatistikler

Değişkenler	**n**	**Min.**	**Max.**	**x̄**	**ss.**	**Çarpıklık (Skewness)**		**Basıklık (Kurtosis)**	
						İstatistik	**S.H.**	**İstatistik**	**S.H.**
Zenofobi	375	1,00	6,00	4,24	1,20	-0,615	0,12	-0,418	0,25
Dindarlık Eğilimi	375	1,00	4,00	3,44	0,68	-1,742	0,12	2,698	0,25

3.3. Araştırmanın Değişkenleri Arasındaki İlişki

Araştırma kapsamında katılımcıların sosyo-demografik değişkenler ve dindarlık eğiliminin yabancı düşmanlığı (zenofobi) düzeylerine etkisi analiz edilmeden önce değişkenler arası ilişki Pearson Korelasyon analiziyle incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgular Çizelge 3'te verilmiştir. Bulgulara göre yabancı düşmanlığı (zenofobi) ile cinsiyet (r=0,073; p>0,05) arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmezken; yabancı düşmanlığı (zenofobi) ile yaş (r=-0,246; p<0,01), eğitim düzeyi (r=-0,102; p<0,05), gelir düzeyi (r=-0,217; p<0,01) ve dindarlık eğilimi (r=-0,169; p<0,01) arasında negatif yönlü, medeni durum (r=0,242; p<0,01) ile pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 3. Araştırmanın Değişkenleri Arasındaki İlişki

Değişkenler	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
1. Cinsiyet	1						
2. Yaş	-,331**	1					
3. Medeni Durum	,289**	-,630**	1				
4. Eğitim Düzeyiniz	-,103*	,087	-,036	1			
5. Gelir Düzeyi	-,229**	,215**	-,206**	,080	1		
6. Dindarlık Eğilimi	-,007	,069	-,084	-,185**	,079	1	
7. Zenofobi	,073	**-,246****	**,242****	**-,102***	**-,217****	**-,169****	1

*p<0,05; **p<0,01

3.4. Yabancı Düşmanlığına (Zenofobi) Etki Eden Faktörler

Araştırmada sosyodemografik değişkenler ve dindarlık eğiliminin yabancı düşmanlığını (zenofobi) ne yönde ne düzeyde yordadığını ortaya koymak adına çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Yapılan korelasyon analizinde anlamlı ilişki saptanmayan cinsiyet regresyon modeline dahil edilmemiştir. Sosyodemografik değişkenlerden yaş, medeni durum, eğitim düzeyi ve gelir düzeyi ile dindarlık eğilimi çoklu doğrusal regresyon analizi modeline bağımsız değişkenler olarak dahil edilmiş olup bağımsız değişkenlerin yabancı düşmanlığını (zenofobi) yordayıp yordamadığı incelenmiştir. Gerçekleştirilen çoklu doğrusal regresyon analizinin istatistiksel manada anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($F_{(6,368)}$=9,111; p<0,05).

Analizde sosyodemografik değişkenlerden yaş (β=-0,13; p<0,05), medeni durum (β=0,13; p<0,05), eğitim düzeyi (β=-0,10; p<0,05), gelir düzeyi (β=-0,15; p<0,05) ve dindarlık eğiliminin (β=-0,16; p<0,05) yabancı düşmanlığının (zenofobi) anlamlı birer yordayıcı olduğu saptanmıştır. Elde edilen bulgulardan bekar katılımcıların yabancı düşmanlığı düzeyinin evlilerden daha yüksek olduğu; yaş, eğitim düzeyi, gelir düzeyi ve dindarlık eğilimi düzeyi yükseldikçe yabancı düşmanlığı (zenofobi) düzeylerinin düştüğü sonucuna ulaşılabilir. Yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonucunda sosyodemografik değişkenler ve dindarlık eğiliminin yabancı düşmanlığını (zenofobi) R^2=0,13 düzeyinde yordadığı tespit edilmiştir. Buna göre yabancı düşmanlığındaki (zenofobi) toplam varyansın %13'ü yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, gelir düzeyi ve dindarlık eğilimi tarafından açıklanmaktadır (Çizelge 4).

Çizelge 4. Bağımsız Değişkenlerin Yabancı Düşmanlığını (Zenofobi) Yordama Düzeyi

Değişkenler	*β*	t	*p*	Tolerans	VIF	F	Durbin-Watson	R^2
Yaş	-0,13	-2,034	**0,04***	0,572	1,748			
Medeni Durum	0,13	2,002	**0,04***	0,590	1,695			
Eğitim Düzeyi	-0,10	-2,096	**0,03***	0,945	1,058	9,111	1,96	**0,13***
Gelir Düzeyi	-0,15	-3,030	**0,00***	0,912	1,096			
Dindarlık Eğilimi	-0,16	-3,154	**0,00***	0,950	1,052			

*p<0,05

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırma bazı sosyodemografik değişkenler ve dindarlık eğiliminin yabancı düşmanlığına (zenofobi) etkisini incelmek amacıyla yapılmıştır. 375 kişinin katıldığı araştırmada korelasyon ve çoklu doğrusal regresyon analizleri uygulanmıştır.

Araştırmanın ilk bulgusu, katılımcıların yüksek düzeyde dindarlık eğilimine sahip olduğudur. Bulgu literatürdeki çalışmaların bulgularıyla paralellik göstermektedir (Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu, 2009; Uysal, 2016; Yapıcı, 2012). Ulusal ölçekte din ve dindarlık üzerine yapılan çalışmalar ülkemizde bireylerin çoğunluğunun kendilerini dindar olarak tanımladıklarını, bir yaratıcıya iman ederek ibadet etmenin hayata anlam kattığını ifade ettiklerini ortaya koymaktadır (Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu, 2009; Yapıcı, 2012). Türk kültüründe din, önemli bir yer tutmaktadır. İslam inancı ve kültürü Türk toplumunun birçok yönünü etkilemiştir. Dini değerler; aile, toplumsal ilişkiler ve kişisel davranışlar gibi alanlarda önemli bir rol oynamaktadır. Toplumsal normlar ve beklentiler, bireylerin dindarlık göstermelerinde etkili olabilir. Nitekim, Türk toplumu, aile ve toplumun dini değerlere verdiği önemi vurgulayan bir sosyal yapıya sahiptir.

Araştırmanın ikinci bulgusu, katılımcıların yabancı düşmanlığının (zenofobi) orta düzeyde olduğudur. Araştırmanın bulgusu literatürle benzerlik göstermektedir (Kaldık, 2021; Öztürk, 2020; Padır, 2019; Sarıdağ ve Eser, 2023). Kaldık (2021) bu durumun muhtemel nedenini kitle iletişim araçları olarak ifade etmektedir. Yapılan araştırmalar kitle iletişim araçları aracılığıyla söz konusu ayrımcı tutumların topluma yansıtıldığını bu durumun da bireylerde yabancı düşmanlığına (zenofobi) yol açtığını ortaya koymaktadır (Demirel, 2017; Kardeş vd., 2017). Bununla birlikte sığınmacılara yönelik oluşturulan ayrımcı tutumların; belirsizlik, ekonomik güçlükler ve güvenlik tehditleriyle ilişkili olduğunu ortaya koyan çalışmalar mevcuttur (Doğanay ve Çoban-Keneş, 2016). Nitekim bu araştırmada da katılımcıların ölçek maddelerine vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde en yüksek ortalamanın $\bar{x}$=5,01±1,46 ortalama ile "*Bu ülkedeki göç/göçmenlik kontrolden çıkmaktadır*." maddesinde olduğu, bunu sırasıyla $\bar{x}$=4,94±1,56 ortalama ile "*Sınırlar, göçmenlerin bu ülkeye girmesini önlemek için daha güvenli hâle getirilmelidir*."; $\bar{x}$=4,49±1,63 ortalama ile "*Göçmenler burada yaşayan insanların işlerini almaktadırlar*." maddeleri takip etmektedir.

Buradan katılımcıların Suriyeli sığınmacıları yönelik yabancı düşmanlığının çoğunlukla belirsizlik, ekonomik ve güvenlik tehditlerinden kaynaklandığı ifade edilebilir.

Araştırmanın üçüncü bulgusu yaş ile yabancı düşmanlığı (zenofobi) arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve katılımcıların yaşları arttıkça yabancı düşmanlığı (zenofobi) düzeylerinin düştüğüdür. Literatürde yaş ile yabancı düşmanlığı arasındaki ilişkiye dair farklı bulgular mevcuttur. Kimi çalışmalarda (İnan ve Kartal, 2019; Karataş ve Güzel, 2020) yaşın yabancı düşmanlığı düzeyini farklılaştıran bir faktör olmadığı, kimi çalışmalarda (Padır, 2019) yaş arttıkça yabancı düşmanlığının arttığı, kimi çalışmalarda (Kaldık, 2021; Şimşek vd., 2022) ise bu araştırmanın bulgularına paralel olarak yaş arttıkça yabancı düşmanlığının düştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Yaş alma süreciyle birlikte bireylerin çeşitli insanlarla ve kültürlerle daha fazla etkileşime girme deneyimi artabilmektedir. Farklı kültürlerle olan bu etkileşimler ve deneyimler yaşlı bireylerin ötekilere karşı önyargılarını azaltmaya yardımcı olabilir. Bununla birlikte Öztürk (2020) aktif bir sosyal yaşamı olan gençlerin kamusal alanda Suriyeli sığınmacılarla daha sık olumsuz deneyimlerle karşılaşabileceklerini; sınavsız eğitim, işsizlik, medya gibi faktörlerden dolayı gençlerin Suriyeli sığınmacılara yönelik daha olumsuz tutuma sahip olabileceklerini ifade etmektedir.

Araştırmanın dördüncü bulgusu medeni durum ile yabancı düşmanlığı (zenofobi) arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve bekar katılımcıların yabancı düşmanlığı düzeyinin evlilerden daha yüksek olduğudur. Araştırma bulguları literatürü desteklemektedir (Öztürk, 2020; Raijman vd., 2003; Şimşek vd., 2022). Evlilik, insanların daha geniş bir perspektife, farklı fikirlere ve yaşamlara saygılı olmayı sağlayan bir kurumdur. Evli insanlar genellikle bir eş ve aile yapısına sahip olduklarından, bu durum onları daha fazla çeşitlilik ve farklı kültürlerle etkileşime sokabilir. Bu etkileşimler, kişinin daha az önyargılı olmasına ve daha geniş bir dünya görüşüne sahip olmasına yardımcı olabilir. Bu bağlamda bekar bireyler, kendi kültürlerini ve yaşam tarzlarını diğerlerinden daha üstün veya daha değerli olarak görebilir, dolayısıyla evlilere kıyasla daha fazla zenofobik düşünceler geliştirebilir. Ayrıca araştırmada elde edilen bulguda cinsiyet farklılıklarının da etkili olduğu düşünülmektedir. Nitekim, araştırmada bekarların %71,4'ünü kadınlar oluşturmakta olup bekar kadınlar yüksek düzeyde ($\bar{x}$=4,37±1,10) yabancı düşmanlığı (zenofobi) yaşamaktadır. Literatürdeki kadınların yabancı düşmanlığının (zenofobi) erkeklerden daha yüksek olduğunu ortaya koyan çalışma bulguları bu görüşü desteklemektedir (Şimşek vd., 2022).

Araştırmanın beşinci bulgusu eğitim düzeyi ile yabancı düşmanlığı (zenofobi) arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve katılımcıların eğitim düzeyleri arttıkça yabancı düşmanlığı (zenofobi) düzeylerinin düştüğüdür. Bulgu literatürdeki çalışmaların bulgularını destekler niteliktedir (Halperin vd., 2007; Hjerm, 2001; Şimşek vd., 2022). Eğitim, insanların dünyayı daha geniş bir perspektiften görmelerini, bireylerin önyargılarını sorgulamasını ve aşmasını sağlamakta, bireylere farklı kültürleri ve yaşam tarzlarını anlama ve takdir etme becerisi kazandırmaktadır. Eğitim, insanlara farklı kültürlerin ve milletlerin değerlerini, inançlarını ve geleneklerini anlamalarını sağlayarak başkalarının farklılıklarına saygı duymayı ve kültürel çeşitlilikten zenginlik çıkarmayı sağlayabilir. Aynı zamanda eğitim; insan hakları, adalet ve eşitlik gibi kavramları öğretimini içerisinde barındıran bir süreçtir. Bu süreçte bireylere tüm insanların eşit olduğu ve herkesin saygı görmeyi hak ettiği bilinci kazandırılmaktadır. Bu bilinç,

başkalarının kökenine veya etnik kimliğine bakılmaksızın insan haklarına saygı duymayı teşvik ederek bireylerde zenofobik düşüncelerin yerine hoşgörü ve anlayışın gelmesine yardımcı olabilir.

Araştırmanın altıncı bulgusu gelir düzeyi ile yabancı düşmanlığı (zenofobi) arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve katılımcıların gelir düzeyleri arttıkça yabancı düşmanlığı (zenofobi) düzeylerinin düştüğüdür. Araştırmanın bulgusu literatürle benzerlik göstermektedir (Öztürk, 2020; Raijman vd., 2003; Şimşek vd., 2022). Bireyler sığınmacı ve göçmenleri hem sosyal düzen hem de ekonomik refah açısından bir tehdit olarak görmekte, istihdam ve barınma konusundaki çeşitli kaygılar yaşamakta, bunun sonucunda da yabancılara karşı düşmanca tutumlar oluşturmaktadır (Raijman vd., 2003). Özellikle sosyal medya platformlarını etkin bir şekilde kullanan gençlerin sosyal medya aracılığıyla Suriyeli göçmenlere yönelik önyargılar oluşturmakta, işsizliğin ve ekonomik sorunların bir sebebi olarak görmektedir (Öztürk, 2020). Araştırma elde edilen bulgunun düşük gelire sahip gençlerden (n=114; %66,3) kaynaklandığı düşünülmektedir. Nitekim bu araştırmada da katılımcıların yabancı düşmanlığı (zenofobi) düzeyi yaşa göre farklılık göstermektedir ($F_{(2,372)}=9,434$; $p<0,05$). 18-25 yaş arası genç katılımcıların yabancı düşmanlığı ortalaması ($\bar{x}=4,40\pm1,10$), 26-34 yaş arası katılımcıların ($\bar{x}=4,31\pm1,09$) ile 35 yaş ve üzerindeki katılımcıların ($\bar{x}=3,74\pm1,42$) ortalamalarından daha yüksektir.

Araştırmanın son bulgusu dindarlık eğilimi ile yabancı düşmanlığı (zenofobi) arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve katılımcıların dindarlık eğilimi arttıkça yabancı düşmanlığı (zenofobi) düzeylerinin düştüğüdür. Bulgu literatürdeki sınırlı çalışmaların bulgularıyla paralellik göstermektedir (Çiftçi, 2022; Demirkol, 2021; Kurçak, 2022; Sağır ve Paloutzian, 2020). Dinin temel öğretileri, insanların birbirlerine saygı göstermeleri, merhametli olmaları ve başkalarının acılarını anlamaya çalışmaları gibi değerleri içerebilir. Bu nedenle, dindarlık eğilimi olan bireyler genellikle farklı kültür ve inançlara sahip insanlara daha fazla hoşgörüyle yaklaşabilirler (Sılay, 2019). Din, insanların birbirine yardım etmesini, adaleti savunmasını ve sevgi dolu ilişkiler kurmasını öğütler. Dindar insanlar bu öğretileri benimseyerek, yabancılarla olan ilişkilerinde daha insancıl davranma eğilimindedirler. Onlara göre, her insan, ortak bir insanlık bağına sahiptir ve bu nedenle diğer insanlara karşı düşmanca hissetmek yerine, insan haklarına ve eşitliğe saygı göstermek önemlidir. Dindarlık genellikle bir grup kimliği ve aidiyet duygusu geliştirmekle ilişkilendirilebilir. Bireyler, aynı dini topluluğa ait olduğunu hissettiği topluluklarla güçlü bir bağ kurabilirler. Dindarlık, insanların düşüncelerini ve davranışlarını şekillendiren birçok kültürel, toplumsal ve ahlaki norma sahiptir. Din, insanların önyargıları ve ayrımcılığı azaltmalarına yardımcı olabilir.

KAYNAKÇA

Aksakoğlu, G. (2001). *Sağlıkta araştırma teknikleri ve analiz yöntemleri*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

Bauman Z. (2018). *Kapımızdaki yabancılar* (E. Barca, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Byrne, B.M. (2016). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming*. NY: Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315757421

Çarkoğlu, A. ve Kalaycıoğlu, E. (2009). *Türkiye'de dindarlık: Uluslararası bir karşılaştırma*. 2023, Haziran 17 tarihinde https://research.sabanciuniv.edu/id/eprint/14014/1/Rapor_Dindarl%C4%B1k.pdf adresinden alındı.

Çiftçi, H. (2022). *Bireylerin Suriyeli sığınmacılara yönelik tutumları ve dindarlık ilişkisi üzerine nicel bir araştırma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demirel, G. (2017). Ötekinin korkusu: haber bültenlerinde Türkiye'deki Suriyeliler. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5*(60), 503-514.

Demirkol, M. (2021). *Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının geçici koruma statüsündeki Suriyelilere yönelik prososyal davranışları ile dini tutumları arasındaki ilişki: Ankara/Altındağ örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Doğanay, Ü. ve Çoban-Keneş, H. (2016). Yazılı basında Suriyeli 'mülteciler': ayrımcı söylemlerin rasyonel ve duygusal gerekçelerinin inşası. *Mülkiye Dergisi, 40* (1), 143-184.

Hair, J.F., Black, W.C., Babin, B.J. ve Anderson, R.E. (2010). *Multivariate data analysis: A global perspective*. Prentice Hall.

Halperin, E., Pedahzur, A. ve Canetti-Nisim, D. (2007). Psychoeconomic approaches to the study of hostile attitudes toward minority groups: A study among Israeli Jews. *Social Science Quarterly, 88*(1), 177-198.

Hjerm, M. (2001). Education, xenophobia, and nationalism: A comparative analysis. Journal of Ethnic and Migration Studies, 27(1), 37-60.

ILO- International Labour Office (2001). International migration, racism, discrimination, and xenophobia. 2023, Haziran 28 tarihinde https://publications.iom.int/system/files/pdf/international_migration_racism.pdf adresinden alındı.

İnan, H. ve Kartal, M. (2019). An investigation of xenophobia attitudes of students participating in inter-university sports competitions. *Journal of Current Research on Social Sciences, 9* (4), 223-232.

Kaldık, B. (2021). Uluslararası göç bağlamında sığınmacılara yönelik yabancı düşmanlığının incelenmesi: Türkiye'de zenofobi üzerine bir uygulama. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* (Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi: Krizler, Belirsizlikler ve Arayışlar Özel Sayısı) 69-96. DOI: 10.33399/biibfad.1029321

Karaçay, G. (2011). *İşsiz bireylerde yaşam doyumu: Eğitim, dini duygulanım ve sistemi meşrulaştırma bakımından bir inceleme* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karakaya, H. (2020). Türkiye'de göç ve etkileri. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 4*(2), 93-130.

Karasar, N. (2003). *Bilimsel araştırma yöntemi* (12.Baskı). Ankara: Nobel Yayın.

Karataş, Z. ve Güzel, B. (2020). Üniversite öğrencilerinin yabancı düşmanlığıyla ilgili tutumlarının incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 31* (2), 500-523. https://doi.org/10.33417/tsh.641947

Kardeş, S., Banko, Ç. ve Akman, B. (2017). Sosyal medyada Suriyeli sığınmacılara yönelik algı: bir sözlük değerlendirmesi. *Göç Dergisi, 4* (2), 185-200. https://doi.org/10.33182/gd.v4i2.596

Koçak, K.A. (2012). Yasemin Devrimi'nden "Arap Baharı"na Tunus. *Yasama Dergisi, 22*, 22-61.

Kurçak, A. K. (2022). *Türk toplumunda Suriyeli göçmenleri kabul ve uyumda dindarlığın rolü: Gaziantep örneği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Marsella, A. J. ve Ring, E. (2003). Human migration and immigration: An overview. L. L. Adler ve U. P. Gielen (Ed.), *Migration: Immigration and emigration in international perspective* (ss. 3–22) içinde. Westport, CT: Praeger.

Omoluabi, P. F. (2008). Psychological foundation of xenophobia. *IFE Psychologia, 16* (2), 53–71. https://doi.org/10.4314/ifep.v16i3.23777

Özipek, B.B. ve Tanrıkulu, F. (2021). Geçmişten günümüze Türkiye'de göç ve Suriyeli sığınmacılar (2. Basım). Ankara: Nobel Bilimsel.

Özmete, E., Yıldırım, H. ve Duru, S. (2018). Yabancı Düşmanlığı (Zenofobi) Ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 1 (Göç Özel Sayısı), 191-209. https://doi.org/10.21560/spcd.v18i39974.451063

Öztürk, M. (2020). Gençlerin Suriyelilere yönelik yabancı düşmanlığına (zenofobi) etki eden sosyodemografik faktörler. *Turkish Studies-Social, 15*(1), 559-576. https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.40505

Padır, M. A. (2019). *Examining xenophobia in Syrian refugees' context: The roles of perceived threats and social context* (Yayımlanmamış Doktora tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Raijman, R., Semyonov, M. ve Schmidt, P. (2003). Do foreigners deserve rights? Determinants of public views towards foreigners in Germany and Israel. *European Sociological Review, 19* (4), 379-392.

Sağır, Z. ve Paloutzian, R. (2020). Religious attitudes, demographic variables and prejudice toward Syrian refugees in Turkey. *Local Data and International Differences. 10*(20), 302-343.

Sarıdağ, S. ve Eser, H.B. (2023). Gruplar arası temas, sosyal baskınlık yönelimi ve zenofobi arasındaki ilişkide algılanan tehdidin rolü İzmir Konak örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10* (1), 418-445. https://doi.org/10.30798/makuiibf.1097933

Sılay, N. (2019). Values education and religion. *The Journal of Academic Social Science, 7* (95), 224-231. http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.15125

Şimşek, R., Dağ, A. ve Ersoy, A.F. (2022). 2020 ve 2022 yıllarında gerçekleştirilen iki ölçümde değişen şartlara bağlı olarak yabancı düşmanlığı hakkında nicel bir araştırma. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 57*(4), 3326-3340. http://dx.doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.22.12.1996

TÜİK-Türkiye İstatistik Kurumu (2023, Şubat 6). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları-2022*. 2023, Haziran 13 tarihinde https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=49685 adresinden alındı.

Türkiye Göç Raporu. (2017). *Türkiye göç raporu-2016*. T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları: 40, Ankara.

Uysal, V. (2016). Gençlerde empati eğilimi, anne-baba tutumları ve dindarlık. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* (Din Psikolojisi Özel Sayı), 7-40. https://doi.org/10.21054/deuifd.282803

Van der Veer, K., Yakushko, O., Ommundsen, R. ve Higler, L. (2011). The cross-national measure of fear-based xenophobia: Development of a cumulative scale. *Psychological Reports, 109*(1), 27-42. https://doi.org/10.2466/07.17.PR0.109.4.27-42

Yapıcı, A. (2012). Modernleşme-sekülerleşme sürecinde Türk gençliğinde dinî hayat: Meta-analitik bir değerlendirme. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD), 12* (2), 1-40.

A COMPARATIVE QUALITATIVE RESEARCH ON THE EFFECTS OF GLOBAL HEALTH CRISES ON MICRO ENTREPRENEURS: THE CASE OF COVID-19

Prof. Dr. İbrahim YILDIRIM

HKU İİSBF İşletme Bölümü (E)
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-1557-8406

Öz

Dünya, küresel sağlık krizlerinden her zaman çok zarar görmüş, bunların doğurduğu belirsizlik ve kaygılar, sosyal, ekonomik ve siyasi sorunların nedeni olmuştur. Her küresel kriz dönemi, binlerce kişiyi işsiz bırakırken, daha geniş çapta makro ekonomik dengeleri de bozmuştur. Bozulan ekonomik dengeler, sosyal hayatı ve insan psikolojisini olumsuz etkileyerek yeni toplumsal sorunları da beslemiştir.

Bu araştırma, bir kriz türü olan sağlık pandemisinin mikro girişimcilere mevcut ve muhtemel etkilerini belirlemek amacıyla sanayi kenti olan Gaziantep ilinde imalat ve hizmet sektöründe 26 girişimci üzerinde karşılaştırmalı olarak yapılmıştır. Veriler MAXQDA paket programıyla içerik analizine tabi tutulmuştur.
Krizin etkilerine dönük girişimcileri algıları; ekonomik, sosyal, siyasal ve psikolojik boyutları ile geniş bir içerik göstermiştir. Elde edilen bulgulara göre girişimciler, krizin çözüm yollarını; bireysel, kurumsal ve toplumsal önlemlerde aradıkları gibi ulusal ve küresel işbirliğinde de görmektedirler.

Krizlere karşı dayanıklı ekonomik ve sosyal politikaları geliştirilmesi için krizlerin oluşturduğu tüm sorunların boyutları ve birbirleriyle ilişkileri ortaya konmalıdır. Küresel salgınların büyüklüğü nispetinde ekonomik, sosyal ve siyasal krizler köklü tahribatlara neden olmaktadır. Girişimciler üzerinde yapılan bu nitel çalışma, krizin oluşturduğu etkileri sosyal, ekonomik, psikolojik ve siyasal boyutlarıyla ilişkilendirme ve kavramsallaştırma amacı taşımaktadır. Çalışmada ortaya çıkan önemli bir sonuç da: bu krizler zincirinin homojen etkilerinin olmadığıdır.

Araştırmanın önemli bir boyuta da, mevcut sorunlardan hareketle, muhtemel sorunlar hakkında girişimcilerin görüşlerinin tespiti olmuştur. Kriz anında gösterilen tepkiler kadar tahmin edilen sorunlar, krizin çözümünde ve geliştirilecek politikalarda çok önemli bir rol oynamaktadır. Karamsar bir havanın oluşması ve olumsuz beklentiler, girişimcilerde özgüven kaybına neden olmaktadır. Böylece krizden çıkış potansiyeli erimektedir. Bu boyutta da beklenti farklılıkları, hem üretim ve hizmet sektöründe hem de ekonomik, sosyal, psikolojik ve siyasal alanlarda araştırma sonuçları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küresel kriz, mikro girişimci, imalat sektörü, hizmet sektörü

KÜRESEL SAĞLIK KRİZLERİNİN MİKRO GİRİŞİMCİLERE ETKİLERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI NİTEL BİR ARAŞTIRMA: COVID-19 ÖRNEĞİ

Abstract

The world has always been badly damaged by global health crises, and the uncertainty and concerns they have caused have been the cause of social, economic and political problems. While each period of global crisis left thousands of people unemployed, it also disrupted macroeconomic balances on a wider scale. Deteriorating economic balances have also fed new social problems by negatively affecting social life and human psychology.

This research was conducted on 26 entrepreneurs in the manufacturing and service sector in Gaziantep, an industrial city, in order to determine the current and possible effects of the health pandemic, which is a type of crisis, on micro-entrepreneurs. The data were subjected to content analysis with the MAXQDA package program.

Perceptions of entrepreneurs towards the effects of the crisis; It has shown a wide content with its economic, social, political and psychological dimensions. According to the findings, entrepreneurs, solutions to the crisis; They see it in national and global cooperation as well as in individual, institutional and social measures.

In order to develop economic and social policies that are resistant to crises, the dimensions of all the problems created by the crises and their relations with each other should be revealed. In proportion to the magnitude of global epidemics, economic, social and political crises cause deep-rooted destruction. This qualitative study on entrepreneurs aims to relate and conceptualize the effects of the crisis with its social, economic, psychological and political dimensions. Another important result of the study is that this chain of crises does not have homogeneous effects.

An important aspect of the research has been the determination of the views of entrepreneurs about possible problems, based on existing problems. The anticipated problems as well as the reactions shown at the time of the crisis play a very important role in the resolution of the crisis and the policies to be developed. The formation of a pessimistic atmosphere and negative expectations cause a loss of self-confidence in entrepreneurs. Thus, the potential for exit from the crisis melts away. In this dimension, expectation differences appear as research results both in the production and service sector and in the economic, social, psychological and political fields.

Keywords: Global crisis, micro entrepreneur, manufacturing sector, service sector

1. GİRİŞ

Küresel ekonominin hakim olduğu dünyada risklere karşı ayakta durmak, girişimcilerin en önemli amacı haline gelmiş bulunmaktadır. İş dünyasında girişimcilerin zorlandığı bir dizi olumlu ve olumsuz yeni gelişmelere şahit olmaktayız. Küresel krizler bunlardan birisidir. Küreselleşme birçok fırsat sunar, ancak aynı zamanda daha az kontrol anlamına gelir. Girişimci artık küresel etkileri daha yakından hissetmektedir.

Dünya küresel sağlık salgınları bütün ülkelerin ekonomik ve sosyal hayatını etkilemektedir. Küresel salgının ekonominin tüm sektörlerini ve tüm toplum yaşamını etkilediği gibi mikro

girişimcileri de etkilemiştir. Bu durum araştırmamızın haberci problemine (foreshadowed problem) işaret etmektedir. Ortada problemin varlığı ve etkileri dikkat çekmektedir. Fakat hangi boyutlarının etkilendiğinin araştırılması gerekmektedir.

Kriz, bir kişiyi, ekibi veya bir kuruluşu, hızlı, etkili ve verimli bir şekilde ele alınmazsa uzun vadeli etkileri olan, aşağı doğru bir sarmal içine sokan bir dizi öngörülemeyen olaydır. En zengin ülkelerden bir markete kadar her tür organizasyonda ortaya çıkarlar. (Taneja, Sonia ve diğerleri 2014, 78.)

Haleem ve arkadaşlarına (2020,78) göre COVID-19 günlük yaşantımızı, dünya ticaretini ve iş dünyasını hızla etkiledi, ülkelerin çoğu ürün imalatlarını yavaşlattı. Bunların ekonomik ve sosyal yönlerine bakıldığında şu sonuçlar görülmektedir: Temel malların imalatının yavaşlaması, ürünlerin tedarik zincirini bozmak, ulusal ve uluslararası ticarette kayıplar, piyasada zayıf nakit akışı, gelir artışında önemli ölçüde yavaşlama. Ayrıca hizmet sektörünün doğru hizmet verememesi, büyük ölçekli sporların ve turnuvaların iptali veya ertelenmesi, ulusal ve uluslararası seyahatlerden ve hizmetlerin iptalinden kaçınmak, kültürel, dini ve bayram etkinliklerinin kutlanmasında kesinti, insanlar arasında gereksiz stres, akranlarımız ve aile üyelerimizle sosyal mesafe, otellerin, restoranların ve dini yerlerin kapatılması, sinema ve oyun salonları, spor kulüpleri, spor salonları, yüzme havuzları vb gibi eğlence mekanlarının kapatılması. Sınavların ertelenmesi.

Yukarıdaki ekonomik durgunluklarda veya krizlerde risk altındaki tüm kuruluşlar arasında küçük işletmeler en savunmasız durumdadırlar. Bu tür işletmelerin gerileme dönemleri tipik olarak çok hızlı olduğu, direnme güçlerinin zayıf olduğu ve kişisel iflasın, duygusal ve mali zorluklarının genellikle şiddetli olduğu gözlenmektedir. (Drummond, Helga and Elizabeth Chell, 1994).

Kriz olgusunu yalnız sonuç veya öncüllerini ele alarak temel sonuçlarını anlamak, çözülmemiş sorunları tanımak ve ileriye giden yolları bulmak kolay görülmemektedir. Bu sorunları ele almak için diğer disiplinlerden de yararlanan bütüncül bir kriz ve kriz yönetimi çerçevesine ihtiyaç duyulmaktadır. Krizin hem iç dinamikleri hem de dış paydaş yönetimi birlikte araştırılmalıdır. (Bundy, Jonathan ve diğerleri, 2016).

Yukarıdaki değerlendirmeler ışığında küresel kriz ile ilgili yapılmış çalışmaların temaları üzerinden ve teorik çerçeveden yararlanılarak görüşme soruları oluşturulmuştur. Araştırma konusu kapsamında demografik soruların tespitinden sonra; aşağıdaki araştırma sorularına yer verilmiştir

1. Krizin mevcut etkileri nelerdir?
2. Bu krizin muhtemel etki ve sonuçları ne olacaktır?
3. Sizce bu krizden nasıl çıkılır, kim neler yapmalı, çözüm yolları nelerdir?

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın deseni, katılımcı gurubu, veri toplama aracı, veri toplama süreci ve verilerin analizine değinilmiştir.

Araştırmanın Deseni

Nitel araştırmacılar, daha çok bir olgunun varlığına ve anlamına yönelik çalışmalar yaparlar. Bu araştırmada, krizin etkilerine yönelik detaylı bilgi elde edebilmek için nitel araştırma desenlerinden "olgu bilim" kullanılmıştır. Olgu bilim (fenomenoloji) deseni, farkında olduğumuz ama derinlemesine ve ayrıntılı bilgiye sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır.

Olgu bilim, odaklanılan olguyla ilgili geçmiş deneyimi olan veri kaynaklarından detaylı bilgi edinmek için tercih edilmektedir. (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Burns ve Grove (2009) 'a göre nitel araştırma, günlük yaşam deneyimlerini vurgulamak, açıklamak ve onlara daha fazla anlam vermek için sistematik ve öznel bir yaklaşımdır.

Araştırmaların geçerliliği araştırmacının araştırdığı olguyu, tarafsız ve olduğu biçimiyle yansıtmasına bağlıdır. Bununla birlikte, her çalışmaya mümkün olduğunca nesnellik, etik özen ve titizlikle yaklaşmak her araştırmacının sorumluluğundadır. Nitel araştırmalarda geçerlilik konusu güvenirlik konusuna göre daha öncelikli hale gelmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 269-270) Araştırma sürecinde görüşmeye yeni sorular eklenmiş, yeni görüşmeler yapılmış ve yeni stratejiler ile geçerlilik güçlendirilmeye çalışılmıştır.

Bu araştırma, yöntem açısından nitel ve amacı açısından keşfedici bir çalışmadır. Nitel araştırma yönteminin tercih edilme nedeni, mikro girişimcilerin kriz algılarının bütüncül bir yaklaşımla ele alınması ve elde edilen verilerle yeni bilgilerin üretilmesidir. Nitel araştırma yaklaşımlarından biri olan tümevarımca yaklaşım izlenerek önceden bilinmeyen kavramlar ortaya çıkarılmak istenmektedir.

Katılımcı Grubu

Katılımcı grubu; Gaziantep ilinde imalat ve hizmetler sektörlerinde faaliyette bulunan 26 mikro girişimciden oluşmaktadır. Katılımcı grubu oluşturulurken, “amaçsal örneklem yöntemi” benimsenerek imalat ve ticaret sektörlerinden eşit sayıda girişimci seçilmiştir. İki sektör arasındaki algı farklılığını yakalayabilmek için amaçsal örneklem yöntemlerinden olan “maksimum çeşitlilik yöntemi” tercih edilmiştir. Böylece; araştırmanın amacına ve araştırma için yeterli bilgiye sahip ve iki sektörü temsil eden örneklem baz alınmıştır.

Katılımcı grubun demografik özellikleri olarak; eğitim ve kıdem durumları Görsel 1. ve Görsel 2. de gösterilmiştir. Ayrıca katılımcı grubumuz, mikro işletme sahibi olan girişimcilerle sınırlandırılmıştır.

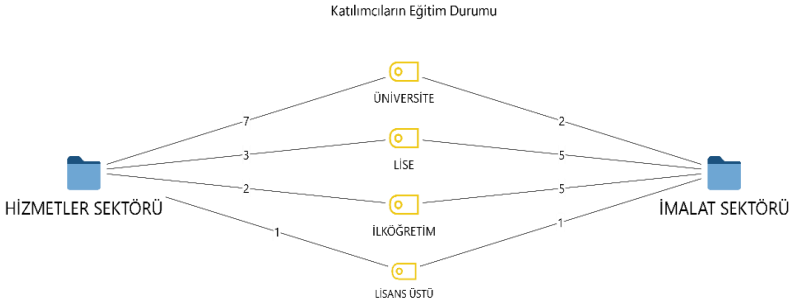

Görsel 1. Katılımcıların Eğitim Durumu

Görsel 1 de görüldüğü gibi hizmet sektöründeki katılımcıların arasında üniversite mezunları çoğunluktadır.

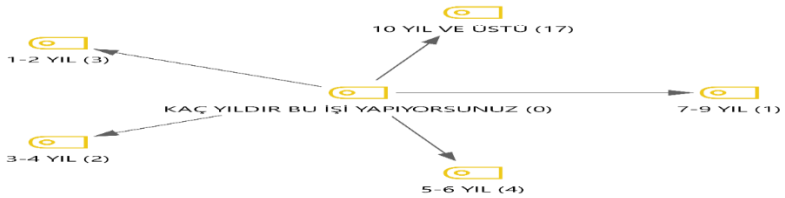

Görsel 2. Katılımcıların Mesleki Kıdemlerine Göre Dağılımları

Mesleki kıdem itibariyle büyük çoğunluğu 10 ve üstü çalışan girişimci grubu oluşturmaktadır. Bunun yanında katılımcılar, mikro girişimci olarak geçerli piyasadaki her işte yer almaktadırlar. Giyim imalatı, mobilya imalatımdan kişisel bakım hizmetlerine varana kadar değişik alanlarda üretim ve hizmetleri yerine getirmektedirler.

Veri Toplama Aracı

Konuyla ilgili literatür taraması yapıldıktan sonra problem cümlesine dayalı açık uçlu görüşme soruları hazırlanmıştır. Hazırlanan açık uçlu sorular, alanda çalışan üç öğretim üyesiyle müzakere edilmiştir. Ayrıca araştırmacının danışmanlığını yaptığı yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin saha gözlemlerinden de yararlanılmıştır. Mütabakata varıldıktan sonra üç mikro girişimci ile pilot uygulama yapılarak yarı yapılandırılmış görüşme formu son halini almıştır.

Veri Toplama Süreci

Sektörlere göre belirlenen katılımcılara görüşmenin amacı, gizliliği ve akademik niteliği aktarılarak gönüllülükleri sağlanmıştır. Kısıtlılık hali nedeniyle girişimcilerle yapılan telefon görüşmeleri, online görüşmeler ve yüz yüze görüşmeler mülakat formlarında kayıt altına alınmıştır. Görüşme formları sektörlere göre isimlendirilerek numaralandırılmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin değerlendirilmesinde içerik analizi tercih edilmiştir. MAXQDA programı kullanılarak, görüşmeler içinde tekrar eden temaların ve kelimelerin metin içinde taranması yapılarak verilerin içerik analizi geçilmiştir. İçerik analizinde kodlamalar yapılmış, kodlanan verilerle ilgili temalara ulaşılmış, tema ve kodlar düzenlenip tanımlanmış, sektörel kıyaslamalar yapılmış ve elde edilen bulguların yorumu yapılmıştır.

Kodlar belirlenirken tümevarımca ve tümdengelimce yaklaşımlarının bir arada kullanıldığı karma bir yöntem kullanılmıştır. Bu yöntem, önceden belirlenen kodlamaya çalışma verilerinin sonucunda elde edilen yeni kavramların eklenmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 243-46).

Bu çalışmada, kodlama üç aşamada gerçekleştirilmiştir. Öncelikle görüşmeler ile elde edilen verilerden açık kodlama yapılmış, açık kodlama ile elde edilen veriler, parçalara ayrılarak, çözümleme ve karşılaştırma yaptıktan sonra kodlar oluşturmaktır. İkinci aşamada ise eksen kodlama yapılmıştır. Eksen kodlama, açık kodlama ile elde edilen kodların benzerlik ve farklılıkları belirleyerek, kodları temalar ile birleştirmektir. Üçüncü aşamada ise, seçici kodlama yapılmıştır. Seçici kodlama, ilk iki aşamada yapılan kodlamanın son aşamada kodların tanımlanması ve yorumlanmasında kolaylık sağlamaktadır (Şahin ve Gürbüz: 2018: 424-25).

Çizelge1. Analiz İçin Oluşturulan Tema ve Kod Dağılımı

Oluşan Tema	Oluşan Kodlar
Krizin Şimdiki Etkileri	1. Girişimci ve İşletmeye Etkileri 2. Küresel Etkileri 3. Psikolojik Etkileri 4. Siyasal Etkileri 5. Toplumsal Etkileri 6. Ülke Ekonomisine Etkileri
Krizin Muhtemel Etkileri	1. Sosyal ve Psikolojik Etkiler 2. Ekonomik Etkileri 3. Küresel Etkileri

	4. Siyasal Etkileri
Çözüm Yolları	1. Aşı Bulunarak 2. Üretimi Artırmak 3. Sağlık Kurallarına Uymak 4. Kobilere Destek 5. Ahlaki Değerleri Korumak 6. Devlet Millet İşbirliği 7. Doğru Yönetim Hamleleri 7.1. Yerel Ve Merkezi Y. Tedbirleri 7.2. Dünya İle Birlikte H. Etme 7.3. İhtiyaç Sahiplerine Destek

Veri analizinde kod matris tarayıcısı, kod ilişkileri tarayıcısı, kod ve belge haritalarından yararlanılmıştır. Ayrıca MAXMaps içinde yeni belge modelleri ve yeni kod modelleri kullanılmıştır. Yeni belge modelinde Tek-Vaka modeli (kodlu bölümler), Tek-Vaka Modeli (Kod Hiyerarşisi) ile alt kod haritaları çıkarılmış ayrıca iki vaka modeli ile kıyaslamalar yapılmıştır. Yeni Kod Modelinde ise Tek Vaka Modeli (Kodlu Bölümler), Kod Teori Modeli, Kod-Alt Kod Bölümler Modeli, Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli yanında Kod Dağıtım Modeli ve Kod Birlikte Oluşma Modelleri veri analizine yön vermiştir.

Geçerlik ve Güvenirlik Analizi

Araştırmanın nitel verilerinin geçerlik ve güvenirliğini arttırmak için katılımcı teyidi alınmıştır. Ayrıca geçerliği sağlamak için yoğun betimlemelere yer verilerek detaylar aktarılmıştır. Bunlarla birlikte çoklu kodlayıcı ve kodlayıcılar arasında uyumun olmasına dikkat edilmiştir.

Ayrıca görüşmelerden birebir alıntılar yapılarak iç güvenirlik arttırılmaya çalışılmıştır. Başka araştırmacıların talep etmesi ya da gelecekte benzer bir konu ile ilgili yapılabilecek araştırmalarda karşılaştırmalar yapmak amacı ile araştırmanın ham verileri yani mülakat formları saklanarak dış güvenirlik artırılmaya çalışılmıştır.

Araştırmaya katılan hizmet sektörü girişimcilerinin belgeleri " H1, H2, H3, H4, ", şeklinde; imalat sektöründeki katılımcılar için " İ1, İ2, İ3, İ4," şeklinde kodlanarak katılımcı isimleri gizlenmiş; sektörlerin farklılıkları korunarak katılımcı belgeleri isimlendirilmiştir.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Bulgular tasnif edilirken önce krizin mevcut ve muhtemel etkileri olarak ele alınmış, daha sonra krizden çıkış yolları ve kriz yönetimi konularında girişimcilerin görüşleri ele alınmıştır.

3.1. KRİZİN MEVCUT ETKİLERİ

Katılımcıların krizin mevcut etkisine dönük ifadeleri altı başlıkta toplanmaktadır.

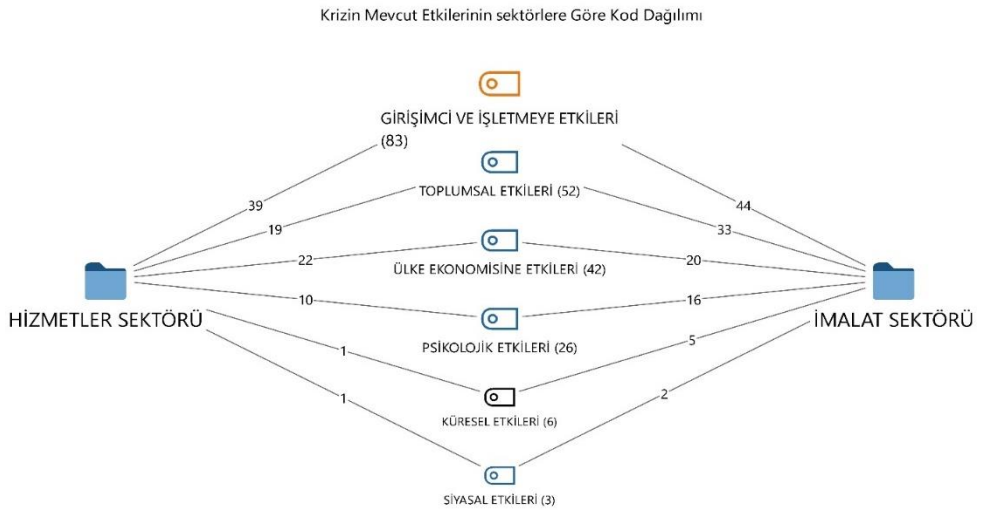

Görsel 3. Krizin Mevcut Etkilerinin Sektörlere Göre Kod Dağılımı

Sırasıyla katılımcıların en fazla ifade ettikleri etkinin başında girişimci ve işletmeye olan etki, ikinci sırada toplumsal etkiler, üçüncü sırada ülke ekonomisine olan etkiler, dördüncü sırada psikolojik etkilerden bahsedilirken, son sırada krizin siyasal etkileri yer almıştır. İmalat sektöründeki katılımcılar, hizmetler sektöründeki katılımcılara göre daha çok etkilendiklerini ifade etmişlerdir. Yalnız ülke ekonomisine etkiler kodunda hizmetler sektörü iki ifade önde yer almıştır. Araştırma kapsamındaki girişimcilerden imalat sektöründeki girişimcilerin daha çok krizin mevcut etkilendiklerini hissettiklerini ifade etmişlerdir.

3.1.1 Krizin Girişimci ve İşletmeye Etkilerine Yönelik İfadeler

Katılımcı ifadelerinden krizin işletmenin finans sistemini olumsuz etkilediği, tedarik zincirini bozduğunu, çalışma düzenini alt üst ettiğini, büyük ciro kayıplarına neden olduğunu, geleceğe dönük yatırım ve plan yapamadıklarını, ithal ürün tedarik edemedikleri, hammaddeye zor ve pahalıya ulaştıkları, personeli işten çıkardıkları, alacakların tahsil edilemediği, art niyetli girişimcilerin ortaya çıktığı gibi olumsuzlukların yaşandığı görülmektedir.

Çizelge 2. Krizin Girişimci ve İşletmeye Etkilerine Yönelik İfadeler

Katılımcı	Krizin Girişimci ve İşletmeye Etkileri
H3, H5, H11, İ6, İ9, İ12	"%30 dan, % 85 varan ciro kayıpları oldu." Çeklerimiz ödenmedi ve nakit sıkıntısı ile karşı karşıya kaldık. Banka kredisine başvurmak zorunda kaldık."
H2, H8, H1, H13, İ4, İ5, İ9, İ13	"Önce personelde esnek vardiyalı çalışamaya başlamamız. Personel izne ayrıldı. Sigortaları yatırılamıyor. Maaşları ödenemiyor, her kalem de ödeme güçlüğü yaşanıyor. Personelin işten çıkarılması. Geleceğe yönelik yatırım ve plan yapamıyoruz."
H1, H8, İ3, İ4, İ13	"Alacaklar karşılıksız çıkmaya başladı. Alacaklar tahsil edilemiyor. Finans sorunu yaşamayan işletme kalmadı. Vadeli satışlarımızda batan alacaklarımız korkulu rüyamız bu dönemde."
H5, H9, H10, İ1,H3,İ6	"Bir kısmı da bunu fırsata çevirdi, ödemeleri ertelemek için, iflas bayrağını çekmek için. Bu gibi durumlarda art niyetli insanlar da var."
H9, H10, İ2, İ4, İ5İ İ12	"Çalışan işletmeler ise hammaddeye zor ve pahalıya ulaşmaya başladı. Tedarikler yapılamadı. Siparişler yetiştirilemiyor veya iptal ediliyor."
H1,H8,H9, H10, İ8,İ11	"Dövize bağlı, ithalata bağlı bütün işletmeler ya kapandı ya da üretimi durdurdu."
H3,H5, H7, H11,İ1, İ4,İ6,İ9, İ11	"İşlerimizin tanıtımı için fuarlar oldukça önemli hale geldi. Mevcut müşterilerimizi korumaya çalıştık. Müşteri bulma faaliyetinde yeni yollar denendi."

3.1.2 Krizin Toplumsal Etkilerine Yönelik İfadeler

Kriz döneminde toplumsal ilişkilerin bozulduğu, bazı girişimcilerin borçlarını ödemedikleri, ailelerde kavga ve tartışmaların çoğaldığı, insanların tedirgin olduğu, bazı insanlar kendini keşfetmeye başladığını, her şeyin birbirine bağlı olarak değiştiğini, iş hayatındaki değişiklerin insanların yaşam tarzını da değiştirdiğini, gelenek, görenek ve ibadet tarzlarının etkilendiği girişimciler tarafından ifade edilmiştir. Ayrıca kriz döneminde tüm insanların aynı yaşantıyı sürdürdüğüne, sosyal farklılığın ortadan kalktığına dikkat çekilmektedir. Belki de en önemlisi insanlara yeni alışkanlıklar kazandırdığı gözlenmiştir.

Çizelge 3. Krizin Toplumsal Etkilerine Dönük İfadeler

Katılımcılar	Krizin Toplumsal Etkileri
H1,H5,H6, İ3,İ5,İ8,İ9	"Sosyal yaşamdan uzak kalarak kendini dinleyenler, kendine meziyet edinenler, kendini keşfetme imkanı bulanlar, kitap okuyanlar, film izleyenler. Bunlarda olumlu sonuçları aslında."
H1,H3,H10, H11,İ7,İ13	"Gemisini kurtaran kaptan gibi herkes. Toplumsal anlamda insanları arkadaş ve ailelerinden uzaklaştırdı. İnsanların aile düzeni bozuldu. Ailelerde kavgalar ve tartışmalar çoğalmıştır."
H2,H5,İ7,İ8 İ12,İ13	"Kimsenin birbiriyle konuşmadığı, yardımlaşmadığı, sevmediği insanlara dönüşmekten korkuyorum"
H2,H7,H8 H9, İ4, İ6, İ9,İ11	"Sosyal anlamda yaşanan çöküntü artarak devam edecek gibi görünüyor. Oğlumun evine torunlarımı görmek için bile gidemez oldum muhtemelen herkes aynı sıkıntı yaşıyordur. Bu durum kötüye giden her şeyi daha da kötü yapıyor."
H5,H6,H9 İ9,İ11,.12	"Toplumda fırsatçılar çıktı gene, her zaman ki gibi. Arz talep mesele diyorlar da, bence alakası yok, fırsatcılar çıktı gene . Meyve de sebzede tutunda, her yerde fırsatçılar türedi."

2.1.3. Krizin Ülke Ekonomisine Etkilerine Yönelik İfadeler

Krizle birlikte alım-satımın durduğu, birçok işletmenin batma noktasına geldiği, işsizliğin arttığı, insanların kendi birikimlerini kullanmaya başladıkları, ekonomik olarak borçlanmanın arttığı, her bir sektöre etkilerinin farklı olduğu, yeni zamların yaşandığı, gelir ve alım gücünün düştüğü, nakit sıkıntısı yaşandığı, kar marjlarının düştüğü, yeni iş sektörlerinin oluştuğu, işletmelerin birbirinin zincirleme etkiledikleri, üretim düştüğü için fiyatların arttığı, satışlarda düşüşün yaşandığı gibi ifadeler oldukça dikkat çekicidir.

Çizelge 4. Krizin Ülke Ekonomisine Etkilerine Yönelik İfadeler

Katılımcılar	Ülke Ekonomisine Etkileri
H1,H7,H8,İ2, İ3,İ11,İ12,İ13	"Birçok kişi işinden ve ekmeğinden olmuştur. İşsizlik artmış ve birçok iş yeri kapanmıştır. İnsanların çoğu ücretsiz izne ayrılmaya mecbur bırakılıp ekonomik sıkıntıya maruz"
H2,H10,H11, H12,İ3,İ13	"Bu süreçte insanlar sadece gıda ve hijyen malzemelerine yöneldikleri için giyim ürünlerinin üretimi geri planda kaldı. Birçok işletme batma noktasına geldi."
H6,H9, İ7 İ8,İ13	"Ekonomik yönden borçlanmayı arttırmıştır. Kriz zamanında eğer arkamızda bir birikim yoksa toplumca borçlanmamız sağlar ve bu kriz yüzünden çok büyük bir zarar meydana gelir. Ve bu büyük zarardan Ülkece hepimiz etkileniriz."
H2,H11,H13 İ3	"İnsanlar artık zorunlu ihtiyaçlarını karşılamaya yöneldi, mobilya imalatı gibi sektörlere yönelme ikinci planda kaldı. Her sektör farklı bir tepki vermektedir bu krize."
H8,İ3	"Ortalıkta suni bir kriz oluştu, yapay zam geldi, marketçiler de etkilendi, kar marjları düştü."
H5,İ3,İ8	"Yeni iş sektörler oluştu, sağlık sektörü hariç, diğer tüm iş sektörleri %60-70 iş kayıbı var."

2.1.4. Krizin Psikolojik Etkilerine Yönelik İfadeler

İnsanların sağlıklı düşünemediği, her kesin tedirginlik ve korku içinde olduğu, manevi ve psikolojik olarak yıprandığı, hayatın artık normale dönemeyeceği endişelerine insanların

kapıldığı, evde kalmaktan dolayı yaşlı ve çocukların bunaldıkları, insanların özgürlüklerinin ellerinden alındığı, insanların zamanla her şeye alıştıkları, yarına dönük endişelerin arttığı, insanların eski hayatlarını özledikleri, belirsizlik endişesi, tv ve medyanın olumsuz etkisinin olduğu ve karamsarlığın arttığı gibi sonuçlar psikolojik olumsuz etkiler içinde yer almaktadır.

Çizelge 5. Krizin Katılımcılar Üzerindeki Psikolojik Etkilerine Yönelik İfadeler

Katılımcılar	Krizin Psikolojik Etkileri
H3, H4, H8, H10, İ10, İ13	"Toplumda kaygı ve psikolojik baskı artmıştır. İnsanlar evlerinden çıkmaya korkar olmuştur. Çoğu insan evde kalmaktan dolayı psikolojik çöküntü içine girmiştir."
H4, H9 İ9, İ10	"Toplumu psikolojik olarak çok derin korku ve endişeye sevk etti. Ve ucu açık bir durumla karşı karşıya kaldığımız için de ne olacağı belli değil. İşimin stresi de tabi ki bana yansıdı."
H8, H13 İ6	"Tüm toplumu psikolojik anlamda çok etkiledi. Gıda haricindeki ihtiyaçlar unutulmaya başlandı. Bütün insanlarda karamsarlık hat safhaya ulaştı."
H2, H9, H11 İ5, İ8, İ9 İ11,İ13	"Tv ya da sosyal medya evet haberdar olmamızı sağlıyor fakat bunun yanında da abartısı ve duygusal sömürme yoluyla da insanları mutsuzluğa ve çaresizliğe sürüklüyor. Psikolojik olarak yıpranmamızdaki en temel pay sahipleri de bence izlediklerimiz."

3.1.5 Krizin Küresel Etkilerine Yönelik İfadeler

Salgının küresel olması krizin küresel sonuçlarını akla getirmektedir. Katılımcılar artık dijital dünyanın haberleşmeye hakim olacağını, pandemi öncesi de küresel etkilerin hissedildiği, dünyadaki tüm organizasyonların iptal edildiği, liberallerin Asya'da yeni bir güç olacağı, yeni dünya düzeninde kapitalistlerin yeni alanlar keşfedeceği vurgulanmıştır. Ayrıca krizin küresel çevre sorunlarını azaltacağı fikri de ileri sürülmektedir. Örneği; "doğanın kendini yenilediği, ozon tabakasının kapandığı ve senelerce görünmeyen hayvanların ortaya çıktığı" dile getirilmiştir.

Çizelge 6. Krizin Küresel Etkilerine Yönelik İfadeler

Katılımcılar	Krizin Küresel Etkileri
H2,	"Bu görüşmelerin daha çok sosyal medya aracılığı ile olacağı ve böyle bir dünya düzeni oluşacağını düşünüyorum."
H11, İ9	"Bu pandemi henüz Türkiye'ye gelmediğinde bile dış etkenler çalışma şartlarımızı oldukça etkiledi. Tüm organizasyonlar iptal edildi.
H6	"Liberaller Asya da yeni güç alma yolunda ilerleyecek."
H12	"Pandeminin gelmesine bir yandan seviniyorum, doğa kendini yeniliyor, ozon tabakası kapanıyor, senelerce görünmeyen hayvanlar görülmeye başlamış."
İ9	Yeni Dünya düzenine göre kapitalist güçler yeni alanlar keşfedecek"

3.1.6 Krizin Siyasal Etkilerine Yönelik İfadeler

Katılımcıların en az yorum yaptıkları konuların başında krizin siyasal etkileri gelmektedir.

Çizelge 7. Krizin Siyasal Etkilerine Dönük İfadeler

Katılımcılar	Krizin Siyasal Etkileri
H2,	"Krizin hükümet ve muhalefet açısından fırsata çevrildi."
İ6,	"Devlet desteği ile toplumun ayakta durduğu görülmektedir."
İ11	"Gereksiz çatışma ve kavga dönemlerinin bittiği, ortak bir sorunun ortak hareketle çözüleceğine olan inanç artmıştır."

3.2. KRİZİN MUHTEMEL ETKİLERİNE YÖNELİK İFADELER

Bu ana kod altında toplumsal ve psikolojik, ekonomik, küresel ve siyasal etkiler olmak üzere dört alt kod belirlenmiştir.

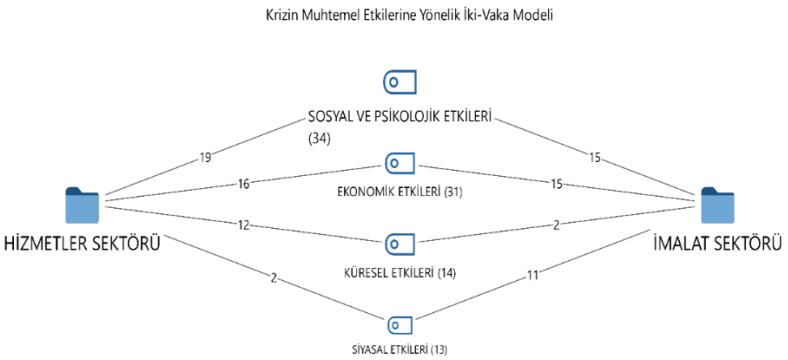

Görsel 4. Krizin Muhtemel Etkilerine Yönelik Sektörel Farklılıklar

Görsel 4'de görüldüğü gibi küçük girişimcilerin tahmin ettikleri sosyal ve psikolojik etkileri ikinci olarak ekonomik etkiler takip etmektedir. Krizin küresel etkileri kadar siyasal etkileri de önemli yer almıştır. Krizin muhtemel etkilerine dönük analizde sosyal ve psikolojik etki ifadeleri birinci sırayı almıştır.

Tablo 8'deki ifadelerde görüldüğü gibi kriz sonrası toplum ve birey üzerinde birçok sorunun devam edeceği kaygısı taşınmaktadır. Sağlık krizi insanların yaşamını tehdit ettiğinden psikolojik etkileri önplanda ifade edilmiştir.

Çizelge 8. Krizin Sosyal ve Psikolojik Etkilerine Dönük İfadeler

Katılımcılar	Krizin Muhtemel Sosyal ve Psikolojik Etkileri
H3,H4, H7, H13, İ5, İ9	"Belirlenen yeni kurallara, yeni yaşam biçimine göre sosyal hayat düzenlenecek." "Sosyalleşme azalacak."
H1, H3, H7, İ3, İ5, İ10	"Toplumda derin yaralar açılacak, insanlar daha çok borçlanacak, borçlarını ödeyemeyecekleri için bunalıma sürükleneceklerdir."
H1, H5, H6, İ7, İ9, İ11	"İnsanların çoğu psikolojik desteğe ihtiyaç duyacak, bundan sonra insanlar arasına sosyal ve fiziki mesafe girecek."
H7, H8, İ2, İ5, İ8, İ13	"Dost düşman belli olacak. Dar gün dostluğu öne çıkacak. İnsanlar arasındaki iletişim kısıtlı olacak." "Psikolojik olarak etkilenen toplumun belki gelenekleri bile değişecektir."
H4, İ5, İ9	"Psikolojik olarak bu kriz bittiğinde bile insanlarda hep bir çekimserlik ve korku olacak."

Çizelge 9'da görüldüğü gibi ekonomik etkiler ikinci olarak en çok dillendirilen konular arasında yer almıştır. Ekonomik etkiyi her iki sektör birbirine yakın düzeyde dile getirmiştir. Hizmetler sektöründeki girişimciler küresel etkileri, imalat sektörüne göre daha çok dile getirmiştir. Bunun nedeni ise hizmetler sektörünün daha çok küresel bağımlılığa maruz kaldığına bağlanabilir. Siyasal etkileri imalat sektörü daha çok dile getirmiştir. Bunun nedeni de imalat sektörünün hükümet kararlarına daha duyarlı olduğuna bağlanabilir.

Çizelge 9. Krizin Muhtemel Ekonomik Etkilerine Dönük İfadeler

Katılımcılar	Krizin Muhtemel Ekonomik Etkileri
H5, H9, İ11	"Kriz sonrasında insanlar tüketimden çok tasarrufa yönlendireceklerdir."
H3, H6, H8, H12, İ5	"Ve tabii ki iyi anlamda da gelişmeler olacak çoğu iş bulamayan gençlerimizin de evden çalışabilecek."
H2, H5,İ13	"Sanayi ve tarım daha çok üretim safhasına geçecektir. İthalat yerine üretim yapılacaktır."
H8, İ2,İ10	"Borç üstüne borç içine girecek. İnsanlar bir çıkmaza girecek."
H1,H5, İ7, İ9	"Krizden sonra dünya farklı bir ekonomik strateji uygulaması yapacaktır."
H4, İ7, İ13	"Şahsen ülkemiz adına bölgemizde ve Avrupa'da tekrar yapılanma olacağını düşünüyorum."
H3, H5, İ3	"Zaten birçok firma iflas etmiş olacak."
H7, İ3,İ4, İ9	"Ülkemiz adına bölgemizde ve Avrupa'da tekrar yapılanma olacak."

Beklenmeyen bir değerlendirme de küresel etkilere dönük ifadelerde görülmektedir. Küresel etkilere dönük ifadeler, üçüncü sırada yer almıştır. Küçük girişimciler küresel anlamda olumsuz ekonomik, çevresel ve sosyal sorunlar yaşayacaklarını dile getirmişlerdir.

Çizelge 10. Krizin Muhtemel Küresel Etkilerine Dönük İfadeler

Katılımcılar	Krizin Muhtemel Küresel Etkileri
H3, H7,H10	"İnsanlar bilinçlendi çevreyi daha fazla koruyacaklar.,
H1, İ8	"Artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak. Bazı ülkelerde yönetim şekilleri bile değişebilir,"
H5, H9,	"Dayanımı yüksek firmalar ayakta kalırken dayanımı düşük firmaların yok olma sürecine girdiği bir dönemdeyiz."
H2, H9, İ3	Ekonomik savaşlar çoğalacak. Gelişmekte olan ülkeler bu savaştan çok etkilenecek.
H3,H10	"Döviz kurları çok yükselecek."
H8,H9, H13	"Bu yüzden insanlar iş bulmakta da zorluk çekecekler."

İlgi çekecek ifadelerin yer aldığı bir etkilenme alanı da siyasal etkiler olarak araştırmada ortaya çıkmıştır. Muhtemel siyasal etkiler dördüncü sırayı almıştır. Küresel olmasından kaynaklanan krizin, siyasal etkilerinin küresel boyutta kaygı taşıması yanında siyasal değerlendirmelerin kapsamı önem arz etmektedir. Süper ülkelere, devlete ve İslamiyet'e ait beklentiler üzerinde durulmaya değer ifadelerdir.

Çizelge 11. Krizin Muhtemel Siyasal Etkilerine Dönük İfadeler

Katılımcılar	Krizin Muhtemel Siyasal Etkileri
H13, İ4, İ12	ABD Çin'e dava açabilir. Bu ayrı bir krize neden olacak. Bu yüzden BM gibi kuruluşlara daha çok iş düşecek.
İ8, İ11	Ülkelerin sağlık sistemleri ve sigortaları tartışılmaya başlanır.
İ1, İ7	Ülkeler arasındaki gerilim daha da artacak. Her şey normale döndükten sonra yeni dünya düzeni ile başlangıçlar yapacağız.
H3, İ6	Ülkemiz için önemli fırsatlar ortaya çıkacağını ve bununda halkımıza olumlu yansımaları olacağını öngörüyorum
İ2, İ5	İslâmiyet'e yönelme durumunu ortaya çıkaracak.
İ3, İ9	Ve bu süreçten sonra insanlar devletine daha çok güvenecek.
İ10, 13	Siyasi anlamda insanlar istikrarsızlığın oluşmamasını isteyeceklerdir

Krizin oluştuğu andaki hissedilen etkileri ile krizin ileride oluşturacağı etkiler Grafik 1'de ele alınmıştır. Mevcut etkilere dönük ifadelerin altı, muhtemel etkilere dönük ifadelerin dört kod altında yoğunlaştığı görülmektedir. Kod farklılıkları, ifade yoğunluğu ve kod çeşitliliği itibariyle mevcut etkilerde daha çok kendini hissettirmektedir.

Krizin Mevcut ve Muhtemel Etkilerine Göre Kod Farklılıkları

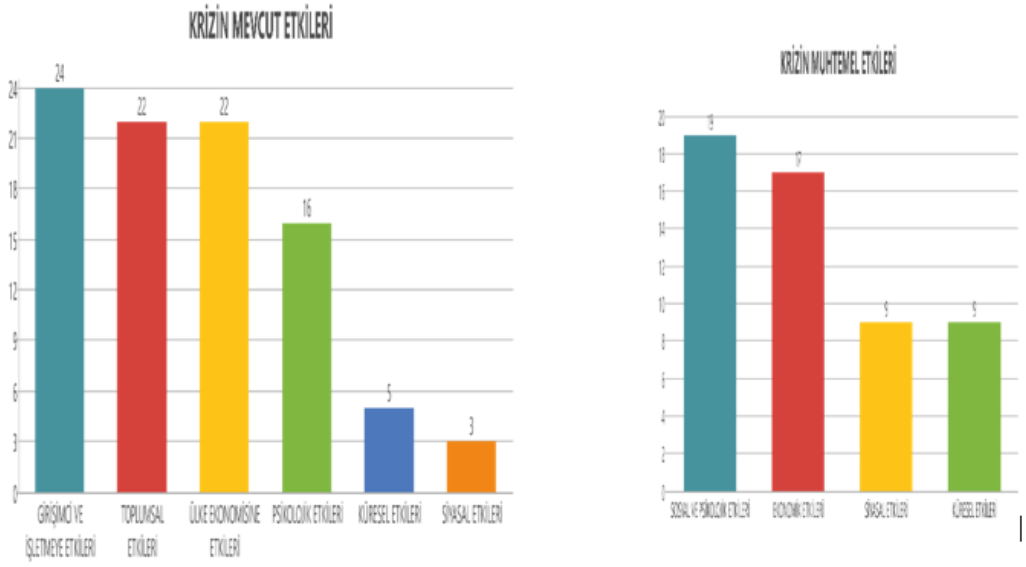

Görsel 5: Krizin Mevcut ve Muhtemel Etki Farklılıkları

Araştırmada katılımcılar krizin muhtemel etkilerinden daha fazla mevcut etkilerinden söz etmektedirler. Küresel ve siyasi etkiler kodlarında geleceğe dönük tahminlerde katılımcıların daha fazla ifade bıraktıkları görülmektedir.

3.3 KRİZİN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK GİRİŞİMCİ ÖNERİLERİ

Krizin çözüm yolları temel kod analizinde; "aşı bulmak, üretimi artırmak, sağlık kurallarına uymak, kobilere destek olmak, ahlaki değerleri korumak, devlet-millet işbirliğine gitmek, yerel merkezi yönetim gerekli tedbirleri almalı" gibi alt kodlara gidilmiştir.

KOBİ'lere desteğin krizin etkilerini azaltmada devlete düşen bir görev olarak algılandığı görülmektedir. Krize yakalanmış mikro girişimcilere göre devlet; vergi, fatura, kredi ödemelerinde yardımcı olmalı, ekonomik desteğin yanında psikolojik destek vermeli, üreticiyi ayakta tutan politikalar geliştirmeli, kira ödeme desteği vermeli, döviz kurlarına bir çözüm bulmalı, insanları bilinçlendirmeli ve ihtiyaç sahiplerini desteklemelidir.

Katılımcılar, kriz etkilerini azaltmada ahlaki değerlerin önemli bir rolünün olduğunu belirtmişlerdir. Onlara göre "aile yapımız ve dayanışma ruhumuzu korumalı, vicdanlı davranıp müşteriyi kandırmamalı, "bu piyasada yoktur" diye fiyatı fahiş yükseltmemeli, çalışma ahlakını korumalı, her şeyi devletten beklemeden vatandaş dayanışmasıyla bir kısım sorunları çözmeye devam etmeli, moralimizi yüksek tutmalı ve etrafımızdaki mazlumlara yardımcı olmalı, çok aceleci olmayıp sabırlı olmalı, önlem ve kısıtlamaları desteklemeliyiz.", gibi ortak ifadelere yer verilmiştir.

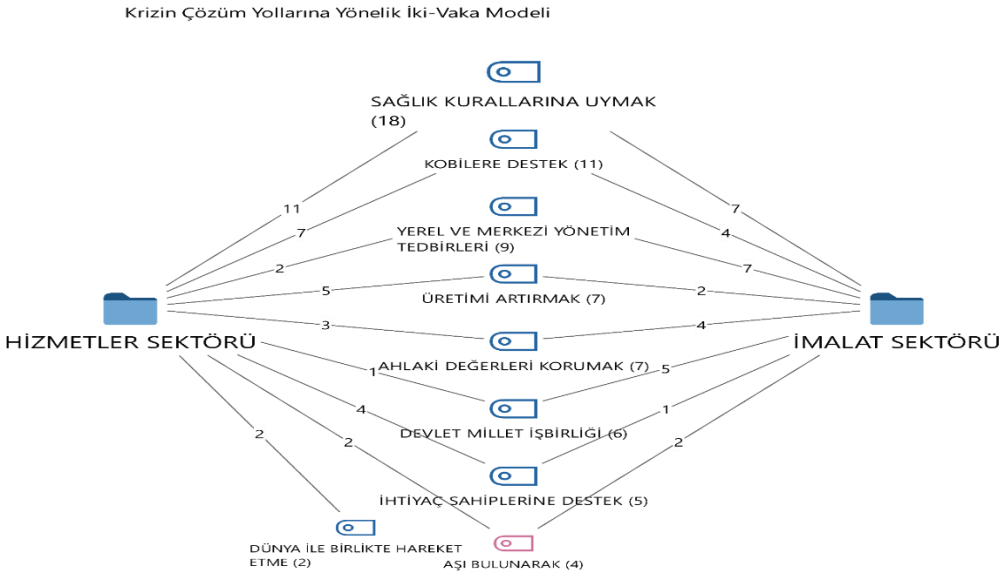

Görsel 6: Krizin Çözümüne Yönelik İki Vaka Modeli

Görsel 6 de görüldüğü gibi çözüm önerilerindeki sektör farklılığı, kod frekanslarında bariz görülmektedir. Hizmetler sektörü katılımcıları çözüm önceliğini; sırasıyla KOBİ'lere destek, üretimi artırma ve ihtiyaç sahiplerine desteğe verirken; imalat sektörü katılımcıları çözüm önceliğini sırasıyla yerel ve merkezi yönetim tedbirleri, devlet-millet işbirliği ve ahlaki değerleri koruma yollarına vermişlerdir. En büyük fark devlet –millet işbirliği ve yerel ve merkezi yönetim tedbirleri çözüm yollarında ortaya çıkmaktadır. Bu da yine imalat sektörünün hükümet kararlarına daha fazla duyarlılığıyla açıklanabilir.

3.4. KODLAR ARASI İLİŞKİLER

Görsel 7'da görüldüğü gibi kodlar arasında çeşitli çeşitli ilişkiler mevcuttur. İlişkinin çokluğu veya gücü çizgilerin kalınlığı ile gösterilmiştir. En büyük ilişki psikolojik etkilerle toplumsal etki arasında, ikinci olarak girişimciye etkilerle ülke ekonomisine etkiler arasında, üçüncü olarak toplumsal etkilerle küresel etkiler arasında ilişki görülmüştür. Ayrıca krizin mevcut toplamsal etkileriyle krizin muhtemel siyasal, sosyal ve psikolojik ve mevcut siyasal etkileri arasında ilişki bulunmuştur. Diğer bir ifade ile krizin ülke ekonomisine etkilerinden bahseden girişimciler, aynı zamanda işletmeye etkilerinden ve psikolojik etkilerinden de bahsetmişlerdir. Veya krizin mevcut toplumsal etkilerinden bahsedenler, siyasal, sosyal ve psikolojik, muhtemel siyasal etki ve işletmeye etkilerden de bahsetmişlerdir.

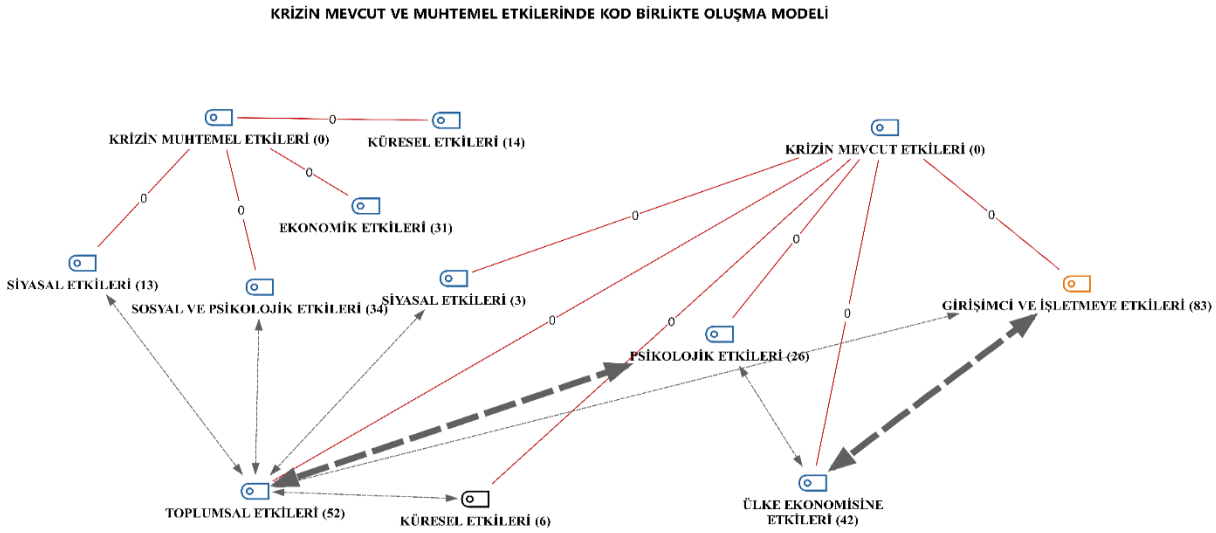

Görsel 7: Krizin Etkilerinde Kod Birlikte Oluşma Modeli

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada mikro girişimcilerin küresel bir sağlık krizinden nasıl etkilendikleri, kendi gözlem ve ifadelerinden hareketle ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmada girişimcilerin krize hazırlıksız yakalandıkları, krizden çok boyutlu etkilendikleri, muhtemel etkileri konusunda endişeli oldukları görülmektedir. Özellikle girişimcilerin krizden etkilendikleri hususların kod analizleri üzerinde durulmuştur.

Küreselleşmenin etkisiyle dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan bir krizin her taraftaki işletme ve girişimcileri etkilediği görülmektedir. Krizler birer dönüm noktası sayılırlar ve Çince "tehlike" ve "fırsat" anlamları taşımaktadırlar. Bu karmaşa durumlarında bazı girişimciler zarar bazıları ise yarar elde ederler. Katılımcılar, krizin psikolojik, küresel, toplumsal, siyasal, ekonomik etkilerinin olduğunu ve en fazla kendilerini ve işletmeleri etkilediklerini belirtmişlerdir.

Bütün ülke ve toplumları etkisi altına alan küresel salgın hastalıklar, yeni krizleri tetikleyen işletme dışı faktörlerden kaynaklanan küresel bir krizler olarak kendini gösterirler. Tüm sektör ve kurumları çalışamaz hale getirirler. Çalışmamızda katılımcıların çözümü; işletme içi faktörlerden ziyade işletme dışı faktörlere hatta küresel faktörlere bağladıkları görülmektedir. Araştırmamızda girişimcilerin böyle bir krizden kaçınma veya krizi çözme şanslarının olmadığı ve küresel hareket etmenin gerekliliğine inandıkları görülmektedir.

Çin'de ortaya çıkan COVID 19 küresel sağlık krizinin ortaya çıkardığı çok boyutlu etkiler bunun en canlı örneğini teşkil etmektedir. Bilinen sağlık salgınları içinde en etkilisi olması; yine ulaşım, ticaret ve turizmin küreselleşmesine bağlanabilir.

Araştırmada krizin mevcut ve muhtemel etki türleri arasında bir ilişkiye rastlandığı gibi, krizin mevcut etki türleri arasında da güçlü ilişkilere ulaşılmıştır. Ülke ekonomisine etkileri ile girişimci ve işletmeye etkiler arasında da güçlü ilişkilere rastlanmıştır. Ayrıca toplumsal etkilerle psikolojik etkiler arasında ve toplumsal etkilerle küresel etkiler arasında kod ilişkileri bulunmuştur. Demek ki, girişimciyi etkileyen bir kriz, ülkenin ekonomisini de, toplumu da, insanların psikolojisini de siyasal yapısını da etkilemektedir.

Kriz bittiğinde her zamanki gibi eski dünya düzenine dönülüp dönülmeyeceği kuşkusu ifade edilmektedir. Sürdürülebilir toplumsal ve ekonomik gelişmeyi hızlandırmak için bu küresel trajediden toplu olarak her kesimin ders alması gerekir. Ülkelerin uğradıkları herhangi bir krize karşı ayakta kalabilmeleri çeşitli faktörlere bağlıdır. Bunlar; özellikle küresel bir kriz ise dünya ile hareket etmek, üreten bir toplum olmak, merkezi ve yerel yönetimlerin aldıkları etkili tedbirler almak, ihtiyaç sahiplerini desteklemek, ahlaki değerleri korumak, devlet-millet işbirliğinin yapılması ve küçük işletmelerin desteklenmesi gibi faktörler ortaya konmuştur.

Krizlerin zincirleme bir etkiye sahip olması nedeniyle öncelikle araştırmamızda ortaya çıkan "yereldeki üreticilerin desteklenerek üretime devamlarının sağlanması, yönetime güvenlerinin tesis edilmesi, devlet-millet işbirliğinin sağlanması, fırsatçılara karşı önlemlerin alınması, kamu düzeninden taviz verilmemesi, kriz dönemlerinde insan psikolojisinin çokça önemsenmesi" gibi önerilerin uygulayıcılar tarafından dikkate alınmasında yarar olacaktır. Kriz etki zincirinin olumsuz halkalarını koparma ve olumlu etkilerini onarma ve koruma konusunda kamu yönetimine, uygun politikalar üretme görevi düşmektedir.

Bu konuda araştırma yapacak akademisyen ve uzmanlara önerilecek konular ise; nitel araştırmada ortaya çıkan ilişki ve faktörlerin niceliği ve değişkenler arasındaki ilişkilerin geçerlilik ve kapsamı ile ilgili araştırmalar yapmak olabilir. Örneğin araştırmada ortaya çıkan etki türlerinin demografik faktörlere göre değişiklik gösterip-göstermediği, ortaya çıkan çözüm yollarını etkileyen sektörel farklılıkların niceliği veya sektörel farklılıkların nedenlerinin araştırılması, krizin muhtemel etkilerinin oluşmasında rol oynayan faktörlerin tespiti, ahlaki değerler ile kriz çözüm yolu arasındaki ilişki, katılımcıların yaptıkları iş ile kriz algısı arasındaki ilişki, krizin girişimcilere etkisinde rol oynayan diğer algısal faktörlerin belirlenmesi gibi başlıklar önerilmektedir.

Yaşanan krizin, girişimcilerin rekabet üstünlüklerine, yeni stratejilerin geliştirilmesine ve alışılagelen uygulamaların sorgulanmasına yardımcı olması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Bundy, Jonathan. Michael D. Pfarrer and Cole E. Short (2016). *Crises and Crisis Management: Integration, Interpretation, and Research Development.* Journal of Management. Volume: 43 issue: 6, page(s): 1661-1692 den https://journals. sagepub. com/doi/full/10.1177/ 0149206316680030

Drummond, Helga and Elizabeth Chell.(1994). *Crisis Management in a Small Business: A Tale of Two Solicitors' Firms*. Management Decision. Volume 32 Issue 1 den https://www. emerald.com /insight/content/doi/10.1108/00251749410050688/full/html

Gössling, Stefan., Daniel Scott & C. Michael Hall (2020): *Pandemics, tourism and global change: a rapid assessment of COVID-19,* Journal of Sustainable Tourism, DOI: 10.1080/ 09669582. 2020.1758708.

Gürbüz, S. ve Şahin, F.(2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (5.Basım). Ankara: Seçkin Yayınları.

Haleem, Abid ., Mohd Javaid ve Hussain, Dildar and Muhammad Zafar Yaqub. (2010). *Micro-Entrepreneurs: Motivations, Success Factors, and Challenges.* International Research Journal of Finance and Economics November 2010., den

https://www.researchgate.net/ publication/228270984_Micro-Entrepreneurs_ Motivations_ Success_Factors_and_Challenges.

Jackson II, Ronald L., Darlene Drummond, K. & Sakile Camara (2007). *What Is Qualitative Research?* Qualitative Research Reports in Communication. Vol. 8, No. 1, 2007, pp. 21–28

Raju Vaishya. *Effects of COVID 19 pandemic in daily life*. Curr Med Res Pract . 2020 Mart-Nisan; 10 (2): 78–79. Çevrimiçi yayınlandı 2020 Nisan 3. Doi: 10.1016 / j.cmrp.2020.03.011. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/?term =Javaid% 20M%5BAuthor%5 D&cautho r= true& cauthor_ uid=32292804

Taneja, Sonia., Pryor , M. G., Sewell , S., and Recuero, A. M. (2014). *Strategic Crisis Management: A Basis for Renewal and Crisis Prevention.* Journal of Management Policy and Practice. vol. 15(1) 2014 den http://m.www.na-businesspress .com/JMPP/TanejaS_Web15_1_.pdf. pp.78-85

Yıldırım, A. ve Şimşek, H.(2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (10.Basım). Ankara: Seçkin Yayınları.